

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
SECTIA DE STIINTE ISTORICE SI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCURESTI

studii

REVISTA DE ISTORIE

1947-1962

CERCETAREA
ISTORIEI ROMINIEI

IN ANII

PUTERII POPULARE

ANUL XV — 1962

6

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTA DE ISTORIE

1947—1962
CERCETAREA
ISTORIEI ROMÎNIEI
ÎN ANII
PUTERII POPULARE

6

ANUL XV

1 9 6 2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII” – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEȘA; T. BUGNĂRIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; L. BĂNYAI; M. BERZA; V. CHERESTESIU; TITU GEORGESCU; V. MACIU; ȘT. PASCU; V. POPOVICI

Redacția : București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon : 18.25.86

S U M A R

1947—1962

CERCETAREA ISTORIEI ROMÂNIEI ÎN ANII PUTERII POPULARE

	Pag.
* * * Însemnătatea istorică a proclamării Republicii Populare Române	IX
ATH. JOJA, Despre logica istoriei	XXXVII
C. DAICOVICIU și EUGEN STĂNESCU, Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare	LXXXIII

ISTORIA STRĂVECHE ȘI VECHE

EM. CONDURACHI, Cercetarea istoriei străvechi și vechi a României în anii puterii populare	1355
D. BERCIU, Probleme ale perioadelor de tranziție din istoria străveche	1367
D. M. PIPPIDI, Dezvoltarea studiilor de epigrafie greacă și latină	1377
HADRIAN DAICOVICIU, Dacia preromană	1389
MIHAI MACREA, Dacia sub stăpînirea romană	1399
MARIA COJA și H. NUBAR, Arheologia greco-romană în Dobrogea	1411
ION NESTOR, Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.	1425

ISTORIA MEDIE

A. OȚETEA, Cercetarea istoriei medii a României în anii puterii populare	1439
ȘT. PASCU și ȘT. ȘTEFĂNESCU, Feudalismul timpuriu	1447
H. CHIRCĂ, R. MANOLESCU și ȘT. OLTEANU, Dezvoltarea social-economică a țărilor române în vremea feudalismului dezvoltat	1457
M. BERZA, N. STOICESCU și L. MARCU, Organizarea statului feudal	1479
DAMASCHIN MIOC, Raporturile româno-turcești în sec. XIV—XVIII. Lupta țărilor române împotriva dominațiilor străine	1491
DAN SIMONESCU și CORINA NICOLESCU, Cultura medievală	1505
S. COLUMBEANU și C. ȘERBAN, Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului	1527
I. IONAȘCU, Publicarea izvoarelor medievale	1545

ISTORIA MODERNĂ

Pag.

VASILE MACIU, Cercetarea istoriei moderne a României în anii puterii populare	1569
DAN BERINDEI și V. CURTICĂPEANU, Revoluția de la 1848—1849	1579
CORNELIA C. BODEA și GR. CHIRIȚĂ, Formarea statului național	1597
N. ADĂNILOAIE și P. CÎNCEA, Războiul pentru independență 1877—1878	1613
N. COPOIU și AL. PORȚEANU, Mișcarea muncitorească pînă la 1917	1623
TR. LUNGU și AN. IORDACHE, România la începutul secolului al XX-lea (1900—1917)	1639
D. IUREZEANU și A. STAN, Publicarea izvoarelor istoriei moderne	1653

ISTORIA CONTEMPORANĂ

P. CONSTANTINESCU-IAȘI, Cercetarea istoriei contemporane a României în anii puterii populare	1673
C. MOCANU și I. CHIPER, Avîntul mișcării revoluționare. Crearea P.C.R.	1685
M. C. STĂNESCU, Perioada stabilizării relative a capitalismului	1701
N. LUPU, Perioada crizei economice mondiale a capitalismului	1711
ION M. OPREA, Lupta P.C.R. împotriva fascizării țării și a războiului antisovietic	1723
TR. UDREA, Insurecția armată de la 23 August 1944. Lupta pentru instaurarea guvernului democratic	1735
M. RUSENESCU, Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Construirea socialismului	1751
I. APOSTOL, Publicarea izvoarelor istoriei contemporane	1763

★

* * * Contribuția revistei „Studii” la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în România (Cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție)	1779
--	------

★

Acad. Petre Constantinescu-Iași la 70 de ani	1785
--	------

★

<i>Indice de autori la nr. 6, XV, 1962</i>	1789
<i>Index alfabetic, anul XV, 1962</i>	1797

СО Д Е Р Ж А Н И Е

1947—1962

ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИИ РУМЫНИИ В ГОДЫ НАРОДНОЙ ВЛАСТИ

	<u>Стр.</u>
. * . Историческое значение провозглашения Румынской Народной Республики	IX
А. ЖОЖА, О логике истории	XXXVII
К. ДАЙКОВИЧИУ, Е. СТЭНЕСКУ, Основные вопросы в изучении истории Румынии в годы народной власти	LXXXIII

ДРЕВНЕЙШАЯ И ДРЕВНЯЯ ИСТОРИЯ

Е. КОНДУРАКИ, Изучение древнейшей и древней истории Румынии в годы народной власти	1355
Д. БЕРЧУ, Вопросы переходных периодов в древнейшей истории	1367
Д. М. ПИППИДИ, Развитие исследований по греческой и латинской эпиграфике	1377
Х. ДАЙКОВИЧИУ, Дакия в доримский период	1389
М. МАКРЯ, Дакия в период римского господства	1399
МАРИЯ КОЖА, Х. НУБАР, Греко-римская археология в Добродже	1411
И. НЕСТОР, Археология переходного периода к феодализму на территории РНР	1425

ИСТОРИЯ СРЕДНИХ ВЕКОВ

А. ОЦЕТЯ, Изучение средневековой истории Румынии в годы народной власти	1439
Ш. ПАСКУ, Ш. ШТЕФЭНЕСКУ, Ранний феодализм	1447
Х. КИРКА, Р. МАНОЛЕСКУ, Ш. ОЛТЯНУ, общественно-экономическое развитие румынских княжеств в период развитого феодализма	1457
М. БЕРЗА, Н. СТОИЧЕСКУ, Л. МАРКУ, Организация феодального государства	1479
Д. МИОК, Румыно-турецкие отношения в XIV—XVIII вв. Борьба румынских княжеств против иностранного господства	1491

	<u>Стр.</u>
Д. СИМОНЕСКУ, КОРИНА НИКОЛЕСКУ, Средневековая культура	1505
С. КОЛУМБЯНУ, К. ШЕРБАН, Разложение феодализма и начало капитализма	1527
И. ИОНАШКУ, Публикование средневековых источников	1545

НОВАЯ ИСТОРИЯ

В. МАЧИУ, Изучение новой истории Румынии в годы народной власти	1569
Д. БЕРИНДЕЙ, В. КУРТИКЭПЯНУ, Революция 1848—1849 гг.	1579
КОРНЕЛИЯ К. БОДЯ, Г. КИРИЦА, Образование национального государства	1597
П. АДЕНИЛОАЙЕ, П. КЫНЧА, Война за независимость 1877—1878 гг.	1613
Н. КОПОЙО, А. ПОРЦЯНУ, Рабочее движение до 1917 года	1623
Т. ЛУНГУ, А. ИОРДАКЕ, Румыния в начале XX века (1900—1917 гг.)	1639
Д. ХУРЕЗЯНУ, А. СТАН, Публикование источников по новой истории	1653

НОВЕЙШАЯ ИСТОРИЯ

П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ, Изучение новейшей истории Румынии в годы народной власти	1673
К. МОКАНУ, И. КИПЕР, Подъем революционного движения. Создание Коммунистической партии Румынии.	1685
М. К. СТЭНЕСКУ, Период относительной стабилизации капитализма	1701
П. ЛУПУ, Период мирового экономического кризиса капитализма	1711
П. М. ОПРЯ, Борьба КПП против фашизации страны и антисоветской войны	1723
Т. УДРЯ, Вооруженное восстание 23 августа 1944 года. Борьба за установление демократического правительства	1735
М. РУСЕНЕСКУ, Завершение буржуазно-демократической революции и переход к социалистической революции. Построение социализма	1751
П. АПОСТОЛ, Публикование источников по новейшей истории	1763

★

• * * Роль журнала „Studii” (Труды) в развитии марксистско-ленинской историографии в Румынии (По случаю 15-летия со дня создания журнала)	1779
---	------

★

Акад. Петре КонстантINESКУ-ЯШЬ в 70 лет	1785
---	------

★

<i>Алфавитный указатель для № 6, 1962</i>	1789
<i>Алфавитный указатель за 1962 год</i>	1797

SOMMAIRE

1947-1962

LA RECHERCHE DE L'HISTOIRE DE LA ROUMANIE PENDANT LES ANNÉES DU POUVOIR POPULAIRE

	<u>Page</u>
* * * L'importance historique de la proclamation de la République Populaire Roumaine	IX
ATH. JOJA, De la logique de l'histoire	XXXVII
C. DAICOVICIU et EUGEN STĂNESCU, Les problèmes principaux dans la recherche de l'histoire de la Roumanie pendant les années du pouvoir populaire	LXXXIII

PRÉHISTOIRE ET HISTOIRE ANCIENNE

EM. CONDURACHI, La recherche de la préhistoire et de l'histoire ancienne de la Roumanie pendant les années du pouvoir populaire	1355
D. BERCIU, Problèmes des périodes de passage de la préhistoire à l'histoire ancienne	1367
D. M. PIPPIDI, L'essor des études d'épigraphie grecque et latine	1377
H. DAICOVICIU, La Dacie préromaine	1389
M. MACREA, La Dacie à l'époque de l'occupation romaine	1399
MARIA COJA et H. NUBAR, L'archéologie gréco-romaine en Dobroudja	1411
ION NESTOR, L'archéologie de l'époque préféodale sur le territoire de la R. P. Roumaine	1425

HISTOIRE MÉDIÉVALE

A. OȚETEA, La recherche du moyen-âge roumain au cours des années du pouvoir populaire	1439
ȘT. PASCU et ȘT. ȘTEFĂNESCU, La haute époque féodale	1447
H. CHIRCĂ, R. MANOLESCU et ȘT. OLTEANU, Le développement social-économique des pays roumains à l'époque féodale	1457
M. BERZA, N. STOICESCU et L. MARCU, L'organisation de l'Etat féodal	1479
DAMASCHIN MIOC, Les relations roumano-turques aux XIV ^e XVIII ^e siècles. La lutte des pays roumains contre les dominations étrangères	1491
DAN SIMONESCU et CORINA NICOLESCU, La culture médiévale	1505
S. COLUMBEANU et C. ȘERBAN, Désagrégation du féodalisme et commencements du capitalisme	1527
Ț. IONAȘCU, Publication des sources médiévales	1545

HISTOIRE MODERNE

	<u>Page</u>
VASILE MACIU, La recherche de l'époque moderne de la Roumanie au cours des années du pouvoir populaire	1569
DAN BERINDEI et V. CURTICĂPEANU, La révolution de 1848—1849	1579
CORNELIA C. BODEA et GR. CHIRIȚĂ, La création de l'Etat national	1597
N. ADĂNILOAIIE et P. CÎNCEA, La guerre d'indépendance (1877—1878)	1613
N. COPOIU et AL. PORȚEANU, Le mouvement ouvrier jusqu'en 1917	1623
TR. LUNGU et AN. IORDACHE, La Roumanie au commencement du XX ^e siècle (1900—1917)	1639
D. HUREZEANU et A. STAN, Publication des sources de l'histoire moderne	1653

HISTOIRE CONTEMPORAINE

P. CONSTANTINESCU-IAȘI, La recherche de l'histoire contemporaine de la Roumanie pendant les années du pouvoir populaire	1673
C. MOCANU et I. CHIPER, L'essor du mouvement révolutionnaire. La création du P.C.R.	1685
M. C. STĂNESCU, La période de stabilisation relative du capitalisme	1701
N. LUPU, La période de la crise économique mondiale du capitalisme	1711
I. M. OPREA, La lutte du P.C.R. contre la fascisation du pays et la guerre antisoviétique	1723
TR. UDREA, L'insurrection armée du 23 Août 1944. La lutte pour l'instauration du gouvernement démocratique	1735
M. RUSENESCU, Le parachèvement de la révolution bourgeoise-démocratique et le passage à la révolution socialiste. L'édification du socialisme	1751
I. APOSTOL, Publication des sources de l'histoire contemporaine	1763

★

. * . La contribution de la revue «Studii» au développement de l'historiographie marxiste-léniniste en Roumanie (A l'occasion du 15 ^e anniversaire de la revue)	1779
--	------

★

Petre Constantinescu-Iași, de l'Académie de la R.P.R., à son 70 ^e anniversaire	1785
---	------

★

<i>Index par auteurs pour le n° 6/1962 . . . . .</i>	1789
<i>Index pour le tome XV, 1962 . . . . .</i>	1797

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A PROCLAMĂRII REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

Poporul nostru sărbătorește la 30 decembrie împlinirea a cincisprezece ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne, formă de stat nouă, înaintată, pe treptele evoluției sociale, puternic instrument pentru realizarea unui țel nobil: victoria orînduirii socialiste în țara noastră.

Aniversarea instaurării Republicii Populare Romîne prilejuieste reflecții temeinice asupra rolului nefast al monarhiei, asupra modului în care forțele vechii orînduiri — clasele dominante — au folosit această instituție feudală, perimată, moștenire a evului mediu, ca să înăbușe lupta poporului român pentru libertate și progres social.

Istoria anilor de domnie a Hohenzollernilor este scrisă cu sîngele poporului muncitor. Dinastia de Hohenzollern, înscăunată în țara n astră de cele mai reacționare cercuri ale burgheziei și m șierimii în scopul de a sluji ca instrument al dominației lor de clasă, pentru a le întări pozițiile și privilegiile, a dus o politică de menținere a unor puternice rămășițe feudale, împletite cu exploatarea capitalistă, și de frînare a dezvoltării democratice a țării¹. Nu întîmplător reprezentanții celor două clase dominante — burghezia și moșierimca — s-au înțeles să aducă la conducerea țării un principe străin util intereselor lor, oprindu-se, în cele din urmă, după refuzul lui Filip de Flandra, la Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, rudă cu regele Prusiei, protejat al lui Bismarck. Hohenzollernii intraseră de mult în istorie cu faima de dușmani de moarte ai oricărui revoluționare, excelînd în cruzime și despotism, dezmăț și desfrinare, lașitate și trădare, jaf și tilhării. „N-are rost — scria K. Marx — să facem incursiuni în domeniul istoriei pentru a arăta lașitatea înnăscută a Hohenzollernilor, care-i caracterizează dintotdeauna, sau să ne întoarcem la strămoșii acestei nobile familii, care pîndind pe după tufișuri ca niște tilhari la drumul mare pe călătorii lipșiți de apărare, au pus temeliiile «măreței dinastii»”². Subliniind vechea

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a Republicii Populare Romîne*, expunere făcută la ședința solemnă a Marii Adunări Naționale (29 decembrie 1962), Ed. politică, București, 1962, p. 7.

² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, 1959, p. 551.

reputație a numelui de Hohenzollern, K. Marx scria, de asemenea, în articolul *Isprăvile casei de Hohenzollern*: „Cine nu cunoaște trădările, perfidiile, vicleșugurile practicate pentru a pune mâna pe moșteniri, din care și-a tras mărirea ei familia de caporali care poartă numele de Hohenzollern ?”¹.

Proclamarea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României demonstra, așadar, împletirea intereselor burgheziei și moșierimii române cu interesele celor mai negre forțe ale reacțiunii externe. Aducerea unui juncker prusac pe tronul României corespundea, în același timp, intereselor militarismului și capitalismului german, care aveau, în felul acesta, un agent direct al politicii lor de expansiune în răsăritul Europei, de cotropire și de transformare a țării noastre într-o colonie germană.

Pentru a consolida monarhia în general, dinastia Hohenzollern în special, care să le asigure dominația politică și stăpînirea mijloacelor de producție, clasele exploatoare din țara noastră au căutat să dea un caracter stabil, permanent monarhiei, să-i creeze o bază legală, să contribuie la dezvoltarea și întărirea ei; au organizat desfășurarea unei sistematice și deșănțate propagande prin școală, biserică, armată, presă, care trebuia să sădească în conștiința maselor „acel cuget trainic de credință în persoana domnitorului și în perspectiva succesiunii ereditare la tron”; au luat o serie de măsuri menite să slujească acelei „îndelungate și stăruitoare acțiuni” pentru „deșteptarea simțămîntului dinastic”², care, își dădeau seama, nu exista la poporul român. În constituția de la 1866, de exemplu, s-a consfințit principiul „monarhiei ereditare” în persoana lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen și a moștenitorilor săi, precum și principiul „irevocabilității monarhului”. Pentru a se crea un cult al dinastiei s-a căutat să i se atribuie lui Carol de Hohenzollern merite inexistente în războiul din 1877—78 pentru cucerirea independenței naționale. Instituirea regatului — la 14 martie 1881 — a făcut, de asemenea, parte din măsurile luate de clasele dominante pentru întărirea instituției monarhiei, evenimentul fiind folosit și pentru a închea și dezvolta sentimentul dinastic și, în același timp, pentru ponegrirea și prigonirea socialiștilor.

Dar mijlocul cel mai important folosit pentru consolidarea monarhiei, pentru ca ea să fie și mai strîns legată de clasele exploatoare ale căror interese trebuia să le apere, era cointeresarea în jefuirea poporului român. Din prima zi a venirii lui Carol I în România, dinastia de Hohenzollern a reprezentat o grea povară pe umerii maselor largi populare. Monarhia s-a dovedit a fi nu numai o instituție ostilă oricărui progres social, ci și un parazit uriaș pe corpul țării noastre³. Miliarde de lei provenite din munca maselor exploatare au fost cheltuite în decursul anilor pentru întreținerea Hohenzollernilor. Lista civilă a domnitorului a sporit an de an. Cînd Ferdinand a venit în țară ca succesor la tron i s-a stabilit o

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, 1959, p. 534.

² Vezi Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României, 1866—1900*. Ed. Librăria Socec, București, 1925, p. 14.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 137.

sumă anuală de 300 000 lei aur, iar după căsătorie, un milion lei. Făcînd socoteala cît plătea poporul român, cît îl costa monarhia, unul din ziarele vremii arăta că numai în anul 1892 întreținerea casei regale s-a ridicat la uriașă sumă de 6 724 185 lei¹. Același ziar relatează că în primii 28 de ani de domnie ai lui Carol I, statul cheltuise pentru întreținerea dinastiei 175 milioane lei aur, sumă echivalentă cu aproximativ întregul buget al țării pe timp de un an².

Totodată, burghezia și moșierimea, pentru a consolida și mai mult unitatea lor cu monarhia, care să fie și mai intens cointeresată în apărarea pozițiilor și privilegiilor de clasă ale exploatatorilor, au avut grijă, încă de la început, să-i instaleze pe Hohenzollernii din România în rîndul marilor moșieri, dăruind lui Carol I două moșii: Poieni-Iași, în suprafață de 2 344 ha și Broșteni-Neamț de 42 760,7 ha. În iunie 1884, guvernul liberal a smuls din pămînturile statului destinate împroprietăririi țărănimii 12 moșii cu o suprafață totală de peste 132 000 hectare și le-a „donat” casei regale constituind așa-numitul domeniu al coroanei³.

Cifrele acestea, deosebit de elocvente, demonstrează într-o mare măsură rolul odios al monarhiei și al guvernelor burghezo-moșierești care au înecat în sînge, cu ură și sălbăticie nemaiîntîlnită, răscoala țărănilor din 1888 și mai ales pe aceea din 1907. Reprimarea sîngeroasă a răscoalei din 1907 a intrat în istorie ca unul din cele mai puternice acte de acuzare împotriva monarhiei și a claselor exploatatoare din România. Asasinarea celor 11 000 de țărani, schingiuirea sălbatică a altor zeci de mii de țărani arestați au provocat un sentiment de adîncă satisfacție junckerului prusac ce se găsea pe tronul Romîniei. Într-o convorbire cu Marghiloman, la 22 martie 1907, Carol de Hohenzollern îi declara acestuia cu cinism că este „foarte mulțumit de armată”⁴.

Stăpînirea Hohenzollernilor n-a însemnat numai o perioadă de cruntă exploatare și asuprire a maselor, de reprimare sîngeroasă a luptei pentru drepturi și libertate, ci, în același timp, ea a însemnat o lungă perioadă de trădare a intereselor naționale ale poporului român, de înfeudare a țării puterilor străine, de pierdere a prestigiului și demnității Romîniei peste hotare. Este cunoscută celebra scrisoare a lui Carol către Auerbach — nume fictiv — apărută în „Augsburger Allgemeine Zeitung” (la data de 15/27 ianuarie 1871) tradusă și apoi publicată de ziarele romînești. „Constituția prea liberală”, „lipsa virtuților cetățenești” ca și alte expresii insultătoare la adresa romînilor, precum și intenția a de a părăsi tronul, ca să se întoarcă în „scumpa” sa țară, al „cărei magnet puternic n-a încetat o clipă să-l atragă”, cum arăta el în amintita scrisoare, ce nu era, în fond, decît un act de provocare și șantaj, au avut darul să sporească ura maselor revoltate de purtarea lui Carol de Hohenzollern. Este cunoscută, de asemenea, complicitatea lui Carol I la abuzurile, fraudele și toate celelalte ilegalități ce încăleau constituția țării și jigneau demnitatea națională,

¹ „Adevărul”, 24 decembrie 1892.

² *Ibidem*, 11 mai 1894.

³ Vezi „Monitorul oficial”, nr. 53 din 19 iunie 1884.

⁴ Al. Marghiloman, *Note politice, 1897—1924*, vol. I, București, 1927, p. 61.

comise de Strousberg, concesionarul construirii căilor ferate, sprijinit nemijlocit de Carol.

Prin încheierea înrobitoare a convenției comerciale cu Austro-Ungaria (22 iunie/4 iulie 1875) monarhia și guvernul conservator au sacrificat interesele industriei românești, condamnând țara, care devenea o piață a capitalului germano-austriac, la înapoiere economică. Contribuția lui Carol I, agent direct al capitalului prusac, a fost deosebit de însemnată și la încheierea convenției comerciale cu Germania în 1893. Această convenție, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1894, lua României libertatea tarifului pentru aproximativ 200 de taxe vamale, asigurând, în felul acesta, Germaniei expansiunea economică asupra pieții noastre interne. Subliniind măsurile prohibitive, hotărâte în mod arbitrar de Germania, în urma convenției comerciale de la 1893, în legătură cu comerțul de vite, măsuri care ne interziceau pînă și tranzitul, economistul burghez C. I. Băicoianu arată că „succesul diplomației de pe acea vreme, în chestiunea consolidării taxelor ... nu este decît aparent și dă operei un caracter de supremă inconștiență”¹.

Unul dintre cele mai edificatoare exemple privind politica trădătoare, antinațională a monarhiei și a claselor dominante îl constituie tratatul de alianță dintre Austro-Ungaria și România încheiat la Viena la 18/30 octombrie 1883 (în aceeași zi a aderat la acest tratat de alianță și Germania) în urma dorinței regelui Carol care făcuse o călătorie special pentru aceasta la Berlin și Viena, urmată de călătoria lui I. Brătianu. Tratatul acesta, care a fost ținut secret pînă în anul 1914, lega România de politica expansionistă și agresivă a Austro-Ungariei și Germaniei, consfințea înfeudarea țării față de Tripla Alianță, legaliza trădarea luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania. În preajma și mai ales în ajunul primului război mondial, Carol I depunea toate eforturile pentru a țîri România în războiul imperialist, alături de puterile centrale, dovedindu-se, încă o dată, un adevărat „Hohenzollern”.

Intrarea României în primul război mondial de partea puterilor Antantei a fost determinată nu de interesele naționale, de năzuințele maselor populare din țara noastră pentru eliberarea românilor din Transilvania de sub jugul imperialismului austro-ungar, ci de scopurile de clasă reacționare și anexioniste ale burgheziei și moșierimii romîne, ale instrumentului lor — monarhia, reprezentată prin noul rege Ferdinand, care urmăreau să transforme țara într-o putere dominantă în Balcani; poporul român fusese țîrit în războiul imperialist fără voia lui de către „regimul ... de politicieni lacomi ... conduși de o dinastie tot așa de lacomă și reacționară”².

De asemenea, eliberarea Transilvaniei n-a fost opera regelui și a unor reprezentanți de frunte ai claselor dominante — așa cum susținea,

---

¹ C. I. Băicoianu, *Contribuțiuni la politica noastră comercială. Problema convențiilor veterinare. Politica veterinară și comerțul nostru de vite de la 1860 și pînă în prezent*, București, 1903, p. 103.

² *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București — 1956, p. 10.

denaturind în mod grosolan adevărul, istoriografia burgheză. Premisele desăvârșirii unirii naționale a țării noastre prin unirea Transilvaniei cu România au fost create de lupta revoluționară a maselor încurajate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care au înlăturat puterea vechilor autorități, au eliberat de fapt Transilvania de sub jugul imperialismului austro-ungar, pronunțându-se pentru unire în cadrul unei republici democratice.

În anii următori războiului, când se întăresc pozițiile mării burghezii, se dezvoltă rapid cele mai înalte forme ale capitalului monopolist, se accentuează contopirea capitalului bancar cu cel industrial, monarhia devine, pe lângă unul din cei mai mari proprietari funciari, și unul din virfurile oligarhiei financiare din țară. Semnificativ, din acest punct de vedere, este faptul că în anul 1925, când regele Ferdinand și-a făcut testamentul, el lăsa moștenitorilor o avere de peste 380 milioane lei¹; această sumă echivala cu aproape 28 %, deci mai mult de un sfert, din totalul profiturilor obținute de cele 928 societăți bancare și de credit existente în acel an în țară. „Împrejurările grele economice de după marel război și greutățile familiare — scria cu regret, în testamentul amintit, acest jefuitor al poporului român — nu mi-au îngăduit să-mi văd sporind averea mea personală”². Întreținerea familiei regale, uriașă povară pe umerii oamenilor muncii, a devenit și mai grea. Încă de la începutul anului 1923, după votarea „noii” constituții ce urma să servească de „sprijin singeroasei dictaturi a capitaliștilor și moșierilor exercitată prin dinastia de Hohenzollern și cele două partide «istorice» care se succedau la guvern”³, lista civilă a regelui a sporit la 10 000 000 lei aur anual, iar dotația prințului moștenitor la 2 000 000, pentru ca în 1926 lista civilă a regelui să atingă 40 000 000 lei, iar dotația prințului moștenitor 7 000 000. În perioada regenței (1927 — 1930), lista civilă a ajuns la suma de 56 000 000 lei anual⁴.

În noile condiții create după război, când s-a intensificat ofensiva monopolurilor franceze, engleze, americane care au pus mâna pe cea mai mare parte din acțiunile aflate înainte în proprietatea capitaliștilor germani, monarhia a devenit unul din cele mai odioase instrumente ale capitaliștilor străini „aliați”, în special instrumentul marilor puteri învingătoare — Franța, Anglia, S.U.A. — în vederea acaparării principalelor bogății ale țării, în vederea dominației economice și politice a României.

Înfeudind economia națională imperialiștilor străini, burghezia și moșierimea română și exponenta lor — monarhia — au transformat, în același timp, România într-un avanpost al intervenției antisovietice; de asemenea, reacțiunea burghezo-moșierească din România, în frunte cu dinastia Hohenzollernilor, a participat activ și direct, cu trupe, la ac-

¹ Arhiva Centrală de Stat, fond Casa regală, Testamentul original al regelui Ferdinand, p. 6 și urm. Citat după *Lupta antimonarhică a maselor populare din România (1866 — 1947)*, lucrare în manuscris la Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

² *Ibidem*.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 514.

⁴ V. „Monitorul oficial”, nr. 50 din 7 iunie 1923 și nr. 174 din 9 august 1927.

țiunea criminală de sugrumare a tinărului stat muncitoresc-țărănesc maghiar, organizată și condusă de imperialiștii francezi, englezi și americani. Politicii externe de înfeudare a țării puterilor imperialiste și de transformare a ei într-un cap de pod al agresiunii antisovietice i-a corespuns, pe plan intern, intensificarea exploatării maselor populare, teroarea, sălbatecă împotriva mișcării muncitorești și a oricăror lupte pentru drepturi și libertăți. Reprimarea singeroasă a grevei generale din 1920 de către generalul Averescu, același călău care a înăbușit și răscoala țăranilor din 1907, aflat în slujba Hohenzollernilor și a claselor stăpînitoare; arestarea și întemnițarea, schingiuirea în închisorile Jilava și Văcărești a delegaților la primul Congres al partidului ce votaseră afilierea la Internaționala a III-a, învinuți de „complot împotriva siguranței statului”; măsurile de prigoană luate împotriva Partidului Comunist din România, scoaterea lui în afara legilor reflectă ura regimului burghezo-moșieresc, în frunte cu monarhia, împotriva clasei muncitoare, împotriva avangărdiei sale — partidul comunist. Dușman înverșunat al poporului muncitor, Ferdinand de Hohenzollern declara categoric: „Cît voi fi pe tron, nu voi tolera lupta de clasă”¹.

Politica de jaf și de asuprire a maselor, de trădare a intereselor naționale dusă de regele Ferdinand a fost continuată de fiul său Carol al II-lea. Vechi lacheu al trusturilor imperialiste, aventurierul Carol de Hohenzollern a fost readus în țară în anul 1930 de clasele stăpînitoare pentru întărirea pozițiilor lor de clasă slăbite de criza economică mondială ce începuse în 1929, precum și pentru intensificarea pregătirilor de război împotriva Uniunii Sovietice. Instalarea lui Carol al II-lea pe tronul României a fost urmată de o intensificare a activității organizațiilor fasciste, de intensificare a terorii îndreptate împotriva organizațiilor democratice și antifasciste. Sub protecția regelui și a cercurilor reacționare, organizațiile fasciste și în primul rînd Garda de fier, agentura hitleristă în România, s-au dedat la asasinat, la schingiuri împotriva revoluționarilor întemnițați, au atacat în mod barbar pe greviști și pe participanții la întruniri populare, au ars pe rug presa și literatura democratică; ziarele fasciste proslăveau în mod deschis teoria rasială, regimul lui Mussolini și Hitler, propagau nestingherit șovinismul, antisemitismul și antisovietismul.

Una din cele mai singeroase pagini din istoria dinastiei de Hohenzollern în România o constituie reprimarea sălbatecă a luptelor eroice pe care — sub conducerea partidului comunist — le-au dus muncitorii ceferiști și petroliști, detașamente principale ale proletariatului român, care, în ianuarie-februarie 1933, s-au ridicat cu hotărîre pentru apărarea intereselor vitale ale poporului muncitor, împotriva politicii anti-populare și antinaționale a monarhiei și a cercurilor guvernante burghezo-moșierești, împotriva curbelor de sacrificiu, foametei, mizeriei, împotriva înfeudării tot mai mari a țării puterilor imperialiste, împotriva forțelor negre ale fascismului.

¹ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV—V, București, 1927, p. 129.

Ofensiva dezlănțuită de forțele reacționare românești cu ajutorul imperialiștilor străini în vederea instaurării fascismului a reflectat totodată contradicțiile dintre diferitele mari grupări burghezo-moșierești, fiecare din ele — P.N.L., P.N.Ț., camarila regală — aspirând să fie în fruntea dictaturii fasciste; în același timp existau mari contradicții între puterile imperialiste, fiecare din ele voind ca dictatura să fie exercitată de gruparea burghezo-moșierească ce îi reprezenta și apăra interesele. În mod deosebit a crescut rolul regelui care era unul din cei mai mari moșieri și industriași ai țării.

O dată cu rolul regelui a crescut și rolul camarilei sale, din care făceau parte, în acea perioadă, Malaxa, Aușnit, Argetoianu și alți magnați ai industriei și care avea strânse legături cu cei mai reacționari generali și ofițeri superiori, precum și cu aripa liberală condusă de Tătărăscu ce reunea reprezentanți ai marii industrie legate de producția de război. În ceea ce privește camarila regală, situația din țara noastră era apropiată într-o mare măsură (ținând însă seama de condițiile istorice concrete specifice României) de cele relatate de Lenin despre Rusia țaristă: „Fapt e că la noi, ca în orice țară cu regim absolutist sau semiabsolutist, există propriu-zis două guverne: unul oficial — consiliul de miniștri, altul în culise — camarila de la curte. Aceasta din urmă se sprijină întotdeauna și pretutindeni pe cele mai reacționare pături ale societății... Răsfățat depravat, degenerat, acest grup social constituie o mostră vie a celui mai odios parazitism”¹.

Strîns legată de cercurile monopoliste din Anglia, Franța, S.U.A., ale căror poziții mai erau predominante în țara noastră și care urmăreau să rămână încă beneficiarele unei guvernări fasciste, permițînd moșierilor și capitaliștilor să-și păstreze întreaga putere și veniturile, manevrînd între diferitele partide, folosind contradicțiile lăuntrice și discordiile dintre ele, gruparea financiară, în frunte cu Carol al II-lea și camarila regală, a reușit să înlătore grupările rivale, în primul rînd Garda de fier, agentură a hitlerismului în România, și să instaureze, la 10 februarie 1938, dictatura regală. „Instaurarea dictaturii regale a lui Carol al II-lea cu complicitatea conducătorilor partidelor burgheze — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — este marcată de lichidarea libertăților cetățenești, de introducerea unei constituții de tip fascist și a altor măsuri fasciste care au înăspriț exploatarea, supunînd clasa muncitoare unui regim de teroare polițistă”². Astfel, chiar a doua zi, la 11 februarie 1938, Carol al II-lea dă decretul-lege pentru introducerea stării de asediu pe tot cuprinsul țării. Prin constituția de tip fascist, adoptată la 28 februarie 1938, întreaga putere legislativă și forța executivă trec în mîinile regelui; se introduce pedeapsa cu moartea și în timp de pace; se interzice, sub amenințarea cu închisoarea, propaganda împărțirii averilor sau a schimbării formei de stat, scutirii de impozite, lupta de clasă³. Dictatura regală a desființat toate partidele politice, Confederația Generală a Muncii,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., 1957, p. 113.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 379.

³ „Monitorul oficial”, nr. 48 din 27 februarie 1938.

a supus masele unui regim de teroare polițistă; presa muncitorească, anti-fascistă și chiar presa burgheză de nuanță mai democratică au fost suprimate; șovinismul și antisemitismul au fost proclamate politică de stat, fiind consemnate într-o serie de legi și decrete. În același timp, ea a încercat să-și creeze o bază de masă prin înființarea Frontului Renașterii Naționale, devenit în 1940 „partidul națiunii”, prin organizarea breslelor după modelul corporațiilor fasciste din Italia și Portugalia, prin atragerea tineretului în „Straja țării”, prin organizarea unui simulacru de „alegeri” pentru așa-numitul parlament.

Reprezentând contopirea și mai strânsă a capitalului monopolist cu puterea de stat, dictatura regală a aruncat pe umerii poporului întreaga povară a înarmării, militarizării economiei, pregătirilor pentru războiul antisovietic, creînd în același timp posibilități de profituri uriașe magnatilor capitalului și marilor moșieri. În fruntea celor care beneficiau deschis, fără nici un scrupul, de jefuirea maselor muncitoare, se situau regele și camarila regală. Pe lângă lista civilă, de exemplu, care se ridica la o sumă de 40 000 000 lei anual pentru Carol al II-lea, 7 000 000 lei pentru regina Elena și 7 000 000 lei pentru Mihai, familia regală încasa din bugetul țării, sub diferite alte forme, sume fabuloase. Astfel, în anul 1939 a încasat ca subvenție de la stat pentru „cheltuieli de transport de persoane și materiale” 14 000 000 lei, iar în anul 1940 — 24 000 000; pentru școala lui Mihai se aloca în fiecare an 1 200 000 din bugetul statului; scutițiile familiei regale de taxe vamale s-au ridicat în perioada 1939—1940 la 170 755 547 lei¹.

În afară de aceste venituri, Carol de Hohenzollern deținea acțiuni la cele mai mari întreprinderi industriale și bancare din țară, precum și la diferite întreprinderi de peste hotare.

O sursă importantă de câștig pentru Carol al II-lea și pentru camarila sa au constituit-o și operațiile cu devalute. Pe baza unor calcule reiese că în cinci ani (1935—1940), valoarea transferurilor în străinătate făcute de familia lui Carol al II-lea reprezintă 1 003 595 226 lei².

În același timp, Carol al II-lea a fost legat de marile monopoluri internaționale, fiind de fapt un reprezentant al acestora în România; el era strâns legat de industria internațională de armament, în special de firma engleză de armament „Vickers”, și de trusturile internaționale de petrol (era prieten personal al lui Detterding, regele neîncoronat al petrolului, care, de altfel, l-a și ajutat să urce pe tron, în 1930).

Strînsele legături cu capitalul englez și francez nu l-au împiedicat pe Carol al II-lea să se apropie de Germania. Căutînd să-i convingă pe hitleriști să se sprijine pe ea în planurile lor cu privire la România, dictatura regală a deschis drumul concesiunilor în fața agresorilor fasciști. La 23 martie 1939, la numai câteva zile deci după cotoșirea Cehoslovaciei de către armatele hitleriste, guvernul dictaturii regale, prin Gafencu și Bujoiu, a semnat „Tratatul asupra promovării raporturilor economice

¹ Arhivele Statului București, fond Casa regală, neinventariat. Citat după *Lupla anti-monarhică*...

² C. Murgescu, *Caracterul prădalnic al dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen*, în „Studii”, nr. 4, XI (1958), p. 110.

dintre Regatul României și Reichul german”, prin care, de fapt, se accepta aservirea economică a României de către Germania hitleristă, țara noastră devenind o sursă principală de aprovizionare a acestora cu materii prime și produse agroalimentare. Demascînd caracterul deosebit de înrobitor al acestui tratat, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că prin pactul încheiat cu Germania, în martie 1939, dictatura regală a vîndut Germaniei naziste bogățiile țării și că acest tratat a constituit un prim pas hotărîtor spre pierderea independenței noastre naționale¹. Dictatura regală a mers pe linia müncheneză, a capitulării în fața agresorului și a transformării României într-un avanpost în vederea războiului antisovietic².

Subjugarea economică a țării față de Germania hitleristă, intensificarea înarmării României în vederea pregătirii războiului antisovietic au împins tot mai mult pe regele Carol, camarila regală și pe susținătorii acestora la trădarea intereselor naționale ale țării. La 30 august 1940, conducătorii fasciști ai Italiei și Germaniei au impus României odiosul dictat de la Viena prin care nordul Transilvaniei a fost smuls din trupul țării și predat Ungariei horthiste. Mergînd pe drumul aservirii economice și politice a țării față de Germania hitleristă, punînd interesele lor de clasă mai presus de apărarea independenței țării, regele și camarila, partidele burghezo-moșieresti, Garda de fier, personalități politice reacționare, elemente social-democrate de dreapta au acceptat în mod slugarnic dictatul de la Viena; au cedat Ungariei horthiste un teritoriu cu o suprafață de 43 500 km² și cu o populație de 2,6 milioane locuitori din care majoritatea romîni; au impus muncitorilor, țăranilor, intelectualilor îmbrăcați în haină de soldat să părăsească, fără să tragă un singur foc de armă, faimoasele fortificații de la frontiera de apus, pentru construirea cărora poporul muncitor îndurase atîtea grele sacrificii.

Capitularea în fața imperialismului Germaniei hitleriste a desăvîrșit falimentul dictaturii regale, și așa destul de compromisă și lipsită de prestigiu și autoritate. Exponentul acestei dictaturi, Carol al II-lea, s-a demascat complet, cu prilejul dictatului de la Viena, ca trădător al intereselor naționale ale poporului român. Pentru a-și salva propria dominație de clasă, precum și monarhia compromisă în ochii maselor, vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii, sprijinite direct și fățiș de Germania hitleristă, au înlăturat pe Carol pe care l-au înlocuit cu Mihai și au instaurat, la 6 septembrie 1940, dictatura militaro-fascistă în frunte cu generalul I. Antonescu, vechi simpatizant al Gărzii de fier și adept al regimurilor fasciste din Germania și Italia. În ziua de 14 septembrie 1940, Mihai a semnat decretul regal prin care România era proclamată stat național-legionar; cu excepția organizațiilor fasciste ale Grupului etnic german, numai mișcarea legionară avea dreptul să activeze în noul regim; generalul Antonescu își lua titlul de conducătorul statului legionar, iar Horia Sima conducătorul mișcării legionare.

Deși prerogativele regale fuseseră restrînse în două rînduri — prin decretul de la 6 și de la 8 septembrie 1940 —, deși Antonescu, investit

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 20.

² *Ibidem*.

cu puteri depline, considera monarhia doar un „simbol”, fără nici un drept de amestec în conducerea statului, iar pe rege „încă nevîrstnic cu mintea”, Mihai ținea să-și manifeste în mod public simpatia sa pentru dictatura militară-fascistă și, mai ales, pentru mișcarea legionară. Într-o telegramă de salut adresată cu prilejul parăzii legionarilor din București, la 6 octombrie 1940, Mihai îi ura atît lui Antonescu „cît și mișcării legionare reușită deplină”¹. La începutul lunii noiembrie 1940, el participă, împreună cu mama sa Elena și cu prefectul județului Hunedoara, o veche căpetenie legionară, la tabăra organizată de Garda de fier în Sarmisegetuza². La 8 noiembrie 1940, Mihai se duce să-și serbeze ziua numelui la Iași, în același loc unde se desfășurau festivitățile Gărzii de fier; alături de generalul Antonescu, de Horia Sima și Ion Zelea Codreanu, el ia parte, în mijlocul cămășilor verzi, la serbările mișcării legionare, caută să dea o anumită platformă politică Gărzii de fier, să contribuie la crearea „prestigiului” și „autorității” inexistente ale acesteia.

În același timp, Mihai și-a manifestat direct și deschis simpatia față de aducerea în țară a armatei hitleriste cotropitoare — unul din primele acte de trădare săvîrșite de guvernul dictaturii militar-fasciste; el a salutat invadarea Romîniei de către trupele germane ascunsă poporului sub formula unei „misiuni militare” care ar fi venit pentru „instruirea” armatei romîne, dar care, în fapt, făcea parte din pregătirile privind dezlănțuirea războiului împotriva U.R.S.S. De îndată ce trupele hitleriste au sosit în București, Mihai a și invitat la palatul regal pe generalii Hansen, comandantul „misiunii militare” și Speidel, comandantul aviației hitleriste în Romînia; la 3 decembrie 1940 el primea, alături de Antonescu, Horia Sima și Fabricius, ministrul Germaniei la București, defilarea trupelor germane cotropitoare.

Împreună cu conducătorii partidelor național-țărănesc și național-liberal, cu trădătorii clasei muncitoare — social-democrații de dreapta — monarhia și-a dat în întregime adeviziunea și a sprijinit criminalul război pornit, la 22 iunie 1941, împotriva Uniunii Sovietice. A doua zi după dezlănțuirea agresiunii antisovietice, regele a trimis o telegramă lui I. Antonescu prin care își exprima „recunoștința” pentru aceasta și „bucuria” față de războiul tîlhăresc. (Vezi „Timpul” din 24 iunie 1941). Mihai de Hohenzollern a făcut apoi vizite pe front, a primit defilări de trupe, a decorat ofițeri, exprimîndu-și fătîș, de nenumărate ori, sprijinul și aprobarea față de războiul criminal antisovietic.

Abia după victoria de uriașă importanță de pe malurile Volgăi, de la Kursk, care a desăvîrșit cotitura radicală în desfășurarea războiului, în condițiile înaintării vertiginoase a armatei sovietice și ale înfringerilor catastrofale suferite de fasciști pe front, în condițiile cînd se intensificase la maximum presiunea maselor înșelate, iar clasele dominante erau în panică și în derută — în țară începuse o profundă criză politică și militară —, abia atunci regele, care nu voia să-și lege pînă la capăt soarta de clica militar-fascistă și de hitleriști, a căutat, prin diferite

¹ „Timpul”, nr. 1235 din 8 octombrie 1940.

² Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, dosar nr. 25 524, f. 115. Citat după *Lupta antimonarhică*...

manevre, să se desolidarizeze de Antonescu și de războiul criminal în care monarhia și celelalte forțe reacționare își puseseră alătea nădejdi.

Numai atunci când au văzut că nu mai au altă cale, când toate încercările de a salva monarhia și, odată cu ea, regimul burghezo-moșieresc, eșuaseră, regele Mihai și cercurile palatului au intrat în legătură cu forțele democratice în frunte cu Partidul Comunist Român, organizatorul și conducătorul insurecției armate, singura forță capabilă să asigure doborârea clicii militaro-fasciste, scoaterea țării din războiul antisovietic, întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Mihai de Hohenzollern a continuat însă să-și manifeste simpatia și sprijinul pentru cercurile fasciste și pentru armata Germaniei hitleriste, nedesmintind faima dinastiei de țlhari, lași și trădători, din care făcea parte. În timp ce Partidul Comunist Român organiza lupta maselor împotriva trupelor germane, Mihai, încercând să împiedice această luptă, a încheiat o înțelegere trădătoare cu hitleriștii. Astfel, în noaptea de 23—24 august, la nici o oră de la transmiterea proclamației regelui la posturile de radio, care anunța încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice și a celorlalte puteri ce făceau parte din coaliția antihitleristă, el primea în audiență pe ministrul Germaniei la București, baronul von Killinger, căruia îi exprima regretul și durerea față de evenimentele petrecute; totodată, trădând interesele naționale ale țării, Mihai a primit, în aceeași noapte, la palatul regal, pe generalii hitleriști Hansen și Gerstenberg cu care s-a înțeles ca trupele Germaniei hitleriste aflate pe teritoriul României să se retragă nestingherite; mai mult, în loc să ia măsuri pentru arestarea celor doi generali hitleriști, Mihai le pune la dispoziție un ofițer român pentru a împiedica, în felul acesta, arestarea lor de către formațiunile de luptă patriotice sau de către unitățile militare române. Generalii hitleriști au dat apoi ordin să fie bombardat în mod sălbatec orașul București.

După 23 august 1944, monarhia a devenit sprijinul tuturor forțelor contrarevoluționare: elemente fasciste, maniști, brătieniști, agenți direcți ai imperialismului, a adus la conducerea țării guvernele cu majoritate reacționară prezidate de Sănătescu și Rădescu, a patronat atacul mișclesc ordonat de generalul Rădescu la 24 februarie 1945, împotriva oamenilor muncii care demonstau pașnic, s-a împotrivit și după această dată la instaurarea unui guvern de largă concentrare democratică, încercând să formeze un nou guvern, al patrulea, cu majoritate reacționară.

Soarta bătăliei pentru putere a fost însă hotărâtă de masele populare de la orașe și sate care au instaurat, la 6 martie 1945, puterea democrat-populară. „Schimbarea de la 6 martie, hotărâtoare pentru soarta democrației noastre — arată tovarășul Gheorghiu-Dej — n-a fost obținută prin pertractări, ci smulsă prin luptă populară regelui și reacțiunii grupate în jurul său”¹.

Forțele reacțiunii interne, în frunte cu regele, sprijinite de cercurile agresive din Occident, au căutat prin noi metode să submineze și să doboare regimul democrat, să împiedice refacerea țării dezorganizând producția, provocând haos și inflație, au căutat să împiedice consolidarea cuce-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 133.

ririlor obținute de poporul român. „În anii de luptă pentru construirea democrației populare — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — palatul devenise centrul de atracție al tuturor forțelor reacționare. De el își legau speranțele dușmanii imperialiști ai suveranității și independenței noastre de stat. Nu o dată măsurii democratice de o importanță vitală pentru țară întîmpinau la palat o îndrăjită și îndelungată rezistență”¹. În ziua de 21 august 1945, regele a rupt în mod provocator relațiile cu guvernul democrat și a refuzat vreme îndelungată să primească vreun ministru și să semneze legile și decretele guvernului, pentru a le da caracterul unor acte „neconstituționale” care să nu poată intra în vigoare fără sancționarea sa. De asemenea, Mihai de Hohenzollern, care în 1940 asista la serbările Gărzii de fier, primea defilarea armatei hitleriste cotropitoare, a refuzat în ziua de 23 august 1945 să participe la demonstrațiile închinete aniversării unui an de la insurecția armată și să primească defilarea formațiunilor de luptă patriotică și a trupelor române care se acoperiseră de glorie în luptele din vestul țării, din Ungaria și Cehoslovacia.

Așa-zisa „grevă regală” și măsurile de sabotare a refacerii țării n-au putut determina căderea guvernului democrat; clasele exploatoare în frunte cu regele au trecut la acte teroriste ca să-l doboare prin violență. În ziua de 8 noiembrie 1945, în București, Ploiești și în alte centre din țară s-au organizat manifestații la care au luat parte legionari, ofițeri deblocați, moșieri expropriati și alte elemente dușmane ale regimului; au fost atacate cu arme de foc sediile unor organizații democratice și instituții centrale.

După zdrobirea acestor acțiuni teroriste, regele și-a continuat activitatea contrarevoluționară participînd direct și activ la organizarea unor grupuri și comitete subversive, teroriste, fasciste, la organizarea unor comploturi menite să împiedice înfăptuirea reformelor democratice, să răstoarne puterea democrat-populară și să readucă dominația claselor exploatoare. S-a dovedit încă o dată că „monarhia nu este altceva decît o pază polițistă năimită care apără pe cei care nu vor « să dea » împotriva acelor care sînt în stare să ia”².

Instituție reacționară, antinațională, antipopulară, care în timp de opt decenii a stors vîlga poporului român, a patronat monstruoasa coaliție burghezo-moșierească, constituind principalul reazim al reacțiunii interne și externe, a sprijinit crearea și activitatea organizațiilor teroriste, instaurarea dictaturii militaro-fasciste, pregătirea și dezlănțuirea criminalului război antisovietic, monarhia — și o dată cu ea dinastia Hohenzollernilor „tîlhari de drumul mare”, cum îi numea Marx — a fost înlăturată pentru totdeauna la 30 decembrie 1947, iar locul regatului „l-a luat în țara noastră o formă de stat nouă, înaintată — republica populară”³.

Încă de la început, cînd „monstruoasa coaliție” a hotărît aducerea lui Carol I ca domnitor în țara noastră, ura împotriva dinastiei Hohenzollern, împotriva monarhiei a cuprins mase largi ale poporului român.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 138.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 11, E.S.P.L.P., 1957, p. 193.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 138.

Masele populare și-au manifestat această ură înainte chiar ca primul Hohenzollern să pună piciorul pe pământul țării. Cu prilejul plebiscitului din 2—8 aprilie 1866 pentru aducerea lui Carol pe tronul vacant al României, țărănimea, în primul rînd, dar și unele elemente ale burgheziei și-au exprimat față de împotrivirea. În memoriile sale, Radu Rosetti citează cazul țăranilor de la Căiuți (Bacău) care n-au semnat plebiscitul, motivînd că „nu au avut nici un temei de nemulțămire împotriva lui Cuza, care li-a dat pămînturile și i-a scăpat de boieresc și nu vor să aleagă pe *Hopîntol*, un neamț pe care nu-l cunoaște nimene”¹. Asemenea atitudini s-au manifestat în numeroase comune, dar ele „au fost, sau pur și simplu neținute în samă la subprefecturi sau prefecturi, sau poate chiar la centru, sau convertite în *da*”². În primăvara aceluiași an (1866), în timpul răscoalei grănicerilor de pe Dunăre, care s-a întins de la Calafat pînă la Brăila și căreia i s-au alăturat și țăranii, au avut loc manifestări de simpatie pentru Alexandru Cuza și de împotrivire față de Carol. Revoltații, grăniceri și țărani, amestecîndu-se, strigau laolaltă: „Noi am jurat credință lui Cuza; cerem să ni se dea Ion I și nu vrem pe Carol, care l-au pus ciocoi”. „Ion I să trăiască”. „Să trăiască Cuza”³. Virfurile reacționare ale burgheziei și moșierimii și-au dat de la început seama că monarhia este urită de poporul român. „Greutatea cea mare, adevărata greutate a situației interne — recunoștea unul dintre cei mai aprigi susținători ai dinastiei Hohenzollern, Titu Maiorescu — era lipsa oricărui simțămînt dinastic în poporul român”⁴. În anul 1870, ca o atitudine ostilă dinastiei străine, cu prilejul completării locului vacant al colegiului IV în județul Mehedinți, a fost ales deputat fostul domnitor Alexandru Ioan Cuza, a cărui amintire rămăsese neștearsă în sufletul țăranilor. Peste cîteva luni, candidatura lui Cuza a fost din nou pusă la colegiul al IV-lea — colegiul țăranilor — și din nou fostul domnitor a fost ales deputat în județul Mehedinți.

Abuzurile și fraudele săvîrșite de Strousberg sprijinit de Carol și rubedeniile sale, izbucnirea războiului franco-german — entuziasmul și simpatia pentru Franța se îmbinau acum cu ura față de dinastia prusacă venită din Germania —, au făcut să crească și mai mult mișcarea anti-monarhică. Într-o asemenea stare de spirit, pentru a profita de ura și aversiunea maselor față de Carol de Hohenzollern, s-a organizat, de către o grupare liberală, așa-numita „mișcare republicană” în frunte cu Al. Candiano-Popescu, care era menită să detroneze pe domnitor și care urma să înceapă în mai multe orașe deodată, dar n-a izbucnit decît la Ploiești (8 august 1870). Manifestările ostile lui Carol s-au intensificat după publicarea scrisorii acestuia către Auerbach, în care folosea o serie de expresii insultătoare la adresa romînilor, dar mai ales după înfrîngerea Franței pe front. La 10/22 martie 1871, cînd colonia germană și consulul prusac von Radowitz au organizat în sala Slătineanu un mare banchet pentru a sărbători nu numai ziua nașterii noului împărat Wilhelm I, dar

¹ R. Rosetti, *Amintiri din prima linerefe*, București, 1927, p. 6.

² *Ibidem*.

³ Vezi V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Academiei R.P.R. (București), 1958, p. 38, 39.

⁴ Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a României 1866—1900*, București, 1925, p. 14.

și a noului imperiu, populația Capitalei, indignată de o asemenea sfidare, a înconjurat localul și a năvălit în sală cu strigăte de „trăiască republica”. Numai intervenția trupelor de infanterie și cavalerie a reușit să împrăștie mulțimea care asediase, cîtăva vreme, pe reprezentantul imperiului biruitor.

Manifestări antimonarhice ale maselor populare au continuat, într-o măsură mai mare sau mai mică, și după această dată. Uneori, partidele conservator și liberal sau diferite grupări politice legate de ele foloseau, atunci cînd se găseau în opoziție, ura și aversiunea maselor față de domnitorul prusac, Carol de Hohenzollern, în lupta pentru a doborî guvernul, devenind, odată ajunse la putere, din nou monarhice.

Lupta împotriva lui Carol, agent direct al Germaniei lui Bismarck, care lucra pe față în vederea înfeudării Romîniei capitalului prusac, se intensifica tot mai mult, îmbrăca forme felurite pe măsură ce creștea conștiința maselor exploatate — muncitori, țărani — pe măsură ce se dezvoltă mișcarea socialistă. Ziarul socialist „Drepturile omului”, care îl numea pe Carol I „majestatea sa apanajistă”, publica în numărul său din 1 februarie 1885 extrase dintr-un manifest editat la Geneva, în care se arăta : „Regi, împărați . . . se apropie ora fatală pentru voi : clopotul de jale va suna curînd căderea voastră ! Și noi, pe credința noastră de revoluționari, jurăm că sîntem siguri că muncitorii din toată lumea vor trage hora peste toate tronurile”.

Focul răscoalelor țărănești din anul 1888 a cuprins și domeniile regale dintr-o serie de comune. Țăranii răsculați din comunele Ștefănești și Afumați-Ilfov au cerut, printre altele, să li se împartă moșiile domeniului coroanei ; cei din Cocioc și Gherghița au devastat casele arendașului de pe domeniu. În unele sate din județul Mehedinți țăranii cereau, de asemenea, să li se împartă moșiile regale, strigînd : „Jos Carol”, „Trăiască Cuza”.

Lichidarea domeniului coroanei o întîlnim trecută (e drept, nu de pe o poziție combativ revoluționară, ceea ce reflecta slăbiciunile clasei muncitoare, lipsită de un partid consecvent revoluționar) alături de revendicări general-democratice, într-o serie de documente ale vremii privind mișcarea muncitorească, cum este, de exemplu, „Manifestul program al partidei muncitorilor” din anul 1891, care susținea întoarcerea domeniilor coroanei la stat¹, sau manifestul *Către cetățeni*, care se exprima și mai clar : „să se ieie moșiile coroanei care s-au dat regelui . . . și să se vîndă la țărani, ca și celelalte moșii ale statului”². Întoarcerea domeniilor coroanei la stat a fost trecută, de asemenea, și în programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Romînia (P.S.D.M.R.) constituit în 1893, care, cu toate lipsurile lui, va însemna, în perioada aceea, forța politică cea mai înaintată din țara noastră.

Un moment important în lupta antimonarhică și antidinastică a maselor îl constituie anul 1906, an de avînt revoluționar al mișcării muncitorești din Romînia, cînd au avut loc o serie de greve (ale cismarilor, tîmplarilor, factorilor poștali, muncitoarelor de la Regie—București, muncitorilor din portul Galați etc.), care demonstrau nemulțumirile, revolta împotriva claselor exploatatoare în frunte cu regele. Clasa muncitoare

¹ „Munca” din 10 martie 1891.

² *Ibidem*, 24 martie 1891.

a întâmpinat așa cum se cuvenea expoziția jubiliară organizată în vara anului 1906 de guvernul burghezo-moșieresc ca să lingusească pe rege și să înșele masele populare exploatare. O serie de greve au izbucnit chiar pe șantierul expoziției. Cercul socialist „România muncitoare” a publicat manifestul *40 de ani de sărăcie, de robie și rușine* (tipărit în 1906 în două ediții) — unul din documentele cele mai importante elaborate de mișcarea muncitorească din România în perioada de avânt din 1905—1907. Adevărat rechizitoriu împotriva monarhiei și regimului burghezo-moșieresc, manifestul făcea o caracterizare generală a situației social-economice a României în cel de-al 40-lea an de domnie a lui Carol de Hohenzollern, subliniind mizeria adincă a clasei muncitoare și a țărănimii¹.

Răscoalele din 1907, una din cele mai glorioase pagini ale istoriei poporului nostru², au constituit o ridicare în masă a țărănimii împotriva politicii antipopulare duse de clasele stăpînitoare în frunte cu monarhia. Prin amploarea și intensitatea răscoalei, prin refuzul de a da ascultare manifestului lansat de guvernul liberal în numele „mult îndureratului rege”, masele țărănimii au dovedit cu fapte că nu vor să se mai lase înșelate, că sînt hotărîte să-și facă singure dreptate, să-și rezolve pe cale revoluționară revendicările. Răspunzînd uneltelor regale care, atunci cînd încă nu se uscase sîngele celor 11 000 de țărani asasinați, anunțaseră sărbătorirea zilei de 10 mai „cu fastul obicinuit”, „România muncitoare” scria în articolul *10 mai, zi de doliu*, dînd glas profunde indignări ce cuprinsese proletariatul — singura clasă socială care a sprijinit țărănimea: „Să petreci cînd un popor întreg geme de nedreptate și mizerie... să asculți cu zîmbet prefăcut marșul «Deșteaptă-te Romîne», cînd pe țăranul romîn l-ai ținut dinadins în ignoranță și cînd știi că cei morți nu mai învie... aceasta este dovada cea mai îngrozitoare ce caracterizează atmosfera lor (a claselor exploatare — *n.n.*) națională și politică”³.

După refacerea partidului politic al clasei muncitoare, lupta maselor populare, și în primul rînd a proletariatului, împotriva politicii monarhiei și a regimului burghezo-moșieresc a cunoscut un nou avînt. Congresul Partidului Social-Democrat din România din 6, 7 și 8 aprilie 1914 înseria deschis în programul său lupta pentru republică. „Numai sub un regim republican — se arăta într-una din rezoluțiile congresului — lupta clasei muncitoare se poate desfășura în toată puterea ei..., numai poporul întreg... poate să hotărască asupra soartei sale..., poate da Romîniei un regim trainic și sănătos”⁴.

În ajunul și în timpul războiului, manifestările antimonarhice s-au împletit cu acțiunile antirăzboinice, deși elementele oportuniste din conducerea P.S.D. se împotriveau acestor acțiuni. Partea cea mai avansată a clasei muncitoare, în frunte cu aripa de stînga, revoluționară din Partidul Socialist-Democrat s-a ridicat cu hotărîre împotriva participării Romîniei la primul război mondial imperialist, organizînd greve și demonstrații

¹ *Patruzece de ani de sărăcie, de robie și rușine*, ed. a II-a, București, 1906.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 427.

³ „România muncitoare” din 13—20 mai 1907.

⁴ *Ibidem*, 13 aprilie 1914.

de protest, cum au fost, de exemplu, eroica manifestație de la Galați (13 iunie 1916) înăbușită în sânge de guvernul liberal, acțiunile muncitorești revendicative și cele împotriva războiului, de la București, Ploiești, T. Severin (decembrie 1916 — februarie 1917) ¹.

Revoluția burghezo-democratică din Rusia a dat un puternic impuls mișcării revoluționare din România. Cu prilejul zilei de 1 mai 1917, în majoritatea orașelor din țară au avut loc manifestații la care au participat muncitori români și ostași din armatele rusă și română; grupurile revoluționare ilegale, luînd ca exemplu lupta popoarelor Rusiei, au început, pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești din România, să cheme masele la înfăptuirea imediată a revoluției, la instaurarea unei republici democratice.

Exemplul Revoluției Socialiste din Octombrie, ecoul instaurării puterii muncitorești-țărănești în Rusia au avut o puternică influență asupra luptelor muncitorimii; în focul acestor lupte partidul și sindicatele s-au reorganizat, mișcarea muncitorească a devenit o largă mișcare de masă, însăși existența regimului burghezo-moșieresc și a monarhiei era amenințată. „Rupeți cu trecutul de supunere oarbă, de robie — arăta un manifest al socialiștilor români adresat maselor muncitoare, la începutul anului 1918. În mîna voastră stă puterea. Arestați și dezarmați pe călăii voștri... Răsturnați pe veneticul rege Ferdinand de Hohenzollern, pe Brătianu, pe Take Ionescu, pe toți trădătorii și întemeiați *Republica Română a Sovietelor Muncitorilor, Soldaților și Țăranilor*” ². „Revoluția rusă — se spunea într-un manifest din mai 1918 către muncitori și țărani — să ne fie de pildă și model. România trebuie să fie o republică socialistă” ³. Noul program (*Declarația de principii*) al partidului socialist, adoptat în decembrie 1918, sublinia că partidul socialist este solidar cu partidul comunist din Rusia și luptă pentru instaurarea dictaturii proletariatului prin toate mijloacele ⁴; pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești din țara noastră un program oficial al partidului ridica problema luptei pentru *dictatura proletariatului* și pentru *comunism*.

Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie se desfășoară mari bătălii de clasă care culminează cu greva generală din 1920. „Greva generală din octombrie 1920 a ridicat la luptă aproape întregul proletariat din România, scoțînd în evidență gradul de radicalizare și capacitatea de luptă revoluționară a clasei muncitoare” ⁵. Monarhia și clasele exploatoare au trecut în această perioadă printr-o puternică criză politică, lozincă revoluționară a înlăturării dinastiei Hohenzollern din țara noastră și instaurării republicii socialiste devenind una din cele mai populare lozinci de luptă a maselor.

Crearea Partidului Comunist din România — „victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului și reformismului în mișcarea munci-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 429.

² *Cum s-a prăpădit țara. Ce spun documentele diplomatice secrete*, Iași, 1918, p. 34.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P., 1957, p. 55.

⁴ *Ibidem*, p. 82.

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 431.

toarească din România”¹ — a însemnat o nouă etapă în lupta proletariatului și a întregului popor muncitor din țara noastră împotriva monarhiei și a regimului burghezo-moșieresc. În fruntea maselor populare se afla acum „un conducător devotat pînă la capăt cauzei dezrobirii celor ce muncesc, hotărît să conducă la victorie lupta poporului pentru eliberarea de orice exploatare și asuprire”². Încă de la înființare, Partidul Comunist din România și-a închinat toate forțele luptei pentru „triumful marelui ideal socialist” — așa cum s-a proclamat la primul său Congres. „Proletariatul — se arăta în *Raportul asupra afilierii la Internaționala a III-a Comunistă* prezentat la acest Congres — trebuie să cucerească puterea politică și economică din mîna burgheziei, înlocuind-o prin statornicirea puterii dictaturii clasei muncitoare, singură în stare să redea adevărata libertate imensei majorități a poporului. Nu democrația burgheză, ci dictatura proletariatului va fi aceea care va asigura triumful socialismului”³.

În anii negri de adîncă ilegalitate, înfruntînd măsurile de prigoană și teroare sălbatecă și urmînd linia sa tactică de a îmbina activitatea ilegală cu munca legală, Partidul Comunist din România a continuat cu consecvență și fermitate să conducă lupta maselor, să le insuffle forță și încredere în viitor. Un rol deosebit de însemnat în evoluția mișcării revoluționare din România l-a avut Congresul al V-lea al P.C.R., care a făcut analiza caracterului și perspectivelor revoluției în țara noastră, a stabilit linia strategică și tactică a partidului în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii la revoluția socialistă, a precizat caracterul monarhiei de după primul război mondial, ca fiind o monarhie semi-feudală, imperialistă, a arătat că o condiție principală în obținerea victoriei o constituie doborîrea monarhiei semi-feudale imperialiste, a puterii de stat burghezo-moșierești în fruntea căreia se găsea monarhia și instaurarea dictaturii revoluționar-democrate a proletariatului și a țărănimii⁴.

Pe baza orientării date de Congres, partidul a organizat un șir de mari acțiuni muncitorești; acestea au culminat cu eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști care, prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești, au contribuit la frînarea procesului de fascizare a țării, au dus la creșterea prestigiului clasei muncitoare din România, fiind prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului pe plan internațional, după venirea la putere a lui Hitler în Germania.

În anii întunecați ai dictaturii regale și ai dicaturii militaro-fasciste, cînd monarhia și clasele stăpînitoare au trădat interesele naționale ale poporului român cedînd Ungariei horthiste nordul Transilvaniei, tîrînd țara în prăpastia războiului criminal antisovietic, alături de Germania hitleristă, Partidul Comunist din România a fost singura forță politică ce s-a ridicat pentru apărarea independenței naționale, pentru răsturnarea

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 368.

² Idem, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 432.

³ „Socialismul” din 8 mai 1921.

⁴ *Documente din Istoria Partidului Comunist din România. 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 276.

dictaturii regale și dictaturii militaro-fasciste, pentru ieșirea României din războiul antisovietic și trecerea ei de partea coaliției antihitleriste.

În perioada pregătirii și în timpul insurecției armate din 23 August 1944, ținând seama de condițiile istorice concrete din țara noastră, urmînd indicațiile leniniste „de a folosi cu maximum de atenție, de grijă, de prudență și de pricepere orice «fisură», fie cît de mică, între dușmani”, orice opoziție de interese dintre diferite grupări din cadrul taberei dușmane, de a găsi un aliat „fie chiar vremelnic, șovăielnic, nestatornic, nesigur, condițional”¹, Partidul Comunist din România n-a pus problema înlăturării imediate a monarhiei, a luptat pentru concentrarea tuturor forțelor care, din diferite motive, erau interesate în doborîrea dictaturii militaro-fasciste și scoaterea României din războiul hitlerist. Recunoașterea rolului hotărîtor jucat de partid în acest moment crucial pentru destinele țării îl constituie însuși faptul că „regele și cercurile palatului au fost nevoite să accepte planul de acțiune stabilit de partidul comunist, singura forță politică reală care acționa în vederea răsturnării guvernului antonescian și ieșirii României din războiul hitlerist”². Evenimentele ulterioare au dovedit cît de just s-a orientat partidul în pregătirea insurecției. „Insurecția armată victorioasă din august 1944 a deschis o eră nouă în istoria poporului român, a însemnat începutul revoluției populare, care a schimbat din temelii viața țării”³.

Lupta împotriva monarhiei, pentru doborîrea acesteia, a constituit o parte a luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice. Datorită succeselor obținute de oamenii muncii sub conducerea partidului, în urma instaurării la 6 martie 1945 a primului guvern democrat care a deschis drum liber unor profunde transformări revoluționare în viața economică și politică a României, „s-a ajuns la acel stadiu al raportului de forțe în care s-au copt condițiile eliminării din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei și înlăturării monarhiei — principalul stîlp al reacțiunii burghezo-moșieresti”⁴. În condițiile în care principalele sarcini ale revoluției burghezo-democratice erau îndeplinite și se punea problema trecerii la revoluția socialistă, s-a impus, ca o necesitate obiectivă, abolirea monarhiei.

Uriașele succese, adîncile prefaceri politice, sociale, economice — instaurarea puterii democrat-populare la 6 martie 1945, înfăptuirea și legiferarea reformei agrare prin care au fost lichidate rămășițele feudale la sate, a fost desființată moșierimea ca clasă și prin care s-a încheiat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, realizarea de reforme democratice, zdrobirea forțelor politice ale burgheziei și moșierimii, desprinderea țării de sistemul imperialist și curmarea stării de dependență față de statele capitaliste, prefaceri revoluționare petrecute în România începînd

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 34.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 440.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

de la 23 august 1944 și pînă la sfîrșitul lui decembrie 1947 — au avut ca rezultat principal desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. „Ținînd seama de condițiile obiective și subiective create, sprijinindu-se pe masele proletare, pe alianța muncitorească-țărănească și avînd alături de el și celelalte categorii ale populației muncitoare, precum și păturiile mijlocii de la orașe, urmat deci, practic, de covîrșitoarea majoritate a poporului, partidul a stabilit ca obiectiv nemijlocit răsturnarea monarhiei și trecerea la revoluția socialistă”¹. Smulgerea întregii puteri politice din mîinile claselor exploatoare de către proletariat și instaurarea Republicii Populare Romîne, cucerire fundamentală a oamenilor muncii din țara noastră, a marcat încheierea etapei strategice de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice și trecerea la o nouă etapă istorică — a înfăptuirii sarcinilor revoluției socialiste². Sub conducerea partidului, poporul nostru a instaurat, la 30 decembrie 1947, Republica Populară Romînă, formă a dictaturii proletariatului, al cărei principiu suprem este alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, stat de tip nou, socialist, ce se deosebește radical de tipurile de stat anterioare prin conținutul său de clasă, prin organizarea, prin menirea istorică și rolul său în dezvoltarea societății. „Prin conținutul de clasă, prin funcțiile sale îndreptate spre slujirea intereselor fundamentale ale poporului, ca și prin întreaga sa activitate, statul democrat-popular înfrunchează puterea politică a oamenilor muncii; formele de organizare a statului și metodele de exercitare a puterii asigură participarea activă, permanentă, nemijlocită a celor mai largi mase la conducerea treburilor obștești. În aceasta constă izvorul forței de nebiruit a orînduirii noastre de stat”³.

Aplicînd în mod creator teoria leninistă a revoluției la condițiile istorice concrete ale Romîniei, folosind experiența P.C.U.S. și a mișcării muncitorești internaționale, partidul nostru a stabilit în fiecare etapă a luptei sarcinile strategice și tactice, metodele și mijloacele necesare pentru obținerea victoriei, a considerat cucerirea deplină a puterii politice de către clasa muncitoare drept punctul de plecare pentru construirea societății noi, socialiste.

În dezvoltarea și consolidarea dictaturii proletariatului și începerea cu succes a operei de construire a socialismului o condiție esențială a constituit-o realizarea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare. „Unitatea muncitorimii — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — este deosebit de necesară atunci cînd o țară are de înfăptuit, sub conducerea proletariatului, prefaceri adînci de ordin social și economic”⁴. Pentru a putea îndeplini cu succes rolul său de forță conducătoare, pentru a putea antrena întregul popor la îndeplinirea sarcinilor mărețe ale revoluției socialiste, proletariatul trebuia să

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a Republicii Populare Romîne*, expunere făcută la ședința solemnă a Marii Adunări Naționale (29 decembrie 1962), Ed. politică, 1962, p. 11.

² *Ibidem*, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 12.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., ed. a IV-a, 1956, p. 154.

fie condus de un singur stat-major, era necesară realizarea deplină, politică și organizatorică, a unității clasei muncitoare.

Congresul unificării partidului comunist și partidului social-democrat (21 — 23 februarie 1948) a avut o mare însemnătate în viața politică a țării noastre; congresului i s-a încredințat sarcina de a desăvârși unitatea clasei muncitoare — la baza acestei acțiuni a stat principialitatea de clasă, principiul unității organice, ideologia marxist-leninistă—, de a elabora linia politică a partidului în vederea trecerii la construirea socialismului, de a aproba Statutul partidului. Lichidarea dezbinării care a măcinat timp de aproape trei decenii forțele proletariatului român, unificarea politică, ideologică și organizatorică au sporit considerabil rolul lui ca hegemon al revoluției, al maselor largi populare, al întregii vieți sociale și de stat¹. „Unificarea partidului comunist și a partidului social-democrat pe baza ideologiei marxist-leniniste și crearea Partidului Muncitoresc Român a însemnat victoria deplină și definitivă a leninismului în mișcarea muncitorească din România”².

Apreciind că în domeniul politic țara noastră a evoluat mai repede pe drumul democrației populare decât în domeniul economic, Congresul I al P.M.R. a înarmat partidul în vederea rezolvării sarcinilor construirii bazei economice a socialismului; a arătat necesitatea industrializării socialiste și a trecerii la planificarea economiei naționale; a subliniat necesitatea sporirii producției agricole, bunei organizări a fermelor de stat, sprijinirii și încurajării cooperății satești, care să ducă la întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, să apere pe țăranul muncitor împotriva exploatării, să contribuie la ridicarea nivelului lui de trai; a trasat sarcinile principale în vederea îndeplinirii revoluției culturale, parte integrantă a revoluției socialiste, a indicat, de asemenea, necesitatea elaborării unei noi constituții, cu adevărat democratice, care să consfințească cuceririle obținute.

Un rol important în consolidarea statului de dictatură a proletariatului l-a avut alegerea Marii Adunări Naționale. Rezultat al victoriei în alegeri a Frontului Democrației Populare, Marea Adunare Națională, organ suprem al puterii de stat, a votat la 13 aprilie 1948 Constituția Republicii Populare Române, instrument puternic în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor revoluției socialiste, expresie a democratismului orînduirii noastre de stat. „R.P.R. — arăta Constituția în primul ei capitol — este un stat popular, unde întreaga putere de stat emană de la popor și este exercitată prin organe alese de popor”.

Schimbările survenite în viața politică, realizările de însemnătate istorică au permis poporului nostru să treacă la făurirea economiei și culturii socialiste. Într-un timp foarte scurt, în iunie 1948, statul democrat-popular a naționalizat industria, băncile, transporturile, transformându-le în proprietate socialistă — bunuri ale întregului popor muncitor. În felul acesta a fost sfărîmată dominația economică a burgheziei, posturile de comandă din economia națională au trecut în mâinile clasei muncitoare,

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1955—1959*, Ed. politică, 1959, p. 25.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, p. 442.

în întreprinderile naționalizate s-a statornicit proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, ca bază a noilor relații de producție socialiste, s-a înfăptuit concordanța între relațiile de producție și caracterul forțelor de producție. „Proprietatea socialistă asupra principalelor întreprinderi industriale, asupra transporturilor, băncilor, pădurilor, bogățiilor subsolului etc. a devenit baza de neclintit a statului nostru de democrație populară”¹.

Totodată, naționalizarea a creat condițiile pentru conducerea planificată a economiei și a constituit premisa trecerii la industrializarea socialistă a țării. În elaborarea politicii sale economice, partidul s-a condus și se conduce după indicațiile lui V. I. Lenin care arată că marea industrie mecanizată și folosirea ei în agricultură constituie singura bază economică a socialismului, că interesul principal și fundamental al proletariatului după ce a cucerit puterea de stat este de a mări cantitatea de produse, de a spori în proporții uriașe forțele de producție ale societății². Încă în octombrie 1945, la Conferința națională a Partidului Comunist Român, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării, cu creșterea în ritm rapid a industriei grele — baza dezvoltării întregii economii³. De asemenea, în expunerea făcută în decembrie 1948, cu privire la planul de stat pe anul 1949, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej preciza din nou : „Numai dezvoltând industria grea noi vom putea pune în valoare toate bogățiile solului și subsolului nostru, vom putea produce mașini și utilaj pentru celelalte industrii, vom asigura dezvoltarea transporturilor, vom dezvolta agricultura punindu-i la dispoziție mașini agricole, unelte, îngrășăminte, vom putea electrifica țara, vom mări productivitatea muncii și vom reuși astfel să punem din ce în ce mai multe produse la îndemina celor ce muncesc, ridicându-le nivelul de trai și cel cultural”.

Linia generală a partidului nostru în construirea bazei economice a socialismului și-a găsit expresia în planurile anuale de stat pe 1949 și 1950 — care au prevăzut un ritm înalt de creștere a industriei, în special a industriei grele, începerea și dezvoltarea transformării socialiste a agriculturii, lărgirea schimbului de mărfuri între sat și oraș, avântul științei și culturii noi, ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii; această linie și-a găsit expresia în planul de 10 ani de electrificare a țării, aprobat de Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din octombrie 1950 și conceput potrivit indicațiilor lui Lenin privind necesitatea dezvoltării producției de energie electrică cu un pas înaintea celorlalte ramuri ale economiei.

Bazându-se pe succesele obținute în industrializarea țării, însușindu-și principiile vii, atotbiruitoare, ale clasicilor marxism-leninismului, aplicând creator la condițiile țării noastre planul cooperatist al lui Lenin, învățând din bogata experiență a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în con-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, } E.S.P.L.P., 1956, p. 519—520.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1957, p. 30, 178.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 63.

strucția socialistă la sate, partidul nostru a pregătit și a condus întreaga luptă pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii — cea mai complicată și cea mai grea sarcină după cucerirea puterii de stat de către proletariat.

La istorica plenară din 3—5 martie 1949 a Comitetului Central al P.M.R., partidul a trasat linia care a stat la temelia întregii munci desfășurate în transformarea socialistă a agriculturii. În raportul la plenară, document de o mare însemnătate politică, model de analiză științifică a situației din agricultura țării noastre, de generalizare teoretică, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a prezentat programul concret pentru asigurarea victoriei socialismului la sate. Partidului i s-a încredințat sarcina centrală de a întări mai departe alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și de a pregăti și realiza transformarea socialistă a agriculturii. Călea socialistă de ridicare a agriculturii, s-a arătat în documentele și la-dezbaterile plenarei, este singura care corespunde țărilor clasei muncitoare și intereselor țărănimii sărace și mijlocașe, singura care duce la lichidarea exploatării și la ridicarea nivelului material, sanitar și cultural al celor mai largi mase ale țărănimii muncitoare. Pentru transformarea socialistă a agriculturii trebuie însă create anumite condiții politice, o bază tehnică materială corespunzătoare. Baza tehnică materială a transformării socialiste a satului o constituie mecanizarea agriculturii, tractoarele și mașinile produse de industria noastră socialistă; este, de asemenea, nevoie de cadre de specialiști, de cadre conducătoare pentru gospodăriile colective, gospodăriile de stat, S.M.T.-uri, de ingineri, agronomi, mecanici, tractoriști; în sfârșit, o importanță cu totul deosebită are principiul liberului consimțământ — rezultat al muncii politice stăruitoare, neîntrerupte, dusă de organizațiile de partid și de masă. „Trecerea la agricultura socialistă, la organizarea gospodăriilor colective — se arată în raportul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej — presupune... o industrie dezvoltată, în stare să pună la dispoziția agriculturii tractoarele și mașinile de care are nevoie, existența unor cadre de agronomi capabili să conducă agricultura după cele mai perfecționate metode științifice, o muncă sistematică de lămurire și de convingere a masei țărănimii sărace și mijlocașe despre folosul gospodăriei colective”¹.

Pirghiile economice prin care statul de democrație populară își exercita acțiunea sa de dezvoltare a întregii economii pe calea socialismului, deci și a transformării socialiste a agriculturii, erau: industria socialistă (în primul rând industria grea), instituțiile de credit, gospodăriile agricole de stat, stațiunile de mașini și tractoare, cooperativele, comerțul de stat, transporturile. Pirghia principală pentru îndrumarea agriculturii pe calea socialismului o constituie industria grea, temelia socialismului.

Analizând problema alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în lumina învățăturii marxist-leniniste, raportul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej a subliniat că partidul, clasa muncitoare au nevoie de o asemenea alianță care întărește pozițiile clasei muncitoare în calitate de conducător, de o alianță care atrage țărănimea muncitoare

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 211.

pe calea socialismului și care este îndreptată împotriva elementelor capitaliste de la orașe și sate. Plenara din 3—5 martie 1949 a trasat limpede politica partidului în problema alianței, pe baza triplei lozinci a lui Lenin : „Ne sprijinim pe țărănimea săracă, strângem alianța cu țărănimea mijlocasă și ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii”.

În vederea întăririi alianței cu țărănimea muncitoare, o importanță imensă are dezvoltarea schimbului de mărfuri între oraș și sat, legătura economică între industria socialistă și agricultură, care constituie însăși temelia economică a alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare. Sarcina de a organiza acest schimb îi revine cooperăției. Plenara din 3—5 martie 1949 a arătat rolul cooperăției, a scos în evidență însemnătatea asocierilor, întovărășirilor, diferitelor forme simple de cooperăție pentru educarea maselor țărănești în spiritul muncii în comun. Arătând că pentru a atrage în cooperative mase tot mai largi de țărani săraci și mijlocași, cooperativele trebuie să îmbrățișeze toate ramurile de activitate rurală, cooperăția trebuie să organizeze pe țăran nu numai în calitate de consumator, dar și ca producător ¹, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia : „Importanța principală a cooperăției în condițiile actuale stă în faptul că ea *îmbină interesele particulare ale milioaneilor de țărani săraci și mijlocași cu interesele generale ale clasei muncitoare* de a construi socialismul, creînd premisele pentru ca țărănimea muncitoare să facă mai lesne pași pe drumul socialismului” ². Formă simplă, intermediară, de cooperare socialistă în producția agricolă, întovărășirea a fost chemată de partid să joace un rol important în înfăptuirea aceluia îndelungat șir de treceți treptate spre marea agricultură mecanizată, a cărei necesitate a arătat-o V. I. Lenin.

Succesele obținute în procesul de transformare socialistă a agriculturii au demonstrat în practică importanța programului stabilit și justetea liniei politice trasată de Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949.

În lupta pentru construirea noii societăți socialiste, partidul s-a călăuzit de învățătura marxist-leninistă care arată că revoluția socialistă e de neconceput fără înfăptuirea revoluției culturale, fără atragerea celor mai largi mase la creația istorică conștientă a noii orînduiri, că problemele transformărilor social-economice sînt strîns legate de problemele transformării conștiinței. Partidul Muncitoresc Român a dus o luptă perseverentă, cu consecvență, pentru îndeplinirea sarcinilor revoluției culturale, sarcini complexe, multilaterale și care trebuiau rezolvate într-un timp scurt : lichidarea analfabetismului, organizarea și dezvoltarea socialistă a învățămîntului, culturalizarea maselor, dezvoltarea artei, literaturii și științei, crearea unei intelectualități noi, legate de popor și a cadrelor necesare construirii socialismului, educarea oamenilor muncii în spiritul socialismului prin răspîndirea în mase a ideilor marxism-leninismului, pentru a-i transforma în constructori conștienți ai socialismului, care să se elibereze complet de rămășițele trecutului, de deprinderile și concepțiile moștenite de la vechea orînduire bazată pe exploatare ; îndrumînd și

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 222.

² *Ibidem*, p. 224.

conducând activitatea de înlăptuire a revoluției culturale, partidul a desfășurat, în același timp, o luptă intensă împotriva ideologiei burgheze.

Un eveniment istoric de seamă în viața partidului și a întregului popor muncitor din țara noastră l-a constituit cel de-al II-lea Congres al P.M.R. (23—28 decembrie 1955). Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. prezentat la congres de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a cuprins o profundă analiză, marxist-leninistă, a drumului străbătut de poporul român pe calea construirii socialismului, a clarificat din punct de vedere teoretic problema etapelor revoluției populare din țara noastră. Congresul al II-lea al P.M.R. a analizat, sub toate aspectele, problemele activității economice, de stat și culturale, problemele vieții și muncii de partid. Sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, prin munca entuziastă a clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare și a intelectualității s-au obținut „succese hotărâtoare în construirea bazei economice a socialismului”¹. Datorită eforturilor clasei muncitoare, inginerilor și tehnicienilor care au urmat cu încredere cuvântul partidului, datorită desfășurării întrecerii socialiste, la 10 noiembrie 1955, deci cu 50 zile înainte de termen, a fost înlăptuită sarcina planului cincinal cu privire la volumul producției globale industriale pe perioada 1951—1955. Volumul producției industriale era în 1955 de 2,9 ori mai mare decât în 1938 și de 3,4 ori mai mare decât în 1948. Noi ramuri industriale, inexistente în România veche, au fost create — producția de utilaj petrolifer, minier, energetic, de tractoare și mașini agricole, producția de camioane, sectoare noi ale industriei chimice —, s-a dezvoltat rapid industria constructoare de mașini, s-a dat o atenție deosebită dezvoltării industriei în acele regiuni pe care burghezia le lăsase în părăsire și ruină. În primul cincinal s-a intensificat dotarea agriculturii cu mijloace mecanizate și a crescut sectorul socialist în agricultură, au fost obținute succese însemnate privind asigurarea dezvoltării bazei materiale a culturii, învățămîntului, sănătății, sportului etc. În același timp partidul a atras atenția asupra lipsurilor serioase în unele ramuri ale industriei (productivitate scăzută, preț de cost ridicat, calitate inferioară a produselor, procese tehnologice rudimentare etc.), precum și asupra rămîinerii în urmă a dezvoltării agriculturii față de sarcinile politice-economice stabilite în planul cincinal.

Congresul al II-lea al partidului a dezbătut proiectul de Directive pentru cel de-al doilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale și a trasat sarcina fundamentală a acestuia : făurirea economiei socialiste unitare, în care, pe baza dezvoltării continue a industriei socialiste, să se asigure transformarea socialistă a agriculturii, astfel ca în 1960 sectorul socialist în agricultură să fie preponderent, atît ca suprafață, cît și ca producție-marfă.

În mod deosebit s-a ocupat Congresul și de problemele muncii ideologice : educația marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii, lupta împotriva influențelor ideologiei burgheze, sarcinile ce revin științei, artei și literaturii. O sarcină de mare răspundere a fost dată oamenilor de știință din domeniul istoriei — „aceea de

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Ed. politică, 1959, p. 28.

a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, o istorie a României care să sintetizeze, de pe pozițiile învățăturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor probleme de bază ale țării noastre — probleme ale procesului de formare a poporului român, ale istoriei contemporane, ale periodizării istoriei”¹.

În anii care au trecut de la cel de-al II-lea Congres, oamenii muncii, mergînd cu pași siguri, sub conducerea încercată a partidului, au obținut realizări de însemnătate istorică, dovezi grăitoare a ceea ce înseamnă inițiativa și activitatea creatoare a poporului liber, stăpîn pe destincle și pe bogățiile țării sale. Politica partidului s-a caracterizat, în toată această perioadă, prin ofensiva neînteruptă a socialismului, înfăptuirea consecventă a industrializării socialiste a țării, a transformării socialiste, revoluționare a agriculturii, îndeplinirea sarcinilor revoluției culturale; forțele de producție ale țării au crescut neconținut, neconținut s-au dezvoltat și întărit relațiile de producție socialiste în toate ramurile economiei naționale.

Sarcinile trasate de Congresul al II-lea al P.M.R. pentru dezvoltarea economiei naționale au fost îndeplinite, planurile economice îndeplinite și depășite an de an, industria noastră socialistă caracterizîndu-se printr-un ritm rapid de dezvoltare, ce reflectă superioritatea economiei socialiste asupra celei capitaliste. Industria constructoare de mașini și-a realizat sarcinile cu un an mai devreme, producția ei fiind, în 1960, de peste zece ori mai mare decît în 1958; într-un ritm susținut s-a dezvoltat industria chimică, s-a lărgit baza energetică, s-a îndeplinit, înainte de termen, planul de zece ani de electrificare a țării, s-au obținut realizări importante în industria bunurilor de larg consum.

Victorii de însemnătate istorică s-au obținut și în agricultură; cu mult înainte de termen a fost îndeplinită sarcina trasată de cel de-al II-lea Congres, de a se asigura preponderența sectorului socialist ca suprafață și ca producție marfă; procesul transformării socialiste a agriculturii a cuprins aproape întreaga țărănie; cooperativizarea agriculturii, în linii generale, s-a îndeplinit; ultima clasă exploatatoare — chiburimea — a fost lichidată, în țara noastră desființîndu-se, în felul acesta, pentru totdeauna, exploatarea omului de către om.

În Republica Populară Romînă s-a creat baza economică a socialismului, mărcată victorie a clasei muncitoare, a țărănimii, a intelctualității.

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn (iunie 1960), care a făcut bilanțul perioadei de mari realizări ce s-a scurs de la cel de-al II-lea Congres, va rămîne în istoria partidului și a poporului nostru ca un eveniment de o însemnătate deosebită: „el a consacrat victoria socialismului în țara noastră, a adoptat Directivele cu privire la planul pe 6 ani și la schița programului economic pe 15 ani, deschizînd perspective largi ale desăvîrșirii construcției socialismului”².

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Ed. politică, 1959, p. 145.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 204.

În definitivarea planului de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 — expresie a liniei generale leniniste a partidului în etapa actuală privind construcția socialismului în patria noastră — Congresul a îndreptat atenția, în primul rând, asupra obiectivului principal : dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvârșirii construirii socialismului. Planul prevede continuarea în ritm susținut a industrializării țării, acordându-se prioritate industriei grele, cu pivotul ei industria constructoare de mașini, dezvoltarea mai puternică, peste creșterea medie a industriei, a principalilor ramuri producătoare de mijloace de producție ; va crește, în mod considerabil, baza energetică — condiție esențială pentru mărirea eficacității întregii economii —, se va consolida și dezvolta mai departe industria petrolului, electricizarea țării va cunoaște un nou și puternic avânt. Uriașa amploare pe care o va lua industria siderurgică este oglindită, printre altele, de dezvoltarea oțelăriei, construirea de noi cuptoare electrice și a unei noi secții de laminoare la Hunedoara și, mai ales, de construirea noului centru siderurgic de la Galați — obiectiv principal pe viitorii zece ani ai programului de perspectivă, pentru care sînt alocate, în planul de 6 ani, peste 4 miliarde lei (mai mult de o treime din totalul fondurilor repartizate industriei siderurgice) și care va produce, în faza finală, peste 4 milioane tone de oțel. O mare dezvoltare vor lua, de asemenea, producția metalelor neferoase, industria chimică, economia forestieră, industria ușoară și alimentară, transporturile, telecomunicațiile. În mod deosebit partidul a atras atenția asupra problemelor luptei pentru introducerea tehnicii noi și a proceselor tehnologice moderne, în primul rând a mecanizării complexe și automatizării, folosirii energiei atomice. În vederea desăvârșirii construcției socialiste, planul economic pe șase ani prevede, ca una din sarcinile de bază, încheierea colectivizării agriculturii.

Călăuzit de principiile leninismului, bazat pe analiza precisă, științifică, a posibilităților noastre obiective, Congresul al III-lea a trasat liniile directoare ale planului economic de perspectivă ; înfăptuirea acestui plan grandios va transforma Republica Populară Română într-o țară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală și de înaltă productivitate și va asigura întregului popor condiții de viață demne de epoca socialismului victorios și a construcției comunismului.

Cel de-al III-lea Congres al partidului a ridicat la o mare înălțime problemele muncii politico-educative, a trecut în revistă realizările obținute în domeniul activității ideologice și culturale și a trasat sarcinile de viitor ; arătînd că activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou, documentele congresului au subliniat în mod deosebit necesitatea consecvenței și fermității în combaterea concepțiilor ideologice străine, unele — moșteniri ale trecutului, altele — reflecție a influențelor lumii capitaliste.

Oamenii muncii din țara noastră au răspuns cu pasiune și elan revoluționar chemării partidului de a da viață sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.

În anul 1962 — care încheie prima jumătate a planului de șase ani — producția globală industrială a crescut față de anul 1961 cu 14,7⁰/₀, a mijloacelor de producție cu 17,5⁰/₀, iar a bunurilor de consum cu 10,2⁰/₀. În perioada 1960—1962 producția globală industrială a crescut cu 55⁰/₀, cu un ritm mediu anual de creștere de 15,8⁰/₀ față de circa 13⁰/₀ prevăzută în Directivele Congresului al III-lea al partidului¹.

Anul 1962 a marcat un măreț eveniment istoric în viața popoului român: încheierea colectivizării agriculturii cu aproape patru ani înainte de termenul stabilit de Congresul al III-lea al partidului, victoria definitivă, la orașe și sate, a socialismului în Republica Populară Română. „Această victorie — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească și unitatea moral-politică a întregului popor. Cele două clase sociale prietene, clasa muncitoare, conducătoare a tuturor oamenilor muncii și clasa țăranimii colectiviste, împreună cu intelectualitatea, merg umăr la umăr înainte, sub conducerea încercată a partidului, spre desăvârșirea construirii societății socialiste și trecerea treptată la construirea comunismului”².

Plenara C. C. al P.M.R. din 23—25 aprilie 1962 și sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale — apreciind colectivizarea agriculturii ca o mare victorie a partidului și a întregului popor, ca o expresie strălucită a încrederii și hotărârii cu care țăranimea urmează calea arătată de partid — au făcut bilanțul uriașei activități desfășurate de oamenii muncii, sub conducerea partidului, pe tărîmul transformării revoluționare, socialiste a satului nostru, au dezbătut problemele privind sporirea continuă a producției agricole, reorganizarea conducerii agriculturii potrivit exigențelor noii etape de dezvoltare, asigurarea cadrelor de specialiști, ridicarea agriculturii pe o treaptă superioară.

Terminarea colectivizării agriculturii demonstrează încă o dată prestigiul și autoritatea partidului nostru, conducător politic, inspirator și organizator al maselor în lupta pentru socialism; confirmă din nou justetea liniei politice a partidului caracterizate prin ofensivă neîntreruptă a socialismului, fidelitatea sa nestrămutată față de marxism-leninism, priceperea de a lega organic, indisolubil, teoria de practică, de a pătrunde în adâncimea vieții sociale bazându-se pe analiza precisă, științifică a posibilităților obiective, concrete din țara noastră.

Înfăptuirea obiectivului strategic al partidului, victoria deplină a socialismului la orașe și sate, deschide o nouă etapă în mersul, mereu înainte, al Republicii noastre Populare. Raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale cuprinde un program amplu și concret de întărire și dezvoltare continuă a agriculturii socialiste, constituie un îndreptar al întregii activități viitoare în acest domeniu.

¹ Comunicatul Direcției Centrale de Statistică cu privire la îndeplinirea planului de stat al Republicii Populare Române pe anul 1962, „Scnteia”, nr. 5790 din 1 februarie 1963.

² Gh. Gheorghiu-Dej, Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, 27 aprilie 1962, Ed. politică, 1962, p. 5.

La a 15-a aniversare a proclamării Republicii Populare Române, clasa muncitoare — forța principală a societății, clasa conducătoare în stat — și toți oamenii muncii au întâmpinat această sărbătoare luptând cu însufletire creatoare să îndeplinească sarcinile trasate de cel de-al III-lea Congres al P.M.R. „Întinzând în cel de-al 16-lea an al Republicii, poporul nostru privește cu încredere viitorul și-și mobilizează toate forțele pentru realizarea mărețului obiectiv trasat de partid — desăvârșirea construcției socialiste și crearea condițiilor pentru trecerea treptată la construirea comunismului!”¹.

---

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a Republicii Populare Române, expunere făcută la ședința solemnă a Marii Adunări Naționale (29 decembrie 1962)*, Ed. politică, 1962, p. 7.

DESPRE LOGICA ISTORIEI

DE

ACAD. VTH. JOJA

Logica presupune *logos* = a) socoteală, rațiune, lege, structură care se manifestă în mecanismul și devenirea lucrurilor; b) socoteală, rațiune, lege, structură care se manifestă în mecanismul și devenirea gândurilor și se exprimă prin cuvinte.

Atît sensul obiectiv — *in re* —, cît și subiectiv — *in mente* — al termenului *logos* apar, în filozofia presocratică, la Heraclit din Efes = a) „căci toate lucrurile se produc conform acestui *logos*”¹ — b) „ascultîndu-mă nu pe mine, ci *logos*-ul meu, este înțelept să mărturisești că toate sînt unu”².

Se poate spune că în fragmentul 50 = ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας. . .” surprindem o conviețuire a celor două sensuri, deoarece Heraclit nu se referă explicit la verbul lui, ci pur și simplu la verb ca atare, la rațiunea în sine.

Fundamentul logicii este implicația, adică relația necesară între un concept învăluitoare, cuprinzător, și un concept învăluit, cuprins în primul. Implicația logică imită relația obiectivă dintre antecedent și subsecvent, dintre cauză și efect și se realizează prin inferență, adică (în inferența mediată) în tragerea unei concluzii din două premise anterior date. Implicație și inferență înseamnă *necesitate* = „silogismul, spune Aristotel, este un *logos* în care fiind puse anumite (premise), ceva diferit de cele puse rezultă cu necesitate din însăși existența acestora (premi-selor)”³.

Ἐξ ἀνγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι *necessario sequitur eo quod illa sunt* = necesitatea, iată resortul intim al inferenței, al silogismului și al deducției, într-un cuvînt al logicii.

¹ Diels-Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Ve Auflage, I-er Band, frag. 1 Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1934.

² *Ibidem*, frag. 50.

³ Aristotel, *Anal.*, Pr. I, 1,5. Ediția I. Th. Buhle Biponti.

Necesitatea logică este o reflectare specifică, noetică, a necesității obiective, a legilor, care sînt raporturi constante și necesare între fenomene. Conceptele de esență, lege, structură sînt corelative și sînt subținse în ideea de necesitate ¹.

Așadar, logica gîndirii se întemeiază pe logica lucrurilor.

Este inexact ceea ce spun dicționarele, anume că termenul „logica lucrurilor” este format prin analogie cu termenul logică (a gîndirii), conversa e adevărată : logica gîndirii e modelată după logica lucrurilor.

În acest sens, lecția lui Hegel, care a împărțit logica în obiectivă și subiectivă, e de meditat. Că în natură există o logică este evident, deoarece științele naturii descoperă raporturile constante și necesare între fenomene, legile. Este adevărat că există oameni de știință și filozofi care neagă existența legilor în natură, de pildă contingentistii ca Boutroux, Bergson, Eddington sau convenționalistii ca H. Poincaré, Ernst Mach și întregul cerc al neopozitivistilor. În acest sens, K. R. Popper nu ezită să scrie = „Noi nu cunoaștem = putem numai să ghicim. Iar ghicirile noastre sînt călăuzite de credința neștiințifică, metafizică (deși biologicește explicabilă) în legi, în regularități pe care le putem descoperi — dezvălui” ².

Popper folosește noțiunea de știință (în negativul „unscientific”), dar cum ar putea exista știință, dacă ea n-ar stabili raporturi necesare, legi ale fenomenelor? Afirmatia că există științe ale naturii presupune afirmatia că în natură există legi. Existența legilor în natură e dovedită prin practica omenească a previziunii și a acționării cu succes asupra naturii. Dacă putem zbura în spațiul cosmic, este dovada în fapt că cunoaștem un complex de legi ale naturii. Nu am putea zbura, dacă nu le-am cunoaște.

Dar dacă sînt științisti sau filozofi care tăgăduiesc existența legilor naturii, ei constituie o minoritate și nu există om de știință, fie el agnostic, sceptic sau subiectivist, care, în laborator, să nu admită existența legilor.

Nu aceeași e situația în știința istoriei.

Încă Aristotel puna istoriografia la un nivel inferior al cunoașterii. El reproșa istoriografiei caracterul de narațiune ne semnificativă, considerînd arta ca fiind „mai filozofică” decît istoria, deoarece pe cînd aceasta povestește lucrurile care s-au întîmplat, arta le povestește „așa cum ar fi putut să se întîmple”, adică nu în nuditatea lor inesențială, ci în semnificația și în raportarea la universalitate și la tipic. Se știe că, la Aristotel, deși numai individual ($\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$) există cu adevărat, numai generalul e obiect de știință. Se știe că Stagiritul distinge substanța primă, ca de pildă $\acute{o}\ \tau\iota\varsigma\ \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$, $\acute{o}\ \tau\iota\varsigma\ \acute{\epsilon}\pi\iota\omicron\varsigma$ = un om sau un cal determinat — în opoziție cu $\acute{o}\ \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$ sau $\tau\acute{o}\ \zeta\acute{\omega}\nu$, care desemnează substanțele secundă ³.

¹ Vz. *On the Logic of Sociology in Rumanian Journal of Sociology*, Edit. Academiei R.P.R., 1962.

² K. R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson, London, 1959, p. 278.

³ Aristotel, *Categoriae*, III, 1—3 Ediția I. Th. Buhle Biponti.

Substanțele prime, singularele, substanțele considerate „în sensul propriu, primordial și fundamental, nici nu se afirmă despre un subiect, nici nu sînt în vreun subiect”¹.

Astfel, Aristotel afirmă primatul substanței prime, iar ceea ce e mai apropiat de aceasta e „mai substanță” (μᾶλλον οὐσία) = speța e mai substanță decît genul².

Toate însușirile și determinările se afirmă despre substanțele prime subiecte sau sînt chiar în aceste subiecte³.

Substanțele prime sînt în cele secunde, dar numai *ut partes subiectivae in toto attributivo*, anume ca subiecte reale într-un universal care nu există χωρίς (cum credea Platon), ci numai prin distribuția sa în diversele singulare, conferindu-le acestora din urmă esența (și definiția). Dar dacă substanțele prime au participare plenară la existență, ele își capătă inteligibilitatea de la substanțele secunde, adică de la gen și speță, de la esența și definiția lor.

Nu e deci de mirare că, deși existența plenară aparține singularelor, inteligibilitatea le vine de la universale. Iată de ce Aristotel declară categoric: „*scientia est universalis et per necessaria...*”⁴, și „*scientia ex universalis cognitione consistit...*”⁵. „Universalele, precizează Stagiritul, aparțin cu necesitate lucrurilor” = *universalia ex necessitate inesse rebus*⁶.

Antinomie între existența eminentă și fundamentală a singularului și inteligibilitatea esențială a universalului = *sentire enim nos necesse est singulare: scientia autem ex universalis cognitione*⁷, căci „universalul are valoare, pentru că dezvăluie cauza”⁸.

Contradicția e numai aparentă, căci ceea ce face că un singular e *el-însuși* este tocmai *participarea* lui la un universal, la un tip de structură și în mod firesc înțelegerea lui se obține prin sesizarea universalului, necesarului, esenței.

În fond = contradicție dialectică a singularului și universalului și care numai unui intelect cu categorii rigide îi apare ca o contradicție în termeni.

Soluția aristotelică e extrem de importantă pentru *orice* știință și ea se impune — cum vom vedea — și istoricului.

Notăm însă că în raport cu felul cum s-a scris istoria pînă la Marx, Stagiritul avea perfectă dreptate, cînd nega caracterul filozofic al istoriografiei, care nu se preocupa de ratașarea singularului la universal, la necesar, la tipul de structură.

Este evident că, cu toate meritele sale de „părinte al istoriei” și cu tot farmecul său inegalabil, Herodot merita din plin critica aristotelică. În schimb, după părerea lui Hegel, opera lui Tucidide este „cîștigul absolut

¹ Aristotel, *Categ.*, III, 1.

² *Ibid.*, III, 6.

³ *Ibid.*, III, 5.

⁴ *Anal. Post.*, I, XXXIII.

⁵ *Ibid.*, XXXI, 4.

⁶ *Ibid.*, IV, 10.

⁷ *Ibid.*, XXXI, 3.

⁸ *Ibid.*, XXXI, 6.

pe care omenirea l-a scos din această luptă”¹; e vorba de războiul peloponeziac.

Fără îndoială, Tucidide și Polibiu ocupă un loc de cinste în istoriografie, în măsura în care, căutând cauzele evenimentelor, au evoluat spre o concepție „mai filozofică” a istoriei. Evoluția istorică apare, la ei, ca determinată de cauze reale, politice, sociale, psihologice și, mai ales la Polibiu, de cauze ținând de geografia și economia unor țări. Tucidide vede forțele motrice ale procesului istoric „în împletirea unor cauze naturale ce trebuie interpretate ca atare în dezvoltarea lor necesară, în legătură cu condițiile generale ale vieții politice și cu acele principii care determină acțiunea diferitelor personalități”². Deși acordă puțină atenție vieții economice, Tucidide „întrezărește existența unor legi ale fenomenelor istorice, este convins că aceleași cauze provoacă aceleași efecte. Totuși, el explică fenomenele istorice mai ales prin motive de ordin psihologic”³.

Tucidide practică metoda criticii istorice, căci — spune el — este foarte greu să descoperi faptele, deoarece „cei prezenți în acțiunile singulare nu spuneau același lucru despre aceleași lucruri, ci așa precum fiecare în parte avea bunăvoință sau își amintea”⁴.

„Și, observă ironic genialul atenian, probabil că, la lectură, caracterul nefabulos, (τὸ μὴ μυθᾶδες) al faptelor istorisite va părea mai puțin atrăgător, dar cei ce vor dori să contemple adevărul evenimentelor petrecute (τῶν γενομένων τὸ σαφές) și să judece profitul pe care îl pot trage pentru evenimentele viitoare care vor fi cindva din nou aproape analoage, conform naturii umane (κατὰ τὸ ἀνθρώπειον) — pentru aceștia va fi de ajuns. Această carte a fost întocmită ca un bun pentru totdeauna mai degrabă decît ca o virtuozitate de ascultat pentru moment”⁵.

Reiese că, pentru Tucidide, istoria prezintă utilitate (ὠφελυμᾶ) și un sens deoarece din cunoașterea exactă a trecutului poți trage concluzii pentru viitor. Tucidide întemeiază această idee pe credința că natura umană — τὸ ἀνθρώπειον —, concepută ca identică cu sine, va da naștere unor evenimente în substanță identice cu cele din trecut. În mod concret, Tucidide a căutat sensul evenimentelor istorice în psihologia socială, exprimată în psihologia personajelor conducătoare.

Tucidide a inventat critica istorică. Gomperz observă că Tucidide e primul istoric care a întrebuițat metoda deducției inverse, plecînd de la instituțiile prezentului pentru a reconstitui, ipotetic, trecutul⁶. Cuvîntările, pe care Tucidide le atribuie personajelor istorice, sînt destinate, de o parte, să se înfățișeze psihologia socială a unui grup, de altă parte, reflecțiile filozofice ale istoricului. Astfel, în cuvîntarea funebră pronunțată de Pericle (II, XXXV sqq), Tucidide încearcă să definească democrația ateniană = ἐλευθέρω, δὲ τὰ τε πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύομεν... φιλοκαλοῦμεν

¹ Hegel, *Leçons sur la philosophie de l'histoire*, Tr. Gibelin, Librairie Philosophique Vrin., Paris, p. 241.

² *Grecia antică*, sub redacția academicienilor V. V. Struve și D. P. Kallistov, Trad. M. Gornstein, Edit. științifică, 1958, p. 672.

³ *Ibidem*, p. 674.

⁴ Thucydides, *Historia belli peloponesiaci*, I, XXIV, 3. Ediția Firmin Didot, 1850, Paris.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Th. Gomperz, *Les penseurs de la Grèce*, I, p. 545 și 547.

γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας = guvernăm republica în mod liber... iubim frumosul cu simplitate și ne dedicăm studiului fără moleșală¹. Este, firește, o imagine înfrumusețată a democrației sclavagiste ateniene, dar ea înfățișează un document de psihologie socială. O mențiune specială se cuvine lui Polibiu, primul care a scris o istorie universală și pragmatică politică. Polibiu are meritul de a acorda atenție fenomenului economic și geografic în viața popoarelor. El făcea distincție între cauzele reale și motivele aparente ale evenimentelor și căuta să analizeze evenimentele istorice în interdependența lor², în cadrul „organizării trebilor universale”.

Dar, cu toate meritele lor, nici Polibiu, nici chiar Tucidide nu au descoperit și nu puteau descoperi existența unor legi istorice — acest lucru nu s-a întâmplat decât o dată cu apariția marxismului. Dar Tucidide și Polibiu au meritul de a fi intuit (*numai intuit*) că istoria nu se desfășoară la întâmplare, ci pe un plan de cauzalitate, în special de psihologie socială, că o anumită organizare și ordine este înscrisă în desfășurarea faptelor istorice.

Dacă Aristotel ar fi examinat mai atent opera lui Tucidide, poate ar fi atenuat întrucîtva observația sa severă asupra istoriografiei. În ansamblu însă, Aristotel, creator al sociologiei statului, avea dreptate.

Dezvoltarea ulterioară a istoriografiei n-a infirmat judecata Stagiritului, — dimpotrivă. „Dacă țelul istoriei, spune H. Taine, este să reînvie trecutul, atunci nici un istoric nu-l egalează pe Tacit”. Pe drept cuvînt Racine îl considera pe Tacit drept „cel mai mare pictor al antichității”.

Dar oare țelul istoriografiei este să „reînvie” trecutul? Atunci, istoriografia nu e o știință, ci, în cazul cînd reușește, — o artă. Desigur, istoricul poate și trebuie chiar să reînvie trecutul, dar el face știință numai *explicîndu-l*. Explicîndu-l: adică arătînd *cauzele* faptelor singulare, descoperînd legile procesului istoric, ratașînd singularul irepetabil la *universalul* care, prin definiție, se repetă și se predică despre o mulțime de singulare.

Firește, istoriografia modernă a realizat progrese enorme în ce privește abundența materialului și tehnicitatea cercetării. Antropologia, arheologia, lingvistica, filologia, ca și paleografia, toponimia, numismatica, epigrafia, diplomatica etc. pun la dispoziția istoricului un material imens, stabilit prin metode științifice. Istoricul face apel la datele economiei politice, ale dreptului, istoriei literaturii, tehnicii, chiar ale biologiei și geologiei (în preistorie). Asupra înseși documentelor, voluntare sau involuntare, pune la dispoziția istoricului, se exercita *critica istorică*, critica externă care poartă asupra documentelor involuntare, critica internă purtînd asupra textelor. Critica istorică reclamă din partea istoricului sagacitate și metodă. Nu e nevoie să subliniem importanța capitală a acumulării documentelor și a trecerii lor prin sita criticii istorice; aceasta e condiția *sine qua non* a istoriografiei.

Fără erudiție și critică istorică, nu poate exista *interpretare* istorică.

¹ Thucydides, *op. cit.*, II, XXXVII și XL.

² N. A. Mașchin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, 1951, p. 9.

Documentele sînt condiția necesară, dar nu suficientă, a istoriografiei.

Istoriografie înseamnă, în mod necesar, *interpretare*. Dar aci ne găsim, pe cît se pare, la o răscruce, și nu e întimplător că Hermes era așezat la răspîntii.

Interpretarea istorică poate fi concepută fie ca *explicare*, ceea ce implică cauzalitatea, legitatea, fie ca intuire și trăire, ceea ce implică un fel de transfer, de intropatie (Einfühlung).

Wilhelm Dilthey este, probabil, primul care a încercat să teoretizeze un hiat de netrecut între științele naturii și științele spiritului (cum zicea el). În opoziție cu științele naturii, științele omului pot întrebuința metoda „înțelegerii din interior”, prin „trăire” (Erlebnis). „Noi explicăm natura, zice Dilthey, dar înțelegem viața psihică”. Dilthey socotea că psihologia e prima și cea mai elementară știință a spiritului, dar dezvoltarea psihologiei s-a făcut în direcția inversă celei indicate de filozoful german. Corespunzînd unor tendințe ideologice ale burgheziei, doctrina lui Dilthey a influențat profund o serie de filozofi, sociologi și istorici.

„Natura, scrie O. Spengler, este obiect de știință; istoria e subiect de poezie”. După Spengler, în istorie nu există cauzalitate, ci destin (Schicksal). „Mijlocul de a cunoaște formele moarte este legea matematică. Mijlocul de a înțelege formele vii e analiza. În acest chip, se disting polaritatea și periodicitatea lumii”¹.

După părerea lui Spengler, toate legile sînt raporturi cantitative, care se petrec în spațiu². De aceea există *Naturerkenntnis* (cunoașterea naturii) și *Menschenkenntnis* (cunoașterea omului); există *wissenschaftliche Erfahrung* (experiență științifică) și *Lebenserfahrung* (experiență de viață). Morfologia mecanismului și întinderii este o știință care descoperă și ordonează legile naturii și relațiile cauzale; Spengler o numește „sistematică”. În schimb, el numește „fiziognomică” morfologia organicului, a istoriei și a vieții, care se caracterizează prin direcție, sens (Richtung)³.

Influența lui Dilthey s-a exercitat viguros și asupra lui Windelband, Rickert, Simmel și Max Weber, și ea mai continuă și astăzi, asupra unor filozofi sau istorici ca Raymond Aron, H. I. Marrou, Arnold Toynbee etc.

„A fi istoric — scrie Marrou — înseamnă, în ultimă analiză, a înțelege (comprendre), a pătrunde prin lăuntru sufletul oamenilor de odinioară”⁴.

Marrou definește istoria ca o „cunoaștere a trecutului omenesc” — cunoaștere (connaissance) și nu știință.

Marrou crede că a găsit formula justă a istoriei — „nici obiectivism pur, nici subiectivism radical; istoria e în același timp o intuire (saisie) a obiectului și o aventură spirituală a subiectului cunoscător”⁵.

¹ O. Spengler, *Der Untergang des Abendlandes, I*, Beckson Verlagsbuchhandlung, 1923, München, p. 4.

² *Ibidem*, p. 134.

³ *Ibidem*.

⁴ În „Revue de Métaphysique et de Morale”, 1949, p. 265.

⁵ H. I. Marrou, *De la connaissance historique*, p. 229.

Concluzia lui Marrou: „nu există, pare-se, astăzi o altă filozofie critică a istoriei decât aceea care se rezumă în formula: istoria (i. e. știință istorică) este inseparabilă de istorie”¹.

Exact formula ilustrului poet Paul Valéry = „din toate acestea nu rezultă decât o singură evidență, care este imposibilitatea de a separa pe observator de lucrul observat și istoria de istoric”².

Istoricul Marrou blamează „filozofia istoriei” (Geschichtsphilosophie) care, zice el, urmînd exemplul teologiei catafactice (afirmative), a căutat să extragă sensul epocilor istorice în desfășurarea generală a istoriei. Marrou le preferă teologia istoriei care nu izgonește „le mystère de l'histoire”. Marrou susține, cu calm, că există convergență între exigențele critice ale științei istorice și „prudenta rezervă a gândirii teologice”³.

„Dacă sensul istoriei, luată în totalitatea sa — scrie Marrou —, nu e accesibil decât credinței, profetiei, rămîne pentru reflecția autentic filozofică să precizeze întinderea sensurilor diverse pe care le putem descoperi în intervale limitate, sisteme închise, o bătălie, un război, ca la Tucidide, evoluția unui regim politic ca la Polibiu, — a unui sistem economic cum e capitalismul la Marx, un episod al invenției tehnice. Se pare că în aceste direcție va trebui, de acum încolo, să îndreptăm eforturile noastre”⁴.

Așadar, după Marrou, sensul total al istoriei nu poate fi descifrat de analiza științifică a istoricului, a economistului, a sociologului și filozofului, ci numai de credință și profecie; descifrarea „sensului total” e refuzat, astfel, rațiunii și științei și este rezervat teologiei și profetiei! După părerea lui Marrou, putem descoperi sensul unor intervale limitate, unor sisteme închise — dar aci este o contradicție în termeni, fiindcă un fragment detașat de cursul general al istoriei, un interval limitat, *nu poate avea sens, căci „sensul” nu e conceptibil decât în totalitate, în integrarea părții în întreg, în inserarea momentului în ansamblu, după cum organul nu se explică și nu are sens decât în organism. Este ca și cum s-ar spune că mîna, plămînul sau inima pot avea vreun sens, vreo funcțiune în afara organismului. Cum spune Aristotel: o mîna separată de corp și pierzîndu-și, astfel, funcția, este o mîna de piatră, adică nu este de fel o mîna, căci lucrurile se definesc prin funcția lor. Nu există un prezent decât prin totalitatea timpului, între trecut și viitor. Nu există un moment istoric decât în devenirea totală a societății.*

Orice interval limitat există numai în *nelimitarea* timpului, după cum orice interval spațial există numai în *infinitatea* spațiului.

Orice interval, moment, epocă istorică, există numai în procesul neîntrerupt al istoriei. Intervalul limitat există numai prin inserare în fluxul istoriei, întocmai cum formele unei plante germene, floare-fruit — există numai în dezvoltarea plantei. După cum spune Hegel, „aceste forme nu numai că se disting unele de altele, ci se și dau la o parte unele pe altele, ca incompatibile laolaltă. Dar natura lor fluidă le face deopotrivă

¹ H. I. Marrou, *La Philosophie de l'histoire*, în „Philosophy in the Mid-Century”, III, p. 178, Ed. by R. Klibanski. La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1958.

² P. Valéry, *Variété*, în *Œuvres*, Bibl. de la Pléiade, Paris, 1957, p. 1130.

³ H. I. Marrou, *loc. cit.*, p. 184.

⁴ *Ibidem*, p. 185.

momente ale unității organice, în care ele nu se resping numai, ci în care una este tot așa de necesară ca și alta și această egală necesitate constituie numai ea viața întregului — *diese gleiche Notwendigkeit macht erst das Leben des Ganzen aus*¹.

Ce „sens” ar putea avea o formație social-economică — capitalismul, în speță, — dacă ar fi un simplu „interval limitat”, un „sistem închis”, izolat ermetic de celelalte formații social-economice, dacă n-ar fi un moment al istoriei societății, considerată nu ca o juxtapunere de civilizații, ci ca un proces determinat de legi obiective?

„Sensul” vine din încadrarea *necesară* a unei formații social-economice în unitatea organică a procesului istoric determinat de legi obiective.

„Sistem închis” — iată *l'idée maîtresse* a idealismului istoric contingentist. Adică sfărîmarea unității procesului istoric al societății, sfărîmarea dialecticii care circulă novator în istoria umană, care elimină ceea ce s-a perimat și deschide drumul pentru ceea ce e *nou și progresiv*.

„Sistemul închis” e menit să nimicească *necesitatea, legătatea, rațiunea dezvoltării istorice*, să elimine *silogismul istoric*², adică raționalul și tot ceea ce e rațional, adică *necesitate, cauzalitate, logos* în istorie. „Sistemul închis” înseamnă drum deschis iraționalismului, contingentismului și subiectivismului în istorie.

Dar cu mai bine de 100 de ani în urmă, Marx a descoperit dialectica istorică, arătînd cum diferitele formațiuni social-economice se neagă și se succed în fluxul general al istoriei = „Nu conștiința socială a oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele de producție materiale ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decît expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială. O dată cu schimbarea bazei economice are loc, mai încet sau mai repede, o revoluționare a întregii uriașe suprastructuri. Atunci cînd cercetăm asemenea revoluționări, trebuie să facem întotdeauna o deosebire între revoluționarea materială a condițiilor economice de producție, care poate fi constatată cu precizie științifică și formele juridice, politice, religioase, artistice sau filozofice, într-un cuvînt ideologice, în care oamenii devin conștienți de acest conflict și-l rezolvă prin luptă”³.

Iată logica concretă a procesului istoric, care infirmă teoriile „sistemelor închise”. Dacă ar exista *realmente* sisteme închise, în sensul strict al cuvîntului, adică nedeterminate de un sistem anterior și nerezolvîndu-se într-un sistem ulterior, n-ar exista o *logică* a istoriei, fiindcă logica înseamnă implicație, inferență, necesitate — istoria n-ar putea fi studiată științific, ci numai *intuitiv*. Ne-am putea transpune în atmosfera unei epoci, mai exact: ne-am imagina că putem să ne transpunem în această atmosferă,

¹ Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, p. 4.

² *Idem*, *Enciclopedia științelor filozofice*, partea I. Logica, 181 — „orice este un silogism”, trad. D. Roșca, Bogdan, Floru, Stoichiță, Ed. Acad. R.P.R., 1962.

³ Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, ediția a II-a, Ed. politică, 1960, p. 9—10.

ni s-ar părea că o înțelegem, dar în realitate n-am înțelege-o, fiindcă *n-am explica-o*. „Înțelegerea”, în sensul fenomenologic-existentialist, nu se substituie, în științele sociale, *explicației*; ea reprezintă, în unele științe sociale, un adjuvant, nu un substitut al explicației științifice, care arată cum un fapt singular se subordonează unei legi generale.

O consecință decurge logic din premisa „sistemelor închise” și a „intervalului limitat”: „imposibilitatea teoretică a unei istorii universale (afară, firește, pe planul elementar al manualelor) = vorbesc de o istorie autentică care ar pretinde să cunoască la fel de direct, la fel de adinc, pe Amenophis IV ca și pe regina Victoria și să știe asupra tuturor tot ce e posibil să înțeleagă”¹.

Pornit pe linia atomizării istoriei, istoricul „comprehensivist” ajunge să se preocupe în mod esențial de personalitățile istorice, pe care vrea să le „înțeleagă din interior”, fușându-se în psihologia lor, transformând istoria într-o galerie de tablouri. Prin predominanța acordată personalităților, istoria se subiectivizează. În acest caz însă, istoria nu este știință, ci, cum spune Valéry, „poate că istoria e mai ales muză și că se vrea să fie muză. În acest caz nu mai am nimic de zis . . . Cinstesc muzele”².

Firește, în sine, izolat, rupt de generalul din care face parte integrantă, singularul Amenophis, regina Victoria, Cezar sau Napoleon nu sînt obiect de știință, căci numai universalul e obiect de știință, singularul fiind numai obiect de senzație.

Dar singularul, ratașat la universal — de exemplu, Napoleon ratașat la procesul de instaurare și consolidare a burgheziei — devine *inteligibil*, adică obiect de știință, căci acest singular se încadrează în mișcarea generală a capitalismului, devine un reprezentant al lui într-o epocă dată, executînd o misiune determinată. Bineînțeles, cu condiția ca sistemul capitalist să nu fie considerat un sistem închis, adică un început *ex nihilo*, ci un început din sfîrșitul feudalismului.

„Modul de apropiere capitalist, care rezultă din modul de producție capitalist, deci proprietatea privată capitalistă, este prima negație a proprietății private, întemeiată pe munca proprie. Dar producția capitalistă produce cu necesitatea unui proces natural propria sa negație. Este negația negației”³.

„Intervalul limitat” al capitalismului se înscrie direct între modul de producție feudal și modul de producție socialist = primul apare ca *punctum a quo*, al doilea ca *punctum ad quod*.

„Structura economică a societății capitaliste a rezultat din structura economică a societății feudale. Desființarea acesteia din urmă a eliberat elementele celeilalte”⁴.

Producătorul direct a fost eliberat de șerbie, pentru a putea deveni vînzător liber al forței sale de muncă⁵.

¹ H. I. Marrou, *De la connaissance historique*, Université Catholique de Louvain, 1953, p. 243.

² P. Valéry, *Variété*, în *Œuvres*, p. 1132.

³ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 674.

⁴ *Ibidem*, p. 635.

⁵ *Ibidem*.

„Procesul care creează raportul de capital nu poate deci să fie nimic altceva decât *procesul de separațiune a muncitorului de proprietatea asupra condițiilor muncii sale*, un proces care transformă, pe de o parte, mijloacele sociale de subsistență și de producție, în *capital*, și pe de altă parte, pe muncitorii nemijlociți în *muncitori salariați*. Așa-numita acumulare primitivă nu este deci nimic altceva decât *procesul istoric de separațiune între producători și mijloacele de producție*. Procesul acesta apare ca „*primitiv*” pentru că el formează *preistoria capitalului și a modului de producție care îi corespunde*”¹.

Exploatarea feudală s-a transformat în exploatare capitalistă². Propriu-zis, era capitalistă datează din secolul al XVI-lea³.

Acumularea primitivă a capitalului a expropriat pe producătorii direcți, a desființat proprietatea privată întemeiată pe munca proprie⁴: aceasta e esența ei.

Dar, după ce acest proces de transformare s-a împlinit, prin efectul procesului de *centralizare a capitalurilor* se produce „exproprierea unui număr mare de capitaliști de către un număr mic” și astfel „se dezvoltă pe o scară mereu crescândă forma cooperativă a procesului de muncă, aplicarea tehnică a științei, exploatarea sistematică a pământului, transformarea mijloacelor de muncă în mijloace de muncă ce nu pot fi întrebuințate decât în comun, economie în toate mijloacele de producție prin întrebuințarea lor ca mijloace de producție, pentru o muncă socială combinată, înglobarea tuturor popoarelor în rețeaua pieții mondiale și prin aceasta caracterul internațional al regimului capitalist”⁵.

Iată dialectica formării capitalismului din feudalism și a creării condițiilor dispariției sale. Capitalismul nu a apărut la întâmplare, ci printr-un determinism, printr-o *necesitate istorică*; el nu a apărut nici ca opera unor indivizi deosebit de înzestrați, nici ca rezultat al unor impulsuri ca dorința de profit, sau al vreunei mișcări religioase — ca protestantismul etc. El a apărut din înseși măruntaiele feudalismului, după cum șerbia a emanat, prin colonat, din sclavagism, după cum sclavagismul a apărut din perfecționarea mijloacelor de producție și din diviziunea muncii în societatea *aclasială*. Acesta e *logosul, rațiunea, structura dinamică a societății*, care a generat succesiunea suprastructurilor corespunzătoare și a ridicat continuu pe om la forme superioare, i-a dezvoltat potențialitățile și le-a transformat în realități, pe care le admirăm în artă, în literatură, în filozofie, în știință. Astfel, cercetarea atentă, mergând la esența istoriei, dezvoltă o dialectică în care epocile istorice, formațiile social-economice, apar ca „intervale limitate” ale unui proces nelimitat, ca momente progresive ale dezvoltării societății umane, apărând și dispărând cu necesitate, în virtutea unor legi obiective.

Referindu-se atât la „filozofia istoriei”, cât și la istoriografie, Marx observă: „Întreaga concepție de pînă acum despre istorie ori trece complet

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 635.

² *Ibidem*, p. 636.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 673.

⁵ *Ibidem*

cu vederea această bază reală a istoriei, ori o consideră cel mult ca factor secundar care nu are nici o legătură cu procesul istoric. De aceea, istoria trebuia scrisă întotdeauna după o schemă aflată în afara ei; producerea reală a vieții apărea ca ceva preistoric, în timp ce istoria apărea ca ceva despărțit de viața obișnuită, ca ceva situat în afara și deasupra lumii. Raportul dintre om și natură este astfel exclus din istorie, ceea ce creează o opoziție între natură și istorie. De aceea, această concepție nu a putut vedea în istorie decât acțiuni politice spectaculoase, lupte religioase și în genere teoretice, și la tratarea fiecărei epoci istorice în parte a trebuit să *împărtășească iluziile epocii respective*¹.

Dacă o epocă își închipuie că este determinată de motive pur politice, sau religioase, istoricul ei își însușește această idee. Dacă diviziunea muncii apare, la hinduși și la egipteni, în sistemul de caste, istoricul crede că sistemul castelor e factorul care a determinat apariția diviziunii muncii².

Filozofia hegeliană a istoriei este ultima expresie a acestei istoriografii subiective, în care nu e vorba de interese reale și nici măcar de interese politice, ci de idei pure³.

„Filozofia istoriei — spune Lenin — oferă foarte, foarte puțin — ceea ce e de înțeles, deoarece tocmai în acest domeniu, în această știință, Marx și Engels au făcut cei mai mari pași înainte. Aci s-a învechit Hegel cel mai mult și a devenit o antichitate”⁴. Dar, marginal, Lenin notează: „Mai importantă decât toate este *Einleitung*, unde *modul de a pune problema conține lucruri minunate*”⁵.

Fundamentul concepției hegeliene asupra istoriei este un raționalism idealist. Hegel a intuit că — după cum mișcarea sistemului solar se realizează în baza unor legi invariabile, care constituie „rațiunea” sistemului, după cum natura e cîrmuită de legi generale — tot astfel și istoria e guvernată de rațiune. Dar această „rațiune”, acest ansamblu de legi, Hegel le-a identificat cu providența divină⁶.

Astfel, lecțiile lui Hegel asupra filozofiei istoriei nu puteau funda *istoria ca știință*. Hegel trecea complet cu vederea tocmai „baza reală a istoriei”, bază pe care se ridică întreaga suprastructură juridică, politică, filozofică, științifică și artistică. Elaborînd noțiunea de formațiune social-economică, adică de organizare economică *istoricește determinată* și de suprastructură corespunzătoare, Marx a făcut posibilă nu numai sociologia, ci și istoria ca știință. Făcînd analiza critică a celebrei lucrări a lui Hegel, *Filozofia dreptului*, Marx a ajuns la concluzia că raporturile juridice și formele de stat nu pot fi explicate și deduse nici din normele juridice și politice și cu atât mai puțin din „evoluția generală a spiritului omenesc”. Marx a găsit rădăcinile lor „în condițiile materiale de existență”. El a formulat principiile materialismului istoric în cartea sa *Contribuții la*

¹ K. Marx-F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 3, ediția a II-a, Editura politică 1962, p. 39—40.

² *Ibidem*, p. 40.

³ *Ibidem*.

⁴ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 312.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Hegel, *Leçon sur la Philosophie de l'histoire*, Trad. Gibelin, Librairie Philosophique Vrin, 1946, p. 25.

critica economiei politice. Este celebrul paragraf : „În producția materială, oamenii intră în raporturi determinate, în *raporturi de producție*, care corespund unei anumite trepte de dezvoltare a forțelor lor materiale de producție. Totalitatea acestor raporturi de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se ridică suprastructura juridică și politică și căreia îi corespund anumite forme de conștiință socială. Prin urmare, modul de producție determină procesul vieții sociale, politice și pur spirituale. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința”¹. Urmează dialectica transformării revoluționare a societății.

Despre acest text fundamental Lenin spune : „Această idee a materialismului în sociologie a fost ea însăși o idee genială”². Ea se aplică problemelor istorice și sociale³. Concluzia materialismului că „mersul ideilor depinde de mersul lucrurilor”⁴ este singura compatibilă cu o psihologie științifică și „această ipoteză a ridicat pentru prima oară sociologia la rangul de știință”⁵. Materialismul istoric a creat posibilitatea de a se aplica acestor raporturi „criteriul științific general al repetării”⁶. *Repetarea, regularitatea și generalizarea* stărilor de lucrări din diferitele țări în cadrul unei singure noțiuni fundamentale, aceea a *formației sociale*⁷. Sociologia a trecut, astfel, de la *descrierea* fenomenelor sociale, la *analiza lor strict științifică*⁸.

În *Capitalul*, Marx a înlăturat raționamentele apriorice asupra societății și progresului în general și a făcut „analiza științifică a unei singure societăți și a unui singur progres, și anume a celui capitalist”⁹.

Marx nu a tratat istoria abstract ; el nu a înecat istoria reală a diferitelor formații social-economice într-o istorie generală, în care asemănări și analogii vagi confundă, în mod abuziv, epocile distincte ale istoriei, găsim capitalismul în societatea antică (de pildă, Mommsen, Salvioli) — nici nu a împărțit istoria în civilizații absolut independente unele de altele, izolate eim tic și fără posibilitate de comunicare. Marx a tratat istoria *în mod concret* : ca un proces unic guvernat de legi obiective, în care diferitele formații social-economice se determină una pe alta pe baza luptei de clasă, pe baza contradicției în care, la un moment dat, forțele de producție vin în contradicție cu raporturile de proprietate, deschizând astfel o epocă de revoluție socială.

Concret : fiindcă diferite formații sînt în același timp verigi ale unui proces unic, dar esențial *distincte* unele de altele, fiecare formație social-economică avînd *specificul* său care decurge, în principal, din însuși gradul

¹ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, prefață.

² V. I. Lenin, *Ce sînt „prietenii poporului”*... în *Opere*, vol. 1, Editura P.M.R., 1950, p. 129.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 130.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 130, 131.

⁹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 193.

de dezvoltare a forțelor de producție și al raportului acestora cu relațiile de producție.

Concret: fiindcă nu se confundă *identicul* cu *diferitul*, fiindcă istoricul și sociologul marxist trebuie să caute *specificul* diferitelor formații și epoci istorice, să nu descopere, de exemplu, capitalismul la cartaginezi, la grecii antici sau la romani; să nu descopere proletariat la Atena sau la Roma, deoarece capitalismul este o formație distinctă, care a luat efectiv ființă abia în secolul al XVI-lea, iar proletariatul presupune munca salariată și posibilitatea vinderii forței de muncă de către propriul ei posesor. Neavînd noțiunea de *lege istorică*, istoricul nu poate distinge esența diferitelor epoci pe care le studiază.

În istorie, arată Lenin în lucrarea sa *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, interesează nu analogia vagă între epoci, ceea ce au ele comun, ci *deosebirea specifică*, cum se deosebește, în esență, socialismul de capitalism, capitalismul de feudalism, feudalismul de sclavagism etc.

Concret, înseamnă unirea ca și distingerea universalului, particularului și singularului.

Nici să nu faci „să dispară pădurea îndărătul copacilor”¹, adică să nu negi legile dezvoltării istorice, căzînd în scepticism și relativism istoric — nici să nu ștergi copacii în imaginea globală a pădurii, confundînd istoria cu sociologia.

Concret: ținînd seama de dialectica *universalului, particularului și singularului, a necesarului și întîmplătorului*. Istoria nu poate expulza nici singularitatea, nici întîmplarea. Istoria este, prin definiție, concretă.

Istoria este determinată de legi și de aceea știința istoriei poate și trebuie să *explice* epocile, perioadele, acțiunile și pe autorii lor, dar în istorie acționează *oameni* — în mod covîrșitor *clase, mase*, — dar și *individualități*, — oameni care au fizionomia, educația, interesele, pasiunile lor. Nu putem explica și nici înțelege clasele, grupurile, popoarele, indivizii, decît plasîndu-i în *contextul general social* din care fac parte, ratașîndu-i la *universal*.

Totuși, fiind vorba de colectivități umane sau de indivizi care au interesele, mentalitatea și pasiunile lor, trebuie și *să-i înțelegem*, să facem un efort de comprehensiune. Astfel, *înțelegerea* (comprehensiunea) vine să ajute explicarea, s-o întregască. Acesta e sîmburele rațional al teoriilor comprehensiunii istorice, dar în esență această teorie — sub variante multiple — nu reflectă adecvat procesul istoric real — nu este deci *adaequatio intellectus cum re*, nu este deci adevărată — și transformă istoria-știință în istorie impresionistă.

R. Aron susține că „departe de a o înlocui, explicația presupune înțelegerea (comprehension)”².

Afirmația nu reflectă, în nici un caz, relația logică dintre explicație și înțelegere, dacă termenul „înțelegere” e luat în sensul tehnic al filozofiei fenomenologice și al celei existențialiste. Firește, dacă „comprehen-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 193.

² R. Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, Librairie Gallimard, Paris, 1948, p. 95.

siunea” traduce latinescul *intelligere*, atunci într-adevăr explicația nu e decît un mod al înțelegerii.

Practic, în munca istoricului, este imposibil să *înțelegi* un fenomen sau un eveniment istoric fără să-l *explici* cît de cît, adică fără să ratașezi, oricît de sumar și aproximativ, la o *cauză*, o *structură*, un *tip*, adică la ceva general. Un istoric care și-ar însuși teza Dilthey-Aron-Marrou, s-ar iluziona. Istoricul trebuie să explice fenomenele; înțelegerea, adică empatia sau simpatia, rezultă din explicație și o însoțește. Înțelegerea, ca pură „intuiție”, adică cunoaștere nemijlocită, care atinge direct realitatea în esența ei, este o iluzie pură. Nici propriul nostru eu nu-l atingem intuitiv (în acest sens), ci numai pe baza unor contacte cu realitatea înconjurătoare, pe baza unei experiențe prelungite. Cînd, printr-o intuiție, ne facem o părere despre un om pe care-l vedem pentru prima oară, în realitate ne facem această părere pe baza unor experiențe multiple cu oamenii, interpretăm aproape instantaneu fizionomia, gesturile lui, reamintindu-ne în subconștient de alți oameni care se aseamănă cu cel pe care-l vedem, interpretăm raportul de la fizionomie la psihologie.

O intuiție pură, detașată, liberă de un material experiențial preexistent — o asemenea intuiție nu există.

Intuiția nu e o cunoaștere anterioară și superioară analizei, o cunoaștere transcendentă discursului, izvor mai degrabă decît rezultat al discursului, — cum afirmă E. le Roy. Cunoașterea intuitivă — caracterizată prin fulgerătoarea ei rapiditate și prin spontaneitatea și aparenta ei gratuitate, procede în realitate dintr-un ansamblu de cunoștințe și de experiențe anterioare, este o condensare și un rezumat a ceea ce numim *praxis*.

Este inacceptabilă părerea lui J. P. Sartre că nu există decît cunoașterea intuitivă, că deducția și discursul sînt numite *impropriu* cunoaștere și că, de fapt, nu sînt decît mijloace care duc la intuiție¹.

Orice ar spune intuiționiștii, omul e o ființă discursivă, o ființă care ajunge la cunoașterea lucrurilor prin concept și raționament, adică *mediat*. Intuiția sensorială captează direct și imediat imaginea obiectului, însă cunoașterea sensorială e o treaptă necesară spre cunoașterea rațională. Dar o intuiție intelectuală pură, desprinsă de senzație, de *praxis* și de raționament și care ar sesiza direct esența lucrurilor în plenitudinea ei — nu există. „Gîndirea, — zice Lenin, — ridicîndu-se de la concret la abstract, nu se îndepărtează — dacă este *justă* (N.B.) de adevăr, ci se apropie de el. Abstracția *materie*, lege a naturii, abstracția *valoare* etc., într-un cuvînt *toate* abstracțiile științifice (juste, serioase, iar nu absurde) reflectă natura mai profund, mai exact, *mai complet*.

De la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la ea la *practică* — aceasta este calea dialectică a cunoașterii *adevărului*, a cunoașterii *realității obiective*”².

Pornind de la intuiția vie a singularului, a faptelor, degajăm din ele amprenta generalului, legea și esența fenomenului, obținînd astfel o

¹ J. P. Sartre, *L'Être et le Néant*, Gallimard, Paris, 1943, p. 220.

² V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 163.

abstracție care, prin faptul că a îndepărtat metodic inesențialul, accidentalul și contingentul reflectă *mai complet* obiectul studiat.

De pildă, esența unui individ trăind într-o societate dată (nu există *decît* astfel de indivizi : adică trăind într-o societate determinată) este de ordin psiho-somato-social = animal biman, social, rațional. Dar se va spune : toți oamenii din toate timpurile sînt astfel de ființe bimate, sociale, raționale. Cunoșcînd pe Alcibiade numai ca atare, ca om în general, nu știm nimic deosebit despre el. Evident însă, esența omului nu e — așa cum credea Tucidide (katà tò anthrópeion), cum credea Feuerbach, cum cred fenomenologii și spiritualiștii de azi — invariabilă, ci ea se realizează *în istorie*, într-o societate *istoricește* determinată de la care împrumută tot ceea ce, în concurs cu particularitățile sale biologice, îl colorează, îl conturează, îl fac un om al cutărei epoci, cutărei societăți, cutărei clase, îl fac un *tóde ti*. „Feuerbach — scrie Marx — reduce esența religioasă la esența umană. Dar esența umană nu este o abstracție inerentă individului izolat. În realitatea ei, ea este ansamblul relațiilor sociale.

De aceea Feuerbach, care nu se ocupă de critica acestei esențe reale, este nevoit :

1) Să facă abstracție de mersul istoriei, să considere sentimentul (Gemüt) religios în mod izolat și să presupunem un individ uman abstract-izolat ; 2) de aceea la el esența umană nu poate fi privită decît ca «specie», ca generalitate lăuntrică, mută, care unește numai prin legături *naturale* mulțimea indivizilor”. Și, conchide Marx : „De aceea Feuerbach nu vede că «sentimentul religios» este el însuși un *produs social* și că individul abstract analizat de el aparține în realitate unei forme sociale determinate”¹.

Esența noastră general-umană nu există, în stare pură, decît ca o abstracție logică ; în realitate, această esență umană se realizează *istoric*, în cutare sau cutare „forme sociale determinate”, care îi imprimă pece-tea lor. Această imersiune a esenței general-umane în particularitatea cutărei sau cutărei *epoci* și *forme istorice* și chiar în contextul cutărilor sau cutărilor împrejurări istorice explică și aruncă lumină asupra personalității lui Cezar, deosebindu-l de Brutus ; aceasta explică, pentru a întrebuița o noțiune scotistă, *haecceitatea* lui Cezar, ceea ce îl individualizează, îl singularizează pe Cezar (acestea + particularități psiho-somatice).

Haecceitatea este covârșitor nu exclusiv *istoricitate* — apartenența la o formă socială, la o clasă, la un grup, într-un moment dat al evoluției sale.

Putem surprinde, prin mijloace raționale, științifice, putem explica particularitatea și chiar singularitatea istorică — sau nu putem decît să o *înțelegem*, să o *sesizăm* prin *intuiție*, prin simpatie și empatie ?

Efortul rațional, științific, explicativ e singurul care ne dă *de ce*-ul singularității, al atitudinii determinate ale unui individ uman în fața sau în cursul evenimentelor istorice.

¹ K. Marx, *Teze despre Feuerbach*, în Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, ed. a II-a, Editura politică, București, 1962, p. 6-7.

Dar efortul imaginativ, intuitiv, de sensibilitate, este un adjuvant al efortului de a preciza gesturile, atitudinile, înclinațiile personale, psihologia individului uman respectiv.

„Intuiția”, „înțelegerea” nu pot, cu nici un chip, înlocui, în cercetarea istorică, *analiza rațională, conceptuală, discursivă*, a realității istorice, a procesului istoric și nici măcar a personalităților istorice. Indivizii istorici sînt aceia în care realizează cel mai clar *necesitatea și raționalitatea istorică*, acei ale căror vederi, cum spune Hegel, coincid cu *tendințele fundamentale ale aceluși Weltgeist*, care nu e, în fond, decît aspirațiile politice ale poporului rezultate dintr-o anumită dezvoltare a formei sociale respective.

Individul uman nu se poate concepe decît ca *individ social* (deși aceasta pare o contradicție reală, este în fond contradicție dialectică). Individul nu e real decît în *totalitatea socială* — altminteri e o abstracție (în sensul rău al cuvîntului).

În *Principiile filozofiei dreptului*, Hegel a arătat deja că persoana concretă, care își este sieși scop particular ca ansamblu de necesitate naturală și voință arbitrară, este, prin esență, în relație cu particularitatea analogă a altuia, astfel încît fiecare se afirmă și se satisface prin mijlocirea altuia și este obligat să treacă, astfel, prin forma universalității¹.

Desigur, noțiunile de cauză, lege, esență, *nu trebuie absolutizate și fetișizate* fiindcă, în acest caz, își pierd adevărul. Cauza e o părțică a interacțiunii universale²; fenomenul este mai bogat decît legea³. „Fenomenul — zice Hegel — se compune dintr-un mare număr de determinări care țin de *acesta* și de concept și care, în loc de a fi conținute în lege, își au izvorul într-un altul”⁴. „Fenomenul este, prin raport la lege, *totalitatea* căci el cuprinde legea și ceva mai mult, momentul formei veșnic mișcîndu-se”⁵. „Legea nu se găsește în afară sau dincolo de fenomen, ci îi este direct immanentă; regnul legilor este imaginea calmă a lumii existente sau fenomenele”⁶.

„Fenomenul, spune Lenin, este integralitatea, totalitatea; legea = o parte”⁷.

Lenin ne atrage atenția că „legea ia ceea ce este calm și de aceea legea, orice lege, este îngustă, incompletă, aproximativă”⁸.

„Conceptul de lege este *una* dintre treptele cunoașterii de către om a *unității și legăturii*, a interdependenței și integralității procesului universal”⁹.

Înțelese astfel, adică dialectic, noțiunile de cauză, lege, esență, treptele cunoașterii exprimă ideea că omul creează categorii, abstracții,

¹ Hegel, *Principes de la philosophie du droit*, Trad. A. Kaan, Galimard, 1940, p. 153.

² V. I. Lenin, *Catete filozofice*, p. 152.

³ *Ibidem*, p. 143.

⁴ Hegel, *Science de la logique*, II, Trad. Jankilewitch, Paris, 1949, p. 149.

⁵ *Ibidem*, p. 150.

⁶ *Ibidem*, p. 149.

⁷ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 143.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 142.

concepte, legi pentru a căpăta o imagine științifică a lumii, apropiindu-se pe aceste trepte, de reflectarea ei în întregul ei¹. Înțelegerea justă a raportului dintre universal, particular și singular este cheia cunoașterii științifice — inclusiv a istoriei, această știință a faptelor care nu se produc decît o singură dată, *hapax, einmalig*.

Dar, în definitiv, istoricitatea nu e proprie numai societății umane și numai istoriei, ci, ca devenire pură, o găsim și în natură. O găsim chiar ca istoricitate (inconștientă) în cosmologie, geologie, biologie. În acest sens, Engels scrie : „În prezent, întreaga natură a devenit istorie și istoria se deosebește de istoria naturii numai ca proces al dezvoltării unor organisme conștiente de sine”².

Astronomia și cosmogonia nu sînt oare istoria Cosmosului? Geologia nu e oare istoria Pămîntului? Biologia nu este istoria apariției și dezvoltării formelor vieții? În afara ipotezei cuasi-mitologice a „marelui an” și a „ciclurilor”, istoria Cosmosului este reversibilă? Cosmosul de azi are o nesfîrșită istorie și înfățișarea sa diferă profund de cea de acum cîteva miliarde de ani. Cosmologia studiază structura și evoluția corpurilor cerești. Geologia studiază structura și evoluția Pămîntului, iar biologia — structura și evoluția organismelor.

„Legile eterne ale naturii — zice Engels — se transformă și ele tot mai mult în legi istorice. Că apa este lichidă de la 0° la 100°C este o lege eternă a naturii, dar pentru ca ea să fie valabilă trebuie să existe : 1. apa, 2. temperatura dată și 3. presiunea normală. Pe lună nu există apă, pe soare sînt numai elementele lui, și pentru aceste corpuri cerești legea amintită nu există. — Legile meteorologiei sînt de asemenea eterne, dar numai pentru pămînt sau pentru un corp ceresc care are aceeași mărime, densitate, înclinare a axei și temperatură ca și pămîntul și presupunînd că este înconjurat de o atmosferă formată din același amestec de oxigen și azot și cuprinzînd aceleași cantități de vapori de apă ce se evaporă ori se condensează... Pe soare, din cauza temperaturii ridicate, legile combinațiilor chimice ale elementelor își pierd puterea... Deci, dacă vrem să vorbim despre legile generale ale naturii, aplicabile deopotrivă la toate corpurile, începînd cu nebuloasa și terminînd cu omul, nu ne rămîne decît gravitația și, poate, teoria transformării energiei în cea mai generală expresie a ei, vulgo... teoria mecanică a căldurii. Dar însăși această teorie se transformă prin aplicarea ei consecventă și generală la toate fenomenele naturii într-o prezentare istorică (subl. ns. — A. J.) a schimbărilor care se succed într-un anumit sistem al universului de la apariția pînă la dispariția lui (subl. ns. — A. J.), adică se transformă într-o istorie (subl. ns. — A. J.) care e dominată pe fiecare treaptă a ei de alte legi, adică de alte forme de manifestare ale unciei și aceleiași mișcări universale, — și în felul acesta nu mai rămîne nimic care să aibă o valoare absolut generală în afară de — *mișcare*”³.

¹ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 175.

² F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 240-241.

³ *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 242.

Mors immortalis ! Astfel, natura este istorie și evoluția ei generală este ireversibilă.

Știința, zice Meyerson, „demonstrează că... nu e posibilă eliminarea timpului, dat fiind că această eliminare ar avea drept condiție prealabilă reversibilitatea și că reversibilitatea nu există nicăieri în natură. Fenomenul reversibil e pur ideal, nu e decît un caz limită al fenomenelor reale, toate ireversibile în fond. Antecedentul și consecventul nu sînt « interschimbabile », cum se spune vorbind despre piesele unei mașini; ele nu ar putea deci să fie echivalente. Efectul nu e egal cu cauza, contrariu afirmațiilor scolasticii, pentru că n-ar putea « reproduce cauza întregă sau analogul său », cum postulă Leibniz”¹.

Evoluția universului ca atare este ireversibilă; evoluția Pămîntului de asemenea — ireversibilă, ca și evoluția organismelor vii — ca și istoria. Bătălia de la Salamina nu se mai poate reproduce, ea e un *hapax*, un *einmalig*, dar și epocile geologice, cu variatele lor fenomene, sînt ireversibile. Deopotrivă este ireversibilă succesiunea formelor vegetale și animale care au marcat istoria apariției vieții pe pămînt.

Legile naturii sînt eterne, dacă sînt date anumite condiții — dar acestea înseamnă apariția *in nuce* a istoricității.

Evoluția biologică este istorie — „istoria schimbărilor înfățișate de materia vie de la apariția sa pe Pămînt, acum unul sau două miliarde de ani, pînă la epoca actuală. Transformismul, sinonim exact al termenului evoluție biologică, nu e o ipoteză, o teorie sau o credință, așa cum spun încă unii poligrafi incompetenți; filozofiile și teologiile trebuie să-l recunoască ca un fapt solid stabilit. Evoluția biologică nu e, de altfel, decît un caz particular al evoluției universale, căci nimic nu e stabil: nebuloase, stele, continente și mări, clime și societăți, moravuri, religii — totul e în perpetuă transformare”².

Xenopol a subliniat faptul că „repetiția n-ar putea să fie considerată ca efectuîndu-se numai pentru fenomenele materiei, pe cînd succesia desfășurîndu-se în durată, nu s-ar găsi decît în fenomenele spiritului”³.

Xenopol observă că spiritul, ca și materia, prezintă fenomene de repetiție și că, la rîndul ei, materia a prezentat schimbări în timp, deși azi ele sînt abia perceptibile. Xenopol arată că studiul naturii nu e complet, dacă nu-l privești și sub raportul dezvoltării, ca în geologie, paleontologie, biologie. Dar și repetiția se manifestă în psihologie, logică, matematică, drept și economie politică⁴.

După Xenopol „succesiunea se grefează pe repetiția... ceea ce distinge repetiția succesivă de repetiția pură și simplă este împrejurarea că prima e o repetiție diferențială, în care partea nesimilară a fenomenelor depășește partea similară, iar modificările intervenite urmează o direcție constantă”⁵.

¹ Meyerson, *Identité et réalité*, 3-e ed. Libr. F. Alcon, Paris, 1926, p. 323.

² Cuénot et Téry, *L'Evolution biologique*, 1951, cit. în *Panorama des idées contemporaines*, Gallimard, Paris, 1957.

³ A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, Leroux, éd. Paris, 1908, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁵ *Ibidem*, p. 11.

Xenopol a respins subiectivismul neokantian al lui Rickert; el consideră că spațiul și timpul sînt forme real existente și nu categorii *a priori* ale sensibilității noastre, așa cum credea Kant. „Rațiunea noastră nu e, într-adevăr, decît reflexul rațiunii universale a lucrurilor. Spațiul se întinde în afara noastră și timpul curge independent de noi. Fără această concepție fundamentală, istoria n-ar fi decît o imensă fantasmagorie”¹.

„Universul există și se transformă — spune cu tărie Xenopol. Așadar, realitatea înfățișează spiritului nostru cele două laturi ale existenței sale și, după cum una sau alta dintre cele două fețe ale realității se reflectă în spiritul nostru, noi alcătuim știința faptelor de repetiție sau aceea a faptelor de succesiune”².

Sucesiunea este, pentru el, repetiția în care diferențierea fenomenelor se accentuează și vine un moment cînd repetiția e înecată de succesiune și cînd mișcările de rotație ale primei sînt acoperite de curentul longitudinal al secundeii³.

În consecință, Xenopol împarte științele în științe asupra cărora timpul nu exercită nici o influență (sau o influență neînsemnată) = *fenomenele de repetiție* — și științe ale fenomenelor supuse influențelor transformatoare acționînd în timp = *fenomene succesive*⁴.

Concluzia lui Xenopol e că istoria nu e o știință particulară, ca fizica, chimia, psihologia, ci „unul din cele două moduri de a concepe lumea — modul succesiv față de modul de repetiție”⁵.

Xenopol a combătut pe neokantieni; el a afirmat existența realității obiective independent de conștiința noastră, el a proclamat legile naturii „cele mai puternice realități ale universului”; gîndirea are funcție de reflectare a „naturii obiective” și a legilor ei⁶.

Aceste afirmații sînt însă șubreze de gîndirea contradictorie și oscilantă a filozofului ieșan. Într-adevăr, Xenopol își înăbușe propriile-i teze realiste sub altele, de tip agnostic și subiectivist. Astfel, chiar în „domeniul repetiției, necunoscutul înconjoară de aproape cognoscibilul”⁷. În alt loc, el amintește teza lui du Bois-Raymond: „*ignoramus* și poate chiar *ignorabimus*”⁸.

Agnosticismul îl determină să considere că în istorie cauzalitatea exclude legea, că această cauzalitate... se va întinde în timp pînă la cauza ultimă, urcîndu-se pînă la originea lucrurilor. Dar cauzalitatea în succesiune antrenînd fenomene mereu diferite, manifestarea sa sub formă de lege devine imposibilă și ea trebuie să adopte singura formă pe care timpul îi permite să o ia — forma serială”⁹.

¹ A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, Leroux, éd. Paris, 1908, p. 1.

² *Ibidem*, p. 17.

³ *Ibidem*, p. 20.

⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁵ *Ibidem*, p. 27.

⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁷ *Ibidem*, p. 70.

⁸ *Ibidem*, p. 114.

⁹ *Ibidem*, p. 71.

Seria însă poate fi abătută de factori neprevăzuți. Agnosticismul duce la contingentism, deoarece explicația causală istorică se urcă prin latura generală a dezvoltării la infinit = *regressus in infinitu* ¹.

Dominat de contradicții, combătînd idealismul neokantienilor de pe pozițiile agnosticismului și chiar ale idealismului pur, Xenopol năruie el însuși propriile sale teze realiste, se zbate în plasa propriilor sale inconsecvențe și combate *cum ira* materialismul istoric, din care n-a înțeles decît o singură iotă : că materialismul istoric, ca teorie a legității istorice vestește, implacabil, exproprierea expropriatorilor.

El ajunge pînă la a susține trivialități ca aceea că materialismul istoric „nu vede în dezvoltarea omenească decît o chestiune de hrană” ².

El nu avea decît o scuză — „slabă scuză, tristă scuză” — că și alți istorici și filozofi au scris asemenea *absurdități*.

De asemeni, poate fi criticată definiția istoriei, dată de Xenopol, care nu e caracteristică, nu convine *omni et soli definito*. Într-adevăr, în concepția lui, istoria nu e o „știință particulară”, ca fizica, chimia sau psihologia, ci un mod de cunoaștere corespunzător unui mod al existenței obiective ³, ea înglobînd geologia, paleontologia, teoria speciilor și istoria cu toate ramificațiile ei ⁴.

Desigur, este just să subliniem că succesiunea, istoricitatea (în sens larg) adică devenirea, se găsește nu numai în istoria societății, ci și în natură — așa cum am arătat-o mai sus — pentru a învedera că devenirea, dezvoltarea este proprie întregii realități și că, prin urmare, natura și societatea științele naturii și științele societății, nu sînt despărțite printr-o prăpastie ci că „întreaga natură a devenit istorie și istoria se deosebește de istoria naturii numai ca proces al dezvoltării unor organisme *conștiente de sine*” ⁵. Aci e indicată limpede atît *unitatea* naturii și societății, cît și *deosebirea* lor. În același timp e indicată atît *unitatea științei*, cît și *diversitatea* ei, în special deosebirea dintre științele naturii și științele societății, dintre istoria naturală și istoria *stricto sensu*.

Tocmai pentru a sublinia unitatea naturii și societății, omniprezența dezvoltării, a devenirii, cît și interacțiunea om-natură, Marx și Engels au scris în *Ideologia germană* : „Nu cunoaștem decît o singură știință — știința istoriei. Istoria poate fi considerată din două laturi și poate fi împărțită în istorie a naturii și istorie a oamenilor. Dar cele două laturi nu pot fi despărțite de timp ; cîtă vreme vor exista oameni, istoria naturii și istoria oamenilor se vor condiționa reciproc” ⁶.

Întemeietorii marxismului au vrut să exprime, astfel, unitatea naturii și societății, cît și devenirea, istoricitatea, dialectica a tot ce există.

¹ A. D. Xenopol, *La Theorie de l'histoire*, Leroux, éd. Paris, 1908, p. 75.

² *Ibidem*, p. 27.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵ F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 240—241.

⁶ K. Marx, *Œuvres philosophiques*, t. VI, Trad. Molitor-Costes éd. Paris, 1957, p. 153.

Ei au înțeles să exprime unitatea și nu identitatea naturii și societății și, în consecință, n-au înțeles să identifice abstract științele naturii și istoria, ci să pună în evidență că natura și societatea, știința naturii și știința societății se realizează *în timp*, precum și faptul că — atita vreme cît vor exista oameni — istoria naturii și istoria societății se condiționează reciproc.

Această idee este enunțată încă în manuscrisul economico-filozofic din 1844, unde Marx afirmă : „Istoria este ea însăși o parte reală a *istoriei naturale*, a transformării naturii în om. Dar științele naturale vor îngloba apoi știința omului, după cum știința omului va îngloba științele naturale : nu va mai fi decît o știință”¹.

Istoria oamenilor e parte reală a istoriei naturale : „*Natura* este obiect imediat al *științei care tratează despre om*. Primul obiect al omului — omul — este natură, materialitate ; iar forțele particulare ale omului, omeneste sensibile, după cum nu-și află realizarea obiectivă decît în obiecte naturale, nu-și pot afla cunoașterea de sine decît în știința științelor naturale”².

Natura este obiect imediat al științei care tratează despre om, pentru că omul însuși este natură, e în primul rînd materialitate și are nevoie de forțe materiale pentru a subsista. Omul găsește natura nu numai în afara personalității sale, ci în sine, deoarece el însuși e primordial natură, este corp. Omul și facultățile sale sensibile nu se pot realiza decît în obiecte naturale — consumîndu-le, întrebuițîndu-le, stăpînindu-le, transformîndu-le. După cum nu-și are realizarea obiectivă decît în obiectele naturale, tot așa el nu-și află cunoașterea de sine decît în cunoașterea științelor naturale, care îi dezvăluie locul său în natură și raporturile imediate cu natura. Chiar limba, acest „element”, adică acest mediu al gîndirii, e de natură materială³. „Realitatea socială a naturii și știința *omenească* a naturii sau *știința naturală a omului* sînt expresii identice”⁴. În *Ideologia germană*, Marx și Engels au vrut să sublinieze integrarea omului în natură, legătura dintre om și natură și egala lor participare la transformarea universală — precum și activitatea practică a omului exercitîndu-se asupra naturii și modificînd-o. Această idee a interacțiunii om-natură, Marx o formulează, mai tîrziu, în *Capitalul* : „Munca este în primul rînd un proces între om și natură, proces în care omul efectuează, reglementează și controlează prin acțiunea sa proprie schimbul de materii dintre el și natură. El însuși întîmpină materia naturii ca o forță naturală. Forțele naturale care aparțin trupului său, brațele și picioarele, capul și mîna, el le pune în mișcare pentru a-și însuși materia naturală într-o formă utilă propriei sale vieți. Acționînd prin această mișcare asupra naturii exterioare și modificînd-o pe aceasta, el modifică în același timp propria sa natură. El dezvoltă posibilitățile ascunse în ea și supune controlului său propriu jocul forțelor ei”⁵.

¹ K. Marx, *Œuvres philosophiques*, t. VI, Trad. Molitor-Costes éd. Paris, 1957, p. 3^c.

² *Ibidem*, p. 37.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 185.

Text capital pentru înțelegerea dialecticii om-natură. Ignorarea acestei dialectici era viciul materialismului premarxist : „Defectul oricărui materialism trecut (inclusiv acela al lui Feuerbach) este că obiectul, realitatea, materialitatea nu sînt luate decît sub *forma obiectului sau a intuiției*, dar nu ca *activitate sensibil-umană*, ca *practică*. Iată de ce latura activă este dezvoltată în mod abstract, în opoziție cu materialismul, de idealism — care, firește, nu cunoaște activitatea reală, sensibilă, ca atare. Feuerbach crea obiecte sensibile — realmente distincte de obiectele ideale; dar el nu cuprinde activitatea omenească însăși, ca *activitate obiectivă*”¹. Feuerbach n-a înțeles sensul activității *revoluționare*, critico-practice².

Toate aceste texte — și multe altele — integrează pe om în natură. Mai mult : ele relevă valoarea transformatoare a activității specific umane asupra naturii; natura nu e numai *un obiect*, ceva care e pus, care stă *înaintea* (ob) omului, ci *obiectul* dorințelor practice ale omului, pe care — prin activitate — el îl modifică în sensul volițiunilor și posibilităților sale în momentul istoric dat. Obiectul e, astfel, nu numai obiect (ob-jectum, ob-jacio) și intuiție (obiect al senzației, al privirii : in-tuitus), ci *activitate sensibil-umană*, PRAXIS (acțiune, facere, săvîrșire).

De aci decurge caracterizarea istoriei (stricto sensu) : „Oamenii își fac ei înșiși propria lor istorie. Dar, ei nu o fac în voia inițiativei lor, nici în împrejurări liber alese; ei sînt puși în mișcare de împrejurările momentului, așa cum le-au creat evenimentele și tradiția”³.

Prin urmare, oamenii își făuresc ei înșiși propria lor istorie, dar nu în mod arbitrar și subiectiv-voluntar, ci în împrejurări și condiții determinate. Istoria naturală se realizează prin acțiunea forțelor inconștiente ale naturii; dimpotrivă, în istoria societății acționează, cum spune Engels, organisme *conștiente de sine*⁴.

De aceea, categoria generală de „existentă”, „ființă” — folosită în materialismul dialectic — s-a dovedit insuficientă și a fost necesar să se elaboreze categoria de „existentă socială”⁵ ceea ce Marx a făcut în prefața la *Critica economiei politice*.

Pivotul științelor sociale în general, al științei istoriei în particular, este categoria de *formațiune social-economică*, cel mai înalt *universal-concret al științelor sociale*, universal care, fiindcă e *concret* (și nu simplu *abstract*), cuprinde și *subsumează toată bogăția particularului și singularului*, cuprinde *dialectica acestora*, precum și aceea a *necesarului și întâmplătorului*, a *infrastructurii* și a *suprastructurii*.

Departate de a fi o doctrină fatalistă, așa cum pretind adversarii marxismului, materialismul istoric este teoria *activității* creatoare a oamenilor, activitate care schimbă însăși natura și, prin *ricochet*, propria natură a omului. Însă această activitate creatoare și *autocreatoare*, intrucît

¹ K. Marx, *Œuvres philosophiques*, VI. *Teze asupra lui Feuerbach*, p. 142.

² *Ibidem*.

³ K. Marx, *18 Brumar al lui Louis Bonaparte*, în *Œuvres complètes*, t. III, Molitor-Costes, éd. 1928, p. 147.

⁴ F. Eng ls, *Dialectica naturii*, p. 240—241.

⁵ *Bazele filozofiei marxiste*, Institutul de filozofie din Moscova. Trad. rom. Edit. politică, 1959, București, p. 402.

„l-a creat chiar pe om însuși”¹, după expresia lui Engels, — această activitate nu se exercită arbitrar, la întâmplare, ci conform cu rațiunea istorică în desfășurarea și în evoluția necesară a formațiilor social-economice. Activitatea oamenilor se realizează în condiții sociale *predeterminate*, dar pe care, la rândul său, prin chiar această activitate istorică, le determină și ei după scopurile, dorințele și nevoile sale, de o parte, după sensul evoluției concrete, de altă parte. Concepția materialistă a istoriei și istoria marxistă sînt antifataliste, dar și anticontingentiste și antivoluntariste. Istoria — dacă e știință — consideră dialectica activității umane în cadrul unei formații social-economice determinate, în cadrul unor condiții determinate, ratașind particularul și singularul la universal, fenomenul la lege, întâmplarea la necesitate, — căci „necesitatea e inerentă și întâmplării”².

Întîmplarea nu înseamnă de loc abolirea cauzalității, deoarece nu există un fenomen care să nu aibă o cauză, iar fenomenul întîmplător este întîmplător nu în sensul că nu ar avea o cauză, ci în sensul că nu există cu necesitate, adică ar fi putut să fie sau să nu fie. Cauza care l-a produs ar fi putut să nu fie, sau ar fi putut să nu se întîlnească cu fenomenul sau cu grupul de fenomene în care s-a introdus, „în care (*ac-cidit, ad-cado*) fără necesitate și totuși împins de o anumită necesitate proprie.

Legea este egală cu necesitatea, adică, date fiind anumite condiții, ea acționează în mod necesar, nu poate să nu acționeze, însă condițiile în care acționează cuprind uneori elemente care nu sînt necesitate de realizarea legii, care sînt străine de elemente care constituie funcționarea esențială a legii sau chiar o contradicție. Necesitatea se întîlnește cu întîmplarea și se realizează chiar prin întîmplare. Astfel, era necesar, adică determinat de natura dezvoltării societății, ca revoluția franceză să se producă; ea avea deci un caracter de necesitate, dar nu era necesar ca Danton și Robespierre să încarneze necesitatea ei. Într-adevăr, Danton și Robespierre, Marat și Saint-Just puteau să existe sau să nu existe: ei erau întîmplători, nici o necesitate nu comanda nici nașterea lor, nici participarea lor eminentă la revoluție. Un accident brutal ar fi putut să curme viața lor înainte de dezlănțuirea revoluției, sau să-i facă improprii să joace acest rol.

Desigur, necesitatea istorică avea nevoie de acești viitori contingenți, — de ei sau de alții, — *pentru a se înfăptui*. Dar, executînd sentința istoriei, acești viitori contingenți au căpătat caracter de necesitate, nu de necesitate absolută (așa cum are o lege naturală sau istorică), ci de necesitate *ex hypothesi*, de necesitate de fapt. Necesară e esența, legea — esența șerbiei este necesară, dar fenomenalizarea ei — necesară ca atare, în sine, ca moment al realității — se realizează în indivizi și singulari care nu sînt necesari, ci contingenți, adică pot să fie sau să nu fie. Desfășurarea istoriei feudale postula formarea imperiului carolingian, dar nimic nu postula ca această formare să fie opera lui Carol cel Mare. Dacă acesta ar fi fost lipsit de calitățile pe care i le cunoaște istoria, sau dacă aceste calități ar

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 168.

² *Ibidem*, p. 22.

fi fost suprimate, micșorate sau obnubilate de întimplare, el n-ar fi putut, probabil, împlini misiunea sa istorică, dar, probabil, necesitatea istorică și-ar fi găsit contingentul prin care să se realizeze. Astfel, întîmplătorul apare ca necesar. Engels a arătat că Hegel a adus o concepție nouă în problema raportului dintre necesitate și întîmplare. Hegel a susținut că „întîmplarea e necesară, că necesitatea însăși se determină ca întîmplare și că, pe de altă parte, dimpotrivă, e necesitatea absolută”¹.

Iar libertatea e „înțelegerea necesității”.

„Necesitatea nu e oarbă decît în măsura în care nu e înțeleasă”².

„Libertatea nu e într-o independență visată față de legile naturii, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată chiar prin aceasta de a le întrebuița metodic pentru scopuri determinate. Aceasta e adevărat atît de legile naturii exterioare, cît și de acelea care guvernează existența fizică și psihică a omului însuși — două clase de legi pe care le putem separa cel mult în reprezentare, dar nu și în realitate”³.

Libertatea de voință nu înseamnă deci altceva decît posibilitatea de a hotărî în cunoștință de cauză. Deci, cu cît judecata asupra unei chestiuni determinate este mai liberă, cu atît mai mare este necesitatea care determină conținutul acestei judecăți; pe cîtă vreme nesiguranța bazată pe neștiință, care alege în aparență în mod arbitrar între numeroase posibilități de hotărîre diverse și contradictorii, nu manifestă prin aceasta decît lipsa de libertate, supunerea sa față de obiectul pe care ar trebui să și-l supună. În consecință, libertatea consistă în stăpînirea asupra noastră înșine și asupra naturii exterioare, întemeiată pe cunoașterea necesităților naturale; astfel, ea este cu necesitate un produs al dezvoltării istorice. Primii oameni care s-au separat de regnul animal erau, în orice punct important, tot atît de puțin liberi ca și animalele; dar orice progres al civilizației era un pas spre libertate”⁴.

Hegel susținuse că „istoria universală este progresul în conștiința libertății”⁵ și, din punctul său de vedere idealist, el situase libertatea în conștiință, fără a vedea că noțiunea de libertate nu e univocă, ci *plurivocă*. Desfășurarea istoriei dovedește că libertatea conștiinței — libertate concretă, în sensul înțelegerii necesității naturale și sociale — nu se realizează *autonom*, pe planul exclusiv al conștiinței, ci se realizează, în primul rînd, pe planul *existenței sociale*, care determină libertatea concretă a conștiinței sociale și individuale (conștiința individuală e un rezultat al dezvoltării conștiinței sociale). Firește, o dată apărută, conștiința socială exercită, la rîndul ei, o influență adeseori puternică asupra existenței sociale. Dar, abordînd problema mijloacelor prin care se realizează libertatea, Hegel este silit să ajungă la activitatea concretă a oamenilor. În acest sens, el scrie: „Această chestiune a *mijloacelor* prin care libertatea se produce într-o lume, ne conduce la fenomenul însuși al istoriei. Dacă

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 222.

² Hegel, *Leçons sur la philosophie de l'histoire*, p. 30.

³ F. Engels, *Anti-Düring*, p. 146.

⁴ F. Engels, *Anti-Dühring*, Trad. Bottigelli, Editions sociales, Paris, 1950, p. 146—147.

⁵ Hegel, *Leçons sur la philosophie de l'histoire*, p. 30.

libertatea ca atare e mai întii concept interior, mijloacele ei sînt dimpotrivă, ceva *exterior* și se înfățișează vederii. Prima privire asupra istoriei ne convinge că *acțiunile oamenilor derivă din nevoile lor, din pasiunile lor, din interesele lor, din caracterul lor și din talentele lor* (subln. ns. — A. J.), astfel încît, în acest spectacol al activității, numai aceste nevoi, pasiuni, interese apar ca resorturi și intervin ca factor principal”¹.

Hegel socotește că pasiunile, țelurile interesului particular și satisfacerea egoismului sînt factorul cel mai puternic. Istoria e întîlnirea „ideii” cu pasiunile; ideea e băteala, iar pasiunile — urzeala marelui covor care este istoria universală. Statul este, după Hegel, centrul concret, în care aceste două elemente contradictorii — ideea, adică scopul general, și pasiunile individuale se unesc².

Această masă imensă de voință, de interese și activitate individuală sînt, totuși, instrumentele și mijloacele „geniului lumii” pentru a-și îndeplini scopul. Realizînd propriile lor pasiuni și interese, oamenii sînt, de asemeni, instrumentele unor scopuri care îi depășesc. În acest chip, „rațiunea guvernează lumea și prin urmare a guvernat istoria universală”³. Această rațiune e imanentă existenței istorice; generalul este inclus în scopurile particulare și se împlinește prin ele. Această dialectică a generalului, particularului și singularului se înfățișează și ca sinteză a *libertății și necesității*: mersul interior al spiritului în sine și pentru sine e necesitatea, iar interesul manifestat în voința conștientă a oamenilor e libertatea⁴. Firește, în concepția hegeliană a istoriei, rădăcinile teologice ale gîndirii hegeliene sînt vizibile. Totuși, prin importanța acordată țelurilor conștiente, intereselor și pasiunilor oamenilor în procesul istoriei „Hegel reușește să evadeze din misticism”. Lenin notează rudimentele de materialism istoric la Hegel⁵ — cu referire la secțiunea consacrată „obiectivității” în *Știința logicii*.

Totuși, Hegel a rămas închis în idealismul istoric — el n-a putut să vadă că „istoria reală este baza, temelia, existența, *după care* vine conștiința”⁶. De aceea este explicabil că — alături de fiziologia naturii — filozofia hegeliană a istoriei s-a învechit cel mai mult dintre toate lucrările lui Hegel. Fiindcă, tocmai în acest domeniu, răsturnînd cu totul concepția dominantă pînă la ei, Marx și Engels au făcut cei mai mari pași înainte — materialismul dialectic⁷ —, au făcut istoria să treacă de la idealism la materialism, de la un gen de artă la știință. „Astfel, idealismul era gonit din ultimul său refugiu, concepția istoriei: o concepție materialistă a istoriei era dată și calea era deschisă pentru a explica conștiința oamenilor pornind de la ființa lor, în loc de a explica ființa lor pornind de la conștiința lor, cum se făcuse pînă atunci”⁸.

¹ Hegel. *Leçons sur la philosophie de l'histoire*, p. 31.

² *Ibidem*, p. 34.

³ *Ibidem*, p. 35.

⁴ *Ibidem*.

⁵ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 183.

⁶ *Ibidem*, p. 263.

⁷ *Ibidem*, p. 312.

⁸ F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 57.

Materialismul istoric a ridicat *istoria* și *sociologia* la rangul de știință, tocmai „desprinzînd raporturile de producție ca structură a societății și creînd posibilitatea de a se aplica acestor raporturi criteriul științific-general al repetării, a cărui aplicabilitate în sociologie era negată de subiectiviști”¹. Tocmai acest pivot al materialismului istoric a fost constant și vehement combătut și de nenumărate ori „nimicit” de istoricii și sociologii idealisti.

Printre numeroșii adversari ai materialismului istoric, Benedetto Croce, neohegelian întîrziat, susține că nu e posibil să elaborezi conceptul „faptul concret, care e curgerea istorică”². Complexul *istoric* se poate reduce numai la conceptul de dezvoltare (sviluppo) „golit de tot ce e conținut propriu al istoriei”³. E ceea ce a făcut pozitivismul, care s-a oprit la mijlocul drumului între teologie și filozofia rațională, de o parte, și concepția „radicală” crociană⁴. Or, conceptul de dezvoltare și evoluție, golit de conținutul său concret, nu poate funda istoria.

Croce își însușește critica lui W. Sombart, care afirmase că legea valorii nu e un fapt empiric, ci un *fapt logic*, care ajută gîndirea noastră pentru a înțelege lucrurile vieții economice⁵.

Argumentul e neconcludent și se întoarce atît contra lui Sombart, cît și contra lui Croce, deoarece orice lege e un fapt logic, în sensul că e expresia logică, conceptuală, științifică a unui raport care nu există nicăieri ca atare, ca lege, ca *prototip platonice izolat de fenomene, ci IN fenomene*. Legea este *raport*, legea nu e *substanță* și deci nu o poți pipăi, vedea etc. ca pe un fapt empiric. Aceasta nu înseamnă că e o fantomă: ea nu este numai un fapt de gîndire, ci este un fapt de gîndire tocmai pentru că acționează în fenomene. Obiecția sombarto-crociană e o *ignoratio elenchi*.

De altminteri, Croce însuși observă, mai departe, că toate științele sînt țesuturi de fapte logice, adică de concepte⁶. Ceea ce nu-l împiedică, peste cîteva rînduri, să reproșeze lui Marx de a fi luat „valoarea tipică, asumată de el ca o măsură” drept legea faptelor economice în societatea capitalistă. După Croce, legea valorii este o „lege, dar în concepția sa și nu în realitatea economică”⁷. După părerea lui Croce, Marx a greșit cînd „a confundat ipoteza cu realitatea, și modul de a pune și de a o măsura cu modul de a fi”⁸.

Croce impută lui Marx de a confunda ipoteza cu realitatea, *modus cognoscendi* cu *modus essendi* — ca și cînd ipoteza adevărată, verificată de fapte, nu ar fi exprimare a realității, ca și cînd știința formează ipoteze pentru a *nu* corespunde și a *nu* reflecta realitatea; ca și cînd *modus cognoscendi* — cînd e adevărat — nu reproduce *modus essendi*! Obiecția

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 130.

² B. Croce, *Materialismo storico ed economia marxistica*, 9-a ed. Laterza edit. Bari, 1951, p. 3.

³ *Ibidem*, p. 63.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 63.

⁷ *Ibidem*, p. 64.

⁸ *Ibidem*.

crociană se întemeiază pe sofismul *subiectivismului și convenționalismului*. Ca atare — sofismul sau paralogismul fiind forme ale ignoranței — obiecția lui Croce *non est argumentum*.

Croce consideră materialismul istoric nu ca o construcție *a priori* de filozofie a istoriei, nici ca o nouă metodă de gândire istorică, ci ca un „canon de interpretare istorică”¹, care „sfătuieste” să dăm atenție substratului economic al societății. Canonul e o regulă subiectivă. Canonul, ca regulă metodologică, e la opozitul metodei ca reflex al obiectivității, ca „structura întregului, stabilită în pura sa esențialitate”².

Croce conchide, subliniind necesitatea de a se trata materialismul istoric nu ca *metodă de cercetare avîndu-și temeiul în realitatea istorică*, ci ca un „canon” și afirmînd imposibilitatea de a deduce orice program social din propoziții de pură știință, judecata programelor sociale trebuind să fie dusă „în domeniul observației empirice și al convingerilor practice”³.

Într-un cuvînt: negarea sociologiei și istoriei ca științe. În fond, concluzia a comandat premisele gândirii lui Croce. Este greu de găsit chiar și un pseudoargument în combaterea marxismului de către pozitivistul Seignobos. Concepția lui Seignobos este cît se poate de simplă: „omenirea se reînnoiește printr-o schimbare continuă de generații; acesta e fenomenul fundamental al istoriei și e probabil cauza capitală a evoluției sociale”³.

Asemenea platitudine poate fi scrisă la aproape două secole după marele Montesquieu!

Iar în 1954, H. I. Marrou se străduiește să izgonească „mitul” obiectivității științifice⁴. Concluzia lui e că istoria e o artă⁵.

Raymond Aron și-a asumat și el rolul de a nărui materialismul istoric. „Ce cauză economică — se întreabă profesorul Aron — ajunge să explice trecerea de la politeism la monoteism? Evoluția fizicii moderne? Cruciadele sau războaiele religioase?”⁶.

Firește că forțele de producție, ca atare, nu au determinat direct, ci *în ultimă analiză* (Engels), prin intermediul ideologiei și psihologiei sociale și al observării unității lumii, trecerea de la politeism la monoteism. Deja poetul și filozoful pre-eleat Xenophanes nu mai e partizan al politeismului antropomorfic. Ideea unității materiale a lumii e evidentă la filozofii ionieni și mai ales la Heraclit — *hèn pânta einai* = toate sînt unu.

La Parmenide, ideea de unitate a luat o formă paroxistică, conducîndu-l la negarea multiplicității fenomenale.

Politeismul s-a degradat într-o simplă mitologie poetică și, sub impulsul transformărilor politice — propulsate de transformările economice, al reflecției filozofice, al ideologiei și psihologiei sociale, — politeismul a evoluat în monoteism. Formarea imperiului unic al lui Alexandru sau al romanilor au împins în planul conștiinței sociale ideea de unitate, realizată în planul politic.

¹ Hegel, *Science de la logique*, I.

² B. Croce, *op. cit.*, p. 111.

³ Ch. Seignobos, *La Méthode historique...*, Ed. Paris, 1901, p. 151.

⁴ H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 223.

⁵ *Ibidem*, p. 289.

⁶ R. Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, p. 249.

Monoteismul a pătruns în mase sub forma creștinismului, atunci când sclavagismul a intrat în perioada de declin. Creștinismul exprima protestul maselor asuprite împotriva sclaviei dar nefiind în stare să rezolve contradicțiile foarte terestre ale sclavagismului, a promis rezolvarea lor ultraterestră. Această rezolvare „în cer” a contradicțiilor pămîntești demonstra incapacitatea revoluționară a maselor asuprite, incapacitate rezultată ea însăși din măruntaiele modului de producție. În afară de rădăcinile sale *gnoseologice*, rezultate din dezvoltarea cunoașterii filozofice și științifice, monoteismul era aspirația spre un părinte atotputernic și milostiv, era protestul afectiv împotriva nenumăraților zei care erau identificați cu clasa nenumăraților asupritori. Psihologia socială, care derivă din locul pe care îl ocupă în producție o clasă socială și din condițiile ei de trai, joacă un rol de primă importanță în formarea formelor conștiinței sociale, printre care religia.

În ce privește evoluția fizicii moderne, numai un materialist vulgar ar putea-o deduce din cauze economice, cum zice domnul Aron. Dar oricine va admite că fizica s-a dezvoltat în așa măsură încît să poată lansa sateliți în spațiu nu în sclavagism, nici în feudalism — cînd industria era inexistentă sau foarte slabă — ci în epoca noastră, cînd industria a atins proporții colosale. Poate cineva concepe extraordinara dezvoltare a științei moderne în afara condițiilor create de industria modernă? Desigur că nu.

Dezvoltarea continuă, vertiginosă a industriei a creat condițiile *sine quibus non* ale avîntului formidabil al științelor naturii, avînt care și el, la rîndul său, a devenit o pîrghie gigantică a industriei moderne.

Fizica lui Aristotel vădește o subtilitate, o pătrundere și o putere de gîndire egală sau chiar superioară aceleia a fizicienilor de la Galileu încoace, și totuși Aristotel n-a putut face decît speculații geniale asupra naturii: îi lipsea baza experimentală, adică, în ultimă analiză, modul de producție în stare să furnizeze această bază.

Științele experimentale s-au dezvoltat considerabil abia în capitalism, deoarece această formație istorică — spre deosebire de modurile de producție anterioare — avea o nevoie esențială — în însăși esența sa — de înflorirea științei experimentale pentru dezvoltarea mării industrii capitaliste.

Marx a analizat în mod genial mecanismul formării și funcționării capitalismului. „În manufactură, scrie el, revoluționarea modului de producție ia ca punct de plecare *forța de muncă*, în marea industrie *mijlocul de muncă*”¹.

„Marea industrie, scrie Marx, trebuia să facă uz de mijlocul de producție care îi era caracteristic ei, adică de mașina însăși, și să *producă mașini cu ajutorul mașinilor*. Abia în modul acesta îi crea ea o bază tehnică adecvată și ajunse să umble pe picioarele ei proprii. O dată cu întinderea utilizării mașinilor în primele decenii ale secolului al XIX-lea, *mașinismul cuprînse într-adevăr cu încetul fabricarea mașinilor-unele*. Dar abia în ultimele decenii construcțiile uriașe de căi ferate și utilizarea vapoarelor

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 345.

transoceanice dădură naștere *uriașelor mașini întrebuințate pentru construcția de motoare*"¹.

Iată baza reală care avea esențialmente nevoie de dezvoltarea științelor naturii — matematici, mecanică, fizică, chimie —, care ridica acestor științe probleme și dădea posibilitățile materiale de dezlegarea acestor probleme. Iată *de ce și cum* s-a dezvoltat, în secolul nostru, fizica modernă. Dar știința nu are numai rădăcini social-economice, ci și *gnoseologice*, provenite din însăși acumularea cunoștințelor în domeniul unei științe particulare (în speță fizica), cum și în domeniul tuturor celorlalte științe.

O dată suscitată și pusă în mers, știința se dezvoltă prin dialectica conjugată a problemelor și mijloacelor puse de marea industrie ca și progresului problematicii sale proprii, pe baza relativei sale *autonomii*. Autonomia nu presupune însă autarhie.

Firește, teoria relativității sau mecanica cuantică nu sînt rezultatul direct al bazei reale materiale a societății, ci rezultatul întregii dezvoltări a fizicii moderne, rezultatul pătrunderii tot mai adînci în secretele universului. Teoria relativității și mecanica cuantică sînt formele ultime sub care ni se prezintă, teoretic, natura. Dar această dezvoltare teoretică e condiționată de un ansamblu grandios de observații experimentale, care presupun laboratoare de înaltă precizie, adică o mare industrie perfecționată, necesităată și realizată de un anumit mod de producție și nu de *orice* mod de producție.

Dar dacă *rezultatele științifice*, verificate prin *practică*, nu au caracter clasi al (deși reprezintă o formă a conștiinței sociale) și sînt talia qualia transmisibile de la o formație socială la alta, interpretarea și fundamentarea lor filozofică este legată de condițiile sociale specifice. În *acest sens*, interpretarea teoretică a fizicii moderne deinde nu direct de „cauze economice”, ci de ideologia și de psihologia socială determinate de poziția pe care diferitele clase și grupuri sociale o ocupă în procesul de producție.

În ceea ce privește cruciadele sau războaiele religioase, considerăm că dovedirea legăturii lor cauzale cu structura economică s-a făcut în chip evident. Marx a observat, că „nici evul mediu nu putea să trăiască din catolicism, nici lumea antică — din politică. Dimpotrivă, modul în care aceste epoci își agonisau viața ne explică de ce în cazul din urmă rolul principal îl joacă politica, iar în cel dintîi — catolicismul. De altfel, nu e nevoie să cunoști prea bine, de exemplu, istoria republicii romane, ca să-ți dai seama că istoria proprietății funciare formează istoria secretă a republicii. Pe de altă parte, și Don Quichotte a plătit scump greșeala de a fi considerat pe cavalerii rătăcitori deopotrivă compatibili cu toate formele economice ale societății”².

Seignbos crede că poate să sfarme această observație foarte precisă, *verificabilă experimental*, prin paralogisme banale de genul acesta: Apostolii și martirii tuturor religiilor, ai tuturor științelor, ai tuturor filozo-

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 356.

² *Ibidem*, p. 108, în notă.

fiilor, ai tuturor politicilor, de la Socrate și Isus Cristos pînă la Blanqui și Karl Marx, au fost dintotdeauna și sînt și acum caracterizați prin indiferența lor față de plăcerile materiale care constituie viața economică”¹.

Seignobos, Xenopol, R. Aron și alții n-au citit, pare-se, *Capitalul* capitolul V al secțiunii a treia, intitulat „Procesul de muncă și procesul de valorificare”, în care Marx scrie: „Aceeși importanță pe care o are forma resturilor de oase pentru cunoașterea conformației speciilor de animale dispărute o au și resturile *mijloacelor de muncă* pentru aprecierea formațiunilor economice dispărute ale societății. Epocile economice se deosebesc nu prin *ceea ce se produce*, ci prin modul *cum se produce*, — cu ce mijloace de muncă. Mijloacele de muncă indică nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenеști, dar și raporturile sociale în care se lucrează”².

În notă, Marx adaugă: „Dintre toate mărfurile, *mărfurile de lux* propriu-zise sînt cele mai puțin importante pentru comparația tehnologică a diferitelor epoci de producție”.

Iată definiția dată de Marx procesului de muncă: „Munca este în primul rînd un proces între om și natură, proces în care omul efectuează reglementează și controlează, prin acțiunea sa proprie, schimbul de materii dintre el și natură”³.

În acest caz, care e fundamentul vulgarei interpretări a lui Seignobos „les jouissances matérielles qui constituent la vie économique”?

La fel de paralogică este teza lui Xenopol, care susține că n-a găsit lupta de clasă în dezvoltarea picturii italiene sau muzicii germane, în filozofia pozitivă, în fizică sau în chimie. „Istoria e nu numai expunerea dezvoltării, prin raport cu lupta claselor între ele: *ea mai este și aceea a luptei omului contra naturii...*”⁴.

În ceea ce privește surprinzătoarea descoperire a luptei omului contra naturii, s-a văzut mai sus că Marx definește munca *în primul rînd ca un proces între om și natură* („luptă” e aci un termen figurativ). În ce privește pictura, muzica — dacă le-ar fi examinat atent, Xenopol ar fi putut descoperi, în compozițiile picturale sau în arhitectura muzicală, *viziunea sau sensibilitatea proprie unei clase*.

„Ce credeți că e un artist? — întreabă Picasso. Un imbecil care n-are decît ochi, dacă e pictor, urechi — dacă e muzician sau o dîră la toate treptele inimii — dacă e poet, sau chiar — dacă e boxer — numai mușchi? Dimpotrivă, el este în același timp o ființă politică, în permanență atent în fața evenimentelor sfîșietoare, arzătoare sau plăcute ale lumii, modelîndu-se în întregime după chipul lor. Cum ar fi posibil să te dezinteresezi de ceilalți oameni și, în virtutea cărei nepăsări de fildeș, să te desprinzi de o viață care ți-o aduc cu atîta îmbelșugare? Nu, pictura nu e

¹ Ch. Seignobos, *La méthode historique...*, p. 267—268.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 187.

⁴ *Ibidem*, p. 185.

³ Xenopol, *op. cit.*, p. 433.

făcută pentru a decora apartamentele. E un instrument de război ofensiv și defensiv împotriva dușmanului”¹.

Iar Van Gogh declară că „arta e omul adăugat naturii, natura, realitatea, adevărul, dar cu o semnificație, cu o concepție, cu un caracter, pe care artistul îl pune în lumină, îl degajă, îl descurcă, îl liberează, îl iluminează”².

Priviți desfășurarea picturii de la Cimabue pînă în zilele noastre și veți descoperi viziunea umană și artistică proprie diferitelor epoci și diferitelor clase sociale în diferite momente ale istoriei lor. Cu titlu de exemplu, în secolul XIII, „Madona cu pruncul și sfinții” de Cimabue dezvăluie, în ciuda hieratismului bizantin, un spirit nou, întreprinzător, activ, tipic orașelor italiene în care avea să apară Renașterea. „Ceea ce face tabloul atît de expresiv și de nou este mai puțin austeritatea organică a compoziției în care hieratismul bizantin se concretizează într-o construcție arhitecturală, cît precizia liniei, apriga energie a semnelor și profilurilor care creează un relief plastic și conferă figurilor un dinamism exuberant și pasionant”³.

Cimabue se credea maestrul necontestat al picturii, dar, spune Dante *ora ha Giotto il grido* — acum Giotto e vestit.

Între pictura secolului al XIII-lea și cea a secolului al XIV-lea se vedește o deosebire în felul de a gândi și a vedea, în ciuda persistenței, dogmelor și temelor. Această schimbare se atribuia, pînă nu de mult, lui Giotto — considerat *proles sine matre*⁴.

Giotto inaugurează pictura modernă în Italia. La sfîrșitul secolului al XIV-lea și mai ales în secolul al XV-lea, pictura se reînnoiește în Italia, în Flandra, în Rusia, în Cehoslovacia, în Franța, Germania și Spania; o pleiadă de pictori înfățișează în linii și culori, spiritul epocii noi care se naște. Meșterul Bertram, meșterul de la Trebon, Rubliov din Moscova, Memling, van Eyck, Grünewald, Masaccio, Castagna, Botticelli, Ghirlandajo, Mantegna, Carpaccio, înfățișează trăsăturile unui nou tip de om, profund diferit de omul medieval. Realismul franco-flamand a introdus subiectele profane, „sfinții se transformă în cavaleri”⁵. „Cristos mort” al lui Mantegna înfățișează nu a doua ipostază a verbului, ci un om din viața reală, care a suferit omenește. Cîtă mișcare, cîtă viață, cît realism în „Calvarul” aceluiași Mantegna! Ce îndrăzneală unită cu veridicitate în „Curtezanele” lui Carpaccio! Cîtă durere, pur umană, într-un subiect atît de religios ca „Pieta al lui Bellini!

În fine, iată titanii Renașterii italiene: Leonardo da Vinci, Michel Angelo Rafael, urmați de ceilalți maștri străluciți universal admirați. Leonardo exaltă practica, observația și experimentul: științele s-au născut

¹ Citat de P. Eluard în *Anthologie des écrits sur l'Art*, Editions Cercle d'Art, Paris, 1952, p. 17—18.

² *Ibidem*, p. 16.

³ Enzo Carli, în *Les Peintres célèbres*, Ed. Mazenod.

⁴ L. Hautecoeur, *ibidem*, p. 101.

⁵ *Ibidem*.

din experiență, care e „mama oricărei certitudini”¹. Ca pictor și sculptor, Leonardo — sfidînd tradiția bisericii — a studiat anatomia, lăsînd schițe admirabile. A cercetat legile opticii și structura ochiului. A avut o carieră extraordinară, dar, observă un istoric, „oricît de extraordinară ar fi fost ea, nu era încă nimic în comparație cu cîmpul pe care l-a deschis, cu principiile fundamentale pe care inteligența sa le-a deslușit și cu intuiția de care a dat dovadă, înțelegînd adevăratele metode de investigație în fiecare ramură de cercetare”². Leonardo a folosit metoda experimentală cu un secol înainte ca Bacon să o fi preconizat și ca Galileu să o fi practicat³.

Dar deja pictura admirabililor artiști din *quattrocento* respiră umanismul, glorifică omul și bărbăția — *virtù* — și nu ascetismul și virtuțile teologice; ne dezvăluie o schimbare în adîncime în gîndirea și simțirea oamenilor. Dacă nu am dispune decît de pînzele lor, fără a avea nici un alt fel de mărturie istorice, și încă am ști că cîmatul spiritual al acelei epoci s-a schimbat profund! De ce această schimbare de psihologie socială?

Se spune: pentru că italienii au descoperit antichitatea greco-latină. Aceasta nu este însă o explicație *simpliciter*⁴; ea provoacă o altă întrebare: dar de ce au descoperit-o *acum* și nu, de exemplu, în secolul al X-lea al erei noastre? Italienii au descoperit „acum” antichitatea și formele noi de gîndire și de simțire, pentru că *acum* au început să gîndească areligios, laic și raționalist și ei au găsit un model în cultura greco-romană. Firește, cucerirea Constantinopolului de către turci în 1453 și refugiarea în Italia a numeroși savanți greci a înlesnit cunoașterea antichității.

Mai prețios decît cunoașterea limbii grecești a fost, însă, spiritul de liberă cercetare pe care manuscrisele grecești îl revelau⁵.

Dar de ce italienii — și nu numai ei, ci și nordici ca ilustrul Desiderius Erasmus — căutau, acum, spiritul de liber examen? De altminteri trebuie să recunoaștem că scolastica medievală a fost erodată din interior de către gînditori originali și subtili ca Siger de Brabant, Roger Bacon, Duns Scot, Durand de Saint-Pourcain, Occam.

Lupta dusă din interior împotriva scolasticii dovedește că (deși cunoașterea splendidei culturi elenice a dat un avînt puternic gîndirii libere, antireligioase, raționaliste) nu descoperirea tezaurului filozofiei și artei grecești a fost cauza eficientă a spiritului vremurilor noi.

Cauza formală și eficientă trebuie căutată în însăși dezvoltarea societății, în zămislirea capitalismului în măruntaiele societății feudale.

„Structura economică a societății capitaliste a rezultat din structura economică a societății feudale. Desființarea acesteia din urmă a eliberat elementele celeilalte”⁶.

¹ Cit. de W. Dampier, *Histoire de la science*, Trad. R. Sudre, Payot, Paris, 1951, p. 145.

² *Ibidem*, p. 143.

³ *Ibidem*, p. 145.

⁴ Aristotel, *Anal. Post.*, I, cap. II.

⁵ W. Dampier, *op. cit.*, p. 137.

⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 635.

Marx observă că „în Italia, unde producția capitalistă s-a dezvoltat cel mai devreme, desființarea raporturilor de șerbie are și ea loc cel mai devreme. Aici șerbul este emancipat înainte de a-și fi putut asigura vreun drept de prescripție asupra pământului. Emanciparea sa îl transformă deci imediat într-un proletar liber care, în plus, găsește gata pregătiți pe noii stăpîni în orașele rămase în cea mai mare parte încă din timpul romanilor. Atunci cînd revoluționarea pieții mondiale a distrus, începînd din secolul al XV-lea, supremația comercială a Italiei de Nord, se manifestă o mișcare în sens invers. Muncitorii de la orașe fură împinși în masă la țară și dădură aci un impuls nemaivăzut exploatării mici, executată în felul grădinăritului”¹.

Italia a fost „prima națiune de capitaliști”² — de aceea aici s-a produs transformarea gîndirii și artei medievale în gîndire și artă modernă. Magnifica dezvoltare a picturii italiene reflectă adîncimea schimbărilor produse în structura social-economică a Italiei, în care un rol precumpănit l-au jucat Veneția și Genova, centre comerciale, precum și Florența industrială. Dacă comerțul făcea bogăția Veneției și Genovei, industria făcea prosperitatea Florenței, Milanului și celorlalte orașe nemaritime ale peninsulei. Această industrie alimentează un comerț internațional. Comerțul și industria dau naștere unor familii de mari întreprinzători ca: Bardi, Frescobaldi, Spini — la Florența; Bonsignori, Cacciaconti, Marescotti, Piccolomini — la Sienna; Benedetto Zaccaria — la Genova; familia Polo din Veneția, căreia îi aparține Marco Polo, faimosul navigator și explorator.

Începînd cu secolul al XII-lea, apar universitățile din Bologna, Padua (1222), Napoli (1224), Vercello (1228), Sienna (1247). Pe cînd teologia domina în colegiile din restul Europei, dreptul domina *studia generalia* în Italia. Cronicarul Giovanni Villani scrie că la Florența „băieții și fetele care învață să citească, sînt de la opt la zece mii; copiii care învață în șase scoli abecedarul și matematicile, sînt de la o mie la două mii două sute; cei care învață gramatica și logica în patru școli înalte — de la cinci sute la șase sute”. Bonvesino della Ripa notează că, la Milan, erau mulți doctori în drept, în medicină, institutori și profesori care aveau mulți elevi”³.

Ereziile constituie răspunsul comunelor în luptă cu autoritățile bisericești. Erezia a urmat evoluția personalului comunal⁴.

Activitatea economică și culturală, favorizată de sistemul comunal duce la ascuțirea luptelor sociale și politice⁵.

„Comuna — scrie istoricul E.Léonard — e într-adevăr, încă din secolul al XIII-lea, prada luptei unor medii sociale care, deosebindu-se

¹ Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 636, nota 189.

² F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 242.

³ *Histoire Universelle*, vol. II, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, 1957, p. 497.

⁴ *Ibidem*, p. 500.

⁵ *Ibidem*, p. 501.

precis, ierarhizate și conștiente de interesele lor divergente, au devenit clase¹. Autorul distinge, la țară, pe moșieri și proletariatul rural, iar la orașe, pe nobili, marii comercianți, burghezia mijlocie și proletariatul.

Iată clasele și lupta de clasă în Italia pre-Renașterii și Renașterii propriu-zise; iată formarea unui nou mod de producție în sînul vechiului mod de producție, iată formarea unei ideologii și psihologii sociale proprii claselor în ascensiune, ideologie și psihologie care se exprimă și în evoluția picturii italiene. Giotto, Masaccio, Mantegna, Carpaccio Pisanello, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafael și urmașii lor sînt exponenții în pictură ai claselor ascendente, purtătoare ale spiritului nou.

Xenopol nu reușea să descopere clasele și lupta de clasă în pictura italiană, pentru că limitat de interese de clasă nu voia să le descopere. Dar clasele cu ideologia cu psihologia lor, cu interesele, idealurile și luptele lor sînt prezente în pictura italiană, nu atît în *tematica* ei, cît în *modul* de a o înfățișa.

Hegel notează că, în figurile de sfinți, de apostoli și de înțelepți din antichitate, expresia de interioritate exaltată este în raport cu anumite situații momentane, în afara cărora aceste personaje se înfățișează sub forma unor caractere independente, evoluînd în lume, pline de demnitate și bărbăție.

„Ei nu sînt idealuri divine, sau zei ideali, ci ideale umane cum nu se poate mai individuale, nu numai oameni așa cum ar trebui să fie, ci idealuri umane așa cum există în realitate, oameni cărora nu le lipsește nici particularitatea caracterului, nici participarea acestei particularități la universal, care umple și pătrunde indivizii. Figuri de acest fel au creat Michelangelo, Rafael și Leonardo da Vinci, acesta în celebra sa «Cina cea de Taină» figură din care emană o demnitate, o măreție, o noblețe care nu se găsesc la alți pictori²».

Astfel, evoluția picturii italiene dezvăluie prezența claselor. În alegerea tematicii și, mai ales, în modul de a o aborda și interpreta, discernem psihologia unei societăți, a unei clase într-un moment sau altul al evoluției sale.

Tot grupuri și clase sociale putem descoperi în evoluția picturii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea încoace, cînd, după aprecierea unui critic de artă, „în același timp cînd personajul uman înceta de a fi centrul pînzei, omul, renunțînd de a fi măsura tuturor lucrurilor în artă, își dase lui însuși despre el însuși o imagine nouă în creațiile sale picturale în care vechile valori ale umanismului raționalist cedaseră locul valorilor pe care le vom numi, în lipsă de ceva mai bun «anumaniste»³.

După acest critic, esența noii orientări picturale este substituirea unei estetici irealiste esteticii realiste dominante de la Renaștere încoace. În realitate, pictura, de la Courbet, Corot, Manet, Cézanne, Van Gogh, la Pi-

¹ *Histoire Universelle*, vol. II, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, 1957, p. 502.

² Hegel, *Esthétique*, t. III, p. I, Editions Moutaigne, Paris, 1944, p. 269.

³ B. Dorival, *Les Peintres du vingtième siècle*, Editions P. Tisoré, Paris, 1957, p. 5.

casso, Modigliani, Chagall, Segonzac, Utrillo, Kandinski, Poliakoff, Mondrian, Dali, este un duel între estetica realistă și cea „irealistă”, cu puncte marcate de una sau de alta și, uneori, cu influențe reciproce și cu treceri gradate și nuanțate de la una la alta. Există desigur o dezvoltare a tehnicii picturale, care caută forme noi de exprimare, dar alegerea acestor forme, înclinarea spre înfățișarea realității, sau, dimpotrivă, spre deformarea ei, spre de-natura-rea ei, spre descompunerea ei în elemente componente — disjecta corporis membra — culoare, linie etc. — această alegere nu e gratuită, ci e dictată de o anumită psihologie socială, adică de apartenența la o clasă sau un grup social determinat. „Unei arte înrădăcinate în desimea realului, scrie un apologet, s-a substituit o artă care se desfășoară în poezia mitului”¹.

În interpretarea acestui critic, pictorul contemporan — în realitate o însemnată fracțiune a pictorilor contemporani — pictează „din nevoia de a trăi subiectiv, de a afirma o absolută libertate, de a se alege, de a se împlini = ... de a se crea. Arta lor e o „proiectare spre necunoscut”, care e însuși criteriul libertății.”²

În teoria și practica picturii celei mai moderne — care a produs unele opere de mare valoare artistică — dialectica libertate-necesitate apare frântă în folosul libertății, care, izolată de contextul necesității, devine abstractă.

„Libertatea, spune Engels, constă în stăpânirea asupra noastră înșine și asupra naturii exterioare, întemeiată pe cunoașterea necesităților naturii”³.

Modernismul pictural rupe această unitate a libertății și necesității și de aceea ajunge, adeseori, la forme de neînțeles. Dar această libertate abstractă — ruptă de necesitate — nu se înrudește oare cu filozofia contingenței și cu anumite aspecte ale existențialismului? Dar ce clase, ce grupuri sociale detestă necesitatea și aspiră spre contingență? Fie clase interesate fundamental în negarea necesității procesului social, fie clase oscilante și fără o viziune proprie, ci de împrumut.

În ce privește evoluția muzicii germane în particular, ca și a muzicii în general, vom constata aceeași eficiență explicativă. La prima vedere, această artă pare cea mai îndepărtată de realitatea obiectivă a naturii și societății. În acest sens Hegel scrie: „Pentru exprimarea muzicală se potrivește numai interioritatea absolut fără obiect (das ganz objektlose Innere), subiectivitatea abstractă. Aceasta e eul nostru absolut vid, fără vre un conținut. Sarcina principală a muzicii constă astfel în aceea că nu exprimă obiectivitatea (die Gegenständlichkeit) ci, dimpotrivă, face să răsune modul în care se mișcă interioritatea cea mai abducă (das innerste Selbst), conform subiectivității sale și sufletului său ideal”⁴.

Dar subiectivitatea cea mai profundă este întotdeauna subiectivitatea încadrată într-o epocă, într-o societate, într-o clasă. Ego este tot-

¹ Frank Elgar, *Les Peintres célèbres*, t. II, Paris, 1954, p. 183.

² *Ibidem*.

³ Engels, *Anti-Dühring*, p. 147.

⁴ Hegel, *Ästhetik*, Aufbau, Verlag Berlin, 1955, p. 807—808.

deauna Tu și Nos ; un *ego* nemodelat de *ceilalți* e o abstracție. Contrariu aparențelor, eul e o categorie socială, adică presupunând pe *tu*, pe *ei*, pe *ceilalți*, presupunând societatea. Astfel, eul cel mai pur și intim este confundat într-o epocă, o societate, o clasă, ale căror tendințe și orientare le reflectă. Pentru ca Descartes să aibă intuiția lui *dubito, cogito sum*, a trebuit o evoluție a gândirii filozofice determinată (sau, cel puțin, condiționată) de o anumită evoluție a societății : apariția elementelor societății capitaliste, în care individul se punea ca atare.

„Esența umană, zice Marx, nu e o abstracție inerentă individului luat izolat. În realitatea sa, ea e ansamblul raporturilor sociale”¹.

De aceea și muzica exprimă mentalitatea și aspirațiile unei societăți și clase sociale — și aceleași orientări, care se găsesc în filozofie, în literatură și în artele plastice, se regăsesc grosso-modo și în muzică, determinate de psihologia socială și de diferitele direcțiuni ale acesteia.

Caracterul umanist al muzicii lui Bach transpare atît în muzica sa religioasă (de exemplu, „Patimile după Ioan” și „Magnificat”), cît și în muzica sa laică (Concertul brandenburgic, fugi și tocate pentru orgă, compoziții pentru clavecin etc.).

Richard Wagner observă că „Operele lui Bach reflectă istoria vieții celei mai intime a spiritului german” — a ceea ce e mai progresist și umanist în istoria civilizației germane. Suflul umanismului străbate, de asemenea, opera lui Haendel, care este, cum spune R. Rolland, concepută pentru un popor întreg și nu pentru o elită de diletanți. În Haendel, Haydn recunoștea pe „Maestrul nostru, al tuturor”.

Goethe a subliniat nemuritoarea „forță creatoare” a muzicii lui Mozart, în opera sa de o puritate, o limpezime și un patetic neegalate, a exprimat aspirațiile umaniste ale claselor progresite ale epocii sale.

Același umanist genial care a fost autorul lui Faust declară că n-a văzut niciodată un artist mai concentrat, mai energic, mai interiorizat decît Beethoven. Hugo Riemann observă că ceea ce deosebește pe Beethoven de Haydn și de Mozart este marea libertate a omului care are în urma lui revoluția. Se știe că genialul autor al Simfoniilor a fost, încă din tinerețe, sub influența revoluției franceze și a luptei antifeudale din Renania. El a fost un republican convins și, situîndu-se pe pozițiile progresului și democrației, s-a situat implicit pe cele mai înalte culmi ale creației muzicale și ale spiritului uman. Simfonia a noua exprimă, cu un patos irezistibil, cu o forță și o claritate suverane, umanismul beethovenian. Muzica lui Beethoven este cea mai strălucită dovadă a faptului că arta cea mai interioară și mai subiectivă e aptă să exprime cu o forță neîntrecută obiectivitatea.

Considerați pe marii compozitori ruși și veți distinge cu ușurință în operele admirabile legătura adîncă cu folclorul, cu aspirațiile de libertate ale maselor fundamentale ale poporului rus, cu lupta general-democratică împotriva țarismului. Glinka, Dargomjski, Borodin, Rimski-Korsakov și, mai presus de toți, Mussorgski, — unul dintre cei mai mari compozitori

¹ Marx, *Teze despre Feuerbach*, teza 6. „Vacuitatea” eului nostru.

ai lumii — sînt strîns legați de lupta poporului rus pentru libertate. Ei au reflectat artistic această luptă și au sprijinit-o prin operele lor impregnate de patriotism, de umanism, de încredere în forțele progresului. Din punct de vedere artistic, tuturor celor cinci le e comun și semnificativ atașamentul lor profund pentru extraordinarul folclor rusesc, pentru nesecata lui varietate și pentru accentele lui umaniste.

În drama muzicală *Boris Godunov* găsim: libertatea formei noi și mari resurse armonice, mlădierea expresivă a recitativului exprimînd cele mai intime inflexiuni psihologice ale personajelor, măreția dramatică, intensă viață populară în coruri¹. Continuînd linia admirabilului Glinka, compozitorii ruși și îndeosebi autorul lui *Boris Godunov* și al *Hovanscinei*, au descoperit și au introdus nemijlocit și în muzică pe marele creator de valori materiale și spirituale — poporul.

„Fără îndoială — scrie un istoric al muzicii — Dargomjski deschisese calea și crease un limbaj nou, dar, după el, a fost nevoie de geniul lui Mussorgski, atașamentul său sincer pentru popor, pasiunea sa pentru adevăr, pentru a ajunge la o atît de extraordinară înnoire a muzicii”².

Boris Godunov, Mussorgski sculptează în sunet pasiunea și aspirațiile care însuflețesc pe adevăratul erou al acestei drame muzicale: poporul.

Este instructivă comparația între Richard Wagner și Modest Mussorgski, primul trăind între 1813—1883, iar al doilea — între 1839—1881, amîndoi, compozitori de geniu.

Cuprins de elan revoluționar în 1848, Wagner părăsește repede acest ideal vremelnice și evoluează progresiv spre misticism și naționalism. „*Maeștrii cîntăreți din Nürnberg* face excepție de la canonul mistic și șovin la care a aderat Wagner. *Olandezul zburător*, *Tannhäuser*, *Lohengrin*, *Tristan și Izolda*, ca și tetralogia *Nibelungilor* glorifică ideea mistică de mîntuire prin sacrificiu. Senta se sacrifică, mîntuindu-l astfel, pe olandezul zburător, osîndit să rătăcească pe mări pînă cînd va întîlni femeia devotată pînă la moarte. Tannhäuser e mîntuit prin sacrificiul logodnicei sale; Tristan și Izolda sînt uniți prin moarte; Siegfried se sacrifică pentru Brunhilda, iar Parsifal cel pur se sustrage dezmiertărilor pasionatei Kundry și, învingînd răul personificat de Klingsor, redă graalului sfînt strălucirea sa, în timp ce un porumbel alb coboară asupra cavalerilor proster-nați. În dramele sale, Wagner și-a pus problema libertății omului, dar a rezolvat-o prin mîntuire, prin renunțare și sacrificiu, prin anularea voinței de a fi, așa cum preconiza Schopenhauer, al cărui discipol a fost.

Deși Wagner n-a citit decît în 1854 *Lumea — ca voință și reprezentare* (*Die Welt als Wille und Vorstellung*) se poate afirma că există o strînsă legătură între filozofia lui Schopenhauer și muzica lui Wagner: amîndouă proslăvesc voința irațională, pesimismul și mîntuirea prin renunțare. Aproape toate dramele lui Wagner sînt un imn dedicat ideii de mîntuire prin iubire sau renunțare și sacrificiu, un imn forțelor iraționale și mistice. În concepția lui Wagner, ca și în filozofia lui Schopen-

¹ G. Rouget, în *La Musique des origines à nos jours*, Librairie Larousse, Paris, 1946, p. 369.

² *Ibidem*, p. 368.

hauer libertatea se cucerește printr-un act de autonegare mistică prin îngenunchierea în fața iraționalității.

Această autonegare l-a exasperat pe Nietzsche, care s-a despărțit de prietenul său Wagner, opunându-i o altă formă de iraționalism și de exaltare a forței oarbe. Ca și precursorul lor Schopenhauer, Nietzsche și Wagner opuneau cunoașterii, rațiunii — iraționalitatea. Toți trei au fost reacționari în politică: Schopenhauer a tras în răsculații de la 1848, Wagner a trăit în umbra regilor germani, iar Nietzsche a fost admiratorul lui Bismarck.

Wagner a pus excepționala sa putere de creație — atât de vizibilă, de pildă, în magnificul preludiu la Lohengrin, sau în uvertura la Tannhäuser — în serviciul unor idei retrograde, care exprimau, pe plan filozofic-muzical, mentalitatea și interesele claselor dominante din Germania timpului său.

De aceea, pe când creația muzicală a lui Bach, Mozart, Beethoven, Glinka și Mussorgski rămâne intactă și vie în sensibilitatea tuturor epocilor, construcțiile uriașe ale wagnerismului sînt susceptibile de îmbătrînire deși fragmente ale ei sînt menite să figureze, întodeauna, în antologia muzicală a omenirii.

În opoziție cu Wagner, care și-a legat geniul muzical de soarta claselor exploatoare — Glinka, Borodin, Rimski-Korsakov, Mussorgski și Ceaikovski s-au inspirat din viața poporului, din lupta acestuia pentru libertate și pentru triumful dreptății și rațiunii. De aici, deosebirea profundă care desparte pe Wagner de Glinka și Mussorgski. În comparație cu Wagner, care a exprimat ideile claselor reacționare ale societății germane, marii compozitori ruși au exprimat tendințele sociale, aspirațiile și sensibilitatea claselor progresiste, ale maselor fundamentale ale poporului și al „intelighenției” ruse. Cei cinci s-au inspirat nu din iraționalismul lui Schopenhauer, ci din poezia luminoasă și fecundă a lui Pușkin, din exemplul eroic al decembriștilor și din raționalismul gînditorilor democrați-revoluționari.

Iată cum, în muzică, arta cea mai subiectivă și care nu pare susceptibilă de a exprima lumea obiectivă, obiectivitatea socială, *clasele și lupta de clasă* (în societatea cu clase antagoniste) se profilează îndărătul construcțiilor muzicale ale lui Bach, Mozart, Beethoven, Glinka și Mussorgski, precum și îndărătul wagnerismului.

S-ar putea scrie o istorie a muzicii universale, care ar indica legăturile organice ce unesc muzica în dezvoltarea ei cu ideologia și psihologia socială a claselor progresiste sau regresive.

Istoria tehnică a muzicii se dublează de o istorie socială — muzica dezvoltându-se astfel evoluția simțirii omenești în fața marilor probleme pe care le suscită contactul omului cu natura prin intermediul procesului muncii, prin intermediul societății.

În artă, ca și în filozofie, ca și în viața practică, omul rezolvă aceste probleme *în cadrul unei forme sociale de pe pozițiile unei clase sau ale unui grup social determinat*.

De aceea, formele conștiinței sociale — reflex al existenței sociale, poartă pecetea indelebilă a orînduirii sociale în sinul căreia au apărut.

Firește, o dată apărute, formele conștiinței exercită o acțiune deseori excepțional de puternică asupra oamenilor, asupra luptelor și instituțiilor acestora. Ideile devin, astfel, o forță socială, o forță materială. În acest sens, Marx spune: „Și teoria devine o forță materială, de îndată ce cuprinde masele”¹.

Și iată cum materialismul istoric își dovedește eficiența sa explicativă în domenii care par atât de îndepărtate și de străine de viața materială a societății, cum sînt arta, filozofia sau marile concepții științifice: *terrae ignotae*.

Dar aceste *terrae ignotae* își au rădăcinile adinec înfipte în psihologia și în ideologia socială, în *conștiința socială*, ea însăși reflex al *existenței sociale*.

Caracterul de clasă al ideologiei nu înseamnă, însă, absența automată a unui conținut *general-uman*, după cum originile de clasă ale ideologiei nu exclud, — dimpotrivă, — originile *gnoseologice* ale filozofiei, științei și artei. De pildă, filozofia platoniciană are o certă origine socială, pe care Platon însuși o recunoaște în scrisorile sale, dar ea este, în același timp, un moment necesar, nu numai socialmente necesar — adică din punctul de vedere al evoluției societății —, ci și gnoseologic necesar, adică un moment necesitat de dezvoltarea gândirii umane, care, avînd nevoie să degajeze, conștient universalul din multiplicitatea fenomenală, a sărit dincolo de țintă și l-a ipostaziat, a făcut din el un *eidos* etern, independent și suveran. De asemenea eleatismul — precursor al idealismului platonian — a avut rădăcinile sale sociale în conservatorismul aristocrației sclavagiste funciare din Grecia Mare, dar el a însemnat și un moment necesar în dezvoltarea gândirii logice și anume afirmarea principiului identității abstracte și tautologice². Determinată de existența socială, gîndirea reflectă această existență socială însăși, și — prin ea — *existența în general*, natura și legile ei.

Și după cum natura are logica, structura, dinamismul și legile ei, tot astfel dezvoltarea existenței sociale, ca și a conștiinței sociale, își are logica și legile ei, în temeiul cărora singularul și particularul se ratașează la universal. Istoria este știință numai prin această ratașare a singularului și particularului la universal: altminteri, ea s-ar dezagrega și s-ar descompune într-o infinitate de evenimente fără nici o legătură între ele, care n-ar mai alcătui o istorie. În schimb, nu trebuie uitat că, în istorie, în dialectica singularității, particularității și universalității, singularul și particularul au o greutate specifică, întrucît în istorie acționează organisme conștiente. Atunci cînd se studiază rolul diferitelor personalități istorice nu se poate să fie ignorate particularitățile individuale ale conștiinței și caracterului acestor personalități, întrucît aceste personalități imprimă o anumită pecete asupra mersului evenimentelor istorice... „Problema conștiinței sociale și a conștiinței individuale se ridică în permanență în fața artistului, deoarece în operele de artă tot ceea ce este tipic este dezvăluit prin imagini individualizate, care pot fi obiect al percepției nemijlocite”³.

¹ Marx și Engels, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.P., 1957, p. 420.

² *Acta Logica*, nr. 4.

³ *Bazele filozofiei marxiste*, p. 678.

Dar nu numai artistul, ci și istoricul — spre deosebire de sociolog, de jurist sau de economist — are de-a face cu singularul și cu particularul și el trebuie să discearnă „particularitățile” lor, particularități care explică de ce în cutare împrejurări, X s-a comportat într-un anumit fel, în concordanță sau, invers, în discordanță cu grupul social din care face parte.

18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte este un model de expunere a dialecticii universalului și singularului, care nu desființează nici drepturile universalului nici pe cele ale singularului.

În prefața din 1869, Marx menționează numai două scrieri împotriva lui Louis Bonaparte și anume *Napoléon le Petit* de Victor Hugo și *Le Coup d'Etat* de Proudhon.

La V. Hugo însă, lovitura de stat apare „ca un fulger pe un cer senin. El nu vede în aceasta decît lovitura de forță a unui singur individ”¹. Ipertrofia singularului!

„Pe de altă parte, Proudhon încearcă să arate că lovitura de stat nu este decît rezultatul unei evoluții istorice anterioare. Dar, fără să-și dea seama, construcția istorică a loviturii de stat devine, la el, apologia istorică a eroului acestei lovituri de stat. El cade astfel în păcatul istoricilor noștri, ziși obiectivi”². „În ceea ce mă privește — scrie Marx — eu demonstrez, dimpotrivă, că *lupta de clasă* a dat naștere în Franța unor astfel de *împrejurări și situații*, care să permită chiar unui *personaj mediocru și grotesc* să poată face figură de erou”³.

Lupta de clasă în Franța reprezintă generalul, împrejurările și situațiile survenite reprezintă particularul, iar Napoleon III, reprezintă singularul.

Deși „mediocru și grotesc”, Napoleon „cel mic” reușește să instaurereze puterea personală într-un ansamblu de împrejurări mediocre și chiar grotesti, pe care desfășurarea luptei de clasă în Franța le suscitase.

Dezvoltarea orînduirii social-economice postula dominația burgheziei. Monarhiei burgheze a lui Louis-Phillippe nu-i putea urma decât o replică burgheză⁴. „Cu alte cuvinte, dacă o parte restrînsă a burgheziei a domnit sub scutul regelui, de acum încolo totalitatea burgheziei va domni în numele poporului”⁵.

Adunarea națională, care s-a întrunit la 4 mai 1848, avea sarcina „să reducă rezultatele revoluției pe măsura burgheziei”⁶. Această adunare, în mod esențial burgheză, a declarat război proletariatului parizian, care a răspuns prin insurecția din iunie, — „evenimentul cel mai colosal din istoria războaielor civile europene”, — scrie Marx în 1852⁷. Republica burgheză a învins, fiindcă ea avea de partea ei aristocrația financiară, burghezia industrială, clasa mijlocie, mica burghezie, armata, drojdia

¹ Marx, *Œuvres complètes*, t. III, Trad. Molitor-Costes, ed. Paris, 1928, p. 144.

² *Ibidem*, p. 144—145.

³ *Ibidem*, p. 145.

⁴ *Ibidem*, p. 160.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

organizată ca gardă mobilă, capacitățile intelectuale, clerul, populația rurală. Proletariatul parizian n-avea pe nimeni alături de el. După înfringerea sa, 3 000 de insurgenți au fost măcelăriți, iar 1 500, deportați fără judecată. „Cu această înfringere, proletariatul trece în arierplanul scenei revoluționare”¹.

Înfringerea din iunie pregătise terenul pentru construirea republicii burgheze dar, totodată, ea arătase că, în Europa, existau alte probleme decât aceea a republicii sau a monarhiei. „Ea dezvăluie că republica burgheză este aici sinonim cu despotismul nemărginit al unei clase asupra altor clase”².

În zilele din iunie, toate clasele și toate partidele alcătuiseră „partidul ordinei” în fața proletariatului, considerat de ele ca partid al anarhiei, al socialismului”³.

Lozinca „partidului ordinei” era: „proprietatea, familia, religia, ordinea”⁴.

Dar ironia istoriei face ca, de aci înainte, oricare dintre partidele care intraseră în coaliția antiproletară, sub lozinca amintită, să se vadă redus la neputință, ori de câte ori își apăra propriile-i interese de clasă, prin fluturarea lozincii proprietate, familie, religie, ordine⁵.

Și, în cele din urmă, marii propovăduitori ai „religiei și ordinei” sînt izgoniți și exilați „în numele proprietății, familiei, religiei și ordinei”.

Acesta este universalul și particularul — lupta de clasă și împrejurarile în care se desfășoară, în această epocă, în Franța, unde „drojdia societății burgheze (particular) sfîrșește prin a alcătui falanga sacră a ordinei, iar eroul Crapulinsky (Napoleon III) — singularul —intră la Tuileries ca «salvator al societății»⁶.

Urmează magistralul portret al lui Napoleon al treilea crescut de mama sa, ușuratică și ambițioasă Hortense de Beauharnais, în ideea instaurării imperiului fățarnic, demagog, încoret și ininteligent, înconjurat de aventurieri. Mediocritatea singularului corcșunde mediocrității epocii și lipsei de orizont a burgheziei franceze.

Împins de exigențele contradictorii ale situației sale, acest „ersatz de Napoleon” creează anarhia, în numele ordinei, și face odios și ridicol aparatul de stat”⁷.

În 1852, Marx prevedea că „ziua în care mantaua imperială va trece pe umerii lui Ludovic Bonaparte, statuia de bronz a lui Napoleon va cădea din virful coloanei Vendome”⁸.

Și ea a căzut. Capitularea de la Sédan a scos la iveală putreziciunea celui de-al doilea imperiu — *le second tant pire*, cum zicea Henri Rochefort.

18 Brumar rămîne un model de felul cum trebuie scrisă istoria, împletind acțiunea individuală, ratașînd-o la evoluția luptei de

¹ Mar , *Oeuvres complètes*, t. III, Trad. Molitcr-Costcs, cd. Paris, 1928, p. 160—161.

² *Ibidem*, p. 162.

³ *Ibidem*, p. 163.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 164.

⁷ *Ibidem*, p. 331.

⁸ *Ibidem*.

clasă în epoca respectivă, descoperind în trăsăturile epocii cauzele reușitei sau eșecului unui personaj istoric, dezvăluind în caracterul unui personaj politic secretul adaptării sale la cerințele unei clase. *18 Brumar*—ca orice operă autentică de istorie, cuprinde o *judecatâ de valoare* condamnarea motivată a lui Ludovic Bonaparte și a bonapartismului.

Marx se ridică împotriva istoricilor „ziși obiectivi”¹, care aplică în sens retrograd și antiistoric maxima hegeliană: „ceea ce e rațional e real, ce e real e rațional”².

În concepția „obiectivă”, ceea ce se întâmplă în istorie se încadrează în necesitatea istorică și, în consecință, dacă nu e *just*, e cel puțin *justificat*.

În fapt, istoria e un *logos*, o *ratio*, o desfășurare conformă unor *legi*, care determină succesiunea formațiilor social-economice, succesiune care, în ultimă instanță, e o *ascensiune* de la forme inferioare la forme superioare.

Dar, deoarece oamenii își făuresc propria lor istorie, în condiții determinate de desfășurarea anterioară a procesului istoric, de împrejurările momentului dat, de tradiție, deoarece oamenii au scopuri, caracteristici și pasiuni proprii, deoarece clasele și grupurile sociale se ciocnesc sau colaborează — procesul istoric nu se realizează linear, ci adeseori în zigzag, cu înapoiări și dări înapoi, cu forme de regres intercalate în fluxul PROGRESULUI. Într-adevăr, progresiunea istorică este un progres.

Fundamentul — ipoteza³ — progresului este dezvoltarea forțelor de producție. Dezvoltarea forțelor de producție este criteriul fundamental al progresului social⁴. „În linii generale, scrie Marx, modurile de producție asiatic, antic, feudal și modern burghez pot fi considerate ca epoci de progres în istoria formațiilor economice ale societății”⁵.

Omul este încadrat în procesul muncii.

„Elementele simple ale procesului de muncă sînt *activitatea îndreptată asupra unui scop* sau *munca însăși, obiectul și mijlocul ei*”⁶.

Pămîntul (și apa), care îi procură omului mijloace de subsistență gata, este *obiectul general* al muncii omenești. Dacă obiectul muncii a fost filtrat *prin muncă anterioară*, îl numim *materie primă*.

Mijlocul de muncă este un lucru sau un complex de lucruri pe care muncitorul le intercalează între el și obiectul muncii⁷. „El se servește de însușirile mecanice, fizice și chimice ale lucrurilor pentru a le face să acționeze ca mijloace de constrîngere asupra altor lucruri *conform scopului urmărit de el*”⁸. „Întrebuințarea și crearea mijloacelor de muncă, deși există în germene și la unele specii de animale, caracterizează *procesul*

¹ Marx, *Œuvres complètes*, t. III, Trad. Molitor-Costes, ed. Paris, 1928, p. 144—145.

² Hegel, *Principes de la philosophie du droit*, prefața, Trad. A. Kaan. Gallimard, Paris, 1940, p. 30.

³ În grecește, *hypóthesis* = bază, fundament, ceea ce se pune (*thesis*) dedesubt (*hypo*).

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., 1957, p. 257.

⁵ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*.

⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 186.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

de nuncă specific omenesc, din care cauză Franklin îl denumește pe om « a toolmaking animal », un animal care confecționează instrumente”¹.

Munca este, așadar, un element simplu al procesului de muncă, adică al tripticului dialectic: muncă, obiect, mijloace. Într-un sens, munca l-a creat pe om însuși² — pe om ca animal social și rațional, pe om ca animal vorbitor, gânditor (..... înseamnă vorbitor și gânditor). Acest om, angrenat în procesul muncii, e omul real, concret. Orice altă imagine despre el e o abstracție.

„Premisele de la care pornim, scriu Marx și Engels, nu sînt arbitrare nu sînt dogme; ele sînt premise reale, de care se poate face abstracție numai în imaginație. Este vorba de indivizi reali, de activitatea și de condițiile lor materiale de viață, atît cele pe care le-au găsit gata, existente, cît și pe cele care le-au creat prin propria lor activitate. Aceste premise pot fi constatate, prin urmare, pe cale pur empirică.

Prima premisă a oricărei istorii omenesci este în mod firesc existența indivizilor umani vii”³. Pe oameni îi poți deosebi de animale prin conștiință, prin religie, prin ce vrei. Ei înșiși au început să se deosebească de animale, de îndată ce au început să-și producă mijloacele de trai, pas care este condiționat de alcătuirea lor trupestă. Producîndu-și mijloacele de trai, oamenii își produc indirect înșăși viața lor materială.

Modul în care oamenii își produc mijloacele necesare traiului depinde, în primul rînd, de proprietățile mijloacelor de trai pe care ei le-au găsit gata existente și care urmează să fie reproduse. Acest mod de producție trebuie să fie examinat nu numai sub aspectul în care apare ca o reproducție a existenței fizice a indivizilor. El este, într-o măsură și mai mare, un mod determinat de activitate a acestor indivizi, un mod anumit de manifestare a vieții lor, un anumit *mod de viață* al lor. Cum își manifestă indivizii viața, așa sînt ei în realitate. Ceea ce ei sînt coincide deci cu producția lor, atît cu ceea ce produc cît și cu felul cum produc. Prin urmare, ceea ce sînt indivizii depinde de condițiile materiale ale producției lor⁴... Structura socială și statul se nasc permanent din procesul de viață al unor indivizi bine determinați, dar nu al indivizilor așa cum aceștia ar putea să apară în propria lor imaginație sau în imaginația altora, ci așa cum sînt în realitate, adică așa cum acționează, cum produc bunuri materiale, deci așa cum se manifestă, activ în cadrul anumitor limite, premise și condiții materiale, independente de bunul lor plac⁵. Oamenii sînt producătorii reprezentărilor, ai ideilor lor etc., dar este vorba de oamenii reali, activi, așa cum sînt determinați de o anumită dezvoltare a forțelor lor productive și a relațiilor corespunzătoare acestei dezvoltări, pînă la cele mai îndepărtate forme ale lor. Conștiința (*das Bewusstsein*) nu poate fi niciodată altceva decît existența oglindită în conștiință (*das bewusste Sein*), iar existența oamenilor este procesul real al vieții lor”⁶.

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 187.

² F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 168.

³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, *Ideologia germană*, p. 20.

⁴ *Ibidem*, p. 21.

⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁶ *Ibidem*, p. 26—27.

În opoziție totală cu filozofia germană, Marx și Engels pornesc nu de la reprezentările și închipuirile oamenilor, ci „de la oamenii cu adevărat activi” și deduc ideologia „din procesul lor real de viață”.

„Acest mod de a privi lucrurile — declară întemeietorii marxismului — nu este lipsit de premise. El pornește de la premisele reale și nu le părăsește nici un moment. Premisele reale sînt OAMENII, considerați nu într-o izolare și imobilitate imaginară, ci *în procesul lor real de dezvoltare*, care poate fi observat pe cale empirică și are loc *în condiții determinate* (subl. ns. — A. J.). De îndată ce este înfățișat acest proces activ de viață, istoria încetează de a mai fi o colecție de fapte moarte, ca la empiriști — ei înșiși încă abstracti — sau o activitate închipuită a unor subiecte închipuite, ca la idealisti”¹.

Prin urmare, premisele reale ale istoriei reale sînt *oamenii reali*, adică oamenii considerați *în procesul lor real de dezvoltare*, care are loc *în condiții determinate*.

Acest proces de dezvoltare nu e simplu *processus* (înantare) orb, anarhic și fără sens, nu e o simplă progresiune, ci *progres*, înantare de la mai puțin bine la mai bine, de la inferior la superior. Progres înseamnă afirmarea inițială a unor forme social-economice și ulterioară lor, negare dialectică, adică determinată, adică conservînd în sine, ca moment interiorizat, ceea ce a fost valabil în formele negate, negarea lor de către o formă social-economică *superioară*.

Modurile de producție asiatic, antic, feudal și burghez modern sînt „epoci de progres” în istoria omenirii. În condițiile păcii de la Brest-Litovsk, Lenin afirma iminența progresului: „Dar istoria merge necontenit înainte și în interiorul tuturor statelor avansate se coace — se coace trecînd peste orice — revoluția socialistă, revoluția infinit mai profundă, mai populară, mai puternică decît revoluția burgheză din trecut”².

Marxismul, spune Lenin, a arătat drumul cercetării multilaterale, atotcuprinzătoare, a procesului nașterii, dezvoltării și decăderii formațiunilor social-economice, îmbrățișînd *totalitatea* tendințelor contradictorii, rducîndu-le pe acestea la condițiile de existență și de producție precis determinabile ale diferitelor *clase* ale societății, înlăturînd subiectivismul și arbitrarul în alegerea ideilor „predominante” sau în tălmăcirea lor, arătînd că toate ideile și toate tendințele felurite, fără excepție, își au *rădăcinile* în starea forțelor materiale de producție. Oamenii sînt făuritorii propriei lor istorii. Marx a atras atenția asupra tuturor acestor probleme, arătînd drumul către studiul științific al istoriei, istoria fiind concepută ca un *proces unitar*, guvernat de legi *necesare* în toată *uriașa lui varietate* de aspecte și contradicții”³ (subl. ns.).

Tocmai fiindcă e un proces *unitar* și *guvernat de legi*, desfășurarea istoriei se împlinește în direcția și sub semnul progresului — progres

¹ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, Ideologia germană, p. 27.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, Editura politică, 1959, p. 35.

³ *Ibidem*, vol. 21, Editura politică, 1959, p. 43.

care, realizându-se fundamental în starea forțelor de producție, se propagă în toate formele activității sociale.

Dacă procesul istoric n-ar fi unitar și guvernat de legi, el ar purta caracterul de contingentă, n-ar putea avea sens și n-ar dezvălui o dezvoltare în direcția progresului de la inferior la superior.

Noțiunea de *logos* implică pe cea de *progres*. Fără noțiunea supraordonată de *logos*, *ratio*, *legitate*, ce sens ar putea avea noțiunea subordonată de *progres*? Fără *ratio*, fără *legitate*, istoria ar fi pură discontinuitate; or, cum ar putea fi conceput progresul (în sens de înaintare de la inferior la superior, de la mai rău la mai bun) dacă procesul istoric ar fi totalitatea unor discontinuități? Însăși categoria totalității nu e de conceput, cum a arătat Kant, în tabela categoriilor, decât ca o sinteză a pluralității (mai multe lucruri) și a unității (formînd un tot unic).

În afara unui proces unitar, n-am putea avea nici măcar o totalitate a discontinuului, deoarece un număr de discontinui nu formează o totalitate, ci o juxtapunere.

Fiind *logos*, *ratio*, *legitate*, procesul istoric se desfășoară de la comuna primitivă la sclavagism, de la acesta la șerbie, de la șerbie la capitalism și de la acesta la socialism și comunism.

PROBLEMELE PRINCIPALE ALE CERCETĂRII ISTORIEI ROMÂNIEI ÎN ANII PUTERII POPULARE *

DE

ACAD. C. DAICOVICIU

Preşedintele secţiei de ştiinţe istorice
a Academiei R.P.R.

şi

EUGEN STĂNESCU

Redactor şef al revistei „Studii”

Poate mai mult decât în oricare alt domeniu, în ştiinţă nu e numai interesant dar şi folositor să se facă, din timp în timp, un bilanţ al activităţii desfăşurate şi al rezultatelor dobândite. Legat sau nu de un anumit eveniment, de o aniversare etc., bilanţul constituie întotdeauna un prilej de analiză şi reflectare, un mijloc eficace de a privi, dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare decât o permite munca de fiecare zi, atât realizările din trecut, cât şi sarcinile de viitor. Analiza aprofundată, lucidă, critică, făcută de pe poziţiile veritabilelor interese ale ştiinţei, interese care coincid inevitabil cu cele ale clasei muncitoare, ale întregului popor, ale ţării, ne îngăduie să apreciem la justa lor valoare rezultatele pozitive obţinute şi să vedem greşelile, lacunele, greutăţile care ar mai putea încă frâna cercetarea ştiinţifică sau care ar putea s-o îndrepte pe o cale lăaturalnică, neimportantă. Concluzia unui bilanţ cu adevărat serios şi rodnic va fi, desigur, de natură să pună în faţa oamenilor de ştiinţă sarcini noi şi de mare însemnătate, să deschidă perspective noi muncii de cercetare, să orienteze întreaga activitate dintr-un domeniu dat al ştiinţei într-o direcţie fecundă, bogată în posibilităţi.

În cazul de faţă, cu greu s-ar fi putut găsi un mai nimerit prilej de analiză decât cea de a 15-a aniversare a proclamării Republicii Populare Române. Acest epocal eveniment din viaţa poporului nostru a fost într-adevăr urmat, foarte curînd, de o serie de măsuri hotărîtoare în cercetarea

* Materialul de faţă constituie, într-o formă aproape neschimbată, comunicările noastre ţinute la Conferinţa internaţională de studii sud-est europene care a avut loc la München între 7—10 noiembrie 1962.

trecutului patriei : înființarea Academiei R.P.R. și a institutelor ei de istorie, reforma învățămîntului, reorganizarea muncii de cercetare, organizarea, în proporții și într-un ritm de neconceput cu două-trei decenii în urmă, a săpăturilor arheologice, crearea a numeroase publicații de specialitate în paginile cărora se oglindeau și continuă să se reflecte, an de an, realizările arheologilor și istoricilor țării noastre. Cu drept cuvînt putem afirma, deci, că proclamarea republicii a constituit într-adevăr atît o cotitură în ceea ce privește condițiile puse la îndemîna cercetătorilor trecutului, cît și o orientare nouă a întregii lor activități.

Cum au știut oamenii de știință să folosească aceste condiții, cum s-au încadrat ei în orientarea cea nouă, ce au izbutit să realizeze pe temeiul noii concepții, cu adevărat științifice, asupra istoriei și cu ajutorul marilor mijloace ce le-au fost puse la dispoziție — iată ce trebuie să ne preocupe acum, după 15 ani de istoriografie marxist-leninistă în Republica Populară Romînă.

Răspunsul la aceste preocupări îl vor da în paginile ce urmează reprezentanți ai istoriografiei sectoarelor respective, noi mulțumindu-ne cu sarcina de a introduce pe cititor în lectura expunerii analitice a faptelor prin prezentele considerații de ordin general.

După cum se știe, sarcina de căpetenie a oricărui istoric (vrednic de acest nume) e de a reconstitui în forme cît mai veridice viața din trecut mai îndepărtat sau mai apropiat a societății umane — fie de pe întreg globul pămîntesc, fie numai de pe o parte a *oikumenei*. Pentru a reuși, istoricul adevărat trebuie să descifreze și să interpreteze fenomenul și legile dezvoltării istorice după o metodă și concepție riguros științifică. Dar el nu va deveni un istoric și om de știință adevărat decît în măsura în care e convins că studiul istoriei nu e un simplu, dar abil joc al inteligenței (oricît de sclipitoare ar fi aceasta), urmărind — cel mult — ingenioasa descoperire a faptelor și o cît mai surprinzătoare (senzațională, dar, de obicei, hazardată) conjugare a lor, ci consideră istoria ca pe o manifestare concretă a *vieții* și că orice speculații asupra ei, ca asupra unei științe rupte de realitate, sînt condamnate, dintru început, la nulitate. Viața, cu masele populare creatoare de bunuri materiale și culturale, viața, cu procesul de producție, cu munca și lupta mulțimilor e și obiectul și obiectivul istoricului autentic.

Dîndu-și seama de sarcinile deosebite ce le incumbă, istoricii romîni au înțeles că fundamentala lor datorie e *studiul și înfățișarea istoriei patriei*, istorie ce prezenta, cu toate meritele incontestabile ale unor mari înaintași, nu numai înfățișări deseori neadevărate, falsificate, din partea istoriografiei burgheze, dar și lacune și goluri ce nu mai puteau dăinui. Cultivînd în primul rînd istoria patriei, istoricii romîni nu puteau face aceasta decît realizînd încadrarea ei mai adecvată, mai organică, în cursul general al dezvoltării istoriei universale, europene și sud-est-europene în special.

O rupere a istoriei celor trei țări romîne de istoria popoarelor vecine sau mai îndepărtate ar însemna o serioasă știrbire a cuprinderii și înțelegerii trecutului pămîntului și poporului romîn, ar diminua, în același timp, aportul poporului romîn la dezvoltarea generală a societății omenеști din aceste părți ale *oikumenei* și la tezaurul cultural comun al omenirii.

Legind firul întrerupt vreme de mai multe decenii cu istoricii epocii revoluționare pașoptiste, preluind tot ceea ce era progresist în activitatea istoriografică romină din epoca anterioară eliberării țării noastre, istoricii din România, au pornit, în majoritatea lor covârșitoare, cu elan spre noua orientare, reușind să înfiripeze încă din primii ani o mișcare și activitate istoriografică marxistă, aflată acum în continuă consolidare și pe care avem tot dreptul să o privim cu o justificată mândrie și cu o înțeleaptă satisfacție.

Aruncînd o privire oricît de sumară asupra realizărilor istoriografiei romine din ultimii ei cincisprezece-douăzeci de ani — perioadă ce corespunde aproape *integral* cu noua orientare, *marxistă*, a acestei istoriografii — nu putem să nu relevăm dintru început trei trăsături caracteristice ale acestei activități : bogăția problemelor atacate, cîmpul larg pe care-l îmbrățișează aceste probleme și, în al treilea rînd, datorită concepției materialiste, interpretarea justă ce reușește să o dea noua istoriografie fenomenelor studiate.

Deși istoricii romini în mod firesc și-au concentrat cercetările lor asupra teritoriului patriei, aceste cercetări nu au putut fi făcute, desigur, fără a ține seama și de situația din țările vecine, iar rezultatele obținute în mod fatal afectează mai mult sau mai puțin și alte regiuni din vastul teritoriu al sud-estului-european și al Europei însăși.

Caracterul acestor rînduri introductive ne silesc a ne opri doar asupra unor probleme și realizări mai importante, rămînînd ca cei interesați să găsească detaliile în materialele ce vor urma.

În fruntea realizărilor istoricilor din R.P.R. și ca primă încununare a eforturilor lor depuse în ultimii 15 ani stă marele tratat de *Istoria Romîniei*, proiectat în mai multe volume și din care pînă acum au apărut primele două : volumul I cuprinzînd timpurile de la „preistorie” pînă în sec. X e.n. (București, Ed. Academiei R.P.R., 1960, LXXII + 890 pp.), și volumul II cuprinzînd epoca feudală din sec. X pînă în a doua jumătate a secolului XVI (București, Ed. Academiei R.P.R., 1962, XLII + 1158 pp.). Volumul al III-lea și al IV-lea sînt în pragul apariției. În legătura cu acest tratat trebuie să remarcăm că el este prima operă istorică de dimensiuni atît de mari apărută în redacția colectivă a celor mai buni specialiști. Îndeosebi volumul I are întreg caracterul unei lucrări cu totul noi în istoriografia romină, nici o operă istorică de pînă acum neprezentînd epoca străveche și veche a Romîniei într-o lucrare de sinteză ca cea de acum. Bogat ilustrate, cu o selecționată bibliografie, volumele acestui tratat constituie pentru orice cercetător un tezaur de cunoștințe și o orientare dintre cele mai temeinice.

Apariția tratatului de *Istoria Romîniei* pune într-o lumină foarte clară noua metodă și concepție care stă azi la baza cercetărilor întreprinse în diferite domenii și probleme de istoricii romini.

În ce privește metoda, tratatul *Istoria Romîniei* este rezultatul unui îndelungat efort colectiv, care a dus la realizarea treptată a unui program de lucru aflat în centrul activității numeroaselor institute de cercetare în domeniul istoriei ce există azi în România. La București și

în marile centre universitare Cluj și Iași există institute de istorie, de arheologie, care îmbrățișează pînă la zi toate perioadele istorice și în care lucrează zeci de cercetători de vârste diferite. Această bază a activității științifice, mult mai dezvoltată ca în trecut, a făcut posibilă realizarea unor mari lucrări colective în care însă contribuția fiecăruia poartă cea mai strictă răspundere personală și individuală, dintre care tratatul *Istoria României* nu este singurul. În acest sens trebuie să pomenim efortul prețios în direcția publicării izvoarelor arheologice, documentare, narrative etc. care au fost adunate în colecții unitare și aproape complete pentru întâia dată în România în aceste ultime două decenii. Fără această bază documentară n-ar fi fost cu puțință abordarea problemelor nodale ale istoriei naționale și soluționarea lor.

Institutele de cercetări au ca unitate fundamentală de lucru colectivele cu tematică specială; atribuțiile fiecărui cercetător în cadrul colectivelor sînt precizate și delimitate, iar răspunderea la fel. În felul acesta au fost luate în cercetare științifică probleme multiple și complexe, au putut fi înmănușiate în rezolvarea lor capacități și cunoștințe diferite care nu se pot întîlni decît arar în chip corespunzător într-o singură persoană. De aici, curajul perspectivei cercetărilor și certitudinea unor soluții pozitive chiar dacă nu într-un viitor imediat. Adesea, ținînd seama de caracterul divers al problematicii, au fost atrași în rezolvarea problemelor și alți specialiști decît cei în domeniul istoriei, ca, de pildă, economiști, filozofi, filologi, sociologi, etnografi, folcloriști, apoi tehnicieni etc. În acest fel prin folosirea unei complexe și ample forțe de muncă științifică s-a armonizat metoda necesară cu concepția ce privește procesul istoric ca o gamă cu un număr infinit de registre ale vieții omenеști.

De mare folos în progresul cercetărilor istorice din România în ultimele două decenii a fost realizarea, în ce privește clarificarea și soluționarea problemelor, a numeroaselor publicații istorice care apar și devin mereu mai numeroase. Pe lîngă o revistă centrală de istorie *Studii*, există publicații de specialitate în domenii diferite ca: *Studii și cercetări de istorie veche*, *Materiale și cercetări arheologice*, *Studii și materiale de istorie medie*, *Studii și materiale de istorie modernă*, *Studii și materiale de istorie contemporană* (toate apărînd la București), publicații ale institutelor academice de la Cluj și de la Iași, privind toate domeniile istoriei, precum și periodice de istorie a trei din universitățile României: București, Cluj și Iași. În aceste publicații, prin studii cîteodată ample, au fost date la lumină noi soluții în problemele de bază. Un rol însemnat de asemenea a fost cel al monografiilor publicate în anumite probleme și care apar în cîteva colecții bogate ca: „Biblioteca istorică”, sau „Biblioteca de arheologie” etc. În acest fel tratatul de *Istoria României* a fost pregătit de o îndelungată cercetare preliminară, ale cărei rezultate au fost consemnate treptat sub o formă succintă sau amplă în diferite publicații și monografii.

Dar tratatul de *Istoria României* pune în lumină totodată și concepția care a însuflețit aceste cercetări. Se poate spune că această concepție se definește în primul rînd prin răspunsul care s-a dat problemei fundamentale a oricărei istorii naționale: locul și rolul ei în istoria universală; aceasta a depins în măsură corespunzătoare de

modul în care cercetarea concretului istoric a minuit dialectica generalului și particularului, adică în ce fel de corespondență trebuie înțeleasă generalitatea istoriei mondiale și particularitatea istoriei unui popor.

Istoriografia românească nouă s-a despărțit în aceste două decenii de vechile idei cu privire la o istorie românească aparte, un fel de excepție între alte excepții a istoriei universale, un fel de stîncă izolată de care s-au izbit fără succes talazurile istoriei mondiale. De multe ori istoricii din trecut n-au putut să rezolve probleme fundamentale pentru că au fost prizonierii, adesea fără voie, ai acestor idei. Constatarea evidentă a cercetărilor din ultimele decenii asupra aplicabilității legilor fundamentale ale istoriei la spațiul geografico-istoric românesc a dus destul de repede la concluzia că între periodizarea istoriei mondiale și a istoriei României există o concordanță deplină. În numeroase lucrări, studii sau monografii (și tratatul de *Istoria României* reprezintă o chintesență a acestora) s-a demonstrat concret existența și succesiunea pe teritoriul României a marilor epoci istorice mondiale, a căror esență este definită de diferitele formațiuni social-economice. Comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul, toate aceste tipuri de societate au fost constatate ca existență istorică pe teritoriul României și în felul acesta s-a putut da sens istoric multitudinii proceselor și evenimentelor care într-alt fel pot să apară răslețe, fără legătură și mai ales fără înțeles.

Totodată, această concepție a pornit și de la premisa că istoria României nu numai că respectă schema evoluției istorice mondiale, ci e totodată legată indisolubil de întreaga istorie a continentului european (ca atare o istorie europeană în înțelesul larg al cuvîntului) și totodată de istoria diferitelor state înconjurătoare și vecine (ca atare o istorie sud-estică în înțelesul strict al cuvîntului). Ca urmare, în cercetările din ultimele decenii, folosindu-se în acest sens ideile bogate ale unui N. Iorga sau V. Pârvan, s-a subliniat integrarea istoriei românești în cea europeană în general și în cea sud-estică în special. Istoria comparată a putut în acest fel să înregistreze succese importante, mai ales în ce privește perioada veche și medievală, cînd lacunele de informație, din cauza sărăciei izvoarelor, pot fi oarecum completate prin cunoștințele căpătate de pe urma realităților istorice vecine.

În soluționarea științifică a unei corelații veridice între general și particular în istorie, un loc important l-a avut punerea în lumină a trăsăturilor specifice ale istoriei României. Istoria României, ca istorie europeană și sud-estică, scoate la iveală complexul de identități și similitudini pe care le întîlnim în istoria țării noastre și în istoria celor mai multe țări europene. Însă, și în raport cu Europa în general, și cu sud-estul european în special, istoria României se caracterizează prin forme specifice sub care se manifestă și se prezintă structura socială, instituțiile politice, monumentele de cultură, comportările ideologice și de mentalitate, fără cunoașterea cărora nu s-ar fi putut alcătui o istorie cu adevărat națională. În acest sens istoricii romîni au demonstrat prin cercetările lor caracterul greșit al teoriei „modelului și imitației” în istorie, după care țările făcînd parte dintr-o anumită arie de civilizație n-au făcut decît să imite mai mult sau mai puțin cu sîrguință un model istoric intruchipat

îndeobște de un mare stat cu o civilizație puternică. În cazul istoriei românești multă vreme a precumpănit concepția, astăzi depășită, a modelului bizantin în raport cu care civilizația românească, ca și celelalte civilizații sud-estice și răsăritene nu ar fi decît o copie cu prea puțină personalitate. Pornind de la o concepție contrară, istoricii din România în ultimele două decenii au putut nu numai să înregistreze forme specifice de structură socială, organizare politică și cultură, ci totodată să dea o explicație științifică mai clară genezei și evoluției acestora (între altele au putut fi împinse din punct de vedere cronologic mult în urmă, datele de început ale — de pildă — micii proprietăți militare, aservirii țăranilor liberi, autonomiilor municipale, organizării meseriilor sub formă de bresle, monumentelor de cultură cu caracter laic, literaturii politice, formelor de conștiință prenațională și națională, elementelor preburghezii etc.).

În sec. al XIX-lea și în primele decenii ale sec. al XX-lea, o serie de mari istorici români din perioada romantică și pozitivistă a istoriografiei românești au ilustrat prin contribuții de seamă progresele cunoașterii unui număr de aspecte ale istoriei naționale, mai ales în ce privește istoria veche, medievală și începutul istoriei moderne. Nume ca N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, B. P. Hașdeu, G. Barițiu, A. Xenopol, N. Iorga, I. Bogdan, V. Pârvan au intrat în acest fel definitiv în panteonul culturii naționale. Prin munca lor migăloasă și tenace au scos la iveală un număr imens de izvoare cu ajutorul cărora au putut să îndepărteze parțial neștiința ce încă stăpînea cunoașterea în cea mai mare măsură a trecutului istoric. Prin interpretarea datelor din aceste izvoare ei au pus în circulație, pe bază de cercetare riguroasă, uneori însă în urma unor intuiții excepționale, idei interesante și chiar luminoase, dintre care unele își păstrează valabilitatea și istoricii de azi le-au dovedit temeinicia printr-o nouă documentare sau noi interpretări. Totuși, în ansamblu, au rămas numeroase probleme de bază necercetate sau puțin cercetate, în așa fel încît, în linii mari, imaginea trecutului istoric conținea încă multe pete albe. A fost ca atare misiunea istoriografiei românești din ultimele două decenii de a desfășura o ofensivă științifică puternică în vederea înlăturării acestora. Astfel, au fost luate în cercetare, cu precădere, unele probleme istorice considerate pe drept cuvînt fundamentale.

Însemnate progrese au fost înregistrate mai recent într-o problematică puțin cercetată în trecut, aceea a istoriei economiei naționale. Au fost puse în lumină în acest fel caracterul și evoluția forțelor de producție, repartitia lor în diferite perioade, în diferite părți ale țării. Mult timp a reținut preocuparea istoricilor de specialitate problema corelațiilor dintre diferitele ramuri ale economiei, ca de pildă, în cazul agriculturii, între cultivarea plantelor agricole și creșterea vitelor sau între agricultura în ansamblul ei și meșteșuguri. Cercetări minuțioase au fost întreprinse în vederea inventarierii sistematice a uneltelor de producție în diferite perioade și a tehnicilor corespunzătoare; cu o îndrăzneală care s-a dovedit ulterior eficace — dat fiind puținele informații din izvoarele documentare și narrative, și ținînd seama de importanța în

această situație a documentelor arheologice — au fost extinse săpăturile în vederea obținerii de date pînă la mijlocul evului mediu; rezultatele au îmbogățit cunoașterea producției economice în trecutul antic și medieval și, o dată cu aceasta, au ajutat la reconstituirea vieții cotidiene materiale în trecut. De asemenea, un loc important l-a ocupat în cercetarea acestui fel de probleme stabilirea corelației între producție pe de o parte și schimburile economice pe de altă parte, precum și a caracterului acestora. S-a demonstrat în acest sens că deși, multă vreme, economia de schimb în natură a fost precumpănitoare, ea începe încă dintr-o epocă îndepărtată să capete forma relațiilor marfă-bani; s-a ajuns în consecință la dovedirea existenței în Moldova și Țara Românească a unei civilizații orășenești înfloritoare, comparabilă cu cea din Transilvania și a unei orășenimi care a jucat un rol economic și politic însemnat. În felul acesta a putut fi infirmată vechea teorie a drumurilor de tranzit care străbăteau regiunile românești, socotite complet pasive din punct de vedere economic și tributare comerțului străin.

Problematica istoriei sociale (caracterul și evoluția structurilor sociale) a preocupat de asemenea foarte mult pe istoricii romîni în aceste două decenii. În fapt, istoriografia mai veche n-a ajuns la rezultate care, înmănușiate, să prezinte o imagine oarecum clară a istoriei claselor sociale din România. Locul lor în societate și rolul istoric jucat nu apăreau deosebit de limpezi. Cercetările au arătat că în toate perioadele istorice și în toate provinciile istorice românești structura socială s-a caracterizat printr-o polaritate evidentă, forțe sociale antagoniste fiind puse față în față, prin intermediul relațiilor de exploatare, și alcătuint vîrfurile și baza piramidei sociale: proprietarii de sclavi și sclavii în antichitate, boierii și țărani în evul mediu, burghezii și muncitorii în epoca modernă și contemporană. Dar cercetările în această privință nu se puteau mulțumi cu o imagine simplă și schematică a piramidei sociale; ele au subliniat existența a două particularități principale: pe de o parte caracterul eterogen al claselor fundamentale, alcătuite din pături sociale cu interese divergente, chiar dacă nu contradictorii și, pe de altă parte, existența unor pături intermediare unite vremelnic prin locul instabil pe care-l ocupau între clasele fundamentale, rezervă pentru acestea și totodată tinzînd spre constituirea — nereușită de-a lungul întregului ev mediu — în clasă de sine stătătoare. Cercetările au căutat să pună în lumină dinamica structurii sociale prin schimbările calitative care au avut loc atît în ce privește împărțirea societății în clase, cît și în fiecare clasă în parte, precizîndu-se în același timp evoluția raportului de forțe între clase sau între păturile componente ale unei clase. Imaginea structurii sociale, prin cercetările ce se desfășoară, pe măsură ce cîștigă în claritate, devine mai complexă. În acest sens, boierimea medievală apare azi ca o clasă eterogenă, cu pături care adesea se luptau între ele constituind adevărate grupuri politice; țărănimea medievală apare ca o clasă al cărei proces de descompunere a început încă în evul mediu și a dus la fărîmîțarea ei în pături divergente, ceea ce a ușurat perpetuarea asupririi sociale; burghezia născută din unirea unora din păturile intermediare

medievale apare încă de la începutul sec. al XIX-lea, din cauza eterogenității acestora, ca o clasă frământată de felurite tendințe.

O atenție stăruitoare a fost acordată în cadrul cercetărilor istorice din ultima vreme problematicii legată de organizarea politică a diferitelor tipuri de state care s-au succedat pe teritoriul de azi al României. Cercetările au pus în lumină caracterul de clasă al statului din vremea formațiunilor social-economice presocialiste. Astfel s-a demonstrat existența unui stat dac cu puternice trăsături patriarhale, dar sclavagist în esența sa. Mai ales, în ce privește evul mediu, s-a pus în lumină procesul îndelungat de formare a statelor feudale de la alcătuirii mici, local-teritoriale, la cele ample, cuprinzătoare, cunoscute îndeobște sub numele de Țara Românească, Moldova, Transilvania. Și în privința statului burghez modern s-a dovedit că cel național, format în 1859 și desăvârșit la 1918, a fost precedat de elaborarea instituțiilor politice moderne în cele trei provincii istorice care, ca organizare de stat în prima jumătate a sec. al XIX-lea, nu mai erau decît în mică măsură specific medievale. Cercetările întreprinse în problematica organizării politice a statului au precizat instituțiile de guvernămînt, profilul acestora și raporturile dintre ele, au izbutit să reconstituie mecanismul de funcționare al guvernării statale; importantă mai ales este cercetarea evoluției acestor instituții, cercetare care a arătat că ele n-au avut un caracter static, imobil, ci au înregistrat transformări în cadrul unui sistem în continuă mișcare istorică. Astfel s-a ajuns la o imagine a evoluției statale ca o succesiune de forme diferite de organizare, care pot fi pe drept cuvînt numite regimuri politice: regimuri politice ale statului medieval, regimuri politice ale statului modern. Statul ca dictatură a clasei dominante a fost de la epocă la epocă, totodată, dictatură a forțelor precumpănitoare din clasa dominantă. Astfel, statul medieval a cunoscut regimul fărîmîțării feudale, al dictaturii domnești, al dictaturii oligarhiilor boierești, apoi al boierilor fanarioți. Statul modern, de dictatură burgheză, a cunoscut regimul de pînă la 1866, apoi acel îndelungat al coaliției burghezo-moșierești culminînd cu dictatura regală și apoi cea militaro-fascistă. În felul acesta și viața politică internă de-a lungul istoriei a căpătat o înfățișare mai diversă.

În cele două decenii din urmă, cercetările au stărut mai ales asupra acestor problematici fundamentale. După ce însă un număr mai mare de probleme componente au căpătat o anumită soluționare, s-a putut trece la o astfel de explicare a istoriei evenimentelor interne și externe. Altădată istoria politică internă era exclusiv văzută ca o succesiune de domnii în evul mediu sau ca o succesiune de guverne în epoca modernă și contemporană. Cercetările de astăzi în studierea principalelor aspecte ale istoriei evenimentelor interne au la bază determinarea social-economică a acestora, modul în care procesele de bază determină evoluția instituțiilor și cum acești factori influențează la rîndul lor desfășurarea vieții politice interne. Aceasta nu este altceva decît istoria evoluției raporturilor dintre clase sau dintre păturile aceleiași clase, fie dominante, fie asuprite. Numai în acest fel s-a putut ajunge, în ce privește evul mediu, de pildă, la explicarea luptelor dintre grupările boierești privite în trecut mai ales din punctul de vedere al unor delimitări etnice, factice, necores-

punzătoare realității istorice. Tot astfel în epoca modernă, alianța unor pături burgheze cu boierimea, plasarea pe poziții progresiste a unor pături boierești sau burgheze, au căpătat o explicație pornind de la însăși dinamica structurii sociale și care a făcut să devină mai clară istoricește complexitatea evenimentelor din 1821 (răscoala lui Tudor Vladimirescu) sau din 1848 (revoluția burghezo-democratică). Aplicarea concretă a acestei concepții a dus, pentru epoca de la începutul sec. al XX-lea și dintre cele două războaie mondiale, la cunoașterea mai profundă a rădăcinilor interne ale diferitelor evenimente politice, altădată văzute, în ceea ce privește caracterul și evoluția lor, mai ales din punctul de vedere al influențelor din afară. În legătură cu aceasta, cercetările noi au izbutit să ilustreze existența gândirii politice românești în raport cu evoluția tipurilor de stat și cu viața interioară a acestora, gândirea politică a claselor dominante, gândirea politică a maselor populare, în același timp deosebite, dar totodată și cu trăsături comune, dat fiind problemele pe care adesea poporul român, în întregimea lui, le avea de înfruntat.

Un loc important în cadrul acestor cercetări l-a ocupat și istoria politicii externe, a relațiilor cu alte state, de pace sau de război. Concepția acestor cercetări a fost aceea a determinării principalelor linii ale politicii externe prin caracterul și tendințele politicii interne, în cadrul fiecărui tip de stat și al regimurilor politice corespunzătoare. În felul acesta și intensitatea, și caracterul evenimentelor politice externe au găsit o explicație mai cuprinzătoare; s-a putut înțelege mai bine de ce războiul a fost inevitabil în anumite momente, de ce alternanța de relații pașnice și de război cu anumite state a avut o anumită direcție, și, mai ales, cum a fost posibil de atâtea ori — în ce privește evul mediu —, din partea statelor feudale românești, un efort militar puternic și îndelungat, care a izbutit să păstreze multă vreme independența în raport cu expansiunile străine și, apoi, o anumită autonomie. Pentru istoria antică, capacitatea militară a regimului lui Decebal, pentru istoria medie, capacitatea militară a regimurilor lui Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, pentru istoria modernă, eroismul maselor în timpul războiului pentru independență din 1877—1878, pentru istoria contemporană, eroismul și combativitatea clasei muncitoare, a partidului ei comunist etc., au găsit acum, pentru întâia dată, o clarificare științifică.

O problemă care a fost cercetată îndelungat și atent de către istoriografia mai veche a fost aceea a istoriei culturii naționale. Se poate spune însă că numai în aceste decenii s-a putut rezolva pozitiv necesitatea integrării monumentelor de cultură scrise sau artistice în mari curente intelectuale dominante, lucru fără de care cunoașterea acestor monumente rămâne la un stadiu fragmentar și răzleț. Cercetările au dus la precizarea, atât pentru evul mediu, cât și pentru epoca modernă, a unor astfel de mari curente, concordante de fapt cu cele din Europa sud-estică și centrală. Unul din rezultate a fost și precizarea caracterului politic militant al monumentelor de cultură din fiecare curent dominant, servirea intereselor particulare de clasă sau a celor general populare în unele momente istorice. Astfel, întreaga cultură scrisă românească, chiar dacă tematica unor monumente nu era laică, ci religioasă, a avut un profund caracter

actual și politic legată de problemele cele mai arzătoare ale vremii respective. În felul acesta istoria culturală, compartimentată artificial altădată, se caracterizează astăzi printr-o imagine unitară, globală¹.

Ca un rezultat de o netăgăduită noutate trebuie relevat, în primul rând, faptul, azi pe deplin confirmat de descoperirile arheologice, al începutului vieții omenești și pe teritoriul României încă din epoca paleoliticului timpuriu (protopaleoliticul și abbevillianul de la Dîrjov, reg. Pitești), ceea ce înseamnă că și acest teritoriu al sud-estului european a fost cuprins în zona etapelor timpurii ale antropogenezei (acum circa 600 000 de ani)².

Arheologii români, prin numeroase săpături și studii publicate fie în revistele de specialitate³ fie în monografiile⁴, au reușit în ultimii ani să determine mai bine vechimea, succesiunea și răspîndirea diferitelor culturi neolitice⁵ și ale bronzului pe teritoriul pămîntului românesc, încadrîndu-le în aria lor de răspîndire a sud-estului european. Nu putem însă insista aici mai mult asupra lor. La fel trebuie să amintim numai în treacăt că și în problema mult discutată recent în cercurile arheologice sovietice asupra răspîndirii sciților în România, Ungaria, Slovacia — cercetătorii din R.P.R. își spun cuvîntul, unii *pentru* o răspîndire a elementelor etnice scite sau scitoide, alții admitînd numai cu multe rezerve o pătrundere slabă a elementului etnic scit sau scitoid (agatirs) în Moldova și Transilvania de est. Chiar în privința influenței culturale exercitate de sciți, astăzi această influență e considerată mult mai puțin hotărîtoare asupra

¹ Cf. dezvoltarea studiilor prezentate din punct de vedere bibliografic: acad. P. Constantinescu-Iași, *L'apport des historiens roumains à l'historiographie universelle depuis le 23 Août 1944*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 3—28; acad. A. Oțetea, *Dezvoltarea științei istorice românești după 23 August 1944*, în „Studii”, nr. 4, XII (1959), p. 35—47; „*Istoria României*”, sarcină principală a istoricilor din patria noastră. Realizări și probleme: acad. C. Daicoviciu, acad. A. Oțetea, acad. P. Constantinescu-Iași, în „Studii” nr. 3, XIII (1960), p. 5—24; *Pentru aplicarea consecvenței a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice*, în „Studii”, nr. 6, XI (1958), p. 5—20.

² Documentația mai amplă se află în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 8 și urm., cu bibliografia aferentă în p. 82—84. Autorul acestor descoperiri și teze, C. S. Nicolăescu-Plopșor înclină să vadă într-o descoperire mai nouă de la Ruginești din Oltenia o fază și mai veche a antropogenezei și anume forme prehominiene și protoumane, premergătoare etapei pitecantropului (comunicare oficială la conferința de preistorie din București, oct. 1962).

³ Principalele reviste de specialitate (arheologie și istorie veche, inclusiv perioada post-clasică) sînt: „Studii și cercetări de istorie veche” (București); *Materiale...*, I—VIII (1953—1962); „Dacia”, N. S., București, I—IV (1957—1960); „Studii și cercetări numismatice” (SCN), București, I—III (1957—1960); „Studii clasice” (SC), București, I—IV (1959—1962) „Studii”, I—XV, București, 1918 sqq.

⁴ Înregistrăm aici cîteva din aceste monografii: Vl. Dumitrescu ș.a., *Hăbășești*, București, 1954; R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957; D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România*, București, 1961; Vl. Dumitrescu, *Ctrna*, București, 1961; Daicoviciu-Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1951, C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954; Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklist*, ed. I, București, 1959, ed. II, 1961; Gr. Florescu ș.a., *Capidava*, I, București, 1958.

⁵ Mai nou, la Erbiceni (Moldova) și la Ciumești (Transilvania), se constată pe cît se pare și o fază primordială a neoliticului, aceramică (com. C. S. Nicolăescu-Plopșor).

dezvoltării dacilor autohtoni decît se susținea acum 30—40 de ani. O redusă influență e acordată mai nou și celților, de care nu se mai leagă exclusiv crearea culturii Latene din Dacia, această cultură dacică Latene dovădindu-se a fi un rezultat al dezvoltării interne de pe urma curențelor grecești și sud-tracice exercitate asupra culturii hallstattiene locale. O oarecare influență mai puternică celtică e admisă totuși pentru daco-geții din Transilvania, unde Latene-ul apare ceva mai tîrziu¹. În legătură cu populațiile heterogene pătrunse în Dacia în a doua jumătate a mileniului I. î.e.n. trebuie pomenită identificarea unei culturi din estul Daciei (Moldova) cu *bastarnii* pe care izvoarele literare îi pomenesc adesea la Dunărea de jos². În privința neamurilor sarmatice, cercetările nu sînt încheiate, dar de pe acum se poate afirma că de o pătrundere masivă a sarmaților roxolani și alani în Dacia nu poate fi vorba înainte de 250/251³. Despre ramura iazygă a sarmaților știm acum că ea pătrunde în cîmpia ungurească de nord (Alföld) pe la 20 e.n. și anume pe un drum ce trecea Carpații nord-estici și nu de-a lungul Dunării de jos⁴.

Tot în legătură cu elementele etnice străine așezate pe teritoriul daco-getic înainte de cucerirea romană relevăm studiul aprofundat al orașelor grecești de pe malul Mării Negre, în special al orașului Histria, de către arheologii romîni în frunte cu acad. Em. Condurachi și prof. D. M. Pippidi, studiu ce a dus la o serie de constatări importante nu numai în ce privește viața acestor orașe, dar și a populației băștinașe din hinterlandul lor și chiar a lumii elinice și elenistice în general⁵.

Rezultatele cele mai de seamă au fost obținute însă în domeniul cercetărilor asupra populației autohtone a geto-dacilor⁶. Cercetările arheologice întreprinse cu elan în ultimii 15 ani ca și studiul izvoarelor de altă natură au scos la iveală o serie de fapte noi din cultura și istoria daco-geților care ridică acest popor mult deasupra nivelului popoarelor înconjurătoare de la periferia lumii greco-romane. Nu putem, firește, să le expunem aici în forma în care ar merita, trimițînd pe cei interesați la bibliografia indicată în note.

Rezultă din aceste cercetări o expansiune (și o dominație politică pe timpul lui Burebista) a daco-geților mult peste hotarele Republicii Populare Romîne: înspre nord-vest pînă în munții Slovaciei și rîul Marus; înspre vest pînă la Dunărea pannonică, înspre sud pînă în

¹ Vezi C. Daicoviciu, *Die menschliche Gesellschaft an der Unteren Donau in vorrömischer Zeit*, în *Rapports du XI-e Congrès Intern. des Sciences Hist.*, Stockholm, vol. II, p. 122 unde se dă și bibliografia (nota 16). Vezi și *Homages à Albert Grenier*, Bruxelles, 1962, p. 462.

² Identificarea a făcut-o R. Vulpe, v. *Nouvelles Etudes d'Histoire*, I, Bucarest 1955, p. 103—119.

³ Vezi *Rapports du XI-e Congrès...*, p. 122, cu notele 19—22. Vezi și I. Nestor, *ibid.*, p. 130; cf. Gh. Bichir și Gh. Diaconu în SCIV, nr. 2, XII (1961), p. 253 și urm. și 273 și urm.

⁴ Vezi C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 123, cu notele 21—22.

⁵ Rezultatele se publică regulat anual în revistele „Dacia”, SCIV și în *Materiale...* pomenite mai sus. Vezi și monografia *Histria* publicată de colectivul de lucru în anul 1954 (Edit. Academiei R.P.R., București).

⁶ Pentru ce urmează vezi succinta expunere a lui C. Daicoviciu în *Rapports du XI-e Congrès...*, p. 117 și urm. și cea din *Homages à Albert Grenier*, Bruxelles, 1962, p. 462 și urm., unde se dă și bibliografia strict necesară. Vezi acum și C. Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu, *Sarmizegetusa*, București, 1962 (cu bibliografia).

munții Haemus. Înspre nord-est, expansiunea geto-dacă ajunge pînă în Galiția, iar fișia de la nordul Mării Negre e cunoscută ca „deșertul” getic. Centrul puterii dacice sub Burebista și, după destrămarea „imperului” lui, sub urmașii acestuia pînă la Decebal era în sud-vestul Transilvaniei, în munții Orăștiei, teritoriul plin de cetăți, fortificații, așezări civile (rurale de caracter cvasi urban), ateliere, cisterne, apeducte, sanctuare etc. Regiunea centrală era apărată de fortificații mai mari sau mai mici, dispuse concentric, ca cele de la Căpîlna și Tilișca — spre est, cea de la Piatra Craivii (l. Apulum) spre nord, cea de la Cioclovina și Băița spre sud și sud-vest. Așezări fortificate și civile s-au descoperit și în estul Transilvaniei și chiar în Moldova (Piatra Neamț). În Cîmpia Munteană, mari și întinse așezări (unele fortificate, cea de la Popești și Zimnicea) dovedesc prezența și vitalitatea acestui popor în lupta cu romanii. S-a constatat că daco-geții cunoșteau scrisul (ștampila : *Decebalus per Scorilo*), o medicină empirică, fenomenele cerești și calculele astronomo-calendararistice. Aveau o ceramică pictată și o dezvoltată ramură meșteșugărească și agricolă. În materie de arhitectură militară, cunoștințele daco-geților rivalizează cu sudul elenistic (*murus dacicus*!). Orînduirea politică a lor fusese, începînd cu Burebista, o formă a *statului sclavagist începător*.

Cunoscînd aceste proporții ale puterii militare, economice și sociale, ale poporului geto-dac înțelegem mai ușor efortul pe care l-a necesitat cucerirea Daciei, după unele încercări nereușite, de către Traian, în vara anului 106 e.n. E de la sine înțeles că și acest eveniment, atît de important pentru istoria Romîniei, trebuia tratat și considerat dialectic, ținînd seamă atît de laturile pozitive, cît și de cele negative ale cuceririi romane. Revizuirea unor date mai vechi conjugate cu unele descoperiri mai recente au dus la concluzii diferite de cele ce se știau pînă acum despre organizarea Daciei cucerite. Traian organizează *provincia Dacia* numai pe teritoriul Daciei superioare de mai tîrziu. Oltenia, colțul sud-estic al Ardealului și colțul sud-estic al Banatului făceau parte pînă la 118—119 din Moesia Inferior, respectiv Superior împreună — pare-se — cu teritoriul Munteniei. Odată cu reorganizarea cuceririlor dacice în 118—119 de către Hadrian (prin generalul Q. Marcus Turbo) se creează o Dacia Inferior și o Dacia Superior. Dacia Inferior e constituită din Oltenia, colțul sud-estic al Transilvaniei și al Banatului, iar la Muntenia se renunța, teritoriul ei devenind numai un *teritoriu supraveghiat*. În primii ani, Dacia Inferior e o *praefectura* și nu o *provincie procuratorială* cum o știam pînă acum și cum e desigur după 129¹. Dar noutățile cu privire la organizare nu se reduc numai la aceasta. O nouă diplomă militară atestă înființarea Daciei Porolissensis în nordul provinciei încă de pe la 124, sigur în 133².

În problema dacă a mai rămas populație dacică în urma celor două războaie purtate de Traian în noua provincie, sau întreaga populație autohtonă a pierit, sau a fost evacuată, vîndută ca sclavi, exterminată, au fost de asemenea obținute noi și hotărîtoare rezultate. Cercetările continuate cu asiduitate în această direcție, mai ales de școala arheolo-

¹ Vezi pentru toate acestea C. Daicoviciu, *Dacia capta*, în „Klio”, 38, 1960, p. 174 și urm.; *Dacia*, în *Homages to Albert Grenier*, p. 470 și urm.

² C. Daicoviciu și D. Protase, în JRS, 51, 1961, p. 63—70.

gică și istorică de la Cluj, au reușit să aducă noi și numeroase dovezi, îndeosebi arheologice (și numismatice) care confirmă pe deplin existența populației autohtone dacice sub stăpânirea romană¹.

Dar compoziția populației din Dacia se schimbă radical. Și radical se schimbă cultura și limba. Culturii înfloritoare a dacilor îi ia locul violent civilizația și viața superioară standardizată romană, fără să reușească totuși a o deștrădăcina cu totul. Tradițiile locale, îmbogățite cu formă și tehnică romană provincială vor fi reluate și vor apărea după retragerea romană din 271. Ceea ce se transformă încet dar sigur este limba. Pentru multimea de elemente romanizate sau pe cale de romanizare, heterogene, existente în Dacia sau venite aici pe calea colonizării sau a inițiativei particulare, un singur mijloc de înțelegere se oferă și comod și interesant: *limba latină*. Toate măsurile militare, administrative, politice și sociale au fost luate de cuceritori pentru ca temuta Dacie să devină o *Dacie romană*. Rezultatul acesta își are importanța lui general-istorică, dar și una specifică privind istoria romanității răsăritene, carpto-danubiene, a poporului român.

Cele șase-șapte veacuri ce au urmat după evacuarea provinciei Dacia a fost perioada cea mai puțin cunoscută din istoria pământului românesc. Nu este, prin urmare, nici o mirare că atât arheologii cât și istoricii și, în parte, și lingviștii, au căutat să contribuie cu cercetările lor la limpezirea acestei lungi perioade de timp în care s-au cristalizat nu numai poporul și limba românească, dar și primele sale formațiuni prestatale de tip feudal în germene.

Fără a neglija neamurile migratoare propriu-zise (al căror rol în geneza poporului român și în dezvoltarea societății omenеști de la nordul Dunării e mult mai redus), centrul preocupărilor l-a format populația băștinașă daco-romană, cea daco-getă și cea slavă. Această populație slavă se așază în grupuri mari și definitiv pe pământul Daciei antice și contribuie, prin simbioza ei cu populația daco-romană, la formarea limbii și poporului român, fără a schimba, însă, caracterul romanic al limbii românești.

Rezultatele la care s-a ajuns pot fi rezumate în cele ce urmează². Descoperiri arheologice mai vechi și mai noi dezminț categoric evacuarea

¹ O primă adunare recentă a materialului documentar se poate găsi în lucrarea lui M. Marcu, *Les Daces à l'époque romaine*, în „Dacia”, N. S., I, 1957, p. 205—220. Vezi o expunere de ansamblu a principalelor argumente, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 387—396. Prezentarea critică a tuturor mărturiilor pledând pentru stăruirea unei populații autohtone în Dacia romană a pregătit pentru tipar D. Protase: *Dacii în Dacia romană. Contribuții arheologice și numismatice*, 134 p. (mss.).

² Vezi documentarea pe larg în *Istoria României*, vol. I, partea a IV-a (sec. IV—X), p. 577—772 și în special cap. VI: Formarea limbii și poporului român, p. 775—808 (C. Daicoviciu, Em. Petrovici și Gh. Ștefan). Vezi și versiunea germană a acestui capitol, în *Nouvelles études d'histoire*, II, Buc., 1960, p. 91—134; cf. și C. Daicoviciu în lucrarea *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, Buc., 1962, cap. IV și V, p. 59—88. Pentru perioada pînă la slavi, v. I. Nestor, în *Rapports du XI-e Congrès...*, p. 129 și urm. Vezi și K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV—XIII*, Buc., 1958 și *idem*, *Untersuchungen für Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958. Pentru problema slavilor: vezi cele trei referate, al lui I. Nestor în SCIV nr. 1, X (1959), p. 49—64 și ale Mariei Comșa, în SCIV nr. 1, X (1959), p. 65—80 și SCIV, nr. 1, XI (1960), p. 159—164.

totală a populației daco-romane, o dată cu retragerea armatei și a administrației de către Aurelian (271 e.n.). Atît la orașe cît și la sate a rămas o masivă parte a provincialilor. Nici izvoarele narrative, de altfel, nu contrazic această realitate. Această populație poate fi urmărită pînă adînc în sec. al V-lea. Prin aceasta, ca și prin existența în timpul ocupației romane a unei populații dacice, se infirmă cele mai puternice argumente ale teoriei rössleriene. Noile cercetări lingvistice au arătat că nu există nici un motiv care să ne îndemne să așezăm locul de formare al poporului român în vestul sau centrul Peninsulei Balcanice.

În urma acestor noi valorificări a datelor arheologice, istorice, lingvistice și etnografice, întreg procesul formării limbii și poporului român pe teritoriul *fostei Dacii*, cu contribuția însemnată a unor elemente romane venite din Valea Dunării de jos (Moesia Inferior, inclusiv Dobrogea) a putut fi concretizat în felul următor : *poporul român și limba românească*, rezultat al romanizării elementului autohton daco-moesic, al asimilării treptate a slavilor și a altor populații așezate pe teritoriul Romîniei de azi, *s-au format, în ultimele secole ale mileniului I e.n., în spațiul de la nordul Dunării de jos, avînd ca teritoriu-nucleu ținuturile de deal și de munte ale Daciei*¹.

Și imaginea generală despre epoca medievală a cunoscut la rîndul ei schimbări esențiale, date fiind metodele și concepțiile noi care pe de o parte au pus în valoare date nefolosite din izvoarele cunoscute, pe de altă parte au adus la lumină date noi. Cercetările din ultimele două decenii, așa cum s-a arătat mai înainte, au pornit totdeauna de la premisa influenței exercitate de structurile sociale asupra evenimentelor interne și externe. Acestea au încetat de a mai căpăta o înfățișare fragmentară și au început să fie înmănușiate de un sens istoric unitar, potrivit căruia întotdeauna în evul mediu românesc lupta socială a maselor împotriva asupririi interne s-a împletit cu lupta generală a poporului pentru libertatea țărilor românești. Se poate spune în această privință că întreg evul mediu românesc vădește în chip neîntrerupt acest fel de tendințe istorice. În legătură cu aceasta, într-o serie de probleme contribuțiile au clarificat geneza și evoluția feudalismului românesc.

Astfel, formarea statelor feudale românești, Transilvania, Țara Românească, Moldova, prin noile cercetări, nu apare ca un miracol brusc și întîmplător, ci ca rezultatul unui proces îndelungat de la simplu la complex, de la mici formații statale la formații mai complexe, pînă la statele feudale propriu-zise, acoperind teritorii întinse. Acest proces este cel al formării definitive și al cristalizării relațiilor sociale feudale care au dus la împărțirea societății în clase antagoniste, ceea ce a făcut necesar, cu

¹ Pentru partea de istorie veche cf. în concret studiile de istoriografie, din numărul prezent al revistei „Studii” : acad. Em. Condurachi, *Cercetarea istoriei străvechi și vechi a României în anii puterii populare*, D. Berciu, *Probleme ale perioadelor de tranziție din istoria străveche*; D. M. Pippidi, *Dezvoltarea studiilor de epigrafie greacă și latină*; Hadrian Daicoviciu, *Dacia preromană*; Mihai Macrea, *Dacia sub stăpînirea romană*; Maria Coja și H. Nubar, *Arheologia greco-romană în Dobrogea*; Ion Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*

vremea, apariția unei organizări statale mai ample. În același timp au fost scoase la iveală împrejurările de politică internațională legate de ansamblul situației sud-estului european, unde pînă la mijlocul sec. al XIII-lea se confruntau marile puteri ale vremii, Ungaria arpadiană, Rusia kieviană, Bulgaria Asăneștilor. Toate acestea, în urma loviturii cumplite primite din partea invaziei tătarilor, au înregistrat o eclipsare politică definitivă în unele cazuri, care a făcut cu puțință desprinderea întii, prin autonomizare, mergînd apoi pînă la cîștigarea independenței complete a unor teritorii, între care și statele feudale românești. În consecință, formarea lor nu mai poate fi considerată, ca în trecut, un moment de început al evului mediu și feudalității românești, ci, mai degrabă, ca un moment care desparte o perioadă de alta, și anume feudalismul timpuriu de cel dezvoltat. În general se poate spune, și aceasta nu numai în legătură cu studiile de medievistică, că noile cercetări au contribuit la împingerea mult înapoi a numeroase date considerate înainte ca început de procese istorice.

Una din cele mai importante perioade ale istoriei medievale românești este cea care merge de la începutul sec. al XV-lea pînă la mijlocul sec. al XVI-lea; în istoriografie, sensul atribuit acestei epoci era cel al unui răstimp istoric dominat de activitatea unor mari personalități. În timpul din urmă, studierea aprofundată a diferitelor împrejurări interne și externe a fixat esența acestei epoci istorice, reprezentată fiind de centralizarea statului feudal. În răstimpul de un secol și jumătate amintit mai înainte au avut loc transformări social-economice fundamentale: intensificarea caracterului de marfă-bani al economiei, înmulțirea și întărirea orașelor și a orășenimii, creșterea divergențelor dintre boierimea mare și cea mijlocie și mărunță, care toate au impus trecerea de la statul de fărîmițare feudală la cel de dictatură domnească. Cercetările în această direcție fiind mai ales desfășurate de regretatul B. Cămpina. Acest fel de stat feudal, înzestrat cu o capacitate deosebită de mobilizare a forțelor economice, politice și militare, a fost în stare să reziste vreme îndelungată expansiunii străine, mai ales otomană. În felul acesta, perioada ilustrată de marile figuri ale lui Mircea cel Bătrîn, Ioan de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Petru Rareș se caracterizează printr-o esență istorică cu două aspecte: lupta pentru centralizarea statului feudal dublată de lupta pentru independența țărilor române, esență al cărei conținut social este baza de masă pe care politica dictaturii domnești a izbutit cîtăva vreme s-o folosească, pînă cînd interesele de clasă, precumpănind asupra celor ale țării, au dus la dispariția acestei baze și, în consecință, la slăbirea luptei pentru centralizare și independență.

Cu totul noi sînt rezultatele obținute în problemele legate de împrejurările instaurării dominației otomane în țările românești; mijlocul sec. al XVI-lea, ca piatră de hotar a destinelor istorice românești în evul mediu, a fost definitiv precizat în vremea din urmă. Dacă confruntarea țărilor române cu expansiunea otomană — care, după ce a supus țările balcanice, a încercat timp de un veac și jumătate, izbutind pînă la urmă, să se extindă și la nord de Dunăre — pune în lumină comunitatea de probleme istorice a întregului sud-est european, instaurarea și modul de organizare a dominației otomane scoate la iveală particularitățile specifice ale situației

din regiunile românești. Astfel, în Transilvania, Moldova și Țara Românească, dominația otomană s-a instaurat nu în urma unor campanii militare cu rezultate decisive, ci pe baza înțelegerii între sultan și feudații locali, care au predat țările dominatorilor străini în schimbul păstrării privilegiilor social-politice; din această cauză țările românești n-au fost transformate în pašalicuri, ci au fost administrate indirect sub forma unor autonomii cu caracter vasalic, ceea ce a avut și urmarea că masele populare au suferit jugul dublu al dominației străine și al feudaților interni. De asemenea, cercetările au izbutit să clarifice structura dominației otomane, complexul servituților economice și politice, mecanismul funcționării acestora, precum și urmările deosebit de grave pe care asuprirea economică și politică a Porții le-a adus dezvoltării istorice, pe toate planurile, a poporului român.

În aceeași măsură, noi au fost rezultatele cercetărilor — aducând schimbări asemănătoare în imaginea generală a evului mediu românesc — privind dezvoltarea social-economică și politică a țărilor românești în sec. XVII--XVIII. Și aci s-a putut ajunge la înregistrarea unui alt moment hotărâtor, acel al trecerii de la feudalismul dezvoltat la descompunerea relațiilor feudale, însoțite cu timpul de apariția germeilor economiei și societății burghezo-capitaliste. În istoriografia mai veche, aceste secole erau privite mai ales ca o succesiune de domnii, rareori importante, frământate de lupte sterile între diferite grupări boierești; se ignora în acest fel existența proceselor istorice de bază. Studiarea izvoarelor a scos la lumină faptul că de la mijlocul sec. al XVII-lea pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea are loc în țările române o acumulare lentă și treptată de elemente noi care, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, capătă tot mai mult aspectul unui fel de anticameră la o epocă istorică nouă; în acest fel evenimentele interne și externe au căpătat un caracter unitar, corespunzător esenței perioadei istorice.

Studiile și cercetările mai noi au demonstrat de asemenea că deși despre începuturile conștiinței naționale se poate vorbi numai în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, formarea conștiinței naționale a fost un proces istoric îndelungat care a durat timp de veacuri. În întreg evul mediu românesc, poporul român se caracterizează, ca mentalitate și ideologie, printr-o puternică conștiință a unității sale de neam și de limbă care a avut un rol deosebit de important în întreaga evoluție a culturii medievale pe de o parte, precum și sensul unei bune părți a luptelor interne și externe. În întreaga literatură cronicărească din sec. XVI-XVIII nu poate fi înțeleasă istoricește decît dacă o considerăm în același timp literatură politică militantă a clasei boierești cu un anumit program intern și extern și, totodată, prin influența primită de la mase, reprezentînd năzuințele acestora către unificarea politică a teritoriului românesc. Dar astfel de năzuințe n-au găsit adăpost numai în diferitele monumente de cultură. Ele se concretizează uneori prin mari acțiuni politice și militare pe care le întreprinde domnia întemeiată pe o bază populară mai largă ca, de pildă, împrejurarile de la sfîrșitul sec. al XVI-lea cînd Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, a izbutit vremelnice prima unire politică a țărilor române, alcătui-

irea unei formații statale a întregului spațiu carpato-dunărean. Cu toate că aceasta — cercetările arată — n-a fost rezultatul dezvoltării conștiinței naționale, ci a legăturilor tot mai intense pe plan economic, politic și cultural între locuitorii celor trei țări românești, nu mic a fost rolul jucat de factorul spiritual al conștiinței unității de neam și de limbă. Din această cauză, manifestările luptei pentru unitate atît pe planul culturii, cît și pe cel al acțiunilor politico-militare au grăbit procesul formării conștiinței naționale și au dus la apariția acesteia în forme concrete și limpezi deosebit de puternice în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea¹.

Mai ales în problemele principale ale epocii moderne și contemporane, prin cercetările sale, istoriografia românească din ultimele două decenii a avut rezultate care au îmbogățit considerabil, documentar și interpretativ, cunoașterea științifică — dat fiind că istoriografia mai veche, excepționd pe cea pașoptistă, nu a acordat o atenție stăruitoare studierii acestei epoci. Interese politice de familie și de grup cu tendința de a coborî sau a urca diferite personalități conform conjuncturilor de moment au dus adesea la transformarea lucrărilor privind această epocă în panegirici sau pamflete neștiințifice. Și aci trebuie constatat, ceea ce s-a spus înainte în legătură cu partea finală a evului mediu românesc, că întreaga epocă a fost văzută mai ales din punct de vedere al istoriei politice mărunte, ca o succesiune de guverne, fără să se adîncească esența ei. Cercetările mai noi — pornind de la constatarea rezultată din studii a faptului că în linii mari sec. al XIX-lea, pînă spre sfîrșitul său, este epoca formării, dezvoltării și ascensiunii capitalismului românesc, că începutul sec. al XX-lea se caracterizează prin stagnarea capitalismului și că în perioada dintre cele două războaie mondiale evoluează rapid criza acestuia — au putut elucida un număr important de probleme. Totodată s-a pus în lumină faptul că în nici o epocă anterioară rolul maselor populare în creația istorică pe toate registrele ei nu a fost mai determinant. Tocmai sublinierea acestui rol a dat prilejul istoriografiei noastre noi să aducă argumente în plus pentru infirmarea cunoscutei teorii puse în circulație de istoriografia mai veche a „formelor fără fond” introduse din afară în România sec. al XIX-lea, fără legătură cu dezvoltarea istorică proprie.

Se poate spune în acest sens că sec. al XIX-lea se deschide cu puternica mișcare populară din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Cercetările în această problemă, întemeiate pe o informație mult

¹ Pentru partea de istorie medie cf. în concret studiile de istoriografie, din numărul prezent al revistei „Studii”: acad. A. Oțetea, *Cercetarea istoriei medii a României în anii puterii populare*, Șt. Pascu și Șt. Ștefănescu, *Feudalismul timpuriu*; H. Chircă, R. Manolescu și Șt. Olteanu, *Dezvoltarea social-economică a țărilor române în vremea feudalismului dezvoltat*; M. Berza, N. Stoicescu și L. Marcu, *Organizarea statului feudal*; Damaschin Mioc, *Raporturile româno-turcești în sec. XIV—XVIII. Lupta țărilor române împotriva dominațiilor străine*; Dan Simonescu și Corina Nicolescu, *Cultura medievală*; S. Columbeanu, și C. Șerban, *Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului*; I. Ionașcu, *Publicarea izvoarelor medievale*.

mai amplă decît cea cunoscută în trecut, au scos la iveală legătura dintre această mișcare și dinamica structurii sociale la începutul epocii capitaliste. Ceea ce înainte, în ce privește baza socială a răscoalei, apărea ca un amestec confuz de clase și pături diverse, unite înîmplător de programul impus de către personalitatea lui Tudor Vladimirescu, azi, în urma acestor cercetări, baza socială apare limpede: țărănimea precum și burghezia în formare, pături preburgheze unindu-se sub steagul aceleiași lupte, nu înîmplător, ci din cauza aceluiași tendințe istorice obiective. Intensitatea participării era la rîndul ei determinată de locul diferit pe care aceste pături îl ocupau în înaintarea spre o clasă burgheză deplin formată. În acest sens și programul politic din 1821, cu puternicele sale tendințe sociale și naționale, nu este altceva decît o anticipare a viitorului program politic al burgheziei romînești. De aceea, în chip firesc, revoluția de la 1848 a fost cercetată de istoriografia mai nouă ca dezvoltarea pe o treaptă superioară a unui proces istoric în cadrul căruia 1821 era un moment preliminar.

Cercetările întreprinse în această direcție au avut ca rezultat definirea marilor mișcări social-politice din Țara Romînească și Transilvania ca revoluții (dată fiind claritatea programului revoluționar, participarea maselor populare, combativitatea acțiunilor politice și militare, consecvența unora dintre fruntașii revoluționari), în vreme ce în Moldova se înregistrează o mișcare revoluționară, nu o revoluție ca în celelalte două țări romînești (tocmai din cauza absenței particularităților pomenite mai înainte). De asemenea, revoluțiile din Transilvania și Țara Romînească au fost definite ca burghezo-democratice în conducerea lor avînd un rol principal aripa radicală a burgheziei, mai înaintată, cu vederi democratice, care nu privea cu spaimă mișcarea maselor, ci într-o măsură parțială recepta chiar influența acestora. Reliefînd rolul maselor în diferite etape ale revoluțiilor, cercetările recente au evidențiat în același timp semnificația și rostul activității intense desfășurate de cele mai însemnate personalități și în primul rînd de revoluționarul democrat N. Bălcescu. Totodată, cercetările au subliniat deosebirea obiectivelor de luptă dintre revoluția din Țara Romînească — care urmărea pe lîngă unele probleme sociale și înlăturarea jugului otoman, dar care avea un regim de autonomie națională — și revoluția din Transilvania, unde populația romînească ducea în același timp o luptă de eliberare națională, pentru înlăturarea unei asuprii care refuza să acorde romînilor drepturi politice și culturale egale cu ale celorlalte naționalități. În felul acesta mișcările populare și revoluțiile din prima jumătate a sec. al XIX-lea au fost analizate din punct de vedere al complexității lor social-politice, al procesului istoric continuu, ca momente ale acestuia.

Númeroase cercetări au fost închinete problemelor legate de drumul parcurs de poporul romîn în lupta sa pentru formarea, consolidarea și desăvîrșirea statului național. Contribuții noi au fost aduse în această privință în problema evenimentelor de la începutul anului 1859 cînd prin alegerea lui Alex. I. Cuza în același timp ca domn al Moldovei și al Țării Romînești a fost făurit statul național romîn; izvoare noi sau date puțin folosite din izvoarele mai vechi au contribuit la înlăturarea imaginii vechi despre un 1859 socotit un rezultat al unor combinații și rivalități politice

între marile puteri, a patriotismului unor personalități sau pur și simplu al întâmplării fericite; astăzi evenimentele de atunci ne apar în realitatea lor istorică, ca o capitulare a forțelor reacționare în fața presiunii maselor populare, ca o izbîndă a acestora. Dovadă că tocmai în acele împrejurări, dată fiind spaima inspirată de popor, s-a cristalizat coaliția, denumită pe drept „monstruoasă”, dintre aripa reacționară a burghezei și moșierimea latifundiară, a cărei dominații, prin regimul burghezo-moșieresc, a frînat dezvoltarea generală a Romîniei.

Problemele legate de războiul pentru independență din 1877-1878 în timpul căruia eroismul soldaților romîni, slab înarmați și echipați, a asigurat pînă la urmă, alături de soldații armatei ruse, victoria militară care a consfințit înlăturarea ultimelor servituți față de Poarta otomană, cîștigarea independenței naționale complete — au format obiectul mai multor studii care au valorificat informațiile cuprinse în cele 9 volume de documente publicate între anii 1952—1955. Cercetările întreprinse în legătură cu această problemă au scos la lumină o bogăție de fapte menită să pună față în față în chip ilustrativ patriotismul maselor și tendințele antinaționale ale unor pături conducătoare. Totodată s-a arătat că prin cîștigarea independenței de stat, în Romînia s-au deschis noi și largi posibilități de dezvoltare a capitalismului. În fapt, toate aceste mari momente din istoria modernă a Romîniei: 1848, 1859, 1877, subliniază — așa cum ne arată lucrările — o anumită constanță istorică, rolul determinant al maselor populare, care obligă forțelor reacționare la capitulări parțiale atunci cînd e vorba de obiective politice naționale, dar care îndeobște sînt înșelate în așteptările lor, în ce privește revendicările sociale, exploatarea intensificîndu-se mereu.

Viața politică a Romîniei din ultimele decenii ale sec. al XIX-lea și primul deceniu al sec. XX-lea s-a caracterizat prin permanente și puternice frămîntări și răscoale țărănești, izbucnite ca urmare a nerezolvării problemei agrare, cea mai mare parte a pămîntului fiind în mîinile moșierimii. Abordînd această problemă pe o largă bază documentară cercetările istorice din ultimii ani au arătat cauzele frămîntărilor țărănești care au culminat cu răscoalele din 1888 și 1907, desfășurarea și consecințele lor, locul pe care îl ocupă în istoria poporului romîn, subliniind totodată potențialul de luptă revoluționară a maselor țărănești împotriva exploatării.

De la sfîrșitul sec. al XIX-lea, scena istorică a Romîniei e dominată tot mai mult de dezvoltarea mișcării muncitorești, luptătoare pentru înfăptuirea unui program politic cu adevărat progresist și democrat. Și în această privință cercetările din ultimii 20 de ani trebuie considerate de un caracter cu totul nou, pentru că problematica istoriei mișcării muncitorești nici n-a existat în istoriografia mai veche. Studiile publicate în această direcție au arătat încă o dată lipsa de fundament a teoriilor după care tot ce era progresist, înaintat în Romînia modernă și contemporană trebuia explicat ca importat din afară, ca o manifestare a influențelor străine. Așa cum întreaga istoriografie de astăzi a demonstrat că modernizarea societății și a statului medieval nu e altceva decît rezultatul unui proces istoric, că apariția în Romînia în sec. al XIX-lea

a instituțiilor și formelor de organizare politică moderne corespundea necesităților istorice concrete, și nu era urmarea măsurilor arbitrare ale unuia sau altui grup politic, tot astfel aceeași istoriografie demonstrează prin cercetările sale că mișcarea muncitorească și dezvoltarea ei — răspîndirea ideilor marxiste, formarea cercurilor socialiste, apariția și dezvoltarea sindicatelor, înființarea partidului social-democrat — corespundeau dezvoltării și consolidării mișcării muncitorești europene în urma creșterii numerice și calitative a proletariatului ca principală forță revoluționară.

În ultimii ani problemele participării României la primul război mondial imperialist au stat în centrul cercetărilor istoriei moderne. Combătînd vechile teze ale istoricilor burghezi, pline de denaturări și falsuri, care căutau să justifice interesele claselor dominante, istoricii marxști au dovedit că deși masele populare erau însuflețite de năzuința fierbinte a eliberării Transilvaniei de sub stăpînirea jugului habsburgic, totuși, avînd în vedere scopurile de clasă reacționare și anxioniste ale burgheziei și moșierimii, războiul dus de România în anii 1916—1918 alături de Antantă a fost un război imperialist, de jaf și cotropire, împotriva căruia s-au ridicat masele populare. S-a arătat, de asemenea, că singura forță organizată care a luptat consecvent împotriva războiului a fost clasa muncitoare, condusă de aripa de stînga a partidului social-democrat¹.

Numeroase studii și monografii au evidențiat puternicul avînt revoluționar al maselor ca rezultat al crizei economice și politice determinate de participarea României la primul război mondial, de mizeria crescîndă a populației și de neputința claselor dominante de a mai putea conduce cu vechile metode. Un număr mare de cercetători s-a ocupat de influența covârșitoare pe care a exercitat-o asupra mișcării muncitorești din România, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie prin răspîndirea leninismului și revoluționarea profundă a gîndirii politice.

Mișcările greviste din anii 1918—1919 care au culminat cu greva generală din octombrie 1920 au arătat o profundă radicalizare a maselor și afirmarea lor tot mai pronunțată pe arena istoriei. Din analiza istoriei mișcării muncitorești pînă la greva generală se desprinde concluzia că desfășurarea acestei mărețe acțiuni a proletariatului din țara noastră punea cu necesitate crearea unui partid marxist-leninist care să ducă mai departe lupta pentru eliberare socială și națională a maselor populare. Documente din istoria Partidului Comunist din România și cercetările minuoase din ultimii ani au evidențiat puternicul proces de clarificare organizatorică, politică și ideologică, care s-a desfășurat în rîndurile aripii de stînga a partidului socialist pînă în preajma ținerii Congresului de constituire a P.C.R. și de afiliere la Internaționala Comunistă. Crearea în mai

¹ Pentru partea de istorie modernă cf. în concret studiile de istoriografie, din numărul prezent al revistei „Studii”: Vasile Maciu, *Cercetarea istoriei moderne a României în anii puterii populare*, Dan Berindei și V. Curticăpeanu, *Revoluția de la 1848—1849*; Cornelia C. Bodea și Gr. Chiriță, *Formarea statului național*; N. Adăniloae și P. Cincea, *Războiul pentru independență. 1877—1878*; N. Copoiu și Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească pînă la 1917*; Tr. Lungu și An. Iordache, *România la începutul sec. al XX-lea (1900—1917)*; D. Hurezeanu și A. Stan, *Publicarea izvoarelor istoriei moderne*.

1921 a Partidului Comunist din România, care a constituit o victorie a leninismului împotriva oportunistului în mișcarea muncitorească din țara noastră, a însemnat în același timp un moment istoric al unui proces îndelungat și continuu.

Istoriografia burgheză a neglijat istoria mișcării muncitorești, lupta clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare pentru drepturi, libertăți democratice și pământ. Istoricii burghezi români sau conducătorii unor partide politice în lucrările sau memoriile lor s-au ocupat de mișcarea muncitorească tangențial cu scopul de a o ponegri, de a arăta că ea nu are sorți de izbândă sau de a trage clopotul de alarmă pentru regimul burghezo-moșieresc tot mai șubred ca urmare a acțiunilor mereu mai puternice ale proletariatului. Lucrările unor lideri social-democrați de dreapta, pe lângă materialul documentar pe care îl oferă, nu fac altceva decât apologia falselor metode preconizate de ei pentru încadrarea capitalismului în socialism și trecerea la noua societate pe calea reformelor, respingând lupta revoluționară.

Au existat însă în perioada dintre cele două războaie mondiale și istoricii marxști care s-au ocupat de istoria mișcării muncitorești, în lucrările și materialele publicate în ziare, reviste sau broșuri, descriind evenimente la care participau nemijlocit; acestea au fost de un real folos în desțelenirea terenului pentru istoriografia marxistă românească de după 23 August 1944.

Și mai mult ca pentru perioadele anterioare, cercetările istoriografice din ultimele două decenii, scoțind la iveală un număr imens de fapte necunoscute pînă recent, au subliniat rolul covârșitor al maselor în cele trei decenii ce despart începutul primului război mondial de sfârșitul celui de-al doilea.

În perioada stabilizării relative a capitalismului, cînd burghezia și-a consolidat pozițiile economice și politice, pornind ofensiva împotriva drepturilor și libertăților cucerite de clasa muncitoare în anii avîntului revoluționar, partidul comunist a reușit, acționînd în condiții grele, să mobilizeze masele la lupta pentru menținerea drepturilor cucerite. Cercetările din ultimul deceniu au relevat situația materială grea a clasei muncitoare și țărănimii muncitoare din această perioadă, dar și lupta unor organizații de masă legale, create după ilegalizarea P.C.R., care, conduse și îndrumate de partid, organizau acțiuni pentru revendicări economice și politice ale maselor largi populare. Analiza legilor adoptate de parlamentul Romîniei burghezo-moșierești mai ales după 1924, prin care se încerca consolidarea dominației de clasă a burgheziei, ca și a politicii promovate de cele două partide istorice în această perioadă — „prin noi înșine” a liberalilor și a „porților deschise” fluturată de național-țărăniști — a permis istoriografiei din ultimul timp elucidarea unor aspecte majore ale raportului de forțe dintre proletariat și burghezie.

Revistele de specialitate, printre care „Lupta de clasă”, „Analele Institutului de istorie a partidului”, „Studii”, „Revista Arhivelor” și altele au adus un aport însemnat la studierea perioadei crizei economice din 1929—1933. Au fost lămurite cele mai profunde laturi ale modului în care s-a manifestat criza economică în industria și agricultura Romîniei, în

domeniul bancar ș.a., încercările guvernelor burghezo-moșierești de a arunca greutatea crizei pe spinarea maselor muncitoare, curbele de sacrificiu, scăderea vertiginoasă a nivelului de trai al clasei muncitoare, al micii burghezii, al unor categorii de intelectuali, pensionari etc. În studiile și materialele care se referă la această perioadă cercetătorii au subliniat puternicul avânt revoluționar, mișcarea grevistă în plină desfășurare începând cu Lupeni și culminând cu Grivița, posibilitățile de organizare și mobilizare a clasei muncitoare împotriva curbelor de sacrificiu, a șomajului și mizeriei, împotriva faimoaselor planuri ale monopolurilor occidentale care căutau să instituie controlul străin direct asupra bogățiilor țării și treburilor statului român, pentru obținerea de drepturi și libertăți democratice.

Istoriografia marxistă a arătat însemnătatea și rolul de seamă pe care l-a avut în dezvoltarea mișcării revoluționare din România Congresul al V-lea al P.C.R., care a făcut analiza forțelor motrice, caracterului și perspectivelor revoluției în țara noastră, a stabilit linia strategică și tactică a partidului în vederea desăvârșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii la revoluția socialistă. A început o cercetare sistematică a eroicelor lupte ale cefeștilor și petrolisților din ianuarie-februarie 1933 de la Grivița și de pe Valea Prahovei, care prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și caracterul lor revoluționar au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești. Aceste greve de mare răsunet au dat o lovitură puternică politicii de fascizare a țării, au contribuit la creșterea conștiinței politice și la îmbogățirea experienței de luptă a proletariatului, constituind totodată prima mare ridicare a clasei muncitoare împotriva fascismului pe plan internațional după instaurarea dictaturii hitleriste în Germania.

Studiile și referatele publicate în ultimii ani au arătat intensificarea activității partidului comunist pentru făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare și stringerea în jurul ei a tuturor păturilor și categoriilor sociale interesate în propășirea democratică a țării, în vederea închegării unui larg Front Popular Antifascist. Numeroasele organizații de masă legale, cu organele lor de presă, și editarea unor ziare și reviste ilegale ilustrează amploarea pe care a căpătat-o activitatea partidului comunist în această perioadă, imbinarea activității ilegale cu metode legale de manifestare.

Sub conducerea partidului comunist a avut loc în România o polariizare puternică a tuturor forțelor democratice în vederea înlăturării catastrofei pe care clasele conducătoare o pregăteau poporului și țării. Studii și documente au precizat în acest fel că în deceniul anterior izbucnirii celui de-al doilea război mondial, forțele progresiste din România au alcătuit un detașament de frunte al mișcării mondiale de luptă împotriva fascismului și războiului, pentru pace, democrație și independență. Caracteristic în această privință — arată studiile publicate — este lupta îndirjită a maselor populare din România în anii 1941—1944 împotriva dictaturii militare fasciste și a războiului antisovietic în condițiile în care partidul comunist a fost singura forță politică care s-a ridicat în apărarea intereselor naționale, pentru ieșirea României din acest război și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

Se fac cercetări ample pentru studierea complexă a pregătirii, desfășurării și victoriei insurecției armate de la 23 August 1944 organizată și condusă de P.C.R., care a dus la eliberarea națională a României de sub jugul fascist, marcînd un moment hotărîtor în istoria poporului nostru. Adîncirea cercetării unor aspecte ale insurecției armate din august 1944, înfăptuită în condițiile înaintării victorioase a Armatei Sovietice, care a deschis o eră nouă în istoria poporului român și a schimbat din temelii viața țării, a permis istoriografiei marxiste să elucideze rolul hotărîtor al P.C.R. în mobilizarea maselor populare la activitate susținută împotriva guvernelor cu majoritate reacționară de după 23 August 1944 pînă la 6 martie 1945 și în lupta eroică pe front, alături de Armata Sovietică, împotriva trupelor hitleriste pentru eliberarea teritoriului Ungariei și Cehoslovaciei.

Trecerea de la prima etapă a revoluției democrat-populare — desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice (23 August 1944 — 30 decembrie 1947) — la a doua etapă, începerea revoluției socialiste — prin înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Romîne în care s-au pus premisele începerii construcției socialiste, a constituit obiectul unor studii și articole publicate în presa de partid, literatura economică, istorică etc.

S-a trecut și la alcătuirea de lucrări pentru tratarea unor probleme legate de primele planuri anuale ale țării, de crearea bazei tehnice-materiale a construirii socialismului în perioada primului și celui de-al doilea cincinal, precum și după Congresul al III-lea al P.M.R. Lupta pentru industrializarea și electrificarea țării, pentru colectivizarea întregii agriculturi, au fost în atenția cercetărilor unor istorici¹.

Această prezentare a dezvoltării istoriografiei marxist-leniniste — în epoca instaurării și victoriei definitive a socialismului în țara noastră — în chip firesc n-a putut să îmbrățișeze problemele decît din punct de vedere general. Bogăția rezultatelor cercetărilor privind istoria Romîniei dă măsura unui bilanț impresionant ce nu poate fi cuprins în spațiul restrîns al unui articol. E misiunea numărului de față al revistei „Studii” — ca o cinstire pe care toți istoricii din Romînia o aduc aniversării a 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne — să ofere o imagine amplă și analitică a ceea ce este epoca cea mai glorioasă a istoriografiei romînești.

---

¹ Cf. în concret studiile de istoriografie, din numărul prezent al revistei „Studii”: acad. P. Constantinescu-Iași, *Cercetarea istorică contemporană a Romîniei în anii puterii populare*; C. Mocanu și I. Chișer, *Avîntul mișcării revoluționare. Crearea P.C.R.*; M. C. Stănescu, *Perioada stabilizării relative a capitalismului*; N. Lupu, *Perioada crizei economice mondiale a capitalismului*; Ion M. Oprea, *Lupta P.C.R. împotriva fascismului țării și a războiului antisovietic*; Tr. Udrea, *Insurecția armată de la 23 August 1944. Lupta pentru instaurarea guvernului democratic*; M. Rusenescu, *Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Construirea socialismului*; I. Apostol, *Publicarea izvoarelor istoriei contemporane*.

CERCETAREA ISTORIEI STRĂVECHI ȘI VECHI A ROMÂNIEI ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

ACAD. EM. CONDURACHI

Atenția tot mai mare acordată studiilor istorice, ca și sprijinul tot mai larg de care s-au bucurat în ultimii 15 ani explorările arheologice din țara noastră explică dezvoltarea cu totul excepțională pe care au cunoscut-o în acest răstimp cercetările privind Antichitatea. Reluând tradițiile unor înaintași de seamă în acest domeniu — și, înainte de toate, acelea legate de activitatea lui V. Pârvan — valorificate în lumina concepției materialist-istorice, aceste cercetări au dus nu numai la o lărgire considerabilă a orizontului în domeniul istoriei vechi a patriei noastre, dar și la o interpretare cu adevărat științifică a cunoștințelor cu privire la acest trecut. Numai așa se poate explica faptul, deosebit de îmbucurător, că, la capătul unui efort de mai bine de un deceniu, a putut fi redactat, sub redacția acad. C. Daicoviciu, primul volum din *Istoria României* ce însumează în chip organic toate datele mai vechi sau mai noi de care dispunem pînă în clipa de față cu privire la epoca străveche și veche a poporului român. Pînă a ajunge însă la realizarea unei asemenea lucrări, ce poate pe drept cuvînt fi considerată drept prima mare sinteză realizată de istoriografia romînească asupra Antichității, a fost nevoie de o sumă de cercetări parțiale, de caracter strict arheologic și de interpretare istorică, a căror desfășurare în timp constituie tot atîtea etape ale cercetărilor romînești în acest domeniu. De aceea, considerăm util în paginile care urmează să subliniem cîteva din problemele mai însemnate, ca și progresele realizate de cercetarea istorică în acest domeniu, nu numai pentru a le consemna în tabloul general al eforturilor istoricilor noștri, ca parte integrantă a revoluției culturale ce se desfășoară sub ochii noștri, dar și pentru a pune accentul pe acele probleme care, de la an la an, s-au dovedit a fi susceptibile de noi interpretări și de noi rezultate.

Din acest punct de vedere, moștenirea științifică preluată de cercetătorii încadrați în institutele de cercetare ale Academiei R.P.R. sau ale centrelor universitare de la București, Cluj și Iași era cu totul inegală. Unele perioade, ca de pildă sfârșitul epocii neolitice sau epoca bronzului, epoca a doua a fierului și mai ales epoca romană în Dacia și Dobrogea erau relativ cunoscute. Alte perioade însă — și încă din cele mai însemnate din punctul de vedere al înțelegerii constituirii substratului etnic și cultural al viitorului popor român, ce avea să se formeze pe cuprinsul țării noastre mai târziu — erau fie de-a dreptul ignorate, fie atât de puțin cunoscute, încât erorile izvorâte din interpretarea lor întreceau cu mult datele, ceva mai precise, obținute în anii ce au precedat regimul democrat-popular în țara noastră. Amintim, spre a da câteva exemple, începuturile cele mai îndepărtate ale istoriei omenești de pe cuprinsul țării noastre, ca și adâncile transformări social-economice ce au întovărășit constituirea culturilor neolitice, sfârșitul epocii bronzului, ca și începuturile primei epoci a fierului. Din punctul de vedere al problemei capitale a istoriei vechi a patriei noastre, și anume formarea poporului român și a limbii române, încă și mai supărătoare erau lacunele cu privire la istoria și cultura poporului dac înainte și după cucerirea romană și mai ales cele cu privire la soarta și transformările suferite de această populație și de cultura ei după părăsirea Daciei de către autoritățile și trupele romane, în 271 e.n. În toate aceste sectoare, cercetarea istorică românească a reușit să obțină nu numai documente absolut noi — unele dintre ele depășind, din punctul de vedere al valorii lor informative, limitele istoriei naționale —, dar și să obțină o viziune istorică nouă, susceptibilă de a permite pentru prima oară să urmărim în condiții satisfăcătoare procesul însuși de formare a poporului și a limbii române.

Înainte de a începe o enumerare, fie ea și sumară, a principalelor probleme și rezultate obținute de-a lungul acestor 15 ani în domeniul cercetării perioadei antice pe teritoriul țării noastre, sînt necesare două observații preliminare, fără de care nu s-ar înțelege suficient de clar orientarea cercetărilor efectuate, nici semnificația istorică a unora dintre rezultatele obținute. Este vorba în primul rînd de faptul că cercetările de teren sau studiile de valorificare istorică efectuate în țara noastră în această vreme au fost tot mai mult încadrate într-un plan sistematic, cu scopul evident de a cuprinde întreg teritoriul țării în cîmpul acestor cercetări, cît și de a supune analizei în special acele regiuni și probleme care constituiau în cunoașterea noastră adevărate locuri goale. În al doilea rînd, trebuie subliniat faptul că, fără a neglija cercetarea — am putea spune anatomică — a monumentelor arheologice de tot felul, atît sub aspectul lor morfologic, cît și sub cel al studierii lor evolutive, un efort tot mai stăruitor s-a îndreptat înspre valorificarea istorică, în lumina concepției marxist-leniniste, a acestor documente. S-a obținut astfel un tablou, ce a devenit din ce în ce mai clar, al condițiilor social-economice, care au generat diferitele culturi și transformarea lor în decursul perioadelor străvechi și vechi ale istoriei noastre. Numeroase documente scrise — izvoare literare și epigrafice, în primul rînd — au îmbogățit informația necesară cunoașterii perioadei sclavagiste, atît din Dacia, cît și din Dobrogea.

Un prim rezultat obținut în cercetarea epocii celei mai îndepărtate și, totodată, celei mai lungi a istoriei patriei noastre a fost precizarea faptului — de o importanță general europeană — că procesul de geneză a umanității a avut loc și pe teritoriul țării noastre. Deosebit de semnificative din acest punct de vedere sînt documentele arheologice — așa-zisele „unelte de prund” — descoperite pe valea Dîrjovului. Ele datează din cea mai veche fază a paleoliticului (paleoliticul inferior). Această recentă descoperire a dovedit că teritoriul țării noastre a făcut parte din aria geografică de locuire a primilor „oameni maimuță”. Altor faze ale paleoliticului inferior le aparțin uneltele descoperite la Mitoc și Ripiceni, pe Prut. Ele pot fi comparate cu obiectele asemănătoare descoperite la Clacton (Anglia) și Levallois (Franța), datînd din vremea anilor 500 000—150 000 î.e.n.

Alte descoperiri au permis precizări de mare preț cu privire la fazele ulterioare ale epocii paleolitice. Dovezile despre existența omului în epoca paleoliticului mijlociu (150 000—100 000 î.e.n.) s-au găsit mai ales în peșterile de la Baia de Fier, Ohaba Ponor, Nandru și Cheia. Descoperirile de la Iosășel, Ceahlău și Mitoc, datînd din epoca paleoliticului superior (100 000—10 000 î.e.n.), au permis identificarea unor așezări omenești și a unor unelte care dovedesc evoluția forțelor de producție în vremea în care ginta matriarhală luase de mult locul cetelor primitive.

Cercetările arheologice asupra epocii neolitice din țara noastră au cunoscut de asemenea o dezvoltare deosebit de mare. Deși în perioada anterioară se făcuseră o seamă de cercetări cu bogate rezultate parțiale — ca de pildă cele din valea Dunării, unde se descoperise mai demult o formă specifică a culturii neolitice, cultura Boian, sau cercetările mai vechi din Moldova și Transilvania, de la Cucuteni și de la Ariușd — ele nu au ajuns nici la cunoașterea culturii neolitice pe întreg teritoriul țării noastre, nici a legăturilor dintre diferitele culturi neolitice descoperite pînă atunci și, cu atît mai puțin, la o analiză științifică a genezei și dezvoltării culturii materiale neolitice din regiunea carpato-dunăreană, ca expresie a dezvoltării social-economice a acestor triburi.

Astfel, abia în ultimii ani s-a putut ajunge la o periodizare științifică a epocii neolitice, care se întinde pe timp de trei milenii. S-a constatat astfel, prin săpăturile de la Dîrțu-Ceahlău, pe terasa mijlocie a Bistriței, felul în care apar pentru prima oară în țara noastră elementele caracteristice ale perioadei de început a neoliticului. Caracterul arhaic al urmelor descoperite la Dîrțu poate fi constatat și în vestigiile descoperite la Cremenea (Sita Buzăului) și în acele aparținînd celei mai vechi faze de așezare neolitică din Dobrogea, la Hamangia. Această fază de început a epocii neolitice este depășită în prima jumătate a mileniului IV î.e.n., cînd cultivarea plantelor și creșterea vitelor se generalizează pe întreg cuprinsul țării noastre.

Faza următoare (neoliticul vechi), reprezentată în Transilvania și Moldova prin cultura Criș, a fost cercetată începînd de acum zece ani în săpăturile de la Glăvăneștii Vechi, Perieni și Valea Lupului. Culturile

materiale ale neoliticului mijlociu din țara noastră se dezvoltă în arii geografice mult mai restrânse. Cu excepția Dobrogei, unde cultura Hamangia își păstrează mai departe perfectă sa unitate, în restul țării se constată mai multe culturi neolitice datînd cam din aceeași vreme. În Oltenia a fost cercetată în ultimii zece ani cultura Vădastra. Pe grindurile Dunării — la Rast, de pildă — sau în Banat și Transilvania continuă să se dezvolte formele culturii vechi neolitice de tipul Criș. Pe valea Dunării, la răsărit de Olt, se dezvoltă în cursul etapei mijlocii a neoliticului, cultura Boian. Cercetările din ultimii ani de la Bolintineanu și Giulești, Tangîru și Vărăști au dus la precizarea fazelor acestei culturi deosebit de însemnate pentru istoria străveche a patriei noastre. Înspre nord, cultura Boian a preluat și unele elemente mai vechi, specifice ceramicii decorată cu linii continue, așa cum a rezultat de pe urma cercetărilor din ultimii ani de la Leț și Zănești.

Dacă cercetările arheologice mai vechi, făcute la Sălcuța, Gumelnița și mai ales la Cucuteni, au permis cunoașterea aspectelor specifice ale culturilor neolitice tîrzii de pe teritoriul țării noastre, săpăturile din ultimii ani au adus o seamă de precizări de cel mai mare interes atît pentru periodizarea acestor culturi, cit și pentru determinarea unor aspecte specifice ale vieții economice și sociale din această perioadă. La Izvoarele s-a precizat geneza culturii Cucuteni, la Hăbășești s-a dezvelit pentru prima oară o întregă așezare neolitică.

Neoliticul final și tranziția spre epoca bronzului (1900—1700 î.e.n.), cunoscute mai demult prin săpăturile de la Coțofeni, au fost cercetate în ultimii ani în Moldova prin săpăturile de la Horoștița și Foltești. Economia acestei perioade are un caracter predominant păstoresc, așa cum a rezultat de altminteri de pe urma săpăturilor recente de la Stoicani și Brălița. Avem de-a face în această perioadă, care poate fi datată aproximativ la începutul celui de-al doilea mileniu î.e.n., cu un proces de transformare a triburilor neolitice, pe baza dezvoltării forțelor de producție locale, dar și prin contactul cu triburile de păstori nomazi venite dinspre răsărit.

Renunțînd la interpretarea anterioară de a periodiza epoca bronzului prin transformări considerate ca datorîndu-se exclusiv unor factori externi, arheologii noștri au scos la iveală în ultimele lor lucrări, ca și în primul volum din *Istoria Romîniei* și volumul I al lucrării *Din istoria Transilvaniei*, elementele locale care stau la baza acestor transformări interne. Desigur că și sub impulsul unor triburi venite din afara spațiului carpato-dunărean aceste schimbări în viața economică a triburilor au dus la o restructurare a temelilor societății omenești de pe cuprinsul țării noastre. Între anii 1700—1200 î.e.n. se dezvoltă mai multe grupuri tribale, legate între ele nu numai prin forme comune ale culturii materiale, dar și prin constituirea unor puternice uniuni tribale, în sinul cărora apar pentru prima dată semnele unui proces de diferențiere economică și socială, ce constituie baza dezvoltării unor noi relații de producție, caracteristice fazei tîrzii a comunei primitive. Această perioadă, în care își fac apariția premisele economice și culturale ale viitoarelor triburi geto-dacice, are o mare însemnătate pentru istoria noastră. Trebuie

subliniat totodată și rolul de rezervor uman și cultural pe care l-au jucat aceste triburi în raport cu schimbările profunde care au loc în cursul mileniului II î.e.n. în sudul Peninsulei Balcanice și în bazinul Mării Egee.

Epoca bronzului a fost cercetată în ultimii ani atât la Virșand și Socodor, în vestul țării, cât și la Verbicioara și Sărata-Monteoru, la sud de Carpați. Săparea în întregime a necropolei de incinerare de la Cîrna a dat la iveală documente arheologice de o mare însemnătate, dintre care amintim în special splendidele figurine de lut ars, a căror valoare artistică excepțională merită a fi subliniată, cu atât mai mult cu cât ele îngăduie, pentru perioada de mijloc a bronzului, precizarea raporturilor pe care această cultură le are cu epoca respectivă a bronzului, din Balcani și din bazinul Mării Egee.

Istoriografia mai veche se oprișe, datorită orientării neștiințifice, lipsei documentelor arheologice și a unor studii speciale, la ideea că epoca bronzului s-a terminat în chip brusc, prin apariția năvalnică a unor triburi străine, care au adus cu ele metalurgia fierului. Astăzi, de pe urma unei cercetări atente și minuțioase, se poate afirma că trecerea de la faza de sfârșit a epocii bronzului la prima epocă a fierului dovedește o continuitate de viață și de cultură a elementului autohton, ce devine, începînd cu sec. al VIII-lea î.e.n., receptiv față de noua tehnică a metalurgiei fierului, prin contactul strîns cu cimrierii din răsărit și a legăturilor lumii balcanice cu Asia Mică.

Cercetările din ultimii 15 ani au adus informații noi și cu privire la începuturile epocii fierului (800 î.e.n.—100 e.n.). Ele au dus nu numai la modificarea tabloului general al societății omenești din spațiul carpatodunărean în prima parte a mileniului I î.e.n., pe care îl prezenta V. Pârvan în lucrarea sa de sinteză *Getica*, apărută în 1926, dar și la o documentare nouă, pe temeiul căreia poate fi reconstituită această însemnată perioadă, cu atât mai însemnată cu cât în decursul ei au avut loc nu numai profunde transformări economice și sociale, prin predominarea păstoritului, dar și cristalizarea diferențierilor lingvistice, care au dus la separarea triburilor balcano-dunărene.

Perioada de trecere spre faza mijlocie a Hallstattului (sec. VIII—VI î.e.n.), determinată pentru prima dată în Oltenia la Basarabi, a fost studiată mai ales prin săpăturile de la Balta Verde din aceeași regiune. Ea a fost de asemenea identificată și mai spre răsărit, în săpăturile de la Popești-București și Poiana-Tecuci.

Ultima fază din prima epocă a fierului (550—300 î.e.n.) a început să fie mai bine cunoscută în special de pe urma ultimelor săpături și cercetări arheologice de la Cernavoda, Alexandria, Ferigile, Bîrșești-Vrancea. Ea nu se prezintă uniform pe întreg teritoriul țării noastre. Într-adevăr, societatea băștinașe intrase la această dată în contact direct atât cu lumea scitică din stepele din sudul U.R.S.S., cât și cu civilizația greacă, răspîndită în întregul bazin al Mării Negre prin intermediul coloniilor grecești de pe țărmurile sale de nord și apus. Pe cînd influența greacă a fost mai accentuată asupra populației băștinașe din regiunea Dunării de jos — dovadă descoperirile recente de la Cernavoda și Alexandria — influența scitică este mai pronunțată în Moldova, Transilvania și în zona subcarpatică,

dovadă descoperirile din ultimii ani de la Bîrsești și Ferigile. În aceste regiuni tradiția hallstattiană s-a menținut mai îndelung, tocmai datorită lipsei unui contact direct cu civilizația superioară grecească.

Problema „invaziei scitice”, considerată de V. Pârvan drept un factor decisiv în evoluția istorică a lumii geto-dace, a fost de altminteri pusă, în ultimii ani, în termeni cu totul diferiți. Cercetările recente au pus tot mai mult accentul pe introducerea stilului animalier scitic în cultura locală geto-dacică, de pe urma unor infiltrații sporadice și a unui contact marginal tribal, negîndu-se tot mai hotărît o așa-zisă „invazie” scitică. Recentele descoperiri de la Bîrsești și Ferigile, ca și cele mai de demult de la Craiova, par a îndreptăți această concluzie, cel puțin pentru sec. VI—V î.e.n. În Dobrogea, prezența de mai lungă durată a sciților poate fi constatată doar de la mijlocul sec. al IV-lea înainte. Unele monumente de tip scitic, descoperite mai demult, ca de pildă tezaurul de la Ilagighiol, nu pot fi considerate astfel autentice scitice, ci trebuie interpretate ca un reflex al puternicei influențe scitice exercitată în întreg spațiul balcano-dunărean în această perioadă.

Dacă cercetările cu privire la pătrunderea civilizației grecești și, într-o oarecare măsură, a influențelor pe care ea le-a exercitat asupra populațiilor autohtone, au început încă din vremea lui Vasile Pârvan și anume o dată cu campaniile de săpături de la Histria, inaugurate în 1914, nu e mai puțin adevărat că efortul de a obține date noi cu privire la viața din coloniile grecești din Pontul Euxin, ca și încadrarea acestor date în marea problemă a raporturilor dintre greci și băștinași pe ambele maluri ale Dunării s-au făcut în chip sistematic de-abia începînd din anul 1948. Au fost reluate, prin reorganizarea șantierelor de la Histria și Callatis, marile campanii de săpături arheologice din orașele dobrogene. Materiale extrem de variate — arheologice, epigrafice și numismatice — obținute an de an în cercetări de tot mai mare amploare au permis o cunoaștere mai adîncă a fazelor de început ale acestor „insule” sclavagiste, cît și a rolului jucat de ele în dezvoltarea societății băștinașe. Geneza unor astfel de așezări, ca și evoluția lor ulterioară, a fost ea însăși determinată de raporturile cu lumea băștinașă din Dobrogea și de la nordul Dunării, ce trecuse definitiv în ultima fază a orînduirii primitive. Nu putem intra aici în prezentarea amănunțită a acestor monumente grecești sau băștinașe, deși multe dintre ele pot fi considerate documente de însemnătate general europeană. Ceea ce interesează este însă faptul că cercetările de la Histria, Mangalia, Constanța, ca și cele efectuate în satele dobrogene (Tariverdi, Sinoe și altele) au dovedit o interdependență greco-băștinașe ce afectează nu numai baza materială a vieții istorice din secolele VII—IV î.e.n., dar și diferitele compartimente ale suprastructurii acestor comunități, grecești sau băștinașe. Faza arhaică (sec. VII—VI î.e.n.) și faza clasică (sec. V—IV î.e.n.) din viața acestor orașe grecești sînt astăzi nu numai mult mai bine cunoscute, dar și mult mai puternic reliefate în sistemul de legături economice și politice din această vreme dintre lumea mediteraneană și cea de la Dunărea de jos. E de ajuns să amintim faptul că ultima mare sinteză a cercetărilor istorice din întreg bazinul Mării Negre (studiul lui Hr. Danov din *Real-Encyclopedie* a lui Pauly-Wissowa,

Stuttgart, 1962) subliniază contribuția deosebit de însemnată a recentelor cercetări istorice românești nu numai pentru cunoașterea Dobrogei în special, dar și pentru cunoașterea istoriei vechi a bazinului Mării Negre în general.

Pentru perioada ulterioară din istoria coloniilor dobrogene, și anume perioada macedoneană și hellenistică (sec. IV—I î.e.n.) au fost obținute în cercetările arheologice și epigrafice românești date de o însemnată covârșitoare. Semnificația lor este cu atât mai mare cu cât ele privesc o arie geografică mult mai vastă, îmbrățișând în egală măsură atât istoria veche a patriei noastre, cât și istoria veche a întregului sud-est european. Geneza culturii La Tène pe ambele maluri ale Dunării, ca și la sud și nord de Carpați, evoluția social-economică a triburilor tracice și geto-dace, raporturile economice și politice dintre greci și băștinași, ca și adâncirea contradicțiilor economice din însuși interiorul orașelor grecești constituie capitole cu totul noi, sau precizate pentru prima dată în chip just, ale acestei cercetări. Rolul grecilor în evoluția societății băștinașe, ca și determinarea limitelor reale ale aportului scitic și celtic în formarea culturii materiale și în organizarea social-economică a triburilor geto-dacice au putut fi astfel precizate într-o măsură care nu era posibilă în cercetările dinaintea ultimului deceniu. Descoperirile mai vechi de la Poiana, Craiova și Poroina, la nordul Dunării, și de la Hagighiol, în nordul Dobrogei, au putut fi pentru prima oară just interpretate în lumina acestor fenomene de interdependență greco- și scito-băștinașă. Recentele descoperiri de la Cernavoda, Medgidia și Alexandria jalonează etapele și limitele influențelor grecești și scitice, dar, mai ales, etapele de dezvoltare ale societății băștinașe, a cărei înflorire explică realizarea primelor uniuni tribale cunoscute de izvoarele grecești la nordul Dunării încă de la sfârșitul sec. al IV-lea î.e.n. Câteva inscripții recent descoperite aruncă o lumină vie asupra raporturilor politice dintre „regii” autohtoni și orașele pontice, pe de o parte, dintre acestea și alte orașe mai îndepărtate, pe de altă parte.

Cu aceasta am ajuns, în expunerea noastră, la una din problemele majore ale cercetărilor arheologice și istorice efectuate în ultimul deceniu, și anume la civilizația dacică.

Este meritul lui V. Pârvan de a fi subliniat importanța excepțională pe care o prezintă această perioadă pentru istoria veche a poporului nostru. Este epoca începuturilor statului dac sub Burebista și a închegării sale definitive sub Decebal. Este epoca marilor lupte pentru independența statului dac, ce constituia prin însăși existența sa o adevărată primjdie pentru Imperiul roman la frontiera sa dunăreană.

Cercetările începute după primul război mondial la cetatea dacică de la Costești, ca și în așezările geto-dacice de la sud și răsărit de Carpați — Tinosul, Crăsani, Popești, Zimnicea și Poiana-Tecuci — aduseseră la iveală o seamă de descoperiri de cel mai mare preț. Din 1948 însă, cercetarea acestei perioade a cunoscut o dezvoltare nemaiîntâlnită pînă acum, scoțînd la lumină aspecte noi și originale ale culturii geto-dacice, în special în regiunea cetăților dacice din munții Orăștiei, care devine — între secolele I î.e.n. — I e.n. — adevăratul centru politic al tuturor triburilor dintre Balcani și Carpații Păduroși. Castelele și turnurile de strajă, construite după cea mai înaintată metodă constructivă a acelei vremi, descoperite

În regiunea munților Orăștiei dovedesc nu numai un efort militar excepțional, organizat de Burebista și Decebal în condițiile statului sclavagist începător, dar și o mare dezvoltare a forțelor de producție, ilustrată de templele, tezaurele artistice, monedele și uneltele dacice. Această splendidă cultură materială, ca și organizarea politică incipientă a statului dac constituiau un adevărat pericol pentru statul roman, nu numai prin faptul că la nordul Dunării se constituise un puternic stat „barbar”, dar și fiindcă el putea polariza elementele politice dușmănoase Romei. Transformarea Daciei în provincie romană a eliminat astfel pentru mai bine de două veacuri singura forță politică și economică susceptibilă de a deveni un focar de neliniște la frontiera de nord a Imperiului roman.

Perioada stăpînirii romane în noua provincie a Daciei, ca și în Dobrogea care, din anul 46 e.n., fusese integrată în provincia Moesia, a stat în tot cuprinsul deceniilor anterioare în centrul atenției arheologilor români. Într-o anumită măsură, se poate afirma că această perioadă a fost cercetată în trecut cu precădere. Astfel se explică faptul că, fără a fi rezolvat numeroasele probleme arheologice și istorice, pe care le ridică la fiecare pas studierea epocii sclavagiste din istoria noastră veche, se făcuseră o seamă de cercetări, care au permis ca efortul arheologilor noștri să se îndrepte în special asupra altor perioade mai puțin cunoscute sau chiar cu totul ignorate.

Cucerirea romană, care a dăinuit în Dacia mai bine de un veac și jumătate (106—271 e.n.), a adus cu ea și formele sale caracteristice de viață materială. Așa după cum numeroasele inscripții grecești din Dobrogea, ca și celelalte urme arheologice, ne arată dezvoltarea sclavagismului grec în orașele Histria, Tomis și Callatis, tot așa numeroase inscripții latine, ca și alte urme arheologice descoperite în Oltenia, Banat și mai ales în Transilvania, ne arată gradul de dezvoltare al forțelor de producție din Dacia în cursul secolelor II—III e.n. În unele orașe din Dacia, în care au fost colonizați cetățeni romani cu privilegii mari în raport cu populația dacică cucerită, au fost efectuate săpături sistematice.

Cercetările făcute pe teritoriul Daciei romane de altădată au avut ca scop fie lămurirea unor probleme legate de organizarea militară și administrativă a provinciei — ca de pildă, săpăturile de la Porolissum, unde a fost descoperit amfiteatrul orașului, și de la Sucidava —, fie continuitatea de viață a populației dacice rămasă sub stăpînire romană. Păstrarea unor tradiții locale în ceramică, de pildă, constatată prin săpăturile de la Cristești și Cașolț, a fost pusă în lumină abia cu prilejul ultimelor cercetări. Prezența populației dacice a fost constatată recent și la Sărățeni, la Moigrad și Soporul de Cîmpie.

La sud de Carpați, perioada romană a fost cercetată prin săpăturile de la Sucidava, adevărat cap de pod al stăpînirii romane pe fostul teritoriu al Daciei Malvensis. Cetatea a durat pînă la mijlocul sec. al V-lea e.n., cînd a fost cucerită și incendiată de către huni.

Concluzia generală care se poate astfel trage de pe urma ultimelor descoperiri și cercetări arheologice este că pe teritoriul fostei provincii

a Daciei romane a trăit mai departe o populație daco-romană, a cărei existență este astăzi sigur documentată pentru perioada de după anul 271. Această populație reprezintă elementul etnic de bază în continuitatea de viață de-a lungul acestei epoci și totodată un factor care a contribuit în mare măsură la dezvoltarea economică, socială și culturală a societății care, în acea perioadă, trăia pe teritoriul actual al țării. Teoria că această populație ar fi fost retrasă în întregime o dată cu trupele și administrația romană a căpătat astfel o lovitură decisivă. Nu este însă mai puțin adevărat că populația daco-romană de la nordul Dunării a continuat să se romanizeze și în secolele următoare, datorită legăturilor permanente cu orașele romane de la sudul marelui fluviu, care a unit populațiile de pe cele două maluri.

Romanizarea rapidă a populației din Dacia a putut fi urmărită în egală măsură și în Dobrogea, definitiv încadrată în anul 46 e.n. în provincia Moesia. Satele și târgurile dobrogene și-au schimbat și ele repede înfățișarea. Studiarea documentelor epigrafice a permis, pe de altă parte, precizări de cel mai mare interes atât în privința evoluției demografice, cât și a noilor raporturi de proprietate, introduse de noii stăpâni în această zonă periferică a imperiului. Asigurată prin numeroase trupe de frontieră, liniștea politică din această regiune explică înflorirea orașelor grecești de pe țărmul Pontului Euxin și în special a metropolei de la Tomis. Monumente de tot felul, descoperite mai recent sau mai demult, ilustrează această înflorire. Ea era atât de strâns legată de condițiile generale ale Imperiului roman, încât nu e de mirare că chiar după ce criza generală a sclavagismului roman, ca și puternicele atacuri ale goșilor și carpilor au lăsat urme dramatice, aceste orașe s-au refăcut, începând chiar din perioada lui Dioclețian și Constantin cel Mare. Descoperiri de mare interes artistic și istoric, ca cele din incinta târzie a Histriei sau de pe teritoriul actual al orașului Constanța, sînt o dovadă elocventă despre avîntul pe care l-au cunoscut aceste centre urbane în perioada târzie a imperiului roman. Unele dintre ele, ca, de pildă, complexul marilor palate de la Histria și Callatis și, mai ales, basilicile și edificiul cu mozaic de la Constanța, descoperite în ultimii ani, și-au căpătat repede o faimă internațională, pe deplin meritată. Dincolo însă de capitolul istoriei artelor și al tehnicii constructive, pe care l-au deschis aceste monumente, trebuie subliniată excepționala lor importanță istorică. Într-adevăr, aceste monumente constituie documente de cel mai mare preț într-o dezbatere de caracter internațional deschisă de istoriografia marxistă, și anume caracterul și limitele ultimei faze a sclavagismului roman, în raport cu ceea ce, cîteva veacuri mai târziu, poate fi considerat drept începutul epocii feudale în această parte a lumii romane. Din acest punct de vedere, cercetările romînești au permis precizări fundamentale. Și nu e de mirare că ele constituie, la ora actuală, puncte de vedere ce au intrat în circuitul marilor congrese. Fără a intra în amănunte ce ar depăși cadrul acestei succinte expuneri, e de ajuns să subliniem faptul că viața urbană, pe deplin artizanală încă în toate resorturile sale, așa cum rezultă de pe urma descoperirilor din orașele dobrogene, exclude concluzia unei rapide feudalizări a Imperiului roman de răsărit, ce ar fi apărut după unii cercetători

încă în cursul sec. al IV-lea e.n. Despre așa ceva nu poate fi vorba decât începînd cu sec. al VII-lea înainte. În lumina acestei dezbateri, ce se află încă în curs, trebuie apreciată importanța descoperirilor de tot felul făcute în Dobrogea, fie în orașele pontice, fie în centrele de pe malul Dunării, cum ar fi cele de la Dinogetia și Piatra Frecăței, Ulmetum și Tropaeum Traiani.

Capitolul cel mai nou și, poate, cel mai însemnat al cercetărilor arheologice și istorice românești din ultimul deceniu îl constituie însă cercetările documentelor privind faza de tranziție dintre părăsirea Daciei romane, în 271, și epoca de formare a poporului și limbii romine. Despre continuitatea elementului daco-roman la nordul Dunării s-a scris mult și altădată, adeseori în condiții și un climat străin cercetării istorice obiective. Recentele cercetări istorice românești își datoresc superioritatea nu numai prin faptul că această problemă a fost pentru prima dată judecată în spirit cu adevărat științific de pe pozițiile concepției materialist-istorice, dar și prin faptul că, pentru prima oară, a fost asigurat un minimum de documentare precisă, înainte de toate arheologică. Ea a permis și va permite și mai departe distincția necesară între ceea ce putem numi urmele concrete ale triburilor în migrație — goți, gepizi, huni, avari — și urmele, mai bogate decât se credea altădată, ale populației daco-romane rămasă în continuare la nordul Dunării și în Carpați. La Porumbeni Mici, Soporul de Cîmpie și Alba Iulia au putut fi studiate urmele populației daco-romane rămase încă dinaintea părăsirii Daciei și din perioada imediat următoare. La Bratei, tot în Transilvania, aceste urme continuă în tot cursul sec. al V-lea. La sud de Carpați, urme asemănătoare au putut fi identificate la Ipotești, București-Militari, Olteni și Spantov. Pînă în veacul al VI-lea, avem astăzi dovada unor așezări sau grupuri de populație daco-romanizată, ce se încadrează — din punctul de vedere al istoriei culturii materiale — în marea arie a culturii de tipul Sîntana de Mureș-Cerneahov. Elemente de rit funerar, ca și unele forme ceramice specifice acestei populații, apărute tot mai frecvent, constituie astăzi o dovadă de netăgăduit în privința continuității acestei populații la nordul Dunării. Faptul că izvoarele romane tîrzii și bizantine vorbesc de anumite triburi în migrație se explică prin aceea că ele singure păreau a reprezenta, în raport cu imperiul, forța politică dinamică. Lucrul este numai parțial adevărat, dacă ne gîndim că, cel puțin pentru sec. al IV-lea, un rol asemănător l-au jucat în partea de răsărit a țării, în Moldova și nord-estul Transilvaniei, triburile de daci liberi, cunoscuți în special sub numele de carpi sau carpo-daci. Cultura lor materială a putut fi mai bine precizată, căpătîndu-se astfel o dovadă concretă, ce a pus în relief rarele informații scrise cu privire la activitatea și extensiunea lor.

Din punctul de vedere istoric, problema e desigur mai complicată după veacul al V-lea. Loviturile hunilor și ale avarilor, stăpîni necontestati în regiunea Dunării de mijloc, au provocat o stare de permanentă neliniște, al cărui dramatic ecou poate fi constatat în incendierea și chiar abandonarea multor orașe de pe ambele maluri ale Dunării. Dispariția

unor așezări rurale de la nordul Dunării a pus cu acuitate problema abandonării acestei regiuni de către populația locală. Așa cel puțin căutau să explice altădată unii istorici și arheologi tăcerea izvoarelor scrise și absența dovezilor materiale. Desigur că aceste dovezi materiale trebuie mai departe căutate. Dar a căpătat tot mai mult temei ipoteza formulată mai demult de acad. C. Daicoviciu și acad. E. Petřovici, că avem de-a face nu cu o abandonare a regiunii în sine, ci cu o abandonare temporară a așezărilor stabile, și anume în sensul că o bună parte din această populație și-a schimbat felul său de viață, trecînd de la agricultură la o tot mai exclusivă creștere a vitelor. Acest fapt a permis populației daco-romane primejduite — supusă în continuare procesului de romanizare, datorită legăturilor permanente cu sudul Dunării — să se pună la adăpost de jafuri și atacuri prin pendularea cu turmele între munte și ascunzișurile văii Dunării. Astfel se explică faptul aparentei abandonări a regiunii, sălaşurile de păstori fiind, din punct de vedere arheologic, infinit mai greu de sesizat. Numai așa se poate explica, pe de altă parte, faptul — pus în lumină în ultimul capitol din primul volum al *Istoriei României* de cei doi specialiști mai sus amintiți — că limba romină și-a păstrat, în raport cu alte limbi neolatine, caracterul său arhaic și că toponimia majoră a teritoriului daco-roman a îmbrăcat o haină specific slavă. În lumina acestei duble constatări putem judeca mai bine astăzi atât prezența slavilor pe teritoriul țării noastre, cât și rolul lor în procesul de formare a poporului și limbii romine. Este explicabil astfel interesul cu care arheologia rominească a urmărit, în ultimul deceniu, identificarea celor mai vechi urme slave de la noi, începînd cu descoperirile de la Suceava și mai ales cele de la Sărata-Monteoru. Încadrate în marea problemă a expansiunii spre sud și vest a triburilor slave, aceste urme au îngăduit studierea procesului de simbioză a populației daco-romane cu noii veniți, ca și acela al slavizării populației de la sudul Dunării. Infiltrații ulterioare, datînd din sec. al VII-lea și al VIII-lea, ca cele cercetate în Transilvania și Moldova, indică etapele de răspîndire a triburilor slave pe întreg cuprinsul țării. Este vremea în care se petrece, în condiții insuficient de clare încă, restabilirea unor așezări ale grupurilor de populație daco-romanică alături de așezările slave. Cu aceasta vrem să spunem că, o dată depășită faza marilor primejdii ce au caracterizat epoca anterioară, această populație daco-romanică autohtonă, trăind timp de mai bine de două veacuri în condițiile unei vieți agricole și pastorale, a preluat de la populația slavă, stabilită pe cuprinsul țării, elemente de limbă, de toponimie și de cultură materială, care vor colora în chip specific cultura populației rominești străvechi. Despre unele probleme ale acestei noi faze s-a discutat mult și se va mai discuta încă în știința istorică rominească. Au apărut încă de pe acum unele ipoteze și precizări susceptibile de a fi îmbogățite. La Dridu și Bucov au fost precizate urmele acestei culturi strărominești, cel puțin începînd cu a doua jumătate a sec. al X-lea. Nu este desigur locul să stăruim aici asupra acestei probleme, discutată de altminteri în chip special în unele materiale ale acestui număr special al revistei „Studii“. Un lucru rămîne însă evident: cercetările efectuate în ultimul deceniu au permis, pentru prima dată în istoriografia romi-

nească, depășirea fazei de dibuiri și de polemici uneori sterile, caracteristice istoriografiei române, bulgare și maghiare din deceniile precedente. Procesul de formare a poporului și limbii române, considerat altă dată ca „o enigmă și un miracol istoric”, nu mai poate fi mutat în chip capricios dintr-un colț într-altul al Balcanilor și într-o vreme vag limitată între secolele III și XII. El trebuie situat ca avînd loc la nordul Dunării și într-o vreme în care coordonatele istorice, specifice secolelor VII—X, și-au căpătat unele precizări ce lipseau cu totul altădată. Se încheia astfel, după o evoluție milenară, dezvoltată organic în regiunea carpa-to-dunăreană, un proces de transformări etnice și sociale-economice a cărui ultimă fază a dus în mod firesc la formarea poporului și limbii române. Substratul geto-dacic — colorat puternic de contribuția romană și, într-o fază ulterioară, de cea slavă — a asigurat astfel poporului și limbii române un loc aparte în marea familie a popoarelor de limbă neolatină, pregătind condițiile specifice dezvoltării formațiilor politice românești de la începutul evului mediu.

Această succintă enumerare de probleme și rezultate, obținute în ultimii 15 ani de istoriografia românească marxistă, nu poate epuiza tot efortul pe care specialiștii noștri l-au depus în acest domeniu. O seamă de lucrări, în parte încheiate, în parte în curs de desfășurare, ca de pildă reunirea într-un singur mănunchi a tuturor textelor grecești, latinești și bizantine cu privire la istoria veche a țării noastre, sau redactarea unui *corpus* de inscripții latinești și grecești din Dacia și Dobrogea, au folosit în egală măsură la redactarea anumitor capitole ale volumului I din *Istoria României*. Studii numismatice, ca și realizarea parțială a unui repertoriu al tuturor descoperirilor arheologice făcute pe cuprinsul țării, merită de asemenea să fie subliniate cu acest prilej. Nu pot fi lăsate deoparte nici numeroasele studii de amănunt sau de sinteză, publicate în acești ultimi 15 ani, precum și o serie de monografii istorico-arheologice ce au văzut de asemenea lumina tiparului în această vreme. Izvorite din valorificarea unor documente descoperite mai demult, dar mai ales din studierea sistematică a rezultatelor obținute în ultimii 15 ani, ele au pregătit an de an temeiul științific al acelei sinteze istorice de mare valoare științifică — volumul I din *Istoria României*, apărut în 1960 — care încheie o primă etapă a acestui efort colectiv de cercetare și deschide, prin problemele și rezultatele obținute, un nou câmp de cercetare pentru anii care vin. Se poate astfel afirma că, în ciuda unor dificultăți specifice acestui domeniu de cercetare, istoricii și arheologii români au făcut în acești ultimi 15 ani atît dovada devotamentului lor față de programul revoluției culturale din țara noastră, cît și a maturității de gîndire și de interpretare, în lumina concepției materialismului dialectic și istoric, în acest sector de activitate care cercetează o perioadă istorică, pe cît de depărtată în timp, pe atît de actuală.

PROBLEME ALE PERIOADELOR DE TRANZIȚIE DIN ISTORIA STRĂVECHE

DE

D. BERCIU

În ultimii 15 ani au fost create în țara noastră condiții excepțional de favorabile dezvoltării tuturor cercetărilor științifice. Așa se explică și avântul fără precedent pe care l-a luat arheologia românească sub regimul nostru democrat-popular. Au fost obținute succese remarcabile în domeniul istoriei străvechi a patriei noastre, dar în același timp școala arheologică românească a adus un aport deosebit de valoros și în elucidarea unor probleme, nu numai de interes local sau regional, ci mult mai generale. De pildă, când pe plan mondial s-a pus în discuție problema revizuirii concepției însăși despre ceea ce se numește neolitic sau problema întocmirii unor sisteme de cronologie relativă și de sincronisme, arheologii noștri au fost în situația să participe efectiv la dezbaterea unor asemenea probleme, și cu rezultate pozitive.

Pe măsură ce se desfășura revoluția culturală din țara noastră s-au pus și în cîmpul cercetării arheologice temeiurile de nezdruccinat ale concepției marxist-leniniste, fundamentate pe principiile materialismului dialectic și istoric.

Pe lângă aplicarea celor mai moderne metode de cercetare și înregistrare pe teren și efectuarea săpăturilor arheologice pe baza unui plan bine întocmit și realizat potrivit prevederilor, în cadrul activității științifice generale a Academiei Republicii Populare Romîne, de către Institutul de Arheologie, s-a trecut curînd la faza de generalizare istorică, de interpretare științifică, justă, a unei documentări arheologice mereu sporite, îmbogățite an de an într-un ritm necunoscut niciodată în trecut. Au apărut astfel, mai întii lucrări de mică întindere¹, ca apoi să se treacă la capitolele de largă sinteză ale primului volum din *Istoria Romîniei*²,

¹ D. Berciu, *Despre apariția și dezvoltarea patriarhatului pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, SCIV, nr. 2, I, 1950.

² Apărut în Editura Academiei R.P.R., 1960.

rezultat pozitiv al dezvoltării [istoriografiei românești, marxist-leniniste și al noului stil de muncă în colectiv.

Mulțumită acumulării unui imens material documentar, dar mai ales datorită aplicării metodologiei marxiste în interpretarea faptelor, s-a putut urmări și adânci procesul istoric al apariției, dezvoltării și dezagregării orinduiri comunei primitive pe teritoriul României. Fără îndoială că perioadele de tranziție de la o etapă la alta au fost acelea care au necesitat o atenție specială și au stîrnit discuții ample, la capătul cărora — așa cum s-a văzut și cu ocazia redactării capitolelor respective din *Istoria României* — au putut fi clarificate unele aspecte ale problemelor ridicate, dar au mai rămas altele încă nerezolvate atunci definitiv.

Se știe că în arheologia românească din ultimii ani — ca, de altfel, și în cea mondială — au revenit în repetate rînduri problemele mezoliticului, adică ale acelei perioade de trecere de la paleolitic la neolitic, pe care cîțiva cercetători încercaseră s-o conteste atît din punct de vedere cronologic, cît și cultural-istoric¹, precum și problemele formării vieții neolitice însăși, bazată pe cultivarea plantelor și creșterea animalelor domestice. Cele două serii de probleme prezentau de la început o atît de strînsă legătură între ele, încît nu puteau fi rezolvate izolat și nici în cadrul unui spațiu geografic restrîns sau a unei durate de timp prea limitate. De aceea, rezolvarea problemelor referitoare la perioadele respective din istoria străveche a României a fost conexată cu aceea privind întreaga Europă sud-estică și Orientul apropiat, adică acele regiuni în care, după al doilea război mondial, ca și în țara noastră, s-au făcut numeroase descoperiri arheologice, urmate de studii de amănunt, de analize și determinări felurite și de lucrări de sinteză, mai mult sau mai puțin cuprinzătoare.

Dacă pînă acum cîțiva ani descoperirile mezolitice de pe teritoriul țării noastre erau încă puține², în ultima vreme ele s-au înmulțit, iar încadrarea lor cronologică și culturală nu mai poate fi pusă la îndoială. Lucrările seminarului arheologic romîno-sovietic, ținut la București în prima jumătate a lunii octombrie 1962, au subliniat aportul adus de cercetarea arheologică românească și cea sovietică³ la elucidarea problemei mezoliticului în aceste părți ale Europei. S-a constatat deci că teritoriul României a făcut parte, ca și restul Europei sud-estice, din zona de locuire a vîntătorilor și pescarilor mezolitici. O atare concluzie închide discuțiile de pînă acum, iar documentarea arheologică, în curs de îmbogățire crescîndă, vine să deschidă perspective noi în înțelegerea rolului fondului mezolitic în procesul cristalizării primelor culturi neolitice de pe teritoriul României, în structura cărora se observase, în timpul cercetărilor din ultima decadă și jumătate, frecvența unei puternice componente mezo-

¹ Cum a încercat, de pildă, la noi, C. Nicolăescu-Plopșor; vezi mai departe la p. 1369, nota 5.

² Vezi, pentru o primă valorificare, în *Istoria României*, vol. I, p. 25 și urm. (I. Nestor).

³ Desele referiri făcute de către P. I. Boriskovski de la Leningrad, în comunicarea sa *Problemele paleoliticului tîrziu și mezoliticului din nord-vestul litoralului Mării Negre*, la descoperirile din România, dovedeau — pe lîngă altele — justețea părerii privind prezența mezoliticului în România.

litice, întocmai ca în restul Europei sud-estice și în Orientul apropiat. Or, pe plan istoric general, aceasta înseamnă că acele comunități mezolítico-tardenoisienne, ale căror dovezi de locuire au și început să se descopere în țara noastră, au asigurat și aci continuitatea dintre mezolitic și neolitic, atât în domeniul uneltelor de producție (a se vedea, de pildă, uneltele mărunte de silex, microlitele), al tehnicii, al vieții social-economice și poate al artei¹, ele constituind cadrul și conținutul pe care avea să se grezeze și să se desfășoare „revoluția neolitică” în cursul căreia s-a trecut și în această parte a Europei, pentru prima dată, la o viață stabilă, de cultivatori de plante și crescători de animale domestice. Viitoarele cercetări din România și din Balcani vor arăta, fără îndoială, că fondul mezolitic târziu de aci a reprezentat un factor activ în geneza neoliticului sud-est-european, cu toate pătrunderile grupelor omenesti din Orientul apropiat, deja trecut la o economie protoagricolă și cu toată difuzarea ulterioară a unor elemente culturale și cunoștințe tehnologice superioare.

Pornind de la stadiul dezvoltării științei arheologice din Orientul apropiat și de la descoperirile din 1956 făcute în Tessalia și de la cele din R.P.R. și luând în considerare ansamblul condițiilor geografice, climatice și biologice din Europa sud-estică și din țara noastră în perioada de trecere spre epoca neolitică, am formulat, încă din 1958, părerea existenței unui neolitic foarte vechi, pe teritoriul țării noastre, în al cărui conținut lipsea ceramica², pe care o consideraseră atîta vreme arheologii drept „fosila directoare” în caracterizarea culturilor neoliticului și care s-a dovedit, de altfel, în ultima vreme că apariția ei rămîne independentă de aceea a cultivării plantelor sau a creșterii animalelor. Lipsa unei documentări general acceptate făcea ca pînă acum doi ani problema neoliticului preceramic sau aceramic să rămînă încă în domeniul ipotezelor³, deși observații și argumente noi veneau și din partea unor arheologi străini⁴, ca să sublinieze posibilitatea existenței pe teritoriul României și în alte părți în Balcani a unui orizont protoneolitic fără ceramică. La noi continua totuși să se manifeste neîncredere⁵, fără să se fi avut în

¹ Așa cum sugera foarte recent J. G. D. Clark la Congresul Internațional de la Roma, 1962: *A Survey of the Mesolithic Phase in the Prehistory of Europe and South-West Asia*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche, I. Relazioni generali*, Roma, 1962, p. 100. În orice caz, va trebui să se țină seama de acum înainte, mai mult decît în trecut, că în decorațiunea ceramicii culturii neolitice — dintr-o perioadă veche, premergătoare formării complexului Cucuteni-Tripolie —, de pe Bugul inferior, descoperită de arheologii sovietici de la Kiev în ultimii ani și adusă în dezbaterile seminarului romîno-sovietic amintit mai sus, se întîlnește meandru și decorul spiralic, care pot fi o moștenire din orizontul anterior, cel de la Mezin (R.S.S. Ucraina).

² D. Berciu, *Neolitic preceramic în Balcani*, SCIV, nr. 1, IX, 1958; *idem*, *Asupra protoneoliticului Europei sud-estice, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960.

³ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România, în lumina noilor cercetări*, Ed. Academiei R.P.R., 1961, p. 9 și urm.

⁴ Vl. Milojević, *Präkeramisches Neolithikum auf der Balkanhalbinsel*, „Germania”, vol. 38, 3-4, 1960; vezi, de asemenea, recent: J. Korošec, *Alcuni problemi del Neolitico Balcano-Danubiano*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche, I. Relazioni Generali*, p. 146.

⁵ C. Nicolăescu-Plopșor, *Discuții pe marginea paleoliticului de sfîrșit și începuturilor neoliticului nostru*, SCIV, nr. 2, X, 1959. A se vedea și C. Nicolăescu-Plopșor și Al. Păunescu, *Aziianul de la Băile Herculane, în lumina noilor cercetări*, SCIV, nr. 2, XII, 1961.

vedere că extinderea complexului neolitic preceramic a fost într-adevăr un fenomen istoric general, el însuși socotit rezultatul unor îndelungate și adinci transformări petrecute în viața social-economică a comunităților mezolitice și din perioada propriu-zisă de tranziție sau incipient neolitică. În lumina cercetărilor din 1962, prezența preceramicului pe teritoriul României începe a fi susținută chiar de aceia care o contestaseră pînă acum. Astfel, într-o comunicare ținută la seminarul arheologic romîno-sovietic din octombrie 1962, s-a vorbit chiar despre identificarea într-un asemenea orizont aceramic a animalelor domestice și de un tardenoisian „întîrziat și neolitizat”¹. Oricum ar fi, în istoria străveche a patriei noastre, capitolul privind cea mai veche înfiripare de viață stabilă protoagricolă începe să-și dobîndească temeuri științifice.

O ultimă întrebare care se mai pune în legătură cu această problemă este următoarea : cînd s-a petrecut fenomenul trecerii de la mezolitic la neolitic pe teritoriul Romîniei și în general în sud-estul Europei? Fără îndoială că aici, ca și în alte regiuni, trecerea a fost graduală și de lungă durată. Determinările cronologice oferite de metoda carbonului radioactiv (C₁₄), care s-au înmulțit în ultimii ani, mai ales în ceea ce privește Orientul apropiat, fixează — cu toată aproximația de care trebuie să ținem seama — acest început în mileniul al VI-lea î.e.n., în funcție de datarea primului nivel neolitic aceramic („Pre-Pottery-Neolithic A”) de la Jerichon (așezarea Tell es-Sultan), care precede orizontul B de acolo („Pre-Pottery Neolithic B”), căruia îi corespund, foarte probabil, descoperirile din Balcani². Dacă orizontul A de la Jerichon a fost datat între 9000 — 7000 î.e.n., al doilea orizont (B) urmează imediat acestuia și durează, în Grecia de pildă, pînă către 5500 î.e.n., cînd începe neoliticul cel mai vechi cu ceramică³.

Prin urmare, în stadiul actual al dezvoltării arheologiei orînduirii comunei primitive din Orientul apropiat, din Balcani și din țara noastră, se poate spune că vechimea neoliticului Romîniei poate fi urcată pînă în mileniul al VI-lea î.e.n.

Cît privește alte probleme ale epocii neolitice — după ce diferitele culturi ale acestei etape au fost definitiv cristalizate și și-au urmat calea lor proprie de dezvoltare —, ele au fost în general dezbătute în numeroase studii și rapoarte de săpături, mulțumită acumulării unui imens material faptic și de observații de teren. Vor apare și primele monografii privind unele culturi neolitice de pe teritoriul țării noastre, deja redactate. E vorba de cultura Hamangia⁴ și cultura Boian⁵. Va fi un alt rezultat pozitiv al arheologiei romînești din anii puterii populare.

¹ C. Nicolaeșcu-Ploșșor, *Date noi pentru cunoașterea paleoliticului și epipaleoliticului din România*; e vorba de descoperirile de la Spinoasa, r. Iași, și cele de la Ciumești, în nord-vestul Transilvaniei. Comunicare la Seminarul romîno-sovietic, oct. 1962 (inedită).

² R. J. Braidwood, *The Earliest Village Communities of Southwest Asia Reconsidered*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche, I. Relazioni Generali*, p. 115.

³ După evaluările recente ale lui S. Weinberg (în „Hesperia“, XXXI, 2, 1962, p. 207—209), folosite de R. J. Braidwood (*op. cit.*, p. 124).

⁴ D. Berciu, *Cultura Hamangia*; 3 volume; vol. I, pregătit pentru publicare.

⁵ Eugen Comșa, *Cultura Boian*, în pregătire pentru publicare.

Probleme noi au ridicat și celelalte perioade de tranziție din istoria străveche a patriei noastre. Așa, de pildă, atenția dată în ultima decadă și jumătate de cercetări pe teren perioadei final-neolitice a adus în lumina preocupărilor constante ale arheologilor noștri problema sfârșitului neoliticului de pe teritoriul României, al trecerii de la economia bazată pe cultivarea plantelor la o treaptă superioară, aceea a agriculturii primitive cu plugul și a creșterii animalelor în turmă, iar pe plan social de la relațiile gentilico-matriarhale la cele patriarhale.

În trecut, perioada de încheiere a epocii neolitice și de trecere la epoca bronzului a reprezentat pentru istoriografia românească o adevărată piatră de încercare. Acum se pune într-adevăr o serie de probleme fundamentale, de rezolvarea căroră depindea înțelegerea întregii desfășurări ulterioare a istoriei străvechi și vechi a patriei noastre. De data aceasta se împletea cu toate celelalte probleme — destul de dificile și așa — problema indo-europeană, cu înglobarea regiunii carpato-dunărene în fenomenul istorico-lingvistic general de la sfârșitul mileniului al III-lea și începutul mileniului al II-lea î.e.n., când se crea baza pe care aveau să se dezvolte neamurile tracice.

Istoriografia românească de pînă la 23 August 1944, din cauza caracterului său limitat, nu a putut da un răspuns just problemelor ce se puneau. La întrebarea dacă fondul local a dispărut sau dacă el a constituit acel factor hotărîtor în formarea noilor sinteze cultural-istorice de la începutul epocii bronzului, vechea noastră istoriografie răspundea de pe poziția acelei concepții neștiințifice, a „pătrunderilor din afară” sau a „invaziilor”. Se credea în general că tot ceea ce creaseră triburile neolitice a dispărut brusc, în urma unor „incendii” sau „invazii”, care au adus noi culturi și noi populații, indo-europene. Aci se strecuraseră desigur mai ușor teoriile rasiste, cu substratul lor politic.

Noua istoriografie românească înarmată nu numai cu metodologia materialist-istorică, dar sprijinită și pe o bogată documentare arheologică, pe care cercetările din ultimii 15 ani au pus-o la îndemîna istoricilor, a dovedit că firul continuității între neolitic și epoca bronzului nu s-a rupt, și că în perioada de tranziție graduală și chiar după ce s-a trecut peste pragul epocii bronzului ne găsim pe de-o parte în fața unei dezvoltări mai departe a culturilor neoliticului tîrziu, iar pe de alta în fața unor culturi care nu reprezintă în nici un caz rezultatul unor pătrunderi din afară, ci al unei îndelungate și complexe dezvoltări locale. E drept că nu peste tot și cu toată claritatea poate fi sesizat acest fenomen și urmărite în toate amănunțele căile desfășurării sale, dar orientarea pe linia dezvoltării autohtone nu mai poate fi pusă la îndoială, chiar cînd este vorba de culturi „mixte”, cum este cultura Cotofeni de pildă. Pe alocuri avem de-a face cu un fel de „renaștere” a fondului neolitic care se poate vedea în unelte, în produsele ceramice, în decorațiune etc. Componenta locală este totdeauna prezentă în structura culturilor perioadei de care ne ocupăm aci și ea se regăsește mereu și în aceea a culturilor epocii bronzului. Alături de ea găsim una sau mai multe componente străine de mediul local, care dezvăluie unul sau mai mulți factori externi, al căror rol, în geneza unor culturi, nu poate fi neglijat, dar nici nu trebuie exagerat ori considerat

hotărîtor, cum se credea pînă acum 15 ani. Astfel, a fost identificată în ultimii ani o componentă est-mediteraneană, în speță egeo-anatoliană, a cărei acțiune a fost mai puternică în cultura Cernavoda din Dobrogea și din valea Dunării, dar care și-a exercitat influența deopotrivă și asupra celorlalte culturi cu caracter tranzițional, fără a mai vorbi, evident, de rolul factorului sudic care n-a încetat să înrîurească dezvoltarea progresivă a vieții localnicilor.

În stadiul actual al descoperirilor și al studiilor privind această perioadă de tranziție, se dovedește din ce în ce mai mult că factorul sudic a avut un rol mult mai mare decît se credea pe vremuri, că el a stimulat, fructificînd în permanență, energiile triburilor locale. Numeroase bunuri de cultură sudică au pătruns la nord de Dunăre. Purtătorii culturii Cernavoda, descoperită abia în anii puterii populare, au mijlocit această difuzare, care a pătruns pînă departe în Europa centrală. Din acest punct de vedere, recente cercetări din România au aruncat o lumină cu totul nouă asupra problemei rolului jucat de regiunea balcano-danubiană în procesul raporturilor sale cu Orientul apropiat și de transmițător al unor bunuri culturale egeo-mediteraneene spre Europa centrală. S-a dovedit de asemenea că regiunea sud-est-europeană nu a fost pasivă, primind sau imitînd mecanic forme de cultură orientală și central-europeană, ci triburile de aci, în perioada de tranziție, ca și în celelalte epoci ale istoriei străvechi, au asimilat în chip activ forme de viață social-economică și elemente de cultură reușind să creeze forme originale. Și din acest punct de vedere arheologia romînească a dat o explicație științifică, atît prezenței în mediul local al „importurilor”, cît și adevăratului rol al factorilor externi, în raport cu acela al celui intern, care totdeauna a fost hotărîtor. Vechea istoriografie punea accentul pe „marea” importanță pe care ar fi avut-o „importurile”, deși acestea erau răspîndite numai la virfurile aristocrației tribale.

O altă contribuție însemnată a noii arheologii romînești constă în sublinierea pătrunderii pe teritoriul Romîniei a triburilor de păstori din stepele nord-pontice, care se aflau în acea vreme pe o treaptă superioară a dezvoltării sociale. Documentarea arheologică s-a îmbogățit considerabil după 23 August 1944, ceea ce a permis punerea cu toată tăria a acestei probleme¹, de care se leagă de o potrivă aceea a trecerii triburilor locale la patriarhat. Aceasta este o problemă cu totul nouă, pe care abia istoriografia romînească marxist-leninistă a putut-o pune și rezolva științific. Fenomenul pătrunderii unor triburi din stepele nord-pontice cu o economie predominant păstorească a fost conexas pe de o parte cu procesul intern al dezvoltării triburilor locale din etapa finală a neoliticului și din perioada de tranziție, iar pe de alta cu factorul sudic, est-mediteranean și cu întreg complexul evenimentelor provocate de contactul și amestecul de triburi în pragul sfîrșitului mileniului al III-lea î.e.n. și începutul mileniului următor, care au dus la inițierea structurării lingvistice în sens indo-european.

În studiile de arheologie a comunei primitive și cu deosebire în vol. I din *Istoria Romîniei* nu a fost neglijat rolul diferiților factori ex-

¹ *Материалы и исследования*, Chișinău, 1960, p. 97 și urm. (VI. Zirra); v. și *Istoria Romîniei*, I, p. 72—76 (D. Berciu).

terni — a căror diversitate și adâncime de acțiune au fost mult mai pronunțate în perioadele de trecere la epoca bronzului pe teritoriul României, cînd, de fapt, se puneau și temeiurile neamurilor tracie în aceste părți ale Europei —, dar s-a pus accentul¹ pe caracterul determinant în dezvoltarea procesului istoric al factorului autohton, chiar atunci cînd forțele lăuntrice ale societății primitive din perioada respectivă păreau — mai mult decît în alte perioade — „înecate” oarecum de varietatea și mulțimea factorilor din afară. Alături de documentarea arheologică a stat și materialul antropologic scos din numeroasele săpături care a permis de o potrivă să se sesizeze firul procesului dezvoltării locale² și a continuității culturale și de altă natură dintre neolitic și epoca bronzului. S-a constatat că structura antropologică a comunităților tribale din perioada aceasta s-a complicat și mai mult, prezentîndu-se cu un caracter eterogen, pe care, de altfel, îl oglindeau și culturile materiale din acea vreme.

În perioada de descoperire a grupului de înmormîntări tumulare zise „cu ocră roșu” (ca cele de la Glăvăneștii Vechi, Valea Lupului, Gurbănești, Verbița etc.) a fost surprinsă pătrunderea dinspre nord-est a purtătorilor altei culturi³, necunoscute pînă acum cîtiva ani pe teritoriul României, ca și identificarea unei mari arii de cultură, de caracter sudic, numită Cernavoda, în care pătrund de-o potrivă elemente nord-pontice⁴ și ai căror creatori, cu vădite trăsături somatice mediteraneene, au transmis spre Dunăre și Carpați noi elemente de cultură sudică și cunoștințele tehnologice legate de difuzarea metalurgiei bronzului.

Rezultatele obținute de săpăturile recente din țara noastră au prilejuit o adîncire a cunoașterii generale a celei mai dificile perioade de tranziție, aceea de la neolitic la epoca bronzului. Desigur că unele lacune încă mai stăruie, cum sînt cele referitoare la cultura Coțofeni, în aria căreia de răspîndire nu au fost pînă în prezent întreprinse săpături sistematice și ample. În structura culturii Coțofeni predomină, după cum se știe, elementele noi, cele neolitice din perioada finală fiind absorbite în cursul procesului de formare — pe baze locale, dar cu aporturi din afară — a acestei culturi în al cărui conținut substratul final-neolitic este încă ușor sesizabil. Geneza locală a culturii Coțofeni nu mai poate fi pusă la îndoială, dar viitoarele cercetări de la noi vor trebui să se orienteze cu predilecție spre cunoașterea acestui complex care în arheologia romînească și chiar străină de pînă la al doilea război mondial fusese obiect de interpretări tendențioase.

¹ Cum foarte just a observat acum cîtiva ani acad. C. Daicoviciu, *Tratatul de istorie a României*, „Lupta de clasă”, nr. 9, 1960, p. 26.

² A se vedea în această privință articolele publicate de Olga Necrasov și Maria Cristescu, în „Probleme de antropologie”, III, 1957, în SCIV nr. 1—4, VIII, 1957, în „Analele științifice ale Universității din Iași”, V, nr. 1, 1959; Olga Necrasov, *Considerații asupra populațiilor din vîrstă pietrei și de la începutul vîrstii metalelor de pe teritoriul R.P.R.*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, p. 415 și urm.; vezi și *Istoria României*, vol. I, p. 34, 88 (D. Berciu).

³ Dinu Marin, *Contribuții la problema culturii amfoterelor sferice pe teritoriul Moldovei*, în *Arheologia Moldovei*, vol. I, 1961.

⁴ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului din România*, p. 119 și urm., p. 135 și urm. A se vedea și: Marilena Florescu, *Contribuții la problema începuturilor epocii bronzului în Moldova*, în *Arheologia Moldovei*, vol. II (în pregătire pentru tipar).

O dată constituite, culturile epocii bronzului de pe teritoriul României, cu revărsări uneori și pe acela al țărilor vecine, s-au dezvoltat mereu pe linia neîncetatului progres în toate compartimentele vieții social-economice locale. Dar, ca și în perioada de tranziție, de care a fost vorba mai sus, din nou în etapa de încheiere a epocii bronzului și de trecere la aceea a fierului ne găsim în fața unor transformări profunde, care afectează iarăși întregul spațiu carpato-dunărean și restul Europei sud-estice și care pun probleme noi. Problema fundamentală a perioadei respective este aceea a continuității. Trebuie să se recunoască din capul locului că fără campania de săpături arheologice din ultimii 15 ani această problemă nu putea fi rezolvată. Unele laturi neclare ale sale au stăruit și la redactarea tratatului de istorie. Abia în cei doi ani ce s-au scurs de la apariția primului volum au ieșit la iveală date concrete noi, care au îndepărtat, într-o măsură considerabilă, lacunele existente. Lucrările recente (1962) ale seminarului arheologic romîno-sovietic au arătat cât de mult și cât de rapid a înaintat cercetarea romînească în domeniul arheologiei perioadei de tranziție la epoca fierului. Numeroasele comunicări ce s-au ținut cu acest prilej au subliniat în unanimitate importanța concluziei generale ce se degajă din săpăturile și studiile recente: transformările petrecute în felul de viață și în cultura perioadei de tranziție au avut loc în condiții istorice noi, pe fondul local. Ritmul excepțional de viu și amploarea dezvoltării metalurgiei bronzului din aceeași vreme nici nu puteau fi explicate fără o atare continuitate. Predominarea din nou a păstoritului — cu mobilitatea inerentă unei asemenea forme a economiei — a stimulat și ea pătrunderea unor grupuri etnice și amestecul lor cu localnicii traci.

Trecerea la noua epocă s-a datorat, în primul rînd, dezvoltării lăuntrice a forțelor de producție, care a asigurat unitatea și continuitatea procesului istoric. S-a alăturat însă și acțiunea unor factori externi, unul răsăritean¹, altul mediteranean și foarte probabil un al treilea legat de evenimentele petrecute la sfîrșitul mileniului II și începutul mileniului I î.e.n. în spațiul est-ungaro-slovac. Cert este însă că firul cu fondul culturilor epocii bronzului nu s-a rupt și că după difuzarea și apoi generalizarea metalurgiei fierului și în regiunile noastre, progresul a devenit și aci „irezistibil, mai rar întrerupt și mai rapid”² decît în toate epocile de pînă acum și care va duce la prodigioasa dezvoltare din vremea lui Burebista și Decebal. Se discută încă în literatura de specialitate problema pătrunderii cunoștințelor tehnologice necesare răspîndirii și intensificării apoi a metalurgiei fierului care, treptat, treptat, va înlocui pe aceea a bronzului. În arheologia romînească s-a acceptat în general părerea că fierul a putut pătrunde pe teritoriul țării pe diferite căi³, printre care cea cimmerică sau a Caucazului și stepelor nord-pontice începe a avea mai multă crezare, deși nu trebuie pierdute din vedere nici celelalte

¹ Cum s-a arătat recent la același seminar romîno-sovietic (Adrian Florescu).

² F. Engels, *Origina familiei, a proprietății private și a statului*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 162.

³ *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 139 și urm. (D. Berciu).

căi, procesul difuziunii, el însuși prezentind, în aspectele lui general-istorice, multe dificultăți.

Descoperirile și studiile de după 23 August 1944 au venit să infirme, an de an, concepția introdusă în istoriografia românească de către V. Pârvan, după care începuturile primei epoci a fierului din țara noastră s-ar datora unui curent „occidental”, pornit din Italia și care ar fi reușit să integreze aceste regiuni în așa presupusa arie culturală apuseană. Sarcina viitoarelor cercetări din țara noastră este de a urmări și clarifica deplin procesul formării vastului complex cultural de la începutul primei epoci a fierului — de caracter tracic — și pe acela al sfârșitului, în împrejurări locale, oarecum diferite de la o zonă la alta a teritoriului țării noastre.

Un alt aport important al istoriografiei românești și a cercetării arheologice de la noi din ultimii 15 ani se referă și la o altă perioadă de tranziție: este vorba de ultima perioadă de caracter tranzițional din istoria străveche a patriei noastre, cea de la prima epocă a fierului la a doua epocă, adică la epoca Latène geto-dacă.

Cercetările de după 23 August 1944 și cu deosebire cele de după organizarea și coordonarea întregii munci științifice — implicit deci a celei istorico-arheologice — de către Academia Republicii Populare Române, prin Institutul de arheologie creat în anii puterii populare au adus contribuții esențiale la cunoașterea perioadei de tranziție, la care ne refeream aci. Noile descoperiri arheologice și interpretarea istorică a faptelor acumulate și reconsiderarea celor vechi au modificat profund concepția formulată pe vremuri de V. Pârvan și de alții despre geneza și evoluția culturii Latène geto-dace. În vechea noastră istoriografie se încetățenise — după cum s-a văzut mai sus — teoria „catastrofelor”, a „disparițiilor” brusce și aceea a „aparității” tot atât de brusce a unor noi culturi ca rezultat al acțiunii unor factori externi care ar fi jucat un rol „hotărîtor”. În lumina noilor descoperiri și cercetări procesul formării culturii geto-dace ne apare cu totul altfel. Au fost lămurite elementele de continuitate organică, dezvoltate nemijlocit din prima epocă a fierului și s-au clarificat căile procesului genezei și ale participării reale a factorilor externi: cel grec, scitic, celtic, iliric și mai apoi roman¹. Fără a se micșora rolul efectiv pe care celții l-au jucat într-adevăr în formarea Latène-ului daco-getic, recente studi arheologice din țara noastră combat punctul de vedere nejust formulat în trecut privind rolul „hotărîtor” al factorului celtic într-un asemenea proces.

În ultimii ani s-a putut trece chiar la elaborarea unei prime periozării a dezvoltării societății dace, cu fixarea momentului inițierii procesului formării culturii geto-dace încă din sec. al V-lea î.e.n. În sfârșit, noile descoperiri au îngăduit în același timp sesizarea și fixarea din punct de vedere cronologic și cultural a caracterului zonal, diferențiat al procesului genezei și evoluției ulterioare a culturii geto-dacilor, pe care amplele

¹ A se vedea: D. Berciu, *À propos de la genèse de la civilisation de Latène chez les geto-daces*, „Dacia”, N.S., I, 1957; *idem*, în SCIV, nr. 2, XI, 1960, p. 261 și urm. și în *Materiale și cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 281 și urm.; *Istoria României*, vol. I, p. 216 și urm. (R. Vulpe).

săpături arheologice de la cetățile dacice din Munții Sebeșului conduse de acad. C. Daicoviciu, rapoartele de săpături, studiile de amănunt și monografice¹ aveau s-o scoată într-o lumină nouă. Merită să fie amintite cu acest prilej și cetățile dacice de piatră din Munții Apuseni (Piatra Craivei) și de la Piatra Neamț (Bitca Doamnei) care largesc înțelegerea culturii dacice în ansamblul ei și al fenomenelor social-economice și politice dinainte de cucerirea romană.

Dezvoltarea arheologiei românești privind orînduirea comunei primitive — ca și celelalte perioade — se găsește în plin avînt. Problemele esențiale ale epocilor și perioadelor de tranziție puse pînă acum vor fi adîncite an de an și altele noi vor fi ridicate de viitoarele descoperiri și cercetări, cărora regimul nostru democrat-popular le-a creat condiții de dezvoltare excepțional de favorabile.

---

¹ A se vedea, de exemplu, C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie. Monografie arheologică*, Ed. Academiei R.P.R., 1954; C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Sarmisegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, Ed. Meridiane, 1960; *Istoria României*, I, p. 255 și urm. (C. Daicoviciu).

DEZVOLTAREA STUDIILOR DE EPIGRAFIE GREACĂ ȘI LATINĂ

DE

D. M. PIPPIDI

În dezvoltarea istoriografiei privitoare la lumea veche, sec. al XIX-lea reprezintă, cum s-a spus cu dreptate, „secolul epigrafiei”. Descoperirea în cursul săpăturilor din Grecia, din Italia și din alte țări de cultură clasică a nenumărate texte săpate pe piatră sau pe bronz; stabilirea unui ansamblu de reguli și metode privind critica și editarea acestui soi de documente; publicarea, în sfârșit, a celor două mari *Corpora* de la Berlin — încununarea unui efort secular de strângere și de ordonare a unui material imens și de o deconcertantă varietate: toate aceste cuceriri ale erudiției moderne au reprezentat la vremea lor progrese uriașe într-o ordine de studii cultivate de veacuri, dar abia în zilele noastre constituite ca disciplină științifică.

În același timp, împrejurările pe care le-am amintit au dat un impuls puternic întemeierii de lapidarii sau colecții de inscripții oriunde condițiile locale o permiteau și oriunde interesul pentru astfel de „antichități” se împletea cu sentimentul — viu în întreaga Europă — pentru cercetarea și punerea în lumină a trecutului național.

Constituit sub asemenea auspicii, Muzeul Național de Antichități din București, al cărui centenar ne pregătim să-l sărbătorim în 1964 cu însuflețirea cuvenită unui îmbucurător eveniment cultural, a adăpostit din capul locului un însemnat număr de pietre scrise — cele mai multe din colecția lui Nicolae Mavros — a căror masă n-a încetat să crească și care reprezintă o comoară științifică de o valoare inestimabilă. Aceasta explică pentru ce, de timpuriu, lapidariul bucureștean a reținut atenția specialiștilor străini călători prin părțile noastre — singur Ernest Desjardins avea să publice în 1868 mai mult de o sută de piese grecești și latine ¹,

¹ *Lettre à M. Henzen sur quelques inscriptions inédites de Valachie et de Bulgarie, provinces de Dacie, de Mésie et de Scythie*, extras din „Annales de l'Institut de Correspondance archéologique de Rome”, 1868.

acesta e și motivul pentru care succesivii directori ai Muzeului s-au ostenit nu numai să asigure păstrarea și inventarierea prețioaselor relieve, dar să le și facă accesibile, fiecare potrivit cu pregătirea proprie.

Cel dintii care și-a câștigat merite durabile în această direcție a fost Grigore Tocilescu, care a făcut științei serviciul de a pune la dispoziția specialiștilor un mare număr de inscripții grecești și latine din Dobrogea și Oltenia, fie editându-le, pe măsură ce erau descoperite, în „*Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen*” din Viena¹, fie transmitându-le lui Mommsen și colaboratorilor lui, în acei ani angajați în publicarea celui de-al III-lea volum din *Corpus inscriptionum Latinarum*. Alte documente au fost publicate de Tocilescu în lucrarea intitulată *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*², altele, în sfârșit, în volumul *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. Communications faites à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris*³.

Față de inscripțiile editate în A.E.M., lucrările citate prezintă particularitatea de a oferi cititorului — pe lângă texte — un comentariu al documentelor studiate. Măcar că menținându-se de cele mai multe ori la generalități și nesocotind ceea ce face interesul propriu fiecărui monument considerat în mediul său istoric, încercările lui Tocilescu au deschis calea celui ce avea să fie adevăratul întemeietor al școlii românești de epigrafie, succesorul lui Tocilescu la Universitate și la Muzeul Național din București, Vasile Pârvan.

Despre activitatea lui Pârvan în feluritele compartimente ale științei antichității din țara noastră ar fi de prisos să se insiste. Pentru cei în ochii cărora faima de arheolog a autorului *Geticelor* întuneacă orice alt titlu al său la recunoștința noastră, nu va fi totuși de prisos să amintesc că formația lui științifică era de epigrafist și că — elev al lui Hirschfeld la Berlin și al lui Cichorius la Breslau — prima sa lucrare importantă e rodul scrutării atente a multor mii de inscripții din întreaga lume romană⁴.

În ciuda interesului pe care disertația amintită n-a încetat să-l păstreze pînă astăzi, în activitatea științifică a lui Pârvan ea nu reprezintă decît o cercetare de cabinet: în întocmirea ei, autorul folosea numai materiale publicate și n-avea prilejul să-și pună și să rezolve nici una din numeroasele probleme legate de critica ori de editarea textelor. Același lucru se poate spune despre *Contribuțiile epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, publicate în 1911, în care inscripțiile ocupă un loc destul de redus⁵. Era epigrafiei militante trebuia să vină pentru Pârvan abia de săpăturile pe care, curînd după numirea ca director al Muzeului

¹ „*Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn*” (în continuare A.E.M.), I, 1877, p. 73; III, 1879, p. 40—46; VI, 1882, p. 1—52; VIII, 1884, p. 1—34; XI, 1887, p. 19—70; XIV, 1891, p. 10—37; XVII, 1894, p. 81—113, 224—226; XIX, 1896, p. 79—111, 213—229.

² București, 1902—1908.

³ București, 1900. Pentru o privire de ansamblu asupra activității științifice a lui Tocilescu, însoțită de o bibliografie a scrierilor lui privitoare la antichitate, vezi R. Vulpe, „*Dacia*”, N. S., III, 1959, p. 607—612.

⁴ *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909.

⁵ București, 1911.

de Antichități, avea să le înceapă pe pământul încărcat de istorie al Dobrogei, ale cărui comori arheologice fuseseră prea puțin atinse de predecesorii săi Tocilescu și Murnu.

Firește, nu poate fi vorba să urmăresc aci în amănunte o carieră a cărei desfășurare se confundă cu etapele întemeierii unei științe a trecutului nostru îndepărtat. De altă parte, nu pot să nu arăt că publicațiile epigrafice ale lui Pârvan — începînd cu *Cetatea Tropaeum*¹, continuînd cu monografia despre *Ulmelum*² și cu numeroasele studii despre Tomis³, Callatis⁴ și alte așezări mai puțin importante dintre Dunare și mare⁵, pentru a culmina cu cele trei lungi rapoarte însumînd rezultatele a opt campanii de săpături la Histria⁶ — au exercitat o influență covârșitoare asupra mai multor generații de cercetători, dintre care numai unii i-au fost elevi direcți, dar care, fără excepție, i-au citit și recitat lu crările înainte de a porni să publice și ei asemenea materiale.

De bună seamă, toate aceste opere nu-s exemplare, nu sînt nici măcar toate lipsite de greșeli. Fără a reveni asupra concepției istorice idealiste a autorului, care în atîtea rînduri avea să-l ducă la rezultate inacceptabile⁷, se poate face observația că pregătirea filologică a învățatului nu era impecabilă și că multe din conjecturile lui sînt sugerate de apropieri verbale, mai curînd decît de o înțelegere reală a limbii și a stilului documentelor. Dacă, în ciuda acestor scăderi, scrierile epigrafice ale lui Pârvan sînt înzestrate cu o mare putere de înrîurire; dacă citirea lor a suscitat și suscită încă vocații, explicația trebuie căutată în faptul că — mai bine decît cei mai mulți dintre contemporanii săi Pârvan a înțeles că „epigrafia nu e un sport la îndemîna turiștilor distinși, care vînează inscripții inedite, le estampează și le fotografiază, — uneori le și publică, — devenind în felul acesta epigrafiști, așa cum se devine vînător cu prețul vieții cîtorva dobitoace răpuse”⁸. Pentru el, ca și pentru Louis Robert, ale cărui cuvinte le-am reprodus, epigrafistul este „un istoric pregătit să recunoască valoarea excepțională a inscripțiilor printre documentele ce-i stau la îndemînă”⁹. De aceea, cît a trăit, Pârvan n-a făcut nicînd deosebire între pretinse inscripții

¹ „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (în continuare BCMI), IV, 1911, și separat : București, 1912.

² *Cetatea Ulmelum. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, „Analele Academiei Romîne. Memoriile Secțiunii Istorice” (în continuare ARMSI), XXXIV, 1912; *Cetatea Ulmelum. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*. ARMSI, XXXVI, 1914; *Cetatea Ulmelum. Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914*, ARMSI, XXXVII, 1915.

³ *Zidul cetății Tomi*, ARMSI, XXXVII, 1915; *Nouvelle inscription de Tomi*, „Dacia”, I, 1924.

⁴ *Gerusia din Callatis*, ARMSI, XXXIX, 1920; *A propos du basileus Cotys de Callatis*, „Dacia”, I, 1924.

⁵ *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, ARMSI, XXXV, 1913.

⁶ *Histria IV* (= ARMSI, XXXVIII, 1916); *Histria VII* (ARMSI, s. III, t. II, mem. 1, 1923); *Fouilles d'Histria. Inscriptions. Troisième série*, „Dacia”, II, 1925.

⁷ Cf. obs. lui Em. Condurachi în „Dacia”, N.S., I, 1957, p. 9-39.

⁸ L. Robert, în *Actes du deuxième Congrès international d'épigraphie grecque et latine*, Paris, 1953, p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 10.

„istorice” și „neistorice”, de aceea, dintre sutele de texte de el editate, nici unul n-a fost tipărit fără un comentariu apropiat, nici un fragment — oricât de mutilat — n-a fost dat publicității înainte ca editorul să fi căutat să-i fixeze semnificația, raportându-l la momentul precis din istoria orașului sau provinciei unde ieșise la iveală. În acest sens, învățătura lui Pârvan s-a dovedit rodnică, în acest sens se poate spune despre el că „a făcut școală”, de vreme ce, din toți cîți se îndeletnicesc cu studiul inscripțiilor în țara noastră invocînd exemplul lui, nu-i nimeni care să nu știe că epigrafia nu-i o disciplină esoterică, nici un scop în sine, ci o ramură specializată a istoriei vechi — a istoriei în înțelesul cel mai cuprinzător p. care acest cuvînt poate să-l primească.

După moartea timpurie a lui Pârvan, în perioada dintre cele două războaie mondiale, publicațiile de inscripții au continuat în funcție de descoperirile întâmplătoare, fără un plan de perspectivă și fără criterii noi de valorificare. Chiar dacă la București și la Iași, unde posturile de răspundere științifică se găseau în mina unor elevi ai lui Pârvan, activitatea de care vorbesc nu încetează cu totul, din punctul de vedere al dezvoltării pe care o urmărim faptul ce trebuie subliniat e strămutarea centrului de greutate al studiilor epigrafice în capitala Transilvaniei, în directă legătură cu opera de explorare a așezărilor romane din fosta provincie Dacia prin rivna celui care, pînă astăzi, continuă a fi animatorul studiilor de istorie veche la Universitatea clujană — acad. Const. Daicoviciu.

Astăzi, și de mulți ani, numele lui Const. Daicoviciu e legat de descoperirea cetățuilor dace din Valea Hățegului, una din realizările de căpetenie ale arheologiei românești din zilele noastre. Înainte de a-și închina activitatea acestui important obiectiv, autorul *Transilvaniei în Antichitate*¹ a consacrat însă o bună parte din viață studiului antichităților romane din Dacia, publicînd cu precădere inscripții ieșite la iveală în săpăturile din Sarmizegethus, Apulum, Porolissum și din multe alte așezări². Tot atît de importantă, în această ordine de idei, e orientarea imprimată pregătirii și activității unui important număr de elevi, deveniți de atunci colaboratorii săi la Universitate și pe cîmpurile de săpături. Mihail Macrea, Octavian Flocea, Ion Iosif Russu sînt cei mai cunoscuți și mai activi din această echipă de cercetători, care numără, de altă parte, și o seamă de elemente tinere : Nicolae Gostar, D. Protase, I. H. Crișan — ca să nu citez decît pe cei ce au la activul lor un număr oarecare de publicații³.

În acest timp, la București, dintre continuatorii tradiției lui Pârvan în domeniul antichităților clasice, Grigore Florescu, Gheorghe Ștefan, Radu Vulpe închinau o parte tot mai mare a activității lor arheologiei militante, cîștigîndu-și o faimă meritată în domenii atît de disparate ca

¹ *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1938, ed. a II-a, 1945. Traduceri în limbile germană, italiană ale aceleiași lucrări au apărut în 1943.

² Lista completă a scrierilor lui C. Daicoviciu, pînă în 1960, se află în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. XV—XIX.

³ Bibliografia de ansamblu ale studiilor privitoare la Dacia romană tipărite între 1920—1917 au apărut în „Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj” (în continuare AISC), II, 1933—1935, p. 259—283 și V, 1944—1948, p. 253—413.

istoria veche a Olteniei, istoria artei provinciale din Dacia ori istoria Dobrogei romano-bizantine. În calitate de conducători ai săpăturilor întreprinse în așezări ca Drobeta, Dinogetia și Capidava, mai ales Gr. Florescu¹ și Gh. Ștefan² s-au găsit în situația de a avea de editat inscripții unora importante, ceea ce explică locul ocupat între lucrările lor de publicațiile de documente epigrafice³.

Alături de cercetătorii numiți, se cuvin amintiți pentru rivna închinată studiului inscripțiilor, în perioada dintre cele două războaie, Teofil Sauciuc-Săveanu (timp de un sfert de veac explorator sîrguincios al vechii Callatis, ale cărei monumente scrise le-a publicat în tomurile primei serii ale revistei „Dacia”⁴) și Dumitru Tudor, între ale cărui numeroase contribuții multe privesc texte descoperite în săpăturile din Sucidava și în alte așezări ale Olteniei romane⁵, altele, documente inedite din colecțiile Muzeului Național de Antichități.

Pentru epigrafiștii clujeni, ca și pentru cei bucureșteni, perioada la care mă refer avea să ia sfîrșit în 1947—1948, o dată cu reluarea activității arheologice după întreruperile prilejuite de război, în perioada epocalelor transformări politice și sociale petrecute în România după 23 August 1944. Această cotitură decisivă în viața și preocupările noastre, — ale generației care a trăit-o în plină maturitate — a avut o influență binefăcătoare asupra dezvoltării studiilor ce ne interesează, în sensul că — încredințînd Secției de științe istorice a Academiei R.P.R. supravegherea patrimoniului arheologic și artistic, împreună cu conducerea săpăturilor din întreaga țară — a dat pentru întîia oară oamenilor de știință posibilitatea să elaboreze și să realizeze un vast program de cercetări, îmbrățișînd aspectele cele mai puțin cunoscute ale trecutului național.

În întocmirea acestui plan de lucru așezările „clasice” nu puteau fi desigur trecute cu vederea, și astfel — după o pauză de mai mulți ani — șantierelor de la Histria și Dinogetia, curînd apoi cele de la Sucidava și Capidava își reluau activitatea cu o intensitate și în condiții pe care nu le cunoscuseră nici pe departe, fie și în zilele lui Pîrvan.

¹ Din activitatea epigrafică mai nouă a lui Grigore Florescu se cuvin menționate, în afara monografiei citate la p. 1382, n. 2, studiile de mai mică întindere: *O nouă inscripție referitoare la familia Cocceilor de la Capidava*, SCIV, I, nr. 2, 1950; *Un nou document epigrafic referitor la teritoriul de la nordul Dunării moesice*, SCIV, II, nr. 2, 1951; *O inscripție inedită din fosta colecție a prof. Fr. Rainer*, SCIV, VI, 1955; *Două documente epigrafice în legătură cu organizarea quasi-municipală a comunelor rurale romane*, SCIV, IX, 1958; *Cu privire la lectura unor inscripții din Turnu Severin*, SCIV, IX, 1958.

² *Noi monumente epigrafice relative la gladiatorii din Tomis*, „Buletinul Științific al Academiei R.P.R.” (în continuarea B. St. Ac.), 1948; *O balanță romană din sec. VI e.n., descoperită în Dobrogea*, SCIV, I, nr. 2, 1950; *La legion I Iovia et la défense de la frontière danubienne au IVe siècle de notre ère*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1955; *Un miliario dell'epoca di Diocleziano scoperto a Garvăn (Dinogetia)*, „Dacia”, N.S., I, 1957.

³ Pentru activitatea epigrafică a lui R. Vulpe, vezi mai departe p. 1386, n. 6.

⁴ I, 1924, p. 108—165, 317—324; II, 1925, p. 104—137; III—IV, 1927/32, p. 411—481; V—VI, 1935/36, p. 248—319; VII—VIII, 1937/40, p. 223—281; IX—X, 1941/44, p. 243—317. De același, cf. și cap. Callatis, în *L'Archéologie en Roumanie*, București, 1938, p. 1—24.

⁵ *Oltentia romană* e chiar titlul primei sale monografii importante, apărută în 1942. Pentru publicațiile mai recente, vezi mai departe p. 1384, n. 3.

Pentru a nu repeta lucruri știute, mă voi mulțumi să relev că în domeniul studiilor epigrafice schimbările sînt tot atît de numeroase și de importante ca în domeniul cercetărilor arheologice îndeobște. Ceea ce, în această ordine de idei, trebuie subliniat în primul rînd, e sporirea considerabilă a numărului documentelor inedite, rezultate acum nu din descoperiri întîmplătoare, ci din activitatea normală a șantierelor, tot mai numeroase : alături de Histria, Sucidava și Capidava — Tomis și Callatis în Dobrogea, o serie de castre romane în Transilvania.

Această masă crescîndă de materiale, de altă parte, nu mai așteaptă ani — și, în unele cazuri, zeci de ani de-a rîndul — înainte de a fi puse la dispoziția specialiștilor și a publicului larg, ci se editează cu regularitate, într-un ritm determinat de importanța lor intrinsecă, dar și de noul stil de muncă adoptat de colectivele diferitelor șantiere. Publicării de rapoarte preliminare anuale pentru celelalte descoperiri arheologice îi corespund, pentru documentele epigrafice, comunicările mai mult sau mai puțin adîncite prin care textele semnificative sînt aduse la cunoștința generală și supuse discuției în lunile imediat următoare închiderii fiecărei campanii. Asemenea comunicări sînt apoi publicate într-unul din cele trei periodice ale Institutului de arheologie, la care se adaugă de la un timp revista „Studii clasice”, publicația Societății de studii clasice din R.P.R.

La dispoziția epigrafiștilor mai stau de altminteri și alte căi de valorificare a documentelor scrise scoase din săpături, cum ar fi colaborarea la monografiile închinată fiecăruia din marile șantiere, începînd cu Histria și Capidava. În primul volum al monografiei *Histria*, apărut în 1954, un lung capitol e consacrat monumentelor epigrafice inedite¹. Același lucru trebuie spus despre primul volum din monografia *Capidava*, apărut în 1958, în care regretatul Grigore Florescu a strîns laolaltă inscripțiile din această așezare publicate de el sau de alții de-a lungul anilor². Un al doilea volum din seria *Histria* (într-un stadiu de înaintată pregătire) va cuprinde un nou și întins capitol epigrafic, grupînd circa 60 de piese de cel mai înalt interes, și e de presupus că la fel se va proceda în viitor la publicarea descoperirilor din orice așezare sclavagistă.

Dar înlesnirile de care vorbesc, și ale căror urmări se fac simțite în toate sectoarele cercetării istorice, nu reprezintă nici pe departe schimbarea cea mai importantă petrecută în condițiile muncii epigrafice după reluarea activității pe teren, în 1949. Ceea ce e principal nou în această activitate e atitudinea față de document, la rîndu-i determinată de o concepție nouă nu numai despre natura și rostul epigrafiei ca atare, dar despre natura și rostul cercetării istorice îndeobște. Vorbînd despre Pârvan, înainte, am crezut util să relev ca un merit al dascălului nostru faptul că niciodată nu s-a mulțumit să publice un text, lăsînd interpretarea

¹ D. M. Pippidi, *Documente epigrafice inedite*, în *Histria. Monografie arheologică*, vol. I, București, 1951.

² Gr. Florescu, *Monumente epigrafice*, în Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, vol. I (București, 1958).

acestui pe seama altuia, a istoricului, așa cum se face încă în multe țări unde studiul inscripțiilor are o vechime mai mare decât în țara noastră. Pentru Pârvan epigrafia era *istorie*, și aceasta e și convingerea fiecăruia din cei ce, în anii din urmă, și-au închinat eforturile valorificării documentelor grecești și latine descoperite pe teritoriul țării.

La această orientare generală se adaugă ajutorul' decurgînd dintr-o metodologie superioară, interpretarea materialist-dialectică a istoriei, deprinsă în condițiile vieții noastre noi. Ca urmare, interesul multă vreme concentrat asupra aspectelor politic și prosopografic ale documentelor descoperite s-a îndreptat cu precădere spre istoria social-economică și culturală a Daciei și a Moesiei, scoțînd la iveală elemente nebanuite și pătrunzînd în explicarea procesului istoric mai adînc decât fusese cu putință pe baza vechilor materiale și, mai ales, cu ajutorul vechilor metode.

Rezultate neașteptate s-au obținut mai ales în domeniul istoriei Dobrogei și cu osteneala colectivului de cercetători din București, măcar că la Cluj și Iași munca epigrafică a fost în acest timp neîntreruptă și rezultatele nu sînt neglijabile. Tabloul lor a fost schițat de acad. C. Daicoviciu în comunicarea prezentată celui de-al III-lea Congres internațional de epigrafie, întrunit în 1957 la Roma¹, din care e ușor de aflat că în ultimii 15 ani cunoștințele de istorie a Daciei romane au progresat simțitor, în sensul că s-au dobîndit știri prețioase în domenii ca organizarea administrativă și militară a provinciei, viața economică și religioasă, ori personalul roman de conducere. Cum era de așteptat, descoperirile importante au fost făcute de Const. Daicoviciu însuși, care, pe lângă alte studii și însemnări, a publicat în 1953 și 1961 două diplome militare de o neobișnuită însemnătate², apoi de colaboratorii săi obișnuiți: Ion I. Russu³, Mihail Macrea⁴, N. Gostar⁵,

¹ *Contributi alla storia della Dacia romana alla luce degli ultimi tre lustri di studi epigrafici in Romania*, în *Atti del terzo Congresso internazionale di epigrafia greca e latina*, Roma, 1959, p. 183-197.

² *O nouă diplomă militară din Dacia*, SCIV, IV, 1953 (= *Ein neues Militärdiplom aus Dazien*, „Dacia”, N. S., I, 1957); *Un nouveau diplôme militaire de Dacia Porolissensis* (în colaborare cu D. Protase), „Journal of Roman Studies”, LI, 1961.

³ *Un sclav în serviciul vamal din Dacia*, SCIV, IV, 1953; *Epitaful sclavului Scaurianus*, SCIV, VI, 1955; *Diploma militară de la Gilău*, în *Materiale*, II; *Descoperiri și achiziții ale Muzeului rațional Turda*, „Activitatea Muzeelor”, I, 1955; *Materiale epigrafice în Muzeul rațional Dej*, *ibidem*, 1956; *Castrul și garnizoana romană de la Buciumi*, SCIV, X, 1959; *Un raport fragmantic de la Mihăileni (Odorhei)*, în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulájára* (Omagiul lui I. Kelemen), Cluj-București, 1957; *Note epigrafice*, IV, SCIV, X, 1959; *Les noms de localités dans les tablettes cirées de Dacie*, „Revue de linguistique”, București, IV, 1959; *Inscripții din Dacia*, în *Materiale*, IV; *Note epigrafice V*, SCIV, XI, 1960; *Două fragmente de diplome militare din Apulum*, în *Acta Musei regionalis Apulensis. Studii și comunicări* (în continuare AMRA), IV, 1961.

⁴ *Inscripții de la Porolissum în Muzeul regional Zalău*, „Activitatea Muzeelor”, II, 1956; *Une nouvelle inscription de Dacie datant du IVe siècle*, „Dacia”, N. S., II, 1958; *Le culte de Sabazius en Dacie*, „Dacia”, N. S., III, 1959; *Garnizoanele cohorții VIII Raelorum în Dacia*, în *Omagiul Daicoviciu*.

⁵ *Vămile Daciei*, SCIV, II, nr. 2, 1951; *Studii epigrafice*, în *Materiale*, vol. II; *Inscripții și monumente din Germisara*, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956; *Două inscripții mezeriene*, „Analele Universității din Iași” (în continuare AUI), IV, 1958;

D. Protase¹, A. Bodor². În aceeași ordine de preocupări, nu pot fi trecute cu vederea nici contribuțiile — bazate în primul rînd pe material epigrafic — ale lui D. Tudor, de la Universitatea din București, cum ar fi lucrarea intitulată *Istoria sclavajului în Dacia romană* (București, 1957), ori monografia *Oltenia romană* (apărută în 1942, retipărită în 1958)³.

Oricît de interesante însă, și oricît de utile, lucrările la care m-am referit n-au venit să schimbe, ci numai să adîncească cunoștințele noastre despre istoria Daciei între Traian și Aurelian, ale cărei linii mari au rămas acele schițate de Const. Daicoviciu în succesivele ediții ale *Transilvaniei în antichitate*. Cînd e vorba de istoria Dobrogei, în schimb, aportul descoperirilor epigrafice a fost substanțial nou, revelîndu-ne aspecte necunoscute fie ale relațiilor dintre populația băștinașe și locuitorii coloniilor pontice, fie ale legăturilor dintre cetățile dobrogene și alte cetăți din bazinul Mării Negre sau din Grecia metropolitană, fie, mai ales, structura internă și evoluția socială a celor mai vechi orașe întemeiate pe teritoriul țării noastre: Histria, Tomi, Callatis.

Am numit în primul rînd Histria, pentru că numărul documentelor scoase la iveală și publicate în ultimii ani e aci mai mare decît în celelalte două așezări. Vorbînd despre progresul cunoștințelor, nu mă pot însă dispensa de a arăta că știrile despre Histria și Callatis s-au îmbogățit prin editarea de I. I. Russu⁴ și Th. Sauciu-Săveanu⁵ a unor interesante texte din perioada elenistică ori de la începutul epocii romane, și că o serie de studii ale lui Iorgu Stoian, publicate începînd din 1953, au contribuit la mai buna cunoaștere a dezvoltării Tomisului de-a lungul acelorași veacuri⁶.

Men Aneketos in a bilingual inscription from Dacia, „Dacia” N.S., IV, 1960; *Curia Dacica, Intr-o inscripție din Leptis Magna*, în *Omagiu Daicoviciu*; *Inscripțiile de pe lucernele din Dacia romană*, în *Arheologia Moldovei*, vol. I, 1961.

¹ Două inscripții latine inedite de la Ilișua, în *Materiale*, IV; *Un nouveau diplôme militaire de Dacia Porolissensis* (în colaborare cu C. Daicoviciu), J.R.S., LI, 1961.

² *Napoca a feliratok tükrében*, în *Omagiu Kelemen*.

³ Cf. de asemenea lucrările de mai mică întindere: *Despre sclavaj în Dacia inferioară*, SCIV, I, nr. 1, 1950; *Vicus Narcissiani*, „Studii și cercetări științifice”, publicate de Filiala Iași a Academiei R.P.R. (în continuare SCSI), I, 1950; *Vicus Quintionis (trei inscripții latine inedite)*, SCSI, II, 1951; *O nouă inscripție de la Q. Pompeius Falco, guvernator al Moesiei Inferioare*, SCIV, II, nr. 2, 1951; *Interfecti a latronibus* în inscripțiile din Dacia, SCIV, IV, 1953; *O inscripție romană în ruinele cetății Suceava*, SCSI, IV, 1953; *Colonia Romula Intr-o nouă inscripție*, Rev. Univ. „Al. I. Cuza”, I, 1954; *Inscripții romane inedite din Oltenia și Dobrogea*, în *Materiale*, II; *Cohors I Cilicum în Scythia Minor*, A.U.B., St. sociale — istorie, nr. 5, 1956; *Garnizoane romane pe malul bîndăean al Dunării în sec. IV*, SCIV, IX, 1958; *Iscrizione funeraria romana scoperta nel Banat*, „Latomus”, XVII, 1958; *Contribuții privitoare la armata Daciei Ripensis*, SCIV, XI, 1960; *La prétendue guerre de Caracalla contre les Carpes*, „Latomus”, XIX, 1960; *Iupiter Dolichenus în Dacia Inferioară*, AMRA, IV, 1961.

⁴ *Un litigiu de hotărnicie în Scythia Minor*, SCIV, VI, 1955; *Vicus Ultinsium*, SCIV, VIII, 1957; *Le décret de Callatis en l'honneur d'Isagoras*, „Dacia”, N.S., I, 1957; *Despre populația histriană în sec. II e.n. În legătură cu un „catalogus” fragmentar*, SCIV, IX, 1958; *Însemnări epigrafice istriene*, „Studii Clasice” (în cont. St. Cl.), II, 1960.

⁵ *Vibius Severus, speculator pontic*, SCIV, VIII, 1957; *Ariston, Aristons Sohn, aus Kallatis*, „Dacia”, N. S., II, 1958; *P. Vincius, stratagos, patron al orașului Callatis*, în *Omagiu Daicoviciu*.

⁶ În legătură cu decretul tomitan privitoare la paza orașului, SCIV, V, 1954; *A propos de Corpus Inscriptionum Latinarum (C.I.L.) III 6157 et 7566*, „Dacia”, N.S., I, 1957;

Tot Iorgu Stoian, de altă parte, a publicat și unele texte descoperite la Histria, dintre care de o însemnătate deosebită e fără îndoială plingerea sătenilor din teritoriul rural al cetății adresată guvernatorului Moesiei în legătură cu abuzurile pricinuite de organizarea transporturilor sub domnia lui Antoninus Pius¹.

Alți membri ai colectivului histrian au contribuit și ei la editarea de materiale ieșite la iveală mai de mult sau mai de curind în importanța așezare de pe țărmul lacului Sinoe. Din rîndul celor mai tineri, Emilian Popescu a studiat o seamă de texte privind viața culturală și religioasă a cetății, unele din epoca elenistică, altele din sec. al II-lea al erei noastre². Același cercetător, în colaborare cu mine, a publicat un decret din Apollonia în cinstea unui amiral histrian, trimis — în fruntea unui corp expediționar — să ajute cetatea aliată în cursul unui război despre care nu exista înainte nici cea mai mică știre³.

Eu însumi, dacă mi-i îngăduit să dau cîteva indicații despre o activitate căreia i-am închinat în ultimii doisprezece ani sforțări neîntrerupte, am editat și reeditat un număr însemnat de documente, în special decrete din sec. III—I î.e.n., cu ajutorul cărora socot a fi contribuit la o corectă înțelegere a epocii elenistice nu numai în istoria cetăților dobrogene, dar și a celorlalte colonii grecești din Marea Neagră⁴. Raporturile histrienilor cu geții în secolele al III-lea și al II-lea, puternica criză social-economică prin care a trecut întreaga lume pontică în secolele II—I și care avea să dureze pînă la cucerirea romană, legăturile cetăților de pe țărmul de vest al Mării Negre între ele și ale tuturor laolaltă cu Mithridate Eupator — în toate aceste probleme și în altele asupra cărora nu e locul să mă opresc mi se pare a fi adus precizări utile⁵. La fel, în privința mai multor momente ale istoriei Dobrogei sub romani, începînd cu organizarea Comunității pontice și sfîrșind cu data distrugerii Histriei de goți⁶.

O inscripție tomitană inedită din vremea Severilor, SCIV, X, 1959; *Unele aspecte, pînă acum necunoscute, ale sclavajului la Tomis, în lumina unei inscripții inedite*, St. Cl., II, 1960; *În legătură cu eponimatul la Tomis*, SCIV, XI, 1961; *Un decret inedit din Tomis, în Omagiu Daicovicu*; *Contribution à l'étude des tribus de Tomis*, St. Cl., III, 1961; *Tomitana*, București, 1962.

¹ *De nouveau sur la plainte des paysans du territoire de Tomis*, „Dacia”, N.S., III, 1959.

² *Un document epigrafic inedit de la Histria și cultul Cybeleii*, SCIV, V, 1954; *Considerații asupra educației tineretului la Histria, în legătură cu trei inscripții inedite*, SCIV, VII, 1956; *The Histrian decree for Aba*, „Dacia”, N.S., IV, 1960.

³ D. M. Pippidi și Em. Popescu, *Les relations d'Istros et d'Apollonie du Pont à l'époque hellénistique. A propos d'une inscription inédite*, „Dacia”, N.S., III, 1959.

⁴ O parte din studiile la care se face aluzie în text au fost strînse în volumul *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, acum și în traducere germană: *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft, 34), Berlin, 1962.

⁵ *Les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique*, în *Nouvelles études d'histoire*, II; *Istros et les Gètes au III-e siècle av. notre ère*, St. Cl., III, 1961; *Inscriptions d'Istros. Décret inedit du II-e siècle*, „Dacia”, N.S., V, 1961; *Pour une histoire des cultes d'Istros. Documents d'époque hellénistique*, St. Cl., IV, 1962; *Histria și geții în sec. II î.e.n. Observații asupra decretului în cinstea lui Agathokles fiul lui Antiphilos*, St. Cl., V (sub tipar).

⁶ *În jurul unei inscripții din MNA a Institutului de Arheologie*, SCIV, IX, 1958; *Beiträge zur römischen Prosopographie des III. Jahrhunderts*, „Philologus”, Cl., 1957; *Ein Augustus-Tempel in der Dobrudscha*, „Jahrshefte d. österr. archäol. Instituts”, XLVI, Beibl. col. 229—238; *Un nouveau document sur le 'koinon' pontique au II-e siècle. En marge d'un album*

Toată această recoltă de date — și enumerarea mea ar fi incompletă dacă la numărul celor ce au contribuit cu munca lor la sporirea informației epigrafice despre Dobrogea n-aș adăuga numele altor citorva cercetători: Emilia Doruțiu-Boilă¹, Expectatus Bujur², St. Constantinescu³, Adrian Rădulescu⁴, sau pe ale lui Ion Barnea⁵ și Radu Vulpe⁶, care, între două campanii de săpături, găsesse răgaz să se consacre publicării inscripțiilor din Troesmis și Noviodunum: toată această recoltă, repet, folosită în redactarea vol. I din *Istoria României*, a făcut posibilă prezentarea cu o precizie altădată necunoscută a unei întregi serii de momente din istoria pământului dintre Dunăre și Mare⁷.

Dar cu participarea la munca de redactare a *Istoriei României* activitatea colectivelor de epigrafiști din București și Cluj nu e nici pe departe epuizată⁸. De la un timp, în fața lor stau sarcini noi și importante, de natură să le absoarbă eforturile timp de mai mulți ani de-aci înainte. E vorba, în primul rînd, de pregătirea materialelor din țara noastră în vederea reeditării pe baze noi a vol. III din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, plănuită de Academia din Berlin în colaborare cu Academiiile din Viena, Praga, Budapesta, București, Sofia și Belgrad. Această sarcină de mare răspundere, la realizarea căreia se lucrează simultan la București și Cluj, e în cea mai mare parte îndeplinită — cel puțin în ce privește inscripțiile din Scitia Mică.

În strînsă legătură cu ea, stă, de altă parte, o preocupare a noastră mai veche, dar care, din pricina vastității obiectivului și a numărului mic de colaboratori, n-a putut fi decît în parte tradusă în fapt: întoemirea unei culegeri generale a inscripțiilor grecești și latine descoperite pe teri-

---

agonistique d'Istros, „Bulletin de Correspondance Hellénique”, LXXXIV, 2, 1960; *Un nuovo pontarca del III secolo c.n.*, „Dacia”, N. S., IV, 1960; *Pierres errantes* (IGB, I, 53), „Dacia”, N.S., IV, 1960; *Despre o ipoteză a lui Patsch privind istoria Moesiei în sec. I e.n.*, SCIV, XII, 1961; *Deux dédicaces au Cavalier thrace découvertes à Histria*, în *Acta Antiqua Acad. Hungaricae*, X, 1962,

¹ *Some Observations on the Military Funeral Altar of Adam Klissi*, „Dacia”, N.S., V, 1961; *Despre unele inscripții latine recent publicate*, SCIV, XIII, 1962.

² *Note epigrafice. I. Monumentul de la Pantelimon. 2. Altarul de la Cocargea*, SCIV, IV, 1953; *Note epigrafice. II. Morughiol-Hrșova*, SCIV, V, 1954; *Cu privire la unele monumente epigrafice de la Durostorum*, SCIV, XI, 1960.

³ *Un monument epigrafic votiv de la Gîrliciu*, SCIV, IX, 1958.

⁴ *Inscription inédite de Callatis*, St. Cl., IV, 1962.

⁵ *O inscripție de la Aegyssus*, SCIV, I, nr. 1, 1950; *O inscripție creștină de la Axiopolis*, ST, VI, 1954 (cf. X, 1958, p. 296—297); *Creștinismul în Scythia Minor, după inscripții*, ST, VI, 1954; *Un vicar de Odessos la Tomis*, SCIV, VIII, 1957; *Contribution to Dobrudja history under Anastasius I*, „Dacia”, N.S., IV, 1960.

⁶ *Canabens.s și Troesmensens. Două inscripții inedite din Troesmis*, SCIV, IV, 1953; *Problema lai-lor (pe marginea articolului 'lai consistentes)*, ibid., IV, 1953.

⁷ Cf., între altele, capitolele: *Stabilirea pe teritoriul Dobrogei a primelor orașe-stare de tip sclavagist. Coloniile grecești*, de E. Condurachi (p. 165—176) și D. M. Pippidi (p. 176—212); *Dobrogea în timpul stăpînirii romane*, de D. M. Pippidi (p. 477—484), Em. Condurachi (p. 485—517; 557—566) și Em. Condurachi—D. M. Pippidi (p. 530—557).

⁸ Dintre cercetătorii ale căror lucrări n-au putut fi citate în paginile precedente, fie amintîți aci: I. Berciu, M. Valerius Maximianus, *legatus Augusti legionis XIII Geminae*, SCIV, XII, 1961; I. H. Crișan, *Două inscripții inedite din Apulum*, SCIV, V, 1954; *Notă epigrafică*, AMRA, IV, 1961; Al Popa, *O tablă votivă închinată zeului Mithras*, în *Omagiu Daicovicu*; D. Radu, *Materiale epigrafice din Muzeul regional Alba Iulia*, AMRA, IV, 1961.

toriuл fărăi noastre, ca și a unei culegeri de *ansae signatae* — fragmente de amforă purtînd pe toate ștampila locului de proveniență.

Această din urmă muncă — interesînd în cel mai înalt grad istoria economică a ținuturilor dunărene, și în legătură cu care nu dispunem decît de lucrarea lui V. Canarache consacrată importului de amfore ștampilate la Histria¹ — o săvîrșește, în cadrul colectivului epigrafic bucureștean, Victoria Eftimie, și e destul de înaintată, cum rezultă din documentatul studiu publicat de curînd². Cit privește culegerea generală de inscripții, însemnătatea ei e de așa natură încît socot util să adaug în privința ei cîteva deslușiri³.

E îndeobște știut că din masa considerabilă a inscripțiilor latine descoperite în Dacia și în regiunea nord-estică a Moesiei Inferioare o parte importantă a fost strînsă și publicată de Mommsen și de colaboratorii săi în volumul III din CIL. E știut de asemenea că ultimul fascicul suplimentar al acestui volum a apărut în 1902, ceea ce înseamnă că documentele descoperite pe pămîntul nostru de șaizeci de ani încoace sînt fie inedite, fie împrăștiate și oarecum îngropate în paginile periodicelor unde au fost publicate. Situația e încă și mai turburătoare cînd e vorba de inscripțiile grecești din Sciția Mică. Dat fiind că acestea n-au fost nicicînd adunate într-o lucrare anume, nici editate în vreun fascicul al seriei *Inscriptiones Graecae*, se poate spune că totul e încă de făcut pentru a pune la îndemîna nu numai a publicului, dar chiar și a specialiștilor numeroasele și importante documente scoase la iveală pe întreg întinsul Dobrogei, și mai ales în teritoriile coloniilor grecești de pe litoral: Histria, Tomi, Callatis⁴.

Țelul culegerii fiind de a îmbrățișa deopotrivă inscripțiile din Transilvania și Dobrogea — în două tomuri sau într-o serie de fascicule consacrate fiecărui antic *territorium* — era firesc ca munca să se desfășoare simultan la București și Cluj — pentru materialul din Dacia sub îndrumarea acad. Const. Daicoviciu, pentru cel din Sciția Mică sub a celui ce semnează aceste rînduri. Cum nu poate fi vorba să intru aci în amănunte, mă voi mulțumi să arăt că e în intenția noastră să publicăm laolaltă documentele grecești și latine, pentru a asigura cercetătorilor materiale complete ale sintezelor viitoare și, totodată, pentru a pune în lumină caracterul

¹ *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București, 1957.

² *Imports of stamped amphorae in the lower Danubian regions and a draft Rumanian Corpus of amphora stamps*, „Dacia”, N.S., III, 1959.

³ Cf. D. M. Pippidi, *Un Corpus des inscriptions grecques et latines de Roumanie*, în „Klio. Beiträge zur Alten Geschichte”, XXXVII, 1959, și comunicarea la cel de-al IV-lea Congres internațional de epigrafie: *Les inscriptions grecques de Scythie Mineure de Boeckh à nos jours* (în curs de tipărire în *Actele Congresului*).

⁴ O dovadă a interesului stîrnit de publicațiile noastre de texte în rîndurile specialiștilor de pretutindeni o constituie atenția cu care sînt înregistrate și discutate, an de an, în Buletinul epigrafic al soților J. și L. Robert (REG, LXVIII, 1955, p. 238—244; LXIX, 1956, p. 143—145; LXXI, 1958, p. 280—285; LXXII, 1959, p. 211—216; LXXIII, 1960, p. 176—180; LXXIV, 1961, p. 186—204) precum și frecvența lor reproducere în noua serie din *Supplementum epigraphicum Graecum*, XVI, 1959, nr. 428—434; XVII, 1960, nr. 341—342; XVIII, 1961, nr. 287—303.

complex al civilizației dezvoltate într-o arie a lumii vechi unde influențele greacă și romană s-au împletit în chipul cel mai sugestiv. În acest scop, în ce ne privește, am pășit de mult la înregistrarea materialelor epigrafice din Histria, Eforie-sud, Constanța și București; am pus bazele unei fototechi în care sperăm să figureze cîndva fotografiile inscripțiilor păstrate în oricare colecție din țară; în sfîrșit, am început redactarea textelor într-un chip care se deosebește întrucîtva de modelul obișnuitelor *corpora*. Fac aluzie la faptul că — potrivit unei hotărîri care va fi desigur primită pretutindeni cu mulțumire — toate inscripțiile (cel puțin toate inscripțiile inteligibile) vor fi însoțite nu numai de o traducere romînă, dar și de un comentariu lingvistic și istoric de o amploare mai mare decît s-a obișnuit pînă acum în acest fel de publicații¹.

E de așteptat ca noul *Corpus* să se deosebească de cele ce l-au precedat în special prin această din urmă trăsătură. Ni s-a părut însă că în acest caz tradiția poate și chiar trebuie să fie călcată, pentru a învedera propria noastră concepție despre natura cercetării epigrafice și pentru a înlesni consultarea unei lucrări care, pe lîngă texte stabilite cu grijă, va avea a pune la dispoziția cititorului elementele susceptibile să-l ajute la înțelegerea și valorificarea documentelor. Izbuti-vom în acest proiect, a cărui anevoință nu ne-o ascundem și ale cărui riscuri ni-s și ele cunoscute? — E ceea ce va dovedi întîiul fascicul din serie, care va cuprinde inscripțiile din Histria și a cărui pregătire e destul de înaintată pentru a ne putea gîndi la tipărirea lui într-un viitor apropiat.

---

¹ Un exemplu recent al tradiționalului comentariu de tip concis, aproape telegrafic, în limba latină, e oferit de culegera inscripțiilor grecești din Tracia și Moesia publicată de G. Mihailov, de la Universitatea din Sofia, sub auspiciile Academiei Bulgare de Științe: *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, vol. I (1956), II (1958), III 1 (1961). După indicațiile editorului, din această monumentală lucrare sînt de așteptat încă două volume.

DACIA PREROMANĂ

DE

HADRIAN DAICOVICIU

Cercetarea istoriei Daciei preromane, interesul pentru neamul daco-geților nu reprezintă fenomene de ultimă oră. În țara noastră această ramură a cercetării istorice se întemeiază pe destul de vechi și roditoare tradiții, ale căror elemente pozitive, științifice au fost nu numai preluate, ci și aprofundate, dezvoltate de istoriografia românească marxist-leninistă. Nemaiamintind aici vederile, de multe ori greșite, alteori vădind o justă intuiție, ale unor cronicari din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea sau din primii ani ai secolului următor, ne vom mulțumi să arătăm că în scurta ei fază progresistă din perioada pașoptistă, burghezia română a dat doi istorici care au știut, în ciuda lipsei de izvoare documentare și de cercetări sistematice, să vadă și să rezolve mai just decât mulți dintre succesorii lor unele probleme principiale ale istoriei dacilor. E vorba de Nicolae Bălcescu cu vederile lui critice asupra naturii și caracterului stăpînirii romane în Dacia și, poate mai mult încă, Cezar Bolliac, asiduul cercetător al antichităților din țara noastră, care, într-un raport înaintat la 1869 Ministerului de atunci al Cultelor și Instrucțiunii, schița un adevărat program pentru studierea trecutului îndepărtat. „Misiunea noastră, a românilor, în arheologie — scria el — este mai cu seamă să definim ce au fost dacii? Care a fost începutul lor? Care au fost credințele lor? În ce grad de civilizație ajunseseră ei cînd i-au cotropit romanii și le-au luat țara? Și apoi cum au dăinuit ei cu romanii în țara lor? Ce au adoptat ei de la romanii și ce au adoptat romanii de la dînșii?”¹.

Din păcate, acest veritabil program de cercetare a fost numai parțial urmat de istoricii burghezi de mai târziu. În ciuda apariției a numeroase lucrări consacrate dacilor, dintre care se evidențiază *Dacia înainte de romani* a lui Gr. Tocilescu și *Getica* lui V. Pârvan, în ciuda atenției de care epoca dacică s-a bucurat în *Istoriile* unor învățați ca A. D. Xenopol

---

¹ Cezar Bolliac, *Opere alese*, Ed. de stat, București, 1950, p. 291.

sau N. Iorga, principalele obiective schițate de Bolliac n-au fost atinse. Fără îndoială că și din pricina unor carențe de documentare, dar mai ales, trebuie s-o spunem, din cauza unei concepții greșite asupra dezvoltării societății, istoriografia burgheză românească n-a izbutit să vadă clar în cele mai importante probleme ale istoriei dacilor. E drept că s-a strins un important material de fapte, că s-au rezolvat, cu indiscutabilă ingeniozitate și pătrundere, o serie de aspecte ale istoriei, traiului și culturii dacilor, dar problemele majore au rămas nerezolvate.

Istoriografia burgheză n-a fost capabilă să rezolve în mod satisfăcător problema originii și a vetrei permanente a populației daco-getice, fiind împiedicată de concepțiile pandaciste și pantraciste ale onora din cei mai de vază cercetători. Ea n-a putut descoperi și înțelege caracterul profund original al culturii materiale daco-getice, insistând cu încăpăținare mai ales asupra influențelor din afară pe care această cultură le-a suferit. Ea n-a ajuns niciodată, nici chiar în cazul lui Xenopol, care recunoaște drept temelie a existenței unui popor starea lui materială sau economică¹, să înțeleagă forțele motrice ale dezvoltării societății dacice, legile economice care guvernau această dezvoltare, progresul intern, social-economic, care el, și nu influențele străine, a dus societatea daco-getă la înfloritoarea civilizație materială și spirituală din epoca lui Burebista și Decebal. Istoriografia burgheză n-a reușit, tocmai din această cauză, nici să determine momentul apariției statului dac, nici să dețină în chip just caracterul acestuia.

Lăsând o moștenire a cărei valoare și însemnătate nu trebuie nici negate, nici minimalizate, istoriografia burgheză a lăsat însă totodată numeroase probleme nerezolvate. Sarcina dificilă de a rezolva într-un timp scurt principalele probleme ale istoriei dacilor a revenit istoriografiei marxist-leniniste. Și astăzi, la 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Române, putem afirma cu justificată mândrie că istoriografia noastră marxist-leninistă și-a îndeplinit și această sarcină.

Evident, e cu neputință să ne oprim în acest articol asupra tuturor problemelor pe care le pune istoria Daciei preromane și în care istoriografia noastră marxist-leninistă și-a rostit cuvântul, de multe ori hotărîtor. De asemenea, nu credem că ar fi fost posibil să amintim aici pe toți autorii care au contribuit, de 15 ani încoace, la o mai bună și mai exactă cunoaștere a istoriei și traiului dacilor înainte de cucerirea romană.

În problemele istoriei și arheologiei dacilor au lucrat și lucrează de 15 ani încoace și cadre științifice cu experiență și cu o bogată și valoroasă activitate în trecut, ca acad. C. Daicoviciu, R. Vulpe, O. Floca și alții, dar și cadre noi de cercetători crescuți și formați la școala istoriografică marxist-leninistă, ca de exemplu N. Gostar, I. Crișan, St. Ferenczi, C. Preda și mulți alții. În articolele și studiile lor sînt cuprinse noile puncte

¹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ed. a II-a, București, 1914, p. 71.

de vedere în domeniul istoriei Daciei preromane. Lucrări ca *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, *Dacii din Munții Orăștiei și începuturile statului sclavagist dac*, *Le problème de l'état et de la culture des Daces* ale lui C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei* de C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Argedava și La civilisation dace et ses problèmes* de R. Vulpe, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice* de O. Floca, *Rapoartele de săpături* publicate an de an și multe alte lucrări, pe care, evident, nu le putem enumera aici¹, aduc contribuții importante la cunoașterea civilizației și istoriei dacilor. Toate aceste contribuții au fost sintetizate și valorificate în capitolele corespunzătoare din volumul I al *Istoriei României*.

Dar nici nu e cazul să prefacem acest articol într-o listă bibliografică. Ceea ce ne interesează cu prilejul acestui bilanț sînt problemele de bază ale istoriei dacilor și felul în care ele și-au găsit răspunsul și rezolvarea.

Se cuvine însă, înainte chiar de a aborda aceste probleme, să menționăm în câteva cuvinte treapta calitativ superioară pe care s-a situat în acești 15 ani însăși munca de dobîndire a datelor documentare necesare reconstituirii istoriei Daciei preromane. Nu e vorba numai de amploarea cercetării, deși și aceasta e un indiciu important, suficient caracterizat, credem, dacă vom spune că pentru cunoașterea arheologică a culturii materiale și spirituale a daco-geților s-a făcut mai mult de 15 ani încoace decît în aproape un veac de cercetări anterioare. E vorba mai ales de orientarea bine determinată, conștientă, de desfășurarea planificată a acestei cercetări. În planurile anuale și de perspectivă ale institutelor de istorie (și, mai tîrziu, ale Institutului de arheologie), studiul istoriei dacilor a ocupat un loc dintre cele mai importante, iar săpăturile au fost organizate acolo unde se puteau scota rezultatele cele mai bune în principalele probleme ale acestei istorii. S-au depus eforturi cu adevărat remarcabile pentru dezvelirea unor așezări întregi daco-getice atît din afara arcului carpatic, cît și din Transilvania, în frunte cu bogatul, inepuizabilul complex arheologic din Munții Orăștiei; s-au studiat aspectele cele mai variate (și, în primul rînd, cele mai puțin cunoscute din cercetările mai vechi) ale traiului dacilor, începînd de la elementele culturii lor materiale pînă la problemele religiei și ale riturilor lor funerare, de la creațiile cele mai vechi ale civilizației daco-getice pînă la elementele exterioare ajunse pe căi diverse în Dacia și asimilate de populația băștinașă; în paginile publicațiilor de specialitate sau cu prilejul diferitelor sesiuni și conferințe științifice s-au dezbătut pe larg problemele majore ale istoriei Daciei preromane, înlesnindu-se astfel formularea unor concluzii certe, profund științifice.

Nu este de mirare că în condițiile create de regimul democrat-popular munca istoricilor și arheologilor, în condițiile unei ample și fără precedent activități de cercetare, dar, mai ales, în condițiile în care la baza întregii activități pe tot frontul istoriei a stat concepția partidului clasei

¹ Vezi bogata bibliografie în problemele istoriei dacilor cuprinsă în *Istoria României*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 160—161, 212—215 și mai cu seamă 248—251 și 338—341.

muncitoare, concepția marxist-leninistă, realizările au urmat grabnic eforturilor. Și aceasta atît în numeroasele probleme de detaliu, de care nu ne vom ocupa, cît și în cele de importanță fundamentală, pe care le vom expune mai jos.

Să aleggem, de exemplu, problema originii dacilor, a caracterului lor etnic, a vetrei lor permanente de locuire. Dacă autohtonismul populației daco-getice pe meleagurile noastre n-a fost pus la îndoială de către nici unul din cercetătorii importanți din trecut (ceea ce constituie o latură pozitivă a activității istoriografiei burgheze din România), multe alte aspecte au fost, voit sau nu, greșit rezolvate. Sub influența teoriilor rasiste ale istoriografiei burgheze germane nu se nega numai înrudirea dintre daco-geți și populațiile balto-slave, ci se născociau deosebiri fundamentale între dacii „nordici” și tracii amestecați cu „rasa mediteraneană”. Iar tendințele expansioniste ale burgheziei românești își găseau ecoul în afirmațiile unor istorici și arheologi, ca Pârvan, Andrișescu și Iorga, despre extraordinara răspîndire a dacilor în spațiul est-european și despre formidabila lor forță al cărei izvor era „aflat” în primul rînd în credințele lor religioase. Nimic din aceste exagerări n-a rezistat criticii istoriografiei marxist-leniniste, care-i consideră pe daci, străvechi autohtoni pe teritoriul țării noastre, drept o populație indo-europeană vorbind o limbă de tip *satem* identică sau aproape identică cu a tracilor și înrudită de altfel, și cu idiomurile balto-slave¹. Cercetarea obiectivă arată că vatra permanentă a poporului daco-get a fost și a rămas mereu, în linii mari, în ciuda unor trecătoare expansiuni sau retrageri, teritoriul de astăzi al Romîniei.

Chiar dacă în problema timpului de formare a populației daco-getice, a datei de la care putem vorbi de daco-geți și nu de o populație indo-europeană nediferențiată, mai există destule puncte obscure, pe care numai cercetarea viitoare le va putea elucida, însemnătatea rezultatelor obținute pînă acum e evidentă.

Începuturilor culturii daco-getice a celei de-a doua vîrste a fierului (La Tène) li s-a acordat de asemenea o atenție considerabil sporită față de trecut. Teoriilor învechite despre covîrșitorul rol al celților în formarea acestei culturi (Pârvan caracteriza viața Daciei ca avînd o „frumoasă, proaspătă, puternică și bogată civilizație de inspirație celtică”, vorbea despre „occidentalizarea geților din Carpați” începută de celți prin sec. al IV-lea î.e.n. și despre ridicarea, în aceeași vreme, a „națiunii gete sub auspicii celtice la un rol hotărîtor în Răsărit”) li s-a opus *concepția științifică a dezvoltării interne a societății daco-getice*. Cultura materială de tip La Tène nu e pur și simplu importată de undeva din afară; ea se naște, se formează pe baza fondului local hallstattian, apare datorită progresului forțelor de producție, dezvoltării meșteșugurilor, agriculturii, creșterii vitelor, schimburilor comerciale. Descoperirile de la Cernavoda în Dobrogea, Alexandria în Muntenia, Gogoșu și Hotărani în Oltenia dovedesc că în regiunile extracarpatiche cultura specifică celei

¹ Vl. Gheorghiev, care e de părere că dacia și tracia sînt limbi diferite, subliniază totuși că ele sînt înrudite îndeaproape (cf. Vl. Gheorghiev, *Etymologie et onomastique bulgare*, Sofia, 1960 și *Raporturile dintre limbile dăcă, tracă și frigiană*, în „Studii clasice”, II, 1960).

de-a doua vîrste a fierului apare încă de pe la mijlocul sec. al V-lea î.e.n., mult înainte de pătrunderea celților în Dacia.

Trebuie subliniat, de altfel, faptul că nimeni nu neagă rolul influențelor externe în formarea culturii geto-dacice de tip La Tène. Dimpotrivă, istoriografia marxist-leninistă subliniază rolul fecund pe care l-a jucat în această privință factorul elenic, a cărui înriurire s-a exercitat atît direct, prin coloniile grecești de pe țărmul dobrogean al Pontului Euxin, cît și indirect, prin intermediul tracilor de sud, veniți încă mai demult în contact cu civilizația superioară grecească de tip sclavagist. Nu este negată nici influența celtică; se recunoaște rolul pe care această populație l-a avut în generalizarea culturii de tip La Tène pe întreg teritoriul daco-getic și în îmbogățirea ei cu forme noi.

Recunoscînd existența și însemnătatea unor influențe venite din afară, istoriografia marxist-leninistă înțelege însă să respingă orice exagerare. Ea consideră rolul acestor influențe ca fiind limitat, auxiliar în raport cu rolul determinant al dezvoltării social-economice interne. În al doilea rînd, ea a dovedit pe baza cercetărilor arheologice că formele străine, grecești, celtice sau altele, de cultură materială n-au fost pur și simplu adoptate, împrumutate de daco-geți, ci preluate și asimilate în mod creator. Cultura epocii La Tène în Dacia nu e nici o cultură grecească, nici una celtică, ci una daco-getică, profund originală, în care împrumuturile au fost *asimilate* și încadrate armonios în ansamblul elementelor și tradițiilor locale străvechi. În sfîrșit, istoriografia marxist-leninistă pune un accent deosebit pe condițiile de exercitare a influențelor externe, subliniind că rolul și fertilitatea acestora sînt direct proporționale cu gradul de dezvoltare a populației care le primește. Numai o populație aflată pe o treaptă relativ înaltă de dezvoltare, cum era aceea a geto-dacilor, era capabilă să adopte elementele civilizației elenice de tip sclavagist și să le utilizeze pentru deplina formare a culturii materiale La Tène. Exemplul bastarnilor așezați pe la sfîrșitul sec. al III-lea î.e.n. în centrul și sudul Moldovei și refractari la elementele de cultură materială superioară elenică și geto-dacică e elocvent în această privință.

Cele mai importante rezultate au fost însă obținute de istoriografia romînească marxist-leninistă în cercetarea și studierea culturii materiale și spirituale a daco-geților ajunsă în perioada sa de apogeu, în sec. I î.e.n. și în veacul I e.n. O contribuție de seamă, hotărîtoare, la cunoașterea acestei perioade au adus-o săpăturile efectuate an de an, începînd din 1949, în regiunea Munților Orăștiei sub conducerea acad. C. Daicoviciu.

În acest ținut de circa 150 km² din sud-vestul Transilvaniei, la miazăzi de localitatea Orăștie și de roditoarea vale a Mureșului mijlociu, s-a descoperit și, în parte, dezvelit un complex arheologic unic în lume prin caracterul său. Coloana vertebrală a acestui complex, dacă ne e îngăduit să ne exprimăm astfel, e formată de sistemul de cetăți (Costești, Blidaru, Pietra Roșie) și fortificații, de dimensiuni mai mici, menite să interzică accesul spre cea mai mare așezare dacică — Sarmizegetusa — ale cărei ruine se întind pe terasele Dealului Grădiștii. Ridicate în punctele de cea mai mare însemnătate strategică, îmbinînd în planul, forma și

tehnica lor de construcție cele mai înaintate procedee elenistice cu elementele originale locale, aceste fortificații demonstrează o dezvoltare economică și tehnică superioară nu numai celei din regiunile extracarpătice ale Daciei, ci și celei din Tracia. Regiunea e împinzită apoi de așezări cu caracter civil-gospodăresc, unele constituind importante aglomerații (Sarmizegetusa, Costești, Fața Cetei), altele fiind răsfirate prin poieni, pe terasele și pe platourile netede ale dealurilor. Cu locuințele lor de lemn, așezate sau nu pe o temelie de piatră, rectangulare, rotunde sau poligonale, cu atelierele lor de metalurgie, dulgherie, olărie, orfevrerie, cu stîmile de pe înălțimile mai mari, aceste așezări stau mărturie despre o viață complexă și intensă.

Inventarul arheologic al acestor așezări este extrem de bogat și semnificativ. Impresionantul număr de unelte de fier descoperite (numai la Sarmizegetusa s-au găsit peste 400 de unelte diferite) atestă progresele considerabile ale societății daco-getice în ultima perioadă de dezvoltare independentă a sa și răstoarnă afirmația lui V. Pârvan potrivit căreia agricultura și gospodăria dacică ar fi rămas în epoca lemnului, uneltele de fier fiind, adică, puțin folosite. Aflarea în săpături a uneltelor agricole, de fierărie, dulgherie, pietrărit, precum și a numeroase obiecte de uz casnic din același metal demonstrează puternica dezvoltare a celor mai importante ramuri economice, în timp ce obiectele de podoabă, descoperite în Munții Orăștiei, dar și în alte părți ale Daciei, și ceramica pictată de la Sarmizegetusa dovedesc progresul artelor și dezvoltarea concepțiilor estetice. Numeroasele obiecte de import descoperite cu prilejul săpăturilor, ca și monedele aflate în cetăți, aruncă o vie lumină asupra intensității și importanței schimburilor comerciale din această perioadă.

Regiunea Munților Orăștiei, atît de bogată în vestigiile arheologice, nu este însă singura în țara noastră care atestă înflorirea culturii materiale și spirituale a dacilor în secolele I î.e.n. — I e.n. Sistemul de cetăți și așezări dacice de aici nu reprezintă *statul* lui Burebista și Decebal, ci numai *centrul* acestui stat, centrul unei puteri care se întindea pe întreg teritoriul țării noastre, centrul, la un moment dat, al unei culturi materiale de o mare bogăție și de o surprinzătoare unitate. *Lăsînd la o parte urmele unor așezări dacice mai mici, de tip rural, cu inventarul lor arheologic de factură mai primitivă, să insistăm asupra faptului că, pe lângă fortificațiile din Munții Orăștiei, se mai cunosc, în întreaga țară, așezări întărite sau chiar adecărate cetăți.*

În Transilvania, mai întii. Dacă recent descoperita cetate de la Piatra Bolii-Bănița, care străjuiește defileul Jiului, sau aceea, mai de mult cunoscută, de la Căpîlna, pe valea Sebeșului, pot fi considerate ca aparținînd sistemului de fortificații din Munții Orăștiei, nu același lucru se poate spune despre unele așezări întărite dezvelite abia în ultimii ani. Din această categorie fac parte cetatea de la Tilișca, nu departe de Sibiu, cu o mare incintă de pămînt, dar și cu două turnuri construite în cea mai bună tehnică dacică, fortificația de la Piatra Craivii (lîngă Alba Iulia) așezată pe o coamă stîncoasă aproape inaccesibilă și cea de la Sărățel, în apropierea Bistriței, avînd turnuri rotunde, zidite cu mortar pe locul unei așezări întărite hallstattiene.

Trecînd Carpații, se cuvin pomenite marea așezare de la Popești, pe Argeș, identificată de R. Vulpe cu „capitala” lui Burebista — Argedava, așezarea de la Poiana (Piroboridava) pe Siret și cea de la Piatra Neamț-Bîtea Doamnei cu elemente de fortificație și cu un sanctuar.

Tehnica de construcție folosită la multe din aceste fortificații și materialul arheologic extrem de bogat și de variat aflat aici atestă unitatea culturii materiale dacice, unitate ce nu exclude, desigur, anumite particularități regionale, datorate, în parte măcar, depărtării mai mari sau mai mici de centru și existenței unor legături mai mult sau mai puțin intense cu acesta. Elementul cel mai important este însă unitatea culturii materiale surprinse în aceste așezări; ea dovedește unitatea statului dac însuși, legăturile economice destul de puternice dintre diferitele lui părți, progresele procesului de centralizare mai cu seamă în vremea lui Decebal.

Se poate afirma fără greș că acum două decenii cunoștințele noastre ne permiteau să întrezărim doar anumite aspecte ale civilizației materiale a daco-geților în faza ei de maximă înflorire, în timp ce azi dispunem de un tablou de ansamblu al acestei civilizații. *Cercetările ultimilor ani au pus în fața ochilor lumii științifice de la noi și de aiurea o civilizație nouă, al cărei caracter veritabil nu putea fi nici măcar bănuț înaintea.* „Cultura dacilor în ultimele două secole ale existenței sale poate fi considerată ca o cultură de tip superior stadiului primitiv-rural al triburilor patriarhale, avînd caracterul unei civilizații oppidane cu tendințe vădite de atingere a civilizației agraro-orășenești cu centre economice puternice, conștînd din agricultori, meșteșugari, plebe muncitoare și sclavi”¹.

Problemele culturii spirituale a dacilor și-au găsit și ele locul cuvenit în preocupările istoriografiei noastre marxist-leniniste, cercetările arheologice, în special cele din Munții Orăștiei, jucînd și aici un rol important. Insistînd mai puțin asupra credințelor religioase, care formaseră obiectul aproape exclusiv al cercetărilor istoricilor burghezi în domeniul culturii spirituale daco-gețice, istoriografia marxist-leninistă a studiat mai ales alte aspecte ale dezvoltării spirituale, ajungînd la rezultate dintre cele mai interesante. S-a putut stabili, de exemplu, că dacii cunoșteau scrisul în ultimele două veacuri de existență a Daciei libere, utilizînd la început alfabetul grecesc și apoi pe cel latin. S-a ajuns, de asemenea, la concluzia că dacilor, mai precis preoților daci nu le erau străine nici anumite preocupări științifice și că ei obținuseră anumite rezultate în domeniul astronomiei (crearea unui calendar original), medicinei și igienei etc. Cu toate că în acest domeniu au mai rămas multe de făcut, cercetările întreprinse pînă acum completează în chip fericit tabloul civilizației Daciei în sec. I î.e.n. — I e.n.

Contribuția istoriografiei marxist-leniniste a fost hotărîtoare și în rezolvarea unei alte probleme fundamentale a istoriei Daciei preromane: aceea a statului dac.

Despre un stat dac sau despre state dacice vorbește și istoriografia burgheză, dar lipsa unei concepții științifice asupra dezvoltării social-

¹ Acad. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, vol. I, p. 317.

economice și, deci, a suprastructurii politice face ca majoritatea covârșitoare a afirmațiilor istoricilor români burghezi în această problemă să fie lipsite de orice temei. Atunci când se vorbește despre Dromichaites, șeful uniunii de triburi a dacilor *ordessenses*, ca despre primul „rege de absolutism monarhic” (Xenopol), iar despre statul lui Burebista ca despre o „vastă împărăție” (Xenopol) sau un „imperiu” (Iorga), creat prin voința și energia unui singur om (Pârvan), e limpede că noțiunea de stat devine ceva nespus de vag și că factorii care duc la apariția statului sînt pur și simplu ignorați.

Istoriografiei marxist-leniniste îi revine meritul de a fi dovedit existența unui stat dac, de a fi determinat condițiile și momentul apariției lui, de a-i fi definit caracterul și de a-i fi schițat dezvoltarea în măsura în care izvoarele documentare, literare și arheologice o permiteau.

Pornind de la ideea că apariția unei formații politice cu caracter de stat trebuie să corespundă unui anumit grad de dezvoltare social-economică, istoriografia marxist-leninistă românească a arătat că pînă în sec. I î.e.n. nu se creaseră condițiile necesare pentru nașterea statului dac. Abia în momentul formării civilizației de caracter oppidan, reprezentate în primul rînd de complexul arheologic din Munții Orăștiei, aceste condiții sînt prezente. Căci civilizația oppidană reflectă procesul de scindare a societății în clase antagoniste, procesul apariției exploataților și exploataților, adică acel fenomen social care nu numai că face posibilă, dar face chiar inevitabilă formarea statului ca instrument al clasei exploataătoare, în cazul Daciei al nobililor (*tarabostes*) și preoțimii.

Toate datele de care dispunem pînă în prezent arată că apariția statului dac trebuie plasată în prima jumătate a sec. I î.e.n., cel mai probabil în timpul lui Burebista sau, eventual, al tatălui acestuia și că regiunea Munților Orăștiei s-a impus de la început ca centrul, nucleul noului stat.

În ciuda lipsei de izvoare documentare, istoriografia marxist-leninistă a reușit să definească și caracterul acestui stat. Statul dac de la Burebista la Decebal a fost un stat sclavagist începător. Începător, primitiv, deoarece nu putea fi încă vorba de o generalizare a relațiilor de producție sclavagiste, de transformarea muncii sclavilor în bază a producției sociale; masa exploataților în statul dac o constituiau, fără îndoială, țărani liberi din punct de vedere juridic, dar aserviți economiceste celor puternici și bogați, în timp ce sclavia rămînea patriarhală. Sclavagist, totuși, deoarece, cu toată slaba dezvoltare a relațiilor sclavagiste, acestea reprezentau elementul nou, capabil de dezvoltare și aflat, de fapt, într-o continuă dezvoltare, elementul care-și croia încet, dar sigur, drum, înlăturînd treptat rămășițele orînduirii comunei primitive, elementul care *trebuia* să învingă în virtutea implacabilei legități a dezvoltării istorice.

Dacă vom adăuga la cele expuse pînă acum dovedirea dăinuirii statului dac din Munții Orăștiei după moartea lui Burebista și caracterizarea justă a raporturilor politice daco-romane de la Burebista la Decebal ca reprezentînd încercări consecvente ale dacilor de a ține cît mai departe de hotarele lor pericolul roman, vom avea o imagine cuprinzătoare

toare, deși concisă, a extrem de importantului aport al istoriografiei noastre marxist-leniniste la rezolvarea problemelor legate de statul dac.

Succesele istoriografiei marxist-leniniste în cei 15 ani ce s-au scurs de la proclamarea Republicii Populare Române în problemele istoriei și civilizației dacice sînt evidente. Cercetarea științifică și interpretarea fenomenelor acestui depărtat trecut se află astăzi pe o treaptă superioară, corespunzătoare epocii în care trăim, epocii socialismului.

Nu este însă în firea științei adevărate și a adevăraților oameni de știință să se mulțumească cu rezultatele dobîndite. Notînd cu satisfacție și mîndrie succesele, adevăratul om de știință este pe deplin conștient că noile cunoștințe nu restrîng, ci lărgesc cîmpul investigațiilor sale, că sarcinile care-i stau în față sînt și mai mari, și mai pline de răspundere, că de la el se așteaptă tot mai mult, că rezolvarea problemelor care așteaptă încă un răspuns devine tot mai imperios necesară.

În domeniul limitat, dar atît de bogat totuși, al istoriei Daciei preromane mai sînt multe de făcut. În fața istoricilor și arheologilor specialiști se ridică probleme de cea mai mare și mai urgentă însemnătate.

Problema timpului, locului și condițiilor diferențierii populației indo-europene din spațiul carpto-danubian în traci, daco-geți, illyri comportă încă multe necunoscute care-și așteaptă rezolvarea. Civilizația materială daco-getică de tip La Tène e încă inegal studiată în diversele părți ale țării. Prea puțin cunoscută e dezvoltarea regiunilor periferice ale statului dac și gradul lor de integrare nu numai politică, ci mai cu seamă social-economică în acest stat. Se impune o mai amplă cercetare a așezărilor rurale dacice din perioada statului. Nici chiar problema definirii caracterului statului dac nu poate fi socotită rezolvată în toate aspectele ei; caracterizarea Daciei lui Burebista și Decebal ca stat sclavagist începător este prea generală, prea aplicabilă la o serie întregă de alte state ale antichității. Avem nevoie de o caracterizare care să scoată în evidență nu numai trăsăturile ce unesc statul dac cu alte formațiuni de același tip, ci și cele care-l deosebesc, care-i sînt proprii numai lui. Și aceste probleme o dată rezolvate, cine poate spune de pe acum ce alte orizonturi se vor deschide cercetării?

Un lucru se poate afirma cu certitudine: tînăra istoriografie marxist-leninistă în domeniul istoriei dacilor este pe deplin capabilă să rezolve cele mai complexe și mai dificile probleme care i se vor pune în față. Stau cheazășie strălucitele rezultate dobîndite în ultimii 15 ani.

DACIA SUB STĂPÎNIREA ROMANĂ

DE

MIHAI MACREA

În trecut, epoca stăpînirii romane în Dacia a atras, încă din vremea Renașterii și a umanismului, interesul deosebit al istoricilor și al amatorilor de antichități. Și după aceea, cînd s-a trecut la stadiul cercetării mai sistematice a descoperirilor antice, pînă la al doilea război mondial, s-a manifestat preferință pentru studiul și cercetările pe teren privitoare la epoca stăpînirii romane în Dacia, în detrimentul altor epoci și perioade din istoria veche a țării noastre, ca perioada prefeudală, unele etape ale orînduirii comunei primitive și chiar epoca dacă.

Istoriografia marxist-leninistă din Republica Populară Romîna a pus capăt acestei abordări unilaterale a istoriei vechi a patriei. Înțelegînd că fără cunoașterea tuturor perioadelor istoriei noastre vechi nu este posibilă rezolvarea problemelor fundamentale ale acestui trecut mai îndepărtat, cum este în primul rînd problema formării limbii și a poporului romîn, în ultimii 15 ani principalul efort al cercetărilor a fost îndreptat spre epocile înainte inadmisibil neglijate. Cu toate acestea, în cadrul planului nou de cercetări nici epoca romană nu a fost neglijată, acordîndu-i-se, dimpotrivă, atenția cuvenită. S-au întreprins în ultimii ani investigații arheologice de amploare, deschizîndu-se și pentru această epocă șantiere arheologice mari, cum au fost cele de la Porolissum, Drobeta, Sucidava (Celei), Inlăceni, Cașolț, Soporul de Cîmpie. Alte cercetări arheologice au fost efectuate pe tot cuprinsul provinciei Dacia. Au fost cercetate așezări din epoca romană, ca cele de la Cioroiul Nou, Boița, Răhău, Ighiu (Baie), Obreja, Lechința de Mureș etc., castre și fortificații romane la Bumbești, Brețcu, Olteni, Orăștioara de Sus, Orheiul Bistriței, Tihău, Romînași, Gilău, Berzovia și în alte localități, au fost săpate necropole la Cașolț, Calbor, Soporul de Cîmpie, Apulum, Porolissum, iar morminele din aceeași epocă au fost scoase la iveală în multe alte puncte. De asemenea au fost publicate numeroase materiale arheologice, epigrafice și descoperiri monetare.

Cercetarea epocii romane pe teritoriul țării noastre a primit o orientare nouă, deosebită de cea din trecut. Dacă mai de mult antichitățile romane propriu-zise stăteau în centrul preocupării cercetătorilor, în ultimii 15 ani lucrările au fost orientate mai mult în direcția cunoașterii așezărilor rurale mai mici, a castrelor de la granițele provinciei și a unor necropole, după cum rezultă și din menționările de mai sus, toate obiective arheologice în care se presupunea că vor putea fi surprinse urme ale autohtonilor daci. Viața maselor populare, în primul rînd autohtone, sub stăpînirea romană a constituit principalul obiectiv al cercetărilor recente.

Rezultatele tuturor acestor cercetări din ultimii 15 ani au îmbogățit simțitor documentarea noastră cu privire la epoca romană, iar studiile publicate, între care multe de interpretare și sinteză, au elucidat numeroase probleme importante privitoare la această epocă. Dar mai presus de toate, noua istoriografie marxist-leninistă romînească, situîndu-se pe pozițiile ferme ale materialismului istoric, a fundamentat înțelegerea justă, principial nouă a epocii romane în Dacia, a trăsăturilor și caracteristicilor ei fundamentale. Interpretînd bogatul material documentar în lumina noii concepții istorice s-a reușit să se schițeze un tablou veridic al vieții în Dacia romană, cu variatele ei aspecte. Procesul istoric al acestei epoci a putut fi înțeles în adevărata lui desfășurare.

Dacă ținem seama și de rezultatele cercetărilor mai vechi, pe care istoriografia marxist-leninistă le-a folosit din plin, dîndu-le însă interpretarea cuvenită, se poate afirma că epoca stăpînirii romane în Dacia e cea mai bine și mai complet cunoscută din istoria veche a Romîniei.

Epoca stăpînirii romane în Dacia dispune de o documentare amplă, atît scrisă, de ordin literar, epigrafic și numismatic, cît și nescrisă constînd din monumente și urme arheologice foarte numeroase și variate. Literatura istorică și arheologică privitoare la Dacia romană este enormă în comparație cu a celorlalte epoci. Ea interesează nu numai pe istoricii și pe arheologii patriei noastre, ci, în unele privințe cel puțin, și pe toți cei care se ocupă de istoria lumii antice și îndeosebi de istoria Imperiului roman. Această epocă din istoria patriei noastre este totodată un capitol din istoria Imperiului roman, din care Dacia a făcut parte timp de 165 de ani. De aceea, istoria Daciei romane nu poate fi studiată izolat, ci numai în strînsă legătură cu istoria Imperiului roman. Descoperiri, mai ales de ordin epigrafic, de la Roma sau din diferite provincii ale imperiului aduc uneori știri importante privitoare la Dacia.

Această împrejurare a făcut ca istoria Daciei romane să se bucure, și în trecut și astăzi, de atenția multor cercetători de peste hotare. Dar în istoriografia burgheză romînească sau străină, lipsită de posibilitatea înțelegerii adevărate a evoluției istorice, au predominat multe puncte de vedere greșite cu privire la stăpînirea romană în Dacia. De aceea, întreagă această epocă, mai mult poate decît celelalte epoci ale istoriei vechi a țării noastre, a trebuit să fie reconsiderată în lumina concepției materialismului istoric. De mare ajutor ne-a fost în această privință în primul rînd studierea operelor clasicii marxismului, K. Marx și

F. Engels, mai ales a celor referitoare la antichitate, în al doilea rînd istoriografia sovietică, fie prin studiile generale de sinteză privitoare la istoria lumii antice și mai ales a Imperiului roman, fie prin cîteva studii speciale ale unor istorici ca A. D. Dmitrev, I.T. Kruglikova, I. K. Kolosovskaia privitoare la Dacia romană. În funcție de noua înțelegere a dezvoltării istorice a Daciei sub romani, în condițiile orînduirii sclavagiste, s-au ivit și noi probleme de cercetat și de lămurit, privitoare, de pildă, în primul rînd la structura economică și socială, la populația provinciei, la clasele sociale, la lupta de clasă, la dănuirea dacilor în epoca romană, la raporturile dintre coloniști și autohtoni, dintre romani și lumea liberă, așa-zisă barbară, din afară. Noul mod de abordare a problemelor istoriei Daciei romane nu a întîrziat să dea rezultate importante menite nu numai să lămurească mai bine această epocă pe teritoriul provinciei, ci și să deschidă, totodată, perspectiva unei mai depline cunoașteri atît a culturii materiale și a istoriei dacilor liberi rămași în afara imperiului în perioada corespunzătoare stăpînirii romane în nordul Dunării, cît și a culturii materiale și a dezvoltării istorice a daco-romanilor, în contact cu popoarele migratorii, în secolele de după retragerea aureliană.

A analiza rezultatele obținute de istoriografia marxist-leninistă romînească în toate aceste probleme nu e posibil în cadrul unui articol. Valorificarea lor sub raport istoric s-a făcut în partea din *Istoria Romîniei*, vol. I, privitoare la *Dacia în timpul stăpînirii romane*. Această expunere de sinteză este cea dintîi care, bazîndu-se pe întreaga documentare existentă, prezintă epoca stăpînirii romane în Dacia de pe pozițiile concepției materialismului istoric, înfățișînd după importanța lor evenimentele acelor vremuri în evoluția lor istorică. Ea se deosebește principal și calitativ de toate sintezele anterioare privitoare la Dacia romană. Probleme cu totul absente, neglijate sau fals prezentate în trecut și-au primit locul care li se cuvine în noua sinteză despre Dacia sub romani.

În articolul de față ne vom opri mai ales asupra rezultatelor concrete ale cercetărilor din ultimii 15 ani privitoare la acele probleme care sînt de mai mare importanță. Vom folosi totodată prilejul pentru a prezenta unele rezultate noi care completează, precizează mai bine sau chiar modifică cunoștințele noastre mai vechi. Vor fi amintite apoi și alte rezultate, mai de amănunt poate, dar care ajută și ele la înțelegerea mai bună a procesului de romanizare, care în Dacia a fost intensă și generală, în primul rînd culturală și lingvistică, și s-a desăvîrșit într-un ritm rapid și în timp relativ scurt, dar nu fără aportul populației dacice, după cum se va arăta.

O problemă fundamentală care trebuia să fie lămurită a fost aceea a caracterului stăpînirii romane în Dacia. S-a uzat și s-a abuzat de progresele indiscutabile — pe planul culturii materiale și spirituale — aduse de stăpînirea romană în Dacia ca și aiurea, pentru a prezenta această stăpînire drept o binefacere pentru cei supuși. Cînd Xenopol prezenta stăpînirea romană drept un „izvor de ordine și propășire”¹, sau cînd Pârvan afirma că „viața dacică pînă în adîncurile ei, fără zgomot și fără pompă, se face

¹ A. D. Xenopol, *Istoria romnilor din Dacia Traiană*, vol. I, ed. a II-a, Buc., 1914, p. 128 129.

viață romană¹, ei rezumau, în fond, întreaga concepție a uriașei majorități a istoriografiei burheze asupra rolului și caracterului stăpînirii romane. Ignorarea aspectelor negative ale stăpînirii romane, a rezistenței celor învinși și supuși, a luptei de clasă izvorite din realitățile sociale caracterizează această concepție.

Istoriografia noastră marxist-leninistă nu putea accepta o concepție atît de contrară adevărului istoric. Ea nu se putea situa pe o poziție de idealizare a cuceririi și stăpînirii romane a Daciei. Ea nu putea pierde din vedere faptul că într-o societate bazată pe existența claselor antagoniste nu există „prosperitate generală”, că înflorirea și bunăstarea claselor dominante se datorează mizeriei și exploatării maselor. Istoriografia marxist-leninistă și-a afirmat cu tărie propria sa poziție în această problemă².

Din punct de vedere social-economic, instaurarea stăpînirii romane asupra Daciei a însemnat, fără îndoială, un progres. Orînduirea sclavagistă începătoare ce caracteriza societatea dacică liberă din vremea lui Decebal a fost înlocuită cu rînduielele sclavagiste de tip clasic predominante în Imperiul roman. Dacia e atrasă în sfera economiei romane și viața economică pulsează cu o intensitate fără precedent. Se dezvoltă meșteșugurile și agricultura, iar forțele de producție se ridică la un nivel superior.

Se întemeiază numeroase orașe, se construiesc drumuri, se exploatează pe scară largă bogățiile subsolului și solului dacic, peste tot se ridică clădiri de piatră și cărămidă, se fac lucrări edilitare, se cioplesc monumente de piatră, iar scrisul cunoaște o răspîndire mult mai mare decît în perioada imediat anterioară, după cum ne dovedește descoperirea numeroaselor inscripții latinești, în număr astăzi de vreo 2 500. Urmele arheologice romane din cuprinsul provinciei Dacia sînt o mărturie grăitoare a unei civilizații înaintate.

Progresul economic și tehnic nu este însă decît unul din cele două aspecte principale ale vieții în Dacia romană. Nu trebuie să se uite că stăpînirea romană în Dacia nu este rezultatul unei firești dezvoltări social-economice a acestui teritoriu, ci rezultatul atacării și cuceririi statului dac. Stăpînirea romană s-a impus și s-a menținut peste un secol și jumătate prin forța armelor. Înflorirea în Dacia a culturii materiale de tip provincial-roman a avut drept condiție distrugerea prin război a înfloritoarei civilizații dacice, reprezentate atît de strălucit de vestigiile arheologice din Munții Orăștiei. Progresul tehnic și economic, valorificarea bogățiilor naturale ale Daciei au fost realizate prin exploatarea nemiloasă a populației autohtone supuse și a sclavilor. Superioara, cultură spirituală romană nu pătrunsese adînc în mase, ci a rămas un apanaj al minorității exploatare. Există suficiente indicații că și în Dacia existau puternice contradicții între învinși și învingători, între exploatați și exploataitori, și o aprigă luptă de clasă care a ajuns uneori pînă la răscoale armate împotriva stăpînirii romane.

Istoriografiei marxist-leniniste îi revine meritul de a fi pus în lumină dublul caracter al stăpînirii romane în Dacia, condiție indispensabilă pentru înțelegerea justă a celor mai importante aspecte ale vieții Daciei romane.

¹ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, Buc., 1923, p. 223.

² *Istoria României*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 345—348.

O altă problemă importantă care a preocupat în mod deosebit pe arheologi și istorici a fost aceea referitoare la permanența dacilor în vremea stăpînirii romane pe teritoriul provinciei.

Rezultate prețioase s-au obținut în această privință prin săpăturile efectuate în castrele de la Brețcu, Gilău, Orheiul Bistriței, în așezările rurale de la Lechința de Mureș, Cipău-Sf. Gheorghe, Cașolț, Obreja, și mai ales în necropolele de incinerare de la Cașolț, Calbor, Ighiu, Morești, Soporul de Cimpie și Cinciș. Aceste cercetări au scos la iveală probe materiale abundente și au pus în lumină păstrarea unor tradiții și obiceiuri mai vechi, care constituie dovezi grăitoare că populația dacică n-a fost exterminată de romani în timpul războaielor de cucerire sau după aceea, cum se afirma în istoriografia burgheză, ci a continuat să trăiască sub romani, participând la alcătuirea comunității daco-romane¹. Dovezile epigrafice și literare ca și cele oferite de Columna lui Traian sau de alte monumente sculpturale din Dacia cu privire la dănuirea dacilor sub romani au fost și ele reexamineate².

Descoperirile și studiile din ultimii 15 ani, privind problema dăinuirii dacilor sub ocupația romană, nu numai că au dovedit cu prisosință prezența masivă a elementului autohton în cuprinsul provinciei, dar au furnizat în același timp date concrete, deosebit de valoroase, despre felul de viață al populației băștinașe subjugate. În această privință, merită să fie relevate investigațiile recente de la Obreja pe Tîrnava Mare și cele de la Cinciș (reg. Hunedoara), care, adăugate la descoperirile făcute în alte părți ale Daciei romane, completează minunat tabloul vieții dacilor în condițiile stăpînirii romane. La Obreja, în valea mănoasă a Tîrnavei Mari, există o întinsă așezare rurală băștinașă cu locuințe-bordeie și gropi pentru păstrarea proviziilor, așezare în care se perpetuează principalele forme de viață și cultură materială a dacilor dinaintea cuceririi romane, la care se adaugă produsele romane provinciale introduse în Dacia de coloniști. În cimitirul de incinerare de la Cinciș, descoperit recent prin săpăturile efectuate de Muzeul din Deva, avem dovada elocventă că populația băștinașă dacică de acolo era folosită la muncile agricole pe pămînturile unui mare proprietar — care își avea la Cinciș și o *villa rustica* —, participînd totodată, după cum se pare, și la munca de exploatare a minelor de fier din zona Ghelar-Teliuc.

În domeniul culturii spirituale, se constată la fiecare pas că populația autohtonă a dacilor, fără a fi cu totul refractară înnoirilor, a fost totuși de un accentuat conservatorism. Ea și-a menținut sub romani principalele sale forme de înmormîntare și practici rituale și un fond de credințe religioase din epoca premergătoare, împrumutînd în același timp de la coloniști obiceiuri sepulcrale noi și alte elemente de credință religioasă.

Dacii sub ocupația romană formau grosul populației, îndeosebi în teritoriile rurale ale provinciei, și ei, deși ajunși într-o stare de inferioritate politico-juridică față de cuceritori, reprezentau elementul uman

¹ M. Macrea, *Les Daces à l'époque romaine à la lumière des récentes fouilles archéologiques*, „Dacia”, N.S., I, 1957.

² I. I. Russu, *Daco-geții în Dacia romană*, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1957.

și demografic care prin munca sa stătea la temelia edificiului economic al Romei în provincia carpatică. Totodată, dacii au contribuit atât la formarea unei culturi populare în Dacia romană, cât și la alcătuirea romanității de la nord de Dunăre.

Cu privire la organizarea administrativă a Daciei, descoperirile și studiile din ultimul deceniu și jumătate au adus contribuții importante menite să pună în adevărata ei lumină organizarea succesivă a provinciei întemeiate de Traian la nordul Dunării. Descoperirile arheologice, dar mai cu seamă mărturiile epigrafice, printre care două diplome militare bine studiate și interpretate, una găsită la Palamarca în Bulgaria¹, datînd din anul 140, și alta la Gherla², eliberată în 2 iulie 133 unui pedestraș din *cohors I Britannica milliaria*, furnizează date de mare valoare în această problemă. În stadiul actual al cunoștințelor, este limpede faptul că nu întreg teritoriul cucerit de Traian în stînga marelui fluviu a fost înglobat în provincia Dacia. Muntenia cu sudul Moldovei, Oltenia (fără partea ei de vest) și colțul Transilvaniei de la est și sud de Olt fuseseră anexate Moesiei Inferior. Aceste teritorii erau stăpînite și controlate de trupele cantonate în castrele de la Filipești, Pietroasele, Mălăiești, Drajna de Sus, Tîrșor (?) în cîmpia munteană, precum și de cele care staționau în castrele din răsăritul Transilvaniei și de pe toată linia Oltului pînă la confluența lui cu Dunărea, de la *Angustia*-Brețcu pînă la *Caput Stenarum* în fața pasului Turnu Roșu și mai departe pînă la *Sucidava*-Celei. Aceste trupe sînt atestate ca făcînd parte din armata Moesiei Inferior. În schimb vestul Olteniei cu partea de est și de sud a Banatului dacă nu și partea de vest, au fost incorporate la început provinciei Moesia Superior. De fapt Oltenia vestică, Banatul și o parte din sud-estul Transilvaniei (Țara Hațegului) fuseseră alipite Moesiei Superior încă de la sfîrșitul primului război dacic (anul 102). Provincia Dacia propriu-zisă cuprindea deci inițial numai Transilvania centrală, fără partea de sud-vest a acesteia și fără Banat. Cu unele modificări din 106, privind Țara Hațegului, încorporată la provincia Dacia, situația aceasta a dăinuit pînă la începutul domniei lui Hadrian, la constituirea Daciei Inferior și Superior (anii 118—119), cînd întreg teritoriul oltean, bănățean și ardelen ce aparținuse celor două Moesii a fost anexat provinciei Dacia: întreaga Oltenie cu sud-estul Transilvaniei a fost atașată Daciei Inferior, iar tot Banatul, Daciei Superior. Cu prilejul bifurcării politico-administrative din 118—119, Hadrian renunță la teritoriile Munteniei, poate numai pînă la limesul transalutan, și Moldovei sudice, care rămîn *extra imperium*, dar neconținut controlate de romani³. Soluționarea în acest fel a problemei organizării inițiale a teritoriului cucerit de Traian la nordul Dunării, sprijinită pe interpretarea complexă a întregului material documentar existent, pune capăt — credem — unei îndelungate controversă în rîndul istoricilor.

¹ B. Gerov, în „Klio”, 37 (1959).

² C. Daicoviciu-D. Protase, în JRS, LI (1960).

³ C. Daicoviciu-D. Protase, *O nouă diplomă militară din Dacia Porolissensis. Știri noi despre organizarea Daciei romane*, în *Acta Musei Napocensis* (în pregătire).

După cum rezultă clar din diploma de la Gherla, menționată mai sus, o nouă reorganizare a provinciei are loc tot în timpul lui Hadrian probabil în anul 124, cu prilejul vizitei împăratului în Dacia, sigur însă înainte de 2 iulie 133. Este vorba de crearea Daciei Porolissensis, al cărei teritoriu a fost rupt din corpul Daciei Superior și constituit într-o provincie aparte, care spre sud se întindea pînă la riul Arieș, iar spre răsărit pînă la cursul superior al Mureșului. S-a dovedit astfel că împărțirea în trei părți a Daciei s-a făcut nu abia la 158, în vremea lui Antoninus Pius, cum se știa și se susținea îndeobște de către istorici, ci mult mai devreme, în timpul împăratului Hadrian, în cadrul noului program pe care el l-a inaugurat față de provincii.

În legătură cu înființarea unei noi provincii trebuie pusă și crearea unei armate aparte, *Exercitus D(aciae) P(orolissensis)*, atestată de cărămizile cu această stampilă (CIL, III, 8063). Faptul că toate cele patru cărămizi sau țigle purtînd sigur această stampilă au fost descoperite la Napoca-Cluj confirmă pe deplin ipoteza creării unui *Exercitus Daciae Porolissensis* o dată cu înființarea pe la 124/5 a provinciei Dacia Porolissensis, adică o dată cu împărțirea în trei părți a Daciei — cum se gîdea și Mommsen (CIL, III, p. 1375), fără a putea preciza, firește, data cînd „Dacia facta est tripartita” — nu abia după aducerea în Dacia a legiunii V Macedonica, deci după 167, cum se pare că înclina să creadă A. Stein. Sediul central al acestei armate se afla de la început la Napoca, unde, tot de la data întemeierii noii provincii, deci încă de pe la 124, își avea reședința procuratorul presidial al Daciei Porolissensis, care avea totodată, în această calitate, și comanda trupelor ce alcătuiau armata provinciei. Tot la Napoca se găsea, probabil, în acest timp și cărămîdăria centrală a acestui *Exercitus Daciae Porolissensis*. Situația se schimbă însă după 167, o dată cu aducerea la Potaissa-Turda a legiunii V Macedonica. Atunci legatul acestei legiuni devine și comandantul armatei Daciei Porolissensis. Procuratorul provinciei însă, rămas numai cu atribuții financiare, continuă să-și aibă reședința la Napoca.

Tot atunci, prin anii 167—168, o dată cu sau puțin după aducerea la Potaissa a legiunii V Macedonica, s-a produs o nouă reorganizare a Daciei. Acum apar pentru prima oară, poate în 168, *Dacia Apulensis* (în locul Daciei Superior, menționată ultima dată la 8 iulie 158) și (în locul Daciei Inferior de pînă acum) *Dacia Malvensis*, atestată documentar începînd numai din 167-168. Dacia Porolissensis continuă să existe, sub o formă de dependență diferită față de conducerea centrală a celor trei Dacii, constituită probabil în anul 169 în frunte cu legatul de rang consular M. Claudius Fronto, fost mai întîi consul la Roma. Fără îndoială că pricina acestor noi schimbări în Dacia au fost războaiele marcomanice.

Cît privește sistemul defensiv al Daciei, vrednic de relevat este faptul că, în perioada de care ne ocupăm, s-au identificat și cercetat prin săpături castele și castele necunoscute înainte (Gilău, Porolissum „Citera”, Iad, lângă Bistrița, și Ighiu aproape de Alba Iulia), iar materialul epigrafic descoperit în spațiul provinciei a furnizat știri valoroase despre garnizoanele și efectivul diferitelor auxiliii din Dacia. Astfel, s-a putut preciza efectivul ori locul de staționare al mai multor corpuri de

trupă menționate ori nu în diplomele militare : *coh. I Hispanorum milliaria* la Orheiul Bistriței ; *coh. VIII Raetorum* la Inlăceni ; *coh. II Nervia Brittonum milliaria* la Buciumi ; *coh. I Cannanefatium* la Tihău ; *coh. I Hispanorum quingnaria* la Rominași ; *coh. II Britannica milliaria* la Romita ; *numerus Germanicianorum* la Orăștioara de Sus ; *Pedites singulares Britannici* devenit după Marcus Aurelius Numerus Singulariorum Britannicorum la Cigmău ; *coh. VI Nova Cumidavensium* la Rîșnov (*Cumidava*) ; o *ala electorum* la Cășei (identică probabil cu *a(la)n(ova) II (l)yr(icorum)* cantonată la Brîncovenești pe Mureș) și, în sfârșit, o *vexillat(io) leg(ionis) XIII Gem(inae)* la Tihău, unde se pare că ea, înainte de 167, a participat împreună cu *coh. I Cannanefatium* la construirea castrului de piatră. Mai amintim aici cercetările efectuate în castrul de la Mălăești în Muntenia și de la Bărboși, în sudul Moldovei.

Diplomele militare publicate în răstimpul la care ne referim menționează pe următorii guvernatori de provincie din Dacia, care dețin totodată și comanda trupelor din provincia lor : *Iulius Severus, legatus Augusti Daciae Superioris* (a. 120) ; *Flavius Italicus*, procurator presidial al Daciei Porolissensis (a. 133) ; *Aquila Fidus, procurator Augusti vice praesidis Daciae Inferioris* (a. 140) ; *Sempronius Ingnuus*, de asemenea procurator presidial al Daciei Porolissensis (a. 164). Aceleași diplome militare fac cunoscute pe următorii comandanți ai trupelor auxiliare din Dacia : *Ti(berius) Claudius Fortis din Capua*, comandant în anul 133 al *cohortei I Britannica milliaria, Laecanius Sc...*, prefect al *coh. I Britonnum milliaria* (a. 164) și *Aur(elius) Attilianus* care comanda în același an *ala Siliana C.R.* Două noi diplome militare descoperite la Apulum și la Tibiscum-Jupa precum și un fragment de diplomă ieșit la iveală în castrul de la Rominași se află în studiu și vor fi în curând publicate.

Inscripțiile pe piatră publicate menționează și ele alți comandanți ai trupelor auxiliare din Dacia. Astfel *P(ublius) Ael(ius) Honoratus este praef(ectus) coh(ortis) IV Hisp(anorum) eq(uitatae)* de la Inlăceni, iar *C(aius) Cae[lius?] Sal[vianus?] pr[ae]fectus alae Pannoniorum* de la Gherla, ca și *M(arcus) M... Lucret(i?)annus*, amintit de altă inscripție. În schimb, *P. Ael(ius) Fuscus este dec(urio) coh(ortis) IIII Hispan(orum)*. La Apulum, *P. Catius Sabinus e trib(unus) militum leg(ionis) XIII Gem(inae)*, iar *C. Cassius C. f. Coll(ina) tribu Proculeianus Epiphania este centurio* în aceeași legiune, în vreme ce un oarecare Marcianus este *signifer* al legiunii V Macedonica de la Potaissa. Tot *signifer* este *Ulp(ius) Max[i]minu[s]* din leg. V Macedonica, mutat probabil în *N(umerus) S(ingulariorum) P(editum) B(ritanicorum)* de la Cigmău. Aurelius Tato din *ala II Pannoniorum* de la Gherla este *stator*, cu atribuții de poliție sau justiție militară, un oarecare Aurelius apare ca *actarius* (un fel de contabil) la Porolissum, iar un Mucianus este atestat tot acolo ca *optio Pal(myrenorum)* ; Cassius Martialis este *beneficiarius co(n)s(ularis)*, adică subofiter (*principalis*) din statul major (*officina*) al guvernatorului provinciei, trimis cu misiune specială la Porolissum, unde pune un monument la mormîntul soției sale. Un număr de șapte beneficiari consulari sînt nou atestați la Cășei, pe vremea lui Severus Alexander și a lui Gordian III, aproape toți (în mod sigur cinci) fiind proveniți din leg. V Macedonica de la Potaissa. Se crede că ei

efectuau o acțiune de recrutare a soldaților din sinul populației autohtone din regiunea tribului *Ans(amenses)* de pe valea Someșului, fie pe teritoriul provinciei, fie în zona de la nord de Someș, aflată și ea sub controlul trupelor romane de graniță.

Cîteva dintre inscripțiile publicate în CIL drept false au fost dovedite ca fiind autentice. Studiul inscripțiilor a furnizat noi știri dintre cele mai variate privitoare la diferite aspecte ale istoriei și vieții provinciei, ca de pildă onomastica, toponimia, populația, organizarea administrativă și conducerea provinciei și a orașelor, a minelor de aur, a portoriului, dezvoltarea economică, cultele etc. Știrile epigrafice mai importante privitoare la istoria Daciei romane cunoscute pînă în 1957 au fost prezentate și valorificate istoricește într-o comunicare la cel de-al treilea Congres internațional de epigrafie greacă și latină ținut în acel an la Roma¹.

Inscripțiile de tot felul, funerare, votive, onorare, pe edificiile publice, publicate și studiate în perioada de care ne ocupăm au adus noi contribuții și la cunoașterea altor aspecte din viața provinciei. Sclavii, atestați de inscripțiile noi sau de cele revăzute, sînt toți fie în serviciul administrației imperiale, fie în slujba unor mari arendași. Ei fac parte dintre acei sclavi care, bucurîndu-se de încrederea stăpînilor, au ajuns la situații mai bune, ce le-au permis să ridice inscripții. Doi dintre ei se află în serviciul marilor arendași, *Bellenius ser(vus) c(ontra) scr(iptor)* la Dierna în slujba lui T. Iulius Saturninus, arendașul vămilor din Dacia, și Atticus, sclav sau libert, în serviciul lui Aelius Marus, arendașul pășunilor și al salinelor (*conductor pascui et salinarum*), iar alți doi fac parte din administrația imperială. Dar marea masă a sclavilor, care roboteau pe pămîntul Daciei, a rămas neatestată de inscripții. Cu toată carența izvoarelor privitoare la sclavi, s-a alcătuit un studiu monografic² asupra sclavaului în Dacia, în care au fost adunate toate știrile literare sau epigrafice existente și s-a arătat caracterul impilator al stăpînirii romane.

La inscripțiile referitoare la frămîntările sociale din Dacia³ ar fi de adăugat după o nouă lectură și epitaful Cassiei Peregrina *interfecta a l[atro(nibus)]*, de la Alburnus Maior.

În perioada de care ne ocupăm s-au făcut studii monografice care prezintă istoricul și dezvoltarea unor orașe sau localități ca: Porolissum, Potaissa, Potula, Pons Augusti, Apulum, și Napoca.⁴

Cele mai numeroase din inscripțiile publicate au caracter votiv. Pe lingă divinitățile îndeobște cunoscute au fost atestate epigrafic și unele mai puțin sau deloc cunoscute pînă acum în Dacia, ca de pildă *Dea Syria* la Napoca, divinitățile celtice *Apollo Grannus et Sirona*, într-o inscripție

¹ C. Daicoviciu, *Contributi alla storia della Dacia Romana*, în *Atti del III Congresso internazionale di epigrafia greca e latina*, Roma, 1959.

² D. Tudor, *Istoria sclavaului în Dacia romană*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1957.

³ *Idem*, *Răscoale și atacuri „barbare” în Dacia romană*, Buc., 1957.

⁴ C. Daicoviciu, în *RE. XXII* (1953), *idem* în *SCIV*, I, 1950; I. I. Russu, *Dacius Appulus*, în *Studii și comunicări*, IV, Ed. Acad. R.P.R., 1961; G. Forni, *Dacia Romana tribulim discripta*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Ed. Acad. R.P.R., 1960.

de la Sarmizegetusa greșit considerată ca falsă, cultele divinităților germanice ca *Hercules Magusanus*, matroanele etc. O inscripție bilingvă e închinată lui *Men Aneiketos* la Potaissa, iar la Apulum se atestă pentru prima dată în Dacia cultul zeiței *Ceres*. Un exemplu de sincretism îl oferă un altar de la Apulum pe care figurează împreună *Dii Penates, Lares militares, Lar vialis, Neptunus, Salus, Fortuna Redux, Aesculapius, Diana, Apollo, Spes* și *Favor*. S-a studiat apoi pătrunderea în Dacia a cultului zeului frigian de origine tracă *Sabazius*.

Relațiile agrare în Dacia romană au fost studiate pe baza materialului epigrafic și a descoperirilor arheologice¹, iar problema colonatului, despre care lipsesc dovezile epigrafice directe, a fost discutată pe baza unor știri din scriitorii antici privitoare la colonizarea pe pământul provinciei, începînd de pe vremea lui Marcus Aurelius, a unor populații „barbare” din afară².

În afară de inscripții, dintre celelalte descoperiri arheologice monumentele sculpturale sînt cele mai numeroase, iar dintre acestea cele mai frecvente sînt cele cu caracter funerar. O variantă a medalionului funerar, așezat pe spinarea a doi lei apotropaici, e cunoscută acum printr-un exemplar descoperit la Apulum și unul la Brucla-Aiud.

Știri prețioase privitoare la istoria Daciei sub romani au adus descoperirile monetare. În perioada de care ne ocupăm au fost publicate numeroase tezaure monetare descoperite în acest răstimp sau mai înainte. Printre acestea tezaurul de la Geomal a documentat cu probabilitate o invazie a carpilor în Dacia în anul 242, precedînd marea invazie a acestora din anul 245. S-au făcut studii asupra semnificației social-economice și etno-politice a tezaurelor monetare din Dacia, a circulației monetare a diferitelor orașe cum ar fi de ex. Apulum, a tezurării și valorii antoninianului.

În afară de cele enumerate pînă acum, au fost abordate și alte aspecte ale antichității clasice care se cuvine a fi menționate aici, ca de pildă contribuțiile epigrafice la istoria Scythiei Minor, a Moesiei sau a Thraciei, răspîndirea elementelor traco-dacice în Scythia și Bosfor, etimologiile unor nume de locuri, zei sau persoane, studiile illyrice și mai ales cele privitoare la limba traco-dacilor, inclusiv elementele moștenite de limba română³.

Studiile de filologie clasică au ocupat de asemenea un loc de seamă în preocuparea cercetătorilor. Se cuvine să menționăm în primul rînd contribuția adusă la sărbătorirea bimilenariului lui Ovidiu din 1957⁴,

¹ A. Bodor, în *A. kolozsvári Bolyai Tudományegyetem*, Cluj, 1956.

² D. Tudor, în *Studii și articole de istorie*, II, 1957.

³ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Ed. Acad. R.P.R., 1959.

⁴ P. Ovidius Naso, *Scrisori din exil* (Tristele, Ponticele), Buc., 1957, traducere de T. A. Naum; *Publius Ovidius Naso*, Buc., 1957 (volum colectiv) și numeroasele studii publicate despre Ovidiu cu acest prilej de N. Lascu, în volumul citat ca și în alte reviste din țară și din străinătate.

apoi studiile care tratează despre sclavi și sclavaj în antichitatea clasică și multe altele.

Oricât de sumară ar fi fost această prezentare a realizărilor istoriografiei marxist-leniniste românești în cercetarea epocii romane, ea ilustrează, credem, grăitor succesele importante dobândite și pe acest tărâm. Mai importantă chiar decât aceste contribuții concrete este însă orientarea nouă a cercetărilor spre probleme și obiective mai puțin urmărite în trecut, orientare rodnică ce va aduce, fără îndoială, numeroase succese și de acum înainte științei antichităților noastre.

ARHEOLOGIA GRECO-ROMANĂ ÎN DOBROGEA

DE

MARIA COJA și H. NUBAR

Pământul Dobrogei a atras atenția istoricilor și arheologilor mai ales din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în momentul în care arheologia se definea ca o disciplină științifică în domeniul istoriei. Unele descoperiri întâmplătoare, constituirea unor colecții, cât și începuturile modeste ale cercetării pe teren din cele trei principate române au dat un impuls pentru cunoașterea obiectivelor arheologice din Dobrogea¹. Așa au început cercetările lui Grigore Tocilescu, în special pe teren, îndreptându-și atenția spre urmele arheologice din epoca romană. Cercetările care i-au adus faima sînt cele de la Tropaeum Traiani — Adamklissi — prin care a scos la iveală importantul monument triumfal, unic în felul lui, cât și cercetarea orașului alăturat, ale cărui importante ruine așteaptă încă o cercetare amplă și sistematică².

Succesorul lui Tocilescu, Vasile Pârvan, începe în 1910 săpăturile la Ulmetum³ cetate romano-bizantină, situată în inima Dobrogei, care constituie și astăzi un punct important pentru problemele acestei epoci. Și aci, ca și la cetatea Tropaeum-Adamklissi se impune reluarea cercetărilor, pentru valorificarea științifică a rezultatelor deja cunoscute, cele două cetăți constituind centre nodale de legătură între orașele de pe malul Mării Negre și cetățile de pe malul Dunării care formau centura de apărare de pe limes. Dîndu-și seama de importanța cunoașterii monumentelor Dobrogei pentru istoria veche a țării noastre, cât și pentru istoria

¹ Vezi cap. „Izvoare arheologice”, din *Istoria României*, vol. I, p. XLVII.

² *Fouilles d'Axiopolis*, în *Festschrift zu Otto Hirschfeld 60. Geburtstag*. Berlin, 1903; *idem*, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Museului din București*, I—II, București, 1902—1903; V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, București, 1912; Tocilescu Gr., Benndorf O. și Niemann G., *Monumentul de la Adam-Klissi—Tropaeum Traiani*, Viena, 1895; *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900; Antonescu Th., *Le trophée d'Adamklissi*, Jassy, 1905.

³ *Cetatea Ulmetum*, I, în ARMSI, s. II, t. XXXIV, 1912; II, 1 și II, 2, t. XXXVI, 1914; III, t. XXXVII, 1915.

Imperiului roman în general, Vasile Pârvan, după ce a publicat în 1906 câteva monumente descoperite la Salsovia¹, apoi rapoartele de la Ulmetum și alte descoperiri, în 1923 întocmește o lucrare de mai mare circulație în care a însumat rezultatele mai importante din întreaga Dobrogea². Amintim printre acestea unele descoperiri din Tomi cuprinzând câteva inscripții și mai ales reliefuri³, cit și descoperirea zidului de apărare roman, care reprezintă ultima incintă a orașului⁴.

Toate aceste rezultate ale cercetărilor de teren, valorificate prin publicațiile menționate, deschideau orizonturi noi, îndreptând atenția asupra unei perioade mai vechi a istoriei Dobrogei și anume epoca greacă. Meritul deosebit îi revine tot lui Vasile Pârvan prin începerea săpăturilor de la Histria, asupra căreia unele recunoașteri de teren erau deja publicate⁵. În anul 1914 se desfășoară prima campanie de săpături de la Histria veche colonie milesiană, pînă atunci cunoscută numai din periplusurile Pontului Euxin, inscripții, puține texte literare și monete. Odată cu deschiderea săpăturilor, orașul Histria se face cunoscut prin propriile sale construcții monumentale, ca zidul de apărare romano-bizantin, descoperit din primul moment al săpăturilor, numeroase inscripții, ceramică și întreg complexul de resturi materiale. Cu aceste săpături se deschideau nu numai orizonturi noi de cercetare, dar mai ales îndatorirea arheologilor și istoricilor de a cerceta cele șapte secole de viață ale epocii grecești de pe teritoriul Dobrogei, înainte de stăpînirea romană. Cu primele rapoarte de săpături, în care se dau și unele rezultate din Callatis, tot pentru epoca greacă⁶ se încheie o primă etapă a cercetărilor de teren din Dobrogea care au fost întrerupte de izbucnirea primului război mondial.

A doua etapă, cea de după primul război mondial, este marcată de reluarea săpăturilor la Histria în anul 1921, sub conducerea lui Vasile Pârvan, pînă în anul 1925. În același timp, marele savant, care a deschis drumuri noi și a creat o școală arheologică puternică, a publicat marea lucrare *Getica*, în care capitole importante sînt consacrate istoriei antice a Dobrogei dinaintea stăpînirii romane⁷. Aproximativ în aceeași vreme (1924) au început săpăturile de la Capidava, un important centru militar pe limesul dunărean, conduse de Grigore Florescu, ale căror rezultate au fost publi-

¹ *Salsovia*, București, 1906; *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, în ARMSI, s. II, t. XXXV, 1912.

² *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923.

³ D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, București, 1918 (retipărire din BCMI, VII, 1914 și VIII, 1915).

⁴ V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, ARMSI, s. II, t. XXXVII, 1915.

⁵ E. Desjardins, în „Comptes-rendus Ac. des Inscr.”, 1868, p. 53; „Rev. Arch.”, XVII 1868, p. 270 și C. Moisil, *Antichități creștine din Istros*, BCMI, II, 4, București, 1909, în care este dată și o hartă cu localizarea Histriei.

⁶ V. Pârvan, *Raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria*, ACMI, 1914; *idem*, *A doua campanie de săpături la Histria*, ACMI, 1915; *idem*, *Rumänien*, AA, 1915, col. 255–270.

⁷ *Getica. O proto-istorie a Daciei*, București, 1926.

cate în periodicul „Dacia”, fondat în 1925 de Vasile Pârvan¹, și săpăturile de la Callatis, conduse de Th. Sauciuc-Săveanu². În aceeași etapă C. Moisil publică o serie de monete descoperite în Dobrogea³. După moartea lui V. Pârvan (1927), cercetările au continuat pînă în 1943, însă puține din rezultate au fost publicate⁴.

O sinteză care însumează toate datele cunoscute privind istoria Dobrogei, pe baza izvoarelor literare, inscripțiilor și în cea mai mare parte fondată pe rezultatele arheologice, pînă la data apariției volumului (1938) se datorează lui Radu Vulpe⁵.

În această perioadă, ca de altfel și în cea precedentă este evidentă lipsa unei linii generale și a unei orientări juste în cercetare. Istoriografia din timpul regimului burghezo-moșieresc, în domeniul arheologiei, se remarcă prin două trăsături: se insista sau asupra monumentelor în sine, sau asupra istoriei politice, neglijîndu-se total factorul social-economic, care a stat la baza dezvoltării societății omenеști din toate timpurile, așa cum au arătat clasicii marxism-leninismului. Un alt factor important al dezvoltării societății din Dobrogea antică era populația băștinașă, al cărei rol important nu a fost cercetat și studiat așa cum era necesar. Cel care și-a dat seama de importanța studiilor asupra istoriei populației băștinașe a fost tot Vasile Pârvan, care, pe baza descoperirilor de diferite materiale arheologice grecești din Dobrogea și din provinciile de la nordul Dunării, pune problema pătrunderii mărfurilor grecești în rîndurile populației autohtone și a raporturilor acesteia cu orașele sclavagiste de pe malul mării⁶. Această problemă fiind una dintre cele mai importante nu putea fi rezolvată în acel studiu, pentru care de altfel documentarea era foarte săracă. Asupra acestei probleme revine R. Vulpe⁷ pe baza unei inscripții descoperită la Histria, care atestă un șef al triburilor tracogetice, Rhemaxos, și relațiile lui cu orașul Histria.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a întrerupt din nou ritmul și așa inegal al cercetărilor și valorificării monumentelor antice. După 23 august 1944 — pînă în 1948 sînt puține cercetările și publicațiile în acest domeniu. Pentru epoca romană au fost publicate săpăturile de la Capidava de către Grigore Florescu⁸ iar Gh. Ștefan aduce la lumina tiparului cîteva monumente de la Dinogetia⁹. În problema istoricului

¹ Capidava, „Dacia”, III—IV, București, 1927—32, p. 27—32; V—VI, 1935—36; VII—VIII, 1937—1940, p. 37—40; XI—XII, 1945—47, p. 45—47; BCMI, XVII, 40, 1924.

² Callatis, „Dacia”, I, 1924, p. 108—165; II, 1925, p. 104—147; III/IV, 1927—32, p. 411—434 și 435—482; V/VI, 1935—1936, p. 247—278 și 279—319; VII/VIII 1937—1940, p. 223—281; IX—X, 1941—1944, p. 343—347; *idem*, Callatis, în *L'Archéologie en Roumanie*, Bucarest, 1938.

³ *Introducere în numismatica Dobrogei*, în vol. *Dobrogea, cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 129 și urm.

⁴ S. Lambrino, *Tehnică și artă grafică*; M. Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*, Buc., 1938.

⁵ *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938.

⁶ *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, BSH, X 1923. v. nota 7 de la p. 10.

⁷ *Histria, Zoltes și Rhemaxos*, Analele Dobrogei, XII, 1931, p. 293 și urm., București, 1931.

⁸ *Les fouilles archéologiques de Capidava*, „Dacia”, XI—XII, 1945—1947.

⁹ *Anciens vestiges chrétiens à Dinogetia*, „Dacia”, XI—XII, 1945—1947.

coloniilor grecești din M. Neagră, Em. Condurachi¹ publică un studiu în care evidențiază importanța problemei și necesitatea de a cunște mai pe larg cercetările și rezultatele obținute în acest domeniu de către oamenii de știință sovietici care au imprimat o nouă linie de orientare și o interpretare justă a documentelor istorice și arheologice pe baza materialismului istoric². Același autor³, cu prilejul publicării unor monumente de artă din Tomi, pune câteva probleme noi de interpretare în domeniul artelor plastice. În contrast cu istoriografia burgheză care studiază aceste categorii de monumente din punct de vedere tipologic, stilistic — studii foarte necesare pentru evoluția manifestărilor în acest domeniu, cit și pentru datele cronologice pe care le oferă — autorul evidențiază rolul preponderent al factorului economic și social care stă la baza manifestărilor artistice, importante documente ale suprastructurii societății antice.

Începînd cu anul 1948 se remarcă începutul unei noi etape în domeniul cercetărilor arheologice în general ca rezultat al revoluției culturale care se desfășoară sub ochii noștri. După istaurarea Republicii Populare Romîne, prin trecerea cercetărilor arheologice sub conducerea Academiei R.P.R., ele au căpătat o dezvoltare nebănuită și o orientare nouă și justă în valorificarea științifică, atît a moștenirilor trecutului, cit și a noilor materiale arheologice descoperite, punîndu-se capăt interpretărilor neștiințifice, idealiste, cosmopolite și șovine, puse în slujba păturilor conducătoare. Forurile conducătoare ale Academiei R.P.R. au pus la dispoziție mijloace materiale pentru cercetarea pe teren, propunînd o planificare pe probleme în așa fel încît să se poată completa lacunele imense ale diferitelor epoci istorice. *În condițiile nou create de către regimul democrat-popular s-au reluat săpăturile în Dobrogea începînd cu anul 1949 mai întîi la Callatis și Histria.*

Programul nou al cercetărilor a avut drept scop îndepărtarea concepției idealiste care a predominat între anii 1914—1943, înregistrîndu-se o orientare cu totul nouă. Cercetările au fost încadrate într-o problemă bine definită, și anume aceea a „originii și dezvoltării așezării sclavagiste de la Histria și a rolului său în dezvoltarea societății geto-dace”, efectuîndu-se cercetări atît pe întreg teritoriul cetății, cit și în teritoriul său rural, ca cele de la Tariverdi și Sinoe. Planul săpăturilor a rupt cu tradiția de a se săpa numai în cetatea tîrzie, extinzîndu-se și pe suprafețele de dincolo de ziduri, avîndu-se în vedere cercetarea stratigrafică, pentru a se surprinde toate fazele de dezvoltare ale orașului Histria.

Rezultatele săpăturilor, începînd cu anul 1949, de la Histria și Callatis sînt publicate în paginile revistei „Studii și cercetări de istorie veche”, periodic nou creat de Academia R.P.R. în 1950⁴, iar din 1955 în

¹ *Elemente de unitate ale coloniilor grecești din Dobrogea și sudul U.R.S.S.*, București, 1947.

² *A propos des imitations pontiques des monnaies d'Alexandre le Grand*, RHSEE, XXIII, 1946.

³ *Quelques considérations sur la „renaissance” des arts plastiques à l'époque d'Hadrien*, RHSEE, XXIII, 1946.

⁴ SCIV, nr. 1, I (1950), p. 75—82; Kallatis, p. 83—90; Teritoriu. p. 90—92; nr. 1, II (1951), p. 127—158; p. 90—152; nr. 1—2, V (1954), p. 69—122.

volumele de *Materiale și cercetări arheologice*¹. Săpături pentru studierea epocii romano-bizantine s-au efectuat la Constanța — anticul Tomi —, Noviodunum², Dinogetia³, Capidava⁴ etc. Alte săpături s-au executat în câteva stațiuni în care s-au descoperit necropole getice, în cuprinsul cărora au apărut diferite obiecte și vase de import grecesc, care dovedesc legăturile comerciale și anumite influențe între greci și băștinași foarte importante pentru studiul acestei probleme. Cităm stațiunile Murighiol, Satu Nou⁵ etc.

O primă valorificare științifică, pe baza noii concepții, cuprinzând rezultatele din anii 1949—1952 s-a făcut în volumul *Histria I*⁶. Lucrarea cuprinde mai multe capitole, între care primul este consacrat monumentelor descoperite anterior anului 1949, pentru a se aduce la cunoștința specialiștilor ansamblul de monumente care pînă la acea dată nu au fost publicate sistematic. Celelalte capitole cuprind rezultatele săpăturilor noi, al căror aport principal se referă la epoca greacă a orașului, asupra căreia cunoștințele erau foarte sărace. Începuturile orașului Histria din epoca arhaică au fost surprinse în săpăturile din afara zidului, pe platoul din nord-vest, reprezentînd un cartier foarte bogat în urme materiale, ruine de locuințe din epoca greacă — sec. VII-I î.e.n. Epoca clasică greacă este ilustrată prin descoperirea zonei sacre, din interiorul orașului, sectorul T, monumentul principal fiind ruinele unui templu din sec. al V-lea î.e.n. — așa-zis al Afroditei. Pentru epoca elenistică descoperirile nu au fost mai puțin fructuoase. În șanțul valului al III-lea din fața zidului romano-bizantin s-au descoperit ruinele unui zid de apărare elenistic, iar în partea lui vestică se întinde vastul platou cu bogate urme de locuire. Din epoca romană s-a descoperit de asemenea un zid de apărare, rămînînd totuși o lacună importantă pentru epoca romană din secolele I—III e.n. în ceea ce privește urmele monumentale și de locuire. Stratul romano-bizantin este de asemenea bine reprezentat. În acest fel primele rezultate ale săpăturilor, valorificate științific în volumul *Histria I*, au acoperit toate perioadele de dezvoltare ale orașului — susținute fiind în cuprinsul aceluiași volum de studierea unui număr important de inscripții, materiale ceramice și monete. Cu toate lipsurile inerente și numeroasele probleme rămase nerezolvate, acest prim volum constituie un prețios punct de plecare pentru cercetările și studiile ce vor urma.

Tot în seria valorificării cu caracter monografic este volumul *Capidava* întocmit de Gr. Florescu, Radu Florescu și P. Diaconu⁷. Sint cu-

¹ *Materiale*, vol. IV, 1957, p. 9—102; vol. V, 1959, p. 283—337; vol. VI, 1959, p. 265—306; vol. VII, 1961, p. 227—271; vol. VIII, 1962, p. 383—348.

² Noviodunum: *Materiale*, IV, 1957, p. 155—174; vol. V, 1959, p. 461—473.

³ Dinogetia: SCIV, nr. 1, I (1950), p. 69—74; nr. 1, II (1951), p. 19—49; p. 349—421; nr. 1—2, IV (1953), p. 240—274; nr. 1—2, V (1954), p. 161—197; nr. 3—4, VI (1955), p. 713—752; *Materiale*, vol. IV, 1957, p. 195—209; vol. V, 1959, p. 565—586; vol. VI, 1959, p. 630—651; vol. VII, 1961, p. 583—598; vol. VIII, 1962, p. 675—692.

⁴ Capidava: *Materiale*, vol. V, 1959, p. 555—564; vol. VI, 1959, p. 617—627; vol. VII, 1961, p. 571—581; vol. VIII, 1962, p. 693—704.

⁵ SCIV, nr. 3—4, VI, 1955, p. 571—580; *Materiale*, vol. V, 1959, p. 373—378; vol. VI, 1959, p. 325—329; vol. VII, 1961, p. 297—299. Satu Nou: *Materiale*, vol. VII, 1961.

⁶ *Histria I. Monografie arheologică*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954.

⁷ *Capidava. Monografie arheologică*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958.

prinse rezultatele săpăturilor care au început în 1924 în cetatea romană de la Capidava, așezată pe limesul dunărean. Este prezentată stratigrafia, tehnica arhitectonică și constructivă pe lângă o întreagă serie de documente de diferite categorii, care au permis importante precizări asupra celor cinci secole de existență a castrului roman, cât și asupra perioadei de locuire din sec. X—XII e.n. În afara studiilor cu caracter monografic, studii asupra săpăturilor de la Histria au apărut în diferite publicații¹ și câteva mici volume de popularizare privind Dobrogea: Histria², Tomis³, Dinogetia⁴.

Din tot columnul de săpături arheologice efectuate în Dobrogea, importante contribuții s-au adus pentru cunoașterea istoriei coloniilor sclavagiste din întreaga epocă greacă în special din rezultatele săpăturilor de la Histria. Problema importantă, încă de la începutul săpăturilor de la Histria, era aceea de a se fixa data întemeierii acestei colonii, pentru a avea punctul de plecare al reconstituirii istoriei epocii grecești a orașelor sclavagiste dobrogene. Em. Condurachi pune problema în mai multe rânduri⁵, insistând asupra importanței cercetărilor din stratul arhaic, bogat reprezentat în special în săpăturile din zona extra-muros, încheind că întemeierea polisului Histria s-a petrecut în jurul anului 600 î.e.n. Dirigtriu Suzana și Maria Coja⁶ analizează descoperirile din anul 1956, în condiții stratigrafice concludente, avînd în vedere atît materialele ceramice, cât și izvoarele istorice, iar în concluzii se opresc în jurul aceleiași date de întemeiere. Petre Alexandrescu⁷, studiind aceeași problemă pe baza unui izvor literar transmis de Eusebios și pe analiza stilistică a ceramicii arhaice, se oprește cu data întemeierii Histriei la mijlocul sec. al VII-lea respingînd celălalt izvor, Pseudo-Skymnos, după care acest oraș ar fi fost întemeiat spre sfîrșitul aceluiași secol. Același autor⁸ studiază situația Histriei în timpul retragerii lui Darius prin Dobrogea postulînd o distrugere suferită de oraș în același timp din partea scîților. Din puținele izvoare literare se cunosc prea puține date asupra istoriei orașului, totuși, pe baza unui pasaj din *Politica* lui Aristotel și două inscripții descoperite la Histria⁹, se surprinde o stare de lucruri foarte importantă din sec. al V-lea, și anume aspecte ale luptei de clasă care au dus în jurul anului

¹ Em. Condurachi, *Contribuția săpăturilor arheologice organizate de Acad. R.P.R. la Histria, la cunoașterea perioadei elenistice în Dobrogea*, SR, I; D. M. Pippidi, *Les fouilles d'Istros (1914—1957)*, BCH, LXXXII, 1958; Gabriella Bordenache, *Histria alla luce degli ultimi dieci anni di scavo (1949—1958)*, „Rend. della Academia di Archeologia, Lettere e Belle Arti di Napoli”, N.S., XXXIV, 1959.

² Em. Condurachi, *Histria*, București, E.S.P.L.A., 1959; *idem*, *Descoperiri arheologice în Republica Populară Romîna*, S.R.S.C., București, 1960.

³ V. Canarache, *Tomis*, E.S.P.L.A., București, 1961.

⁴ I. Barnea, *Dinogetia*, E.S.P.L.A., București, 1961.

⁵ *Cercetări recente în arheologia greacă*, „Studii”, nr. 2, I (1948); *Histria I*, 1954; *Contribuții la studiul epocii arhaice la Histria*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, București, 1960.

⁶ *La céramique archaïque et les debuts de la cité pontique d'Histria*, „Dacia”. N.S., II, 1958.

⁷ *Autour de la date de fondation d'Histria*, „Studii Clasice”, IV, 1962.

⁸ *Izvoarele grecești despre retragerea lui Darius din expediția scitică*, SCIV, nr. 3—4, VII, 1956.

⁹ Em. Condurachi, *Frîntîntări politice și sociale la Istros în preajma anului 400 î.e.n.*, B. St.. Ac., I, 1949.

400 la răsturnarea regimului oligarhic și instaurarea regimului democratic sclavagist. D. M. Pippidi¹ într-un scurt studiu analizează cauzele economice ale politicii externe duse de cetățile din bazinul Mării Negre în epoca elenistică, cetăți care au cunoscut în general același proces de dezvoltare. Pentru perioada de sfârșit a epocii elenistice, în momentul în care romanii cuceriseră Peninsula Balcanică și se îndreptau spre Dobrogea, s-a studiat lupta coloniilor grecești, în alianță cu Mitridate, împotriva cuceririi romane care le amenința autonomia. Situația lor însă în această vreme era amenințată și de creșterea puterii sociale și politice a geto-dacilor în sec. I î.e.n. care sub Burebista au dat o gravă lovitură orașelor din Dobrogea și nordul Mării Negre (Histria, Olbia ș.a.)².

O înțelegere justă a apariției și dezvoltării orașelor sclavagiste din Dobrogea s-a realizat printr-o serie de studii în domeniul problemelor economice și sociale. Printre primele studii în această direcție este de menționat acela al lui Em. Condurachi³ care se referă la monetele pontice în care analizează o trăsătură importantă a sistemului sclavagist bazat pe economia monetară. Pentru prima oară a apărut un studiu asupra monetelor orașelor sclavagiste din Dobrogea, privite din punctul de vedere al evoluției economice și sociale în care se ia în considerație rolul important al populației autohtone. Contrastul este izbitor cu istoriografia burgheză care a studiat monetele vest-pontice izolat, din punctul de vedere al orașelor-state, „fără a ține seama de societatea omenească care le-a produs”. Autorul scoate în evidență momentul în care cele trei orașe — Histria, Tomis, Callatis — încep a bate moneta, și anume în momentul în care ele s-au transformat din simple centre comerciale de tranzit între metropolă și populația indigenă, în centre productive autonome. În concluzie, Histria bate moneda de argint — dragma — aproximativ la mijlocul sec. al V-lea — după ultimele cercetări —, Callatis în jurul anului 400, iar Tomis în jurul anului 200 î.e.n. Acestui studiu i-au urmat și altele, privind economia monetară. Nu putem trece cu vederea studiul anumitor monete histriene, tipul „cu roata” din bronz pe care C. Preda⁴ le consideră a fi fost emise odată cu dragma de argint. Prin alte studii s-a arătat că, în sec. al VI-lea, în cetățile pontice și Dobrogea au circulat monete emise de Cyzic și Olbia, iar în epoca elenistică pe lângă monetele macedonene și ale altor cetăți au existat și monete ale unor grupuri de populație scitică⁵. Alături de

¹ *Sur les relations politiques des cités grecques de la côte orientale de l'Euxin à l'époque hellénistique*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II, 1960.

² Em. Condurachi, *Coloniile grecești din Pontul Sîng și lupta lor împotriva cuceririi romane*, B. St. Ac., II, 1950; *idem*, *Burebista și orașele pontice*, SCIV, nr. 3-4, IV (1953).

³ *Vechi monete pontice și importanța lor*. B. St. Ac., II, 1950; *idem*, *Der Beitrag des Münzfunde von Istros zur Kenntnis des Waren und Geldumlaufs*, „Wissenschaftliche Annalen”, 6, 5, 1957, Berlin, Ac. V. Canarache V., *Atelierele monetare din antichitate și rolul lor în dezvoltarea vieții economice din spațiul carpațo-dunărean*, S.R., I.

⁴ *Monede histriene cu roata și legenda* IȘT, SCN, III, 1960.

⁵ Pentru descoperiri mai noi vezi S. Dimitriu, *O monedă divizionară din Cyzic, la Histria*, SCIV, nr. 1-4, VIII (1957); C. Preda, *Monede inedite și puțin cunoscute de la Histria, Callatis și Tomis*, SCN, II, 1958; V. Canarache, *Monetele sciților din Dobrogea*, SCIV, nr. 1, I (1950).

monete, unele descoperiri de ponduri elenistice au completat informațiile în acest sens¹. Un tablou mai larg al situației economice și sociale îl face Em. Condurachi², iar M. Coja³ face unele observații asupra producției de mărfuri în epoca greacă la Histria, ceea ce nu exclude importul de mărfuri din centrele grecești. Aceste relații comerciale sînt documentate pe baza descoperirilor de toarte de amfore stampilate, provenite din diferite centre din Grecia, în care se transporta vinul și untdelemnul. Cele provenite din săpăturile de la Histria au fost publicate de V. Canarache⁴, iar cele găsite în afara centrelor grecești în Dobrogea, Muntenia, Moldova au fost studiate de D. Tudor⁵. Această categorie de documente prezintă un interes deosebit, ceea ce a făcut pe Victoria Eftimie⁶ să scoată în evidență importanța lor și necesitatea de a fi anexat pe lângă *corpus*-ul de inscripții grecești și latine și un *corpus ansarum*.

O altă problemă importantă este aceea a relațiilor dintre greci și autohtoni. În istoriografia dinainte de 23 August merite deosebite îi revin lui Vasile Pârvan⁷ care s-a preocupat de evoluția istorică a populației geto-dace, însă insuficiența documentării arheologice, cît și punctul de vedere idealist al studiilor sale nu au putut duce la rezolvarea problemei. Marele volum de săpături din ultimii ani au scos la iveală o serie de documente care fac posibil studiul acestei probleme. Pe lângă descoperirile din orașele grecești, cele din teritoriul lor rural ne oferă un tablou interesant, permițînd observația că în zona litoralului Mării Negre așezările și necropolele autohtone, deși își păstrează unitatea culturală, permit observații interesante asupra influenței grecești⁸. Un studiu mai amplu îl face Em. Condurachi⁹ insistînd asupra faptului că, în istoriografia burgheză, cele două componente principale ale populației Dobrogei — greci și autohtoni — erau privite separat, ca și cum dezvoltarea lor s-a petrecut separat și paralel. Situația reală însă, arată autorul, este că evoluția celor două componente ale populației Dobrogei, dovedește „un proces unitar și

¹ C. Preda, *Ponduri antice inedite de la Callatis și Histria*, SCN, I, 1957; *idem*, *Contribution à l'étude du système pondéral d'Histria*, „Dacia”, N.S., II, 1958; Nubar H., *Un nou pond de la Callatis*, SCN, II, 1958.

² *Problèmes économiques et sociaux d'Histria à la lumière des dernières recherches*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1955; *idem*, II *Perioda ellenistico alla luce degli scavi archeologici di Histria*, ACME XI, 1958; *idem*, *Elenisticeskii period (V—IV do. n.e.) v Dobrudje v svete archeologicheskikh rascopoc v Istrii*, „Dacia”, N.S., III, 1959; *idem*, *Elenisticeskii period (V—IV do n.e.) v Dobrudja v svete archeologicheskikh rascopoc v Istrii*, MIA, Kișinev, 1960.

³ *Activitatea mîșleșugărească la Histria în sec. VI—I î.e.n.*, SCIV, nr. 1, XIII (1962).

⁴ *Importul amforelor stampilate la Istria*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1957.

⁵ *Amfore elenistice descoperite în adîncul teritoriului R.P.R.*, SR, I.

⁶ *Imports of stamped amphorae in the lower danubians regions and a draft romanian corpus of amphora stamps*, „Dacia”, N.S., III, 1959.

⁷ *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, BSH, X, 1923.

⁸ A. Aricescu, *Die bodenständige Bevölkerung der Dobroudtscha zu den Griechischen in der hellenistischen Epoche*, S. Cl., III, 1961.

⁹ *Cu privire la raporturile dintre autohtoni și greci în așezările sclavagiste din Dobrogea*, SCIV, nr. 2, II (1951); *idem*, în B. St. Ac. I, 1949, p. 117—126.

simultan de diferențiere economică și socială fără de care nu se poate înțelege adevărata istorie a Dobrogei în antichitate”. Grecii nu au putut să se dezvolte rupți de realitatea înconjurătoare, chiar dacă ar fi să-i considerăm, conform concepției istoriografiei burgheze, purtătorii unei civilizații superioare, care le permitea să se dezvolte izolat. Populația băstinașă, formată din triburi traco-geto-scite, a influențat și ea la rândul ei pe greci¹, așa încât procesul se petrecea de ambele părți. Strînsele raporturi comerciale au făcut posibilă pătrunderea localnicilor în sinul orașelor, ajungând pînă la a deține și un rol politic, proces care se observă în toate centrele din bazinul Mării Negre, încît s-ar putea vorbi chiar de o civilizație „pontică”.

Acest fenomen reiese destul de clar din două studii interesante și cuprinzătoare privind teritoriile rurale ale orașelor grecești din bazinul Mării Negre, prin care se aduc argumente convingătoare pentru studiul problemei în amănunt². Influențarea reciprocă de altfel a fost surprinsă și în suprastructură, în manifestările artistice ș.a.³.

Cercetările privind perioada stăpînirii romane în Dobrogea au îmbrățișat ca și pentru epoca precedentă, greacă, multiple aspecte și probleme, care ne dau o înțelegere justă și reală a caracterului ei.

Spre deosebire de trecut, cînd s-a accentuat în mod greșit și unilateral numai latura pozitivă a factorului cuceritor roman, noua istoriografie a scos în evidență în mod clar dublul aspect a ceea ce a însemnat și pentru Dobrogea, ca și pentru întreaga lume antică, stăpînirea romană; elementul de progres din punct de vedere al evoluției generale a societății (prin viață economică intensă, prin cultură materială și spirituală dezvoltată) nu poate să ascundă caracterul negativ de oprimare și exploatare exercitate de Imperiul roman în ținuturile cucerite. Acest ultim aspect, complet neglijat înainte, constituie nota dominantă într-o serie de articole, în care se analizează măsurile energice întreprinse de romani pentru a înfrînge rezistența tenace a populațiilor din regiunile balcano-dunărene.

În această privință se pot menționa cele două studii ale lui Em. Condurachi⁴ și D. M. Pippidi⁵ care tratează activitatea la Dunărea de jos a lui Tib. Plautius Aelianus, guvernator al Moesiei către mijlocul sec. I e.n. Acțiunea acestuia de a muta la sud de Dunăre 100 000 de transdanubieni este privită în primul rînd ca o măsură pentru creerea unei zone de siguranță la frontiera dunăreană care să ducă la slăbirea puternicei presiuni a dacilor și triburilor bastarno-sarmate.

¹ V. Canarache, *Monetele sciților din Dobrogea*, SCIV, nr. 1, I (1950); D. Berciu, *Stnțele traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei*, SCIV, nr. 2, X (1960).

² Em. Condurachi, *Cu privire la constituirea teritoriului rural al cetății Histria și funcțiunea sa social-economică*, B. Șt. Ac., IV, 1952; D. M. Pippidi, *În jurul relațiilor agrare din cetățile pontice în epoca preromană*, în *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958.

³ Bordenache Gabriella et D. M. Pippidi, *Le temple du θεός μέγας à Istros*, BCH, LXXXII, 1959; D. Berciu, *O descoperire traco-scită din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, SCIV, nr. 1, X (1959); *idem*, *Фракско-скифский Меч-эмблема из Меджидии (Добруджа)*, „Dacia”, N.S., II, 1958; E. Bujor, *О Гетто-дакийской культуре в Муризиоле*, „Dacia”, N.S., II, 1958.

⁴ Tib. Plautius Aelianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia, SCIV, nr. 1, IX (1958).

⁵ Tiberius Plautius Aelianus și frontiera Dunării de Jos în sec. I al erei noastre, în *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958.

În aceeași ordine de idei, demn de notat este un alt studiu¹, referitor la problema bessilor, populație de origină tracă, deportați de romani în Dobrogea la sfârșitul sec. I î.e.n. Autorul subliniază caracterul represiv al măsurilor luate de asupritorii romani față de înverșunata rezistență a acestor populații supuse din Tracia.

R. Vulpe² se ocupă de problema unei alte populații de origină tracă din Dobrogea, laii, cari apar menționați alături de besi în numeroase inscripții din sec. II-III e.n.

Expansiunea romană la Dunărea de jos, etapele de organizare și mai ales măsurile militare pentru asigurarea cuceririi prin constituirea limesului dunărean sînt expuse în liniile lor esențiale de Gr. Florescu³ în cuprinsul unui studiu sintetic. Autorul insistă asupra momentelor mai importante de întărire ale limesului (Traian, Dioclețian, Constantin), ca și asupra unora din punctele vitale fortificate (Capidava).

Problema organizării sistemului defensiv la frontiera Dunării de jos în vremea împăraților Dioclețian și Constantin este cercetată și de Gh. Ștefan⁴; se accentuează rolul pe care l-a jucat legiunea I Jovia în apărarea frontierei imperiului dintre Dunogetia și gurile Dunării.

Eugen Comșa⁵ prezintă în urma unor cercetări de suprafață, o serie de puncte fortificate romane, din cadrul limesului dunărean, care se găsesc pe teritoriul cuprins între Ostrov și Hîrșova.

Printre măsurile generale luate de autoritatea imperială privind probleme de organizare cu caracter administrativ sau juridic valabile pe tot cuprinsul imperiului, și ale cărei repercusiuni s-au răsfrînt și în Dobrogea, trebuie să amintim cunoscuta Constituție Antoniană. Em. Condurachi⁶ arată că acordarea cetățeniei romane, chiar dacă ea a fost limitată la locuitorii orașelor și provocată de considerente de ordin fiscal, constituie de fapt o încercare de uniformizare cu caracter fiscal, administrativ și juridic.

În ceea ce privește dezvoltarea economică a Dobrogei în epoca romană, rapoartele de săpături care concretizează, primele, rezultatele cercetărilor și săpăturilor arheologice cuprind date extrem de prețioase referitoare la activitatea meșteșugărească și comercială a orașelor vest-pontice, însemnate centre de producție. Rapoartele prezintă în amănunțime un bogat și variat material ceramic, alături de vase de sticlă de cea mai fină calitate, nenumărate statuete de teracotă, unelte agricole sau de pescuit. Toate acestea dovedesc existența unor ateliere ale căror pro-

¹ Em. Condurachi, *Din istoria cuceririi romane, deportarea triburilor bessilor în Dobrogea*, „Buletinul științific al Academiei”, III, 1951.

² *Problema lailor (Pe marginea articolului, „Lai consistentes”)*, SCIV, nr. 3-4, IV, 1953. autorul combate părerea lui C. I. Balmuş, *Lai consistentes*, SCIV, nr. 3-4, IV, 1953, după care sub denumirea de lai ar trebui să se înțeleagă o categorie socială.

³ *Einige neue Beobachtungen über den Donautilmes entlang der Dobroudscha*, „Dacia”, N.S., I, 1957.

⁴ *La legio I Jovia et la défense de la frontière danubienne au IVe siècle de notre ère*, în *Nouvelles Études d'Histoire*, București, 1957.

⁵ *Limesul dobrogean*. în *Materiale*, vol. V, 1958.

⁶ *La costituzione antoniniana e la sua applicazione nell'impero romano*, „Dacia”, N.S., II, 1958.

duse, preluate de comerțul local, sînt răsbindite în toată Dobrogea, răspunzînd necesităților agriculturii și vieții de toate zilele.

Într-un articol special consacrat uneltelor agricole descoperite pe teritoriul patriei noastre, V. Canarache¹ menționează o serie de astfel de descoperiri și în interiorul Dobrogei, cum sînt cele de la Moșneni, de lîngă Mangalia.

· Cadrul în care se desfășoară viața agricolă în Dobrogea, la începutul epocii romane este schițat de R. Florescu².

Paralel cu transformările politice și economice petrecute în Dobrogea în perioada romană se dezvoltă o cultură cu trăsături specifice, care constă în esență din grefarea unor forme noi pe fondul tradițional grec al cetăților pontice, la care trebuie să adăugăm desigur și unele influențe ale factorului local, autohton. Cu drept cuvînt cultura provincială romană din Dobrogea este o cultură greco-romană, denumire sub care de altfel e cunoscută și cercetată.

Dintre studiile importante care sînt consacrate monumentelor de epocă romană din Dobrogea, trebuie să menționăm în primul rînd pe cel al lui Florescu Bobu Florea³, privind monumentul triumfal de la Adamklissi. După o amănunțită analiză a diverselor elemente constitutive, autorul demonstrează unitatea concepțiilor arhitectonice și construirea simultană a tuturor părților monumentului care aparține epocii lui Traian. Acest studiu a permis o nouă încercare de reconstituire arhitectonică, diferită de cele ce l-au precedat.

Gabriella Bordenache⁴, pe baza studiului și reconstituirii unor impunătoare resturi arhitectonice din Tomis (arhitrave cu dedicații, coloane, capitele), scoate în evidență intensa activitate constructivă din acest oraș în sec. al II-lea e.n.

D. M. Pippidi⁵ dovedește, într-unul din articolele sale, existența unui templu închinat lui August la Histria, iar Gr. Florescu⁶ supune unei atente analize diferite sisteme constructive folosite în același oraș, în timpul stăpînirii romane.

De notat și articolul lui V. Canarache⁷ referitor la edificiul cu mozaic, recent descoperit la Constanța, pe care-l consideră centrul comercial al orașului, datat la sfîrșitul sec. al II-lea sau prima jumătate a sec. al III-lea e.n.

Un loc de frunte în cultura greco-romană din Dobrogea este deținut de artele plastice și în special sculptura, asupra căreia Em. Condurachi⁸

¹ *Unelte agricole pe teritoriul R. P. R., în epoca veche*, SCIV, nr. 2, I (1950).

² *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, SCIV, nr. 3—4, VII (1956); nr. 1—4, VIII, 1957.

³ *Monumentul de la Adamklissi; Tropaeum Traiani*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959.

⁴ *Attività edilizia à Tomi nel II secolo e.n.*, „Dacia”, N.S., IV, 1960.

⁵ *Ein Augustus-Tempel in der Dobroudscha*, J.Ö.A.I., XLVI, Beibl.

⁶ *Sisteme constructive romane la Histria*, SCIV, nr. 3—4, IV, 1953.

⁷ *L'édifice à mosaïque découvert devant le port de Tomis*, St. cl. III, 1961.

⁸ *Contributi allo studie della scultura pontica in età imperiale Romana*, „Acta Antiqua, Academiae scientiarum Hungaricae”, X, 1962, fasc. 1—3.

face o serie de considerații privind trăsăturile ei specifice în orașele pontice, într-un articol special consacrat acestei probleme.

G. Bordenache¹, publicînd cîteva portrete din sec. II—III e.n., scoate în relief curente artistice și religioase care s-au manifestat în cîteva centre din Dobrogea acestor secole.

Același autor², într-un recent articol, susține că, cultul divinităților eleusine, foarte răspîndit la Tomis în epoca romană, nu poate fi decît o continuare a unui cult mai vechi (despre care, pentru moment, ne lipsesc mărturiile scrise sau figurate) legat de bogățiile agrare ale regiunii și de străvechile credințe etnice.

Într-un alt studiu³ se pun în valoare, printr-o atentă analiză, ultimele descoperiri sculpturale de la Mangalia din perioada elenistică pînă în perioada romană.

În ceea ce privește cavalerul trac, e de menționat articolul lui D. M. Pippidi⁴, în care sînt publicate două monumente votive de la Histria aparținînd acestei divinități atît de răspîndite în regiunile balcanodunărene.

În seria studiilor care prezintă diferite ramuri și aspecte ale culturii romane din Dobrogea, trebuie să integrăm și pe acelea care privesc viața și opera lui Ovidius la Tomis.

Bimilenarul nașterii lui Ovidius a prilejuit editarea unui volum special⁵ consacrat operei poetului roman exilat pe meleagurile noastre. Într-un amplu studiu, publicat în acest volum comemorativ, N. Lascu⁶ arată cum se reflectă viața locuitorilor din regiunea unde poetul și-a petrecut exilul, pe baza știrilor din opera sa. Tot cu această problemă se ocupă și R. Vulpe⁷ într-un articol publicat într-o altă revistă de specialitate. Autorul încearcă să reconstituie o imagine a vieții Tomisului în timpul lui Ovidius, pe baza mărturiilor acestuia, într-o vreme pentru care datele arheologice sînt încă puține.

Dobrogea, spre deosebire de Dacia, continuă să rămînă sub autoritatea imperiului pînă în sec. al VII-lea; drept urmare, și în această regiune se vor reflecta toate transformările și frămîntările social-economice din Imperiul roman de răsărit, care sînt caracteristice descompunerii sistemului sclavagist și se manifestă îndeosebi începînd cu sec. al IV-lea e.n.

Într-un studiu cu cadru mult mai larg, privind întreg Imperiul roman de răsărit, Em. Condurachi⁸, după ce stabilește raportul dintre economia

¹ *Correnti d'arte e riflessi d'ambiente su alcuni ritratti del Museo Nazionale di Antichita, „Dacia”, N.S., II, 1958.*

² *La triade eleusina à Tomis, St. cl., IV, 1962.*

³ G. Bordenache, *Antichità greche e romane nel nuovo Museo di Mangalia, „Dacia”, N.S., IV, 1960.*

⁴ *Dedicace au cavalier Thrace découverte à Histria, „Acta Antiqua, Academiae Scientiarum Hungaricae”, X, 1962, fasc. 1—3.*

⁵ P. Ovidius Naso, București, 1957.

⁶ *Pămîntul și vechii locuitori ai țării noastre în epoca din exil al lui Ovidiu, în P. Ovidius Naso, București, 1957.*

⁷ *Una città di provincia al limite dell'impero romano al tempo d'Ovidio, „Studi romani”, VI, 1958.*

⁸ *Problema schimbului în marfă și a schimbului în bani în imperiul roman în sec. IV—V e.n., „Analele Universității București”, Seria științelor social-istorice, nr. 9, 1957.*

naturală și cea monetară în sec. IV—V, surprinde în aceasta din urmă dezvoltarea unor fenomene care constituie indicii evidente ale dezagregării economiei sclavagiste, bazate pe schimbul în bani.

Același autor¹ ne oferă imaginea Histriei în ultimele veacuri ale existenței sale, pe baza mărturiilor arheologice din nivelele succesive de viațuire ale stratului romano-bizantin. Pornind de la aceste date, autorul leagă diferitele faze de dezvoltare ale orașului din această perioadă cu ansamblul fenomenelor economice, sociale și politice care frământă imperiul în această vreme.

Studiul ultimelor monede (Focas și Heraclius), scoase la lumină prin săpăturile de la Histria, permite lui H. Nubar² să facă o serie de considerații asupra continuării intensității vieții urbane la începutul sec. al VII-lea și să coboare spre jumătatea aceluiași secol data finală a existenței orașului.

Referitor la situația Dobrogei în timpul lui Anastasius, amintim studiul lui I. Barnea³. Autorul pune accentul îndeosebi pe intensa activitate constructivă care se manifestă în principalele centre orășenești bizantine din Dobrogea acestei vremi (Histria, Tropaeum Traiani), ca și în opera de reîntărire a limesului dunărean ce va fi desăvârșită de Justin și Justinian.

Gh. Ștefan⁴ reconsideră problema topografiei cetății Dinogetia pe baza datelor oferite de sursele literare și de descoperirile arheologice. Începuturile așezării sînt fixate de autor la Bărboși. În urma unor evenimente istorice (răvăliurile populațiilor migratoare) castrul de la Bărboși este abandonat în a doua jumătate a sec. al III-lea, iar o parte din populația care trece în dreapta Dunării dă același nume de Dinogetia noii cetăți care se ridică la Bisericuța.

Din prezentarea principalelor realizări ale istoriografiei românești în anii puterii populare, privind perioada greco-romană a Dobrogei, se desprinde, fără îndoială, valoroasa contribuție a istoricilor și arheologilor noștri în cunoașterea trecutului acestei regiuni care a jucat un rol atât de important în istoria patriei noastre.

Analizînd într-un mod științific și în spirit critic urmele materiale ale epocii greco-romane din Dobrogea, interpretîndu-le de pe pozițiile, creatoare ale marxismului, cercetătorii noștri au imprimat orientarea justă și reală, cu rezultate extrem de rodnice.

Trebuie subliniat caracterul multiplu al problemelor cercetate, de natură economică, socială și politică, oferind în acest fel o imagine complexă a întregii vieți desfășurate în Dobrogea greco-romană în cadrul mai vast al lumii antice.

¹ *Histria à l'époque du Bas-Empire d'après les dernières fouilles archéologiques*, „Dacia” N.S., I, 1957.

² *Monede bizantine de la începutul secolului al VII-lea și sîrșitul cetății Histria*, „Studii și Cercetări Numismatice”, III, 1960.

³ *Contributions to Dobroudja History under Anastasius I*, „Dacia”, N.S., IV, 1960.

⁴ *Dinogetia — a problem of ancient topography*, „Dacia”, N. S., II, 1958.

Desigur că pentru prezentarea unui tablou cât mai complet, cu toate nuanțele variate și fine ale istoriei Dobrogei, mai sînt necesare cercetări și studii, mai ales în acele probleme care nu au fost încă suficient aprofundate sau dezvoltate. Ne referim în special, pentru perioada greacă, la studierea problemelor legate de înființarea și evoluția economică, socială și istorică a celor două mari cetăți vest-pontice, Tomis și Callatis.

În ceea ce privește epoca stăpînirii romane în Dobrogea, viitoarele studii vor trebui să insiste mai mult asupra dezvoltării economice și sociale, ca și asupra procesului bilateral de influențe reciproce care s-a manifestat între romani și populația autohtonă.

Desigur că, paralel cu desfășurarea cercetărilor arheologice, se vor rezolva și problemele de mai sus ; astfel, istoria Dobrogei în perioada greco-romană se va îmbogăți cu noi contribuții, care să facă și mai expresivă, și mai intensă cunoașterea istorică a trecutului patriei noastre.

ARHEOLOGIA PERIOADEI DE TRECERE LA FEUDALISM PE TERITORIUL R.P.R.

DE

ION NESTOR

Membru corespondent al Academiei R.P.R.

Din capul locului este necesară precizarea că prin perioada de trecere la feudalism trebuie să înțelegem acel răstimp din dezvoltarea societății omenеști în care se desfășoară procesul de formare a relațiilor feudale, de destrămare — după locuri și împrejurări — fie a orînduirii sclavagiste, fie a celei de comună primitivă, și de trecere de la unul din aceste moduri de producție la cel feudal. Denumită adeseori încă și *prefeudală* (termen neexact în fond și care pretează la unele confuzii) și identificată nu rareori cu perioada așa-numită a *migrației popoarelor* (ea însăși insuficient de precis delimitată ca conținut istoric și în timp și neputîndu-se oricum suprapune cu cea discutată aici), perioada de trecere spre feudalism a avut — la diferite popoare care s-au format deplin în cursul ei — o durată mai scurtă sau mai lungă, după împrejurări; această durată a cuprins în orice caz, la popoarele europene din afara granițelor Imperiului romano-bizantin, mai multe secole, ritmul dezvoltării societăților respective fiind în genere mult încetinit de împrejurările istorice speciale care au dominat pe continentul european în răstimpul dintre începuturile îndepărtate ale prăbușirii orînduirii sclavagiste romane și constituirea definitivă a statelor feudale europene.

Fără a putea încerca aici o demonstrație, menționăm că se admite în genere, în mod just ni se pare, că pe teritoriul patriei noastre perioada de trecere la feudalism trebuie socotită a fi început o dată cu încetarea stăpînirii romane în Dacia (în jurul anului 271 e.n.), cînd temeiurile însăși ale sclavagismului au dispărut pe mari întinderi ale țării noastre (din limitele fostei provincii romane *Dacia*) prin încetarea funcțiunii organizației statale sclavagiste, iar prelungirea, uneori destul de intensă și durabilă, a acțiunii Imperiului roman la nord de Dunărea de jos a căpătat alte forme. Dobrogea, rămasă în cadrul Imperiului romano-bizantin pînă la începutul sec. al VII-lea e.n. și revenită la finele sec. al X-lea e.n. din nou la imperiu pentru

o vreme, a avut desigur o situație și o dezvoltare deosebită. În ceea ce privește regiunile în care stăpînirea romană nu a fost efectivă pe mai lungă durată și nu a dus la împlîntirea acolo a rînduielilor sclavagiste (Muntenia și mai ales Moldova), va trebui să se pună în viitor problema de a ști în ce măsură este indicat a se situa începuturile perioadei de trecere la feudalism (ale destrămării orînduirii de comună primitivă în direcția relațiilor feudale) la o dată mai veche decît prăbușirea stăpînirii romane în provincia *Dacia*.

Momentul de sfîrșit al perioadei de trecere la feudalism este plasat în general în cuprinsul sec. al X-lea e.n., cînd sînt semnalate pe teritoriul țării noastre primele formațiuni cvasistatale feudale și cînd se admite că procesul de formare a poporului român s-a încheiat.

În studiul perioadei în discuție din istoria patriei noastre, delimitate deocamdată *grosso-modo* în chipul amintit, cercetarea arheologică a numeroaselor, variatelor și mult controversatelor probleme ce se pun, a intervenit de fapt în mod decisiv de-abia în anii puterii populare. Ca și alte sectoare ale istoriei Romîniei, și acesta a beneficiat în mod esențial de marile avînt pe care cercetarea arheologică l-a căpătat o dată cu reorganizarea ei în cadrul Academiei R.P.R. începînd din anul 1948. Restructurarea pe baze științifice și ideologice juste a întregii cercetări istorice din țara noastră a dat și aici un impuls puternic investigațiilor de ordin strict istoric și celor arheologice. În mod special, cercetarea istorică a perioadei de care ne ocupăm a fost desemnată ca fiind de primă importanță și intensificată organizatoric în urma cuprinzătoarelor și clarvăzătoarelor hotărîri ale celui de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român. La eforturile depuse pentru cercetarea arheologică a perioadei de trecere la feudalism de către Institutul de Arheologie al Academiei R.P.R. și de institutele de istorie din Iași și Cluj — și care au continuat fără întrerupere — s-a adăugat activitatea de stimulare și coordonare a acestor preocupări de către *Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român*, înființată în 1955 pe lângă Prezidiul Academiei R.P.R. În felul acesta s-a putut prezenta în vol. I al *Istoriei Romîniei* (1960), atît ca informație cît și ca concepție, o cu totul nouă și superioară tratare a acestei perioade, cu privire la care, pînă atunci, cercetările operau aproape în gol, pe bîjbuite și cu neconținute pendulări între cele mai contradictorii teorii.

În desfășurarea noii cercetări cu privire la începuturile îndepărtate ale feudalismului — în fond cu privire la procesul de formare a poporului român, așa cum ne apare el în pragul perioadei feudale, căci aceste două procese se suprapun — s-au cristalizat unele poziții, unele concepții de bază, care s-au impus în acest domeniu de muncă științifică și ca atare se cer reamintite și ilustrate și în prezenta expunere¹.

În primul rînd s-a impus cu toată evidența necesitatea lărgirii și adîncirii bazei de informație istorică, prin punerea unui puternic accent pe cercetările arheologice. Era limpede că țînînd seama de situația infor-

¹ Cf. *Istoria Romîniei*, vol. I, unde aceste poziții și concepții de bază s. nt sintetizate în cap. VI (acad. C. Daicoviciu, acad. Em. Petrovici și Gh. Ștefan).

mației istorico-literare asupra acestui răstimp — practic epuizată ca depistare, săracă, plină de lacune importante, pasibilă de interpretările cele mai deosebite, la care de altfel fusese supusă timp de mai bine de o sută cincizeci de ani — singura posibilitate de a se găsi noi izvoare era aceea a unor vaste și stăruitoare cercetări arheologice, grav și îndelung neglijate de istoriografia precedentă. Prima materializare de mare amploare a acestei direcții s-a produs începând din 1951 prin vastele lucrări de pe șantierul Morești din Transilvania¹ și apoi prin dezvelirea aproape în întregime a întinsului cimitir slav de la Sărata-Monteoru². Săpăturile efectuate la monumentele arheologice din perioada genezei feudalismului au continuat apoi într-un ritm din ce în ce mai viu, astfel că astăzi se poate înregistra existența unei informații arheologice care depășește considerabil pe cea de care se dispunea înainte.

În al doilea rând, cercetarea arheologică a perioadei de trecere la feudalism a căpătat o orientare precisă în sensul studierii în primul rând a *fondului băștinăș*. Aceasta revine a spune că s-a impus *concepția continuității* în sensul cel mai larg, reducerea fenomenului migrațiilor la proporțiile sale reale, îndreptarea atenției către procesele de dezvoltare internă, fără, desigur, a se neglija nici realitatea și nici importanța — relativă — a elementelor etnice alogene și a influențelor externe. Vechea concepție — și îngustă și tendențioasă, susținută și difuzată, în cadrul diferitelor curente șoviniste, mai ales de unii învățați străini, dar de care nu s-au putut desprinde cu totul nici unii din istoricii burghezi români, — admitea că în regiunile noastre s-au succedat, după retragerea aureliană, rând pe rând, perioadele de stăpânire și *locuire* gotică, hunică, gepidică, avarică, în cursul cărora biata populație locală — și cu atât mai mult eventualele resturi rare de populație romanizată — nu au putut fi decât complet și definitiv eradicate. Această concepție fusese deja puternic zdruncinată încă dinainte de noile cercetări arheologice³, dar de-abia aceste cercetări și concepția care le-a stat la bază au înlăturat-o în mod concret și documentat.

Punctul de vedere al continuității a fost generalizat, extins la întreg teritoriul țării și la toate aspectele desfășurării procesului istoric. În felul acesta, perioada de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R. urmează a fi concepută drept perioada de formare a poporului român; prin aceasta se exprimă teza fundamentală a formării acestui popor în *spațiul carpato-dunărean*, la nord de Dunăre, deși în strânsă legătură cu aria dunăreano-balcanică⁴. Nu numai, — așadar, — continuitatea populației dacice în cuprinsul *provinciei romane Dacia* (podiușul transilvănean, Banatul și

¹ Dare de seamă sirtetică a conducătorului lucrărilor K. Horcđl, *Die befestigte Ansiedlung von Morești und ihre frühgeschichtliche Bedeutung*, în „Dacia”, N.S., I, 1957, unde snt menționate și rapoartele preliminare publicate în SCIV, pe anii 1952—1955.

² Expunere de ansamblu asupra lucrărilor de pînă la 1956, I Nestor, *La nécropole slave d'époque ancienne de Sărata Monteoru*, „Dacia”, N.S., I, 1957, unde snt citate și rapoartele preliminare.

³ Expunerea cea mai adinc gîndită a concepției continuității populației autohtone, la N. Iorga, *Istoria rominilor*, vol. II, 1936.

⁴ Această concepție este demonstrată și argumentată pe larg în cap. VI din *Istoria Romniei*, vol. I, 1960 (acad. C. Daicovicu, acad. Em. Petrovici și Gh. Ștefan).

Oltenia), ci și continuitatea elementului dacic și în restul teritoriului vechi dacic — și dincolo de limitele în timp ale stăpînirii romane în Dacia. Nu numai continuitatea elementului daco-roman (romanitatea din *provincia Dacia*), ci și continuitatea de viață romană și de populație romanizată, și chiar a procesului de romanizare însuși, în afara granițelor provinciei Dacia, pe o durată de timp depășind mult pe cea a acestei provincii. În condițiile desfășurării procesului istoric pe teritoriul țării noastre în această perioadă și ținînd seama de conținutul și rezultatul său — formarea și prezența aici a poporului român — rezultatele noilor și importante cercetări arheologice au putut determina îndepărtarea și de concepțiile înclinate a exagera rolul „barbarilor” (care au contribuit la distrugerea orînduirii sclavagiste, dar nu au putut distruge civilizația) și de cele pentru care numai „imperiu” (roman și apoi bizantin) a contribuit la formarea noilor popoare și la nașterea noii orînduiri.

O cunoaștere mai largă și mai adîncă, mijlocită de arheologie, a realității concrete, materiale, a vieții diferitelor formațiuni etnice semnalate în acest răstimp pe teritoriul carpato-dunărean, o dată cu preocuparea mai atentă de activitățile și relațiile de producție, a fundamentat din ce în ce mai mult o concepție cu privire la raporturile dintre populația locală și cele adventice, care nu îngăduie să se admită dispariția nici bruscă, nici prin epuizare treptată a populației autohtone, ci dimpotrivă impune, ca o condiție a vieții însăși a populațiilor pătrunse din afară, existența și capacitatea de a munci a celei locale. Organizarea socială (diferite stadii și aspecte ale destrămării orînduirii gentilice cu suprastructură de democrație militară și cu tendința de trecere spre forme de regalitate incipientă) și formele de economie (uneori predominant, alteori exclusiv păstorească, sub aspectul nomad, totdeauna cu exploatarea populațiilor agricole din teritoriile cucerite și cu jefuire sistematică la distanță în imperiu) ale „popoarelor migratoare” nu le permiteau să se lipsească de contribuția populației agricole locale, ajunse la o treaptă de dezvoltare social-economică superioară și considerabil mai puțin labilă (obștea sătească vicinală). La aceasta se adaugă împrejurarea că nici una din populațiile pătrunse în spațiul nostru nu a intenționat vreodată de a se instala efectiv și definitiv aici, ci fie de a folosi pășunile din stepele sud- și est-carpatice sau din pusta panonică, fie de a utiliza spațiul nord-dunărean ca o trambulină pentru trecerea în imperiu. Și unul din rezultatele cele mai caracteristice ale cercetării arheologice mai intense a perioadei migrațiilor din acest spațiu este tocmai acela că prezența efectivă a populațiilor alogene s-a dovedit fie aproape inexistentă, fie extrem de redusă numeric, fie, în sfîrșit, de cele mai multe ori efemeră. Practic, în afară de gepizi, a căror soartă se cunoaște, nici una din populațiile migratoare nu a rămas pe aceste locuri¹.

Descoperirile arheologice au concretizat în primul rînd prezența populației romanizate în Transilvania pînă spre sfîrșitul sec. al IV-lea e.n.²

¹ Toate acestea, sub o formă largă, în *Istoria României*, vol. I, partea a IV-a, cap. III—VI, p. 670—809.

² În principiu prin valorificarea unor descoperiri mai vechi dintr-un cimitir de la Alba-Iulia (vechiul centru roman *Apulum*), v. K. Horedt, în SCIV, nr. 3—4, V, 1954, p. 488 sqq. și

Pe de altă parte, ele au făcut cunoscută populația dacică (carpică) care a trăit în sec. al III-lea e.n. în Moldova (cultura Poienești)¹ și în Muntenia (culturile București—Militari și Chilia)². Acest ultim lucru, împreună cu noi săpături în așezările și cimitirele din perioada „gotică”, au pus în evidență și au demonstrat câteva fapte de ordin istoric de o deosebită importanță. S-au lămurit în primul rînd — oarecum în prealabil — împrejurările în care unele triburi *sarmatice* (roxolani sau alani) și-au dus o vreme viața lor de păstori nomazi pe teritoriul Romîniei. Cunoașterea grupei de antichități sarmatice în regiunile de la sud și răsărit de Carpați (în podișul transilvănean nu au nomadizat niciodată sarmați, în timp ce în spațiul de la vest de Carpați Apuseni erau cunoscute urmele arheologice ale sarmaților *Jazygi*, pe care recent cercetarea romînească le-a îmbogățit) este o realizare cu totul nouă a cercetărilor arheologice din anii republicii³.

Numeroase descoperiri funerare sarmatice din Muntenia și Moldova, mai vechi sau făcute în ultimii ani, sînt inedite sau în curs de publicare. Noile descoperiri par a fi de natură să modifice interpretarea istorică prezentată de noi în lucrările citate, în sensul că, pe de o parte, pătrunderea sarmaților în Moldova și Muntenia s-a petrecut eventual mai de vreme (încă de la începutul sau din prima jumătate a sec. al III-lea e.n.), iar pe de alta, că prezența lor în acele provincii în continuare și în sec. al IV-lea e.n., nu mai este atît de asigurată arheologic, pe cît părea pînă de curînd. Rămîne așadar certă pentru acele regiuni o conlocuire carpo-daco-sarmatică în sec. al III-lea e.n.

Tuturor interpretărilor și speculațiilor istorice legate de prezența sarmaților aici, făcute în absența totală a unei documentări arheologice, astăzi existente, li se opune faptul concret înfățișat de numeroasele descoperiri sarmatice cunoscute acum (printre care, de ex., la Trușești în stepa Jijiei și la Tîrgșor, reg. Ploiești, adevărate cimitire): păstorii războinici sarmați au nomadizat temporar, în cursul sec. al III-lea e.n., problematic dacă și într-o parte din sec. al IV-lea, între Prut și Olt, pentru a dispărea definitiv de aici (deoarece cei antrenăți în mișcarea hunică nu au făcut decît să parcurgă aceste teritorii).

același, Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens, Bukarest, 1958, p. 49 sqq. : morminte — în vechiul cimitir roman — cu rit de înmormîntare și inventar absolut romane, cu totul deosebite de cele ale altor populații contemporane.

¹ Prima dată prin săparea (în 1949) și publicarea cercetărilor asupra cimitirului de incinerare de la Poienești, r. Vaslui, v. R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești în Mat. arh. privind istoria veche R. P. R.*, I, 1953, p. 213 sqq. Numeroase alte descoperiri de același gen și noi săpături în cimitire similare din Moldova s-au făcut de atunci încoace, dintre care unele au fost semnificate prin rapoarte preliminare în *Materiale arheologice*. O cercetare de ansamblu a acestei culturi la Gh. Bichir în comunicarea sa la Congresul internațional de Științe pre- și protoistorice, Roma, 1962.

² Cf. Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia (r. Vedea, reg. Pitești)*, în *Mat. arh.* VII, p. 441 sqq. și VIII, 1962, p. 513 sqq. Expunere de caracter general asupra culturii Chilia-Militari și problemelor ridicate de ea la S. Morintz, *Облик дакийской культуры в римскую эпоху открытие в Кулли, р-н Веды, об. Арджешу*, în „Dacia”, N. S., V, 1961, unde se dă și restul bibliografiei.

³ În afară de datele consemnate în *Istoria Romîniei*, I, p. 671 și urm. (I. Nestor), a se vedea indicații cu privire la descoperirile sarmatice și interpretarea lor la I. Nestor, *Die menschliche Gesellschaft an der unteren Donau in vor- und nachrömischer Zeit*, II (*Rapports du XIe Congrès*

S-a stabilit în al doilea rând că o dominație *gotică* (vizigotică) în regiunile de la vest de Prut, însoțite de o prezență efectivă a acestor germani răsăriteni, departe de a se fi produs încă de pe la 250 sau 271 (vizigoții fiind socotiți răspunzători de prăbușirea stăpînirii romane în Dacia și drept noi locuitori ai provinciei imediat după părăsirea ei) nu s-a petrecut decît cam în jurul anului 300 e.n. și nu în forma unei colonizări masive, cu dispariția populației locale. Așezările și cimitirele din această perioadă, dintre care cele din Muntenia și Moldova au fost identificate și cercetate aproape exclusiv după 1948 și în care este documentată cultura materială specifică acestei vremi denumită Cerneahov—Sîntana-de-Mureș, încep în adevăr a fi folosite de-abia în momentul amintit. În afară de aceasta, s-a dovedit arheologic, atît în cimitire cît și în așezări, că populația locală, dacică și romanică, a continuat să existe alături de goți.

În afară de numeroasele descoperiri arheologice din această vreme, consemnate în parte în lucrările citate în nota precedentă, au intervenit între timp altele noi, printre care o deosebită importanță o au cele de la Tîrșor, reg. Ploiești, unde s-a cercetat timp de mai mulți ani un vast cimitir, de tip Sîntana-de-Mureș, care suprapune un cimitir sarmatic, și s-au precizat o serie de prețioase amănunte arheologice și istorice¹. În urma datelor foarte exact înregistrate la Tîrșor, care au determinat apoi și o verificare prin săpături a descoperirilor întîmplătoare mai vechi de la Olteni, reg. București (cercetare încă inedită C. Preda-Gh. Diaconu), interpretarea dată de C. Preda și subsemnatul² cimitirului de la Olteni (exclusiv de incinerare și dacic, din sec. al IV-lea e.n.), trebuie socotită depășită în forma în care a fost făcută. La Olteni s-a dovedit în adevăr, prin săpături, caracterul *biritual* al cimitirului, deci aceeași situație ca și la Tîrșor, fapt care (pe baza unor detalii de ritual) permite presupunerea unui amestec de *taifali* (germanici) printre vizigoți. Prezența populației locale dacice în regiune, în această vreme (sec. al IV-lea e.n.) nu este întru nimic pusă la îndoială prin aceste noi constatări, deoarece ea este cert atestată arheologic în numeroase puncte — și chiar și la Tîrșor.

Năvălirile hunice, care încep în 376 e.n., lichidează dominația gotică din spațiul dintre Nipru și Munții Apuseni; ele au pentru regiunile noastre și un alt efect important, anume pe acela al emigrării vizigoților (între 378—381), fapt atestat istoric și confirmat arheologic prin încetarea în această vreme a folosirii așezărilor și cimitirelor de tip Sîntana-de-Mureș³.

des Sciences Historiques, Stockholm, 1960), p. 130; pentru mormîntul de la Focșani, v. acum și Gh. Untaru și S. Morintz, în SCIV, nr. 1, XIII, 1962, p. 157 sqq.

¹ Vezi, Gh. Diaconu, *Considerații preliminare asupra necropolei de la Tîrșor din secolele III-IV e. n.*, SCIV, nr. 1, XI, 1960.

² C. Preda, în SCIV, nr. 2, X, 1959, p. 355 sqq; I, Nestor, în lucrările citate la nota 2, p. 1429.

³ Studierea și publicarea materialelor arheologice de tip Sîntana-de-Mureș de pe teritoriul R.P.R. se află în plină desfășurare, în parte și prin îngrijirea *Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român*. Astfel, materialele din reg. Mureș-Autonomă Maghiară au fost adunate și prelucrate de Székely Zoltán (Sf. Gheorghe), manuscrisul așteptînd să intre în tipar; o monografie completă asupra cimitirelor din sec. III—IV e.n. de la Tîrșor a fost redactată de Gh. Diaconu și urmează de asemenea a fi publicată; B. Mitrea și C. Preda au redactat monografia asupra cimitirelor de la Spanțov și Independența și altor descoperiri din reg. București;

În perioada dominației hunice în spațiul carpto-dunărean, populația băștinașă, dacică și romană, a fost silită să părăsească vechile așezări și cimitire, unde prezența ei în cursul sec. al IV-lea nu mai poate fi, după cum s-a arătat, contestată. Perioada tulbure și desigur grea dintre 378 și 454 (data încetării dominației hunice și a dispariției de pe aceste locuri a conglomeratului de populații străine care formaseră confederația hunică) este greu de sesizat arheologic în ceea ce privește populația băștinașă¹. Totuși, în ultima vreme se semnalează din ce în ce mai frecvent apariția unor materiale de caracter Sintana-de-Mureș evaluate și oarecum „barbarizate”, atât în cîmpia munteană, cît și în Moldova, de obicei în alte locuri decît cele ale vechilor așezări din sec. al IV-lea e.n. Ele vor trebui desigur urmărite, pentru a se preciza datarea lor, aceasta fiind o cale indicată pentru urmărirea persistenței populației băștinașe, deoarece este stabilit pe de o parte că nu se mai poate vorbi de o rămînere aici a unor grupuri cît de cît importante de vizigoți propriu-zisi (germani), iar pe de alta că hunii înșiși nu s-au așezat niciodată durabil în aceste locuri, iar populațiile înglobate în confederația lor (ostrogoți și sarmați-alani) nu au făcut decît să traverseze regiunea sau să constituie o pătură subțire de „agenți” ai dominației hunice². În asemenea condiții nu credem că exagerăm atunci cînd afirmăm că descoperirea și cercetarea în ultimii ani în Transilvania a marelui cimitir de incinerare de la Bratei (Mediaș) constituie un important pas înainte făcut de arheologia noastră în luminarea acestei epoci atât de obscure și de divers interpretată³. Cimitirul de la Bratei poate fi datat cu destulă siguranță în perioada dominației hunice (în cuprinsul răstimpului anilor 380—454), aparține unei populații locale practicînd un rit și un ritual de înmormîntare *provincial-roman* (atestat frecvent chiar în provincia Dacia în timpul stăpînirii romane) și întreținînd încă legături cu civilizația romană (ceramică provincial-romană, monetă de *bronz* romană, divizionară). În rest, cultura materială conține numeroase elemente ale culturii anterioare Sintana-de-Mureș în formă evoluată și în parte „barbarizate” și face, din acest *punct de vedere*, trecerea către cultura materială locală din sec. al V-lea tîrziu și al VI-lea e.n. Acest lucru dovedește încă o dată (reamintim că ritul și ritualul de la Bratei este total *ne-germanic* — fie că ar fi vorba de goți sau de gepizi — singurii care istoricește ar putea fi luați în considerație, — *ne-sarmatic* și *no-hunic*) că purtătorii culturii Sintana-de-Mureș au fost în bună parte

---

la Muzeul Moldovei al Institutului de istorie din Iași s-a pus în lucru o adunare și publicare a acestor materiale din Moldova.

¹ O sintetizare și clasificare a materialelor arheologice din perioada dominației hunice de pe teritoriul R.P.R., ca și o discuție asupra semnificației lor, a dat recent Ligia Birzu, *Contribuția arheologiei la cunoașterea perioadei hunice la Dunărea de Jos*, „Analele Univ. București”, S. Șt. Soc. Istorie, nr. 20, an. X, 1961.

² Materialele la Ligia Birzu, *op. cit.*; se adaugă descoperirea recentă a cimitirului din primă jumătate a sec. al V-lea e. n. de la Botoșani, „Dăzul-Cărămidăriei”, cercetat de Em. și N. Zaharia (Iași) (inedit), de caracter germanic, desigur ostrogotic.

³ Un prim raport preliminar este publicat de Eugenia Zaharia, în *Materiale*, VIII, 1962. Săpăturile de la Bratei au fost programate de *Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român* și conduse de subsemnatul; începînd din 1961 cimitirul în discuție este cercetat sub conducerea Ligiei Birzu.

și băștinașii, nu numai goșii. Un alt aspect al vieții acestor băștinași de la Bratei frapează și este deosebit de semnificativ: un nivel — desigur relativ de cultură departe de presupusa totală decădere și un nivel economic (la „banchetul funerar” al fiecărui decedat se consumau cantități mari de carne de porc, oaie și bou — *suovetaurilia*! —) departe de presupusa coborîre la nivelul, unor robi. În plus, acești localnici își duceau viața la lumina zilei, pe o cale importantă de comunicații.

Că erau și agricultori, au avut ei înșiși grijă să ne-o transmită, punînd într-un mormînt un *fier de plug*, iar în altul seceri, coase și butcile de fier de la roțile căruței. Ne-au lăsat în marginea cimitirului — intercalate stratigrafic între morminte! — și marile cuptoare de pîine, de un tip roman binecunoscut și transmis în aceste regiuni, în timp, pînă în sec. al XI-lea e.n.

Cimitirul de la Bratei ilustrează situația reală a populației locale sub dominația hunică și raporturile efective dintre pătura alogenă exploatare și masele muncitoare pe ogoarele și pășunile moștenite.

Noua cercetare arheologică romînească a reușit a lămuri în mare măsură și împrejurările în care — arheologic documentat exclusiv în Transilvania — se petrece după anul 454 e.n. instaurarea dominației gepidice și prezența efectivă a acestor germani răsăriteni în spațiul carpatic¹. Istoriografia mai veche nu putea să valorifice exact și clar, în discutarea acestei probleme, materialul arheologic, din lipsa unor cercetări mai atente și a confuziilor ce dominau în atribuirea etnică a dferitelor descoperiri, care proveneau aproape exclusiv din morminte, tezaure sau erau întîmplătoare. Noile cercetări și descoperiri au pus în evidență faptul că înainte de data cca. 480 e.n. (care este data cu destulă precizie stabilită a „tezaurului” (inventar al unui mormînt „princiar”) de la Apahida, lângă Cluj) nu se poate vorbi de o pătrundere a gepizilor în Transilvania. Istoric și arheologic se degajează astfel concluzia că populația locală și pătura dominantă ostrogotică din aceste regiuni au stăvilit pînă spre acea dată expansiunea spre răsărit a dominației gepidice, care se produce ca atare după emigrarea ostrogoților în Peninsula Balcanică și apoi în Italia. În afară de aceasta, s-a putut constata (și este de așteptat că monografia în curs de pregătire asupra săpăturilor de la Morești să aducă, arheologic, importante precizuni în acest sens) că, în perioada 480-567 e.n. (ultima dată fiind acea a zdrobirii de către avari și longobarzi a puterii militare și politice a gepizilor), gepizii — al căror centru militar, politic și de locuire se găsea la apus de Carpații Apuseni — nu s-au așezat în Transilvania decît în cîteva centre (în principal pe Mureș), prezentîndu-se limpede ca o pătură suprapusă. S-au identificat în ultima vreme în toată Transilvania un mare număr de așezări din această vreme, care demonstrează prezența unei populații numeroase și relativ prospere; nici un indiciu nu atestă o așezare a gepizilor aici într-un așa de mare

¹ Materialele arheologice și problemele legate de ele au fost tratate recent de K. Horedt în *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bukarest, 1958, p. 71 sqq. și în *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV—XIII*, București, 1958, p. 11 sqq. Pentru săpăturile de la Porumbeni Mici, în valea superioară a Tirnavei Mari, de semnalat ultimele rapoarte publicate în *Materiale*, VIII, 1962, p. 21 sqq. (Székely Z.) și p. 633 sqq. (K. Horedt, Z. Székely și Șt. McNár), care aduc lămurirea structurii așezării (marea fortificație cu val și șanț nu este „gepidică”).

număr. Dimpotrivă, cultura materială descoperită în aceste aşezări conţine elemente atât de clare de tradiţie locală şi de influenţă romano-bizantină, încît sîntem obligaţi să o atribuim elementului autohton. În acest sens, descoperirea şi cercetarea în ultimii doi ani a marelui aşezări de la Bratei (deosebită şi mai nouă decît *cimitirul* al aceeaşi localitate, de care s-a vorbit mai sus) ne-a pus la dispoziţie o documentare deosebit de limpede¹. După datele înregistrate pînă în prezent, ne găsim în faţa celei mai vechi aşezări din perioada „gepidică”, cunoscute pînă acum, putînd fi datată spre sfîrşitul sec. al V-lea, eventual şi pînă la începutul sec. al VI-lea e.n. Economia era întemeiată pe agricultură şi creşterea foarte dezvoltată a vitelor. Cultura materială conţine încă, dar în minoritate, elemente Sîntana-de-Mureş, ceea ce predomină însă sînt trăsăturile de caracter romano-bizantin. Din acest complex se dezvoltă mai ales ceramica culturii „gepidice” de tip Moreşti (din prima jumătate a sec. al VI-lea e.n.); de aceea va trebui să vorbim în viitor de *complexul Bratei-Moreşti*. La sud de Carpaţi, în Muntenia şi Oltenia, îi corespunde ca timp şi ca aspect cultural, complexul Ipotestii-Cîndeşti (v. mai jos), fapt care subliniază încă o dată caracterul *ne-gepidic* la origine al acestor aspecte de cultură materială din sec. V-VI e.n.

Am stăruiat cu unele amănunte, subliniate de descoperiri arheologice mai noi, asupra perioadei de dominaţie germanică şi hunică, deoarece pentru acest răstimp problema continuităţii populaţiei locale, dacice şi daco-romane, prezintă o importanţă de prim ordin: este vorba de menţinerea şi dezvoltarea fondului autohton de populaţie de-a lungul unor vicisitudini istorice, considerate a fi fost de natură să ducă la dispariţia aceluia fond. În afară de aceasta, evoluţia ulterioară nu poate fi înţeleasă şi interpretată istoric în mod just decît dacă se ţine seama de existenţa acestei populaţii de agricultori şi păstori care s-au acomodat timp de trei secole cu diferitele valuri de popoare migratoare.

Într-o astfel de lumină se situează şi problema aşezării *slavilor* în spaţiul carpato-dunărean. Arheologia romînească a adus în această direcţie, în anii puterii populare, una din contribuţiile cele mai de seamă din întreaga arie de dispersiune a slavilor². Marile săpături din cimitirul de la Sărata-Monteoru, de la Suceava, din necropolele tumulare din nord-vestul Transilvaniei (Nuşfalău şi Someşeni, ultima nou descoperită)³,

¹ Aşezarea de la Bratei, care după calcule prealabile a cuprins cca. 100 de locuinţe (scmi bordice) se cercetează în cadrul programului *Comisiei pentru studiul formării limbii şi poporului român* de către subsemnatul. În 1961-1962 s-au studiat 18 locuinţe. Rapoartele preliminare sînt în curs de redactare.

² Ultimele tratări de ansamblu ale descoperirilor slave din România (I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina documentelor arheologice*, SCIV, nr. 1, X, 1959 şi M. Comşa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în secolele VI-IX în lumina cercetărilor arheologice, ibidem*; cf. M. Comşa în *Istoria Romniei*, I, p. 728 sqq.) sînt astăzi deja depăşite de noile cercetări şi descoperiri. O importanţă deosebită au căpătat descoperirile de la Suceava, tratate într-o serie de valoroase studii de M. D. Matci (a se vedea ultima sa sinteză — *Die slavischen Siedlungen von Suceava (Nordmoldau, Rumänien)*, în „Slovenska Arheologia”, 1, X, 1962, p. 149 sqq. — o versiune în limba rusă în „Dacia”, N. S., IV, 1962 şi ultimul raport (pentru săpăturile din 1959), în *Materiale*, VIII, 1962, p. 741 sqq.). A se vedea şi I. Nestor, *L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, „Dacia”, N. S., V, 1961.

³ Nuşfalău: M. Comşa, *Курганный могильник с трупосожжением в Нушфалу у „Dacia”*, N.S., III, 1959; Someşeni: M. Macrea, *Славянский могильник в Сомешени „Dacia”*, N.S. II, 1958.

cercetarea intensă în ultima vreme a trei așezări din Transilvania de răsărit (Sălașuri, Bezid și Filiași¹), ca și multe alte cercetări și descoperiri, au adus problema simbiozei slavo-străromânești pe un teren concret și precis și au permis unele concluzii preliminare de vast răsunet istoric. Prin faptul că pătrunderea slavă se petrece aici într-un mediu suficient cunoscut arheologic și prin acela că descoperirile slave de la noi au putut fi situate în timp cu mai multă precizie, rezultatele înregistrate de arheologia nouă românească au căpătat o valoare deosebită în dezbaterile internațională referitoare la problemele istoriei și culturii slave². În expunerea de față vom reține din problematica acestei perioade³, problematică tot mai complexă pe măsură ce înaintează cercetările, numai câteva aspecte, care ni se par importante din punctul de vedere al procesului etnogenetic pe care-l urmărim.

Trebuie subliniat în primul rând că, indiferent de posibilitățile unor pătrunderi izolate mai vechi, cercetarea arheologică nu îngăduie, în stadiul actual al ei, datarea așezării masive a slavilor în regiunile noastre extracarpătice înainte de începutul celei de-a doua jumătăți a sec. al VI-lea e.n. (deci după 550), aceasta independent de rezolvarea problemei raporturilor dintre răspindirea slavilor și pătrunderea avarilor la Dunărea de jos. În ceea ce privește Transilvania, cele mai vechi urme arheologice slave (din descoperiri izolate sau întâmplătoare, dar acum și în nivelul mai vechi din așezarea de la Bezid) datează din sec. al VII-lea și se continuă (la Bezid, Sălașuri, Filiași, Nușfalău, Someșeni etc.) în sec. al VIII-lea e.n.

În Muntenia și Oltenia, valul slav întâlnește populația locală purtătoare a culturii materiale pe care am propus a o denumi provizoriu complexul Ipotești-Cindești⁴. Deși încă în cea mai mare parte inedite și insu-

¹ O primă dare de seamă despre primele două așezări la Székely Z., *Contribuții la cultura slavă în sec. VII—VIII în sud-estul Transilvaniei*, SCIV, nr. 1, XIII, 1962. Săpăturile de la Filiași. r. Cristurul-Sociuesc (1961—1962, Székely Z. și Molnár I.) sînt încă inedite.

² Un ecou cu aprecieri foarte pozitive se înregistrează de ex. la J. Werner, *Zur Frage der slawischen Bijeljelben aus südosteuropäischem Ländern, „Germania“* (Frankfurt a/M), 38, 1960, p. 114 sqs. Cf. mai sus publicarea în reviste străine a unor studii ale cercetătorilor romîni.

³ Treceam, așa cum am mai făcut-o și cu alte prilejuri, asupra perioadei dominației avarice (568—cca. 800 e. n.) pentru motivul că avarii nu au întretinut decît garnizoane pe teritoriul nostru (materialul arheologic și problematica la K. Horedt, *Contribuții...*, p. 61 sqq. și în SCIV, nr. 3—4, VII, 1956, p. 393 sqq.) și pentru că, deși nu neglijăm rolul istoric al avarilor, etnic și cultural pe teritoriul nostru, procesul în acest răstimp se petrece între străromîni și slavi. Problema resturilor gepidice tîrzii (de după 568 e. n.) și a populației locale din Transilvania înainte de instalarea acolo a slavilor, ca și rolul confederației avarice în această vreme, sînt puternic luminate de importanța cimitirului descoperit și cercetat de M. Rusu (Cluj) în 1960—1962, la Noșlac pe Mureș (primele rapoarte în curs de apariție, în *Materiale*, IX și urm.).

⁴ Așezarea de la Ipotești, r. Slatina, a fost cercetată în principal de Marinela Popescu (Muzeul Regional Pitești) și este practic inedită. Manuscrisul raportului definitiv este redactat (M. Popescu) și așteaptă a fi tipărit. Cea de la Cindești, r. Mizil, ca și altele din același raion, au fost săpate de Muzeul Regional Ploiești prin Victor Teodorescu, care de asemenea a redactat un raport de ansamblu asupra lor. Numeroase așezări de același tip au fost cercetate în perimetrul orașului București, de către Institutul de Arheologie și Muzeul de istorie al orașului București (S. Morintz, Vl. Zirra, Margareta Constantinescu, Valeriu Leahu, Panait I. Panait, Gh. Cazimir). Cu privire la cea de la Ciurelu, v. ultimele rapoarte apărute în *Materiale*, VII, p. 658 sqq. și *Materiale*, VIII, 1962, p. 761 sqq. (S. Morintz). O discuție de ansamblu (cu datare în sec. XII—XIII e. n.), astăzi depășită, la Petre Diaconu, în SCIV, nr. 2, IX, 1958; cf. S. Morintz, *Materiale*, VIII. Unele descoperiri de tip Ipotești-Cindești de la Tîrșor, la N. Constantinescu, în SCIV, nr. 1, XI, 1960.

ficient studiate, materialele acestui important complex cultural, de care se leagă strâns și cimitirul slav Sărata-Monteoru, au putut fi datate în ultima vreme, mai ales pe baza unor piese de caracter bizantin și uneori și prin monede bizantine, în principal în sec. al VI-lea e.n. Există indicii că unele aspecte ar putea aparține încă sfârșitului sec. al V-lea e.n., iar altele reprezintă o continuare a complexului în sec. al VII-lea e.n. Luat în ansamblu, complexul Ipotești-Cîndești reprezintă, pentru sec. al VI-lea și o parte din sec. al VII-lea e.n., cultura materială a unei populații mixte străromânești-slave, în care, din punct de vedere cultural, elementul local, de puternică coloratură romano-bizantină, predomină. Practic, pînă în prezent în această regiune de la nord de Dunărea de Jos nu se cunoaște pentru sec. VI—VII e.n. nici un complex arheologic slav curat, nealterat de influența elementului local. Același lucru este valabil pentru secolele VII și VIII e.n. și în Transilvania de răsărit. La Bezid, Sălașuri și Filiași, ceramica slavă este tot mereu însoțită de una de caracter local, superioară din punct de vedere tehnic. Această situație capătă un relief cu atît mai puternic, cu cît în Moldova (și pe Nistrul Superior, la Nezvisko în U.R.S.S.) se întîlnesc complexe slave din sec. VI—VII e.n. lipsite de amestec local (la Suceava și în alte locuri). Există unele observații după care în aria Cîndești s-a practicat ritul inumației, deci un rit deosebit de cel general slav din această vreme (incinerarea). Pe de altă parte, în timp ce în Transilvania monumentele slave pot fi urmărite și în sec. VIII e.n., iar în Moldova și în sec. IX și X¹, în cîmpia Dunării ele dispar în cursul sec. VII, putem admite deocamdată că între 602 și 679 e.n. (prima dată este cea a prăbușirii graniței bizantine la Dunărea de Jos și a trecerii masive a slavilor în Balcani, cea de-a doua este data instalării proto-bulgarilor turanici la sud de Dunăre). Nu se cunosc din această regiune descoperiri certe din perioada mai nouă a culturii slave (de la finele sec. al VII-lea înainte); unele resturi ceramice atribuite pînă de curînd complexului Hlincea I — Luca — Raikovețkaia s-au dovedit a avea alt caracter și altă dată.

În stadiul actual al cercetărilor se pune cu mare acuitate problema documentării arheologice a populației locale pentru secolele VIII, IX și în parte prima jumătate a sec. al X-lea în cîmpia Dunării și în Transilvania². Această problemă își găsește ultimul reflex în cea legată de așa-numita cultură *Dridu*, documentată pe teritoriul țării noastre în mod dens și bogat începînd din a doua jumătate a sec. al X-lea e.n.³. Deoarece pro-

¹ Asupra problemei complexului slav mai tîrziu, de la finele sec. VII pînă spre sec. X numit *Hlincea I-Luca-Raikovețkaia*, a se vedea deocamdată lucrările citate la nota 2, p. 1433 (I. Nestor, M. Comșa, M. D. Matei). În rest, a se vedea rezultatele săpăturilor din nord-vestul (Nușfalău, Someșeni) și din estul (Bezid, Sălașuri, Filiași) Transilvaniei, iar pentru Moldova cele ale săpăturilor de la Spinoasa (un prim raport de D. G. Teodoru și Em. Zaharia, în *Materiale*, VIII, 1962), Dînești (M. Petrescu-Dimbovița și Em. Zaharia, în *Materiale*, VIII, 1962) și de la Răucăneni (raport de D. Teodoru, în *Materiale*, VIII, 1962).

² Datarea și interpretarea importantului cimitir creștin de inumație de la Ciumbud, r. Aiud (A. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbud*, în *Materiale* VI, 1959) — care ar fi din prima jumătate a sec. al X-lea și de caracter slav-morav — au nevoile a fi revizuite.

³ Materialul și problematica acestei culturi au fost studiate, pornindu-se de la săpăturile de la Dridu (r. Urziceni), de către Eugenia Zaharia, în monografia *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, în pregătire pentru tipar.

blemele acestea au fost în ultima vreme larg dezbătute în literatura noastră științifică, bibliografia fiind citată în monografia menționată în notă, ne vom mărgini aici a sublinia în primul rând că cercetarea acestui important complex arheologic românesc, începînd din anul 1956, reprezintă încă una din realizările arheologiei noastre noi. Materialele aparținînd acestei culturi, cunoscute răzleț încă de multă vreme, au fost atribuite cînd secolului al IV-lea e.n., cînd secolului al VI-lea e.n., cînd secolelor VIII—X e.n., pentru ca de abia prin noile săpături de la Dinogetia (Garvăn), Capidava și Păcuiul lui Soare în Dobrogea, apoi prin cele de la Dridu și Bucov în Cîmpia Munteană — cărora apoi le-au urmat alte importante cercetări în teren — să se poată stabili data lor tîrzie și semnificația pe care o au pentru procesul formării poporului român. Conducerea Academiei R.P.R., prin înființarea Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român, aplicînd directivele Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, a îndrumat energic cercetările, cu rezultatul că în momentul de față a devenit posibil să se dezbata pe bază de elemente concrete de cultură materială momentul final al etnogenezei romînești. Ultimele cercetări și descoperiri au clarificat într-o bună măsură unele aspecte controversate sau insuficient documentate ale problematicii culturii Dridu. Trebuie subliniat cu precădere că prin cunoașterea mai adîncită a fondului cultural băștinaș din secolele V—VIII e.n. (de la cultura Bratei-Morești pînă la elementele băștinașe tîrzii din complexul Ipotești-Cindești și din cel slav din Transilvania de răsărit), s-au degajat cu destulă claritate *temeiurile locale, nord-dunărene* pe care și din care s-au dezvoltat în sec. X cultura Dridu. În complexe mai vechi amintite se găsesc numeroase elemente (în ceramică, unelte, amănunte ale construcțiilor gospodărești etc.) care duc direct la trăsăturile corespunzătoare ale culturii Dridu. În afară de aceasta, cercetările din ultima vreme au confirmat, chiar și prin descoperiri de monede bizantine¹, data de început a culturii Dridu deplin constituite în a doua jumătate a sec. al X-lea și dezvoltarea ei în cursul sec. XI e.n. Se naște în felul acesta un *hiatus* în documentarea arheologică — amintit mai sus — și pe care unii cercetători² caută să-l acopere prin folosirea ipotezei stăpînirii protobulgare la nord de Dunăre și prin atribuirea unor materiale de caracter Dridu mai timpuriu protobulgarilor și slavilor de sud, datîndu-le astfel în sec. al IX-lea și în prima jumătate a sec. al X-lea. Din cele spuse aici mai sus a reieșit, credem, că existența unor faze prealabile ale culturii Dridu, din sec. IX—X, este plauzibilă și cercetările viitoare vor trebui să le identifice. De pe acum a devenit probabil că unele așezări (București-Străulești³), ca și o serie de cimitire de incinerare (Șatu-Nou, Castelu, Histria — Capul

¹ Altit la Dinogetia (lucrări conduse de Gh. Ștefan), cit și la Păcuiul lui Soare (Petre Diaconu) și recent la Șendreni (D. G. Teodoru).

² În principal M. Comșa (v. ultimele sale considerații în „Dacia”, N. S., IV, 1960 și în *Omagiul Daicovicu*, 1960) apoi B. Mitrea (v. *Șantierul Sultana* (r. Oltenița) în *Materiale*, VIII, 1962) și într-o anumită măsură încă K. Horedt. Constatarea, prin săpăturile executate de M. Comșa (1960—1961), că cetatea de piatră de la Slon, r. Teleajen, aparține populației culturii Dridu deschide perspective semnificative asupra procesului de feudalizare din cuprinsul acestei societăți.

³ Săpături Panait I. Panait (1961) de la Muz. de ist. a orașului Buc.

Viilor în Dobrogea, Chișcani, r. Brăila, Sultana, r. Lehliu și Păuleasca, r. Zimnicea, în Muntenia) se pot situa în timp, în parte eventual în prima jumătate a sec. al X-lea e.n. sau chiar și ceva mai devreme. Acest lucru va trebui însă *dovedit* arheologic. În rest nu poate scăpa împrejurarea că în cazul cimitirelor de incinerare ne găsim în fața unor manifestări periferice — absente din restul teritoriului, — insuficiente în orice caz pentru a documenta arheologic o dominație și o prezență efectivă protobulgară în spațiul carpato-dunărean. Întregul proces de formare și semnificația istorică și etnică a culturii Dridu (cu *sute* de așezări în Cimpia Dunării) nu pot fi judecate exclusiv în funcție de aceste monumente, a căror interpretare istorică definitivă urmează să se facă după un studiu amănunțit și după înmulțirea descoperirilor. Din punctul de vedere al culturii materiale, este evident că nu se poate face o despărțire tranșantă, și cu atât mai puțin construi un contrast între poporul român și cel sud-slav al bulgarilor, ale căror destine au fost strâns legate chiar în spațiul balcanic. Cultura Dridu este doar expresia ultimă, în anumite regiuni ale țării noastre, a unei evoluții care își are temeiuri mult mai vechi și care de pildă în Transilvania, în condițiile pătrunderii acolo încă de pe la mijlocul sec. al X-lea a maghiarilor, a luat un alt curs, fără ca fondul etnic să se deosebească de cel de dincoace de munți.

Ar fi o iluzie, neștiințifică și periculoasă, dacă am socoti că în răstimpul de 15 ani de activitate ordonată și bine orientată, arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul țării noastre a reușit să rezolve toate problemele pe care un îndelung dezinteres i le-a lăsat moștenire.

Ea a adus multă lumină în numeroase colțuri cu totul întunecate ale perioadei de formare a poporului român, dar totodată a dezvăluit și lacune, creînd totuși baze pentru completarea lor. Colectivul de arheologi ce s-a format la noi în etapa construirii socialismului, înarmat cu cele mai bune metode de cercetare și cu o concepție științifică asupra desfășurării procesului istoric, constituie, laolaltă cu grija pe care forurile de partid și de stat, ca și conducerea Academiei R.P.R. o acordă muncii lor, o garanție că în anii ce vor urma se vor înregistra și în acest domeniu progrese mult sporite.

Rezultatele înregistrate pînă în prezent prin cercetarea arheologică a perioadei de trecere la feudalism de pe teritoriul Romîniei vor trebui studiate și analizate în chip metodic, pentru a se crea astfel bazele unor interpretări istorice tot mai largi și mai exacte. Din acest punct de vedere, una din sarcinile imediate cele mai de seamă este aceea de a se publica în chipul cel mai complet rezultatele numeroaselor săpături efectuate, pentru ca apoi, fără întîrziere, să se întocmească marile monografii sintetice, arheologico-istorice, asupra diferitelor categorii de monumente. Începutul care s-a făcut în legătură cu monumentele de tip Cerneahov-Sîntana de Mureș și Dridu (v. mai sus) va trebui să se extindă și să cuprindă, în prezentări complete și tratări multilaterale, toate grupele mari de materiale arheologice din această importantă perioadă a istoriei patriei noastre. Numai în felul acesta ni se pare că se va putea trece la acea nouă fază decisivă în istoriografia acestei perioade, care va consta

din *reinterpretarea* ansamblului datelor cuprinse în izvoarele scrise, în lumina datelor arheologice. Paralel cu urmărirea acestor obiective este necesar ca cercetarea de teren să îmbogățească necontenit descoperirile și observațiile arheologice referitoare la această perioadă și mai ales să năzuiască să completeze lacunele încă existente în documentarea de-a lungul veacurilor a dezvoltării populației autohtone și în genere a procesului istoric. În această privință am avut prilejul să subliniem situația încă neclară, pentru întinse regiuni ale țării, din secolele IX și X e.n., în legătură cu problematica etapelor de formare a culturii Dridu propriu-zise. Trebuie adăugat că săpăturile și sondajele din regiunea Oltenia, întrerupte de la o vreme și din cauza unei slabe încadrări în munca generală de cercetare a muzeelor regionale și raionale din această provincie, vor trebui reluate, deoarece alături de Transilvania, acest spațiu a constituit un puternic centru de romanizare și a dat deja la iveală unele monumente semnificative și importante pentru perioada în discuție (ne gândim în primul rând la sondajele mai vechi de la Verbița și la descoperirile din feudalismul timpuriu de la Celei-Sucidava). În Transilvania, săpăturile se cer extinse stăruiitor în regiuni care până în prezent nu au intrat încă suficient în sfera de preocupări a arheologiei perioadei de trecere la feudalism. O depășire a concentrării asupra bazinului Mureș-Tirnavă se impune pentru viitorul cel mai apropiat.

Prin eforturi organizate în direcțiile schițate aici, se poate spera că în cercetarea pe baze largi a perioadei de trecere la feudalism să se producă în sfârșit clarificarea științific demonstrabilă a etapelor parcurse, în spațiul carpato-dunărean, de procesul istoric al formării poporului român.

CERCETAREA ISTORIEI MEDII A ROMÂNIEI
ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

ACAD. A. OȚETEĂ

În cei cincisprezece ani care au trecut de la proclamarea republicii, regimul de democrație populară a reînnoit toate domeniile de activitate și a determinat o transformare radicală și în orientarea ideologică și în activitatea practică a istoriografiei noastre.

Adeziunea însuflețită și fermă a istoricilor la lupta clasei muncitoare pentru lichidarea vechiului regim și pentru construirea socialismului a făcut ca marile succese repurtate de proletariat să constituie tot atâtea etape progresive în dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste. Istoricii de vîrste diferite și-au însușit teoria marxist-leninistă și au făcut din știința istoriei un factor activ al revoluției culturale.

Această orientare a fost puternic îndrumată și sprijinită de partid. Dezvoltarea științei a fost una din preocupările de căpetenie ale partidului, fiindcă programul de construcție a socialismului nu se poate realiza decît prin aplicarea științei. Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945 a indicat primele măsuri în această ordine de idei: reorganizarea și democratizarea întregului învățămînt, „de la cel primar pînă la Universitate”.

Sub îndrumarea permanentă a partidului, istoriografia noastră marxist-leninistă și-a asumat sarcina de a relua de la bază istoria poporului nostru și de a o trata de pe pozițiile clasei muncitoare, în spiritul internaționalismului proletar, ca parte integrantă a mișcării generale de emancipare a maselor muncitoare.

Prima sinteză a istoriei Romîniei de pe poziții marxist-leniniste a fost manualul de *Istoria Romîniei*, elaborat de un colectiv de istorici, sub conducerea acad. Mihail Roller și publicat în 1947. Cu toate lipsurile inerente oricărui început, manualul a avut o incontestabilă însemnătate pentru noua orientare a istoriografiei noastre. Mai întîi, el a aplicat o

periodizare bazată pe modul de producție dominant al celor cinci formațiuni social-economice și a acordat o deosebită atenție istoriei contemporane și mișcării muncitorești. Apoi, elaborarea acestui manual a marcat trecerea istoriografiei române de pe pozițiile ideologiei burgheze pe cele ale ideologiei clasei muncitoare, care, pe baza cunoașterii legilor de dezvoltare socială, făcea posibilă înțelegerea problemelor istorice și previziunea direcției și căilor de dezvoltare a societății. Istoriografia marxistă a devenit un factor puternic al revoluției culturale.

Dar regimul de democrație populară nu s-a mărginit să sprijine noua orientare a istoriografiei noastre: el i-a creat baza materială și cadrul științific pentru o rapidă și puternică dezvoltare. Reforma învățămîntului din 1948 a făcut din facultățile de istorie, nou create, centre de cercetare științifică, menite să formeze cadre numeroase și bine pregătite atât pentru învățămîntul mediu și superior, cât și pentru creația științifică. Academia reorganizată în același timp avea să ia conducerea activității științifice și în domeniul istoriografiei și prin institutele sale de istorie de la București, Iași și Cluj să organizeze munca științifică, încît istoricii să poată împlini sarcinile care aveau să le revină.

Una din primele inovații a fost un nou stil de muncă. În locul anarhiei care lăsa inițiativei individuale sau hazardului alegerea subiectelor, s-a adoptat și în istoriografie munca planificată și munca în colectiv, care au dat cercetării științifice o direcție fermă și au permis formarea unor colective de specialiști pentru rezolvarea unor probleme complexe sau urgente.

Congresul al II-lea al P.M.R., din decembrie 1955, a trasat istoriografiei noastre sarcina „de a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, o istorie a României care să sintetizeze, de pe pozițiile învățăturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor probleme de bază ale istoriei noastre — probleme ale procesului de formare a poporului român, ale istoriei contemporane, ale periodizării istoriei”.

Această sarcină e, în mare parte, împlinită. *Istoria României*, de la comuna primitivă pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, e în librării sau în curs de apariție.

Data fiind importanța și semnificația sarcinii atribuite de Congresul al II-lea al P.M.R., elaborarea *Istoriei României* a reclamat un efort colectiv care a dus la formarea frontului unic al istoricilor marxiști și la reconsiderarea critică „a tot ceea ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice”. Cu prilejul acestui bilanț, făcut de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste, s-au ivit probleme noi, iar cele vechi au trebuit tratate într-un spirit nou. Feudalismul ca formațiune social-economică a fost aproape inexistent pentru vechea noastră istoriografie, care n-a cunoscut sub acest nume decît un ansamblu de instituții politice și juridice. Geneza, dezvoltarea și destrămarea feudalismului, formarea statului centralizat, caracterul și urmările dominației otomane, constituirea regimului nobiliar, dezvoltarea meșteșugurilor și apariția manufacturilor, rolul orașelor în economia feudală, problema mișcărilor țără-

nești și orășenești ca fenomene antifeudale, acumularea primitivă, reflec-tarea relațiilor de producție în instituții și cultură și rolul luptei de clasă au constituit temele fundamentale ale celor două volume din *Istoria României*, consacrate orinduirii feudale.

Modul în care au fost rezolvate aceste probleme a făcut din istoria feudalismului o istorie nouă, care a răsturnat pozițiile vechii istoriografii. În locul istoriei bazate pe rolul personalităților, istoria României a devenit istoria poporului, a producătorilor de bunuri materiale, a luptei de clasă împotriva asupritorilor și a luptei pentru independență.

Datele furnizate de izvoarele scrise, de etnografie și de lingvistică au fost completate prin săpăturile arheologice, organizate pe scară mare pentru a rezolva unele probleme fundamentale, ca aceea a continuității populației daco-romane, băștinașe, în vremea marilor migrații și aceea a formării poporului și limbii romine sau a feudalismului timpuriu. Prin aceste săpături, extinse și asupra perioadei medii, s-a adus problema așezării slavilor pe teritoriul patriei noastre și a conviețuirii lor cu populația daco-romană o bază documentară nouă și s-a adâncit cunoașterea procesului de formare a poporului român și de apariție a relațiilor feudale.

Problema apariției scrisului pe teritoriul R.P.R. a fost de asemenea înnoită de recente descoperiri arheologice, care au dat la iveală inscripții în alfabetul chirilic din anii 902—912 la Bucov (r. Ploiești), din anul 943 la Mircea-vodă și din 992 la Basarabi (Dobrogea).

Cercetările arheologice au infirmat teza originii germane a cetă-ților moldovenești. Săpăturile recente au dovedit că cetatea de scaun și cetatea Șcheia de la Suceava și cetatea Neamțului au fost construite în timpul lui Petru Mușat și restaurate în epoca lui Ștefan cel Mare.

În primii ani de la înființarea lor, institutele noastre de istorie și-au concentrat activitatea asupra publicării unor mari culegeri de docu-mente, care să permită istoricilor să reia, pe baze largi, problemele funda-mentale ale istoriei noastre. Așa a luat ființă marele corpus de documente, care numai pentru perioada medie numără pînă acum 32 volume compacte, cuprinzînd toate documentele interne cunoscute dintre sec. al XI-lea și 1625. Aceste documente, din care mai mult de jumătate erau inedite, au permis unele din realizările cele mai însemnate ale istoriografiei noastre, mai ales în domeniul social-economic. Corpus-ul a fost întregit de o serie de alte publicații de documente menite să lămurească probleme speciale : relațiile agrare din sec. al XVIII-lea și caracterul reformelor lui Constantin Mavrocordat, mișcarea din 1821 și, pentru epoca modernă, răscoalele țărănești, Unirea Principatelor și războiul de independență.

Între colecțiile pregătite de institutele de istorie, și care vor fi publicate treptat, se află și o adunare de extrase privitoare la țara noastră din cronicile rusești, bizantine, ungurești, sîrbești, bulgare și turcești.

La aceste culegeri s-au adăugat o serie de lucrări care au lărgit considerabil baza documentară a istoriografiei noastre. Un repertoriu al manuscriselor de cronici din bibliotecile de pe teritoriul R.P.R., edi-țiile critice ale unor cronici, principalele izvoare ale vechiului drept romînesc, o culegere a descrierilor de călătorie, din sec. al XIV-lea pînă

în sec. al XIX-lea, și o bibliografie generală a sec. al XIX-lea (acestea două din urmă încă inedite, dar folosite de cercetători).

Pe lângă institutele Academiei R.P.R., au publicat documente și cronici și alte instituții cu caracter istoric, ca Muzeul romîno-rus, Muzeul de istorie a orașului București.

Aceste lucrări constituie importante realizări ale istoriografiei noastre. La elaborarea lor au luat parte specialiști aparținînd mai multor generații și tineri cercetători care s-au inițiat în tehnica edițiilor critice. În munca de editare a izvoarelor s-au format cadre noi, care apoi s-au distins în opere de interpretare. Apoi, munca în colectiv, impusă de însuși caracterul acestor publicații, a contribuit la închegarea unității de concepție și de metodă a istoricilor și i-a pregătit pentru munca de interpretare care-i aștepta.

Hotărîrea Congresului al II-lea al P.M.R. a însemnat un moment important în dezvoltarea științei istorice. Ea a indicat mai întîi istoricilor să întocmească o tematică, deci să treacă în revistă toate problemele istoriei noastre, să le verifice, să le claseze și să le organizeze într-un plan de ansamblu; în al doilea rînd, ei au trebuit să rezolve problema periodizării. Luînd ca criteriu modul de producție dominant pentru delimitarea diferitelor orînduiri, feudalismul a fost cuprins între sec. al X-lea și revoluția din 1848 și împărțit în trei subperioade: feudalismul timpuriu (sec. X—XIII), feudalismul dezvoltat (sec. XIV — a doua jumătate a sec. al XVIII-lea) și destrămarea feudalismului (ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea — revoluția din 1848).

Pe această bază documentară largă, completată prin cercetări de arhive, în țară și străinătate, problema feudalismului a putut fi studiată în ansamblul ei, cum am mai amintit. Vechea istoriografie a ignorat chiar și existența feudalismului ca orînduire social-economică.

Istoriografia marxistă a dovedit că iobăgia a fost rezultatul destrămării obștilor de țărani liberi, ceea ce a dus la acapararea lor de către boieri și s-a agravat treptat, după legarea țăranilor de glie, pînă a devenit o servitute vecină cu robia.

Această aservire, strîns legată de dezvoltarea economiei feudale, nu s-a produs fără împotrivire: lupta țăranilor contra stăpînirii și exploataării boierești formează un factor esențial din istoria orînduirii feudale, pe care istoriografia burgheză l-a ignorat sau denaturat: mișcări antif feudale, cu un vădit caracter social, ca răscoala de la Bobilna sau aceea condusă de Horia, au fost prezentate ca mișcări naționale.

Majoritatea istoricilor burghezi, în ciuda avertismentelor lui Kogălniceanu și Bălcescu, au redus istoria Romîniei la acțiunea individuală a unor personalități, îndeosebi a domnitorilor, „nemaipomenind nimic de popor, izvor al tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpînitorii n-ar fi nimica”. Ei n-au înțeles că istoria nu se face de către oameni izolați, ci de masele populare. Istoriografia marxistă nu nesocotește rolul personalităților în istorie, dar arată că ele au contat în măsura în care au exprimat o necesitate istorică și au reprezentat aspirațiile maselor populare. Astfel rolul lui Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul a fost studiat în legătură cu lupta poporului romîn împotriva expansiunii turcești.

În lumina concepției marxist-leniniste, lărgirea relațiilor marfă-bani și procesul îndelungat de formare a pieței interne au fost tratate în primul rând ca probleme ale producției și numai în al doilea rând ca probleme ale schimbului. De aceea, problema producției în epoca feudală, în special aceea a producției meșteșugărești, a făcut obiectul unei serii de studii, prin care s-a distins un număr de cercetători tineri.

Dominația politică și exploatarea economică exercitate de către Imperiul otoman constituie probleme centrale, care explică întîziera dezvoltării economice și culturale a poporului nostru. Aceste probleme au format obiectul unor studii solide, bazate pe cercetări migăloase și în legătură cu atitudinea fiecărei clase. Ele au scos în evidență acțiunea trădătoare a marii boierimi care s-a raliat stăpînirii otomane și a împărțit cu ea produsul exploatării maselor populare.

O atenție deosebită a acordat istoriografia noastră marxistă legăturilor străvechi cu popoarele vecine, îndeosebi cu marele popor rus. În colaborare cu Institutul de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie din București a pregătit un prim volum de documente privind relațiile ruso-române din sec. al XIV-lea pînă în 1711. Studiul legăturilor cu popoarele vecine pe de o parte situează istoria României în cadrul istoriei generale, iar pe de altă contribuie la înțelegerea mai exactă a unor instituții și evenimente care, izolate, nu se pot explica în mod satisfăcător.

Ultima subperioadă a istoriei orînduirii feudale o formează destrămarea feudalismului (sfîrșitul sec. al XVIII-lea — 1848). Apariția elementelor capitaliste în cadrul orînduirii feudale a produs la noi, ca în toate țările situate la est de Elba, o evoluție a relațiilor agrare diametral opusă aceleia din Europa occidentală. Pe cînd în Apus rezerva scorială se reduce sau dispăre începînd cu sec. al XIV-lea, și o dată cu rezerva scorială se întinde în dauna tenurilor țărănești și sarcinile feudale, în special claca, se agravează, iar clăcașii sînt reduși la o condiție vecină cu robia. Prețurile „nemaipomenite” oferite produselor noastre agricole, după desființarea monopolului turcesc, fac din producția de cereale interesul vital al stăpînitorilor de moșie. Dar lipsiți de experiență, de cunoștințe tehnice și de credit, ei n-au știut decît să pună munca servilă în serviciul producției de cereale pentru piață. Aceasta a fost calca de apariție a capitalismului în agricultură.

Problema genezei capitalismului, problemă centrală, s-a pus cu prilejul elaborării tratatului *Istoria României*. În condițiile specifice ale dominației otomane în Principatele române și ale stăpînirii habsburgice în Transilvania, în condițiile grele ale exploatării iobăgiste, a muncii iobage în agricultură și parțial în manufacturi, acumularea primitivă a făcut progrese lente.

Elaborarea tratatului de *Istoria României* și dezbaterile la care a dat loc au exercitat deci o influență puternică asupra dezvoltării istoriografiei noastre marxist-leniniste și în special asupra studiului feudalismului. Istoriografia marxistă nu s-a mărginit numai să afirme existența orînduirii feudale, ci i-a dovedit importanța, i-a fixat limitele cronologice și i-a marcat

etapele succesive. Ea a pus pe primul plan istoria țărănimii, principala clasă producătoare a societății feudale, și lupta necurmată și dîrză, sub toate formele, împotriva exploatării și asupririi. Răscoalele țărănești, ca și răscoalele orașenești, au fost prezentate ca lupte antif feudale și au fost cercetate repercusiunile lor asupra relațiilor sociale și asupra procesului de destrămare a feudalismului.

Considerînd feudalismul ca o formațiune social-economică, medievistii noștri au fost conduși să studieze toate fenomenele caracteristice ale acestei perioade în funcțiune de relațiile de producție feudale și de condițiile specifice ale țărilor noastre, în primul rînd de dominația otomană care, prin secătuirea resurselor și prin insecuritatea persoanelor și averii, a întîrziat dezvoltarea și victoria relațiilor capitaliste. Totodată a fost pus în lumină rolul orașelor în economia feudală ca centre de producție, nu ca simple etape ale comerțului exterior. Caracterul complex al manufacturilor, în care modul de producție capitalist, bazat pe munca salariată, își croia greu drumul în condițiile relațiilor de producție feudale a fost de asemenea scos în relief.

Statul a fost înfățișat ca produs al contradicțiilor dintre clasele antagoniste și urmărit în prefacerile prin care a trecut în cursul feudalismului. Luptele pentru puterea supremă dintre domnie și boierime, ca și diferitele etape ale dominației otomane și răscoalele populare împotriva exploatării feudale, explică formele succesive pe care le-a îmbrăcat statul feudal ca organ al dominației asupra țăranilor liberi și dependenți și asupra populației orașelor. Statul feudal s-a schimbat potrivit cu transformările care s-au produs în modul de producție și în raportul de forțe sociale.

Un progres notabil au marcat medievistii noștri și în studiul istoriei militare. Spre deosebire de istoriografia burgheză, care trata istoria armatei independent de ansamblul relațiilor social-economice, istoriografia marxistă a scos în evidență strînsa legătură dintre organizarea armatei și structura societății, rolul maselor populare în apărarea independenței țării și momentele însemnate ale istoriei militare.

Instituțiile administrative, judiciare și fiscale au fost expuse în principalele perioade ale orînduirii feudale, dar e nevoie de studii mai adîncite în monografiile speciale.

Fenomenele de cultură, ca forme ale conștiinței sociale, au fost urmărite de la apariția relațiilor feudale pînă la formarea literaturii naționale în preajma revoluției din 1848. Studiile consacrate acestei probleme au distins două culturi antagoniste, cultura maselor, care și-a găsit expresia cea mai înaltă în baladele populare inspirate din evenimente istorice, și cultura clasei dominante care a contribuit să întărească poziția domniei, bisericii și boierimii.

S-a arătat că limba poporului, romîna, izbuteste să ia locul limbii slavone, ca limbă scrisă, oficială, începînd cu a doua jumătate a sec. al XVI-lea, ca urmare a transformărilor interne ale societății romînești din acea perioadă. Și această schimbare a fost prezentată ca rezultatul luptei de clasă.

Elaborarea tratatului de *Istoria Romîniei* a fost o admirabilă școală, la care istoricii noștri au învățat să aplice creator, într-un cadru

amplu, principiile și metoda materialismului istoric. Dar, în același timp, ei și-au dat lîmpede seama și de ceea ce le rămîine de făcut. O serie de probleme, încă neabordate sau insuficient lămurite, ca de exemplu: problema rezervei domeniiale în cursul perioadei feudale, a cărei soluție ne poate lămuri mai bine asupra evoluției rentei feudale, rolul monopolurilor senioriale, ponderea diferitelor ramuri de producție, în special a culturii cerealelor și a creșterii vitelor, în economia țării, relația forței de muncă liberă și a celei servile în manufactură, problema demografică, circulația monetaiă, cursul monetelor, sistemul de măsuri și greutăți — toate aceste probleme, fără soluționarea cărora nu putem ajunge la o clară viziune de ansamblu în o serie de alte probleme, vor trebui reluate în monografiile speciale. Soluțiile date unora din aceste probleme nu pot fi considerate decît ca provizorii. Nici adunarea și publicarea materialului documentar, încă inedit, nu este încă terminat. Dar, prin realizările ei de pînă acum, istoriografia marxistă romînească și-a dovedit capacitatea de creație și progresele ei sînt în plină desfășurare.

FEUDALISMUL TIMPURIU

DE

ȘT. PASCU și ȘT. ȘTEFĂNESCU

În istoriografia din trecut, perioada de cristalizare a feudalismului pe teritoriul R.P.R. și de formare a statelor feudale românești a fost puțin cercetată. Materialul documentar lacunar a făcut ca această perioadă să fie considerată ca una din cele mai obscure din istoria patriei. În cazurile în care istoricii și filologii au abordat anumite probleme, ei s-au mărginit la spiciuirea unor știri despre romini scoase din izvoarele narative externe ale vremii (cronicile apusene, bizantine, orientale, rusești și maghiare), fără să încerce explicarea lor în cadrul procesului general de închegare a raporturilor feudale sub aspectul economic, social, politic și cultural. Alteori, s-au emis o serie întreagă de ipoteze, de cele mai multe ori contradictorii. Elementul subiectiv și deseori tendențios, ascuns sub mășca așa-zisei „obiectivități științifice”, era vizibil mai ales la unii istorici burghezi străini, care au căutat să pună la îndoială străvechea civilizație și continuitatea populației băștinașe la nordul Dunării după eliberarea Daciei, să conteste nașterea poporului român în ținuturile ce le locuiește astăzi, să reducă poporul român la un fel de inexplicabilă improvizatie a unor vremuri mai noi.

Istoriografia nouă, folosind principiile metodologice materialist-istorice și dezvoltând cele mai bune tradiții ale istoriografiei progresiste din trecut, a reușit să lămurească o seamă din cele mai importante probleme ale feudalismului timpuriu, să reconstituie în trăsături generale procesul de naștere și de formare a relațiilor feudale pe teritoriul țării noastre, în cadrul aceluia larg proces ce a cuprins, aproape simultan, întreg răsăritul și sud-estul Europei și când se petrec însemnate prefaceri și în țările din apus.

În anii regimului de democrație populară, în vederea reconstituirii în mod științific a tabloului societății românești dintre sec. al X-lea și a doua jumătate a sec. al XIV-lea — pe lângă faptul că cercetările s-au bazat pe concepția marxist-leninistă cu privire la legile generale de dez-

voltare a societății și la căile de constituire a statelor — s-a întreprins o muncă uriașă de cercetare a izvoarelor, de dezgropare a urmelor de cultură materială, de coroborare a datelor istorice cu cele arheologice, lingvistice, etnografice etc.¹.

Cu succes s-au folosit în vederea întregirii tabloului istoric — acolo unde izvoarele noastre sînt mai puțin lămuritoare — știri din istoria altor popoare vecine, înlesnindu-se înțelegerea evoluției procesului istoric pentru sec. X—XIV, proces ce are trăsături comune pe arii geografice mai largi.

Istoricilor romîni actuali le-a incumbat așadar obligația științifică de a reconstitui tabloul societății de la Nordul Dunării în sec. X—XIV cît mai complet posibil, pe baza studierii diferitelor probleme ale acestei perioade atît de complexă și frămîntată. Se cerea elucidată, mai întîi, însuși geneza raporturilor feudale, apoi diferitele aspecte ale vieții social-economice, social-politice și culturale; se impunea, de asemenea, lămurită una din problemele majore ale istoriei patriei, anume formarea statelor feudale romînești de sine stătătoare.

Pentru rezolvarea în mod științific a importanțelor și dificilelor probleme ale perioadei menționate, cercetătorii în domeniul istoriei și arheologiei și-au îndreptat eforturile mai întîi — după cum s-a mai amintit spre îmbogățirea documentării, a informației propriu-zise. Printr-o activitate susținută, îndrumată și coordonată de secția de științe istorice și de institutele de istorie și arheologie ale Academiei R.P.R., s-au obținut în această direcție rezultate deosebite.

Primele două volume din colecția *Documente privind istoria Romîniei*, seria C, apărute în anii 1951—1952, cuprind aproape totalitatea izvoarelor documentare — interne și externe — cu privire la istoria Transilvaniei în perioada feudalismului timpuriu. Este în curs de pregătire de către un colectiv de cercetători de la Institutul de istorie din București o culegere completă — prevăzută cu un bogat aparat critic — a știrilor din izvoarele bizantine și slave despre istoria Romîniei în sec. X—XV. În același scop, de lărgire a informației, s-au întreprins cercetări arheologice sistematice la Dunărea de Jos, în Cîmpia Romînă, în Transilvania și Moldova. Rezultatele acestor cercetări au fost comunicate, începînd din anul 1950, sub forma rapoartelor de săpături, în revista „Studii și cercetări de istorie veche” și apoi în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. I—VIII.

Prețioase date despre societatea de pe teritoriul țării noastre în sec. X—XII au fost scoase la iveală în urma săpăturilor arheologice întreprinse la Dridu² și Bucov³, Ileana-Podari⁴ (Muntenia), Hlincea, Voinești⁵.

¹ În septembrie 1955 s-a creat pe lângă Academia R.P.R. o comisie formată din istorici, lingviști, arheologi, etnografi, care, pe baza unor ample studii, să redea în mod științific tabloul societății romînești din această perioadă. Cercetările întreprinse pînă acum au creat o bază mai largă de discuții asupra problemelor pe care le ridică studierea perioadei cuprinse între sec. IV—XIV.

² *Materiale și cercetări arheologice*, V, p. 547—554, VI, p. 593—601.

³ *Ibidem*, V, p. 495—499, VI, p. 567—575.

⁴ *Ibidem*, V, p. 505.

⁵ *Arheologia Moldovei*, I, 1961, p. 215—269.

(Moldova), Moldovenești ¹, Biharea ², Sf. Gheorghe-Bedehaza ³, Ciumbud ⁴ (Transilvania) etc.

Cu totul remarcabile pentru cunoașterea nivelului de dezvoltare al societății de la Dunărea de Jos și a celei din Transilvania în sec. X—XIII sînt săpăturile de la Păcuil lui Soare ⁵, Garvăn-Dinogetia ⁶, Capidava ⁷, Basarabi ⁸, Morești ⁹ etc. pe baza cărora au putut fi întreprinse temeinice studii ¹⁰

Printre istoricii ale căror cercetări se înscriu ca reale contribuții la cunoașterea feudalismului timpuriu pe teritoriul R.P.R. și care au deschis, de fapt — prin ridicarea unei serii de probleme —, studierea acestei perioade, trebuie să amintim în primul rînd pe regretatul Barbu Cămpina. Pornind de la indicațiile lui K. Marx cu privire la apariția feudalismului în țările romîne ¹¹ și folosind materialul documentar acumulat în anii puterii populare, B. Cămpina prin cîteva comunicări — ținute la Facultatea de istorie a Universității din București și la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. — și unele studii ¹² a adus în discuție: 1) conținutul procesului istoric desfășurat în perioada feudalismului timpuriu pe teritoriul R.P.R.; 2) particularitățile dezvoltării raporturilor feudale în societatea romînească pe teritoriul diferitelor provincii istorice; 3) formarea statelor feudale de sine stătătoare Țara Romînească și Moldova ¹³.

Șt. Pascu, la rîndul său, a abordat cercetarea problemei obștiilor sătești din Transilvania mai întii, apoi într-un studiu de sinteză cu privire la meșteșuguri a ridicat unele probleme de bază ale istoriei Transilvaniei de pînă în sec. al XVI-lea: nașterea relațiilor feudale, procesul de diviziune socială a muncii care a dus la desprinderea meșteșugurilor de agricultură, meșteșugurile sătești și domeniiale, nașterea orașelor și a meșteșugurilor orașenești etc. ¹⁴. Tot el a strîns cu grijă, dintr-o serie de izvoare, știrile cele mai semnificative cu privire la istoria țării noastre în epoca feudalismului timpuriu pe care le-a publicat în vol. II al *Crestomației*

¹ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, veac. IV—XIII*, București, 1958, p. 132—145.

² M. Rusu, *Cetatea Biharea*, în „Anuarul Inst. de ist. din Cluj”, vol. III, 1962.

³ *Materiale și cercetări arheologice*, II, 1956, p. 21.

⁴ *Ibidem*, VI, 1959, p. 605—615.

⁵ *Ibidem*, V, p. 587—591.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava*, București, 1958.

⁸ *Mat. și cercet. arheologice*, VI, 1959, p. 541—562.

⁹ K. Horedt, *op. cit.*, p. 48—60.

¹⁰ Pentru aportul săpăturilor arheologice la cunoașterea acestei perioade a se vedea studii detaliate semnate în acest număr de I. Nestor.

¹¹ K. Marx-Fr. Engels, *Сочинения*, vol. XXII, p. 161.

¹² B. Cămpina, *Le problème de l'apparition des Etats féodaux roumains*, în *Nouvelles études d'histoire*, I, présentées au Xe Congrès des sciences historiques, Rome, 1955, Buc., 1955; *idem*, *L'influence byzantine sur le Bas Danube, à la lumière des recherches récentes effectuées en Roumanie*, în „Revue roumaine d'histoire”, t. I, nr. 1, 1962.

¹³ În cadrul sesiunii din septembrie 1957 a Acad. R.P.R. a fost prezentată o comunicare a lui B. Cămpina închinată formării statului feudal Țara Romînească cu titlul *Întemeierea domniei feudale în Țara Romînească*.

¹⁴ *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea*, Buc., Edit. Academiei R.P.R., 1954; *idem*, *Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au moyen-âge jusqu'à la fin du XVIe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire”, t. I, nr. 1, 1962.

pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.¹ și a întreprins cercetări speciale asupra situației țărănimii din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu². În 1960, în cadrul unei ședințe largi la Institutul de istorie din București, Șt. Pascu a dezvoltat o amplă comunicare³ închinată problemei cristalizării feudalismului pe teritoriul R.P.R. în sec. al X-lea.

O serie de alți istorici și arheologi au studiat și adâncit diferite probleme cu caracter mai restrâns ale perioadei feudalismului timpuriu.

Sub formă sintetică rezultatele cercetărilor întreprinse pînă acum de istoriografia marxistă cu privire la perioada feudalismului timpuriu pe teritoriul R.P.R. sînt oglindite în prima parte a volumului II din *Istoria României*⁴ și în partea închinată acestei perioade în lucrarea *Din istoria Transilvaniei*, vol. I⁵.

Referindu-ne la unele din problemele principale ale perioadei feudalismului timpuriu în studierea cărora istoriografia noastră nouă a obținut oarecare rezultate sigure amintim, mai întîi, că în mai multe lucrări⁶ se concludă — în urma unei analize atente a materialului documentar existent — că *relațiile feudale au luat naștere pe teritoriul R.P.R. ca și în alte părți în sînul organizațiilor de obști teritoriale*. Existente încă înainte de sec. VI—VII, obștile teritoriale s-au consolidat odată cu venirea slavilor și stabilirea unei părți dintre ei la nordul Dunării. Ulterior, paralel cu procesul ce se desfășura în lumea slavă de apariție în cadrul obștilor teritoriale a stratificării sociale, a avut loc și la nordul Dunării depose-darea unei părți din membrii obștilor de pămînturile lor în folosul unei aristocrații militare — pe baza apariției proprietății individualizate și apoi individuale — care ajunge să aibă față de majoritatea membrilor obștii o situație predominantă⁷. Cu timpul, ea își transmite în mod ereditar stăpînirea asupra pămîntului, transformîndu-se într-o nobilime feudală care-și constituie treptat domeniul întinse. Ca și în lumea slavă, organizarea domeniului feudal nu cunoaște încă trăsăturile caracteristice unei societăți feudale deplin constituite. Aservirea obștilor de țărani continuă să fie incompletă. Cu timpul, pe măsură ce se dezvoltă relațiile feudale — și aceasta ca urmare a progresului înregistrat de forțele de producție —, se tinde, pe de o parte, la generalizarea în întindere a sistemului economic

¹ Cf. Șt. Pascu-VI. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. II, București, 1958.

² Lucrarea consacrată acestei probleme, pregătită de autor, urmează să vadă în curînd lumina tiparului.

³ *Cristalizarea raporturilor feudale în sînul societății de pe teritoriul țării noastre în sec. al X-lea*.

⁴ *Istoria României*, vol. II, B.ac., 1932, p. 3—211.

⁵ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, B.ac., 1930, p. 35—85; vol. I al ediției revăzute în 1961, p. 89—126.

⁶ Cf. C. Gîhodaru, *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice” Iași, an VII (1956), fasc. 1; Cap. „Obștea satească” din *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII) de V. Costăchel, P. Panaitescu și A. Cazacu, București, Edit. științifică, 1957; H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devdălmașe românești*, vol. I—II, București, Edit. Academiei R.P.R., 1958—1959.

⁷ Cf. Șt. Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, în „Studii”, nr. 1, an XI (1958), p. 55.

domenial, pe de altă parte, la dezvoltarea lui în adîncime (la creșterea exploatării), transformări care provoacă lupta țărănimii libere împotriva aservirii și a celei dependente împotriva creșterii obligațiilor la care era impusă¹. Pentru sec. al X-lea, izvoarele amintesc existența pe teritoriul țării noastre a unei aristocrații feudale formată din cneji, voievozi, jupani² și a unor începuturi de organizare politică, sub forma voievodatelor (ducatelor) din Transilvania și a formațiunilor politice de la Dunărea de Jos, uniuni de obști pe trepte diferite pe calea transformării lor în organizații statale cu caracter feudal.

Extinderea vremelnică sau de durată pe teritoriul țării noastre a dominației „statelor mari” slave (primul stat bulgar, cnezatul de Kiev și apoi de Halici) a avut repercusiuni asupra mersului dezvoltării societății, a influențat organizarea social-politică de pe teritoriul țării noastre³.

Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție societatea de pe teritoriul țării noastre cunoaște în sec. XI—XIII un vădit progres economic. Pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice și a studierii atente a izvoarelor, cercetările istorice din ultimul deceniu au dovedit viața sedentară a populației de pe teritoriul patriei noastre, trăind în așezări rurale modeste și în unele ceva mai dezvoltate, forme incipiente ale așezărilor urbane de mai târziu, avînd ca ocupație principală agricultura — în care cultivarea cerealelor se îmbina cu creșterea vitelor — și păstoritul de tip transhumant⁴; o parte a populației cunoștea și practica cele mai necesare meșteșuguri, satisfăcînd nevoile primordiale ale locuitorilor: îmbrăcăminte, locuință, apărare și în parte chiar cele de lux⁵. Răspîndirea tezaurelor monetare sau a monedelor izolate confirmă, în același timp, mărturiile izvoarelor istorice cu privire la existența unui comerț local sau chiar mai cuprinzător⁶.

¹ B. Cămpina, *Le problème de l'apparition des états féodaux roumains*, în *op. cit.*, p. 205.

² Descoperirea în 1950 în Dobrogea a unei inscripții care amintește sub data 943 pe un jupan Dimitrie, prezentînd un deosebit interes istoric și lingvistic, a făcut ca despre ea să se scrie cîteva studii speciale: C.C.B., *Inscripția slavă din Dobrogea din anul 943*, în „Studii” nr. 3, an. IV (1951); D. Bogdan, *Добруджанская надпись 943 года. Палеографический и лингвистический очерк*, în *Romanoslavica*, I, 1958.

³ În această direcție, lucrările *Istoria României*, vol. II, p. 15—102, și *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. II, p. 92—112, sintetizează rezultatele la care s-a ajuns într-o serie de studii speciale din care amintim doar cîteva: A. Grecu (P. P. Panaitescu), *Bulgaria în nordul Dunării, în veacurile al IX—X—lea*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, I (1950); M. Chișvasi-Comșa, *Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dunării în sec. IX—X*, în *Omașii lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, București, 1960; I. Barnea, *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală (secolele X—XII) de la Dinogelia (regiunea Galați)*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I-a, București, 1954; idem, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube du X au XIIe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, București, 1955; E. Frances, *Slavii pe pămîntul patriei noastre în veacul al XII-lea*, „Studii”, nr. 3, an. VIII (1955); Șt. Ștefănescu, „Întemeierea” Moldovei în istoriografia românească, „Studii”, nr. 6, XII (1959).

⁴ E. Comșa, *Despre tipurile de locuințe din cuprinsul așezării din sec. IX—XII de la Garvan*, SCIV, nr. 1, X (1959); M. Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne în lumina săpăturilor de la Bucov*, SCIV, nr. 1, X (1959).

⁵ I. Barnea, *Meșteșugurile în așezarea feudală de la Garvan (sec. X—XII) în SCIV*, nr. 1—2, VI (1955); G. Bichir, *Contribuție la cunoașterea șesutului în așezarea de la Garvan (sec. X—XII)*, SCIV, nr. 2, IX (1958); Șt. Pa cu, *Meșteșugurile din Transilvania*, p. 19—40.

⁶ O. Iliescu, *Despre tezaurele monetare și viața economică în sec. III—XIV, pe teritoriul țării noastre*, „Studii”, nr. 3, V (1952).

Materialul documentar existent a permis să se stabilească faptul că dezvoltarea procesului de feudalizare în sec. XI—XIII a fost continuă, dar procesul nu s-a desfășurat uniform pe întreg teritoriul R.P.R. datorită condițiilor istorice concrete, că au existat unele particularități regionale, accentuate de ultimile valuri ale migrațiilor: pecenegi, cumani, uzi și apoi tătari. Aceste popoare nomade și-au exercitat stăpînirea în grade diferite pe teritoriul R.P.R. Găsindu-se pe o treaptă mult mai înapoiată de dezvoltare decît populația băștinașe asupra căreia și-au exercitat dominația, ele au reprezentat în general un factor de frînare a dezvoltării societății feudale. Numai în măsura în care s-au asimilat în mediul băștinașilor, unele elemente din sinul acestor popoare au contribuit la întărirea formațiunilor politice locale¹. Știri din izvoare — cele mai multe folosite pentru prima dată de istoriografia noastră marxistă — dovedesc că formațiunile politice romînești, în ciuda frînării progresului lor din pricina ultimelor migrațiuni, au continuat să existe și să se dezvolte, chiar, în strînsă legătură cu popoarele vecine.

Constituirea statului feudal rus de la Halici și extinderea dominației sale de-a lungul Prutului și Siretului pînă la Dunăre a avut o însemnătate pozitivă pentru istoria Moldovei. Împiedicînd — în a doua jumătate a sec. al XII-lea și începutul celui următor — aflulxul altor elemente nomade (cumane etc.) din răsărit, oprind noile valuri ale migrației acestora pe teritoriul R.P.R., stăpînirea Haliciului a asigurat locuitorilor Moldovei mai multă liniște, a permis o dezvoltare mai rapidă a raporturilor feudale, a creat condiții mai prielnice consolidării formațiunilor politice locale. Influența culturii și civilizației Haliciului asupra vieții feudale din Moldova a fost destul de puternică și a lăsat urme pînă tîrziu în sec. XIV—XV. Organizarea domeniilor boierești, viața politică, instituțiile feudale din Moldova primelor secole după organizarea statului feudal de sine stătător păstrează amintirea vechii stăpîniri rusești². Cît privește situația din Transilvania, cercetările întreprinse mai ales de K. Horedt au stabilit că la pătrunderea maghiarilor în această provincie populația băștinașă se găsea pe o treaptă de organizare destul de dezvoltată pe drumul feudalismului. Numai astfel ea s-a putut împotrivi timp de două veacuri cuceritorilor maghiari — care la venirea lor nu erau pe o treaptă de dezvoltare istorică mai înaintată decît localnicii — ceea ce explica de fapt etapele lungi ale pătrunderii statului feudal maghiar în Transilvania³.

Lărgirea informației a făcut tot mai convingătoare concluziile unor cercetări mai vechi ce dovedeau că pe baza dezvoltării feudalismului local — peste care s-a suprapus al cuceritorilor — s-a format, la începutul veacului al XII-lea, voievodatul Transilvaniei care și-a păstrat în întregul mediu o largă autonomie în cadrul regatului maghiar. Victoria regatului maghiar în Transilvania a fost posibilă numai datorită pactizării

¹ A se vedea în acest sens *Istoria României*, vol. II, p. 67—71.

² Pînă în prezent în istoriografia noastră lipsește o lucrare temeinică consacrată cercetării stăpînirii Haliciului pe teritoriul Moldovei și a rolului ei în dezvoltarea societății locale. În trăsături generale problema este schițată în cîteva studii, deja amintite, și în *Istoria României*, vol. II, p. 95—103.

³ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, p. 104—131.

unor căpetenii feudale românești cu cuceritorii, și a sprijinului dat de populațiile colonizate de regii maghiari în diferite părți ale Transilvaniei (secuilor, sașii și cavalerii teutoni)¹.

Pe măsura consolidării în Transilvania a relațiilor feudale, numeroși cnezi și voievozi români care colaborau cu cuceritorii, apoi elemente din sinul sașilor și secuilor care duceau aceeași politică, au devenit nobili ai regatului maghiar. Mulți dintre însoțitorii regelui maghiar au primit și ei ca danii — în virtutea „dreptului de cucerire” — numeroase sate, ceea ce a dus la extinderea procesului de aservire a obștiilor sătești ce-și mai păstrasera încă libertatea².

În mediul populației dependente, în rîndul căreia erau și numeroși unguri — țărani și chiar foști oșteni —, s-a produs fenomenul contopirii diferitelor categorii sociale. Cucerirea nu a dus, prin urmare, la o stratificare etnică — poporul maghiar aservind în bloc pe localnici, așa cum susținea istoriografia burgheză șovină —, ci la o stratificare social-economică feudală a întregii populații, în grade diferite, unde un rol de seamă l-au jucat forțele feudale născute în sinul societății românești.

În prima jumătate a sec. al XIII-lea, societatea transilvăneană — așa cum rezultă din izvoarele vremii — era mult evoluată pe drumul feudalismului și stratificarea cu caracter de clasă destul de accentuată, dar și foarte complexă, dată fiind structura eterogenă a claselor și păturilor sociale³.

Între studiile referitoare la perioada feudalismului timpuriu pe teritoriul R.P.R. apărute pînă acum, un loc însemnat ocupă cele ce tratează probleme legate de dezvoltarea societății de la Dunărea de Jos, din Dobrogea mai ales. Pe lângă multe aspecte ce privesc cultura materială de aci⁴, ele aduc precizări noi, importante și în ce privește istoria politică. Pe baza știrilor din izvoarele vremii se arată că stăpînirea bizantină — instaurată în Dobrogea în ultima treime a sec. al X-lea și consolidată după 1018 prin organizarea „temei Paristrion” — prin caracterul ei asupra a dus la creșterea luptei forțelor locale slavo-romîne împotriva-i⁵. Acestei lupte i se alătură uneori, în sec. al XI-lea, și elemente pecenege, desprinse din mediul lor. O amploare deosebită capătă lupta condusă de căpeteniile locale împotriva Bizanțului în secolul al XII-lea, sprijinită fiind de forțe bulgare. Cel de-al doilea țarat bulgar, creat la sfîrșitul sec. al XII-lea în urma puternicei răscoale conduse de Asănești, a ajuns să cuprindă în granițele sale și ținutul Dobrogei și să-și exercite, probabil, dominația chiar și asupra unei părți a teritoriului de la nordul Dunării.

¹ Problema colonizării și a rolului jucat de cavalerii teutoni a constituit obiectul unui studiu al lui G. Bakó, *Cavalerii teutoni în Țara Bîrsei*, în „Studii”, nr. 1, X (1957).

² Șt. Pascu, *Die mittelalterlichen Dorfsiedlungen in Siebenbürgen (bis 1400)*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II, București, 1960, p. 135—148.

³ S. Columbeanu și O. Velescu, *Registrul de la Oradea — un important document transilvănean din sec. al XIII-lea*, în *Studii și articole de istorie*, III, 1961.

⁴ A se vedea în această direcție studiul de sinteză semnat de C. Nicolescu, *Aspecte ale relațiilor culturale cu Bizanțul la Dunărea de Jos în secolele X—XIV*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V, unde s-a dat și bibliografia recentă.

⁵ C. Cihodariu, *Observații critice asupra însemnărilor „Toparhului bizantin”*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, *Istorie*, an. XII, 1961, fasc. 2; Al. Elian, *Les rapports byzantino-roumains. Phases principales et traits caractéristiques*, „Byzantineslavica”, XIX, 1950, nr. 2.

Cercetări recente scot în relief rolul deosebit pe care l-au avut în crearea și consolidarea celui de-al doilea țarat bulgar elementele feudale românești nord-dunărene, care la acea dată dispuneau de forțe militare în stare să determine, în mare măsură, desfășurarea unor importante evenimente pe plan internațional¹.

În decursul întregului sec. al XIII-lea izvoarele atestă încercări repetate ale căpeteniilor feudale românești de la sud de Carpați de a se desprinde de sub autoritatea puterilor vecine, în special a regatului maghiar, și de a se constitui într-un stat propriu. La una din aceste încercări s-a oprit într-un studiu special A. Sacerdoțeanu care aduce precizări și interpretări noi în privința știrilor ce se găsesc în diploma din 1285².

Combătând teoria unora dintre vechii istorici care susțineau că invazia și dominația tătarilor a avut un rol pozitiv pentru istoria țării noastre, I. Negoiu într-un studiu³ — care reproduce de fapt concluzii ale vol. II din *Istoria României* — arată că această invazie a constituit o grea lovitură pentru dezvoltarea procesului social-economic, nimicind chiar unele din rezultatele câștigate ale dezvoltării feudale anterioare. În studiu se stabilesc etape ale dominației tătare pe teritoriul țării noastre, se arată că prin urmările pe care le-a avut — inegale în diferite părți ale teritoriului R.P.R., potrivit cu gradul și durata dominației — invazia tătarilor a contribuit, adîncind, deosebirea în ce privește dezvoltarea — ce fusese pînă atunci aproape uniformă — a celor trei provincii istorice românești. În timp ce Transilvania a fost cruțată de urmările unei stăpîniri mongole prelungite, iar teritoriul Țării Românești le-a cunoscut numai în parte și pentru un răstimp mai scurt, societatea feudală de pe teritoriul Moldovei a fost literalmente împiedicată, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, în dezvoltarea sa⁴.

Slăbirea și apoi înlăturarea stăpînirii tătare — care a constituit o piedică serioasă în ce privește procesul de formare a statelor feudale românești — a devenit posibilă numai în urma luptei victorioase dusă de popoarele subjugate de tătari sau care sufereau adeseori jafurile lor. În această luptă un rol hotărîtor a avut poporul rus care lovea Hoarda de Aur în chiar centrul puterii ei. În condițiile luptei comune a popoarelor din estul Europei împotriva tătarilor s-a putut desfășura cu succes și lupta de eliberare a poporului român și a devenit posibilă constituirea statelor feudale românești de sine stătătoare.

În câteva studii⁵ s-a reluat — pe baze metodologice științifice — cercetarea problemei formării statelor feudale românești. În ele s-a subliniat falsitatea teoriei „descălecatului”, susținută de o mare parte a isto-

¹ Șt. Ștefănescu, *Relații româno-bulgare în prima jumătate a sec. al XIII-lea* (în curs de apariție).

² A. Sacerdoțeanu, *Comentarii la diploma din 1285 privind pe magistrul Gheorghe*, „Analele Universității București”, seria Științe sociale, Istorie, nr. 9, 1957.

³ I. Negoiu, *Denaturarea de către istoriografia burgheză a rolului tătarilor pe teritoriul patriei noastre*, „Analele Universității București”, seria Științe sociale, Istorie, nr. 20, an. X, 1961.

⁴ *Istoria României*, vol. II, p. 117—126, 159—168.

⁵ Cf. Șt. Ștefănescu, „Întemeierea” Moldovei în istoriografia românească, „Studii”, nr. 6, XII (1959); C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui*, „Studii și cercetări științifice, Istorie”, Iași, an. XI, nr. 1, 1960.

riografiei burgheze și s-a arătat că statele feudale Țara Românească și Moldova s-au format în urma unui proces îndelungat de dezvoltare a raporturilor feudale, că ele sînt expresia pe plan suprastructural a maturizării relațiilor feudale în sinul societății românești, la baza procesului de naștere a lor fiind interesele de clasă ale feudalilor de la sud și est de Carpați, care aveau nevoie de un instrument care să le asigure dominația de clasă și să organizeze lupta împotriva dușmanilor externi.

În legătură cu dezvoltarea social-economică care a dus la formarea statelor feudale românești s-a studiat și orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal¹.

Paralel cu dezvoltarea social-economică și social-politică a societății de pe teritoriul țării noastre s-a dezvoltat, în chip corespunzător, și viața culturală. Deși cercetarea aspectelor culturii în perioada feudalismului timpuriu este încă la începuturile ei, s-au obținut totuși unele rezultate, s-au fixat unele jaloane ale cercetării viitoare². Studiindu-se cultura populară, unitară pe întreg cuprinsul țării, s-a dovedit existența unor trăsături ale vechii tradiții locale, la care s-au adăugat elemente culturale ale populațiilor așezate ulterior: în construcții, ceramică, artă, literatura orală etc. Din fondul comun al acestei culturi s-a desprins cultura clasei dominante, care exprima interesele ei și servea întăririi dominației de clasă; s-a scos în relief opoziția dintre cultura populară și a clasei dominante³. Totodată, ținîndu-se seama de indicațiile clasicilor marxism-leninismului, s-a subliniat rolul jucat de biserică pe plan ideologic, de consfințire a „ordinii” feudale existente⁴. Rezultate remarcabile ale cercetărilor mai noi pot fi socotite în domeniul culturii din această perioadă dovedirea cunoașterii și folosirii scrisului de locuitorii de pe teritoriul țării noastre încă din sec. al X-lea, precum și scrierea pe acest teritoriu a unor vechi manuscrise slave, începînd din secolul al XI-lea⁵.

Rezultatele obținute în anii regimului de democrație populară în domeniul cercetării feudalismului timpuriu deschid calea studierii mai adînci și mai complete a procesului istoric din această perioadă. Amploarea luată de săpăturile arheologice pentru sec. X—XIV, confruntarea permanentă a rezultatelor arheologice cu știrile literare — examinate în mod critic — vor permite într-un viitor apropiat întocmirea de monografii consacrate unor probleme importante, precum și a unei ample lucrări de sinteză asupra procesului istoric din perioada feudalismului timpuriu, atît de vitreg tratată de vechea istoriografie.

¹ N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „Studii și cercetări științifice, Istorie” Iași, an. XI, nr. 1, 1960.

² Schițăm sumar problematica abordată în această direcție, prezentarea ei detaliată făcînd obiectul studiului întocmit pentru acest număr al revistei de C. Nicolescu și D. Simonescu.

³ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țărilor române*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959, p. 7—181 și C. Nicolescu, *Contribuții la începuturile culturii feudale românești* (în curs de apariție).

⁴ *Istoria României*, vol. II, p. 115—211.

⁵ P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1958, p. VII-X.

DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ A ȚĂRILOR ROMÎNE ÎN VREMEA FEUDALISMULUI DEZVOLTAT

DE

H. CHIRCĂ, R. MANOLESCU și ȘT. OLTEANU

Preocupată îndeosebi de studierea aspectelor politice și culturale, istoriografia burgheză din țara noastră a neglijat într-o mare măsură cercetarea problemelor fundamentale ale feudalismului dezvoltat de pe teritoriul României, ca de pildă : producția și schimbul de mărfuri, apariția și dezvoltarea orașelor, caracterul feudal al proprietății și evoluția ei, esența raporturilor dintre stăpînii feudali și țărănime, lupta de clasă și variatele ei forme de manifestare.

În ceea ce privește cercetarea *producției meșteșugărești*, studiile apărute sub forma unor articole de întindere mai mică sau mai mare sau sub forma unor monografii, mai ales pentru stările de lucruri de pe teritoriul Transilvaniei, fiind lipsite de o metodă științifică de cercetare, neglijează aproape în întregime cele mai importante aspecte economice, ca, de pildă, problema producției de mărfuri, a nivelului de dezvoltare a forțelor de producție, a tehnicii etc. ; iar atunci cînd încearcă să răspundă unora dintre chestiunile enumerate, autorii confundă între ele diferitele tipuri de organizare economică, denaturînd înțelegerea procesului de dezvoltare istorică. De acest neajuns suferă atît cele dintîi studii editate în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, cît și unele dintre cele apărute între 1900 și 1944. Totodată, în această vreme apar și primele sinteze care încearcă să înfățișeze evoluția meșteșugurilor din țările romîne. Prima lucrare de acest gen, bazată pe un cadru larg de informare, este socotită pe drept cuvînt lucrarea lui N. Iorga consacrată dezvoltării meșteșugurilor și negoțului din țările romîne ¹. Era una din primele încercări ale lui N. Iorga în această privință, care avea să stea la baza lucrărilor ulterioare de această natură. Pentru Transilvania, prima încercare de sinteză privind istoria meșteșu-

---

¹ *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906 (*Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, vol. III).

gurilor orășenești este aceea editată de L. Szádeczky¹. Fără a-i contesta meritele evidente pe care le are, lucrarea amintită suferă de o seamă de neajunsuri care o fac necorespunzătoare cerințelor științifice actuale. Așa, de pildă, documentarea este insuficientă, iar meșteșugurile sînt înfățișate nesistematic. Lipsește aproape complet cercetarea proceselor economice de bază ca producția, organizarea ei etc., precum și aceea a unor aspecte sociale importante, la care se adaugă o tratare de pe poziții naționaliste.

În urma acumulării unui număr mai mare de izvoare documentare, N. Iorga a reluat cercetarea problemei producției meșteșugărești din țările romîne. Studiul său consacrat istoriei industriei romînești² constituie o realizare de seamă a vechii noastre istoriografii mai ales prin bogăția materialului informativ. Totuși, cercetarea problemelor majore, ca producția și formele ei, organizarea, lupta de clasă, n-a reținut atenția autorului decît într-o măsură nesatisfăcătoare.

Problema organizării meșteșugarilor în bresle a fost cercetată în cadrul citorva lucrări, dintre care amintim pe cele editate de A. Veress³ și E. Pavlescu⁴. Folosind un bogat material documentar, în mare parte inedit, E. Pavlescu mai cu seamă aduce unele puncte de vedere noi în ceea ce privește studiul formelor de organizare profesională a meșteșugarilor. Deși în lucrări se întîlnesc și unele păreri care au fost apreciate pozitiv de critica istorică actuală, cele mai multe dintre explicațiile date unor fenomene economice și sociale sînt necorespunzătoare.

Rezumînd prezentarea stadiului de cercetare în problema producției meșteșugărești de pînă în 1944, se constată că multe din lucrările apărute au merite incontestabile în ceea ce privește elucidarea unor aspecte importante. Ele prezintă însă o serie de lipsuri, unele provenind dintr-o insuficiență documentare, altele și, cele mai importante, din folosirea unei metode de cercetare necorespunzătoare, idealistă, care au contribuit la prezentarea într-o lumină denaturată a diferitelor probleme social-economice din cadrul meșteșugurilor medievale.

Istoriografia burgheză a elaborat de asemenea numeroase studii consacrate *schimbului de mărfuri* din țara noastră în perioada feudalismului dezvoltat. Unele din ele, bazate pe o informație documentară solidă, sînt utile nu numai prin bogatul material adunat, clasat cronologic sau pe probleme și comentat, ci și prin unele idei valoroase, ca de pildă sintezele lui Nicolae Iorga consacrate meșteșugurilor și comerțului românesc⁵. Istoricii burghezi nu au putut pătrunde cauzele reale ale nașterii și desfășurării schimbului de mărfuri intern, care se datorește, în esență, desprinderii meșteșugurilor de agricultură, a orașului de sat și apariției și dezvoltării

¹ *Iparfejlödés és a czéhek lörténete Magyarországon* (Dezvoltarea meșteșugurilor și istoria breslelor din Ungaria), vol. I, Budapesta, 1913.

² *Istoria industriilor la romîni*, București, 1927.

³ *Az erdélyi ipari czéhek éléte* (Viața breslelor de meșteșugari din Transilvania). Cluj, 1929.

⁴ *Economia breslelor în Moldova*, Iași, 1939.

⁵ *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc și Istoria comerțului românesc*, vol. I—II, București, 1925.

tării producției de mărfuri și nici interdependența dintre schimbul de mărfuri intern și extern. În ceea ce privește sfera de cercetare, istoriografia burgheză nu a îmbrățișat într-o lucrare de sinteză istoria schimbului de mărfuri de pe întreg teritoriul țării noastre, chiar când era vorba de istorii ale „comerțului românesc”. Astfel, Nicolae Iorga, în lucrarea sa de sinteză citată, *Istoria comerțului românesc*, limitează schimbul de mărfuri din cele trei țări române în evul mediu la o istorie unilaterală a comerțului din Țara Românească și Moldova și a relațiilor lor comerciale cu Transilvania și cu țările străine. Totodată, istoriografia burgheză a manifestat o vădită predilecție pentru tratarea relațiilor comerciale dintre cele trei țări române sau dintre ele și țările străine, pentru care există, este adevărat, un material documentar mai bogat, neglijând, în schimb, înfățișarea schimbului de mărfuri intern.

În ceea ce privește *dezvoltarea orașelor*, deși au fost alcătuite relativ numeroase monografii, dintre care unele bazate pe o bogată documentație, totuși nu a fost elaborată o lucrare de sinteză consacrată orașelor de pe întreg teritoriul țării noastre. Totodată, istoriografia burgheză, neținând seama că apariția orașelor trebuie înțeleasă ca un proces lăuntric, de desprindere a meșteșugurilor de agricultură și a orașului de sat, a considerat de obicei orașele de pe teritoriul țării noastre ca o creație a coloniștilor străini, mai ales sași. De asemenea, în cadrul puținelor pagini pe care le rezerva expunerii problemelor economice și sociale, înfățișa orașele românești, în special pe cele moldo-muntene, drept centre de schimb și nu de producție și trecea sub tăcere, minimaliza sau trata de pe poziții neștiințifice frământările sociale din mediul urban.

Problema relațiilor feudale din perioada feudalismului dezvoltat nu a fost tratată în mod științific de istoriografia burgheză românească, care, preocupată îndeosebi de aspectele lor juridice, a neglijat cercetarea conținutului lor social-economic.

Neavînd o imagine bine conturată a particularităților feudalismului de pe teritoriul țării noastre, istoricii burghezi nu înțelegeau esența proprietății în evul mediu, atribuindu-i un sens modern și socotind-o sau numai proprietate țărănească sau numai proprietate boierească, și totodată interpretau în chip diferit dreptul de folosință a pămîntului de către țărănimea lipsită de acest principal mijloc de producție. Aceste puncte de vedere au ieșit în evidență cu deosebire în ajunul și după răscoalele din 1907, când se puneau în mod acut problema reformei agrare.

Radu Rosetti, de pildă, susținea că dreptul de proprietate al țăranilor asupra pămîntului a existat anterior celui al marilor proprietari, aceștia dobîndindu-l pe calea violenței și a abuzurilor¹. Alți istorici, ca, de pildă, Gh. Panu², abordînd problema reformei agrare de pe poziția marilor proprietari, susțineau că țăranul așezat pe o proprietate străină este

¹ Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova. Tomul I. De la origini pînă la 1834. București, 1907.

² Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute vol. I.. partea I—II, București, 1910.

un cultivator care trebuie să dea o dijmă drept chirie pentru folosința pământului și că putea fi deci oricând scos de pe moșie, deoarece o lungă posesiune de fapt nu însemna în același timp și un drept de folosință.

De asemenea, în problema evoluției mării proprietăți existau păreri diferite. Astfel, N. Iorga negînd existența marilor domenii feudale în sec. XIV—XV, susținea că terenurile cultivate erau cu totul reduse, încît ele nu puteau servi drept bază pentru formarea mării proprietăți. Abia spre sfîrșitul sec. al XVI-lea, o dată cu creșterea obligațiilor față de Poarta otomană — îndeosebi a birului —, țărănimea, care forma marea masă a contribuabililor, copleșită de sarcinile fiscale, a fost silită să-și vîndă pământul boierimii privilegiate¹. Astfel, după Iorga, factorul extern — instaurarea suzeranității otomane — a dus la stratificarea societății romînești, care înainte de sec. al XV-lea forma o comunitate agrară, în care boierii și mănăstirile nu pătrundeau decît foarte rar, cu prilejul confiscărilor și al cumpărărilor.

Cînd existența mării proprietăți nu era negată, între ea și proprietatea țărăneasă liberă nu se făcea nici o deosebire. După C. Giurescu, petecul de pămînt al moșneanului se afla în aceeași situație ca și domeniul dregătorului, iar drepturile de stăpînire și ale unuia și ale celuilalt, ca și obligațiile lor, erau considerate ca fiind aceleași². De modul cum erau cunoscute caracterul și evoluția proprietății feudale depindea și înțelegerea raporturilor dintre clasele sociale. Atîta timp cît istoricii burghezi nu vedeau însă nici o diferență în modul de exploatare al mării proprietăți, ei nu înțelegeau nici schimbările petrecute în situația țărănimii dependente. Astfel, potrivit părerii lui C. Giurescu, de la formarea statelor romînești și pînă în sec. al XVIII-lea situația oamenilor dependenți a fost aceeași.

Totodată raporturile dintre țărănime și feudali au fost înfățișate în mod idilic, fără dezvăluirea antagonismelor de clasă. Chiar dacă în unele lucrări erau menționate frămîntări ale maselor exploatare, ele nu erau considerate drept forme ale luptei de clasă.

Un loc aparte în cadrul istoriografiei de pînă la 1944 îl ocupă lucrarea lui M. Diaciuc-Dăscălescu consacrată răscoalei de la Bobilna³. Scrisă de pe pozițiile materialismului istoric, cartea nu a putut fi însă răspîdită și cunoscută la apariția ei, în 1937, decît într-un cerc restrîns. Într-o perioadă în care istoria era privită mai ales prin prisma rolului personalităților, autorul arată rolul maselor ca făuritoare ale istoriei, demonstrînd, pe baza exemplului Bobilnei, că țărănimea reprezintă o forță revoluționară și subliniind caracterul social al răscoalei, împotriva istoricilor care susțineau caracterul ei național.

În lupta pentru statornicirea concepției marxiste în istorie un mare rol l-a jucat apariția în 1947 a primei ediții a manualului de *Istoria Romîniei*, operă colectivă a istoricilor marxiști din țara noastră. Folosind

¹ *Évolution de la question rurale en Roumanie jusqu'à la réforme agraire*, București, 1929.

² *Studii de istorie socială*, ediția a II-a, București, 1943.

³ *Răscoala iobagilor de la Bobilna [ediția a II-a]*, București, 1957.

rezultatele științifice dobândite pînă atunci, manualul se deosebește fundamental de „Istoriile romînilor” scrise pînă la acea dată, prin concepția și metoda materialist-istorică care au stat la baza alcătuirii lui. Pentru prima oară au fost tratate aici de pe pozițiile marxism-leninismului o serie de probleme de bază, printre care rolul maselor ca făuritoare ale istoriei, producția și schimbul de mărfuri, esența relațiilor feudale, lupta de clasă a țărănimii și orășenimii, dînd astfel o orientare științifică viitoarelor cercetări.

Acordîndu-se o atenție deosebită studierii problemelor economice din cadrul feudalismului de pe teritoriul patriei noastre, tot mai multe lucrări încep a fi consacrate în această vreme cercetării *producției meșteșugărești* din epoca feudalismului dezvoltat sub aspectele ei majore, ca, de pildă, aspectul tehnologic, cel al diferențierii și specializării produse în cadrul ramurii meșteșugărești de bază, producția cu formele ei principale : la comandă și pentru piață, separarea dintre procesul de producție și cel de circulație, raportul dintre meșteșug și agricultură, rolul capitalului comercial și cămătăresc în cadrul meșteșugului, precum și unele aspecte de ordin social, ca diferențierea socială în sinul meșteșugarilor, obligațiile lor feudale, organizarea, lupta de clasă. Precum se vede majoritatea acestor aspecte se referă la unele dintre cele mai importante categorii economice ale economiei politice marxiste, despre studierea cărora nu putea fi nici măcar vorba în istoriografia de pînă la 23 August 1944.

Pînă în 1954, accentul a fost pus pe publicarea izvoarelor documentare. Numai în mică măsură s-a încercat paralel și efectuarea lucrărilor de interpretare necesare cercetării unora dintre aspectele amintite mai sus. Așa se explică de ce în cei circa 7—8 ani (1948—1954) au apărut relativ puține lucrări privind dezvoltarea producției meșteșugărești.

Fără a fi consacrate în mod special studierii problemelor urmărite, cele două studii ale lui Barbu Cîmpina privind dezvoltarea economiei feudale din Moldova și Țara Romînească în a doua jumătate a secolului al XV-lea ¹ și rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. al XIII—XV-lea ², conțin și unele puncte de vedere noi în legătură cu producția meșteșugărească din cele două țări romîne. Studiile menționate, bogate în idei, reprezintă o însemnată contribuție la rezolvarea științifică a cîtorva chestiuni importante din domeniul economiei feudalismului dezvoltat din Moldova și Țara Romînească.

Unele lucruri interesante privind meșteșugul prelucrării pieilor se întîlnesc și în studiul lui V. Neamțu, consacrat în cea mai mare parte cercetării problemei comerțului cu piei în Moldova în sec. XV—XVII ³.

¹ *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a sec. al XV-lea în Moldova și Țara Romînească*, Buc., 1950, 38 p. (extras).

² *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII—XV*, „Studii”, nr. 1 și 3, VI (1953).

³ *Comerțul cu piei și prelucrarea lor în Moldova în sec. XV—XVII*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, nr. 1—2, 1951.

Cercetarea celor mai vechi documente privind extracția sării din salinile transilvănene a reținut atenția lui Al. Doboși care, în studiul său ¹, a stăruit asupra citorva aspecte principale ca : identificarea localităților de exploatare a sării, organizarea exploatării (administrarea ocnelor, transportul sării, vânzarea ei pe diferite piețe de desfacere, mina de lucru folosită la extracția sării, remunerăția tăietorilor), răzvrătirile tăietorilor de sare contra nedreptății cămărașilor. Ar fi fost de dorit să se acorde atenția necesară și problemei tehnicii folosite în extracția sării ; cele câteva referiri care se fac sînt insuficiente.

Cum era și firesc, lucrarea lui G. S. Ardeleanu privind dezvoltarea orașului Cluj ² conține numeroase date și în ceea ce privește producția meșteșugărească ca preocupare de bază a populației Clujului în sec. al XVI-lea. Ocupîndu-se de problema demografică, autorul încearcă să stabilească greutatea specifică a meșteșugarilor clujeni în ansamblul vieții populației orașenești pe baza unor registre ale orașului. Lupta meseriașilor clujeni, aliați cu plebea urbană împotriva nobilimii feudale și a patriciatului urban în sec. al XVI-lea, a reținut de asemenea atenția autorului.

Prima sinteză științifică privind dezvoltarea meșteșugurilor din Transilvania, scrisă de pe poziții marxist-leniniste, este lucrarea lui Ștefan Pascu ³. Valoarea studiului pomenit constă, printre altele, în atenta cercetare a celor mai importante aspecte din cadrul producției meșteșugărești. Accentul principal a fost pus pe studierea procesului de diferențiere și specializare care a avut loc în cadrul ramurilor de producție de bază. Tratarea separată a meșteșugurilor de la orașe și a aceloră de la sate de-a lungul perioadei studiate a scos în evidență deosebirile de dezvoltare din cadrul celor două unități social-economice. Problemei organizării meșteșugarilor în bresle i-a fost consacrat un capitol special. Aici sînt prezentate cauzele apariției breslelor meșteșugărești, funcțiile esențiale ale breslelor în cadrul societății medievale, ierarhia profesională din interiorul organizației de breaslă, precum și lupta de clasă din cadrul breslei dintre calfe și meșteri ca urmare a nedreptelor orînduiei breslașe.

Prin varietatea problemelor tratate, prin sistematica prezentare, prin metoda și rezolvarea științifică a chestiunilor puse, lucrarea lui Ștefan Pascu marchează o orientare tot mai vădită a istoricilor marxiști din patria noastră către cercetarea celor mai importante aspecte din cadrul producției meșteșugărești medievale de pe teritoriul țărilor noastre. Această stare de lucruri este confirmată de apariția în cursul anilor 1955—1962 a unor studii și, pe baza lor, a unor sinteze consacrate studierii producției meșteșugărești sub forma adîncirii unor probleme insuficient tratate în studiile anterioare ⁴ sau a cercetării unor aspecte noi.

¹ *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în evul mediu (secolele XIV—XVI). Situația tăietorilor de sare și răzvrătirile lor contra nedreptății cămărașilor. „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, II (1951).*

² *Orașul Cluj, important centru meșteșugăresc în secolul al XVI-lea*, Buc., 1954.

³ *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea*, Buc., 1954.

⁴ *Vezi, de pildă, M. Turbatu, Rolul meșteșugarilor sătești în producția de mîrfuri din Țara Românească în sec. XVII*, „Studii”, nr. 3, VIII (1955) și B. Cămpina, *Cercetări cu privire la baza*

O problemă cu totul nouă care constituie obiectul cercetării unora dintre lucrările apărute în ultima vreme, este problema tehnologiei meșteșugurilor medievale. Studiile lui Șt. Olteanu, consacrate cercetării producției din Moldova și Țara Românească în evul mediu¹, cuprind capitole întregi închinare studierii tehnologiei meșteșugurilor, urmărindu-se evoluția tehnicii meșteșugărești pînă în sec. al XVIII-lea, folosirea unor noi procedee în prelucrarea mai cu seamă a metalelor în diferite etape, precum și evoluția procesului de specializare și diferențiere produs în cadrul ramurii meșteșugărești de bază. Lucruri interesante din acest punct de vedere se întîlnesc și în studiul lui C. Șerban privind exploatarea aurului², precum și în cele ale lui C. Turcu și A. Ilieș privind exploatarea minieră în Moldova³ și respectiv exploatarea sării în Țara Românească⁴.

Deosebit de interesant pentru tehnologia exploatarei fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. al XVII-lea este studiul lui D. Prodan⁵, în care, pe baza unei conscripții urbariale, se dau o serie de date importante privind tehnica extracției minereului, a reducerii lui în cuptoare, a prelucrării fierului, a uneltelor folosite în diferite procese de muncă.

Probleme, de asemenea noi, care au făcut obiectul cercetărilor recente sînt cele privind relațiile de producție. Mai cu seamă studiile lui Șt. Olteanu, menționate mai sus, sînt consacrate cercetării producției meșteșugărești cu formele ei principale: producția la comandă și cea pentru piață și raportul dintre ele în decursul diferitelor etape istorice atît la orașe, cît și pe domeniile feudale și la sate. Multe pagini sînt rezervate fenomenului de separare dintre procesul de producție și cel de circulație (aparitiia intermediarului) în decursul evului mediu, precum și studierii formelor capitalului comercial din cadrul producției meșteșugărești.

Reține de asemenea atenția cercetarea unor aspecte economico-sociale, ca de pildă raportul dintre meșteșug și agricultură, diferențierea socială din sînul meșteșugarilor și mai cu seamă problema formelor de organizare a meșteșugarilor în asociații profesionale de tipul frățiilor

---

socială a puterii lui Ștefan cel Mare, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, unde se întîlnesc referiri și la dezvoltarea producției meșteșugărești; S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, Buc., 1958.

¹ *Un aspect al producției meșteșugărești în orașele din Moldova în sec. XVII (Prelucrarea pieilor)*, „Studii”, nr. 3, X (1957); *idem*, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII*, „Studii” nr. 5, XII (1959); *idem*, *Meșteșugurile din Moldova în sec. al XVII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, 1959; *idem*, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XVII (Probleme de bază în lumina cercetărilor recente)*, „Studii”, nr. 4, XV (1962); *idem*, *Meșteșugurile din Moldova și Țara Românească (sec. X—XVII)* lucrare în ms. prezentată ca teză de disertație pentru obținerea titlului de candidat în științe istorice.

² *Contribuții la istoria meșteșugurilor din Țara Românească în sec. XVII—XVIII*, „Studii”, nr. 2, XII (1959).

³ *Vechi încercări de exploatare minieră în Moldova*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1957, fasc. 2.

⁴ *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească pînă în sec. XVIII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I (1956).

⁵ *Producția de fier de pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, „Anuarul Instit. de istorie din Cluj”, tom. I—II (1958—1959).

și breslelor. O atenție deosebită s-a acordat studierii obligațiilor meșteșugarilor și formelor luptei de clasă de la simplele proteste sociale pînă la forma superioară, răscoala¹.

Din această enumerare a problemelor cuprinse în studiile editate în ultimii ani rezultă că au fost puse problemele de bază ale studierii producției meșteșugărești medievale din țările române, probleme ignorate complet sau aproape complet de vechea istoriografie, insuficient adîncite de istoriografia noastră marxistă de pînă mai acum 8—9 ani. Rezultatele principale obținute în acest domeniu se oglindesc în lucrările de sinteză privind istoria patriei noastre. Astfel în lucrarea consacrată vieții feudale din Moldova și Țara Românească în sec. XIV—XVII², autorii ei au rezervat capitole speciale în vederea prezentării producției meșteșugărești din Țara Românească și Moldova a diferitelor categorii de meșteșuguri de la orașe și sate întîlnite în documentele vremii. O prezentare sistematică a meșteșugurilor din Transilvania și a rolului jucat de meșteșugari în dezvoltarea societății se face și în sinteza colectivă privind istoria Transilvaniei³. O atenție deosebită este acordată de către autori prezentării luptei de clasă a meșteșugarilor atît sub aspectul luptei cîlfelor și ucenicilor împotriva meșterilor patroni, cît și sub aspectul luptei generale a meșteșugarilor organizați în bresle sau neorganizați împotriva nobilimii.

Marea sinteză *Istoria Romîniei*, vol. II, recent apărută⁴, prezintă producția meșteșugărească ca o parte integrantă a dezvoltării economice a țărilor romîne din epoca feudalismului dezvoltat. Prezentînd procesul de desprindere a meșteșugurilor de agricultură ca urmare directă a creșterii diviziunii sociale a muncii, autorii părții respective pun în adevărata lui lumină rolul hotărîtor al diviziunii muncii în transformările economice și sociale petrecute în cadrul societății de pe teritoriul patriei noastre în decursul evului mediu.

În ultimii 10—12 ani au apărut o serie de studii, al căror obiect îl constituie atît *schimbul de mărfuri* intern din fiecare țară romînească în parte sau dintre cele trei țări romîne, cît și cel extern, al țărilor romîne cu țările străine⁵. Astfel, Barbu Cîmpina, în studiul său consacrat dezvoltării economiei feudale moldo-muntene, a dat nu numai soluțiile de principiu ale unor probleme esențiale ale dezvoltării economico-sociale și politice din a doua jumătate a sec. al XV-lea în Țara Romînească și Moldova, ci, mai ales, a deschis, prin abordarea lor, și prin metoda de lucru inițiată, noi perspective de cercetare⁶. Astfel, el a stabilit că de la mijlocul sec. al XV-lea în cadrul economiei naturale precumpă-

¹ Pentru cea din urmă problemă vezi și studiile citate la p. 1470—1471.

² V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova* (sec. XIV—XVII), Buc., 1957.

³ C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, Șt. Imreh, Al. Neamțu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. a II-a, Buc., 1961.

⁴ *Istoria Romîniei*, vol. II, Buc., 1962.

⁵ În afară de paginile care urmează, a se vedea și paragraful consacrat studiilor privitoare la orașe.

⁶ Barbu Cîmpina, *op. cit.*

nitoare din Țara Românească și Moldova au început să se producă o serie de prefaceri, ca : progresul economic și creșterea populației în mediul rural, transformarea cerealelor în marfă și dezvoltarea activității meșteșugărești în orașele moldo-muntene, care au avut ca urmare creșterea pieții interne și sporirea numărului de meșteșugari și negustori localnici.

Problemele schițate în acest studiu au fost aprofundate de autor în anii următori, în cadrul unor lucrări mai ample, consacrate rolului genovezilor la Dunărea de Jos în sec. XIII—XV și luptei pentru centralizarea statului în epoca lui Ștefan cel Mare ¹. Obiectivele urmărite l-au determinat pe autor să aprofundeze studierea dezvoltării economico-sociale a Moldovei în sec. al XV-lea și îndeosebi în a doua jumătate a secolului, cu frecvente și substanțiale referiri la schimbul de mărfuri intern și extern. Autorul a demonstrat că decăderea comerțului genovez în Moldova de la mijlocul sec. al XV-lea și rezultatele rodnice dobândite de Ștefan cel Mare în lupta pentru centralizarea statului în ultima treime a secolului au avut la bază transformările economico-sociale petrecute în sînul societății moldovene. Aceste prefaceri au avut loc atît în mediul rural, unde se constată creșterea producției agricole și transformarea agriculturii într-un sector al economiei producătoare de mărfuri, cît și în mediul urban, unde au loc apariția unor noi suburbii și dezvoltarea meșteșugului și negoțului. Ca urmare a dezvoltării producției și schimbului de mărfuri în mediul rural și urban, a început să devină mai frecvent schimbul de mărfuri dintre sat și oraș și să se contureze procesul constituirii pieții interne. Totodată, a început să crească rolul economico-social și politic al meșteșugarilor și negustorilor din orașele moldovene, care, bucurîndu-se și de sprijinul domniei, au obținut succese însemnate în țară și peste hotare în lupta dusă împotriva concurenței comerciale a negustorilor genovezi, lioveni și transilvăneni.

Alte studii, consacrate schimbului de mărfuri intern din fiecare țară românească în parte, redau atît unele aspecte particulare, tratate mai aprofundat, cît și probleme de ansamblu. Din prima categorie face parte, de pildă, studiul lui Vasile Neamțu consacrat dezvoltării pescuitului și comerțului intern și extern cu pește al Moldovei în sec. al XV-lea ². În ceea ce privește ansamblul schimbului de mărfuri intern din Țara Românească și Moldova există numai studiul Liei Lehr consacrat comerțului moldo-muntean în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și în prima jumătate a sec. al XVII-lea, în care cercetează cîteva din principalele probleme privitoare la desfășurarea comerțului intern ³. Metoda tratării separate a comerțului intern și extern al Țării Românești și Moldovei a dăunat însă redării fidele a procesului unitar al desfășurării schimbului de mărfuri din țările romîne și a dus la unele repetări în expunere.

¹ Barbu Cămpina, *op. cit.*

² *Exploatarea peștelui în Moldova în sec. al XV-lea*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Seria III (Științe sociale), VI (1955), fasc. 1—2.

³ *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și în prima jumătate a secolului XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, Buc., 1960 (I. Comerțul intern).

În ceea ce privește schimbul de mărfuri din Transilvania, lucrarea lui Ștefan Pascu privitoare la dezvoltarea meșteșugurilor din Transilvania¹ cuprinde și unele date privitoare la comerțul intern în legătură cu aprovizionarea meșteșugarilor cu materii prime, cu desfacerea produselor în țară sau peste hotare, cu concurența dintre meșteșugarii transilvăneni. Un alt studiu monografic, al lui S. Goldenberg, înfățișează activitatea multilaterală în domeniul comerțului intern și extern, al cămătăriei, arendării vămilelor și monetăriei Transilvaniei și al exploatării minelor, a lui Petru Haller, figură tipică de negustor și cămătar din sec. al XVI-lea². Pentru aprofundarea problemelor referitoare la desfășurarea comerțului intern din Transilvania, Ion Sabău a cercetat problema circulației monetare în Transilvania în sec. XI—XIV³, iar Titus Roșu a înfățișat unele aspecte privitoare la drumurile comerciale și organizarea vamală din Bihor pînă la mijlocul sec. al XIV-lea⁴.

Schimbul de mărfuri dintre cele trei țări romine a constituit de asemenea obiectul de cercetare a numeroase studii, scrise mai ales în ultimul deceniu. În studiul său citat mai sus privitor la dezvoltarea economiei feudale și la centralizarea statului în Țara Românească și Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea, Barbu Cămpina a constatat, pe baza unor considerente general istorice și a documentelor interne și externe, că progresele economice care au avut loc la sud și est de Carpați și formarea unei orășenimi moldo-muntene de meșteșugari și negustori au avut ca urmare lărgirea schimbului de mărfuri dintre cele trei țări romine și treptata înlocuire a negustorilor transilvăneni de pe piețele moldo-muntene de către negustorii pămînteni. În problema comerțului Țării Românești cu Sibiul⁵ și mai ales al Țării Românești și Moldovei cu Brașovul⁶, Radu Manolescu, pornind de la cercetarea sistematică a registrelor vamale publicate ale orașelor Sibiu și Brașov, a stabilit elementele statistice fundamentale, pînă atunci neevaluate, ale evoluției acestui schimb de mărfuri. De asemenea a urmărit mai pe larg, în lucrarea sa de disertație, evoluția istorică și statistică a schimbului de mărfuri al Țării Românești și Moldovei cu Brașovul în sec. al XIV—XVI⁷. El a stabilit volumul și valoarea acestuia în cursul sec. al XVI-lea, constatînd creșterea exportului moldo-muntean și scăderea importului de produse brașovene și occidentale și a tranzitului de articole

¹ *Op. cit.*

² *Hallerii. Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în secolul XVI*, „Studii”, nr. 5, XI (1958).

³ *Circulația monetară în Transilvania secolelor XI—XIII în lumina izvoarelor numismatice*, „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1958; *idem, Contribuții la studiul circulației monetare în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIV-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960.

⁴ *Vămi, vaduri și drumuri comerciale bihorene pînă la jumătatea veacului al XIV-lea*, în „Studii și articole de istorie”, III, 1961.

⁵ *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea*, „Analele Universității C. I. Parhon”, Seria Șt. sociale, Istorie, 1956.

⁶ *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, 1957.

⁷ *Evoluția schimbului de mărfuri al Țării Românești și Moldovei cu Brașovul în secolele XIV—XVI*. Autoreferatul disertației pentru obținerea titlului de candidat în științe istorice, București, 1961, 43 p. (litografiat) și *Le rôle commercial de la ville de Brașov dans le sud-est de l'Europe au XVI-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire II*, 1960.

orientale, precum și treptata înlocuire a participanților la negoț transilvăneni de către cei moldo-munteni. Totodată, analiza acestor relații comerciale i-a dat autorului posibilitatea să facă și unele constatări noi privitoare la evoluția schimbului de mărfuri intern moldo-muntean și anume creșterea apreciabilă a comerțului intern și a pieții interne de la sud și est de Carpați, grăbite în dezvoltarea lor de comerțul cu Transilvania.

Privitor la schimbul de mărfuri dintre Moldova și Transilvania, Ștefan Pascu a publicat un studiu succint și metodic referitor la relațiile economice dintre cele două țări române în timpul lui Ștefan cel Mare bazat pe analiza privilegiilor și scrisorilor comerciale și a registrului vamal brașovean din 1503¹.

În ceea ce privește schimbul de mărfuri dintre cele trei țări române și țările străine, studiile apărute prezintă, prin însăși natura subiectului, o mare varietate. Astfel, în lămurirea rolului comerțului genovez la Dunărea de Jos în sec. XIII—XV, Barbu Cămpina a adus puncte de vedere cu totul noi. Combătând teoriile neștiințifice ale istoriografiei burgheze românești care atribuia comerțului genovez aproape toate meritele progresului economic și chiar politic realizate la Dunărea de Jos și în Moldova în sec. XIII—XV, autorul a demonstrat că genovezii au reprezentat aici un „factor istoric reacționar”. Datorită faptului că enormele lor beneficii comerciale erau posibile numai în mediul unei societăți insuficient dezvoltate, genovezii s-au străduit să frâneze prin orice mijloace progresul economic și politic la Dunărea de Jos².

În domeniul relațiilor comerciale moldo-polone și a rolului pe care l-a jucat în cadrul lor Chilia la mijlocul sec. al XV-lea, P.P. Panaitescu a adus contribuții noi și interesante³.

Relațiile comerciale romîno-ruse au făcut obiectul unui număr ceva mai mare de studii, limitate însă la anumite epoci. Astfel în cadrul studiului său de ansamblu privitor la relațiile moldo-ruse în timpul lui Ștefan cel Mare, Valeria Costăchel a înfățișat pe scurt și *legăturile economice ale Moldovei cu diferite orașe rusești*⁴, iar C. Enea s-a ocupat de relațiile comerciale romîno-ruse de la mijlocul sec. al XVII-lea, insistând asupra privilegiului comercial din 1656 și demonstrând că el s-a aplicat, fapt care atestă că Moldova a avut cu Rusia „relații economice permanente” și nu „firave” și „lipsite de continuitate”, cum susținea istoriografia mai veche⁵.

Schimbul de mărfuri al țărilor române cu Peninsula Balcanică și cu Imperiul otoman a preocupat de asemenea pe unii istorici. Studiile pri-

¹ *Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956.

² B. Cămpina, *op. cit.*

³ *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chiliei*, „Romano-slavica”, III, 1958.

⁴ *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956.

⁵ *Relațiile comerciale romîno-ruse la mijlocul secolului XVII. Privilegiul comercial din 1656*, „Studia universitatum V. Babeș-Bolyai”, Series IV, Historia, 1958, fasc. 2.

vitoare la relațiile comerciale ale Țării Românești și Moldovei cu Raguză (Dubrovnic) în sec. XV—XVIII de P. P. Panaitescu ¹, la negoțul dintre brașoveni și raguzani din sec. al XVI-lea de Francisc Pall ² și la începutul stabilirii monopolului turcesc asupra comerțului moldovean la sfârșitul sec. al XVI-lea de Constantin Turcu ³, au înfățișat numai unele aspecte ale schimbului de mărfuri permanent și de mari proporții care a existat între țările române, Peninsula Balcanică și Imperiul otoman în evul mediu. Pentru ansamblul schimbului de mărfuri al celor trei țări române cu țările străine nu există deocamdată decât paragrafele din cap. II referitor la comerțul extern al studiului Liei Lehr privitor la comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și în prima jumătate a sec. al XVII-lea, în care este înfățișat comerțul moldo-muntean cu Imperiul otoman, Transilvania, Venetia, Germania, Austria, Polonia și Rusia ⁴.

Studiile apărute în ultimii ani cu privire la schimbul de mărfuri de pe teritoriul țării noastre în evul mediu au contribuit la elaborarea capitolelor de istoria economică din lucrările de sinteză consacrate istoriei țării noastre.

Astfel, în sinteza colectivă consacrată vieții feudale din Țara Românească și Moldova în perioada feudalismului dezvoltat, în paragraful despre comerț, remarcându-se, pe bună dreptate, necesitatea înfățișării schimbului de mărfuri launtric, a fost acordată negoțului intern importanța cuvenită, tratându-se documentat și sistematic drumurile de negoț, organizarea vamală, circulația produselor, participarea la negoț a feluritelor categorii sociale, funcționarea bileiurilor și formarea pieții interne. Totodată a fost tratată detaliat și desfășurarea comerțului exterior, indicându-se marile linii ale evoluției sale și raporturile comerciale cu Transilvania și cu țările străine, în special cu Imperiul otoman. În sinteza colectivă consacrată istoriei Transilvaniei, autorii au expus problema apariției și dezvoltării schimbului de mărfuri din Transilvania în strânsă legătură cu procesul desprinderii meșteșugurilor de agricultură și a orașului de sat și a nașterii și lărgirii producției de mărfuri în mediul rural și urban, acordând o atenție deosebită procesului constituirii și creșterii pieții interne. Totodată, expunând istoria Transilvaniei în cadrul procesului unitar al desfășurării istoriei patriei noastre, autorii au subliniat continuitatea și intensitatea relațiilor comerciale ale Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova de-a lungul veacurilor și urmările acestor legături economice pe plan politic.

În volumul II din *Istoria României*, autorii, tratând istoria patriei ca un proces care se desfășoară progresiv și unitar, au înfățișat documentat și sistematic nivelul înalt al dezvoltării economice a Transilvaniei în sec. XIV—XV și progresele realizate în economia Țării Românești și Moldovei

¹ *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguză (secolele XV—XVIII)*, „Studii”, nr. 4, II (1949).

² *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani (cu documente inedite despre negoțul unit în anul 1578)*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1958.

³ *Cele mai vechi statistici moldovenești*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, VII (1956), fasc. 2.

⁴ L. Lehr, *op. cit.* (II. Comerțul extern; III. Comerțul de tranzit).

în sec. XV—XVI, pe a căror bază a avut loc dezvoltarea producției și schimbului de mărfuri în mediul rural și urban, constituirea și creșterea pieței interne. Totodată, autorii au dat o deosebită atenție înfățișării schimbului de mărfuri dintre cele trei țări române și relațiilor lor comerciale cu țările străine.

Cercetarea dezvoltării orașelor din țările române a constituit în ultimul deceniu o preocupare de competență a istoricilor marxiști din țara noastră. Săpăturile arheologice sistematice¹, publicațiile de izvoare și cercetările de arhivă au dat istoricilor posibilitatea să alcătuiască unele monografii sau studii de ansamblu asupra orașelor românești.

Un început promițător a fost făcut de Lia Lehr care, într-o comunicare asupra orașelor din Țara Românească în sec. al XVI-lea și prima jumătate a sec. al XVII-lea, a schițat principalele probleme care stau la baza cercetării orașelor medievale românești și anume: nașterea orașelor — consecință a desprinderii meșteșugurilor de agricultură, orașele — centre ale meșteșugurilor și comerțului, în care populația de bază o formează meșteșugarii și negustorii, principalele meșteșuguri orășenești și organizarea lor în bresle, negoțul orășenesc, caracterul semi-agrar al orașelor moldo-muntene, unele aspecte ale frământărilor orășenești².

Formarea orașelor moldovene a fost cercetată de N. Grigoraș, care, într-un articol de sinteză, combătând tezele istoriografiei burgeze privitoare la originea orașelor din Moldova, a arătat că unele orașe au apărut de la sfârșitul sec. al XIII-lea, începutul sec. XIV-lea, ca urmare a desprinderii meșteșugurilor de agricultură și a așezării unor meșteșugari și negustori pămînteni în jurul unor centre întărite ale voievozilor moldoveni locali³. Tot N. Grigoraș a schițat într-un articol de sinteză și caracterul și evoluția proprietății funciare din orașele moldovene în evul mediu și a înfățișat lupta dusă de orășeni pentru apărarea ei de cotoșirea boierilor și mânăstirilor⁴.

Pentru Transilvania nu a fost publicat încă un studiu de ansamblu asupra orașelor transilvănene în evul mediu. Bogațe referiri asupra originii lor, asupra producției și schimbului de mărfuri din orașe și asupra frământărilor din rîndurile meșteșugarilor se găsesc însă în lucrarea citată a lui Ștefan Pascu privitoare la dezvoltarea meșteșugurilor din Transilvania.

În ceea ce privește studiile monografice asupra orașelor din Țara Românească, orașul București s-a bucurat de o atenție mai mare, oglindită

¹ În afara rapoartelor de săpături arheologice referitoare la orașele București, Tîrgșor, Suceava, publicate mai ales în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. IV (1957)—VII (1961), cităm unele studii care, pe baza descoperirilor arheologice, au schițat dezvoltarea de ansamblu a unor orașe, ca de ex.: *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, sub redacția prof. I. Ionașcu, București, 1959, sau Al. Andronic, *Contribuții arheologice la istoricul orașului Iași în perioada feudală*, în *Arheologia Moldovei*, I, București, 1961.

² *Despre dezvoltarea economică a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, partea I, București, 1954.

³ *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, „Studii și cercetări științifice”, *Istorie*, Iași, XI (1960), fasc. 1.

⁴ *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul ornduirii feudale și evoluția ei*, în „Studii și cercetări științifice”, *Istorie*, XII (1961), fasc. 2.

în numărul mai mare de studii, articole și comunicări apărute în preajma aniversării, în 1959, a 500 de ani de la prima mențiune documentară. Astfel, Dan Berindei a schițat o istorie a Bucureștilor în sec. XIV—XVI¹, iar în două lucrări de popularizare, una apărută sub redacția lui Florian Georgescu², iar cealaltă scrisă de prof. Ion Ionașcu, Aron Petric și P. Caraiolan³, a fost înfățișată dezvoltarea de ansamblu a orașului în tot cursul existenței sale. Unele probleme privind dezvoltarea economico-socială a Bucureștilor în timpul feudalismului dezvoltat au fost expuse mai amănunțit de Șt. Olteanu într-un studiu privitor la dezvoltarea meșteșugurilor bucureștene în sec. XVI—XVII⁴ și de Radu Manolescu într-un studiu referitor la dezvoltarea comerțului intern și extern al Bucureștilor în sec. al XVI-lea⁵.

Vechiului oraș dispărut Cornățelul, azi satul Minăstirea, C. C. Giurescu i-a consacrat un studiu monografic documentat și sistematic, în care sînt înfățișate principalele aspecte ale evoluției sale⁶.

În ceea ce privește studiile monografice despre orașele din Moldova, D. Ciurea a publicat un scurt studiu documentat și sistematic asupra orașului Baia⁷, iar Constantin Turcu a descris, pe baza unui fragment de registru negustoresc, felul în care își desfășura activitatea comercială o prăvălie din Iași în a doua jumătate a sec. al XVII-lea⁸.

În ceea ce privește dezvoltarea orașelor din Transilvania, de o atenție mai mare s-a bucurat Clujul. G. S. Ardeleanu a tratat problemele de bază privind dezvoltarea orașului pînă în sec. al XVI-lea inclusiv, ocupîndu-se mai ales de transformarea sa dintr-o așezare cu caracter rural într-un important centru meșteșugăresc și în mai mică măsură comercial⁹. Iar S. Goldenberg a întocmit o monografie amplă asupra Clujului în sec. al XVI-lea în care și-a concentrat atenția asupra problemelor economice și sociale din sec. al XVI-lea, neglijate sau tratate necorespunzător de către vechea istoriografie, înfățișînd detaliat dezvoltarea meșteșugurilor, organizarea în bresle, lupta dintre calfe și meșteri, comerțul clujean local și din restul Transilvaniei, proprietatea funciară urbană¹⁰. În sfîrșit, dezvoltarea Clujului din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi a fost înfățișată documentat și sistematic într-un scurt ghid istoric, întocmit de Șt. Pascu, I. Pataki și V. Popa¹¹.

¹ *Orașul București în veacurile XIV, XV, XVI*, în „Comunicări și articole de istorie”, București, 1955.

² *București. Scurt istoric*, București, 1959.

³ *București. Pagini de istorie*, București, 1961.

⁴ *Op. cit.*

⁵ *Aspecte din istoria negoșului bucureștean în secolul al XVI-lea*, „Studii”, nr. 5, XII (1959).

⁶ *Un vechi oraș al Țării Românești: Cornățelul*. „Studii și articole de istorie”, II, 1957.

⁷ *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, în „Studii și cercetări științifice”, seria III (științe sociale), Iași, VI (1955), nr. 3—4.

⁸ *Catastihul de datorii al unei dughene din Iași la 1679*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, VI (1955), nr. 3—4.

⁹ *Op. cit.*

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ *Clujul. Ghid istoric*, Cluj, 1957.

Înfățișarea frământărilor sociale din orașe a constituit, după cum era firesc, o preocupare de seamă a istoriografiei marxiste din țara noastră. Ea se oglindește într-o serie de articole consacrate acestei teme care însă, datorită documentației mai bogate, se referă mai ales la Transilvania.

Lucrarea de sinteză a lui Șt. Pascu privitoare la dezvoltarea meșteșugurilor din Transilvania cuprinde și un paragraf consacrat luptei dintre calfe și meșteri¹, iar în monografia lui S. Goldenberg consacrată Clujului în sec. al XVI-lea sînt expuse detaliat „grevele” calfelor de argintari și aurari din oraș din 1573, 1576 și 1591².

Alte articole de întindere mai restrînsă se ocupă în chip special de înfățișarea unor frământări sociale din diferite orașe ale Transilvaniei în sec. XVI—XVII. Astfel luptele calfelor de aurari și argintari din Cluj purtate împotriva meșterilor în 1573 și 1576 au fost expuse de către Al. Doboși³. Luptele meșteșugarilor organizați în bresle, sprijiniți de meșteșugari nebreslași și de elemente plebeene, purtate, în vederea smulgerii conducerii orașului din mîinile patriciatului, la Sibiu în 1556 și în 1645—1646 și la Brașov în 1557, au făcut obiectul cercetărilor lui Gustav Gündisch⁴ și S. Goldenberg⁵.

La Brașov, lupta dintre patriciat pe de o parte și bresle și elementele plebeene pe de altă parte a format obiectul unui studiu al lui Ioachim Crăciun, care a înfățișat răzvrătirea breslelor și a elementelor populare din Brașov din 1688 împotriva judeului și sfatului patrician care „au trădat și vîndut” orașul, Habsburgilor⁶.

Un alt aspect al frământărilor sociale din orașele Transilvaniei — acela al luptei dintre fracțiunile patriciene — a fost tratat de S. Goldenberg, care a înfățișat ciocnirea sîngeroasă dintre cele două grupări patriciene rivale din Bistrița de la începutul sec. al XVI-lea, conduse de Förster și Kugler, care se străduiau să acapareze, prin mijloace rapace și lipsite de scrupule, bogatele mine din Valea Rodnei și conducerea orașului⁷.

În sfîrșit, participarea meșteșugarilor și elementelor plebeene din orașele transilvănene și mai ales din Cluj, Turda, Dej, Rodna, Sighișoara la războiul țărănesc din 1514 a fost urmărită — în afară de lucrările consacrate războiului țărănesc în chip special — de Sabin Belu⁸ și Șt. Pascu⁹.

¹ *Op. cit.*

² *Op. cit.*

³ *Din frământările calfelor de aurari din Cluj în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1950.

⁴ *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” 1959, nr. 1; idem, *Soziale Konflikte in Hermannstadt um die Mitte des 17. Jahrhunderts*, în *op. cit.*, 1960, nr. 3.

⁵ *Brașovul la mijlocul secolului al XVI-lea și încercarea de răzvrătire din 1557*, „Buletinul Universităților V. Babeș și Bolyai”, Seria științe sociale, 1956 vol. I, nr. 1—2.

⁶ *Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956.

⁷ *Contribuție la istoria Bistriței și văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea*, „Studia universitatis Babeș-Bolyai”, Series IV, Historia, 1960, fasc. 1.

⁸ *Despre participarea orașenilor din Transilvania la răscoala populară din 1514*, „Studii”, nr. 4, VI (1953).

⁹ *Contribuții noi privitoare la răscoala țaranilor din 1514 în Transilvania*, „Studii”, nr. 5—6, VIII (1955).

În lucrările de sinteză consacrate istoriei țării noastre, dezvoltarea orașelor s-a bucurat de atenția deosebită a autorilor.

În sinteza colectivă privitoare la viața feudală în Țara Românească și Moldova în perioada feudalismului dezvoltat, autorii au înfățișat principalele probleme referitoare la viața orașelor moldo-muntene, ocupându-se de nașterea orașelor, de dezvoltarea lor economică și socială, de statutul juridic și organizarea municipală, de lupta antifeudală a orășenilor, de raporturile orășenilor cu domnia etc.; era însă necesar ca autorii să fi integrat apariția orașelor în procesul desprinderii meșteșugurilor de agricultură și a orașului de sat și să fi subliniat caracterul lor de centre meșteșugărești, în primul rînd, și comerciale.

În sinteza colectivă privitoare la istoria Transilvaniei autorii, tratînd dezvoltarea orașelor în strînsă legătură cu dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului, au înfățișat apariția lor ca o urmare firească a desprinderii meșteșugurilor de agricultură și a orașului de sat și au subliniat că „baza populației orășenești și a activității economice a orașelor o constituie meșteșugarii și meșteșugurile”. Totodată ei au expus dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului orășenesc, situația demografică a orașelor, frămîntările sociale orășenești și organizarea municipală.

În volumul II din *Tratatul de Istoria Romîniei*, autorii au subliniat că la baza apariției și dezvoltării orașelor, atît din Transilvania cît și din Țara Românească și Moldova, se află dezvoltarea meșteșugurilor, procesul desprinderii meșteșugurilor de agricultură și intensificarea schimbului de mărfuri intern, procese lăuntrice care au fost numai într-o oarecare măsură grăbite de venirea unor elemente colonizatoare străine. Subliniînd caracterul esențial al orașelor transilvănene și moldo-muntene de a fi centre meșteșugărești în primul rînd și comerciale, autorii au remarcat și anumite particularități secundare, ca, de pildă, caracterul semirural mai pronunțat al orașelor moldo-muntene. Înfățișînd aspectele istorice concrete ale evoluției orașelor transilvănene și moldo-muntene, autorii au expus documentat și sistematic dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului, situația demografică, stratificarea și frămîntările sociale, organizarea municipală și rolul orașului în opera de centralizare a statului.

În ultimul deceniu, dezvoltarea *relațiilor feudale* a constituit o preocupare de căpetenie a istoricilor medievaliști, care au cercetat și elucidat unele probleme de bază ale feudalismului dezvoltat de pe teritoriul țării noastre, și anume: obștea sătească, cotopirea pămînturilor țărănimii libere și aservirea acesteia de către feudali, evoluția și caracterul proprietății feudale asupra pămîntului, relațiile dintre țărănimia dependentă și feudali, evoluția rentei feudale, formele lupte de clasă a țărănimii împotriva exploatării feudale.

Ocupîndu-se într-un articol de ansamblu de obștile agrare moldo-muntene, Valeria Costăchel a subliniat, prin metoda cercetării comparative, caracterul comun european și sud-est european al acestei forme de organizare a țărănimii în evul mediu și a înfățișat particularitățile structurii, caracterului și evoluției obștilor sătești din Țara Românească și

Moldova în sec. XIV—XV¹. Autoarea a înfățișat de asemenea într-un alt studiu unele aspecte ale destrămării obștii în sec. XV—XVI, ocupându-se mai ales de categoria „săracilor”, membrii săraciți ai obștii².

Asupra obștii sătești moldovene a consacrat un studiu de ansamblu și C. Cihodaru, care, pe o bază comparativă — documentară, a înfățișat structura și atribuțiile obștii, precum și etapele evoluției sale, de la comunitatea iberă la comunitatea aservită de boieri și mănăstiri³. Deși concepute ca o operă de tipologie socială, cele două volume bogat documentate apărute pînă acum ale sociologului H. H. Stahl consacrate satelor devălmașe românești pot fi totuși încadrate în categoria studiilor sociale cu caracter istoric. Consacrate cercetării vechii forme de organizare a satelor devălmașe cu referiri la o perioadă istorică îndelungată, care îmbrățișează sec. XIV—XX, ele cuprind date privind structura, evoluția și modul de funcționare al obștiilor sătești din Țara Românească, Moldova și Transilvania în perioada feudalismului dezvoltat⁴.

Mica proprietate țărănească liberă, existentă fie în cadrul obștiilor sătești libere, fie ca proprietate individuală și categoria socială a țăranilor liberi au atras de asemenea atenția istoricilor.

Concluzii noi și interesante asupra situației țărănimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea a formulat, pe baza unei cercetări atente a izvoarelor documentare contemporane, C. Cihodaru⁵. Autorul susține că în această epocă în sudul Moldovei, contrar opiniei în genere admise în istoriografia noastră actuală, nu exista țărănime liberă, ci numai țărănime aservită, care trăia în sate stăpînite de boieri. Existența în această regiune a țărănimii libere menționată de Miron Costin și Dimitrie Cantemir este explicată de autor prin ajungerea boierilor mari și mai ales a mazililor și micilor stăpînitari de sate în situația de răzeși în cursul sec. XVI—XVII, ca urmare a fărîmării proprietății lor. Rămîne ca studii ulterioare să adîncească cercetarea acestei ipoteze și să elucideze unele probleme nerezolvate de autor.

Formarea, evoluția și caracterul proprietății feudale asupra pămîntului — baza feudalismului, — realizate prin deposedarea și aservirea țărănimii libere de către feudali, a constituit de asemenea o preocupare majoră a istoricilor marxști din țara noastră. Studiul lui Barbu Cămpina consacrat dezvoltării economiei feudale și începuturilor luptei pentru centralizarea statului în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a sec. al XV-lea constituie o contribuție originală și pentru elucidarea unor probleme privitoare la evoluția domeniului feudal. Autorul arată că, drept

¹ *Despre problema obștiilor agrare în Țara Românească și Moldova în secolele XIV—XV*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, II (1951).

² *Dezagregarea obștii sătești în Țările Române în Evul mediu*, în *Studii și referate privind Istoria României*, partea I, București, 1954.

³ *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, 1956, fasc. I.

⁴ *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, vol. I, 1958, vol. II, 1959.

⁵ *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, 1961, fasc. I.

urmare a progresului economic și a creșterii populației în mediul rural, a avut loc treptat și o modificare a structurii domeniului feudal, o schimbare a raportului dintre cele două părți constitutive ale sale — rezerva seniorială și delnițele țărănilor dependenți — care se manifesta prin restrângerea rezervei feudale și creșterea delnițelor țărănești. Micșorarea rezervei a avut ca urmare scăderea corespunzătoare a rentei în muncă și creșterea rentei în produse. Schimbările petrecute în structura domeniului feudal și în evoluția rentei feudale au avut ca urmare creșterea veniturilor boierești, dar totodată și scăderea autorității boierului asupra țăranilor dependenți.

O sinteză asupra evoluției proprietății feudale în Țara Românească pînă în sec. al XVII-lea se datorește lui Șt. Ștefănescu. Autorul a înfățișat succint și documentat originea, caracterul și etapele dezvoltării proprietății feudale în perioada feudalismului timpuriu și dezvoltat pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea, epocă în care atragerea domeniilor boierești în sfera producției de cereale-marfă a avut ca urmare predominarea rentei feudale în muncă ca principală formă de exploatare a țărănimii dependente și legarea ei de glie, legiferată prin „legătura lui Mihai”¹.

Istoricul formării mării proprietăți feudale prin deposedarea și aservirea țăranilor liberi a fost înfățișat în cîteva studii speciale. Astfel N. Corivan a cercetat mijloacele de cîtopire a pămînturilor țăranilor moldoveni și formele de aservire a țărănimii de către feudali în sec. al XVII-lea și la începutul sec. al XVIII-lea², iar Ion Donat a reconstituit procesul de formare a domeniului lui Mihai Viteazul³.

Unele aspecte ale formării proprietății feudale și ale dezvoltării relațiilor feudale în Transilvania în sec. XIII—XV au fost cercetate de Maria Holban, care a semnalat cîteva cazuri de deposedare a cnezilor romîni din Hațeg⁴, de către nobilime, iar Bakó Géza, a schițat etapele inițiale ale procesului de feudalizare a societății secuiești în sec. XIV—XV⁵.

Relațiile dintre țărănimea dependentă și stăpînii feudali au făcut de asemenea obiectul mai multor studii. Pe o bază documentară amplă, P. P. Panaitescu a stabilit etapele procesului de aservire a țărănimii din Moldova și Țara Românească, făcînd deosebire între starea de șerbie și legarea de glie. Autorul a urmărit îndeaproape procesul de stratificare a țărănimii și a făcut o mai netă distincție între diferitele ei categorii. În sec. al XV-lea relațiile dintre țărănimea dependentă și clasa dominantă erau, după autor, încă patriarhale. Cauza principală a legării de glie se datorește eforturilor clasei dominante de a-și asigura domeniile cu brațe de muncă în vederea obținerii producției de cereale destinate pieții, în

¹ *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, „Studii”, nr. 1, XI (1959).

² *Mijloacele de cîtopire a pămînturilor țăranilor liberi din Moldova în secolul al XVII-lea și formele de aservire a țărănimii moldovene în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, 1956, fasc. 1—2.

³ *Satele lui Mihai Viteazul*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, București, 1960.

⁴ *Deposedări și judecări în Hațeg pe vremea Angevinilor*, „Studii”, 5, XIII (1960).

⁵ *Evoluția socială și economică a secuilor în secolele XIII—XV*, în *Studii și articole de istorie*, vol. II, București, 1957.

care scop au obținut și legiferarea ei din partea domniei la sfârșitul sec. al XVI-lea în Țara Românească, prin așa-zisul „așezămînt al lui Mihai Viteazul”, și în Moldova¹.

În ceea ce privește termenii prin care erau desemnați țărani dependenti din Țara Românească, precizări și concluzii interesante a adus Șt. Ștefănescu².

În ultimii ani, evoluția rentei feudale — expresia economică a proprietății feudale — a constituit obiectul de cercetare al unui colectiv de cercetători: D. Mioc, H. Chircă și Șt. Ștefănescu, care au prezentat sub o formă condensată rezultatele obținute. Conceput ca o sinteză a istoriei raporturilor agrare în Țara Românească și Moldova din sec. XIV—XVIII, studiul înfățișează evoluția rentei feudale în strînsă legătură cu dezvoltarea economică generală a celor două țări romîne, ținînd seama și de rezistența țărănimii, ca principală forță socială aflată în lupta împotriva obligațiilor impuse de feudali³.

Istoricii marxiști au acordat, cum era de altfel și firesc, o mare atenție studierii luptei de clasă a țărănimii, principala masă exploatată în evul mediu. Studiile elaborate înfățișează un tablou al structurii societății feudale și al contradicțiilor dintre principalele clase din evul mediu, analizează cauzele permanente și cele imediate care au ridicat masele exploatate la luptă, programul și caracterul răscoalelor, desfășurarea lor, raportul de forțe în timpul luptelor, cauzele care au dus la înfringerea țărănimii răscolate.

Manifestările luptei de clasă a țărănimii din Transilvania, unde ele au fost mai frecvente și de o amploare mai mare, au fost mai detaliat studiate. Spre deosebire de istoricii burghezi, care, în scopul dezbinării naționalităților conlocuitoare, atribuiau răscoalelor un caracter național, istoricii marxiști au subliniat caracterul social al răscoalelor din Transilvania, unde masele țărănești de diverse naționalități au dus o luptă comună împotriva exploatatorilor.

Curînd după eliberare, în 1947, a apărut primul studiu bazat pe principiile materialismului istoric despre răscoale țărănești în Transilvania, datorat lui Șt. Pascu, în care sînt cercetate numeroase răscoale țărănești, necunoscute pînă atunci în literatura de specialitate, cauzele lor, forțele sociale în luptă, aria de răspîndire, precum și legăturile lor cu evenimentele din Țara Românească și Moldova⁴.

Răscoala de la Bobilna, care constituie unul din episoadele luptei mărețe a țărănimii din Transilvania, a fost studiată mai amănunțit mai ales de Șt. Pascu și L. Demény. Într-un articol de ansamblu asupra răscoalei, L. Demény a făcut precizări referitoare la caracterul răscoalei,

¹ P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I (1956).

² *Considerațiuni asupra termenilor „vlah” și „rumîn” pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XIV—XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, București, 1960; *idem*, *Despre terminologia țăranimii dependente din Țara Românească în sec. XIV—XVI*, „Studii”, nr. 5, XV (1962).

³ D. Mioc, H. Chircă, Șt. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. II, București, 1960.

⁴ Șt. Pascu, *Răscoale țărănești în Transilvania*, Cluj, 1947.

arătînd că înțelegerile dintre țărani și nobili nu pot fi socotite drept un program al țăranilor răsculați, ci ele oglindesc numai raportul de forțe dintre nobilime și țărănime într-o anumită etapă a luptei. Totodată autorul a combătut interpretările tendențioase ale istoriografiei burgheze maghiare și romînești, care negau lupta comună a țăranimii romîne și maghiare împotriva nobilimii¹. Bazîndu-se pe cercetări de arhivă, în țară și peste hotare, același autor a adus noi contribuții documentare privitoare la înțelegerile încheiate între țărani răsculați și nobili² și la caracterul, forțele motrice, aria geografică de răspîndire și amploarea răscoalei³.

Dintre lucrările de ansamblu consacrate răscoalei de la Bobilna, menționăm pe cea a lui Șt. Pascu⁴ și pe cea a lui L. Demény⁵. Despre unele aspecte ale războiului țăărănesc din 1514 condus de Gheorghe Doja și ale altor mișcări țăărănești din această vreme, a adus știri noi Șt. Pascu, pe baza unor documente necunoscute din arhivele transilvănene⁶. Cu prilejul intrării lui Mihai Viteazul în Transilvania în 1599 a avut loc o răscoală, studiată de Șt. Pascu. Țărănimea, profitînd de criza politică prin care trecea clasa dominantă s-a ridicat într-o mișcare generală, la care au participat țăărănimea maghiară și mai ales cea romînească, ceea ce a imprimat răscoalei un pronunțat caracter romînesc⁷.

Lupta țăranimii din Moldova a constituit de asemenea obiectul mai multor studii. Astfel P. P. Panaitescu a înfățișat răscoala țăranilor din 1563—1564, izbucnită cu prilejul impunerii unei dări speciale de către Despot vodă pentru întreținerea armatei sale de mercenari⁸, iar N. Grigoraș a cercetat răscoalele țăranilor din ultimele decenii ale sec. al XVI-lea, care au luat armele în mîini ca urmare a exploatării boierești și a sarcinilor fiscale crescînde⁹.

Fiind una din problemele fundamentale ale istoriei patriei noastre, dezvoltarea proprietății feudale și a relațiilor agrare face obiectul principal al sintezelor colective menționate: *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, *Din istoria Transilvaniei* și vol. II din *Istoria Romîniei*.

În *Viața feudală* autorii au consacrat capitole speciale problemei obștei țăărănești, domeniului feudal și raporturilor dintre țăărănimea aservită și stăpînii lor. Atît obștea agrară, cît și domeniul feudal sînt studiate

¹ Despre unele aspecte ale răscoalei de la Bobilna 1437—1438, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I, București, 1954.

² Idem, *Textele celor două înțelegeri încheiate în 1437 între răsculați și nobili după documentele originale*, „Studii”, nr. 1, XIII (1961).

³ Idem, *Documente noi referitoare la răscoala de la Bobilna*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, București, 1960.

⁴ *Bobilna*, București, 1957.

⁵ *Az 1437—38 és bábolnai népi felkelés*, București, 1960.

⁶ *Contribuții noi privitoare la răscoala țăranilor din 1514 în Transilvania*, „Studii”, nr. 5—6, VIII (1955).

⁷ *Mișcări țăărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956.

⁸ *Răscoala țăranilor în Moldova în anii 1563—1564*, „Studii”, nr. 2, VI (1953).

⁹ *Despre răscoalele țăranilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Șchiopul (1574—1579 și 1582—1591)*, „Studii și cercetări științifice”, *Istorie*, Iași, XI (1960), fasc. 2.

în evoluția lor, indicându-se etapele pe care le-au parcurs în dezvoltarea lor. Capitolul consacrat claselor și categoriilor sociale se remarcă prin atenția deosebită acordată țăranimii dependente, situației ei de-a lungul sec. XIV—XVII, precum și luptei acesteia împotriva exploatării feudale.

În capitolul rezervat prezentării situației sociale din Transilvania, autorii lucrării *Din istoria Transilvaniei* arată pe larg prefacerile adînci petrecute în societatea transilvăneană. Este de reținut urmărirea procesului de uzurpare totală sau parțială a obștilor sătești de către stăpînii feudali laici și eclesiastici. Paralel cu acest proces de aservire a țăranimii, în rîndul iobăgimii se petrece o diferențiere de stare materială, de nuanțe și grade diferite. În lucrare sînt prezentate pe larg formele luptei de clasă a țăranimii aservite, ca nesupunerea la îndeplinirea obligațiilor feudale, fuga de pe moșii, haiducia, răzvrătiri locale și răscoale care ating intensitatea marilor răscoale europene. Problema proprietății feudale și a raporturilor agrare pe teritoriul patriei noastre în epoca feudalismului dezvoltat au fost sintetizate în vol. II din *Istoria Romîniei*. Unitatea social-economică de bază a societății de fărîmițare feudală, mai ales în prima parte a feudalismului dezvoltat, o constituie domeniul feudal. Posesorii de numeroase sate investiți cu imunitatea feudală care le întregeste autoritatea asupra țăranimii dependente apar acum ca adevărați stăpînitori de oameni, înzestrați cu cele mai largi puteri. Regăsim și la noi proprietatea feudală de danie condiționată de îndeplinirea obligațiilor cu caracter vasalic. Către mijlocul sec. al XV-lea în toate cele trei țări romîne se manifesta o criză a sistemului social-politic al fărîmițării feudale. Adîncirea contradicțiilor sociale ca urmare a creșterii exploatării maselor producătoare duce la izbucnirea unor mari răscoale. Unul din capitolele părții a 3-a a volumului menționat este rezervat urmării etapelor de aservire a țăranimii, precum și urmării evoluției domeniului feudal. Atrasă în producția de cereale-marfă, boierimea caută pe toate căile extinderea domeniilor ei făcînd să crească rezerva seniorială lucrată pe bază de clacă, ceea ce duce la legarea de glie a țăranimii dependente.

Cercetările efectuate de istoriografia noastră marxistă în ultimii 15 ani au fost axate pe principalele probleme ale feudalismului dezvoltat de pe teritoriul patriei noastre, obținîndu-se rezultate valoroase în studierea producției și schimbului de mărfuri, a apariției și dezvoltării orașelor, a trăsăturilor specifice ale feudalismului romînesc, a multiplelor forme ale luptei de clasă. În tratarea acestor probleme autorii au fost călăuziți de ideea înfățișării istoriei Romîniei ca un proces care se desfășoară progresiv și unitar pe întreg teritoriul patriei noastre.

ORGANIZAREA STATULUI FEUDAL

DE

M. BERZA, N. STOICESCU și L. MARCU

Problemele statului și ale instituțiilor sale nu s-au bucurat pînă acum, în noua noastră istoriografie marxistă, de aceeași tratare sistematică și de multe ori exhaustivă ca aspectele social-economice ale istoriei Romîniei în evul mediu. Totuși, și în acest domeniu s-a adus încă de pe acum un aport esențial, privind atît periodizarea și conținutul principal al etapelor străbătute de statele feudale romînești în dezvoltarea lor istorică, cît și unele momente de deosebită însemnătate ale luptei pentru înnoirea formelor vieții de stat¹. Condiția de bază a obținerii unor atari rezultate a fost părăsirea concepției idealiste burgheze a statului așezat deasupra claselor și instrument de armonizare a intereselor lor, concepție legată de negarea luptei de clasă ca element motor în transformarea societății împărțită în clase antagoniste.

O altă concepție frecventă în istoriografia burgheză, împotriva căreia a trebuit să se ia în prealabil atitudine, era aceea a unei permanențe în viața statală vreme de jumătate de mileniu. Consecință în bună parte a celei dintîi, ea și-a găsit expresia cea mai categorică în formularea lui I.C. Filitti, potrivit căreia „organizarea de stat a Principatelor Romîne prezintă de la început și neîntrerupt un caracter unitar și centralizat. Domnul concentrează în mîinile sale, pentru întreg teritoriul, puterile legiuitoare, executivă și judecătorească”². Față de un asemenea mod de a vedea trecutul nostru medieval, era firesc ca ceea ce contravenea acestei concepții schematice și lineare să fie atribuit slăbiciunii personale a unor conducători de stat sau unor cauze incidentale, și nu desfășurării însăși a procesului istoric.

Istoriografia nouă și-a întemeiat cercetările pe concepția marxist-leninistă a statului ca produs al contradicțiilor dintre clasele antagoniste

¹ Menționăm că unele din aceste probleme au fost studiate pentru prima oară în tratatul de *Istoria Romîniei*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, motiv pentru care, la problemele respective, vom cita și tratatul.

² I. C. Filitti, *Vechea organizare administrativă a Principatelor Romîne*, Buc., 1935, p. 7.

și instrument al dominației de clasă, statul feudal fiind „organul nobilimii, pentru ținerea în friu a țăranilor iobagi și dependenți”¹. În această lumină, însăși constituirea formațiunilor statale feudale pe teritoriul țării noastre nu putea fi decât rezultatul contradicțiilor dintre clasele antagoniste formate treptat în cursul feudalismului timpuriu, clasa stăpînitorilor de domenii și aceea a țăranilor aserviți².

O dată constituit, statul nu păstrează același regim politic în cursul întregii perioade a orînduirii feudale, așa cum societatea feudală, al cărei grad de dezvoltare îl exprimă pe plan suprastructural, nu a fost în țările noastre — și nu putea să fie — o societate statică, oricît de lente au fost schimbările în feudalism. Transformările din sînul modului de producție, schimbările raporturilor de forțe dintre clasele și păturile societății, prefacerile din sînul clasei stăpînitore, cărora li s-a adăogat acțiunea exercitată de evoluția relațiilor externe — în primul rînd raporturile cu Imperiul otoman — au determinat schimbări în elementele vieții de stat și, în consecință, perioade cu caractere specifice, pe care aceasta le străbate de-a lungul unei jumătăți de mileniu.

Definirea perioadei de *fărmîțare feudală*, atît în aspectele ei social-economice, cît și în cele politice, a avut un rol deosebit în integrarea societății medievale romînești în ansamblul societăților feudale, punîndu-i, totodată, în lumină și particularitățile deosebitoare. Fărmîțării economice i-a corespuns și în țările noastre fărmîțarea puterii politice, pe care o exercită, în bună parte, în mod direct mării stăpîni de pămînt. Înzeștrați cu privilegiul imunității³ — instrument de constrîngere extra-economică a țăranimii dependente — aceștia exercită pe domeniile lor atribuții ale autorității publice (drepturi de justiție și poliție, conducerea la oaste, în caz de război, a unor cete militare). Curțile întărite, aparatul de reprimare de care dispuneau în timp de pace și cetele militare pe care le conduceau în timp de război asigurau autoritatea politică a stăpînitorilor de domenii imunitare. În această situație, sfera de acțiune directă a domniei era foarte redusă, după cum reduse erau și mijloacele acestei acțiuni. Domniei îi revenea însă rolul de coordonare a activității numeroaselor forțe locale reprezentate de marea boierime, coordonare bazată pe legăturile de vasalitate stabilite între boieri și domn și care urmărea în principa-

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 348.

² Vezi mai înainte în acest număr al revistei, articolul lui Șt. Pascu și Șt. Ștefănescu, *Feudalismul timpuriu*.

³ Problema imunității feudale, care a cunoscut cea dintîi tratare sistematică în studiul Valeriei Costăchel, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIV-e et XV-e siècles*, Buc., 1947, a fost reluată apoi de aceeași autoare, în lucrarea colectivă *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, p. 298—318 și, mai recent, de Vl. Hanga — *Contribuții la problema imunităților feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, 1960 ser. III, fasc. 2, *Juri sprudentia* — care cercetează oîginile imunității în legătură cu procesul de destrămarea a obștilor teritoriale și cu raporturile stabilite între popoarele migratoare și populația băștinașă, contestînd, totodată, sensul de stăpînire imunitară al termenilor de „ohabă” și „uric”; problema imunității face de asemenea obiectul unui capitol din volumul al III-lea (în curs de apariție) al lucrării lui H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*.

apărarea comună a clasei feudale împotriva primejdiilor de răscoală a țărănimii aservite și organizarea respingerii atacurilor din afară.

La formarea concepției generale despre perioada de fărîmîtare feudală, în aspectele ei politice ca și în cele economice, contribuția hotărîtoare a fost adusă de Barbu T. Cămpina, prin studiile despre care se va vorbi mai departe și prin cursurile sale universitare¹.

În lumina acestei noi concepții, a fost reluată cercetarea politicii interne și externe a statelor feudale romînești în perioada de început a existenței lor de sine-stătătoare. În lucrarea sa, încă inedită, *Lupta poporului român împotriva jugului otoman* (vol. I, pînă la 1416), Barbu T. Cămpina a fost adus în chip firesc să cerceteze relațiile dintre forțele politice interne și temeiurile rezistenței Țării Romînești în fața primejdiei de cotropire din partea Imperiului otoman. De o analiză luminoasă se bucură astfel domnia lui Mircea cel Bătrîn, ale cărei succese pe cîmpul de luptă au avut, între factorii care le-au condiționat, și stabilirea unui echilibru intern, e drept relativ și temporar, prin asigurarea colaborării dintre marea boierime și domnie, pe baza datoriei de „credincioasă slujbă” a celei dintîi și a recunoașterii privilegiilor de imunitate din partea celei de a doua. Domnia lui Mircea cel Bătrîn pune de asemenea pentru prima oară problema lărgirii bazei sociale a armatei — prin chemarea sistematică la oaste a micii boierimi și a țărănimii — și pe aceea a colaborării clasei stăpînitoare cu Imperiul otoman, ca urmare a tendințelor centrifuge ale marii boierimi².

Dintre problemele de politică externă ale acestei perioade, în afara celor legate direct de înaintarea turcească, de o tratare largă s-au bucurat relațiile Țării Romînești cu regatul Ungariei în timpul domniei lui Vladislav-Vlaicu³. Informații noi asupra relațiilor lui Mircea cel Bătrîn cu Ungaria aduce un document pus în valoare de curînd, privitor la stăpînirea cetății Bologa de către domnul Țării Romînești⁴.

În ce privește Moldova, au putut fi lămurite unele aspecte ale legăturilor ei cu Polonia în secolul al XIV-lea, fixîndu-se la 1377 data, mult discutată în vechea istoriografie, a luptei menționate de Dlugosz sub anul 1359 și a cărei importanță stă în faptul că a avut ca rezultat respingerea încercării feudalilor poloni, cu ajutor litvan, de a lua în stăpînire Moldova⁵. Legăturile moldo-polone la sfîrșitul secolului al XIV-lea și în primele decenii ale celui următor și, odată cu acestea, și raporturile cu

¹ Privire de ansamblu, în *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 314—318 (B. Cămpina — Șt. Ștefănescu) și p. 318—343 (B. Cămpina — N. Stoicescu); pentru situația politică a Transilvaniei în sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea, *ibid.*, p. 258—281 (Fr. Pall).

² Pentru aspectele esențiale ale domniei lui Mircea cel Bătrîn, vezi *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 362—385 (B. Cămpina—D. Mioc); în ce privește problema colaborării dintre boierime și Imperiul otoman, vezi mai departe, articolul lui D. Mioc, *Raporturile romno-turcești în sec. XIV—XVIII*.

³ M. Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Romînească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himșy în legătură cu problema Vidinului)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956.

⁴ I. Pataki, *Ceva despre relațiile Țării Romînești cu Ungaria la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, *ibidem*, vol. II, 1957.

⁵ P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor romîne*, „Studii”, nr. 4, IX (1956).

Ungaria, formează obiectul a încă două articole, care stăruie asupra obligațiilor de caracter militar din cadrul relațiilor de vasalitate ale domnilor Moldovei față de regii Poloniei¹.

Către mijlocul secolului al XV-lea, sistemul politic al fărâmițării feudale se afla în plină criză, agravată de creșterea continuă a primejdiei externe, în special a celei reprezentate de Imperiul otoman.

În Transilvania, unde ascuțirea contradicțiilor sociale dusesese în 1437 la izbucnirea marii răscoale de la Bobilna, o politică fermă de frinare a anarhiei feudale este dusă de Iancu de Hunedoara. Acțiunea politică a acestui mare conducător al luptei antiotomane a cuprins și celelalte două țări române, cu ajutorul cărora a încercat să închege un front comun de luptă. Legăturile dintre cele trei țări, stabilite cu acest prilej, au fost analizate în semnificația lor istorică de către Barbu Cămpina².

Rezolvarea crizei în care se zbătea sistemul politic al fărâmițării feudale a fost impusă de incapacitatea acestuia, atât în Moldova cât și în Țara Românească, de a salvarda independența statului. În Moldova, această incapacitate apărea cu toată evidența cu prilejul adunării sfatului de la Vaslui, care închina țara turcilor fără de a fi încercat măcar efortul unei rezistențe armate. *Desfășurarea luptei pentru centralizarea statului* și depășirea în acest chip a crizei au devenit posibile — și în același timp necesare — prin destrămarea treptată a bazelor obiective ale fărâmițării politice feudale, datorită dezvoltării producției de mărfuri în agricultură și în meșteșuguri și a pieței interne. Forțele sociale pe care se sprijină politica domniei de transformare a autorității centrale într-un instrument de guvernare efectivă — în limitele vremii, de bună seamă — sînt aceleași care asigură și succesul în apărarea militară a independenței statului: țărănimea liberă, orășenimea, mica boierime. Legătura strînsă dintre dezvoltarea procesului politic intern și relațiile externe duce și la clarificarea poziției boierimii în problema raporturilor ei cu Imperiul otoman.

Este unul dintre meritele principale ale lui Barbu T. Cămpina acela de a fi pus în lumină într-o serie de studii, publicate sau rămase încă inedite, procesul complex al trecerii de la regimul de fărâmițare feudală la regimul autorității domnești³. Studiile lui Barbu Cămpina redau adevăratele

¹ P. P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Romanoslavica”, IV, 1961 (cu amănuntul nou al participării moldovenilor la campania din 1395—1396); Șt. Ștefănescu, *Participarea românilor la lupta de la Grunwald (15 iulie 1410)*, în „Studii”, nr. 1, XIV (1961) (cu argumentarea participării, contestată în articolul precedent).

² B. T. Cămpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a sec. al XV-lea în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1950. (Extras din „Academia R.P.R. Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie 1950”); idem, *Rolul lui Iancu de Hunedoara în istoria Moldovei și a Țării Românești* (ms.).

³ *Dezvoltarea economiei feudale*, în op. cit.; *Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească din iulie-noiembrie 1462*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, Buc., 1954; *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Buc., 1956; *Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare*, în „Studii”, nr. 4, X (1957) (aceeași privire sintetică, în limba franceză, în *Nouvelles études d'histoire*, II, Buc., 1960); concluziile acestor cercetări în *Istoria României*, vol. II, p. 449—477 (B. Cămpina — Șt. Ștefănescu) și 488—553 (B. Cămpina — M. Berza). Vezi de asemenea N. Grigoraș, *Opoziția marii boierime față de politica lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, *Istorie*, VII, 1956, fasc. 1; C. Cihodaru, *Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria*

dimensiuni și sensul real al domniilor lui Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. În privința lungii domnii a celui din urmă, ea nu mai apare astăzi cu caracterul idilic pe care i-l atribuia vechea istoriografie, ci ca terenul unor puternice frământări social-politice, al unei lupte aprige dintre forțele de fărâmițare feudală și cele care susțineau procesul de centralizare.

Noul regim politic al statelor feudale românești nu le schimbă, firește, esența lor de clasă, caracterul lor de instrumente ale realizării dominației clasei feudale. El reprezintă, totuși, un progres remarcabil, în măsura în care îngăduia statului să ia sub protecția sa și interesele altor pături sociale, atita vreme cît aceste interese nu se manifestau ca antagonice față de cele ale clasei dominante.

Caracterul principal al luptei dintre marea boierime și domnie în prima jumătate a secolului al XVI-lea este tocmai acela de împotrivire a forțelor de fărâmițare feudală supraviețuitoare la continuarea procesului de centralizare a statului. Înfrînte sub Ștefăniță vodă¹, ele reiau atacul în urma noilor progrese făcute de autoritatea domnească sub conducerea lui Petru Rareș. Semnificația de politică internă a colaborării dintre boierimea moldovenească și Imperiul otoman a fost analizată, pentru momentul crucial în istoria Moldovei al campaniei din 1538, de către Eugen Stănescu². Pentru Țara Românească, legăturile dintre problemele politice interne și orientarea externă a mării boierimi au fost ilustrate prin cazul Craioveștilor³.

Cercetări speciale — care așteaptă să fie reluate în ample forme monografice — au fost efectuate asupra unor aspecte ale legăturilor politice dintre cele trei țări române în această vreme⁴. Unul din aceste studii privește raporturile dintre Moldova și Țara Românească în secolul al XV-lea, în legătură cu problema stăpînirii Chiliei și, totodată, cu relațiile Moldovei cu Polonia și interesele economice ale acesteia la gurile Dunării⁵.

În cursul secolului al XVI-lea, toate cele trei țări române au cunoscut profunde transformări în ce privește formele vieții lor de stat.

Înfrîngerea regatului maghiar la Móhacs și constituirea pašalicului de Buda au determinat formarea principatului autonom al Transilvaniei, care va cunoaște timp de un veac și jumătate o viață statală proprie, sub suzeranitatea Porții⁶. În același timp, Moldova și Țara Românească, deși

Moldovei între anii 1467—1474, ibidem, Istorie, VIII, 1957, fasc. I; Al. Gonța, Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare, în „Studii”, nr. 4, X (1957); D. Ciurca, Situația internă a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare, ibidem, nr. 6, X (1957).

¹ *Istoria României*, vol. II, p. 613—616 (N. Stoicescu).

² *Le coup d'Etat nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman, în Nouvelles études d'histoire*, I, Buc., 1955.

³ Șt. Ștefănescu, *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci, în Studii și referate privind istoria României*, partea I, Buc., 1954.

⁴ I. Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare, în Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Buc., 1956; C. A. Stoide, *Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea în „Studii și cercetări științifice”*, Iași, Istorie, VII, 1956, fasc. 1; P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în „Studii”, nr. 5, XII (1959).

⁵ P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chiliei*, în „Romanoslavica”, III, 1958.

⁶ Vezi Șt. Pascu, în *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. II, Buc., 1961, p. 175 și urm.; Idem, în *Istoria României*, vol. II, p. 799—806.

aservite de turci, reușesc să-și păstreze statele proprii, ale căror funcțiuni și organe cunosc însă importante transformări¹.

În noile condiții ale dominației otomane, în care exploatarea economică e într-o vertiginoasă creștere, se desfășoară în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea *criza regimului autorității domnești* în Moldova și Țara Românească. Într-o vreme de aservire în masă a țăranilor care reușiseră să-și păstreze libertatea și de stagnare a vieții orășenești, domnia se găsește lipsită de sprijinul țăranimii libere și al orășenimii, în fața tendințelor de acaparare a puterii în stat de către o nouă mare boierime, care era singura beneficiară, înlăuntrul țării, a procesului istoric în curs de desfășurare. Definirea perioadei de criză a regimului domnesc a fost făcută de Eugen Stănescu, în studiul său asupra evoluției gândirii politice românești manifestată în operele istoriografice ale evului mediu².

Ansamblul prefacerilor politice din cele două state în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în legătură cu cele social-economice care le-au determinat, a fost examinat într-un cuprinzător capitol din *Istoria României* de către D. Mioc³.

În aceeași operă de sinteză, Eugen Stănescu tratează problema bazei sociale a scurtelor domnii sprijinite de cazaci⁴ și reia apoi în capitolul închinat acțiunii politice conduse de Mihai Viteazul⁵ chestiunea fundamentală a interdependenței dintre relațiile politice interne și lupta anti-otomană. Efortul lui Mihai Viteazul de a înfringe încercarea de instaurare a unui regim boieresc și de a rezolva criza statului feudal prin întărirea, dimpotrivă, a regimului autorității domnești, nu a putut duce, în condițiile vremii, la un rezultat statornic, după cum nici prima unire politică a țărilor române nu a putut fi decît trecătoare⁶.

Un nou regim politic ia astfel locul, în cadrul statului feudal, vechiului regim domnesc. El a fost definit ca un *regim „nobilitar”*, în sensul că, fără a se reveni la vechile forme ale stăpînirilor teritoriale autonome bazate pe imunitate și păstrîndu-se caracterul centralizat al statului, marea boierime reușește să acapareze puterea în stat, anihilînd — firește, cu diferențe de grad, datorate la numeroși factori — autoritatea

¹ Vezi mai departe studiul citat al lui D. Mioc.

² *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du moyen âge*, în *Nouvelles études d'histoire*, II, Buc., 1960; mai recent, de același *Les problèmes de l'Etat féodal sous le règne de Michel le Brave*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1, I (1962).

³ *Istoria României*, vol. II, p. 863—880.

⁴ *Ibidem*, p. 923—926; idem, *Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al veacului al XVI-lea*, în „Studii”, nr. 3 și 4, VII (1954).

⁵ *Istoria României*, vol. II, p. 949—1016.

⁶ Vezi de asemenea, de același autor, articolul din „Revue roumaine d'histoire”, citat mai sus; pentru gândirea politică cu privire la problemele statului feudal în această perioadă și rolul războiului de eliberare și al primei uniri a țărilor române în formarea conștiinței unității de neam, vezi studiul amintit din *Nouvelles études d'histoire*, II, p. 283—287; premisele medievale ale unirii țărilor române sînt tratate de asemenea de P. P. Panaitescu, în *Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală*, în *Studii privind unirea Principatelor*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1960, unde se cercetează legăturile de vasalitate stabilite între cele trei țări, ca formă feudală a unificării.

domniei și guvernând prin intermediul unei oligarhii de stăpînitari de întinse domenii¹.

Regimul nobiliar, în fazele pe care le cunoaște în secolul al XVII-lea, luptele din sinul boierimii pentru asigurarea supremației în stat — luptă care capătă și forma împotrivirii față de elementele grecești concurente — și formarea, în jumătatea a doua a veacului, a unor „partide” boierești ca instrumente ale aceleiași competiții, se bucură de o tratare largă în volumul al III-lea din *Istoria Romîniei*, într-o serie de capitole, datorate lui P. P. Panaitescu².

Aspectele ideologice ale acestei lupte și formarea unei doctrine a statului nobiliar, schițate în datele lor esențiale de Eugen Stănescu în studiul său din *Nouvelles études d'histoire*³, unde se definește o nouă perioadă de criză politică, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, au fost reluate de același autor, pentru Țara Romînească, într-o adîncită cercetare, care servește ca introducere la volumele de *Cronicari munteni*⁴.

În același studiu introductiv, bogat în observații și sugestii, se pune într-o lumină nouă și domnia lui Șerban Cantacuzino, ca încercare de aplicare a unei soluții politice radicale în criza regimului nobiliar, și anume înlocuirea lui cu un regim de autoritate monarhică ereditară⁵. Aceeași soluție va fi încercată un sfert de veac mai tîrziu, în Moldova, de către Dimitrie Cantemir, a cărui operă istoriografică este în bună parte dezvoltarea teoretică a încercărilor practice făcute în scurta sa domnie⁶.

Istoria politică a Transilvaniei în secolul al XVII-lea cunoaște vreme de aproape jumătate de veac guvernarea autoritară a lui Gabriel Bethlen și a celor doi Rákóczi, ceea ce face ca problema existenței unui regim nobiliar și în această țară să se pună îndeosebi pentru domnia lui Mihai Apafi (1661—1690), perioadă de criză a principatului Transilvaniei, încheiată prin instaurarea dominației habsburgice⁷.

Instaurarea regimului austriac în Transilvania, caracteristicile lui în secolul al XVII-lea și problema eminamente politică a „unirii” cu Roma au fost supuse unei analize adîncite din partea acad. D. Prodan, în volumul al III-lea al *Istoriei Romîniei*. De o deosebită importanță, în același volum și de același autor, este expunerea formării programului de ridicare poli-

¹ Încă din 1943, P. P. Panaitescu observase existența unei „perioade aristocratice” succedînd celei „voivodale” în istoria statelor romnești, cu o fază de trecere în sec. al XVI-lea, fără însă a da acestei constatări o fundamentare suficientă (Vezi *Începuturile literaturii în limba română*, reproducusă în *Interpretări românești*, Buc., 1947, p. 245 și urm.).

² Vezi de același, *Începuturile istoriografiei în Țara Romînească*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V, 1962.

³ *Nouvelles études d'histoire*, II, p. 287 și urm.

⁴ *Cronicari munteni*, I, Buc., 1961, p. XXIII-CXVIII.

⁵ *Ibidem*, p. LXXVII și urm.

⁶ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Biblioteca istorică, III, Buc., 1958; pentru politica internă, vezi îndeosebi p. 94—101; întregă analiză a operei e axată pe teza legăturii cu programul de politică internă și externă al lui Dimitrie Cantemir. Pentru doctrina politică a lui Cantemir ca soluție radicală a crizei regimului nobiliar, vezi Eugen Stănescu, studiul citat din *Nouvelles études d'histoire*, II, p. 294—295.

⁷ Pentru istoria politică a Transilvaniei în sec. al XVII-lea vezi *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. II, 1961, p. 209—215 și *Istoria Romîniei*, vol. III (în curs de apariție).

tică a rominilor din Transilvania, în cursul luptei duse de Inochentie Micu ca exponent al revendicărilor acestora.¹

În același volum se definește și regimul fanariot, expunându-se relațiile dintre boierime și domnie în această nouă etapă a statului feudal, care corespunde, în cea de a doua a lui parte, cu începutul destrămării relațiilor feudale și a formării relațiilor capitaliste.

În lumina noii periodizări a istoriei statului feudal în țările române a fost întreprinsă cercetarea organizării sale politico-administrative, fiscale, militare și juridice, privită în evoluția ei și în legăturile sale cu transformările social-economice, pe care le exprimă pe plan suprastructural. Aceste studii sînt abia la începutul lor și ele nu au ajuns încă să cuprindă toate problemele complexe legate de organizarea statului în timpul orînduirii feudale².

Dacă studiul *instituiției domniei* în întreaga ei dezvoltare medievală este încă în curs de pregătire, a făcut de pe acum obiectul unei cărți problema titulaturii domnești, ca expresie diplomatică a unor relații politice, împreună cu aceea a asocierii la tron, aceasta din urmă legată de altminteri de însăși baza juridică a succesiunii în domnie³.

În studiu se află și funcțiunile *sfatului domnesc*, în dezvoltarea sa istorică. Caracterul de organ prin care se realiza, în fapt, controlul mării boierimi asupra politicii domnești în perioada de fărîmițare feudală și transformarea lui treptată într-un sfat de dregători în procesul centralizării statelor au fost arătate de studiile amintite ale lui Barbu Cămpina. Capitolele consacrate instituțiilor din volumul al II-lea și al III-lea ale *Istoriei Romîniei* dau încă de pe acum liniile generale ale evoluției cunoscute de sfatul domnesc care va căpăta sub dominația otomană numele de divan în regimurile politice succesive cunoscute de statul feudal⁴.

¹ O expunere mai succintă a acelorași evenimente, de Șt. Pascu, în *Din Istoria Transilvaniei*, I, ed. a II-a p. 225—233, 248—253; pentru problema unirii unei părți a rominilor din Transilvania cu biserica catolică, vezi, de asemenea, S. Dragomir, *Romîni din Transilvania și unirea cu biserica Romei*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III, Buc., 1959.

² Cea dintîi lucrare îmbrățișînd sub variate aspecte societatea feudală din Moldova și Țara Romînească — V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957 — consacră o serie de capitole statului și problemelor lui; un instrument de lucru util prin materialul bogat pe care-l cuprinde și care oferă cercetătorilor și scurte analize bine informate este *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. II, de Șt. Pascu și Vl. Hanga, Buc., 1960; vol. III, în curs de apariție; vezi de asemenea și Vl. Hanga, *Curs de istoria statului și dreptului R.P.R.*, I, ed. a III-a, 1957.

³ Emil Vrtoșu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Romînească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, Buc., 1960; pentru asocierile în domnie vezi de asemenea articolul lui O. Iliescu, *Domnii asociați în țările romîne în secolele al XIV-lea și al XV-lea* în „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 2, II, 1951.

⁴ Pentru Moldova, N. Grigoraș a studiat *Atribuțiile judecătorești ale sfatului domnesc pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, XII, 1961, fasc. I; de asemenea, pentru Moldova, A. Sacerdoțeanu a cercetat *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Universității București”, Seria șt. soc., Istorie, nr. 5, 1956; aspecte ale activității cancelariilor de stat sînt tratate în *Diplomatica slavo-romînă*, de D. P. Bogdan, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI—XV)*, de Fr. Pall, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Romînești*, de Em. Vrtoșu și *Sigilografia cu referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea)*, de S. Jakó, toate patru în *Documente privind istoria Romîniei, Introducere*, II, Buc., 1956.

A fost de asemenea reluată problema statului lărgit, cu participarea categoriilor privilegiate, convocat în împrejurări speciale și jucînd un anumit rol în problema succesiunilor la domnie¹.

În ce privește *aparatură de stat propriu-zis*, au fost cercetate instituțiile de bază, cu funcțiuni atît administrative cît și militare, ale curtenilor și slujitorilor, cei dintîi formînd o categorie de mică boierime și jucînd rolul principal în vremea fărîmițării feudale și a perioadei de centralizare a statului, în timp ce corpul slujitorilor, recrutat din sînul țărănimii libere, se constituie la sfîrșitul sec. al XVI-lea, ca urmare a decăderii curtenilor și a necesității reorganizării statului feudal².

Dacă organizarea ținuturilor și județelor nu a cunoscut în ultima vreme contribuții speciale, în schimb organizarea orașelor, în formele ei de autonomie și în raporturile cu domnia, se bucură de o atenție stăruitoare, ca urmare a noii înțelegeri a rolului jucat de dezvoltarea centrelor orașenești și de orașenime în istoria societății noastre feudale³.

Deși în *Istoria Romîniei* s-a urmărit evoluția generală a *exploatării fiscale* în timpul orînduirii feudale, insistîndu-se asupra momentelor de exploatare maximă (a doua jumătate a sec. al XVI-lea și sec. al XVIII-lea) și asupra urmărilor nefaste ale acestei sălbaticе stoarceri a contribuabililor pentru dezvoltarea economică și socială a țării, se resimte încă lipsa unei tratări complete a organizării fiscale a celor trei țări romîne.

Cele mai însemnate rezultate obținute pînă acum în acest domeniu sînt cele aduse de studiile publicate de D. Mioc asupra principalei dări directe—birul—în Țara Romînească, pînă la domnia lui Matei Basarab și a reformei fiscale întreprinsă de acest domn, prin care s-a statornicit un sistem nou de impunere, numit „taler”⁴.

¹ P. P. Panaitescu, *Marea adunare a țării, instituție a orînduirii feudale în țările romîne*, în „Studii”, nr. 3, X (1957).

² N. Stoicescu, *Rolul curtenilor și slujitorilor în organizarea statelor feudale Țara Romînească și Moldova* (în curs de apariție); aceluiași autor i se datorește de asemenea studiul *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Romînească în sec. XV—XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960.

³ Și acest domeniu de studiu a primit un impuls deosebit prin cercetările lui Barbu Cămpina (pentru relațiile domniei cu orașenii în sec. al XV-lea și rolul experienței orașenești în introducerea noilor metode de administrare a statului în curs de centralizare, vezi mai ales *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, p. 45—74. Studiul monografic al istoriei orașelor din Țara Romînească și Moldova, cu capitole privind formele lor de conducere, a fost elaborat în Institutul de istorie al Academiei R.P.R., pentru sec. XVI—XVII, de Lia Lehr, iar pentru sec. al XVIII-lea de C. Șerban. Dintre studiile tipărite, amintim: Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Romînească în anii 1501—1650*, în „Studii”, nr. 2—3 și IX (1956); A. Sava, *Țiguri, ocoale domnești și vornici în Moldova*, în „Buletinul științific al Acad. R.P.R.”, Secția șt. soc., nr. 1—2, IV, 1952. Problemele organizării orașenești sînt tratate și de Em. Virtosu, în capitolul *Sigilii de țiguri și orașe*, din studiul amintit, publicat în *Introducere la Doc. priv. ist. Rom.*, II; activitatea cancelariei orașenești este studiată de R. Manolescu, în *Elemente de cultură orașenească în Moldova lui Ștefan cel Mare*, în volumul *Cultura moldovenească în epoca lui Ștefan cel Mare* (în curs de apariție). Pentru instituțiile urbane ale timpului pînă în sec. al XVI-lea inclusiv, vezi cap. I al monografiei lui S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, Buc., 1958, p. 11—61.

⁴ D. Mioc, *Organizarea și funcțiile birului în Țara Romînească pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I-a, Buc., 1954; *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Romînească pînă la 1632*, în *Studii și materiale de*

Pentru Țara Românească s-a studiat de asemenea sistemul de impunere folosit de vistieria lui Constantin Brîncoveanu¹. Aceste studii urmăresc transformările sistemului fiscal în raport cu etapele dezvoltării social-economice și cu formele generale de organizare a statului și — o dată cu instituirea dominației turcești, când, alături de vechii beneficiari principali, domnul și boierii, se înscriu cu o parte tot mai însemnată Imperiul otoman și vîrfurile sale feudale — în raport cu variațiile exploatării externe. Ele pun totodată în evidență inegalitatea fiscală a contribuabililor, decurgînd din caracterul de clasă al sistemului de impunere.

În ceea ce privește Moldova, nu s-a abordat pînă acum decît problema aplicării așezămîntului fiscal al lui Constantin Mavrocordat², iar pentru Transilvania, două momente de intensă exploatare fiscală din partea bisericii catolice³ și a statului habsburgic⁴.

În cadrul unor cercetări monografice ale istoriei comerțului, a fost studiată și organizarea vamală⁵.

Progrese însemnate s-au făcut în cursul ultimilor 15 ani și în domeniul istoriei militare. Studiul organizării armatei, desprins în trecut de ansamblul transformărilor social-economice, a beneficiat atît de progrese generale ale mediievisticii noastre, cît și de aplicarea directă, la informația proprie acestui domeniu, a metodei de interpretare marxistă. Atît studiile speciale, cît și tratarea sintetică din *Istoria Romîniei*, au scos în evidență legăturile dintre structura armatei și etapele de dezvoltare a societății și statului, rolul maselor populare în apărarea independenței țării și momentele de bază ale istoriei militare, cînd mari comandanți de oști ca Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș sau Ștefan cel Mare au știut să apeleze la forța combativă și la patriotismul poporului⁶.

istorie medie, vol. II, 1957; *Cuantumul birului pe gospodăria jărănească în Țara Românească în secolul al XVI-lea*, *ibidem*, vol. V, 1962; *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, în „Studii”, nr. 2, XII (1959).

¹ H. Chircă, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956.

² N. Corivan, *Aplicarea așezămîntului fiscal al lui C. Mavrocordat privitor la perceperea birului (1741—1743)*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istoric, VI (1955), nr. 3—4.

³ C. Mureșan și G. S. Ardeleanu, *La politique fiscale de la papauté en Transylvanie au cours de la première moitié du XIV-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, Buc., 1955.

⁴ I. Sabău, *Din politica financiară a Habsburgilor în Transilvania la sfîrșitul sec. XVII*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, VIII, 1957, nr. 1—4.

⁵ Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, și C. Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în sec. al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, III, 1961.

⁶ Legătura dintre schimbările în structura armatei și procesul de centralizare a statului a constituit una dintre ideile directoare în studiile amintite ale lui Barbu Cămpina.

Pentru perioada fărîmîțării feudale, G. Diaconu a publicat articolul *Despre rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV—XV*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., 1954. Comemorarea lui Iancu de Hunedoara în 1956 a dat loc unei serii de studii cu privire la oștirea acestui conducător al luptei antiotomane: D. Dan, *Armata și arta militară a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, VIII, 1957; Șt. Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, *ibid.*; C. Mureșan, *Rolul lui Iancu de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane*, în „Studii”, nr. 4, IX (1956). Pentru perioada lui Ștefan cel Mare, după I. Focșencanu și Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Buc., 1956, studiul mai recent al col. I. Cupșa, *Arta militară a moldo-*

Studiul *dreptului* și al *organizării judiciare* în cursul orînduirii feudale a participat de asemenea la progresele cunoscute îndeobște de știința noastră istorică. Geneza dreptului feudal, ca formă juridică a noilor relații sociale și legăturile lui cu sistemul de norme de conduită, cu caracter obișnuielnic, existent în sinul obștilor în descompunere, dreptul de justiție al stăpînitorilor de domenii — atribut al proprietății funciare în feudalism — și justiția domnească, lupta pentru centralizarea justiției și a dreptului în cadrul mai larg al luptei pentru centralizarea statului, recurgerea treptată la dreptul scris și raporturile acestuia cu obiceiul pămîntului sau legea țării sînt probleme care preocupă pe istoricii vechiului drept românesc. Publicarea corpusului de documente interne medievale și unele ediții de izvoare juridice au creat, pe de altă parte, o bază documentară largă acestui cîmp de cercetare.

Una dintre problemele fundamentale ale vechiului drept românesc, al cărei studiu a fost reluat pe baze noi, este aceea a lui *ius valachicum*, ca sistem juridic al comunităților românești aflate sub stăpînirea unui stat feudal străin, legat prin originile lui de normele de conduită existente în procesul de descompunere a obștilor, preluate în mare parte și de dreptul feudal din Moldova și Țara Romînească¹.

De un interes susținut s-a bucurat, pe drept cuvînt, evoluția dreptului de proprietate în cursul orînduirii feudale, sub diversele sale forme, cercetate în ansamblul problemelor de istorie socială pe care le pun². Dreptul de protimisis, legat de asemenea de problema proprietății, a fost supus în același timp unei noi tratări³.

În legătură cu proprietatea, dar și cu persoanele juridice în societatea feudală, a fost analizat și dreptul de citorie⁴.

venilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Ștefan cel Mare, Buc., 1959. Pentru Țara Romînească, Tr. Mutașcu, *Arta militară în Țara Romînească la începutul secolului al XVII-lea. Radu Șerban*, Buc., 1961. Importante contribuții la cunoașterea sistemului de apărare al țărilor romine în evul mediu au adus cercetările arheologice. Despre lipsurile onora din aceste lucrări — în special a aceleia dedicate domniei lui Ioan vodă cel Cumplit — vezi „Studii” nr. 3. XIV (1961).

¹ V. Al. Georgescu, „*Jus Valachicum*” pînă în veacul al XIV-lea, lucrare elaborată în cadrul Comisiei pentru studiul formării limbii și a poporului romin, de pe lîngă Academia R.P.R.

² Șt. Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Romînească, pînă în sec. al XVIII-lea*, în „Studii”, nr. 1, XI (1958); C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, s. III, șt. sociale, VI (1955), nr. 3—4; idem, *Cîteva considerații în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii în Moldova în a doua jumătate a sec. XV*, *ibid.*, XII, 1961, fasc. 1; M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în „Studii”, nr. 5, XIII (1960); idem, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voja (1361—1378)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, 1962; N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orînduirii feudale și evoluția ei*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, XII, 1961, fasc. 2; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I—II, Buc., 1958—1959; V. Costăchel, *Despre problema obștilor agrare în Țara Romînească și Moldova în sec. XIV—XV*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, II, 1951; C. Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștei țărănești în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, VII, 1956, fasc. 1; P. P. Panaitescu, *Obște țărănească în Moldova și Țara Romînească* (în curs de apariție).

³ V. Al. Georgescu, *Protimisisul în „Manualele de legi” din 1765, 1766 și 1777 ale lui Mihail Fotino*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, și mai ales, de același, *Dreptul de protimisis* (în curs de apariție).

⁴ Gh. Cronț, *Dreptul de citorie în Țara Romînească și Moldova. Constituirea și natura juridică a fundațiilor în evul mediu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960.

De un mare interes pentru istoria orășenimii noastre medievale sînt concluziile care se desprind din formarea, încă din cursul sec. al XV-lea, a unui „obicei al tîrgoveților”, ca ansamblu de norme juridice legat de funcțiunile economice specifice ale păturilor orășenești¹.

În domeniul procedurii, studii speciale au fost consacrate unor aspecte ale ordaliilor în Transilvania² și proba prin jurători, veche practică a obștilor, care capătă cu timpul caractere feudale³.

În sfîrșit, o serie de studii au pus în discuție problemele începutului folosirii dreptului scris și ale primelor texte juridice în limba romînă, ale preluării dreptului romano-bizantin în țările noastre, condițiilor de preluare și funcțiunilor pe care era chemat să le împlinească acest drept, ale genezei unora dintre principalele noastre monumente juridice medievale și elementelor lor de originalitate⁴.

Contribuția istoriografiei noastre marxiste la studiul istoriei statului și a instituțiilor în țările romîne se dovedește astfel bogată și cu adevărat înnoitoare. Această istorie ne apare astăzi legată de întregul proces al dezvoltării societății, articulată în mari perioade cu conținut definit științific, originală și în același timp integrată în ansamblul istoriei universale. Politica internă și cea externă se înfățișează în legăturile lor de interdependență, iar luptele dintre boierime și domnie și-au recăpătat sensul lor real de conflicte în sinul clasei stăpînitoare, avînd drept obiectiv modul de exercitare a dominației de clasă, domnia reprezentînd tendința de centralizare monarhică a statului, iar boierimea pe aceea de stăpînire individuală în formele fărîmițării politice feudale, sau, într-o nouă fază, folosirea statului ca instrument de dominație directă a clasei boierești. Dincolo de aceste conflicte, însă, se vede rolul hotărîtor al maselor populare, a căror muncă și luptă determină, în ultimă analiză, formele vieții de stat, după cum au și asigurat, în decursul veacurilor, însăși existența statelor romînești.

¹ B. T. Cămpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Buc., 1956, în special p. 60; R. Manolescu, *Elemente de cultură orășenească în Moldova lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Cultura moldovenească în epoca lui Ștefan cel Mare* (în curs de apariție).

² I. Sabău, *Judecata probei fierului roșu în Transilvania feudală*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., 1954.

³ Gh. Cronț, *Instituția jurătorilor în Țara Romînească* (în curs de apariție).

⁴ P. P. Panaitescu, *Începuturile dreptului scris în limba romînă*, în „*Studii*”, nr. 4, VII (1954); V. Al. Georgescu, *La réception du droit romano-byzantin dans les Principautés roumaines (Moldavie et Valachie)*, în *Mélanges H. Lévy-Brühl*, Paris, 1958; Gh. Cronț, *Dreptul bizantin în țările romîne. Pravila Moldovei din 1646*, în „*Studii*”, nr. 5, XI (1958); idem, *Dreptul bizantin în țările romîne. Îndreptarea legii din 1652*, în „*Studii*”, nr. 1, XIII (1960); *Carte romînească de învățătură*, Buc., 1961, Introducere, p. 5-27; *Îndreptarea legii. 1652*, Buc., 1962, Introducere, p. 5-26; V. Al. Georgescu, *Un al treilea manuscris ieșean al Manualului de legi — Νομικόν πρῶτον — din 1766 ale lui Mihail Fotino (Fotinopulos)*, în „*Studii*”, nr. 6, XIV (1961).

RAPORTURILE ROMÎNO-TURCEȘTI ÎN SEC. XIV—XVIII. LUPTA ȚĂRILOR ROMÎNE ÎMPOTRIVA DOMINAȚIILOR STRĂINE

DE

DAMASCHIN MIOC

Principalele aspecte ale problemei raporturilor romîno-turcești pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea și ale luptei țărilor romîne împotriva dominațiilor străine asupra cărora s-a oprit istoriografia noastră nouă au fost : formele fundamentale ale luptei pentru independență, împrejurările instaurării dominațiilor străine, structura acestor dominații, lupta de eliberare, lupta comună a celor trei țări romînești împotriva coteropirilor străine și comunitatea de interese a popoarelor din estul și sud-estul Europei.

Istoriografia noastră marxistă s-a străduit să scoată în evidență faptul că poporul romîn a fost continuu prezent din sec. al XIV-lea și pînă la instaurarea dominației otomane asupra țărilor romîne oriunde s-au făcut alianțe ori s-au angajat lupte pentru stăvilirea înaintării otomane în Europa, începînd cu Vladislav-Vlaicu și terminînd cu Petru Rareș.

Nu putem să nu amintim că principalele războaie purtate de țările romîne împotriva turcilor au fost cu totul fals prezentate de către istoriografia romînă burgheză. Nu numai că primele lupte au fost complet ignorate, dar în desfășurarea unora din războaiele mai importante ca cele conduse de Mircea cel Bătrîn, în 1394, și de Țepeș, în 1462, istoricii burghezi nu au fost în stare să precizeze nici măcar cine a fost învingătorul. Istoriografia burgheză s-a plasat pe poziții antiștiințifice și în privința celor două probleme de bază în studierea luptelor pentru independență, anume : problema fărîmîțării feudale în țările romîne și aceea a rolului jucat de genevezi la Dunărea de Jos. În asemenea condiții, este evident

că nu s-au putut da explicații satisfăcătoare și nici o prezentare justă războaielor purtate de-a lungul secolelor cu turcii.

Istoricii români marxiști, în special acad. David Prodan¹, Barbu T. Cămpina², Ștefan Pascu³, Mihail Dan⁴ și Camil Mureșan⁵ au arătat că lupta poporului român împotriva cotozirii turcești se desfășoară înăuntrul unui cadru general, istoricește determinat prin condițiile obiective de dezvoltare a societății. Eroismul oștenilor și al comandanților lor reprezintă doar forța care a acționat înăuntrul acestui cadru. Această luptă a cunoscut o lungă evoluție, determinată în primul rând de transformarea condițiilor generale în funcție de care pornise războiul la mijlocul sec. al XIV-lea. Schimbările ivite în dezvoltarea economică și în organizarea politică a societății au modificat treptat datele problemei.

În perioada de pînă la impunerea dominației otomane, evoluția războaielor de apărare a independenței este strîns legată de largul proces de dezvoltare social-economică la baza căruia stă creșterea producției de mărfuri. Paralel cu agravarea presiunii otomane, are loc și un proces de centralizare a statelor noastre feudale. Bazele rezistenței față de invazie se transformă treptat; centrul de greutate al forțelor politice și militare cu rol conducător în apărarea independenței se deplasează și el. De la monopolul marilor boieri asupra mijloacelor de guvernare și luptă se trece la mobilizarea tot mai largă a maselor populare, hotărîte să reziste invaziei. Superioritatea mijloacelor militare populare față de cele ale cavalerilor feudali se manifestă clar în luptele lui Mircea, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare.

S-a precizat de către istoricii de mai sus că marea boierime, începînd cu mijlocul sec. al XV-lea, se plasează pe linia unei politici de înțelegere cu turcii, spre deosebire de masele populare, care rămîn consecvente în lupta împotriva cotozirilor. Sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, în special, apar evidente aptitudinile deosebite de luptă ale elementelor ieșite din rîndurile poporului. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, lupta țării române pentru independență își atinge apogeul. Sarcinile apărării cad acum aproape exclusiv în mîinile unităților militare recrutate din rîndurile țărănimii libere și ale tîrgoveților.

Cu privire la această problemă, a luptelor pentru independență, au adus date și precizări noi și interesante și istoricii: Francisc Pal⁶,

¹ *500 de ani de la moartea lui Iancu de Hunedoara*, „Studii și cercetări de istorie” — Cluj, nr. 1—4, VIII (1957).

² *Despre rolul genevezilor la gurile Dunării*, „Studii”, nr. 1 și 3, VI (1953); *Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare*, „Studii”, nr. 4, IX (1954), *Istoria României*, vol. II, p. 346—352, 358—362, 385—388, 449—477 (în colaborare cu: M. Berza, D. Mioc, Șt. Ștefănescu și N. Stoicescu).

³ *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, „Studii și cercetări de istorie” Cluj, nr. 1—4, VIII (1957).

⁴ *Armata și arta militară a lui Iancu de Hunedoara*, *ibidem*.

⁵ *Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane*, „Studii”, nr. 4, IX (1956).

⁶ *Știri noi despre expedițiile turcești din Transilvania în 1438*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II (1958—1959).

Ioan Focșăneanu și Gheorghe Diaconu¹, Mihail Guboglu², Mustafa A. Mehmet³ și Gustav Gündisch⁴.

Pe linia popularizării unor rezultate la care a ajuns istoriografia românească în problema luptelor pentru independență se înscriu unele lucrări ale lui C. Mureșan⁵ și I. Lespezeanu — L. Marcu⁶.

Împrejurările în care s-au instaurat dominațiile străine asupra țărilor române și factorii interni care au favorizat subjugarea lor au constituit de asemenea obiectul unor atente cercetări în istoriografia noastră nouă. Istoriografia română burgheză a prezentat deformat aceste împrejurări, prezentînd ca luptători antiotomani în special pe marii boieri și ignorînd aproape total eroismul maselor populare.

Pe baza unei pătrunzătoare analize a tuturor izvoarelor, istoricii romîni marxiști au studiat atent condițiile istorice care au determinat mersul rapid al înaintării otomane în Europa (slaba rezistență a popoarelor din Balcani cauzată, în primul rînd, de stările de anarhie internă ce caracterizau statele balcanice în acea vreme, problema fărîmîțării feudale în țările romîne, rolul jucat de negustorii apuseni și, în special, de genovezi la gurile Dunării), punînd în adevărata ei lumină lupta consecventă a poporului pentru păstrarea independenței și, mai apoi, pentru recucerirea ei.

Etapele acestui proces istoric, al raporturilor țărilor romîne cu turcii, au fost riguros precizate, fixîndu-se o destul de strînsă periodizare a lor. Istoriografia română burgheză nici măcar nu și-a pus această problemă, lăsînd nelămurită pînă și data aproximativă a subjugării țărilor romîne de către turci, cu toate că evenimentul acesta are o însemnătate deosebită pentru caracterizarea întregului proces. Pînă la această dată, țările romîne luptă pentru *apărarea independenței* față de un cotropitor străin și o fac în cadrul de organizare al forțelor statului, sub conducerea domniei și a dregătorilor ei. În a doua perioadă, ele se răscoală pentru a-și *recuceri independența* pierdută, ducînd împotriva jugului otoman o luptă care nu ia, decît cu rari excepții, forma războiului, purtat cu mijloace politice și militare organizate de stat; este vorba de lupta devenită manifestare a revoltei celor exploatați și care se desfășoară sub propria-le conducere, în forme asemănătoare cu cele ale luptei de clasă.

Subjugarea țărilor romîne este prezentată de istoriografia noastră din anii puterii populare nu ca un eveniment survenit pe neașteptate, ci ca un termen final al unei lungi evoluții, în cursul căreia s-au pregătit treptat trăsăturile ce au constituit apoi liniile mari ale regimului dominației turcești la nordul Dunării, pînă în sec. al XVIII-lea. Marea ofensivă otomană, condusă de Soliman II, prin victoria de la Mohács (1526), expediția din Moldova (1538) și înființarea pašalicului de Buda (1540),

¹ *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956.

² *Pe marginea monografiei „Mahomet II le Conquérant et son temps (1432—1481) de F. Babinger*, „Studii”, nr. 2, XI (1958).

³ *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, „Studii”, nr. 5, XIII (1960).

⁴ *Incursiunea turcească din 1493 în ținutul Sibiului*, „Studii”, nr. 6, XIV (1961).

⁵ *Ioan de Hunedoara și vremea sa*, Ed. tineretului, București, 1957.

⁶ *Ioan Corvin de Hunedoara*, S.R.S.C., București, 1957.

a dus la o serie de transformări radicale în raportul forțelor politice în bazinul Dunării de Jos și de Mijloc. În legătură cu acestea, în țările române se ivesc stări calitativ noi în organizarea lor, în poziția față de țările vecine și îndeosebi în raporturile cu turcii.

Asupra împrejurărilor instaurării dominației otomane în țările române și-au îndreptat în mod deosebit atenția istoricii marxști.

În câteva articole¹, Barbu T. Cămpina, ocupându-se de problema centralizării statelor feudale Țara Românească și Moldova, a arătat că în raporturile cu turcii un moment politic decisiv îl constituie desprinderea clasei stăpînitoare de interesele fundamentale ale țărilor române. Temîndu-se de ascuțirea luptei de clasă și de progresul instituțiilor de centralizare a statului, mai de grabă decît să consintă la îngustarea privilegiilor ei, marea boierime se îndreaptă către turci, nădăjduind în ajutorul lor împotriva domniei și a claselor exploatare. Ea devine un factor care tinde în mod conștient să compromită șansele de apărare a independenței. Noua politică a boierimii față de întreaga problemă a raporturilor cu turcii se cristalizează în Țara Românească în anul 1462. Atunci căpeteniile clasei dominante făuresc o politică externă trădătoare, de înțelegere cu turcii, devenită mai apoi un adevărat program de clasă. Legătura de interese între boieri și turci se adîncește în cursul anilor următori, devenind politica întregii clase stăpînitoare. Se formează acum premisele politice ale unei restructurări esențiale a raporturilor cu turcii, întregite și prin apariția unei noi politici a sultanilor, care tind să adapteze guvernarea Imperiului otoman la condițiile istorice mult schimbate în care se găsește imperiul după cucerirea Constantinopolului.

Asupra etapei următoare a legăturilor boierimii din Țara Românească cu turcii, în prima treime a sec. al XVI-lea, își îndreaptă atenția Ștefan Ștefănescu în două din articolele sale². Aceste legături ating acum o treaptă calitativ superioară: forma de alianță directă. La aceasta au contribuit, în primul rînd, strînsele raporturi economice dintre boieri și turci. Boierii exportă produse ale domeniilor lor în Peninsula Balcanică, iar negustorii imperiului încep să devină tot mai activi în tîrgurile românești. Cei mai mari boieri ai țării, Craioveștii, avînd și legături de rudenie cu diverse familii de renegați din cadrul imperiului, ajunși mari demnitari, se bucură de încrederea deosebită a Porții, considerați fiind niște supuși direcți și fideli ai sultanului. Pînă și biserica ajunge un factor organizator al înțelegerii clasei dominante cu turcii. În conflictele interne dintre domnie și Craiovești, aceștia din urmă apelează chiar la forța militară a turcilor, care intervin direct în treburile interne ale țării. Aceste dese intervenții, începute chiar la sfîrșitul veacului anterior, pregătesc calea spre aservirea politică totală a țării. Fără vreun succes militar pe cîmpuri

¹ *Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească din iulie—noiembrie 1462, în Studii și referate privind istoria Romniei*, p. I, Buc., 1954; *Victoria oștii lui Tepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea, „Studii”, nr. 3, XV (1962); Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare, în Studii cu privire la Ștefan cel Mare, Buc., 1956; Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare, „Studii”, nr. 4, X (1957).*

² *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci, în Studii și referate privind istoria Romniei*, p. I, București, 1954 și *Începuturile băncii de Craiova în Studii și materiale de istorie medie*, vol. I (1956).

de luptă datorită trădării mării boierimi¹, turcii vor reuși să subjuge, la mijlocul sec. al XVI-lea, Țara Românească.

Fenomenul similar pentru Moldova a fost studiat de Eugen Stănescu¹. Supunând unui examen aprofundat totalitatea izvoarelor privitoare la problema subjugării Moldovei, bazat pe investigații cu totul noi, autorul reușește să pună în adevărata lumină rolul trădător al mării boierimi moldovene în timpul domniei lui Petru Rareș. Anul 1538 constituie pentru Moldova pragul trecerii mării boierimi de pe pozițiile trădării obiective (lupta împotriva centralizării statului) pe cele ale trădării subiective (: prijin direct al cuceririi otomane și exploatarea în comun a poporului). O influență considerabilă asupra relațiilor turco-moldovenesti, care a dus la pierderea independenței țării, a avut-o insurecția marilor boieri din anul 1538. Aceștia, după ce intraseră în relații bune cu Poarta încă înainte de expediția lui Soliman, o dată cu năvala acestuia în țară nu numai că îl părăsesc pe Rareș, dar caută să și împiedice orice încercare de rezistență împotriva invadatorului, ridicându-se cu armele împotriva autorității domnești. Apărarea Moldovei este astfel cu totul dezorganizată. Boierii moldoveni sînt cei care propun turcilor un sistem de dominație asupra țării, cu beneficii sporite pentru ambele părți, iar turcii acceptă această cointeresare a clasei stăpînitoare din Moldova la administrarea veniturilor realizate de pe spatelul poporului.

Supunerea Moldovei la tributul turcesc a constituit obiectul unei note a lui P. P. Panaitescu².

Împrejurările politice care au determinat campania din 1538 au fost analizate și de Mihail Guboglu³.

Pe baza acestor articole, dar și a unor investigații noi, îndeosebi în privința împrejurărilor externe ale instaurării dominației otomane asupra Moldovei și Țării Românești, Nicolae Stoicescu și Ștefan Ștefănescu au prezentat sintetic aservirea țărilor romine de către turci în două paragrafe din tratatul de *Istoria Romîniei*, vol. II⁴.

Istoriografia noastră nouă nu a consacrat și căderii Transilvaniei în dependență față de Poartă vreun studiu special. Într-un paragraf din același volum al *Istoriei Romîniei*, însă, Mihail Dan relevă împrejurările în care au avut loc prăbușirea regatului ungar și subjugarea de către turci a Transilvaniei⁵. Cauzele subjugării de către turci și a celei de-a treia dintre țările romine, Transilvania, sînt în general aceleași, ca și în cazul Moldovei și Țării Românești: anarhia feudală (nobilimea punînd mai presus interesele ei de clasă decît libertatea țării), înăbușirea în sine a răscoalei lui Doja (lipsind țara de singura forță capabilă de a se opune turcilor), împrejurări externe defavorabile, victoria turcească de la Mohács ș.a.

¹ *Le coup d'État nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, București, 1955.

² *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc (Vaslui 1456)*, „Studii”, nr. 3, V (1952).

³ *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538-945)*, „Studii” nr. 2, 3, IX (1956).

⁴ *Istoria Romîniei*, vol. II, București, 1962, p. 640-649 și 649-658.

⁵ *Ibidem*, p. 629-640.

Împrejurărilor instaurării regimului austriac și crizei principatului transilvan le-a consacrat un amplu și judicios paragraf în vol. III din *Istoria României* acad. David Prodan¹. În urma unor acțiuni diplomatice și a unor succese militare, Imperiul austriac reușește, la sfârșitul sec. al XVII-lea, să-și instaureze stăpînirea în Transilvania. Suzeranitatea turcească este schimbată cu jugul austriac. În mîinile noului regim cad pozițiile cheie ale oricărei independențe politice: politica externă, forța militară, finanțele. Deținătorii anteriori ai puterii politice, marii nobili, nu opun rezistență, fiind ușor cîștigați de imperiali cu favoruri, funcții, titluri, beneficii, salarii și mai ales cu asigurarea puterii lor asupra iobagilor. Orașele și țărănimea caută să se împotrivească, însă fără succese imediate deosebite, instaurării noii dominații, căci asupra maselor producătoare va apăsa, cu toată greutatea, noul regim.

Structurii dominației otomane asupra celor trei țări românești și ulterior a celei austriace asupra Transilvaniei, istoriografia noastră nouă i-a consacrat temeinice și concludente studii. Regimul economic și cel politic al dominației otomane și consecințele sale asupra dezvoltării societății românești în sec. XVI—XVIII au fost pentru prima dată supuse unei profunde analize marxiste.

Pe baza totalității izvoarelor cunoscute privitoare la obligațiile economice față de turci, elucidînd contradicțiile dintre datele unor din aceste izvoare și selectîndu-le critic, Mihail Berza a alcătuit o serie de studii (numai o parte din ele a văzut pînă în prezent lumina tiparului) din care reies clar obligațiile către Poartă, natura și profunzimea dependenței față de turci și, în același timp, gradul de exploatare a maselor populare, consecința a aservirii otomane a țărilor noastre². Exploatarea otomană se concretizează în obligații în bani (tributul și peșcheșurile — periodice și ocazionale), în natură (furniturile de cereale și carne pentru Constantinopol și pentru oastea turcească) și în muncă (cărături pentru oaste, salahari pentru cetăți etc.); ea este completată de monopolul comercial turcesc. Supunerea la această crîncenă exploatare a constituit o puternică frînă în dezvoltarea social-economică a țărilor romîne.

Regimului politic al dominației otomane i-au fost consacrate unele paragrafe în *Istoria României*³ de către Damaschin Mioc, Ștefan Pascu și Ion Totoiu. În linii mari, regimul politic al dominației indirecte consta în: autonomia țărilor romîne, sub suzeranitatea Porții; respectarea de către turci a frontierelor lor; alegerea domnilor de către țară și confirmarea lor de către sultan; neamestecul turcilor în treburile interne ale țărilor romîne, care se vor conduce după vechile lor legi; obligativitatea de a da ajutor armat turcilor; interzicerea de a încheia alianțe și tratate independent de Poartă; protectorat turcesc. Funcțiile statului, în noul

¹ *Istoria României* (macheta), vol. III, București, 1961, p. 160—185.

² *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XVIII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957); *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în sec. XVI—XVIII*, „Studii”, nr. 2, XI (1958) și în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II, p. 253—271 și *Istoria României*, vol. II, p. 776—791 și macheta vol. III din *Istoria României*, p. 14—27, 259—265.

³ *Istoria României*, vol. II, p. 791—823.

regim, slăbesc, oștirea se reduce, numirile în domnie se fac de către turci, puterea domnului este limitată, fortificațiile din interiorul țării sînt distruse, țările românești sînt învrăjbite între ele, iar hoardele tătărăști pradă periodic, constituind pentru turci un instrument de permanentă presiune asupra țărilor noastre.

Unele aspecte ale dominației otomane în Transilvania au fost aprofundate de către Ion Totoiu¹, iar ale celei austriace, de către Ion Sabău², în articole destul de recente.

Gradul de exploatare a maselor populare, cauzat de căderea în dependență, își găsește locul și în unele note și articole ale lui Damaschin Mioc³, Maria M. Alexandrescu-Dersca⁴ și Sandu Vianu⁵.

Turcii au consimțit a respecta autonomia țărilor romîne, sub suzeranitatea lor, în forma regimului dominației indirecte, dar, fără îndoială, factor hotărîtor a fost lupta purtată cu eroism de poporul român, rezistența pe care ofensiva lui Soliman o întîmpinase din partea oștilor lui Radu de la Afumați și Ștefăniță. Pînă în ultimele momente ale apărării independentei, forțele populare au sprijinit domnia, aruncîndu-se în lupte în care adeseori au biruit; în noile condiții, sarcina principală a luptei împotriva cotropitorilor continuă să rămînă în mîinile poporului. Masele producătoare, asupra situației cărora instaurarea regimului dominației otomane adusese o înrăutățire evidentă, duc și de acum înainte o luptă necurmată, de zi cu zi, împotriva noilor opresori și a aliaților lor, boierii, cu dorința manifestă de recîștigare a independenței.

Istoriografia romînă burgheză, cum era și firesc, nu a scris nici măcar un rînd consacrat luptelor populare de eliberare de sub jugul otoman. Din păcate, nici istoriografia noastră nouă nu a acordat acestei importante probleme atenția cuvenită, neexistînd încă nici un studiu special dedicat ei, ci doar unele capitole din tratatul de *Istoria Romîniei*.

Formelor populare de luptă împotriva cotropitorilor turci le-a fost consacrat un paragraf de proporții destul de reduse de către Damaschin Mioc⁶. Aceste forme au fost variate, începînd cu sabotarea îndeplinirii obligațiilor impuse de turci, uciderea unor persoane sau grupuri izolate ale cotropitorilor, haiducia și ridicarea armată în masă a poporului, răs-coala.

Forma superioară a luptei poporului, războiul de eliberare de sub dominația otomană, a fost subliniată concis și cu justete tot în tratatul de *Istoria Romîniei*, în special de către Eugen Stănescu⁷. Războiul acesta, întins pe aproape două decenii, la sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul

¹ Contribuții la problema stăpînirii turcești în Banat și Crișana, „Studii”, nr. 1, XIII (1960).

² Din politica financiară a Habsburgilor în Transilvania, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, „Studii și cercetări de istorie” — Cluj, nr. 1—4, VIII (1957).

³ Cuanțumul birului pe gospodăria fărânească în Țara Romînească în veacul al XVI-lea, în Studii și materiale de istorie medie, vol. V (1962).

⁴ Contribution à l'étude de l'approvisionnement de Constantinople au XVIIIe siècle, „Studia et Acta Orientalia”, I (1957).

⁵ Cu privire la problema descompunerii feudalismului în țările romîne, în Studii și referate privind istoria Romîniei, p. 1.

⁶ Istoria Romîniei, vol. II, p. 817—823.

⁷ Ibidem, p. 913—926 și 949—1015.

secolului următor, arată autorul, ocupă un loc dintre cele mai importante în procesul evoluției societății de pe teritoriul României, în dezvoltarea conștiinței de neam a poporului român și în însăși desfășurarea luptei pentru independență. Studiind evoluția complexă a evenimentelor politice externe și interne ale epocii, marele război de eliberare și unirea celor trei țări românești, realizate de Mihai Viteazul, autorul reușește să stabilească rolul deosebit al maselor populare în desfășurarea acestor evenimente. Capitolul rămîne o contribuție de seamă la cunoașterea eforturilor depuse de poporul român împotriva opresiunii turcești, pentru re-cuștigarea independenței.

Date noi cu privire la oastea lui Mihai Viteazul și eforturile depuse de domn pentru strîngerea ei aduce și Ștefan Ștefănescu¹ într-o notă recent publicată.

Un alt moment al luptei antiotomane, marea răscoală din 1658—1659, care a unit toate cele trei țări românești împotriva turcilor, de asemenea nu s-a bucurat în istoriografia noastră nouă de atenția cuvenită. Rolul jucat de masele populare în luptele împotriva turcilor a fost relevat, tot numai în tratatul de *Istoria României*, vol. III, de către P. P. Panaitescu și J. Pataki².

În legătură cu încercarea de eliberare înfăptuită de Dimitrie Cantemir, ca aliat al Rusiei, în afara paragrafului din *Istoria României*, scris de P. P. Panaitescu³, s-au mai publicat în ultima vreme și unele note interesante, cuprinzătoare de știri noi, de către P. P. Panaitescu⁴, M. A. Mehmet⁵ și C. Șerban⁶.

Pentru formele fundamentale ale luptei de eliberare a Transilvaniei de sub jugul habsburgic, istoriografia noastră nouă este mai bogată decît pentru cele ale luptei antiotomane, cuprinzînd cîteva importante studii, articole și note, în special privind mișcările maselor populare din Banat.

Ștefan Pascu, într-un articol despre luptele muncitorilor din Banat⁷, scoate în evidență crîncena exploatare la care a fost supusă Transilvania de către austrieci și analizează rolul celor trei factori de bază care au contribuit la înrăutățirea stării maselor populare: agentul fiscal, generalul împărațesc și călugărul iezuit. Împotriva noului regim au loc, în 1733, mișcări ale muncitorilor de la minele din Banat, din regiunea Oraviței.

Asupra uneia din formele mai răspîndite ale luptei poporului împotriva Habsburgilor, haiducia, și-a îndreptat atenția într-un articol interesant, cu multe date noi, Liviu Patachi⁸. După ce trece în revistă meto-

¹ *Un document, recent descoperit, privitor la recrutarea mercenarilor de către Mihai Viteazul*, „Romanoslavica”, V (1962).

² Macheta vol. III din *Istoria României*, Buc., 1961, p. 128—135.

³ *Ibidem*, p. 153—157.

⁴ *Tratatul din 1711*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961).

⁵ *Cronica lui Mehmed Rașid ca izvor pentru campania de la Prut (1711)*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961).

⁶ *Un plan inedit privitor la campania de la Prut (1711)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV (1960).

⁷ *Din luptele muncitorimii ardeleni în trecut. Luptele muncitorilor mineri din Banat, la 1733*, „Studii și cercetări de istorie medie”, an. II (1951).

⁸ *Căpitani de cete militare și haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea*, „Studii și articole de istorie”, II (1957).

dele arbitrare ale noului regim în atingerea unor anumite obiective politice și economice, autorul relevă lupta dusă de țărânimia romînă, organizată în cete para-militare de haiduci, care s-au atașat răscoalei lui Francisc Rakoczi. Faptele militare și de haiducie ale cetelor conduse de Pinteau, Balica și alții au lăsat urme adînci în literatura populară.

Marii răscoale a țărânimii din Banat din 1737—1739 i-a acordat un documentat studiu Bujor Surdu¹. Date noi, prezentate de autor, arată caracterul răscoalei, net antihabsburgic, întinderea ei, organizarea unor cete înarmate ce operau pe o rază mare, precum și scopul răscoalei, îndepărtarea jugului austriac.

Un articol închinat special formelor de luptă ale maselor populare bănățene împotriva jugului austriac a scris Aurel Țintă². După o scurtă prezentare a administrației militare, abuzive și arbitrară, instaurată în Banat după 1718, cu scopul transformării bogatei provincii într-o bază de aprovizionare a monarhiei, precum și o trecere în revistă a claselor și păturilor sociale, autorul analizează toate formele sub care s-a manifestat lupta poporului: 1) protestul, reclamațiunea și petiția colectivă; 2) nesupunerea și rezistența; 3) fuga; 4) incendierea (tăciunăria); 5) răzvrătirea; 6) lotria sau haiducia și 7) răscoala. Toate aceste forme permanente de luptă sînt atestate de numeroase documente și izvoare narative.

O notă, cu unele precizări în ceea ce privește cauzele răscoalei lui Pero din Seghedin (1735), și anume mizeria populației exploatare de administrația austriacă și de feudali, a prezentat și Theodor N. Trîpcea³.

Ansamblul acestei importante probleme a fost expus, în unele părți mai dezvoltat, în cîteva articole și paragrafe din *Istoria Romîniei și Din istoria Transilvaniei*. Concise, clare, cu o logică deosebit de strînsă în alegerea și explicarea a ceea ce este esențial și caracteristic luptei poporului romîn din Transilvania împotriva dominației străine, sînt capitolele scrise de acad. David Prodan⁴ ca și paragrafele scrise de Bujor Surdu⁵ și Ștefan Pascu⁶.

Nu o dată, în trecutul lor, cele trei țări romînești, Transilvania, Țara Romînească și Moldova au luptat împreună împotriva cotropitorilor externi. Sub conducerea unuia sau alteleia din ele, a Transilvaniei sub Iancu de Hunedoara, a Moldovei sub Ștefan cel Mare, a Țării Romînești sub Mihai Viteazul, forțele poporului nostru unite în jurul unuia din marii conducători amintiți au cîștigat răsunătoare victorii contra turcilor, pentru păstrarea independenței.

Acest aspect, al luptei comune, a fost de asemenea subliniat de către istoriografia noastră nouă. A stat în atenția ei strînsa colaborare politică și militară între țările romînești, născută în special din

¹ Răscoala populară antihabsburgică din Banat (1737—1739), în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957).

² Aspecte din lupta maselor populare din Banat împotriva exploatării habsburgice în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, „Studii și articole de istorie”, II (1957).

³ O scurtă precizare în legătură cu răscoala poporului sub conducerea lui Pero din Seghedin (1735), „Studii și articole de istorie”, I (1956).

⁴ Macheta vol. III din *Istoria Romîniei*, Buc., 1961, p. 368—392.

⁵ *Ibidem*, p. 311—314.

⁶ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Buc., 1960, p. 152—158 și 163—167.

cauza primejdiei otomane, la mijlocul sec. al XV-lea. Pe vremea lui Iancu de Hunedoara, Transilvania reprezenta centrul în jurul căruia trebuia neapărat să se organizeze lupta, întemeiată pe contribuția esențială a maselor populare orășenești și țărănești. Principalele mijloace ale rezistenței împotriva cotropitorilor se găseau, la acea vreme, în minile lui Iancu. Rolul său nu s-a limitat la o simplă protecție militară acordată, din afară, celorlalte două țări românești. Se naște acum o alianță de o natură nouă, care dădea marelui conducător al rezistenței întregului popor român o autoritate deplină înăuntrul Moldovei și Țării Românești.

Pentru organizarea acestui sistem politic, care cuprindea întregul teritoriu locuit de poporul român, voievodul transilvănean n-a preocupat nici un efort. Realizând vremelnic unitatea de luptă a poporului român, în cadrul unei mai largi mobilizări a popoarelor din tot sud-estul Europei, Iancu de Hunedoara a izbutit să arate calea pe care devenise posibilă înlăturarea amenințătoarei agresiuni otomane.

Aspectul a fost subliniat în mai multe articole ale acad. David Prodan¹, Barbu T. Cămpina², Camil Mureșan³, Ștefan Pascu⁴ și Mihail Dan⁵.

O a doua etapă a eforturilor comune a țărilor române împotriva cotropirii turcești este realizată, cu mai puțin succes, de către Ștefan cel Mare. Vreme de peste două decenii acesta încearcă realizarea unei alianțe strânse a Moldovei și Țării Românești, dar se izbește mereu de interesele contrare ale marii boierimi, în special muntene, devenită sprijin al înaintării otomane și aliată a turcilor. Aspectul a fost relevat de către Barbu T. Cămpina⁶, Mihai Berza⁷ și Petre P. Panaitescu⁸. De relațiile lui Ștefan cu Transilvania s-a ocupat în special Ion Sabău⁹.

Lupta comună a celor trei țări românești, de un nivel calitativ superior, sub conducerea lui Mihai Viteazul, a fost analizată de către Eugen Stănescu¹⁰ în tratatul de *Istoria României*. Sint aci expuse sintetic, însă temeinic, cele două etape ale unificării politice a țărilor române, procesul intern al unirii și ostilitatea marilor puteri față de ea, cauzele eșuării unirii politice a țărilor române la sfârșitul sec. al XVI-lea.

¹ 500 de ani de la moartea lui Iancu de Hunedoara, „Studii și cercetări de istorie”—Cluj, nr. 1—4, VIII (1957).

² Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească, București, 1950 și Rolul lui Iancu de Hunedoara în istoria Moldovei și Țării Românești (ms.).

³ Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane, „Studii”, nr. 4, IX (1956); Ioan de Hunedoara și vremea sa, Buc., 1957; Istoria României, vol. II, p. 432—446.

⁴ Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara, „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, nr. 1—4, VIII (1957); Din istoria Transilvaniei, vol. I, 1960, p. 110—113.

⁵ Armata și arta militară a lui Iancu de Hunedoara, „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, nr. 1—4, VIII (1957).

⁶ Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare, „Studii”, nr. 4, X (1957).

⁷ Istoria României, vol. II, p. 488—550.

⁸ Ștefan cel Mare și orașul București, „Studii”, nr. 5, XII (1959).

⁹ Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare, în Studii cu privire la Ștefan cel Mare, București, 1956.

¹⁰ Istoria României, vol. II, București, 1962, p. 949—1015.

Unele date prețioase cu privire la etapele unificării Moldovei cu Țara Românească au prezentat Constantin Turcu¹ și Alexandru Gonța².

Pentru încercarea comună a Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei de recucerire a independenței, la mijlocul sec. al XVII-lea, sub Gheorghe Rakoczi, Mihai Radu și Gheorghe Ștefan, articole speciale nu s-au scris încă. Doar cele expuse rezumativ în tratatul de *Istoria României*³, de către P. P. Panaiteșcu și Iosif Pataki.

Spre deosebire de istoricii dinainte de 23 August 1944, care, în problema relațiilor externe, s-au ocupat doar de relațiile dintre state și mai cu deosebire de relațiile dinastice, istoriografia noastră marxistă și-a îndreptat atenția asupra strânselor relații dintre masele populare din țările noastre și cele vecine, avînd ca interese comune lupta împotriva exploatării interne și a cotropirii externe, fără însă a omite studiarea și a raporturilor de altă natură: economice, interstatale sau familiare.

În legătură cu această problemă, istoricii au consacrat studii speciale relațiilor romîno-ruse în cursul evului mediu, aproape total neglijate în trecut. Evoluția acestor raporturi a fost supusă unei analize detaliate, pe baza unor materiale noi din arhivele noastre sau cele sovietice, obținîndu-se rezultate deosebite.

Încă din sec. al XV-lea, în lupta ei pentru independență, Moldova a căutat alianța spre răsărit. Într-un studiu meritoriu, Valeria Costăchel⁴ pune în lumină variatele aspecte ale relațiilor dintre Moldova și Rusia: economice, politice, dinastice și culturale; lor li se adaugă și colaborarea dintre țărănimea moldoveană și cea ucraineană în mișcările populare antif feudale. Despre prietenia poporului rus pentru Ștefan cel Mare, oglindită în simpatia cu care vorbesc cronicarii ruși despre el, luăm cunoștință și dintr-un articol al lui P. P. Panaiteșcu⁵.

O atenție particulară legăturilor romîno-ruse în sec. al XVI-lea, legături izvorîte din dorința de libertate a poporului, a acordat Eugen Stănescu⁶. El a subliniat importanța pe care a avut-o colaborarea romîno-căzăcească în deceniul al optulea al sec. al XVI-lea, cu rol primordial în evoluția ulterioară a raporturilor prietenești între cele două popoare.

Sursele esențiale, cuprinzînd date despre raporturile romîno-ucrainene în această vreme, au fost publicate în traducere romînească de către Mihail Dan⁷ într-un articol cuprinzînd izvoarele rusești contemporane

¹ *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, „Studii și articole de istorie”, vol. II (1957).

² *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960).

³ Macheta vol. III din *Istoria României*, p. 128—135.

⁴ *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, p. 169—202.

⁵ *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine*, „Studii și cercetări științifice” — Iași, an. XI (1956), fasc. 2, p. 199, 226.

⁶ *Colaborarea militară dintre romîni și cazaci în ultimul sfert al veacului al XVI-lea*, „Studii”, nr. 3 și 4, VII (1954) și în tratatul de *Istoria României*, vol. II, p. 913—926.

⁷ *Știri privitoare la istoria țărilor române în cronicile ucrainene*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957).

epocii, puțin folosite sau chiar necunoscute la noi. Știri despre legăturile lui Mihai Viteazul cu Rusia a publicat și P. P. Panaitescu¹.

Începînd cu domnia lui Vasile Lupu și pînă la sfîrșitul sec. al XVIII-lea nu este domn mai însemnat, cu tendințe de neatîrnare și nici acțiune populară antiotomană în care colaborarea romîno-rusă să nu se facă simțită. Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și Dimitrie Cantemir, pe rînd caută și găsește sprijin la statul și poporul rus în dorința și în cercările lor de scuturare a jugului turcesc. În toate tratatele propuse sau încheiate între țările romîne și Rusia punctul central îl ocupă eliberarea de sub turci, cu ajutor armat rusesc.

Relațiilor romîno-ruse în sec. al XVII-lea le-au închinat cîteva articole cercetătorii istorici Traian Ionescu-Nișcov și Aurelian Constantinescu².

Epoca lui Petru I, de deosebită glorie pentru statul rus, se înscrie și în istoriografia noastră nouă cu multe studii, articole și note privind legăturile romîno-ruse în această vreme. Soliile, tratatele și corespondența oglindesc faptul că spre Rusia se îndreptau speranțele tuturor popoarelor balcanice, în năzuința lor de eliberare. Legăturile politice, economice și culturale se intensifică acum în mod cu totul deosebit.

Remarcăm, pentru această problemă, articolele lui P. P. Panaitescu³ Valcria Costăchel⁴, C. Șerban⁵ și S. Goldenberg⁶.

Via activitate diplomatică din această vreme s-a bucurat și ea de atenția istoricilor romîni: Damian P. Bogdan⁷, Gh. Georgescu-Buzău⁸ și Alexandru Vianu⁹. Pe baza în special a unor documente inedite se relevă aspirațiile poporului și a unei părți a boierimii de a scutura apăsătorul jug otoman.

Încheiem aceste considerații cu privire la raporturile romîno-turcești în evul mediu cu unele scurte observații. În ultimii 15 ani, cei mai mulți istorici romîni și-au îndreptat atenția asupra studiilor de istorie

¹ Mihai Viteazul și legăturile cu Rusia, „Studii”, nr. 4, I (1948).

² Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu, în *Relații romîno-ruse în trecut*, București, 1957; 300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia, „Studii”, nr. 5, IX (1956); *Memoriul din 1674 al boierilor munteni către țarul Rusiei*, „Revista arhivelor”, nr. 2, III, (1960) (Traian Ionescu-Nișcov, singur).

³ *Kulturne svjazi rumŭnskih gosudarstv s Rossii v epohu reform Petra Velikogo*, „Romanoslavica”, vol. II (1958); *Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia din 1711*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961).

⁴ *Participarea țărănilor moldoveni la răscoala cazacilor din anii 1702—1704*, „Romanoslavica”, vol. V (1962).

⁵ *Un episod al campaniei de la Prut: cucerirea Brăilei (1711)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III (1957); *Jurnalul feldmareșalului Șeremetiev despre campania de la Prut (1711)*, în *Relații romîno-ruse în trecut*.

⁶ *Știri privitoare la istoria țărilor române în corespondența împăratului Rusiei, Petru I*, „Studii și cercetări de istorie medie”, an. I (1950).

⁷ *Legăturile serdarului Lupu Anastasă cu rușii (1721—1751)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957).

⁸ *Un diplomat român la Moscova, David Corbea*, în *Relații romîno-ruse în trecut*.

⁹ *Cu privire la relațiile lui Mihai Racoviță, ale spătarului Constantin Gavriliță și ale serdarului Lupu Anastasă cu rușii*, „Analele romîno-sovietice”, seria istorie, nr. 2, 1962.

economică, socială și culturală, lăsînd pe ultimul plan istoria politică. Avînd în vedere poziția antiștiințifică, lipsurile istoriografiei burgheze — necunoașterea deplină a izvoarelor, lipsa de discernămint critic și falsă interpretare dată principalelor evenimente politice, noua istoriografie trebuie să reconsidere întreaga noastră istorie politică, prin studii de temeinică analiză marxistă, consacrate acțiunilor politice propriu-zise.

O sarcină de viitor pentru istorici o constituie de asemenea alcătuirea unei monografii a raporturilor romîno-turce. Relativ numeroasele articole privind variatele aspecte ale acestor raporturi nu sînt suficiente și nu ilustrează decît parțial puterea și capacitatea de creație a istoriografiei noastre în acest domeniu.

CULTURA MEDIEVALĂ

DE

DAN SIMONESCU și CORINA NICOLESCU

Fenomenele de cultură formează ceea ce se numește obișnuit *istoria culturală* sau *istoria civilizației*, specifice diferitelor popoare. Ele sînt forme ale conștiinței sociale și trebuie studiate ca atare.

Orînduirea feudală a dat naștere la forme culturale multiple și foarte variate în conținutul lor. Lupta de clasă, tendințele feudalilor, contrarii cu ale maselor împilate, năzuințele poporului spre libertate și dreptate socială, contradicțiile din sinul clasei dominante se reflectă toate în structura instituțiilor culturale, în ideologia operelor scrise, în conținutul creației literare orale cît și în operele și monumentele de artă.

Tratarea istoriografică a operelor de veche cultură romînească o datorăm, în mod special, lui A. D. Xenopol și N. Iorga. Ei au învins neajunsurile întîmpinate din cauza „sărăciei fabuloase a bibliotecilor noastre” (N. Iorga) din vremea cînd scriau. A. D. Xenopol (1847—1920) are meritul de a fi primul care a introdus capitole unitare de istoria culturii în tratatul său¹. Aceste capitole, judecate în lumina noilor cercetări, sînt în parte depășite. Cu toate limitele existente, capitolele de istorie culturală din *Istoria romînilor* a lui Xenopol sînt luminoase și pătrunzătoare.

N. Iorga (1871—1940) a desfășurat o activitate neînchipuit de bogată în domeniul istoriei culturii medievale romine: a publicat texte, operele însăși le-a prezentat sintetic². Iorga a mers direct la fondul de manuscrise din bibliotecile țării noastre și din cele străine; a identificat opere păstrate în copii defectuoase și pe autorii lor, a studiat în amănunte curentele literare și culturale din trecut.

La acești doi istorici trebuie să adăugăm pe istoricul literar N. Cartoian (1883—1944) care a prezentat cultura veche romînească pînă la începutul sec. al XVIII-lea³. Domeniul în care Cartoian a făcut investi-

¹ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia traiană* (ed. 1888—1893, 1913—1914, 1925—1930).

² N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*, ed. 1925—1933, 3 vol.

³ N. Cartoian, *Istoria literaturii romîne vechi*, 3 vol., 1940—1945.

gațiile cele mai fructuoase, scoțind la iveală operele literare și culturale ale maselor populare — în opoziție cu ceilalți care s-au ocupat de cultura clasei dominante — este al literaturii populare scrise, al cărților populare¹. Cercetările comparative ale lui N. Cartoian au ajuns la concluzia că cultura medievală românească și-a însușit cu o mare putere de asimilare opere din cele mai îndepărtate timpuri și locuri ale Orientului (*Halima, Sindîpa, Aetiopica* lui Iliodor ș.a.), dar și din literatura medievală a Occidentului (*Romanul Troiei, Imberie și Margarona, Bertoldo* ș.a.). Cartoian studiază aceste narațiuni în raport cu creația literară orală, cu iconografia ecleziastică și profană, cu arta populară a românilor.

Pînă în 1948, metoda de a înfățișa cultura noastră veche a constat în prezentarea descriptivă, lipsită de explicarea științifică a cauzelor determinante și a efectelor rezultate din lupta dintre vechi și nou. Caracterul general al studiilor de istorie culturală medievală din paginile publicațiilor anterioare anului 1948 este *factologia*. Interpretarea faptelor de cultură este absentă sau redusă la încadrări cronologice, la aprecieri generale de curente. Problemele și subiectele sînt adesea minore, nu cuprind materiale cu posibilități de generalizare.

Totuși, în unele studii apărute între anii 1944—1948 sînt tratate probleme importante, cum de pildă adîncirea cunoștințelor asupra relațiilor culturale dintre romîni și popoarele vecine de origine slavă, rușii și bulgarii. Ștefan Ciobanu publică textul rus al unei povestiri despre sultanul Mohamed Cuceritorul (1451—1481) de Ivașco Peresvetov, un scriitor din sec. al XVI-lea. Studiul lui Șt. Ciobanu² s-a bazat pe cercetarea lui V. Rjiga din 1908. Studii mai noi publicate de învățații sovietici A.A. Zimin și D.S. Lihacev corectează în bună măsură greșelile lui Rjiga. Astfel, s-a constatat că laudele aduse de agentul diplomat rus lui Petru Rareș sînt exagerate³.

În categoria izvoarelor străine care amintesc, de data aceasta, despre cultura Țării Romînești din prima jumătate a sec. al XVI-lea sînt și operele hagiografice bulgare: *Viața sf. Gheorghe cel Nou din Cratov* și *Viața sf. Nicolae cel Nou din Ianina*, despre care, la noi, a scris tot Șt. Ciobanu⁴, pe baza unor lucrări mai vechi (1901) ale savantului rus Polichron Sirku. Autorul primei opere este eruditul preot bulgar Peia⁵. În a doua „jitie”, autorul Matei Grămăticul povestește că Nicolae din Ianina s-a refugiat de frica turcilor în Țara Romînească.

Pe linia lucrărilor care valorifică vechi opere și manuscrise uitate se situează studiile lui Șt. Bezdechi și N. Sulică, ambele apărute în 1944. Un vechi manuscris al lui T. Cipariu, fost al lui Nicolae Bălcescu, cuprinde

¹ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, 2 vol., 1929 și 1938.

² *Domnitorul Moldovei Petru Rareș în literatura rusă veche*, „Revista istorică română”, XIV (1944).

³ I. Peresvetov, *Socineniia*, ed. critică îngrijită de A. A. Zimin, cu două introduceri de A. A. Zimin și D. S. Lihacev, Moscova-Leningrad, 1956; A. A. Zimin, *I. S. Peresvetov i ego sovremenik*, Moscova, 1958, recenzate de P. P. Panaitescu în „Studii”, nr. 1, XV (1962), p. 212—217.

⁴ Etienne Ciobanu, *Informations sur l'histoire de la Valachie au XVIe siècle dans une oeuvre hagiographique bulgare*, „Balcania”, VII, 1 (Bucarest, 1944).

⁵ *Ibidem*, p. 123.

cronica atât de puțin cunoscută a lui Naum Rîmniceanu (1764—1839). Publicarea primei părți a cronicii—precedată de un studiu lipsit de claritate și sistematizare — constituie cuprinsul lucrării lui Șt. Bezdechi¹. Importanța lucrării însă nu poate fi contestată, întâi, pentru că aduce în discuție un gen mai puțin răspândit în istoriografia medievală : *cronologia*, lucrare de orientare în domeniul istoriei privind succesiunea domnilor, gen care-și așteaptă de acum înainte studiul lui complex. Al doilea, pentru că textul publicat este un izvor prețios și pînă acum singurul pentru cunoașterea *Cronologiei de la Vîrșet*, pe care o amintește N. Bălcescu încă din 1845 („Magazin istoric pentru Dacia”, I, p. 10). Șt. Bezdechi arată just că cronicarul Naum Clococeanu, amintit de N. Bălcescu, nu este altul decît Naum Rîmniceanu. Bălcescu îl numea „Clococeanu” după numele mănăstirii Clocociov (reg. Argeș), unde probabil Naum a scris cronica sa. Se așteaptă ca ceva necesar studiul care să reabiliteze pe Naum Rîmniceanu, ca ultim cronicar al nostru, cercetător original, iar nu simplu copist și compilator.

Studiul lui N. Sulică despre *Cronica protopopului Vasilie din Brașov*² trebuie reținut deoarece aduce o altă interpretare în aprecierea cronicii. Cunoscuta cronică a Bisericii sf. Nicolae din Scheii Brașovului a fost scrisă între anii 1628—1633, de un preot cărturar Vasilie († 1659). Cronică nu mai poate fi socotită, ca pînă acum, ca o cronică monografică a numitei biserici, ci ea are o semnificație mai adîncă : autorul ei este un „apologet literar al ortodoxiei”. Este însă mai greu să admitem părerea autorului care vede în operă o apologie a membrilor familiei preoțești a protopopului Vasilie, pentru că din cronică nu rezultă o asemenea intenție.

Studiile de istorie culturală publicate între anii 1944—1948, fără să aibă o orientare sigură materialist-istorică, constituie o etapă de trecere spre o tematică nouă, mai interesantă, printr-o renunțare la subiecte fără semnificație și printr-o cercetare mai atentă a cauzelor care au determinat diferitele fapte de interes cultural.

În anii care au urmat, studiile sînt mai numeroase, nu sînt întîmplătoare, ci axate pe teme importante pe care autorii le aleg avînd în vedere și valoarea lor pentru actualitate.

I. **Cultura populară.** Studiile de istorie culturală au dat o deosebită atenție celor două culturi antagoniste dezvoltate în cadrul orînduirii feudale : culturii populare a maselor și culturii clasei dominante. Creațiile literare orale (folclorul) au constituit în evul mediu românesc — ca și al altor popoare — mijlocul de exprimare a năzuințelor maselor populare ; ele au o valoare documentară *generală*, pentru întreaga perioadă feudală.

Mai importante pentru istorie sînt însă acele poezii și produse ale culturii populare (amintirile și tradițiile istorice) care, inspirate contem-

¹ *Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Rîmniceanu*. Partea I-a. Text însoțit de un studiu introductiv, Cluj, 1944, 107 p. ; vezi și „Anuarul Inst. de istorie națională”, X, Cluj, 1945, p. 397—398, recenzia lui I. Lupaș asupra cărții lui Șt. Bezdechi.

² „Anuarul Inst. de istorie națională”, IX, Cluj, 1943—1944, p. 331—343.

poran sau tardiv din evenimentele istorice, pot fi cronologizate cu precizie sau cu aproximație. Cercetătorul care susține istoricitatea baladelor este slavistul Anton Balotă¹. Similitudinile dintre eposul slav sud-dunărean și cel românesc nord-dunărean, adesea chiar de amănunte, le explică autorul prin trecerea cîntăreților sîrbi (guslari) prin țările romîne.

Preocupările istorice referitoare la cultura noastră populară medie-vală mai pot fi ilustrate pozitiv și printr-un substanțial studiu scris de Adrian Fochi², în care dovedește că cea mai veche știre referitoare la cîntecul popular românesc din stînga Dunării este un pasaj din cronica bizantină a lui Dukas.

În anii puterii populare s-a pus accentul și pe poezia populară haiducească; ea reflectă lupta maselor împotriva turcilor și a exploataților din lăuntru. Este firesc să găsim cîteva studii temeinice în această problemă, cum de exemplu cel care privește aspectul general al poeziei haiducești³. Altul este limitat la cazul haiducului Pinte (cca. 1675—1703) din Transilvania privind aspectul melodic al baladei⁴. Un alt studiu, istoric asupra haiducului Pinte se bazează pe documente contemporane nefolosite pînă acum, confruntate cu datele folclorice⁵. Ambele izvoare coincid, ceea ce probează autenticitatea și veridicitatea baladei și a povestirilor folclorice în proză despre haiduc.

Studiul just al culturii populare într-o lucrare istorică de sinteză s-a realizat, pentru prima oară la noi, în tratatul de *Istoria Romîniei*, elaborat de un colectiv științific mai larg, sub egida Academiei R.P.R.⁶. Colectivul a reușit să periodizeze creația folclorică în funcție de diferitele etape din dezvoltarea feudalismului românesc și să le găsească creațiile corespunzătoare acestor etape. Apoi, a luat în considerație și creația orală maghiară și săsească din Transilvania. Cînd au dat exemple, autorii au selectat cele mai autentice creații populare, care, cu toate transformările, vădesc urmele contemporaneității: „Fîntîna gerului”, „Cîntecul luptei de la Tereblecea”, „La vadurile Brăilei” din sec. al XV-lea, „Radu Vodă și Drăgan” din sec. al XVI-lea (uciderea lui Radu de la Afumați).

II. Cultura clasei stăpînitoare. 1. *Cronicile*. Simultan, dar în opoziție cu elementele culturii populare, s-a dezvoltat cultura clasei dominante. Poziția de clasă și contradicțiile din scrierile cronicarilor, caracterul luptei de clasă din paginile cronicilor au fost analizate științific, la noi,

¹ *Funcțiunea socială a cîntecului bătrînesc. Balada lui Vartici*, „Revista de folclor” nr. 2, III (1958); *La littérature slavo-roumaine à l'époque d'Étienne le Grand*, „Romanoslavica” I (1958); *Izvoare istorice (sec. XII—XIV) despre vechimea și originile cîntecului epic sud-slav* (în l. rusă), „Romanoslavica” II (1958).

² *Istorie și folclor*, „Revista de folclor”, nr. 1—2, I, 1956.

³ Traian Ionescu-Nișcov, *Haiducia și cîntecul haiducești*, „Revista de folclor”, nr. 2, III (1958).

⁴ Const. Gh. Prichici, *Geneza melodică a baladei lui Pinte Viteazul*, „Revista de folclor”, nr. 4, II (1957).

⁵ Radu Niculescu, *Unele observații asupra lui Pinte Viteazul ca personaj istoric*, „Revista de folclor”, nr. 1—2, VII (1962).

⁶ *Istoria Romîniei*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. XL, 190—192, 662—664, 687, 1028 și 1033—1034.

numai după ce cercetătorii și-au însușit învățătura marxist-leninistă. Numai aplicând creator această învățătură s-au putut scoate în evidență aspectele sociale ale cronicilor, părăsindu-se în studierea cronicilor metoda veche a parafrazărilor. O eroare a istoriografiei burgheze, înlăturată prin reconsiderarea științifică a cronicilor, este aceea referitoare la originea cronicilor. Nu se mai poate sustine originea lor în pomelnicile bisericesti, nici în cronicile bizantine de tipul *Χρονογραφικά σύντομα* (liste generale cu succesiunea împăraților bizantini). Combaterea documentată a vechii teorii se datorește istoricului slavist P. P. Panaitescu¹, care explică originea cronicilor slavo-moldovenesti (cele mai vechi cunoscute pînă azi, la noi) în condițiile economice, sociale și politice ale Moldovei din vremea lui Ștefan cel Mare (1457—1504), deci în perioada statului moldovenesc centralizat. Plecînd de la insistențele din letopisețul slavo-moldovenesc asupra luptelor fratricide pentru putere dintre Iliaș și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun, prezentate plastic ca fapte contemporane, Eugen Stănescu vede în partea de la început a letopisețului slavo-moldovenesc însăși expresia luptelor interne din perioada fărîmîțării feudale. Interpretarea aceasta mută începuturile istoriografiei medievale romîne cu 2—3 decenii mai înainte, pe vremea înfloritoare a lui Alexandru cel Bun (1400—1432)². Însă ambii medievști romîni sînt de acord susținînd că cronicile noastre reprezintă forma scrisă cea mai frecventă în care se materializează, în evul mediu, gîndirea politică romînească³.

Ținîndu-se seama de diferitele etape economico-sociale de dezvoltare a feudalismului romînesc, se aprofundează fondul gîndirii politice a cronicarilor și se ajunge astfel la o clasificare științifică a tipurilor de cronici⁴: *letopisețul voievodal*, *letopisețul nobiliar*, *letopisețul facțiunilor politice* angajate în luptă pentru putere și proprietate, *izvodul de familie* al unor boieri care au jucat rol mai mult sau mai puțin însemnat în viața economică și politică a țării, *cronica pamflet*⁵, combativă și satirică, exprimată de obicei în versuri, în sfîrșit, *letopisețul istoric* (operele istorice ale lui D. Cantemir, N. Milescu, ale cronicarilor Școlii ardelenene) făcînd tranziție de la cronică la istorie, în care, după expresia lui Engels, „nenumăratele date haotice ale cunoașterii au fost puse în ordine, sortate și puse în legătură cauzală; cunoștința a devenit știință, iar științele s-au apropiat de desăvîrșirea lor, adică au fost legate, pe de o parte, de filozofie, iar pe de altă parte de practică”⁶. În lumina *Repertoriului manus-*

¹ *Les chroniques slaves de Moldavie au XVe siècle*, „Romanoslavica”, I (1958). Același în Introducere la volumul său *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI*, București, 1959.

² *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du moyen-âge*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II, Bucarest, 1960, p. 275.

³ *Ibidem* p. 276.

⁴ Dan Simonescu, *Probleme actuale cu privire la reconsiderarea cronicilor*, în *Limbă și literatură*, V, București, 1961.

⁵ Pamfletul antifeudal, oral sau scris, se numea în limba veche *polojenie*. Legiuirile din sec. al XVII-lea prevăd mari pedepse împotriva autorilor lor, ceea ce a făcut ca acest gen de cronică-protest să nu se dezvolte prea mult, ca cele scrise să fie păstrate în taină sau să se piardă („Studii”, nr. 1, XV (1962), p. 210 și 212).

⁶ F. Engels, *Situația Angliei. I. Secolul al XVIII-lea*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, I, ed. a II-a, București, Ed. politică, 1960, p. 600.

*criselor de cronici*¹ de pe teritoriul patriei noastre se poate spune că letopisețul român, ca număr de redacții și versiuni, urmează imediat după letopisețul rus, care „nu are egal în toată Europa”². Numărul mare de manuscrise cronicărești de pe teritoriul României³ arată cât de puternic a fost stimulentele politic și social care a determinat pe cronicari și pe copiiștii de cronici (unii din ei, coautori tîrzii ai cronicilor copiate) să ia pana în mînă.

O analiză largă plină de interpretări noi a întreprins Eugen Stănescu, cu prilejul reeditării pentru cercuri mai largi de cititori a celor cinci cronici muntene⁴. Cercetarea arată cu pătrundere esența vieții medievale romine în etapa de descompunere a feudalismului (sec. XVIII), urmărind sub multe aspecte — cum spune atît de bine acad. D. Panaitescu-Perpessicius — „transformarea conștiinței unității de neam și limbă în idee politică sau surprinderea procesului de transformare a omului lumii medievale în omul lumii moderne”⁵.

Un merit de seamă al medievalisticii romine actuale este publicarea cronicilor în noi ediții critice și științifice, precedate de studii întinse care reconsideră în lumina teoriei leniniste despre moștenirea culturală opera cronicarilor Gr. Ureche (P. P. Panaitescu), Miron Costin (P. P. Panaitescu), I. Neculce (acad. Iorgu Iordan), *Letopisețul cantacuzinesc*, și *Anonimul brîncovenesc*⁶ (ambele de C. Grecescu și D. Simonescu). Studii temeinice monografice a publicat I. Ionașcu⁷ despre viața lui Stoica Ludescu și despre Simon al doilea logofăt, scriitor pe vremea lui Matei Basarab, interpolatorul *Letopisețului Cantacuzinesc*. Monografia lui P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*⁸ scoate în evidență caracterele progresiste ale operei învățatului domnitor moldovean.

Narațiuni istorice mai puțin cunoscute sînt valorificate prin studii și ediții noi. *Cronica murală de la Suceava*, *Cronica murală de la mănăstirea Bucovăț*⁹, *Povestirile despre Dracula voievod*¹⁰, toate în limba slavă. Primele două cronici murale pun problema prezenței stilului narativ-istoric în unele din inscripțiile și documentele medievale, iar *Viața lui Vlad Țepeș*

¹ I. Crăciun și Aurora Iliș, *Repertoriul manuscriselor de cronici (sec. XV—XVIII) din arhivele de pe teritoriul R.P.R.*, lucrare sub tipar, vol. I din colecția „Cronicile medievale ale României”.

² D. S. Lihacev, *Russkie letopisi i ih kullurno-istoriceskoe znacenie*, Moscova-Leningrad, 1947, p. 10.

³ *Repertoriul* citat mai sus arată că literatura cronicărească pe teritoriul României între 1400—1800 cuprinde 509 opere de cronici în 1 635 manuscrise.

⁴ *Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene* (introducere la *Cronicari munteni*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, Editura pentru literatură, 1961, vol. I).

⁵ *Recitind cronicarii munteni* (I), „Steaua”, XIII, 2 (1962).

⁶ Pentru titlurile lor complete, v. articolul lui I. Ionașcu, în acest număr de revistă.

⁷ *Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii „Istoria Țării Românești”*, „Analele Universității C. I. Parhon”, Seria științelor sociale. Istorie, București, 1956, nr. 5.

⁸ Ed. Academiei R.P.R., București, 1958.

⁹ *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959, 162—163, 194—196.

¹⁰ *Ibidem*, p. 197—214, textul slav din anul 1490 și traducerea lui Panaitescu. Pandelescu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1961, p. 355—365, textul slav publicat de A. D. Sedelnikov și traducerea lui P. Olteanu.

ridică problema influenței culturii populare asupra cronicilor culte. Cronicarii nu au fost numai purtătorii de cuvânt ai intereselor lor personale și ale clasei stăpînitoare, dar ei au exprimat într-o inevitabilă măsură și cultura populară: năzuința maselor de eliberare de sub cotoșirea și exploatarea otomană, înfrîngerea autocrației voievodale, descătușarea treptată de mentalitatea teologică feudală.

Un gen neglijat în istoriografia burgheză a fost acela al cronicilor rimate, ca opere de cultură beletristică. Cercetări mai noi vin să adauge un cîntec necunoscut în opera versificată a lui Miron Costin. Eroul cîntecului este N. Potocki, iar acțiunea tratează despre exilul lui la tătari, după lupta de la Korsun (1648). Descoperitorul cîntecului publică cele 117 versuri (cîntecul este neterminat prin deteriorarea manuscrisului) din ms. 1163, Bibl. Acad. R.P.R. și identifică pe Miron Costin ca autor ¹.

Cronica versificată scrisă de pitarul Hristache „pe la 1817”, cunoscută sub titlul *Povestea mavroghenească*, este studiată sub raportul gândirii social-politice și al valorii literare ² precum și sub raportul documentar-istoric ³. Studiul prof. I. Ionașcu combate istoriografia burgheză care a făcut din Nicolae Mavrogheni, eroul cronicii pitarului Hristache, un domn bun, patriot, apărător al țărânimii. Cronica pitarului Hristache și documentele vremii arată contrariul.

O folositoare corectare a unei greșeli vechi, transmisă de la un autor la altul, se referă la datarea poemului patriotic antiotoman *Trîmbița romînească*. Acest poem de 414 versuri a fost atribuit greșit lui Ienăchiță Văcărescu și s-a datat din 1761. Se dovedește însă ⁴, prin metoda textelor paralele, că este o adaptare făcută după 1821; *Trîmbițarea salvatoare a grecilor*, un marș revoluționar grec scris de Adamantie Corais, poetul redeșteptării naționale a grecilor, i-a servit de model. Cronica versificată și satirică îndreptată împotriva abuzurilor feudale ale domnului, boierilor și clerului s-a îmbogățit cu o creație nouă, de 1235 versuri: *Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la mănăstirea Secului din Moldova...* datată 1821. Descoperitorul acestei satire ⁵ argumentează că fictivul personaj Varlaam este Vasile Pogor (1792—1857), tatăl junimistului omonim, răzeș din Pogorăștii Iașilor. Identificarea aceasta întărește o verificată constatare că autorii cronicilor rimate — opere combative, satirice, antifeudale, patriotice — nu-s marii boieri, ci răzeșii din sate, dar mai ales burghezi din țirguri și orașe ⁶.

¹ I. C. Chițimia, *Cîntecul lui Potocki*, „Romanoslavica”, IV (1960).

² Octavian Păun, *Pitarul Hristache: „Cronica rimată”*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, București, Seria șt. sociale. Filologie, 1957, nr. 10.

³ I. Ionașcu, *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni*, „Studii” nr. 1, XV (1962).

⁴ Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană „Trîmbița Romînească”*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957.

⁵ Emil Vîrtosu, *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957.

⁶ *Cronici și povestiri versificate referitoare la evenimente dintre anii 102—1806*, ediție critică și studiu întocmită de Dan Simonescu, București (lucrare în manuscris, la Inst. de istorie al Acad. R.P.R., pentru colecția „Cronicele medievale ale României”).

Stilul și limba cronicilor au făcut obiectul a numeroase cercetări din partea lingviștilor. Tendința acestora se îndreaptă în mod just (consecință a însușirii învățaturii marxist-leniniste) spre o cercetare a măiestriei artistice în funcție de conținutul de idei al cronicilor. Nu se mai poate concepe ca științifică cercetarea stilului în mod izolat și „în sine”. După câte știm, prima orientare utilă în această direcție a dat-o Gr. Scorpan¹. S-au întreprins apoi studii în acest sens asupra limbii și stilului cronicii lui Ion Neculce de acad. Iorgu Iordan². Limitate la aspectele pur lingvistice se prezintă cercetările asupra limbii operelor lui D. Cantemir întreprinse de acad. Emil Petrovici și Al. Rosetti³.

În ce privește studiul literaturii istorice, tratatul de *Istoria României* este beneficiarul ultimelor și celor mai bune lucrări de specialitate. Colectivul le-a folosit într-o expunere concentrată — chiar prea concentrată pentru toată bogăția de idei și fapte cuprinse în ele. Literatura istorică a Transilvaniei primește pentru prima dată în istoriografia noastră înțelegerea complexă a ei⁴.

2. *Literatura religioasă*. Un alt element de cultură pe care clasa dominantă feudală l-a folosit ca mijloc de întărire a statului voievodal și mai târziu a celui nobiliar, au fost și operele scrise bisericești, mai puțin cele care aveau caracter strict liturgic, mai mult cele care erau destinate educării religioase a cititorilor. Literatura religioasă fiind pusă sub ocrotirea bisericii, a avut avantajul tipăririi, deci privilegiul răspîndirii ei în cercuri mai largi. Această răspîndire n-a putut fi asigurată operelor laice ale culturii medievale: cronicilor, operelor științifice, cărților populare, care se limitau la o răspîndire prin copii manuscrise restrinse. În anii puterii populare s-au scos la iveală numeroase cărți românești vechi necunoscute. Periodicele noastre laice și bisericești au prezentat bibliografic noile cărți descoperite astfel, încît astăzi producția editorială realizată între 1508—1830 (perioada de semnalare a cărților tipărite, adoptată în *Bibliografia românească veche*, vol. I—IV, 1903—1944 de I. Bianu, N. Hodoș și Dan Simonescu) a depășit cu cca. 200 tipărituri numărul de 2022 titluri, cite erau cunoscute în 1944⁵.

Activitatea lui Coresi a fost urmărită de la 1948 încoace sub diferite aspecte. Astfel, s-a descoperit un manuscris din sec. al XVII-lea care este

¹ *Reflectarea poziției de clasă a boierimii în stilul cronicii lui Grigore Ureche* în „Studii și cercetări științifice” I, 2 (1950), Acad. R.P.R., Filiala Iași.

² Mai multe studii ale acad. Iorgu Iordan în această problemă sînt sintetizate în ampla introducere a volumului *Ion Neculce, Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. a II-a, E.S.P.L.A., București, 1959.

³ Acad. Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir* în „*Istoria ieroglică*”, „Buletin științific”, Sect. de știința limbii, literatură și arte a Acad. R.P.R., I, 1—2, (1951); Acad. E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, Buc., 1958; Șt. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, „Analele șt. ale Univ. Al. I. Cuza din Iași” (serie nouă). Științe sociale, IV (1958); Șerban Cioculescu, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, „Tribuna”, 30 august 1958.

⁴ *Istoria României*, II. București, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 671—677 și 1019—1026; p. 690—701 și 1051—1053.

⁵ Dan Simonescu, *Contribuții la „Bibliografia românească veche”*, „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955; numeroase alte contribuții au semnalat Daniela Bratu, D. Bărbulescu ș.a.

copia cunoscutelor cărți coresiene tipărite în 1564 *Tâlcul evangheliilor* și *Molitvenicul*¹. Un amănunțit studiu asupra *Catehismului* lui Coresi din 1559 — prima carte tipărită în limba română, existentă pînă azi — arată clar caracterul lui reformat-luteran. Abia acum se arată concret *de ce și prin ce* „el nu este întotdeauna strict ortodox”².

Mișcarea ideilor din afară la romîni și de la romîni la popoarele vecine apare, în lumina ultimelor cercetări, mult mai intensă decît se cunoștea pînă acum. În acest sens pledează un studiu referitor la activitatea de traducător a spătarului N. Milescu³. Autorul a descoperit în *Biblia de la București*, tipărită de Șerban Cantacuzino în 1688, cartea a IV-a a Macabeilor, care cuprinde un tratat filozofic de concepție stoică, despre primatul rațiunii asupra sentimentelor („patimilor”, în limba veche). N. Milescu, sub influența ideilor protestante, a tradus în romînește cartea „IV Macabei”, care este prima operă filozofică tipărită în romînește (1688).

O carte cu idei contrare dogmei ortodoxe, cu interpretări de filozofie raționalistă se răspîndește la noi în sec. al XVII-lea, prin intermediul *Bibliei*, grație traducerii lui Milescu: iată o descoperire care situează cultura și gîndirea romînească pe poziții înaintate încă din sec. al XVII-lea.

3. *Umanismul*. La romîni, umanismul a fost o mișcare culturală progresistă și antifeudală în Transilvania sec. XV—XVI. În Muntenia și Moldova, din cauza piedicilor puse de turci dezvoltării economice și social-politice, el a apărut în sec. al XVII-lea prin opera stolnicului Const. Cantacuzino și D. Cantemir.

Meritul important în interpretarea culturii umaniste romîne revine colectivului de autori, colaboratori la *Istoria Romîniei*, care au înlăturat tendințele subiective șovine și mistice⁴.

Înarmați cu învățătura marxistă, ajutați în mod special de opera lui F. Engels *Dialectica naturii*, cercetătorii actuali au subliniat din activitatea multilaterală a umaniștilor romîni medievali ideologia lor constructivă și progresistă: pasiunea de învățătură, iubirea pentru masele populare, organizarea activității intelectuale prin crearea de școli și biblioteci, atașamentul pentru patria în care-și desfășurau activitatea indiferent de originea lor etnică, disprețul teologismului și formarea unei gîndiri raționaliste, cultivarea poeziei, artei, științei ș.a. Exemplificări multiple ilustrează afirmația lui F. Engels că: „Era o epocă care avea nevoie de titani și care a creat titani ai erudiției, ai spiritului și ai caracterului”⁵. Doi dintre umaniști s-au bucurat și de reconsiderări monografice

¹ Vladimir Drimba, *O copie din sec. al XVII-lea a „Tâlcutul evangheliilor” și „Molitvenicul” diaconului Coresi*, „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IV (1955).

² Nicolae Șerbănescu, *La 400 de ani de la apariția „Întrebării creștinești”*, „Biserica ortodoxă romînă”, nr. 3—4, 1959.

³ V. Cîndea, *Din activitatea de traducător a lui Nicolae Milescu*, comunicare științifică la „Soc. de științe istorice și filologice” (București) susținută la 6 sept. 1962.

⁴ *Istoria Romîniei*, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 694—701, 1046—1047, 1047—1051; vezi și *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961, p. 215—225.

⁵ F. Engels, *Dialectica naturii*, București, Ed. politică, 1959, p. 176.

mai întinse : Wagner și Sommer ¹. Poeziile lui Sommer din *De clade moldavica elegiae XV* (15 elegii despre distrugerea Moldovei) au fost rezumate și analizate, scoțându-se din ele tabloul veridic, demn de plins al Moldovei ². Operele umanistilor noștri și studii lor sînt pline de semnificație, pentru că ele indică originea culturii moderne din Romînia.

4. *Literatura juridică*. Învățătura marxist-leninistă, că concepțiile juridice ale unui popor fac parte din suprastructura societății sale fiind corespunzătoare orînduirii ei economice, stă la baza noilor cercetări asupra legislației feudale. „Colectivul pentru vechiul drept romînesc” în lucrările sale publicate în colecția „Adunarea izvoarelor vechiului drept romînesc” urmează această metodă și concepție de lucru ³.

Pentru istoria culturii feudale, pravilele vechi interesează pentru că ele cuprind și articole referitoare la dezvoltarea culturii pe placul clasei stăpînitoare și invers, articole pentru frînarea ei, cînd formele culturale progresiste pun în primejdie existența statului feudal : așa este cazul pedepsirii cu moartea a autorilor pamfletelor satirico-politice („polojenia”).

Descoperirea unui manuscris juridic slavo-romîn a făcut pe slavistul P. P. Panaitescu să reia problema nomocanoanelor (colecții de legi) slavo-romîne din sec. XV—XVI ⁴. Vechimea redacțiilor romînești de pravile situează țările romîne printre acele țări care au avut de timpuriu legislația în limba națională proprie.

III. Școlile și bibliotecile. Ne mai rămîne să vedem cum a studiat istoriografia noastră în ultimii ani mijloacele de instruire și educare ale romînilor în evul mediu. Stanciu Stoian reia problema școlilor grecești din țările romîne care, se știe, au fost studiate în trecut cu „resentimente șovine”. Au fost reconsiderați pentru rolul lor în procesul instructiv-educativ Gh. Lazăr (de Tr. Chelaru), Gh. Asachi (de N. C. Enescu), Petruche Poenaru (de C. Dinu), Grigore Pleșoianu (de Ilie Popescu-Teiușan) și N. Bălcescu (de M. Roșianu) ⁵. Const. Tănase (născut în 1824), dascăl ridicat din popor, este înfățișat în luptă cu boierimea (familia Izvoranu) care se opunea la deschiderea școlilor ⁶.

Un studiu cuprinzător a fost alcătuit de Șt. Bîrsănescu ⁷; autorul reconstituie activitatea școlii de la Cotnari, al cărei director a fost umanistul I. Sommer (sec. al XVI-lea). Se pare că numărul cărților din biblioteca *Școlii latine* din Cotnari a fost mare; puține dintre ele există pînă

¹ G. Gündisch, *O contribuție la biografia umanistului brașovean Valentin Wagner* (1510—1557), „Studii”, nr. 2, XI (1958); I. Firu, *Din istoria umanismului în Romînia. Ioannes Somnerus* (sec. XVI), în *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. III, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960.

² Șt. Bîrsănescu, „*Schola latina*” de la Cotnari, București, 1957, p. 107—109; I. Firu, *loc. cit.*, p. 55—57.

³ Acest „Colectiv...” a devenit „Sectorul pentru vechiul drept romînesc”, de pe lângă Institutul de istorie al Academiei R.P.R. În colecția „Adunarea izvoarelor...” s-au publicat pînă acum șapte din vechile noastre legiuri.

⁴ Al. Grecu (= P. P. Panaitescu), *Începuturile dreptului scris în limba romînă*, „Studii”, nr. 4, VII (1954).

⁵ Toate publicate în *Din istoria pedagogiei romîne. Culegere de studii*, București, 1957.

⁶ I. Ionașcu, *Tănase Constantin, un învățător înaintat la mijlocul veacului al XIX-lea*, „Studii”, nr. 2, VI (1953).

⁷ „*Schola latina*” de la Cotnari. Biblioteca de curte și proiectul de Academie al lui Despot vodă. Zori de cultură umanistă în Moldova sec. XVI, București, 1957.

azi în bibliotecile din Iași. Autorul reconstituie lista materiilor predate (retorica, dialectica adică logica, poetica, istoria și geografia). Mai documentat se înfățișează studiul de istorie și pedagogie scris tot de Șt. Bîrșănescu despre Academia domnească din Iași¹.

Institutul de istorie al Academiei R.P.R., prin colaboratorul său Victor Papacostea (decedat la 20 iunie 1962) a pregătit pentru tratatul de *Istoria Romîniei* lucrarea rămasă în manuscris, în formă nedefinitivă, *Istoria învățămîntului în țările romîne în epoca orînduirii feudale. Țara Romînească, sec. al XVII-lea, lucrare auxiliară la tratatul de Istoria Romîniei*, București, 1958² din care s-au publicat cîteva fragmente³. Studiile documentate ale lui V. Papacostea aduc numeroase știri noi și esențiale despre școala feudală romînească. Importante sînt și corectările aduse vechilor greșeli din studiile lui Xenopol, Iorga ș.a., cu privire la activitatea profesorilor P. Ligaridis, I. Petriș, Daniil, Staico (sec. al XVII-lea).

În domeniul studiilor despre bibliotecile noastre medievale s-au adus contribuții însemnate privind bibliotecile din Transilvania: biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu, bibliotecile Bolyai și Teleki din Tîrgu-Mureș⁴, Bathyaneum din Alba-Iulia⁵, Bethlen din Aiud⁶, fondul de cărți din sec. al XVI-lea, azi în păstrarea Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei R.P.R.. Lectura tuturor acestor studii ne pune în fața unui material uimitor de bogat și important, care duce la constatarea că în evul mediu romînesc munca intelectuală s-a organizat sistematic în două direcții, umanistică și matematică⁷, avînd la îndemînă cărțile curente de specialitate. Avînd un însemnat fond de cărți rare, pe care le mai păstrează încă, țara noastră a contribuit la progresul culturii universale încă din sec. al XVI-lea. În bibliotecile noastre au existat cele mai de seamă opere ale culturii universale, dar fondul lor a fost în bună parte jefuit, după bunul plac — cum era pe atunci — al vizitatorilor. Astfel, I. Hönterus, vizitînd între 1535—1549 mai multe biblioteci din Valahia, a ridicat și manuscrisul unei vechi opere bizantine, a lui Nilos din Ankira (sec. IV—V): o spune

¹ *Academia domnească din Iași 1714—1821*, E.I. de stat didactică și pedagogică, București, 1962.

² Astfel își citează autorul însuși lucrarea sa, cf. „Revista Arhivelor”, seria (nouă), nr. 2, IV (1961), p. 278, nota 17.

³ *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la școlile din București*, „Studii”, I, XIV (1961); *Manuscrise grecești din arhivă străină referitoare la istoria romînilor*, „Revista Arhivelor” (seria nouă), 2, IV (1961); *Originile învățămîntului superior în Țara Romînească*, „Studii”, nr. 5, XIV (1961); *O școală de limbă și cultură slavonă la Tîrgoviște, în timpul domniei lui Matei Basarab*, „Romanoslavica”, V, Istorie (1962).

⁴ *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare, București, 15—16 decembrie 1955, Comunicări și discuții*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957: Veturia Jugăreanu, despre incunabilele Bibl. Brukenthal; Mircea Avram, despre istoricul Bibl. Brukenthal; M. Székely și A. Farczady despre Bibl. Bolyai; Imre Kónya, despre Bibl. Teleki.

⁵ *Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1957.

⁶ *Biblioteca Bethlen din Aiud*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1957.

⁷ Victor Marian, *Învățămîntul matematicilor în școlile superioare din Ardeal în veacul al XVII-lea, oglindit în manuscrisele contemporane*, *ibidem*.

tipograful elvețian Michael Neander, editorul însuși al operei lui Nilos, tipărită la Basel, în 1569¹.

IV. La cele scrise pînă aici trebuie adăugite numeroase lucrări care au adîncit studiul relațiilor culturale romîno-ruse². Altele lămuresc aspectele lingvistice ale operelor literare romîne vechi³; s-au scris lucrări speciale care pun și rezolvă probleme de orientalistică în legătură cu istoria romînilor⁴; s-au tipărit lucrări de sinteză asupra culturii și literaturii romînești-vechi, studiind-o de pe poziția materialist-istorică și dialectică⁵; au apărut numeroase reconsiderări asupra scriitorilor medievali din diferite epoci⁶; s-au întocmit lucrări de informare asupra materialelor care au vehiculat ideile în trecut; aceste lucrări dezvăluie gradul de cultură al vechilor dieci⁷. Istoriografia burgheză a lăsat să se vadă că au existat cărturari romîni cu faimă mondială, ridicați numai din clasa boierimii. Studiile publicate după 1948 arată că au existat cărturari ridicați și din popor: țărani, țigoveți, călugări și clerici de jos, dieci, dascăli și caligrafi de pe la curțile boierești. Aceștia au transmis prin munca lor de traducători, autori și copişti operele fundamentale ale culturii noastre medievale.

Sfera istoriei culturale este nemărginită și de aceea activează în ea un număr foarte mare de specialiști. „Dar ar fi o greșeală de neiertat dacă din cauza aceasta istoricii nu s-ar mai ocupa de loc de acest domeniu: știința istorică trebuie să atace cu mai mult curaj aceste probleme speciale, deoarece fără ele nu este posibil să zugrăvești un tablou obiectiv și complet

¹ Virgil Cîndea, *Documentarea științifică și cercetările istorice din R.P.R.*, „Studii”, nr. 6, XIV (1961); Veturia Jugăreanu, *Crtmpeie de cultură din scutul al XV-lea, oglindite în colecțiile de incunabile a Bibliotecii Brukenthal din Sibiu*, Sibiu, 1956.

² *Relații romîno-ruse în trecut. Studii și conferințe*, Inst. de studii romîno-sovietic, București, 1957; Gh. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor romîno-ruse (din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al XIX-lea)*, Inst. de studii romîno-sovietic, București, 1962.

³ *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră după 23 August 1944*, „Limba romînă”, nr. 4, VIII, (1959).

⁴ M. Guboglu, *Orientalistica romînă*, „Studii și articole de istorie”, I, 1956; idem, *Dimitrie Cantemir orientalist*, „Studia et acta orientalia”, III (Bucurest, 1961—1962, publicație romînă în limba franceză, în domeniul orientalisticii).

⁵ Al. Piru, *Literatura romînă veche*, Ed. pentru literatură, București, 1961; I. D. Lăudat, *Istoria literaturii romîne vechi*, partea I, Ed. de stat didactică și pedagogică, București, 1962 (curs universitar lito).

⁶ Acestea sînt așa de numeroase, încît mă limitez să semnaliez pe cele care aduc revizuirii esențiale: Nicolae Milescu spătarul, *Jurnal de călătorie în China*, ed. a II-a, îngrijită de Corneliu Bărbulescu, E.S.P.L.A., București, 1958. Sinologul sovietic E.I. Spirakovski spune despre această lucrare romînească: „una din cele mai bune și mai bine documentate lucrări monografice despre N. Milescu” „Sovetskoe kitaevedenie” (Relații sovieto-chineze), nr. 2, 1958, p. 176—180; Nicolae Milescu spătarul, *Descrierea Chinei*, ed. îngrijită de Corneliu Bărbulescu, E.S.P.L.A., București, 1958. Traducerile lui C. Bărbulescu se bazează pe cele mai bune ediții ale textului rus; acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ed. Univ. „Victor Babeș”, Cluj, 1948 (în anexă textul latin cu traducerea în romînește); Cornelia C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, „Studii”, nr. 1, IX (1956).

⁷ D. Fecioru, *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Romîne*, „Studii teologice”, începînd cu nr. 5—6, 1959 (va continua). Metoda alcătuirii: descrieri ample, identificări de texte, reproducerea predosloviilor, epilogurilor și însemnărilor copiştilor — astfel că lectura catalogului în vederea extragerii datelor culturale te poate dispensa de lectura manuscriselor originale; G. Ștrempel, *Copiiști de manuscrise romînești pînă la 1800*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959; P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, 1959; C. Turcu, *Din cultura vechilor dieci moldoveni*, „Rev. Arhivelor”, seria nouă, nr. 2, III (1960).

al vieții societății”¹. Se cuvine a fi studiate în primul rînd aspectele înaintate democratice și revoluționare ale culturii. În ce privește determinarea caracterului progresist al operelor care intră în sfera moștenirii culturale să aplicăm înțeleapta învățătură leninistă: „Meritele istorice nu se apreciază după ceea ce n-au dat personalitățile istorice în comparație cu cerințele contemporane, ci după ceea ce au dat nou în comparație cu predecesorii lor”².

Vom trece acum la cercetările în domeniul culturii materiale și istoriei artelor, pe care le vom aprecia din punctul de vedere al *informației și al interpretării*. Judecînd în primul rînd rezultatele din ultimii cincisprezece ani sub raportul informației propriu-zise, atît ca volum, cît și ca interes, au întîietate cercetările în arheologie. În al doilea loc se situează materialele etnografice și la sfîrșit acelea de istoria artei. Dar pentru a le putea înțelege mai clar și a le prețui la justa lor valoare, sîntem obligați a le pune față în față cu volumul și nivelul cercetărilor anterioare, pînă în anul 1948, fapt care justifică întrucîtva stadiul informativ al anumitor ramuri, ca etnografia sau arheologia medievală.

Cultura materială a epocii feudale nu constituia o preocupare a istoriografiei burgheze. De aceea, despre modul de viață al țărănimii, orășenilor sau chiar al clasei dominante nu s-a scris aproape nimic, cu excepția cîtorva sugestii interesante și fugare ale lui N. Iorga. Istoria, întemeiată exclusiv pe izvoarele scrise, nu valorifica nici măcar acele date rezultate din cercetarea monumentelor de artă. Etapele timpurii ale epocii feudale constituiau și sub acest aspect o pagină albă în istoria romînească, din pricina lipsei de izvoare scrise și ignorării celorlalte mijloace de informare pe care le-ar fi putut oferi arheologia, etnografia, arta etc. În regimul trecut, arheologia medievală nu-și avea locul printre studiile istorice. Cercetările, cite s-au făcut (Argeș, Tîrgoviște, Hîrlău etc.), realizate de amatori, au avut caracter cu totul întîmplător, bazate pe o concepție și metodă cu totul neștiințifice. Se urmărea în primul rînd degajarea construcțiilor și apoi, cu orice preț, scoaterea obiectelor, împiedicînd posibilitatea de datare certă a diferitelor etape istorice din viața unei așezări sau unui monument.

În contrast cu această situație, caracterizînd concepția istorică burgheză, datorită noii orientări, cercetările de arheologie feudală, ale căror începuturi se situează în anii 1948—1950, au dobîndit un loc egal alături de celelalte epoci mai vechi, fapt cu totul semnificativ pentru cunoașterea în genere a culturii medievale. În primul rînd, noua concepție a impus acestor cercetări obiective precise și larg cuprinzătoare, urmărite printr-o metodă științifică unitară. Astfel s-a ajuns ca săpăturile arheologice să îmbrățișeze o îndelungată perioadă, începînd cu etapa de trecere de la sclavagism la feudalism (sec. IV—IX), pînă în sec. al XVII-lea. Ele au urmărit apoi, aspectele variate ale culturii materiale, etnografiei și artei,

¹ B. P. Porșnev, *Principalele probleme ale studierii istoriei moderne*, „Analele romîno-sovietice”, nr. 2, XVI, (aprilie-iunie 1962), p. 75.

² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 2, ed. a II-a, Ed. politică, București, 1961, p. 175—176.

caracteristice țărănimii, orășenilor și clasei dominante. În afară de contribuția adusă de arheologie pentru istoria românească prin cercetarea unor probleme esențiale ca pătrunderea și asimilarea slavilor, formarea poporului român etc., ea a îmbogățit considerabil domeniul culturii. Legând celelalte izvoare ale istoriei culturale de bogatele rezultate ale cercetărilor arheologice s-au putut determina marile etape de dezvoltare ale culturii autohtone și legăturile ei cu cultura popoarelor învecinate în feudalismul timpuriu. Cercetările privind această perioadă, intensificate mai ales în ultimii șapte ani, sînt atît de înaintate și de bogate în rezultate, încît, pe lângă concluziile esențiale cu privire la formarea poporului român și cristalizarea relațiilor feudale, au dus la individualizarea trăsăturilor și conținutului propriu culturii din sec. X—XIV. În feudalismul dezvoltat s-a urmărit mai ales cultura înfloritoare a epocii lui Ștefan cel Mare, atît în arheologie, cît și în celelalte domenii. Arheologia, așa cum era firesc, a adus o contribuție mult mai redusă pentru ultimele veacuri ale feudalismului, în care abundă izvoarele scrise interesînd domeniul culturii, împreună cu monumentele de arhitectură și obiectele de artă. Totuși, sub toate aspectele, cea mai puțin cercetată a rămas cultura acestei ultime etape — sec. XVII—XVIII — tot atît de interesantă sub raportul procesului de trecere de la o perioadă istorică la alta, ca și perioada de trecere la feudalism sau a feudalismului timpuriu. Fermenții culturii noi ai sec. al XIX-lea se găsesc aci, încît fără înțelegerea adîncă a acestor două veacuri nu se poate păși solid în domeniul culturii moderne.

Cea de-a doua observație de caracter general privește răspîndirea teritorială a cercetărilor legate de dezvoltarea culturii în toate cele trei provincii istorice românești. În ciuda faptului că, mai ales, în arheologie s-a căutat un echilibru în repartiția săpăturilor pe tot cuprinsul țării, ponderea cea mai mare rămîne încă a ținuturilor dobrogene și carpato-dunărene, după care urmează Moldova — îndeosebi partea de nord — și apoi Transilvania. De aceea în zona carpato-dunăreană se pot contura cu mult mai clar și mai unitar diferitele etape ale culturii locale și relațiilor ei cu lumea slavo-bizantină a Peninsulei Balcanice. În primul rînd, s-a putut întregi aci cultura din sec. al IV-lea pînă la începutul sec. al VII-lea, înfloritoare de-a lungul Dunării, începînd de la Turnu-Severin pînă în Deltă, dezvoltată la un nivel superior sub egida culturii bizantine, în cadrul vieții orășenești¹. Vestigiile numeroaselor construcții dezvelite împreună cu uneltele, obiectele de ceramică și podoabele oferă posibilitatea reconstituirii climatului și nivelului de civilizație și de artă al ținutului de la Dunărea de Jos, în cea mai timpurie etapă a relațiilor lui cu Bizanțul.

¹ Principalele rezultate ale acestei cercetări sînt grupate în rapoartele de cercetări publicate în revista „Dacia” 1945—1948, „Studii și cercetări de istorie veche”, 1950—1960 și *Materiale arheologice* 1954—1960, dar în afară de acestea o serie întreagă de studii ridică probleme interesante privind cultura acestei etape, cum sînt de pildă: Em. Condurachi, *Histria à l'époque du Bas Empire d'après les dernières fouilles archéologiques*, „Dacia”, n.s. I, 1957; Em. Condurachi, *Histria*, Meridiane, București, 1960; I. Barnea, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between, 1948—1958*, „Dacia”, n.s., II, 1958; I. Barnea, *Contributions to Dobroudja History under Anastasius I*, „Dacia”, n.s., II, 1958; I. Barnea, *Monumentele de artă creștină descoperite pe teritoriul R.P.R.*, „Studii teologice”, 1958, XI, nr. 5—6; D. Tudor, *Oțtenia romană*, București, 1958, capitolele privind etapa romană tîrzie și bizantină.

Această încheiere dobândește o semnificație încă mai generală dacă o situăm în ansamblul cunoștințelor despre cultura locală, constituită după părăsirea administrativă și militară a restului Daciei de către romani. Similitudinea dintre unele materiale descoperite în Transilvania, nordul Dunării și centrele dobrogene dovedește tocmai continuitatea și unitatea culturală a populației autohtone romanizate, care însă în zona dunăreană, în cadrul unei vieți de caracter orășenesc, se menține la un nivel superior, iar în celelalte zone este mai puțin evoluată în mediul rural.

Perioada despre care se poate spune că reprezintă în totalitatea ei și sub raport cultural, rezultatul cercetărilor actuale, este *feudalismul timpuriu*. Fără îndoială că sec. X—XIV sînt hotărîtoare pentru întreaga dezvoltare a societății românești în evul mediu, de aceea s-au și concentrat asupra ei cercetările din ultimii ani. În trecut, formarea culturii românești era situată abia în sec. al XIV-lea, privită ca o consecință directă a constituirii statelor feudale, Țara Românească și Moldova¹. Studiile aprofundate sau semnalările sporadice în legătură cu vechimea culturii și artei românești din Transilvania anterioară sec. al XIV-lea ale unor cercetători care au văzut mai limpede importanța acestei probleme, nu au fost utilizate chiar în lucrările de sinteză ceva mai recente. Ignorînd domeniul atît de interesant al artei din Transilvania, cît și ideea unor legături artistice cu lumea slavo-bizantină anterioare venirii lui Nicodim în Oltenia, unii cercetători au putut afirma, de pildă, că cele mai vechi monumente de zid s-au construit abia în sec. al XIV-lea, iar înainte au existat numai construcții de lemn. Datorită aceleiași concepții, s-a putut susține de asemenea că influența slavo-bizantină n-a pătruns în Transilvania. Alți cercetători au atribuit curentului de artă romanică, ale cărui ultime valuri au trecut Carpații în sec. XIII—XIV, cele dintîi începuturi ale arhitecturii în piatră, după care ar fi urmat etapa construcțiilor de stil bizantin. Urmărind apoi evoluția artistică doar sub aspectul influențelor, s-a ajuns la concluzia existenței unui stil „național” în arta Țării Românești abia la sfîrșitul sec. al XVII-lea, în etapa brîncovenească. Astfel de interpretări și concluzii greșite s-au transmis mai departe și altor cercetători străini, încît într-o carte despre civilizația bizantină, apărută relativ recent, în 1950, s-a mai putut afirma că arta românească s-a născut în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, sub influența artei sîrbești².

Datorită noii concepții istorice, în care fenomenele culturale nu pot fi considerate decît în complexitatea condițiilor social-economice care le generează, s-a desprins ideea formării unei culturi de caracter feudal încă din sec. al X-lea. Aceasta a apărut ca un corolar al celorlalte două concluzii, diriguitoare pentru toată istoria feudală românească: cristalizarea relațiilor feudale³ și încheierea procesului de formare a poporului român în

¹ N. Iorga și Gr. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1923, p. 3.

² L. Brehier, *Le monde byzantin*, vol. III: *La civilisation byzantine*, Paris, 1950, p. 564—565.

³ B. Cămpina, *Le problème de l'apparition des états féodaux roumains*, în *Nouvelles études d'histoire présentées au X-e congrès sciences historiques de Rome*, 1955.

sec. al X-lea¹. La nivelul informațiilor din anii 1952—1953, cînd s-a redactat *Scurta istorie a artelor plastice în R.P.R.*², pentru prima dată într-o lucrare de caracter general s-a emis ideea începuturilor artei feudale romînești înainte de întemeierea statelor, ținîndu-se seama de materialele mai vechi existente (Turnu-Severin, Argeș, monumentele transilvănene), de descoperirile arheologice realizate pînă atunci și de informația izvoarelor scrise. Totodată s-a subliniat aci vechimea artei populare, mai ales în domeniul construcțiilor³. Problema a fost reluată ulterior⁴ pe baza unui material cu mult mai bogat, care confirmă această teză, enunțată sumar în lucrarea citată. Materialele arheologice bogate, informațiile izvoarelor scrise legate de trăsăturile mai vechi care apar ca niște supraviețuiri tîrzii în cultura sec. al XIV-lea, au dus la lucrări care au subliniat însemnătatea excepțională a ținutului de la Dunărea de Jos pentru constituirea culturii romînești și asimilarea în această etapă a unor elemente noi din arta slavo-bizantină⁵. În aceste studii s-a putut determina existența unei culturi locale, care timp de patru veacuri evoluează în condițiile caracteristice feudalismului timpuriu, sub forma monumentelor de arhitectură în piatră și a unor numeroase obiecte de artă decorativă, mai ales ceramică și podoabe, la care se adaugă inscripțiile slave și grecești. S-a demonstrat astfel că teritoriul dobrogean, datorită legăturilor sale cu Bizanțul⁶ și Bulgaria⁷, constituie de fapt factorul hotărîtor în determinarea anumitor caractere proprii culturii din spațiul carpato-dunărean în sec. X—XIII, cu unele ecouri mai tîrzii și în Moldova⁸. Înfiorirea culturală din Dobrogea s-a generalizat în toate orașele dunărene, pînă la Turnu-Severin, și în Banat. Ea reprezintă de fapt renașterea în forme noi a vechilor centre bine cunoscute în sec. IV—VII. În Dobrogea și de-a lungul Dunării se reclădesc acum din ruinele aceleiași cetăți sau se construiesc altele noi și

¹ I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des protoroumains. La civilisation de Dridu*, „Dacia”, n.s. II, 1958. M. Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromîne în lumina săpăturilor de la Bucov (reg. Ploiești)*, SCIV, nr. 1, X (1959).

² *Scurta istorie a artelor plastice în R.P.R.*, vol. I. Artă romînească în epoca feudală, București, 1957, p. 7—10 și 23—39.

³ *Ibidem*, p. 9—22.

⁴ C. Nicolescu, *Începuturile artei feudale în țara noastră în lumina ultimelor descoperiri arheologice*, „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1, VI, (1959).

⁵ C. Nicolescu, *Aspecte ale relațiilor culturale cu Bizanțul la Dunărea de Jos în sec. X—XIV*, „Studii și cercetări de istorie medie”, V, 1962.

⁶ I. Barnea, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericiuța Garvân și Bizanțul în sec. X—XIII*, SCIV, nr. 3—4, IV, 1953, idem, *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală (sec. X—XII) de la Dinogelia*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, vol. I, 1951; idem, *Byzance, Kiev et l'orient sur le Bas-Danube du X-e au XII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire présentes au X-e Congrès des sciences historiques*, Rome-Bucarest, 1955.

⁷ Descoperirea inscripției de la Mircea-vodă din anul 943 și aceea a complexului de la Basarabi, inscripțiile de la Bucov și de pe unele amfore etc.; M. Comșa, *Die bulgarische Herrschaft des Donauwahrend des IX Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen*, „Dacia”, n.s., IV, 1960.

⁸ C. Nicolescu, *La céramique émailée roumaine à la lumière des dernières recherches*, „Byzantinoslavica”, nr. 2, XXI, 1960, idem, *Începuturile ceramicii monumentale în Moldova*, extras din volumul omagial G. Oprescu, București, 1961; Dan Tudor, *Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voinești-Iași*, în *Arheologia Moldovei*, vol. I, 1961.

mai puternice. Se înalță monumente diverse de cult¹ — biserici cimiteriale și mănăstiri —, în construcția cărora este evidentă circulația mai multor curente artistice. În inscripții², populația acestor orașe, așa cum arată izvoarele scrise și materialele arheologice, folosește limbile slavă și greacă. Ceramica tradițională se transformă sub înriurirea aceleia bizantine îmbogățindu-se cu noi tehnici, forme și ornamente³. Descoperirile noi au dat prilejul de a revizui datările și atribuțiile unor materiale scoase la iveală în trecut, care sînt integrate astfel informațiilor privind sec. X—XIII⁴. Cercetările dobrogene au însă un caracter relativ limitat. Materialele descoperite aci poartă marca împrejurărilor economice, sociale și politice create de migrații și de legăturile cu Bizanțul și cu Orientul. Ele urmăresc formarea culturii băștinașe și trăsăturile ei, mai ales în funcție de acești factori, integrînd-o astfel într-un circuit mult mai larg de istorie universală. Fenomenul cultural manifestat mai bogat în Dobrogea, unde a fost mai mult studiat, se petrece în aceeași vreme și în alte regiuni locuite de romîni, de pildă în Transilvania. Volumul relativ redus al săpăturilor arheologice și al cercetărilor în alte domenii privind mai ales sec. X—XIV în Transilvania ne împiedică a cunoaște cultura acestor provincii tot atît de bine ca aceea de la Dunărea de Jos. În genere, în Transilvania s-au valorificat, sub forma unor studii de mare interes⁵, materialele descoperite în cercetările mai vechi, uneori completate cu rezultatele ultimelor săpături arheologice. Ele privesc mai ales centrul Transilvaniei și Valea Mureșului, adică tocmai acea zonă care, ca și aceea dunăreană, a fost cel mai mult supusă trecerii diferitelor popoare migratoare. În schimb, teritorii mai izolate ale Transilvaniei, cele mai precis conturate în individualitatea lor, păstrînd cele mai curente tradiții culturale străvechi, așa cum sînt Țara Hațegului, Crișana, Maramureșul etc. sau vechile centre feudale romînești Morissena (Cenad), Biharia ș.a. au fost cu mult mai puțin cercetate. Cu excepția cetății de la Morești, unde s-au făcut săpături de mare amploare, în rest cele mai multe rezultate au oarecum caracter sporadic. Tratarea uneori prea sumară și generală a culturii romînești din Transilvania în feudalismul timpuriu, în lucrările de sinteză, este probabil urmarea acestei situații. Cu toate acestea, legînd rezultatele bogate de la Dunărea de Jos de acelea din Transilvania și din Moldova, s-au putut desprinde cîteva concluzii de caracter general, care privesc formarea și evoluția culturii romînești. Desigur că cea mai importantă încheiere sub raport istoric privește cronologia și originea procesului de constituire a

¹ I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul R. P. R.*, „Studii teologice” nr. 5—6, XI, 1958.

² I. Barnea, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie mineure*, „Dacia”, n.s., I, 1957.

³ Corina Nicolescu, *Ceramica smălțuită din sec. X—XV în lumina ultimelor cercetări arheologice*, SCIA, VI, 4 (1959).

⁴ I. Barnea, *Date noi despre Aziopolis*, SCIV, VI (1960); idem, *Descoperiri arheologice din epoca feudală la Mangalia*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VI, 1959.

⁵ K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad — Alba-Iulia*, SCIV, nr. 3—4, V (1954); idem, *Ținutul hunedorean în sec. IV—XII*, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*; idem, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958; idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bukarest, 1958.

culturii feudale românești. La Dunărea de Jos, în spațiul carpato-dunărean, la est de Carpați ca și în sud-vestul Transilvaniei s-a produs în sec. X—XI un neîndoielnic progres în domeniul culturii, care s-a cristalizat pe baza dezvoltării economice și social-politice a acestor teritorii.

O sinteză privind cultura românească în epoca feudalismului timpuriu va fi posibilă atunci când se vor adînci și vor spori cercetările în toate domeniile culturii privitoare la Transilvania, Banat și Moldova.

Cercetările privind sec. al XIV-lea și feudalismul dezvoltat (sec. XV—XVIII) au făcut progrese însemnate mai ales în domeniul culturii materiale. Printre cele mai importante realizări socotim rezultatele privind *viața orășenească*, mai bogate în Moldova, decît în restul țării. Roadele lor folosesc într-o largă măsură la cunoașterea culturii orășenești. Pe temeiul lor s-au putut desprinde unele caractere ale construcțiilor¹ și ale îmbrăcămînții² și s-au determinat produsele de caracter artistic local, în raport cu acele importate. Cultura materială a orașului medieval, mai bine documentată în Moldova, apare desprinsă din fondul local mai vechi, al feudalismului timpuriu, cînd orașele constituite în sec. al XIV-lea, sînt documentate arheologic ca așezări rurale. Elementele evident străvechi care apar în construcția locuinței orășenești, în olărie sau în îmbrăcăminte, în sec. XIV—XV, se regăsesc în arta populară din nordul Moldovei pînă azi. Similitudinile merg pînă la detalii de ordin decorativ, motivele întîlnite în evul mediu pe diferite obiecte găsite în cadrul orășenesc fiind comune cu acelea populare. Toate aceste mărturii duc la concluzia că orașul medieval românesc s-a dezvoltat pe vatra lui străveche, în care s-a succedat veacuri de-a rîndul populația băștinașă. Această concluzie rezultată din analiza fenomenului cultural constituie încă un argument pentru dovedirea originii locale a orașelor, înlăturîndu-se vechea teză burgheză a formării lor datorită colonizării populației germane, venită din Transilvania. Pe de altă parte, în cercetarea culturii orășenești, mai mult decît în aceea a clasei dominante, se poate surprinde procesul de asimilare a unor noi elemente, rezultate din progresul general economic intern sau din contactul cu cultura popoarelor învecinate sau mai îndepărtate, de care ne-au legat relații de schimb, politice sau culturale. Studiul culturii orășenești medievale este deosebit de important de asemenea pentru etnografie, deoarece, așa cum am arătat în *viața orașelor* din evul mediu se regădesc unele elemente ale culturii populare actuale. O problemă cu o sferă limitată, abordată de cercetările acestei etape, legată de *viața orașelor*, este aceea a construcțiilor militare. În contrast cu teza care susținea originea teutonică a cetăților moldovenești, s-a demonstrat în ultimele cercetări construirea Cetății de Scaun și a Cetății Scheia de la Suceava ca și a Neamțului în timpul lui Petru Mușat³. S-au putut

¹ Gh. Diaconu, *Observații cu privire la urmele vechiului tîrg al Sucevei în vremea marilor asedii otomane și polone în veacul al XV-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956.

² Corina Nicolescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova*, SCIA, III, 3—4 (1956), IV, nr. 1—2, (1957); IV, 3—4 (1957), passim.

³ Gh. Diaconu și N. Constantinescu, *Cetatea Scheia*, București, 1960; N. Constantinescu, *Date noi în legătură cu Cetatea Neamțului*, SCIV, nr. 1, XI (1960).

determina principalele restaurări ale acestor fortificații, între care cea mai importantă aparține epocii lui Ștefan cel Mare. Studiul monumentelor păstrate, îmbogățit prin interpretarea materialelor arheologice și a știrilor pe care le dau izvoarele scrise, au dus de asemenea la reconstituirea aspectului locuinței țărănilor, orășenilor și feudalilor¹. În genere, materialele arheologice legate de acelea privind istoria artei au ajuns la limpezirea și întregirea unor probleme multiple, pe care le ridică cultura din a doua jumătate a sec. al XIV-lea și prima jumătate a celui următor. Aceasta a însemnat un mare pas înainte nu numai pentru cunoașterea epocii amintite, dar și pentru explicarea mai aproape de realitate și înțelegerea mai adâncă a înfloririi culturale din epoca lui Ștefan cel Mare². Cercetarea culturii populare nu s-a redus însă doar la sfera orașului medieval, ci s-a extins asupra satului, în primul rând arheologic, prin cercetarea siliștilor, de asemenea mai mult adâncită în Moldova decât în celelalte provincii. Lucrarea în curs de apariție cuprinzând un repertoriu al siliștilor³ din Moldova, întocmit pe baza materialelor arheologice, este desigur cea mai importantă realizare în acest domeniu, la care se adaugă cercetările de la Hlincea, acelea din zona Bicazului etc. În folclor, în afară de culegeri de materiale și articole mărunte de caracter informativ, s-a publicat un studiu de mare amploare privind domeniul muzicii⁴. Cel mai bogat reprezentat, acordându-i-se și cea mai mare importanță, este domeniul manifestărilor plastice ale artei populare. Legind unele observații făcute pe baza monumentelor arheologice de aspectele artei populare s-a ajuns la câteva concluzii importante, care converg toate către ideea unității și continuității substratului străvechi dacic⁵. Unele elemente esențiale din construcția locuinței țărănești, piesele de bază, cele mai caracteristice ale portului popular, formele ceramicii ca și concepția ornamentală de ordin geometric reprezintă moștenirile transmise de veacuri populației băștinașe, de pe tot cuprinsul teritoriului țării. Recent, s-a abordat în câteva studii problema conținutului artei populare⁶. Adâncirea cercetării ornamenticii populare, urmărind originea și evoluția motivelor, sub raportul conținutului, al formei și al vechimii va da un adevărat sens istoric

¹ Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV—XVII*, SCIA, II, nr. 3—4 (1954).

² V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 286—312; Corina Nicolescu, *Arta epocii lui Ștefan cel Mare. Antecedente și etape de civilizație*, în *Cultura epocii lui Ștefan cel Mare* (sub tipar).

³ *Contribuție la cercetarea siliștilor din Moldova* (sub tipar) de M. Petrescu-Dimbovița, N. Zaharia și E. Zaharia.

⁴ T. Alexandru, *Instrumente muzicale populare*, București, E.S.P.L.A., 1956.

⁵ Fl. B. Florescu, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adam-Klissi (Tropaeum-Trajani)*, SCIA, II, nr. 3—4 (1956); Fl. B. Florescu, *Geneza costumului românesc*, SCIA, VI, nr. 1, (1959); Fl. B. Florescu, *Ceramica de la Marginea*, E.S.P.L.A., București, 1954; Paul Petrescu, Paul Stahl, *Ceramica din Hurezi*, E.S.P.L.A., București, 1955.

⁶ I. D. Ștefănescu, *Cu privire la stema Țării Românești. Arborele din pecețiile și bulele sigilare de aur*, „Studii și cercetări de numismatică”, I, București, 1957; P. Petrescu, „*Pomul vieții în arta populară din România*”, SCIA, VIII, nr. 1 (1961); P. Petrescu, *Calul și călărețul în arta populară din România*, în volumul omagial Gh. Opreșcu, București 1961; P. H. Stahl, *La dendrolâtrie dans le folklore et l'art rustique du XIXe siècle en Roumanie*, „Archivio Internazionale di Etnografia e Preistoria”, vol. II, Torino, 1959.

acestor studii, ale căror roade se vor putea folosi în problema originii formării poporului român și al istoriei culturii românești. În rest s-au publicat multe prezentări ale locuinței, costumului, ceramicii, în volume ample, cu bogate ilustrații, sau în mici broșuri de popularizare, care au în marea lor majoritate același caracter, sînt descriptive și contemplative, dar nu privesc istoric acest domeniu. Preocuparea exagerată de a evidenția valoarea estetică sau optimismul artei populare trădează în unele dintre aceste publicații un oarecare diletantism. În genere, accentul a căzut mai ales pe manifestările artei populare de caracter plastic, celelalte ramuri de artă rămînînd cu mult în urmă, chiar sub raportul strictei informații. Aspectele esențiale ale vieții țărănești legată de ocupații și meșteșuguri sînt încă prea puțin cercetate. În acest domeniu accentul a căzut mai ales pe construcții, urmărindu-se statistic răspîndirea anumitor tipuri, cît și caracterele diverselor forme de arhitectură dintr-o anumită zonă¹. S-a publicat încă prea puțin în domeniul meșteșugurilor țărănești². În genere, toate aceste publicații suferă de o lipsă esențială, explicarea istorică a unor caractere proprii pe care manifestările culturii populare le prezintă într-o anumită zonă. Astfel se știrbește tocmai interesul principal al acestui domeniu de necuprins ca timp și ca spațiu, valoarea lui considerabilă ca document de viață și izvor inepuizabil pentru cunoașterea în trecutul îndepărtat a poporului nostru. Faptul este cu atît mai îngrijorător, cu cît o serie întregă de fenomene proprii culturii populare, așa cum este firesc într-o epocă de largi și uriașe prefaceri ca a construirii socialismului, dispar. De aceea se impune înregistrarea lor științifică, cu înțelegerea istorică a fenomenului cultural, nu pur contemplativă.

Ținînd seama de importanța și de obligația cercetătorilor de a înregistra cît mai mult din aspectele culturii populare, se simte nevoia unei reviste speciale consacrate etnografiei, așa cum există în toate țările socialiste. Prezența în aceeași revistă a articolelor privind arta contemporană, arta feudală, teatrul, muzica etc. minimalizează importanța etnografiei, atît de bogat reprezentată încă în țara noastră.

Din epoca feudalismului dezvoltat s-au păstrat cele mai reprezentative și mai numeroase monumente de artă, în toate domeniile. Spre deosebire de cultura materială, arta clasei dominante a fost mai mult cercetată în trecut, în deosebi în domeniul arhitecturii și picturii, în care s-au publicat studii temeinice, de mare amploare. Numeroase opere, mai ales de artă decorativă, așteaptă publicarea în condițiile de cercetare actuale.

¹ P. Stahl, *Planurile caselor românești fărănești*, Sibiu, 1958; P. Stahl și P. Petrescu, *Arhitectura de lemn a Maramureșului*, în „Arhitectura R.P.R.”, nr. 1-2, 1958; *idem*, *Arhitectura populară din reg. Suceava*, „Arhitectura R.P.R.”, nr. 8 (1956); P. Petrescu, P. Stahl, *Decorul în arhitectura populară românească*, SCIA, VII, nr. 1, 1960; Fl. Stănculescu, A. Gheorghiu, P. Petrescu, P. Stahl: volumele de arhitectură populară tratată pe regiuni: București, Ploiești, Dobrogea, Hunedoara, Suceava, București 1957-1958; P. Stahl, *Case fărănești din Maramureș*, VIII, 2 (1961).

² P. Petrescu, P. Stahl, *Ceramica de la Hurezi*, București, 1955; T. Bănățeanu, *Ceramica populară din Țara Oașului*, București, 1957; Cornel Ieremie, *Pivele și vlltorile din mărghinimea Sibiului și de pe valea Sebeșului*, Sibiu, 1956; Paul Petrescu, Paul Stahl, *Arta populară în R.P.R. - Ceramica*, București, 1957.

Stadiul cercetărilor în acest domeniu este întrucîtva asemănător celui al artei populare, cu deosebirea că s-a publicat mai puțin atît sub raportul informativ, cît și al interpretării. Studiile apărute sînt în genere restrînse ca întindere, intercalate uneori în periodice, într-un noian de alte materiale în care se pierd sau sînt trimise la note. Unele dintre materialele de caracter informativ, abordează însă și probleme mai largi din istoria culturii¹, altele sînt limitate la semnalarea unor lucrări inedite, sau chiar cunoscute, la completarea sau corectarea unor inscripții etc. În alte articole s-a început cercetarea meșterilor artiști din evul mediu², problemă care n-a fost însă urmărită sistematic și perseverent. În genere, materialele publicate au caracter sporadic și întîmplător, oglindind lipsa de continuitate în urmărirea problemelor majore pe care le ridică arta medievală din țările romînești. Numărul foarte mare al operelor de artă aflate încă în cadrul unor monumente și colecții izolate, rămase încă necunoscute, impunea în primul rînd repertorierea lor sistematică. Astfel de lucrări, realizate în cele mai multe țări, constituie instrumente utile de lucru, pe baza cărora se poate păși la lucrări temeinice exhaustive de caracter monografic, sau la mari sinteze. Întocmirea *Repertoriului de monumente și opere de artă din epoca lui Ștefan cel Mare* a dovedit cu prisosință utilitatea și necesitatea unor astfel de lucrări. Pe de altă parte, unele publicații de amploare mai mare suferă de aceeași viziune contemplativă într-o prezentare pur descriptivă, uneori chiar de nuanță oarecum turistică, așa cum o și mărturisesc chiar autorii în introducere. A studia arta medievală strict formal echivalează cu lipsa totală de preocupare pentru înțelegerea mentalității medievale, a circulației diferitelor idei filozofice caracteristice acestei epoci, a desprinderii elementelor progresiste care tind spre realism, marcînd tendințele înnoitoare în etapele de trecere de la o perioadă la alta. Opera de artă este un document și orice fel de izvor interesează istoria prin conținutul lui, nu prin formă; este drept că, în acest caz, forma de exprimare a conținutului are o importanță deosebită, dar ea nu poate fi în nici un caz privită în sine și desprinsă de el. În acest bogat domeniu, în care s-au abordat încă prea puține probleme esențiale, desigur că cea mai apreciazabilă încercare și importantă realizare o reprezintă lucrarea lui V. Vătășianu³. De mare amploare, ea îmbrățișează toate genurile de artă din feudalismul timpuriu pînă la mijlocul sec. al XVI-lea. Două coordonate dau sensul esențial materialelor și ideilor acumulate în această lucrare: urmărirea originilor artei romînești, a legăturii dintre arta celor trei provincii istorice și sublinierea trăsăturilor ei proprii. De asemenea, preocuparea de arta existentă în perioada anterioară întemeierii, cît și întregirea imaginii sec. al XIV-lea în Moldova și

¹ M. Berza, *Ultimul manuscris miniat din epoca lui Ștefan cel Mare*, SCIA, nr. 3—4, II (1955); *idem*, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1—2, II (1955); *idem*, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, SCIA, nr. 1—2, III (1956); E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și cîteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, SCIA, nr. 1—2, IV, 1957.

² Th. Voinescu, *Zugravul Pîtroul Mutul și școala sa*, SCIA, nr. 3—4, II, (1955), *idem*, *Din legăturile artistice ale Țării Romînești cu Transilvania (Meșteri argintari)*, SCIA, nr. 1—2, III, (1956).

³ *Istoria artei feudale în țările romînești*, vol. I, București, 1958.

Țara Românească, etapă prea puțin cunoscută în trecut, sînt rezultatul unei noi concepții, care stă la baza acestei importante lucrări. Lucrarea este inegală însă din punct de vedere al informației, capitolele privind pictura și artă decorativă fiind mai puțin aprofundate față de acelea consacrate arhitecturii.

Bilanțul realizărilor celor cincisprezece ani de studii în domeniul culturii medievale este desigur excedentar. Concluziile de ordin general desprinse pe baza studiilor îmbrățișînd diverse forme ale culturii rămîn bunuri cîștigate definitiv pentru istoria românească. În viitor ele vor trebui continuate, îmbogățite și adîncite printr-o cercetare tot mai cuprinzătoare, pentru a putea împlini astfel studiile de sinteză absolut necesare, accesibile maselor largi și cercetătorilor din alte țări.

DESTRĂMAREA FEUDALISMULUI ȘI ÎNCEPUTURILE CAPITALISMULUI

DE

S. COLUMBEANU și C. ȘERBAN

Studierea lucrărilor teoretice marxist-leniniste apărute în ediții de masă după 23 August 1944 și a documentelor P.C.R., care cuprind aprecieri profund științifice asupra istoriei în general și a istoriei patriei în special, au deschis largi perspective medievistilor din țara noastră pentru stabilirea condițiilor istorice de trecere de la feudalism la capitalism. În acest sens ei au studiat fragmentul unei lucrări, descoperit printre manuscrisele lui F. Engels, care a fost publicat sub titlul *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*¹.

Astfel, pentru prima dată în manualul *Istoria României* redactată în 1947 de un colectiv de istorici — a cărei apariție a constituit un rezultat pozitiv al istoriografiei marxiste românești² — a fost ridicată și la noi problema „destrămării feudalismului și a dezvoltării capitalismului”³, căreia i-a urmat un studiu mai amplu apărut trei ani mai târziu și intitulat *Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova*⁴. Deși aceste lucrări au avut unele lipsuri, inerente unui astfel de început, ele au adus o importantă contribuție prin analiza marxistă a acestui fenomen istoric care în vechile lucrări ale istoriografiei burgheze era ignorat cu totul.

Dezbaterile în rîndul istoricilor sovietici din anii 1949—1951 a problemei orînduirii feudale și a orînduirii capitaliste din istoria U.R.S.S.

---

¹ F. Engels, *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*, Ed. P.C.R., 1945. O nouă ediție a acestui fragment a fost publicată în F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 183—194.

² *Istoria României*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960, p. VII.

³ *Istoria României*, sub redacția lui M. Roller, București, 1947.

⁴ Gh. Georgescu-Buzău, *Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova*, Colecția Contemporanul, <București>, 1950.

au contribuit la lămurirea de către istoricii noștri a diferitelor aspecte ale problemei destrămării feudalismului și a formării relațiilor capitaliste¹. În acest sens, prin comunicarea² prezentată la lucrările sesiunii a secțiunii de științe istorice-filozofice și economico-juridice a Academiei R.P.R. din 21-24 decembrie 1953, se face un pas înainte în tratarea acestei probleme, prin faptul că autorul, combătând pe vechii istorici, care au denaturat realitatea istorică, scoate în evidență unele aspecte noi ale problemei rezultate din analiza, în special, a documentelor de arhivă. Cu toate acestea, până în prezent problema destrămării feudalismului și a formării relațiilor capitaliste nu numai în Țara Românească și Moldova, dar și Transilvania rămâne deschisă în fața cercetătorilor noștri.

Pentru perioada descompunerii feudalismului, dacă luăm în considerare numărul lucrărilor publicate și problemele dezbătute, credem că preocupările principale ale istoricilor s-au concentrat îndeosebi asupra *cercetării raporturilor agrare*. Studiile și articolele în această privință au căutat să arate în ce măsură s-a agravat exploatarea țărănimii într-o perioadă când domeniul feudal era în plin proces de transformare dintr-o unitate economică închisă într-o întreprindere agricolă care produce pentru piață.

Dintre studiile și articolele, destul de multe la număr, care tratează asemenea probleme cităm, în primul rând, lucrările acad. A. Oțetea. Într-un articol publicat în anul 1954, privind constrângerea extraeconomică³, acad. A. Oțetea arată că boierii s-au servit de toate mijloacele care le-au stat la îndemână pentru a-și asigura brațele de muncă necesare exploatării moșiilor, în vederea unei producții de cereale marfă.

Dar preocuparea de căpetenie a acad. A. Oțetea a constat în încercarea sa de a aplica la condițiile specifice din Moldova și Țara Românească teza lui Engels asupra apariției și dezvoltării unei a doua iobăgii în țările de la răsărit de Elba. Pe linia acestei preocupări, acad. A. Oțetea a scris două lucrări: una apărută în 1955, de mai mici proporții⁴ în care schițează liniile generale de dezvoltare și caracteristicile celei de-a doua iobăgii în Moldova și în Țara Românească, și o a doua apărută în 1960, reprezentând un întins studiu de analiză și sinteză, care dezvoltă și completează ideile enunțate în prima lucrare⁵, pe baza noilor documente apărute și a desbaterilor care au avut loc pe această temă. Autorul tratează relațiile agrare începând cu perioada reformelor lui Constantin

¹ Vezi „Voprost istorii”, nr. 11, 1949; nr. 1-3, 1950; nr. 5-12, 1950; nr. 1-2, 1951, iar rezultatele discuției cu privire la periodizarea istoriei U.R.S.S. sînt publicate în nr. 3, 1951.

² Al. Vianu, *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în țările române*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, partea I, Ed. Academiei R.P.R., 1954.

³ *Constrîngerea extraeconomică a clăcașilor la începutul secolului al XIX-lea*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, partea a II-a, București, Ed. Acad. R.P.R., 1954.

⁴ *Le second asservissement des paysans roumains (1746-1821)*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1955 (extras).

⁵ *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

Mavrocordat și încheind cu epoca regulamentară (1831—1848)¹. Perioada 1746—1831 e considerată ca perioada în care au apărut și s-au format premisele apariției celei de-a doua iobăgii. Fenomenul ca atare se va manifesta în toată plenitudinea lui după intrarea în funcție a Regulamentului organic.

Pentru istoria țărănimii muntene a atras atenția un studiu care se ocupă de relațiile agrare în vremea lui Constantin Mavrocordat². Autorul, pe baza unor documente inedite, pune într-o lumină nouă geneza politicii de reforme, atribuită în trecut influenței filozofiei luminate. De asemenea, un alt element nou îl constituie faptul că se stabilește documentar că cea mai veche reglementare urbarială datează de la începutul stăpînirii austriece în Oltenia și nu din timpul domniei lui C. Mavrocordat.

Un alt studiu³ tratează în continuare istoria țărănimii muntene după reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746 pînă la 1774. Ocupîndu-se de urmările reformei lui Mavrocordat, autorul ajunge la concluzia că această reformă n-a adus o rezolvare problemei țăranilor clăcași. Astfel, abolirea rumîniei a pus capăt numai dependenței personale a țăranilor față de stăpînii de moșii, dar nu a desființat dependența reală decurgînd din „stăpînirea pămîntului de către boieri și minăstiri”.

Situația țărănimii moldovene în sec. al XVIII-lea, sau mai bine zis în prima jumătate a acestui secol, e analizată în două studii, unul referitor la aplicarea așezămîntului fiscal al lui Constantin Mavrocordat și altul la obligațiile țăranilor în prima jumătate a sec. al XVIII-lea⁴. Primul studiu relevă lipsa de eficiență a noii organizări fiscale din cauza cererilor crescînde ale turcilor și a tendinței domnului de a acumula sume cît mai mari de bani, iar al doilea subliniază intensificarea exploatarei care rezultă din specificarea tot mai detaliată a obligațiilor acestora în actele publice.

Istoria relațiilor agrare la începutul sec. al XIX-lea este tratată în unele studii care se ocupă cu situația țărănimii muntene după răscoala lui Tudor Vladimirescu. În aceste studii se subliniază tendința permanentă a boierilor de a intensifica exploatarea sub pretextul îndepărtării urmărilor răscoalei și a obținerii de despăgubiri, care în majoritatea cazurilor se exprimau prin mărirea numărului zilelor de clacă⁵, în opoziție cu tendința sătenilor de a menține vechile învoieli cu zile de clacă mai puține⁶.

¹ Vezi în această privință un articol mai succint publicat de acad. A. Oțetea și G. Oțetea: *Țăranii sub Regulamentul Organic*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, Societatea pentru științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1956.

² Șerban Papacostea, *Contribuții la problema relațiilor agrare în Țara Românească din prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., 1959.

³ Fl. Constantiniu, *Situația țăranilor din Țara Românească în perioada 1746—1774*, „Studii”, nr. 3, VI (1959).

⁴ N. Corivan, *Aplicarea așezămîntului fiscal al lui Constantin Mavrocordat cu privire la perceperea birului (1741—1743)*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Seria III (științe sociale), VI (1955), fasc. nr. 3—4; *idem*, *Contribuții la obligațiile țăranilor din Moldova în prima jumătate a sec. XVIII*, *ibidem*, VIII (1957), fasc. 1.

⁵ S. Iancovici, *Lupta maselor fărânci împotriva exploatarei boierești după răscoala din 1821*, „Studii”, nr. 3, XIV (1961).

⁶ S. Columbeanu, *Evoluția raporturilor agrare din Țara Românească, după răscoala lui Tudor Vladimirescu și pînă la Regulamentul organic (1822—1831)*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

De asemenea, într-unul din studiile pomenite se încearcă și o tratare cât mai largă a complexelor aspecte ale rentei în bani în această perioadă¹. În sfârșit, într-un alt articol privind caracterul exploatării țărănimii în deceniile anterioare răscoalei din 1821² se face o paralelă între exploatarea boierească și exploatarea pe cale fiscală-administrativă, arătând că boierii exploatau mai mult în calitatea lor de dregători administrativi și fiscali decât în calitate de stăpîni de moșii.

Printre primele lucrări care tratează de pe poziții marxiste relațiile agrare din Transilvania se situează articolul acad. D. Prodan asupra condițiilor în care se făcea robota³. Folosind un bogat material edit și inedit, acad. D. Prodan reconstituie imaginea complexă a poverii copleșitoare a robotei în sec. al XVIII-lea în diferite regiuni ale Transilvaniei. Un capitol special e consacrat „abuzurilor”, înfățișându-se aspecte deosebit de impresionante ale tratamentului inuman la care erau supuși iobagii din Transilvania de către grofi.

Pe linia preocupărilor sale privind iobăgia a doua, acad. A. Oțetea și-a îndreptat atenția și asupra situației țărănimii din Transilvania în preajma răscoalei lui Tudor Vladimirescu⁴. Acad. A. Oțetea subliniază marelă răsunet al răscoalei din 1821 în Transilvania, prin numeroase documente citate care atestă agitația și nerăbdarea cu care țărani ardeleni așteptau pe conducătorul răsculaților olteni să facă dreptate și în satele lor.

O prezentare sintetică a istoriei agrare din Transilvania în perioada descompunerii feudalismului este cuprinsă în capitolul VII al lucrării consacrată istoriei acestei provincii, apărută în 1960⁵. Acest capitol pune în lumină tendința nobilimii locale de a mări producția de cereale marfă ca urmare a lărgirii pieții interne, precum și urmările care au avut loc pe plan social din această cauză.

În afara studiilor și articolelor cu caracter general, care cercetează problemele legate de relațiile agrare în timpul descompunerii feudalismului, istoriografia noastră marxistă a mai dat și contribuții interesante de istorie locală privind relațiile agrare din anumite regiuni sau de pe unele domenii⁶.

¹ S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 35—48.

² *Idem*, *Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800—1820)*, „Studii”, nr. 3, XVI (1961).

³ *Despre condițiile în care se făcea robota*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, partea I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1954.

⁴ *Țărani romni din Transilvania și mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, „Studii”, nr. 6, IX (1956).

⁵ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, cd. a II-a, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961.

⁶ Gh. Platon, *Din lupla mării boierimi pentru acapararea de noi pământuri în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Balla Bralșutui*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria a III-a (științe sociale), VI (1955), fasc. nr. 3—4; Gh. Gorgănescu-Buzăa, *Un mare latifundiar în Moldova, după tratatul de la Adrianopol: Mihai Sturza*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957; Géza Kovács, *Date privilegiate la răpirea pământurilor iobăgești din Transilvania pe moșiile familiei Bánffy*, „Studii și articole de istorie”, vol. I, București, 1956; Ecaterina Negruți, *Luptele țăranilor de pe domeniul Ghica-Comănești în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957.

O problemă de un mare interes, a cărei abordare este încă la început, este aceea a diferențierii țărănimii în perioada descompunerii feudalismului ca urmare a dezvoltării pieței interne. Până acum a apărut un număr mic de studii în acest sens și care privesc numai Moldova. Problema a fost cercetată în special pentru regiunile de munte și deal ale Moldovei, unde o pătură restrinsă de țărani a avut un rol important în procesul prelucrării lemnului de construcție pentru export și în creșterea vitelor pentru vânzare ¹.

De asemenea, o altă problemă a cărei tratare se află la începuturile sale e aceea a economiei domeniului feudal. Producția, veniturile și cheltuielile din cadrul marilor gospodării moșierești sau mănăstirești sînt tratate, monografic, doar într-un număr foarte restrins de articole. Astfel într-un articol publicat în anul 1962 se analizează conținutul unei condicii de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor din Țara Românească în perioada 1730—1741 ², unde, pe baza diferitelor categorii de venituri, autorul ajunge la concluzia participării active a domeniului la viața comercială a timpului. Pentru începutul sec. al XIX-lea cităm un articol în care se face o analiză a condicii de socoteli pe anii 1825—1826 a moșiei Hoisești de sub stăpînirea boierului moldovean Dracache Roset, condică în care apar suprafețele cultivate, producția, veniturile și cheltuielile gospodăriei boierești ³.

De o atenție deosebită s-au bucurat în noua noastră istoriografie numeroasele frământări sociale din aceas'tă perioadă. Pentru Țara Românească și Moldova au fost studiate mișcările care au premers răscoalei populare din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu ⁴ și apoi unele aspecte ale acestei răscoale.

Un scurt studiu semnat de acad. A. Oțetea analizează un important document găsit în anul 1955 la Budapesta — legământul lui Tudor față de Eterie ⁵. Se pun în lumină unele aspecte mai puțin cunoscute ale legăturilor lui Tudor cu Eteria, cum ar fi angajamentul luat de șeful pandurilor de a ridica masele populare pentru a ușura trecerea lui Alexandru Ipsilanti peste Dunăre.

Un alt articol consacrat împlinirii a 140 ani de la izbucnirea răscoalei din 1821 se ocupă în special de latura socială a acesteia, autorul

¹ C. Istrate, *Despre diferențierea țărănimii clăcașe în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, XII (1961), fasc. 1; vezi și Gh. Platon, *Cu privire la dezvoltarea pieței interne a Moldovei în preajma Regulamentului organic*, „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza”, Secț. III (șt. sociale), tom. V, 1959.

² S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a sec. XVIII-lea*, „Studii”, nr. 1, XV (1962).

³ Sl. Diamandi, *O gospodărie moșierească din Moldova în prima jumătate a sec. XIX-lea*, în „Studii”, nr. 2—3, IV (1956).

⁴ I. Neacșu, *Revolta pandurilor din decembrie 1814 — februarie 1815*, „Studii”, nr. 1, X (1957); N. Camariano, *Un document important referitor la organizația revoluționară secretă din București (1816). Denunțul tînăntal lui Ioan vodă Caragea*, „Studii”, nr. 5, IX (1956).

⁵ Acad. A. Oțetea, *Legământul lui Tudor Vladimirescu față de Eterie*, „Studii”, nr. 2—3, IX (1956).

analizînd atitudinea diferitelor clase sociale față de răscoală¹, problemă tratată cu cîțiva ani mai înainte într-o lucrare mai întinsă². În sfîrșit, în legătură cu răscoala condusă de Tudor Vladimirescu mai sînt de menționat acele articole în care se cercetează componența socială și acțiunile oastei de panduri și participarea locuitorilor din satele oltene la răscoală³.

Spre deosebire de istoriografia burgheză care a accentuat îndeosebi caracterul național, antifanariot al răscoalei din 1821, noua noastră istoriografie marxistă a scos în evidență caracterul social-economic al răscoalei, de luptă a maselor populare împotriva exploatării feudale, căreia îi era subordonat caracterul de luptă de eliberare națională de sub jugul otoman exercitat prin intermediul domnilor fanarioți.

Alte manifestări ale luptei de clasă la începutul sec. al XIX-lea sînt frămîntările sociale din jurul anului 1830. Astfel, un articol se ocupă de fuga locuitorilor din ostroavele Dunării retrocedate Țării Romînești prin tratatul de la Adrianople⁴, iar un altul prezintă o serie de informații noi asupra acestei interesante și caracteristice forme a luptei de clasă: haiducia, care luase o mare extindere la începutul sec. al XIX-lea⁵. Lupta țărănimii în perioada regulamentară e cercetată într-un articol care relevă formele diverse ale rezistenței clăcașilor împotriva exploatării din ce în ce mai apăsătoare⁶.

În ce privește Moldova, o serie de studii tratează pe baza unor materiale documentare noi marile mișcări din anii 1831—1834⁷. Se arată cauzele acestor mișcări: intensificarea exploatării introdusă de Regulamentul organic și formele de manifestare ale acestor mișcări: fuga și răscoala armată la care au participat peste 60.000 de țărani acționînd în unele cazuri în mod organizat, ceea ce dovedește ridicarea conștiinței maselor țărănești.

Lupta maselor populare din Transilvania a fost de asemenea o preocupare de căpetenie a cercetărilor perioadei descompunerii feudalismului din această provincie. Două interesante studii despre marea

¹ N. Adăniloae, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, „Studii” nr. 3, XIV (1961).

² *Idem*, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Buc. 1956.

³ I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, p. a II-a; *idem*, *Participarea locuitorilor satelor din Oltenia la răscoala din 1821*, „Studii”, nr. 2, IX (1958).

⁴ S. Iancovici, *Fuga locuitorilor din ostroavele Dunării din cauza exploatării boierești*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960).

⁵ *Idem*, *Materiale privilegiate la haiducia lui Tunsu și Grozea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II.

⁶ A. Stan, *Forme de luptă a țărănimii muntene sub Regulamentul Organic pînă la revoluția din 1848*, „Revista Arhivelor”, nr. 2, IV, (1961).

⁷ Valerian Popovici, *Cauzele mișcării țărănești din Moldova oglindită în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831—1833*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, serja III (șt. sociale), V (1954) nr. 3—4; *idem*, *Date noi cu privire la organizarea și reprimarea răscoalelor țărănești din Moldova din anul 1831*, *ibid.*, VII (1956), fasc. 1; vezi și Gh. Platon, *Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834*, „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza”, Iași, Seria III (șt. sociale), tom. IV, 1958.

răscoală populară antihabsburgică în Banat în anii 1737—1739¹ arată că principala cauză a izbucnirii ei a fost revenirea dominației habsburgice în Banat însoțită de o înăsprire a exploatării prin creșterea robotei, a impozitelor și introducerea unor noi obligații față de stat.

Marea răscoală din 1784—1785, care a dat o puternică lovitură feudalismului în Transilvania, este tratată în recenta sinteză a istoriei Transilvaniei² și într-o altă lucrare apărută în 1962, destinată unor cercuri mai largi de cititori³. În lucrarea de sinteză asupra istoriei Transilvaniei, răscoala e caracterizată ca expresie a izbucnirii fățișe și violente a contradicțiilor sociale în perioada de trecere de la feudalism la capitalism, în cealaltă lucrare, autorul pune accent pe caracterul social al răscoalei, subliniind că acestuia îi era subordonat caracterul național și religios.

Tot în legătură cu răscoala din 1784—1785, menționăm câteva articole care se ocupă cu răsnetul avut de răscoală în Banat⁴ și în celelalte părți ale Transilvaniei⁵, precum și de frământările sociale care au continuat în regiunea răscoalei după înăbușirea ei⁶. De asemenea, s-a mai cercetat, pe baza unor izvoare noi, puternicul ecou al revoluției franceze în rîndurile țărănimii transilvănene⁷ într-o perioadă cînd amintirea marii răscoale din 1784—1785 era încă deosebit de vie.

Încheind această succintă prezentare a lucrărilor privind relațiile agrare în timpul descompunerii feudalismului, putem aprecia că noua noastră istoriografie marxistă, folosind un bogat material documentar rămas neutilizat de istoriografia burgheză, a pus în lumină o serie de aspecte noi ca: evoluția clăcii, evoluția rentei în bani, modul în care s-au aplicat diferitele așezăminte agrare, formele de luptă ale țărănimii împotriva exploatării. Fără a se fi epuizat obiectul cercetării, putem afirma că problemele mari, legate de istoria raporturilor dintre stăpîinii de moșii și țărani clăcași în timpul descompunerii feudalismului, au fost în general lămurite.

¹ Aurel Țintă, *Lupta maselor populare din Banat împotriva exploatării habsburgice în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, „Studii și articole de istorie”, vol. II, București, 1957; Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II. În legătură cu lupta de clasă din Banat, vezi și un alt articol semnat de A. Țintă: *Lotria — formă de luptă a poporului din Banat împotriva stăpînirii habsburgice*, „Studii”, nr. 3, XII (1959).

² *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 263—273.

³ Gh. Georgescu-Buzău, *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, Edit. polit., București, 1962; *idem*, *Caracterul răscoalei țărănești din Transilvania de la 1784, văzută din istoriografia burgheză română*, „Studii”, nr. 5—6, VIII (1955).

⁴ A. Țintă, *Răsnetul răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan în Banat*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960).

⁵ I. Săbău, *Ecourile răscoalei lui Horia în părțile de nord-vest ale Transilvaniei*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, V (1962).

⁶ *Idem*, *Frământările sociale și politice în munții Apuseni în anul 1790*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, II (1959).

⁷ *Idem*, *Problema influenței primei revoluții burgheze din Franța asupra agitațiilor țăranilor din Transilvania din anul 1790*, „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959; *idem*, *Lupta țăărănimii transilvănene împotriva sarcinilor militare în timpul războaielor duse de Imperiul habsburgic împotriva revoluției franceze (1792—1797)*, „Studii”, nr. 2, XIII (1960).

De asemenea, a fost supusă discuției problema foarte controversată a existenței iobăgiei a doua în Moldova și Țara Românească, care deschide în fața istoricilor un câmp larg de cercetare. S-au făcut unele începuturi în problema raporturilor țărănimii cu statul, concretizate în fiscalitatea excesivă care se îmbina cu exploatarea moșierească, în aceea a diferențierii țărănimii în perioada descompunerii feudalismului și, în fine, relativ la structura economică a domeniului feudal. Acestor probleme va trebui să li se dea pe viitor o mai mare atenție.

Istoria meșteșugurilor a preocupat pe istoricii medievaliști în mod unilateral, aceștia concentrându-și mai mult atenția asupra breslelor de meșteșugari și asupra contradicțiilor social-economice care subminau aceste asociații profesionale. Alcătuit cu prilejul aniversării semi-mileniului orașului București (1959), articolul consacrat breslelor bucureștene în sec. XVIII-lea¹ ridică o serie de probleme mai ales sub aspectul luptei economice pe care conducerea breslelor a dus-o pentru menținerea monopolului producției și al desfacerii mărfurilor. O altă lucrare ridică importanta problemă a decăderii și descompunerii breslelor care nu mai puteau să satisfacă, în perioada de destrămare a feudalismului, cerințele pieții interne în continuă lărgire².

Monografiile asupra activității meșteșugurilor și o sinteză a istoriei meșteșugurilor din cele trei principate în perioada de destrămare a feudalismului și a formării relațiilor capitaliste nu au constituit o preocupare specială a istoricilor. În schimb s-au alcătuit studii și articole privind separat activitatea unor meșteșuguri³; ele au calitatea de a dezvălui și problemele ce au frământat pe meșteșugarii respectivi în perioada destrămării relațiilor feudale⁴.

Apariția și dezvoltarea manufacturilor pe teritoriul patriei noastre a fost succint tratată în unele lucrări de sinteză ale vechii istoriografii. De aceea istoricii marxști sînt azi nevoiți să reia problema de la început. Astfel, în lucrările monografice și de sinteză, autorii lor au căutat să cuprindă aspecte noi și cit mai variate ale problemei: specificul întreprinderii, utilajul și nivelul tehnicii, procesul de producție, poziția socială și modul de retribuție al forței de muncă, contradicțiile sociale și formele luptei de clasă⁵.

¹ C. Șerban, *Breslele bucureștene în sec. XVIII*, „Studii”, nr. 6, XII (1959); referitor la organizarea profesională, vezi și Șerban Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, „Revista Arhivelor”, III (1960), nr. 1.

² Ladislau Fodor, *Despre problema descompunerii breslelor din Odorhei, în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, „Studii”, nr. 1, IX (1956).

³ Gh. Ceaușel și Matei D. Vlad, *Contribuții cu privire la studiul morilor de la Buzău*, „Studii și articole de istorie”, II, 1957; C. T. Jiga, *Contribuții privind țesătoria breslași din Țara Btrsei în sec. al XVIII-lea*, „Studii și articole de istorie”, III, 1961.

⁴ Gertruda Bardos, *Din viața meseriașilor timișoreni în sec. al XVIII-lea*, „Studii și articole de istorie”, III, 1961.

⁵ C. Șerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pocioaiște și București*, „Studii”, nr. 3, V (1952); S. Jako, *Istoricul manufacturilor de potasă din valea Ungurului și Calin*, „Studii și cercetări științifice” Cluj, nr. 3—4, 1953; Bujor Surdu, *Manufactura de hirtie de la Făgăraș*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, 1954; Vl. Diculescu, *O manufactură de ceramică la Tg. Jiu, 1832—1863*, București 1956; C. Turcu, *Fabrica de sare huscă*

Relativ la apariția preproletariatului în țara noastră, nu numai în agricultură, dar și în întreprinderile de tipul cooperăției capitaliste simple, în manufacturi și fabrici au fost subliniate o serie de probleme interesante într-o lucrare de sinteză consacrată formării și dezvoltării clasei muncitoare în România. Perioadei destrămării feudalismului și începuturilor capitalismului autorii i-au acordat un spațiu destul de larg¹.

Interesante sînt încercările unor istorici de a stabili caracterul manufacturilor din Țara Românească și Moldova. Călăușiți de învățătura marxist-leninistă, autorii acestor lucrări au stabilit pe de o parte ce categorii de întreprinderi sînt de tipul cooperăției capitaliste simple, și care pot fi numite pe drept manufacturi², iar pe de alta caracterul relațiilor lor de producție³. Observația unuia din acești autori potrivit căreia „în mare majoritate a ramurilor industriale (din Moldova) s-a trecut direct de la cooperăția capitalistă simplă la mașinism”⁴, credem că este interesantă, dar că pentru stabilirea inexistenței stadiului manufacturier în Moldova, problema rămîne încă deschisă.

În domeniul industriei extractive s-au elaborat studii și articole cu conținut mult mai variat, avînd și o extindere geografică mult mai mare, adică referindu-se la tot teritoriul țării noastre; cele mai numeroase se referă însă la situația din Transilvania. Din toate acestea se remarcă lucrarea acad. D. Prodan, care studiind activitatea tuturor minelor din Transilvania ajunge la concluzia că în preajma anului 1848 minierul era unul din cele mai puternice surse economice ale țării și că aici se formase o burghezie care colabora cu nobilimea, și o muncitorime care făcea cauză comună cu țărani în lupta de clasă⁵.

Cu rezultate sînt și studiile în legătură cu inovațiile tehnice miniere de la exploatarea aurului în munții Apuseni, inovații care ridică pro-

de la Luncani (1819), în „Arhivele Statului”. 125 de ani de activitate, 1831—1956, București, 1956; C. Șerban, *Stiri despre o sticlărie din finutul Romanului la sfîrșitul sec. al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, București 1957; El. Limona, *Documente referitoare la moara de hîrtie de deasupra Strugarului*, „Studii”, nr. 1, XV (1962); Șt. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, Buc. 1955; Gh. Georgescu-Buzău, *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Țara Românească și Moldova în perioada premergătoare Unirii celor două țări (1829—1859)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960; Bujor Surdu, *Problema nașterii și caracterului manufacturilor de stat din Transilvania în sec. al XVIII-lea*, „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, nr. 1—4, 1956.

¹ Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial, Ed. politică, Buc., 1959 p. 17—111.

² L. Boicu, *Despre stadiul manufacturier al industriei din Moldova*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, I, 1960, filiala Iași a Academiei R.P.R.

³ Al. Vianu, *Considerații asupra caracterului și rolului întreprinderilor industriale din țările române, de la sfîrșitul sec. XVIII*, „Studii și articole de istorie”, București, 1955.

⁴ L. Boicu, *op. cit.*, p. 135; vezi și Augustin Z. N. Pop, *Un memoriu despre fabrica de hîrtie a lui Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, București, 1955; Valerian Popovici, *Un important document privind începuturile industriei hîrtiei din Moldova*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1958; Bujor Surdu, *Cîteva știri despre manufactura de postav de la Pociovaliște (1793)*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959.

⁵ D. Prodan, *Date asupra minierului Transilvaniei în preajma anului revoluționar 1848*, „Studii”, nr. 3, III (1950).

ductivitatea muncii la un adevărat record¹, precum și lucrările privind situația sanitară din industria extractivă².

Problemele referitoare la industria minieră nu se referă numai la condițiile grele de muncă suportate de muncitori, ci și la formele luptei acestora împotriva exploatării. Un aspect deosebit îl oferă participarea minerilor din Transilvania la răscoala lui Horia³ și mișcarea grevistă de la Băița (1804), mișcare care a întărit minerilor „sentimentul de unitate și solidaritate în lupta împotriva exploatării capitaliste”⁴.

Cele relative la Țara Românească și Moldova sînt în număr mai mic și privesc probleme cu totul variate: forța de muncă în exploatarea petrolului⁵, aspectele social-economice ale exploatării aurului⁶ și a altor minereuri⁷.

Dintre acestea se remarcă studiul referitor la lupta de clasă dusă de minierii (șavgăii) de la Tg. Ocna din Moldova care a culminat prin „revolta” din 1813. Pe baza documentelor inedite și printr-o judicioasă interpretare, autorul ajunge la concluzia că această revoltă constituie „un moment deosebit de important în istoria luptei oamenilor muncii pentru eliberarea lor de exploatare”⁸.

Numeroasele lucrări consacrate comerțului se referă mai ales la comerțul exterior și de tranzit. Vechile informații în legătură cu Casa Haagi Constantin Pop din Sibiu au fost puse într-o nouă lumină, fapt care a permis acad. A. Oțetea să stabilească rolul progresist pe care l-au jucat unii negustori de felul lui Haagi Constantin Pop în epoca formării capitalului comercial⁹.

De un real folos a fost și cercetarea și inventarierea unor fonduri de arhivă care au permis publicarea unor lucrări privind activitatea negustorilor și a caselor de comerț din Sibiu, Brașov și București foarte frecvente la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea¹⁰.

¹ Al. Neamțu, *Inovatori romîni în tehnica minieră din Transilvania în a doua jumătate a secolului XVIII*, „Studii”, nr. 2, X (1957).

² *Idem*, *Situația sanitară pe domeniul minier al Zlatnei în anii revoluției 1848—1849*, „Revista Arhivelor”, nr. 2, II, 1959; vezi Ileana Bozac, *Exploatarea muncii copiilor în minele statului din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, „Studii”, nr. 3, XI (1958).

³ Al. Neamțu, *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei și participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia (1784—1785)*, „Studii”, nr. 2—3, IX (1956).

⁴ *Idem*, *Frământările în rândurile minerilor din Transilvania la începutul sec. XIX. Greva minerilor din Băița din anul 1804*, „Studii și cercetări de istorie”, Fil. Cluj, nr. 1—4, 1957.

⁵ V. Mîhorcea, *Muncitorii petrolişti din Țara Românească la 1830*, „Studii”, nr. 5, IX (1956).

⁶ C. Șerban, *Contribuții la istoria meșteșugurilor. Țiganii rudari din Țara Românească în sec. XVII—XVIII*, „Studii”, nr. 2, XII (1959).

⁷ C. Turcu, *Vechi încercări de exploatare minieră în Moldova*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Fil. Iași, II, 1957.

⁸ Gh. Ungureanu, *Rufetul ocnelor din Moldova și revolta șavgăilor din 1813*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, I, 1957.

⁹ A. Oțetea, *Casa de comerț Haagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului în Țara Românească*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955.

¹⁰ E. și D. Limona, *Calastihurile casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu*, „Revista Arhivelor”, nr. 2, II, 1959; *idem*, *Negustori bucureșteni la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Relațiile lor cu Brașovul și Sibiul*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960); *idem*, *Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromîn Mihail Țumbru*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960.

Aceste lucrări au mai ales meritul că pun în circulație un bogat și interesant material documentar.

Cercetările consacrate comerțului nostru intern sînt mai puține. Ele s-au axat asupra activității unor categorii de negustori localnici¹, asupra organizării sistemului vamal², asupra prețului mărfurilor³ scoțînd în evidență mai ales sprijinul acordat pentru promovarea noilor relații capitaliste în dezvoltarea comerțului.

O problemă nerezolvată în istoriografia actuală în legătură cu dezvoltarea comerțului se referă la formarea și lărgirea pieței interne. În acest sens ar fi necesar să se întreprindă cercetări pentru studierea activității bilciurilor și iarmaroacelor, a piețelor locale din orașe și țîrguri care constituiau în perioada de destrămare a feudalismului germeii pieții interne și care permit prin numărul lor și varietatea mărfurilor desfăcute să se stabilească limitele reale ale acestei piețe.

Orașul feudal a cunoscut în perioada de destrămare a feudalismului transformări care au dus la apariția unor aspecte noi în profilul proprietății sale funciare, la dezvoltarea forțelor de producție, la structura socială a populației, la formele luptei de clasă etc.

Primele încercări în acest sens au urmărit să dea o nouă interpretare vechilor informații documentare publicate⁴. Ulterior însă s-a trecut și la studii analitice prin folosirea în special a materialelor de arhivă inedite⁵. O realizare importantă o constituie abordarea problemei luptei de clasă duse de orășeni și țîrgoveți⁶ în cursul căreia s-a ajuns la lichidarea relațiilor feudale în limitele moșiei și vetrei orașului și la omogenizarea elementelor avansate ale populației orașelor și țîrgurilor care vor constitui nucleul viitoarei clase sociale — burghezia — cristalizată în preajma anului 1848. Din acest punct de vedere socotim că istoricii

¹ S. Columbeanu, *O statistică negustorească și fiscală de la 1824*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960).

² C. Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în sec. XVIII*, „Studii și articole de istorie”, III, 1961.

³ Fl. Cazan, *Prețul fix al produselor din Țara Românească la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX (Contribuții la studiul apariției relațiilor capitaliste în Țara Românească)*, „Analele Universității C. I. Parhon”, Seria științe sociale, istorie, nr. 16, 1960.

⁴ D. Ciurea, *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, „Studii și cercetări științifice”, seria III, științe sociale, Fil. Iași, nr. 3—4, 1955; *idem*, *Orașele și țîrgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, „Studii și cercetări științifice” istorie, Fil. Iași, nr. 1, 1956.

⁵ D. Ciurea, *Noi date pentru istoricul orașelor din Moldova în sec. XVIII—XIX*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Fil. Iași, nr. 1, 1957; Radu Gioglovan, *Două procese pentru apărarea moșiei orașului Țîrgoviște în sec. XIX*, „Studii și articole de istorie”, II, București, 1957; I. Ionașcu, *Date statistice noi despre București în anii 1810—1811, culese din Arhivele Moscovei*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, II, 1959; *idem*, *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, „Revista Arhivelor”, nr. 2, II, 1959.

⁶ C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale din sec. XVIII și începutul sec. XIX*, „Studii”, nr. 6, XIII (1960) și nr. 3, XIV (1961); *idem*, *Lupta orășenilor din Cluj-Muscel împotriva asupririi feudale în sec. al XVII—XVIII-lea*, „Studii”, nr. 4, XV (1962); N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul ornduirii feudale și evoluția ei*, „Studii și cercetări științifice”, istorie, Fil. Iași, nr. 2, 1961.

noștri pot să abordeze studii privind formarea burgheziei în țara noastră, în condițiile destrămării feudalismului și ale formării relațiilor capitaliste.

Problemele cercetate de istoricii care se ocupă cu istoria descompunerii feudalismului sînt cele legate atît de *politica de reforme* în general cît și de istoricul a o serie de *instituții administrative, fiscale, juridice*. La aceste capitole ale istoriei noastre din sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea cercetările sînt încă la început.

Dintre lucrările privind politica de reforme, cităm studiul mai întins care tratează opoziția mării boierimi moldovene împotriva lui Ioan Sandu Sturdza „domnul cărvunarilor”¹, autorul subliniind politica reacționară a marilor boieri de a menține guvernarea exclusiv în mîinile lor. Acad. A. Oțetea, într-un studiu asupra genezei Regulamentului organic, după ce analizează multiplele prevederi ale regulamentului conchide că principala caracteristică a acestei legiuiri a fost realizarea obiectivului, în aparență paradoxal, de consolidare a bazei economice și sociale a statului feudal, asigurînd în același timp evoluția rapidă spre capitalism².

În legătură cu conjurația confederativă și proiectul ei de reforme s-a publicat în 1950 un studiu³, în care se arăta că programul de reforme al conjurației, care reprezenta un progres indiscutabil, a fost în bună parte elaborat sub influența mișcării revoluționare ruse din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Pentru istoria administrației în această perioadă menționăm studiul referitor la activitatea comisiilor de revizie din anii 1830 și 1831⁴, iar pentru istoria fiscalității, două articole: unul despre instituția scutelniceii în Moldova⁵ și un altul despre dările pe cai în țările romîne; ambele aduc unele date noi referitoare la aceste probleme⁶.

Cît privește unele aspecte ale istoriei dreptului ele sînt studiate într-o lucrare privind dreptul de citorie în Țara Romînească și Moldova⁷, în care autorul urmărește această instituție de la apariția ei pînă la începutul sec. al XIX-lea.

¹ V. Popovici, *Cu privire la opoziția mării boierimi moldovene împotriva lui Ioan Sandu Sturdza*, „Domnul Cărvunarilor”, „Studii și cercetări științifice”, istorie, Iași, nr. 1, 1957.

² *Geneza Regulamentului organic*, „Studii și articole de istorie”, vol. II.

³ Val. Popovici, *Date noi despre conspirația confederativă din 1839*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, vol. I, 1950; vezi Al. Andronic, *Coloniile militare în proiectul de reformă a lui Leonte Radu*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Seria III (Științe sociale), VI (1955), nr. 3-4.

⁴ Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova și activitatea lor în anii 1830 și 1831, în Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, 1957.

⁵ Adrian Pricop, *Contribuții privitoare la scutelnicia în Moldova*, „Studii și articole de istorie”, vol. II, București, 1957.

⁶ Matei D. Vlad, *Impunerea și perceperea dărilor pe cai în țările romîne (pînă la sfîrșitul sec. al XVIII-lea)*, „Studii”, nr. 3, X (1957).

⁷ Gh. Cronț, *Dreptul de citorie în Țara Romînească și Moldova. Constituirea și natura juridică a fundațiilor în evul mediu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV.

Referitor la legislația noastră în timpul descompunerii feudalismului cităm un articol privind *Codul Calimah*¹ care este încadrat în structura dreptului moldovean din perioada când dezvoltarea forțelor de producție și transformările lente și inegale în baza economică a societății au determinat importante schimbări în suprastructura juridică.

În ce privește istoria politică amintim două studii asupra domniei lui Mavrogheni. În primul, publicat în 1956, se arată cum istoriografia burgheză a prezentat pe Nicolae Mavrogheni într-o lumină necorespunzătoare adevărului istoric și care au fost forțele sociale care au acționat în timpul domniei acestuia. Studiul subliniază că Mavrogheni, din cauza politicii sale pro-turce, n-a reușit să corespundă tendinței maselor populare de eliberare națională; armata organizată de el a fost o armată de mercenari de model turc fără aderențe în popor². În al doilea studiu, autorul întemeiat pe documente interne și mai ales pe un important document inedit aflat în arhivele sovietice, arată că Mavrogheni a guvernat ca un despot — depășind în această privință pe ceilalți domni fanarioți —, a practicat o politică nemilc-asă de exploatare a maselor, a folosit din plin — pentru a se îmbogăți — sistemul vânzării titlurilor de boierie și funcțiunilor publice și a căutat să satisfacă la maxim cererile de orice fel ale turcilor³.

În domeniul cercetării istoriei politicii interne și a instituțiilor acestei perioade mai sînt foarte multe de făcut. Sînt necesare studii pe baza învățăturii marxist-leniniste asupra statului în timpul descompunerii feudalismului, asupra politicii interne a unor domni ca Alexandru Ipsilanti, Constantin Ipsilanti, Ioan Caragea, Grigorie Dimitrie Ghica în Țara Romînească, Grigore al III-lea Ghica, Scarlat Callimachi, Ioniță Sandu Sturdza în Moldova, precum și a politicii domnilor regulamentari.

De asemenea, trebuie studiate în mod monografic instituțiile administrative, fiscale, juridice și de explicat rolul jucat de aceste elemente de suprastructură în marile transformări care caracterizează perioada de trecere de la relațiile de producție feudale la relațiile de producție capitaliste.

Printre preocupările cercetătorilor perioadei descompunerii feudalismului sînt și problemele legate de *dominația otomană asupra țării noastre*.

Obligațiile bănești ale Moldovei și Țării Romînești către Poartă au fost cercetate în două studii semnate de M. Berza. Cercetarea începe din sec. al XV-lea și merge pînă în sec. al XVIII-lea, secol care interesează prezentarea noastră. În studiul consacrat haraciului, autorul se ocupă de evoluția crescîndă a principalei contribuții bănești a țărilor romîne către

¹ Valentin Al. Georgescu, *Trăsăturile generale și izvoarele Codului Calimah. Contribuția lui Vasile Conta la studiul izvoarelor acestui cod*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960).

² Al. Vianu, *Mișcarea național-eliberatoare și Nicolae Mavrogheni (1787—1790)*, „Studii”, nr. 5, IX (1956).

³ I. Ionașcu, *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni*, „Studii”, nr. 1, XV (1962).

Poartă¹. În celălalt studiu, același autor analizează variațiile exploatării Țării Românești de către Poartă², ajungând la concluzia că, la începutul celei de-a doua jumătăți a sec. al XVIII-lea, exploatarea otomană a cunoscut un al doilea moment culminant, primul moment fiind la sfârșitul sec. al XVI-lea.

Un alt aspect al exploatării otomane e prezentat de acad. A. Oțetea într-un articol în care se ocupă de regulamentul promulgat de Poartă la începutul sec. al XIX-lea, potrivit căruia numărul familiilor susceptibile de a domni era redus la patru³. De asemenea, date în legătură cu exploatarea țărilor române de către Imperiul otoman rezultă și din studierea rapoartelor inedite ale capuchehaielor lui Constantin Mavrocordat⁴, care dau cifre asupra sumelor mari de bani și darurilor neoficiale oferite demnitarilor turci. De un mare interes sînt și lucrările privind obligațiile în produse ale țărilor române către Poartă, în care se arată cantitățile tot mai mari de grîne trimise la Constantinopol în sec. al XVIII-lea⁵ și la începutul sec. al XIX-lea⁶.

O temă care a preocupat pe cercetătorii istoriei dominației otomane a fost și aceea legată de lupta împotriva ei. Un articol, apărut în 1953, se ocupă de poziția claselor sociale din țările române față de războiul ruso-turc din 1768—1774⁷, iar un altul tratează împletirea luptei maselor populare împotriva jugului otoman cu lupta împotriva exploatării interne⁸. De asemenea, o serie de articole analizează modul în care, sub presiunea Rusiei, au fost elaborate de către Poartă o serie de acte — ca hătișeriful de privilegii din 1774, senedul din 1783 și hătișeriful din 1802, — avînd ca scop limitarea grelei exploatări la care erau supuse țărilor române⁹.

Menționăm de asemenea articolul care face o analiză generală a hătișerifulor de privilegii din perioada 1774—1802¹⁰, precum și acela

¹ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XVIII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II.

² *Idem*, *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în sec. XVI—XVIII*, „Studii”, nr. 2, XI (1958).

³ Acad. A. Oțetea, *Un cartel fanariot pentru exploatarea țărilor române*, „Studii”, nr. 3, XII (1959).

⁴ Ariadna Camariano-Cioran, *Rapoartele inedite ale capuchehaielor lui Constantin Mavrocordat (august 1741—decembrie 1742)*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961).

⁵ Maria Mathilda Alexandrescu-Dersca, *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople en XVIII-e siècle*, în „Studia et acta orientalia”, vol. I, Buc., 1958.

⁶ M. Guboglu, *Documentele turcești din Arhivele Statului și importanța lor pentru cercetările istorice*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957.

⁷ Matei Mircea, *Despre poziția claselor sociale din Moldova și din Țara Românească față de războiul ruso-turc din 1768—1774*, „Studii”, nr. 3, VI (1953).

⁸ *Idem*, *Lupta țăranilor împotriva exploatării în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, partea I, București, 1954.

⁹ Al. Vianu, *Cu privire la hătișeriful de privilegii acordate Principatelor Române în anul 1774*, „Romanoslavica”, vol. V, Istorie, Buc., 1962; *idem*, *Aplicarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi cu privire la Moldova și Țara Românească (1775—1783)*, „Studii”, nr. 5, XIII (1960); *idem*, *Geneza senedului din 1783*, „Revista Arhivelor”, III (1960), nr. 1.; Tr. Ionescu, *Hătișeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a principatelor române*, în „Studii și articole de istorie”, vol. I, Buc., 1956.

¹⁰ M. M. Alexandrescu-Dersca, *Rolul hătișerifulor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774—1802)*, „Studii”, nr. 6, XI (1958).

consacrat regimului supușilor otomani în Țara Românească în sec. al XVIII-lea¹. Privitor la organizarea luptei împotriva jugului otoman semnalăm un studiu care interesează și istoria noastră, deoarece autorul se ocupă de organizarea și activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821².

În problema studierii apăsării jugului otoman și lupta împotriva acestuia s-au adus o serie de contribuții valoroase, legate în special de îngrădirea exploatării țărilor romine de către Poartă, îngrădire impusă de Rusia printr-o serie de tratate și convenții cu caracter internațional. Rămâne ca pe viitor să se cerceteze aspectele multilaterale și complexe ale exploatării economice a țărilor Romine de către Poartă pe baza unui vast material de arhivă rămas încă nestudiat. De asemenea, se impune și o cercetare aprofundată a căilor prin care țărilor romine căutau să lupte împotriva apăsării economice exercitată de monopolul otoman.

În anii care au urmat eliberării poporului nostru de sub jugul fascist cercetările unor istorici s-au orientat și spre *problema legăturilor străvechi dintre poporul român și popoarele de pe teritoriul U.R.S.S.*

În publicațiile vechilor istorici fuseseră semnalate, la vremea lor, informații privind legăturile economice romino-ruse, dar ele se pierdeau în varietatea și numărul mare al documentelor, mai ales din cauza lipsei unor indici analitici; de multe ori asemenea lucrări erau lipsite chiar de indici. Importanța continuă a studierii acestor relații a făcut necesară la început strângerea acestor informații în culegeri și monografii speciale³. Pe baza lor se dovedea continuitatea acestor legături în evul mediu⁴, deși știrile documentare folosite erau de mîna a doua.

Pentru elaborarea însă a unor studii valoroase era necesară punerea în valoare a documentelor din arhivele sovietice și cele din țara noastră, care sînt comori de nebanuit pentru informația istoricilor acestei probleme. Începuturile făcute în acest sens au dat rezultatele așteptate⁵, ceea ce constituie o dovadă că lucrări de acest gen urmează să fie alcătuite în număr mai mare pe viitor. Studiile consacrate legăturilor

¹ M. M. Alexandrescu-Dersca, *Despre regimul supușilor otomani în Țara Românească în veacul al XVIII-lea* „Studii”, nr. 1, XIV (1961).

² Nestor Camariano, *Despre organizarea și activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, 1960.

³ Gh. Bezviconi, *Manuscrise rusești ale Academiei R.P.R.*, Ed. Cartea Rusă, 1949; *idem*, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947; *idem*, *Însemnări bio-bibliografice despre călători ruși în țările noastre în secolele XV—XVIII*, „Analele romino-sovietice”, Seria Istorie, 1957.

⁴ C. C. Giurescu, *Relațiile economice dintre romini și ruși pînă la Regulamentul organic*, în „Revista istorică română”, nr. 1—2, 1947.

⁵ A. Vianu, *Cu privire la relațiile comerciale romino-ucrainene și romino-ruse la sfîrșitul sec. XVIII*, în *Studii privind relațiile romino-ruse și romino-sovietice*, Buc., 1958; C. Istrate, *Știri noi despre comerțul de tranzit prin Moldova în a doua jumătate a sec. XVIII*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Fil. Iași, nr. 2, XI, 1960.

diplomatice au dat la iveală noi aspecte ale relațiilor romîno-ruse, mai ales în epoca lui Petru cel Mare¹.

Continuitatea acestor legături diplomatice în decursul deceniilor următoare, în condiții cu totul diferite a fost demonstrată nu numai în lucrările istoricilor romîni², dar și în ale celor sovietici³.

Pe linia sprijinului acordat de Rusia poporului nostru pentru înlăturarea jugului otoman s-au întreprins cercetări asupra înființării consulatelor ruse în Principatele Romîne, la activitatea acestora⁴ și la activitatea unor personalități rusești în sprijinul emancipării poporului nostru⁵. De asemenea, rolul războaielor ruso-turce desfășurate pe teritoriul Principatelor Romîne și al politicii Rusiei pe plan internațional în sprijinul țării noastre au fost relevate în multe lucrări ale istoricilor actuali⁶.

Realizările importante obținute în studierea legăturilor străvechi romîno-ruse⁷ constituie un început remarcabil. În sarcinile de viitor ale istoricilor se înscriu printre altele alcătuirea unor monografii a războaielor ruso-turce desfășurate pe teritoriul Principatelor Romîne și a participării poporului nostru alături de armata rusă, precum și elaborarea unor studii care să ilustreze legăturile economice și sociale romîno-ruse în sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea, al căror început s-a făcut⁸.

¹ G. S. Ardeleanu, *Din istoria relațiilor romîno-ruse. Știri privitoare la istoria țărilor romîne în corespondența împăratului Rusiei Petru I*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, 1950; C. Gh., *Legăturile între Petru cel Mare și Constantin Brîncoveanu*, „Studii”, nr. 3, III (1950); C. Șerban, *Jurnalul lui Ivan Ilinski 1721—1730*, „Studii”, nr. 5—6, VIII (1955); idem, *Legăturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia*, în „Studii și articole de istorie”, II (1957); Gh. Georgescu-Buzău, *Un diplomat romîn la Moscova la începutul sec. al XVIII-lea*, *David Corbea ceașul*, în *Relații romîno-ruse în trecut*, Buc., 1957; N. Corivan și M. Ciolan, *Un boier moldovean în slujba lui Petru I*, în *Relații romîno-ruse în trecut*, Buc., 1957.

² D. Bogdan, *Legăturile serdarului Lupu Anastase cu rușii (1721—1751)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II (1957); vezi și noul studiu al lui Al. Vianu, în „Analele Romîno-Sovietice” *Istorie*, nr. 2, 1962; C. Șerban, *Relațiile politice romîno-ruse în timpul războiului ruso-turc din 1735—1739*, „Analele romîno-sovietice”, *Istorie*, nr. 4, 1956.

³ E. Șulman, *Misiunea vornicului P. Drugănescu în Rusia (1736—1737)*, „Vecoavaia Drujba”. Kișinău, 1961.

⁴ C. Șerban, *Înființarea consulatelor ruse în Țara Romînească și Moldova*, „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, 1951; A. Vianu, *Aplicarea tratatului de la Kuciuk-Kainarg cu privire la Moldova și Țara Romînească (1775—1785)*, „Studii”, nr. 5, XIII (1960).

⁵ I. Șendrulescu, *Pavel Kisselev și romîni*, „Analele Universității C. I. Parhon”, București, *Seria Științe Sociale*, *Istorie*, nr. 9, 1957; C. Șerban, *Un memoriu de la sfîrșitul sec. XVIII privitor la Țara Romînească*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959; Al. Vianu, *Iluministul rus V. F. Malinovski în țările romîne*, „Studii”, nr. 2, XIII (1960).

⁶ A. Boldur, *Expediția de la Prut, 1711*, „Studii și cercetări istorice”, 1946; *Jurnalul lui Petru cel Mare ca izvor de informație pentru istoria romînilor*, „Studii și cercetări istorice” 1946; A. Oțetea, *Politica Rusiei în orient în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, „Studii și comentarii de istorie și lingvistică”, București, 1947; S. Callimachi, *Un document inedit din anul 1711, privitor la colaborarea militară romîno-rusă*, „Studii”, nr. 3, III (1950); A. Vianu, *Considerații asupra caracterului activității administrației ruse în țările romîne*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956; idem, *Note privitoare la participarea voluntarilor romîni la războiul ruso-turco-austriac (1737—1792)*, „Analele Romîno-Sovietice”, *Istorie*, nr. 3, 1956; C. Șerban, *Jurnalul feldmareșalului B. P. Șeremetev despre campania de la Prut*, în *Relații omîno-ruse în trecut*, București, 1957; idem, *Un episod al campaniei de la Prut: Cucerirea Brăilei (1711)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957.

⁷ F. Constantin și Șerban Papacostea, *Contribuții la bibliografia istorică romîno-slavă (1945—1959)*, „Romanoslavica”, V, 1962.

⁸ V. Costăchel, *Participarea țăranilor moldoveni la răscoala cazacilor din anii 1702—1704*, „Romanoslavica”, V, 1962.

Tot relativ la *relațiile frățesti ale poporului nostru cu popoarele slave* o atenție deosebită a ocupat-o alcătuirea studiilor și articolelor despre relațiile romîno-bulgare, mai ales la începutul sec. al XIX-lea¹. Unele din aceste lucrări priveau emigrația bulgară la nordul Dunării², altele relativ la activitatea unor bulgari în timpul răscoalei din 1821³, în fine, altele în legătură cu mișcările revoluționare bulgare pe teritoriul țării noastre în perioada Regulamentului organic⁴.

Munca desfășurată de istoricii noștri în rezolvarea principalelor probleme ale destrămării feudalismului și a începuturilor capitalismului în țările romîne s-a dovedit a fi rodnică prin lucrările pe care aceștia le-au publicat separat sau în diferite periodice de specialitate. Realizările lor valoroase subliniate anterior ne permit să afirmăm că istoriografia actuală din Republica Populară Romînă s-a reconstruit în scurt timp pe baze metodologice marxist-leniniste, contribuind astfel la revoluția culturală din țara noastră.

Multe din problemele menționate în acest studiu au fost în mare măsură rezolvate de unii din acești istorici care au lucrat cu abnegație la elaborarea volumului III al tratatului de *Istoria Romîniei*, în care au fost lămurite problemele fundamentale — mult timp controversate — ale destrămării feudalismului și ale începuturilor capitalismului.

În fața istoricilor care cercetează perioada aceasta din istoria patriei noastre stau încă o serie de probleme importante. Studiarea transformărilor pe care le suferă domeniul feudal și gospodăria țărănească, studiul relațiilor și al forțelor de producție de la sate, din târguri și orașe, formarea burgheziei ca clasă și apariția germenilor clasei muncitoare, procesul acumulării primitive a capitalului și al lărgirii pieței interne, stadiul manufacturier al industriei etc., iată unele din aceste probleme.

Plecînd de la stadiul actual al realizărilor științei noastre istorice, care reprezintă în prezent doar un început, lichidînd orice formă de rămășiță a ideologiei burgheze, ridicînd neconținut calitatea lucrărilor lor, istoricii din țara noastră vor reuși în viitor să obțină succese și mai mari în rezolvarea acestei importante probleme.

¹ P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, Ed. Acad. R.P.R., 1956.

² Vl. Diculescu, *Privilegiile acordate imigranților bulgari în Țara Romînească între 1803—1834, în Omagiu lui Marin Drinov*, Sofia, 1960; C. Velichi : *Ajutorul romîno-rus acordat bulgarilor emigranți în țările romîne în urma războiului din 1828—1829*, „Romanoslavica”, II, 1958; *Așezămintele coloniștilor bulgari în 1830*, „Romanoslavica”, III, 1958.

³ A. Constantinescu și C. N. Coman, *Date noi privind participarea unor bulgari la răscoala din 1821 în Țara Romînească*, „Romanoslavica”, IV, 1960.

⁴ C. Velichi, *Cu privire la literatura istorică asupra mișcărilor revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, „Studii”, nr. 4, IX (1956); *idem*, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, București, 1958; *Bulgars, grecs et roumains dans le mouvement révolutionnaire de Brăila de 1841*, „Romanoslavica”, I, 1958; *idem*, *Știri și documente inedite asupra mișcării revoluționare de la Brăila din 1841*, „Romanoslavica”, V, 1962.

PUBLICAREA IZVOARELOR MEDIEVALE

DE

I. IONAȘCU

Pentru a fi capabilă să reconstituie complexitatea aspectelor vieții sociale în trecutul îndepărtat sau mai apropiat, cercetarea istorică trebuie să dispună de variate mărturii, mijlocite și nemijlocite, sau de ceea ce numim cu un termen curent izvoare istorice.

Metodologia marxist-leninistă arată că izvoarele istoriei sînt produse ale unui mediu social determinat. Fiecare perioadă se caracterizează prin înțietatea unui anume tip de izvoare. În procesul dezvoltării societății omenesti, unele categorii de dovezi istorice, cu rol preponderent într-o anumită epocă istorică, își pierd în cadrul alteia valoarea informativă, și aceasta ca urmare fie a unor aspecte noi ivite în grupul tipurilor de izvoare coexistente, fie a apariției unui alt gen de mărturii, reflectînd schimbări caracteristice în bază.

Izvoarele istorice se împart în cinci grupuri fundamentale, dintre care cele arheologice, etnografice, lingvistice și folclorice sînt nescrise, ultimul grup cuprinzînd izvoarele scrise.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm sintetic, pe categorii de izvoare, care sînt principalele izvoare scrise editate în ultimii 15 ani ai puterii populare din țara noastră, progresul realizat comparativ cu unele ediții vechi, în ceea ce privește modul de rezolvare a problemelor ce se pun în zilele noastre de știința redării textelor vechi, cum și unele îmbunătățiri ce ar trebui aduse principiilor și metodelor de prelucrare a izvoarelor în vederea tipăririi lor, pentru a se ajunge la o bază arheografică unică, lacună a vechilor ediții de izvoare primate în ansamblul lor.

Pînă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea se poate spune că istoriografia din Moldova, Țara Romînească și Transilvania și-a bazat documentarea numai pe izvoare din domeniul tradiției orale și scrise, căci chiar dacă în mintea unor oameni de cultură din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea a încolțit ideea folosirii și a altor categorii de izvoare istorice, ea n-a ajuns să se dezvolte și să fie verificată de practică

datorită predominării ideologiei feudale, potrivnică oricărei tendințe inovatoare, și, în consecință, a lipsei unor discipline ajutătoare cu metode științifice de descoperire și prelucrare critică a materialelor documentare.

Amintind de ideea care constituia încercarea de spargere a unor tipare închise oricărei adieri de prefaceri deschizătoare de orizonturi mai largi pe calea gândirii istorice, ne-am referit la excepționala minte cu multilaterale potențe generate de adîncul contact cu umanismul celui de a doua jumătăți a sec. al XVII-lea, la eruditul cărturar muntean Constantin Cantacuzino Stolnicul, care cel dintîi în istoriografia romînească a întrezărit importanța documentelor propriu-zise în procesul alcătuirii sintezei istorice.

Aproximativ un veac și jumătate a trebuit să treacă de la alcătuirea operei Stolnicului Cantacuzino pînă cînd în Țara Romînească să se ivească omul cu o concepție mai avansată despre natură și societate, în condiții istorice schimbate, de afirmare a noilor relații de producție capitaliste, în persoana democratului revoluționar Nicolae Bălcescu. La o vîrstă cînd cei mai mulți dintre intelectualii vremii abia reușeau să încheie cu faza orientării profesionale, Bălcescu se încumetă a pătrunde în arhive, a căuta cu sete documentele cele mai caracteristice pentru desvăluirea realității cu privire la asuprațirea țărănimii de către boieri, la falsitatea patriarhalismului idilic și a inexistenței luptei de clasă, apoi să publice aceste izvoare și să le interpreteze într-o serie de pătrunzătoare studii de istorie socială, care constituie o cotitură importantă pe tărîmul istoriografiei naționale. Calea aleasă de Bălcescu și A.T. Laurian pentru editarea izvoarelor este aceea a publicării unei reviste la București „Magazin istoric pentru Dacia”, care a apărut în anii 1845—1848 (vol. I—V). În primul ei număr, Bălcescu prezintă drept introducere la periodicul său, substanțialul *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei Romînilor*, în care precizează scopul publicației: „descoperirea, cercetarea și adunarea izvoarelor”, pe care le repartizează în „cinci feluri de documente”, adică categorii de izvoare.

Privite prin prisma cauzei determinante a apariției acestor genuri de izvoare și a veracității informațiilor ce conțin, cele cinci categorii se pot împărți în două mari grupe: 1. *izvoare documentare propriu-zise* sau resturi istorice create nemijlocit; 2. *izvoare de tradiție orală și scrisă*.

În publicația sa Bălcescu a făcut să apară o serie de documente reprezentative. Cît privește metoda de prelucrare arheografică se constată o serie de șovăieli cu privire la redarea cuvintelor străine din text în traducere, descrierea documentului, alcătuirea rezumatului, explicabile dacă ne gîndim că acum se puneau bazele arheografiei în Țara Romînească.

Nu trebuie să ne scape din vedere și faptul că în vederea depistării și adunării de izvoare istorice aflate în țară și străinătate, care necesitau mari fonduri bănești, Bălcescu a propus în încheierea cuvîntului introductiv să se constituie o „Societate”, nădăjduind că „și guvernele romine vor îmbrățișa cu inimă această lucrare folositoare și vor înlesni mijloacele pentru culegerea documentelor”. Dar apelul a răsunat în pustiu.

Activității istorice și arheografice desfășurate de Bălcescu în Țara Romînească, îi corespunde aceea dusă de M. Kogălniceanu în Moldova,

concretizată în publicația „Arhiva românească”, tipărită la Iași în anii 1840—1841, 1845 (vol. I—II), rezervată în special editării de documente propriu-zise și de inscripții. Pentru publicarea cronicilor moldovenești, Kogălniceanu a inițiat masiva colecție în 3 volume *Letopiseștele Țării Moldovei*, apărute la Iași în anii 1845—1846, 1852.

Elanul și efortul lui Bălcescu și Kogălniceanu pentru dezvoltarea bazei documentare, care asigură adâncirea caracterului științific al cercetării istorice, n-au reușit să smulgă din inerție decât pe foarte puțini dintre acei care le-au succedat pe tărîmul istoriei. Și ca dovadă categorică a dezinteresului față de problema publicării izvoarelor istorice rămîne faptul că istoriografia burgheză n-a fost în stare să reia timp de un veac studiul arheografic al cronicilor muntene editate de N. Bălcescu și să realizeze ediții superioare, critice, mulțumindu-se să reediteze doar opera lui Bălcescu.

În 1852, la Iași, T. Codrescu a început publicarea colecției *Uricariul* care a apărut pînă în 1895. În cele 25 volume, după titlu ar fi urmat să se editeze numai documente propriu-zise, dar editorul publică la întîmplare tot felul de izvoare istorice: hrisoave, fragmente de cronici, inscripții, însemnări de pe cărți, memoriale de călătorii, scrisori, descrieri de sigilii, steme, steaguri, cărți vechi etc. Cu toate serioasele-i deficiențe arheografice (erori de cronologie, netransformarea datelor din actele turcești în sistemul nostru de datare, lipsă de rezumate, de descriere a documentelor etc.) *Uricariul* a adus servicii reale istoriografiei noastre și rămîne încă utilizabil pentru documentele de la 1626 înainte, mai ales că multe din originalele acestor acte s-au pierdut.

Pe un plan arheografic superior se situează publicația periodică a lui A. Papiu Ilarian, un participant activ și perspicace la revoluția din 1848—1849 în Transilvania, intitulată *Tezaur de monumente istorice*, apărută la București în anii 1862—1865 (3 volume), în care apar și ceva documente, însă preocuparea esențială a editorului a fost să publice izvoare narrative externe referitoare la istoria noastră, însoțind textul străin de traduceri bune. Critica lui Hasdeu că Papiu Ilarian a pus în circulație unele izvoare externe „lipsite de valoare” este nejustificată, căci editorul a pus la dispoziția unui cerc larg de cercetători izvoare necunoscute sau cu totul uitate, care și astăzi sînt folosite în această ediție. Să nu se scape apoi din vedere că în *Tezaur...* s-au editat, după manuscrise autografe, fapt ce constituie o raritate, două cronici inedite interne: *Cronograful Țării Românești* a lui Dionisie Eclisiarhul și *Istoria prea puternicilor împărați otomani* a lui Ienăchiță Văcărescu.

Deși actele de cancelarie și de caracter privat din Țara Românească și Moldova, în sec. XIV—XVI, erau redactate în limba slavă, totuși din lipsă de cunoscători ai acestei limbi moarte, pînă în deceniul 7 al sec. al XIX-lea asemenea izvoare de cancelarie s-au publicat numai după traduceri vechi, fără textul original, ceea ce constituia o frînă în domeniul cercetărilor istorice. Această situație nesatisfăcătoare a început să se schimbe datorită lui B.P. Hasdeu, adînc cunoscător al limbilor slave și mare poliglot, care în 1864 începe să publice la București periodicul „Arhiva istorică a Romîniei” (1864—1867), în care au apărut docu-

mente interne scrise în slavă și în românește, cu caractere chirilice, și fragmente de documente externe privind trecutul românesc. Pentru prima oară se editează la noi textul originalelor slave însoțite de traduceri ale autorului, acesta socotind traduceri vechi, în special ale lui Dionisie Eclisiarhul, ca fiind „mai totdeauna neglijente”. Fiindcă această poziție este susținută și de unii arheografi din zilele noastre, considerăm că trebuie să fie publicate și traduceri vechi pentru a se putea studia și pe această cale evoluția lor, gradul de pregătire a dieicilor și dascălilor de slavonie, și mai ales cum interpretează ei instituțiile din textele slave, care pot conține lămuriri asupra unora din ele. Nu credem că publicarea lor, cu revizuirile editorului, poate fi o soluție satisfăcătoare (cum s-a susținut într-un articol din „Revista arhivelor”, nr. 1, III, 1960, p. 57 ș. urm.), căci se ajunge la o formă hibridă, de ale cărei lipsuri nu se știe cine e răspunzător.

În ceea ce privește documentele românești anterioare lui 1700, Hasdeu își propunea să le reproducă „cu slove chirilice”, ocolind problema dificilă a transunerii în alfabet latin a textelor chirilice. În alte publicații ulterioare de caracter arheografic („Columna lui Traian” și „Cuvinte din bătrâni”) Hasdeu reproduce textul românesc chirilic, însoțit de transcrierea în caractere latine adoptând metoda transliterației cu folosirea semnelor diacritice și, citeodată, chiar a unor semne chirilice. Prin munca sa competentă, Hasdeu a contribuit la realizarea unui progres în domeniul publicării izvoarelor.

Un demn urmaș al lui Hasdeu pe calea dezvoltării studiului limbii slave vechi la noi și a editării izvoarelor scrise în această limbă a fost Ion Bogdan. El a descoperit, mai ales în arhivele rusești, și publicat (în anii 1891, 1895 și 1909) cronicile slavone din sec. al XVI-lea relative la istoria Moldovei, apoi documentele privind legăturile Țării Românești cu Transilvania (ed. din 1905); apoi documentele lui Ștefan cel Mare (2 vol. în 1913). Edițiile lui I. Bogdan, chiar cu unele confuzii cronologice sau cu lipsa traducerii documentelor slavone, constituie prețioase realizări arheografice. Datorită stăruinței lui a luat ființă în 1910 „Comisia istorică a României”, având ca sarcină fundamentală depistarea, selecționarea și prelucrarea după metode arheografice noi a izvoarelor istorice medievale în vederea editării lor. În cadrul acestei instituții s-a realizat prima ediție critică a cronicii lui Grigore Ureche (1916). Iar în „Buletinul Comisiei istorice” (I, 1915) a apărut primul studiu teoretic și practic de arheografie la noi: *Critica textelor și tehnica edițiilor* (D. Russo).

O publicație de documente interne care își face apariția sub îndrumarea lui V. A. Urechiă în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, intitulată impropriu *Istoria românilor*, îmbrățișează perioada 1774—1822 și cuprinde 13 volume. Materialul documentar a fost și este încă folosit, referindu-se la perioada descompunerii feudalismului, dar a fost prezentat nesistemizat.

Cît privește documentele externe ce apar în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, lăsînd de o parte pe cele sporadice, ele se găsesc adunate în marca colecție, cunoscută sub numele lui E. Hurmuzaki, care s-a inițiat în 1876 de Academie, publicînd materialele strînse de acesta din arhivele

vieneze. La contribuția lui de 12 volume s-a adăugit aceea a lui N. Densușianu, Al. Odobescu, I. Bogdan, N. Iorga etc., ajungându-se la 44 volume. Privită din punct de vedere al realizării arheografice, colecția nu-i lipsită de deficiențe: transcrierea eronată a unor termeni (cum a dovedit-o în ultima vreme o nouă ediție a convențiilor răscoalei din 1437), redarea textelor în latină fără traducere, slaba descriere diplomatică a actelor, forma prea sintetică a rezumatelor și de aici inutilitatea lor etc.

O contribuție importantă la punerea în circulație a documentelor externe a adus N. Iorga (în afară de cele 9 volume din colecția Hurmuzaki) prin culegerea în 3 volume, din anii 1895—1897 : *Acte și fragmente*.

În domeniul publicării izvoarelor interne se remarcă de asemenea imensa activitate a lui N. Iorga depusă pentru realizarea colecției *Studii și documente* (31 vol. în anii 1901—1916). În afară de documente (predominant interne, dar și externe), în ea mai apar : inscripții, cronici, însemnări etc. Materialul publicat nu e totdeauna sistematizat, documentele slave sînt prezentate în rezumat, unele volume n-au indice, totuși culegerea a fost și rămîne utilă mai ales că originalele unor importante piese s-au pierdut.

La Iași se manifestă activ pe tărîm arheografic Gh. Ghibănescu, începînd în 1906 publicarea colecțiilor *Surete și izvoade ; Ispisoace și zapise*, apărute în zeci de volume, în care sînt redată și o serie de documente slavo-romîne, a căror transcriere și traducere prezintă deficiențe, la care se adaugă lipsa unei ordonări cronologice. Academia hotărîse în 1903 să publice documentele romînești chirilice din depozitul ei, însărcinînd în acest scop pe I. Bianu. În 1907 a apărut primul volum (fasc. 1—2) sub titlul *Documente romînești, 1576—1632*, în care se aplică — după cum observă Ion Bogdan, în „Convorbiri literare” (XLI) — „transcrierea introdusă de Hasdeu prin « Cuvinte din bătrîni » (1878)”, criticînd că nu s-a păstrat „ortografia chirilică a originalelor” și susținînd că „documentele romînești vechi, cel puțin cele de pînă la 1688, adică pînă la *Biblia* lui Șerban Cantacuzino, ar trebui reproduse cu ortografia originală”. Publicația constituie totuși un progres față de metoda aplicată de Hasdeu.

În direcția editării documentelor slavo-romîne este de subliniat apariția la Iași, în anii 1931—1943 a masivelor volume de documente moldovenești emise înainte de Ștefan cel Mare și în vremea primilor doi urmași ai acestuia pînă la 1527, datorită muncii intense a lui M. Costăchescu, care a mers pe linia arheografică trasată de I. Bogdan, traducînd însă toate textele slavone și latinești. Publicarea documentelor Țării Romînești și-a asumat-o P. P. Panaitescu, realizînd volumul I (1369—1490) în 1938. Editorul traduce toate textele slavone, dar nu și pe cele latinești.

Preocupările pentru publicarea altor genuri de izvoare devin mai susținute în aceste decenii. La lucrările realizate pe tărîm epigrafic, în a doua jumătate a veacului trecut de către Al. Odobescu și Gr. G. Tocilescu, se adaugă aceea a „Comisiunii monumentelor istorice”, care pune începuturile „Buletinului” ei (1908—1945) în care apar inscripții, descrieri de importante monumente istorice, stampe, fotografii etc. Cît privește materialele numismatice, care atrăseseră atenția unor cercetători încă din sec. al XIX-lea, acestea încep a fi tot mai mult studiate ca urmare a formă-

rii Societății de numismatică (1903) și a publicării unui „Buletin”, remar-cîndu-se activitatea depusă de C. Moisil. Cît privește izvoarele sigilografice, ele au atras atenția lui I. Bogdan, în introducerea volumului cuprinzînd documentele privind relațiile cu Transilvania. N-au lipsit încercări sporadice de cercetare a izvoarelor heraldice, fiind o strînsă legătură între izvoarele numismatice, heraldice și sfragistice.

Izvoarele cartografice au preocupat pe unii istorici și geografi. Printre aceste izvoare sînt de menționat în primul rînd: *Harta Țării Romînești a Stolnicului Cantacuzino*, retipărită și analizată critic în 1943 (C.C. Giurescu) și *Harta Moldovei* a lui D. Cantemir, în 1927 (G. Vilsan). Portulane înregistrînd localități maritime din Dobrogea au fost depistate, studiate și imprimate în 1930 (N. Grămadă). Alte izvoare cartografice externe privind teritoriul țărilor romîne pînă la anul 1600 apar în 1938 (M. Popescu-Spineni).

Pravilele, principalele noastre izvoare juridice medievale, tipărite în sec. XVI—XIX au cunoscut o serie de ediții noi și comentarii în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și în cel următor. Redarea textelor chirilice și grecești în edițiile cu caractere latine fiind deficiente, lipsind apoi un studiu comparativ al manuscriselor ce au stat la baza edițiilor princeps, impunea să se organizeze munca pentru realizarea unei colecții pe criterii arheografice noi și în lumina concepției materialiste a istoriei.

În concluzie, asupra modului cum diferitele genuri de izvoare istorice au fost prelucrate arheografic în trecut avem de observat următoarele :

1. Inițiativa editării aparținînd de cele mai multe ori unor persoane particulare, cu puncte de vedere diferite, vechile publicații de izvoare sînt lipsite de metodă și principii arheografice unitare, de unde rezultă că folosirea lor provoacă dificultăți și confuzii.

2. Nu s-a realizat depistarea tuturor izvoarelor, nici evidența celor publicate, pentru a se stabili cele inedite, ceea ce a făcut ca mulți editori să considere ca izvoare necunoscute materiale publicate cu zeci de ani în urmă. Fără o completă depistare a izvoarelor nu se poate vorbi de selecționarea lor în vederea editării.

3. Alegerea temei publicației unor izvoare nu s-a făcut în urma unei largi informări și pe criteriul noutății lor, ajungîndu-se la editarea aceluiași izvoare la un nivel uneori inferior ediției anterioare.

4. La cele mai multe publicații nu s-a înfățișat scopul, întinderea, principiile și metoda tehnică de editare, lăsîndu-se cititorilor sarcina de a le descoperi.

5. Unele publicații, deși prin titlu erau obligate să cuprindă anume specii de izvoare, au îmbrăcat aspectul unui amestec curios de surse, deosebite din puncte de vedere cronologic și probatoriu, fără să se ia în considerare faptul că unor tipuri diferite li se aplică metode corespunzătoare.

6. N-a existat, chiar la instituțiile cu profil arheografic, preocuparea constantă a alcătuirii și discutării în cadru larg de specialiști a unor norme de publicare a izvoarelor, care apoi să îmbrace caracterul unui regulament obligatoriu pentru toți editorii de izvoare istorice.

7. Lipsa unor reguli precise de redare a textelor vechi în limbi străine, a celor romînești chirilice, a traducerilor, cum și inexistența unui acord

comun între istorici și filologi a făcut ca orice editor de texte să lucreze după inspirație și dispoziție, încât la același editor se observă în momente diferite practici deosebite.

Aceste scăderi nu împiedică folosirea critică a acestor ediții, mai ales că elaborarea unor ediții, pentru multe din aceste izvoare, pe criteriile arheografice avansate, nu poate fi realizată în timp scurt, iar cercetarea istorică actuală nu se poate situa pe poziția așteptării editării critice a tuturor izvoarelor.

În perioada de la eliberarea României de sub jugul hitlerist și pînă la instaurarea Republicii Populare Romîne, activitatea arheografică s-a desfășurat în condiții nefavorabile. Cercetările în vederea depistării și publicării de izvoare epigrafice, numismatice, sigilografice și heraldice au un caracter cu totul sporadic, reducîndu-se la scurte comunicări inserate în periodice existente, redactate de cercetători cunoscuți pentru preocuparea lor în această direcție (C. Moisil).

Publicarea de documente interne și externe, care constituise preocuparea principală a arheografiei noastre înainte de 1944, se limitează iarăși la un număr restrîns de acte, care în general însoțesc unele articole, ca de pildă acel relativ la întinderea raialei Brăila în 1695 (I. Corfus) sau la biografia cronicarului Radu Popescu (I. Ionașcu). Este de menționat actul de judecată din 1661 privind pe țărani din 86 de sate din ținutul cetății Chioara (1661), dat numai în traducere fără text maghiar (Șt. Meteș) și „Conscripția din 1773” a comunei Turnișor-Sibiu, numai text latin (Șt. Pascu). Cu privire la Transilvania a apărut în 1945 un volum de „Contribuțiuni” documentare (181 piese, din perioada 1732—1789) ale unui vechi editor de acte (Dr. Sterie Stinghe) relative la românii din Șcheii Brașovului. Publicația conține multe acte germane, care nu se traduc, lipsă care putea fi suplinită prin redactarea unor rezumate mai substanțiale.

Cît privește izvoarele narative interne este de menționat publicarea la Craiova, de N. Cartoian și D. Simonescu, într-o nouă ediție și de pe un manuscris necunoscut, a operei Stolnicului C. Cantacuzino (*Istoria Țării Romînești*). În 1947 apar *Însemnările Androneștilor*, din sec. XVIII—XIX (I. Corfus). În ce privește personalitatea lui Mihai Viteazul s-au reprodus în 1945 pasaje din două lucrări ale lui G. Tomasi, secretarul lui Sig. Bathori, și din șase broșuri germane (I. Domșa, M.P. Dan) numai în italiană și germană, fără traduceri („Anuarul Inst. de ist. Cluj”, X, 1945). Pentru Moldova, se publică de Sc. Callimachi, în 1947, la București, însemnările inedite, în franceză, ale unui călător anonim din anul 1842.

La 30 Decembrie 1947 s-a proclamat Republica Populară Romînă, eveniment istoric care a marcat începutul unei noi etape în procesul de făurire a regimului de democrație populară în țara noastră, deschizîndu-se orizonturi largi științei istorice. Reorganizată pe baze noi în 1948, Academia R.P.R. și-a asumat sarcina de a realiza, prin institutele de istorie, detectarea, prelucrarea și publicarea în mod științific a izvoarelor istorice medievale. O atenție deosebită s-a acordat arheografiei feudale, neglijată

de vechiul regim. În ceea ce privește izvoarele scrise, pe planul întâi al preocupărilor arheografice au fost puse izvoarele documentare, fără însă a fi omise și celelalte categorii, a căror prezentare constituie obiectul articolului de față.

Izvoare epigrafice. Pe teritoriul țării noastre se găsesc numeroase inscripții care conțin consemnări de evenimente din perioada feudală. Valoarea lor informativă este în funcție de faptul dacă s-au păstrat în forma originală sau au suferit modificări ulterioare. În prima situație, inscripțiile sînt izvoare nemijlocite sau „urme istorice”, ca și documentele propriu-zise, în a doua ele nu sînt altceva decît izvoare de tradiție, cuprinzînd date ce au nevoie a fi confruntate cu documentele pentru verificarea veridicității lor.

Cu toate că este imperios necesară publicarea unui corpus al inscripțiilor medievale, realizarea lui este extrem de dificilă, izvoarele respective fiind risipite în toată țara, scrise în diferite limbi, cu sisteme de ligaturi și abrevieri greu de desfăcut, uneori conservate fragmentar și defectuos etc.

În vara anului 1950 s-a descoperit întîmplător, în localitatea Mircea Vodă (Dobrogea), inscripția slavă din anul bizantin 6451 sau 943 e.n., izvor de importanță capitală, menționînd existența unui jupan și fiind cea mai veche inscripție în această limbă de pe întreg teritoriul lumii slave din estul și sud-estul Europei („Studii”, nr. 3, IV (1951), p. 123 ș. urm.). După cîțiva ani, tot în Dobrogea, la Basarabi, săpăturile în masivul calcaros au scos la iveală o bisericuță rupestră, în care s-a descoperit un grafit cu anul, în caractere chirilice, 6500 sau 992 e.n. (cf. *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VI, 1959); „An. Univ. C.I. Parhon”, s. șt. soc., Istorie, nr. 16, IX, 1960). Cercetarea mai atentă a pietrei de pe mormîntul lui Laurențiu, comite de Cîmpulung, din anul 1300, a descoperit existența unui relief săpat, și de aici concluzii noi asupra vechimii orașului etc. („Studii și cerc. de ist. artei”, IV (1957), nr. 1—2).

O lectură atentă a inscripției slave, ce fusese pusă de turci la cetatea Turnu (T. Măgurele), azi conservată în București, infirmă lectura veletului 7001 (1492—1493), care nu există și se propune judicios pe bază de context: 1397 (*Studii și mat. ist. medie*, III, 1959). S-a făcut pe baza estampajului o reușită transcriere a textului inscripției grecești pusă la poarta cetății Dirstor cu prilejul victoriei lui Mircea cel Bătrîn (1408) („Studii”, nr. 3, V, 1952).

Interesantă apare inscripția de pe crucea de piatră din Rucăr, denumită „Crucea lui Șerban Vodă”, fiindcă textul arată că ne aflăm în fața unei hotărîri juridice domnești, deci a unui document propriu-zis săpat în piatră. Modul de redare a inscripției este nesatisfăcător (cf. „Rev. Arhivelor”, nr. 2, II (1959), p. 287 ș. urm.).

În legătură cu necesitatea întocmirii *Corpus*-ului de inscripții medievale se semnalează utilitatea adunării și a epigramelor funerare (manuscrise ce au servit celor ce săpau inscripțiile pietrelor tombale) (*Șt. și mat. ist. medie*, I, 1956).

Izvoarele epigrafice din Moldova anilor 1457—1504 sînt redată în excelențe condiții grafice (*Repertoriul monumentelor ... din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 512); din aparatul de comentarii

la inscripții aflăm că unele dintre acestea s-au reprodus după publicații mai vechi, care conțin și transcrieri evident greșite.

În 1958, Academia R.P.R. a editat lucrarea: *Monumente și muzee. Buletinul Comisiunii științifice a muzeelor și monumentelor istorice din țară*, care cuprinde o serie de inscripții și însemnări, multe inedite sau cu rectificări la edițiile vechi. Această publicație ar trebui continuată, ea înlocuind „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”.

Este de observat că încă din vara anului 1951 s-a constituit la Institutul de istorie din București un colectiv pentru extragerea textelor inscripțiilor medievale publicate în cărți și periodice sau transcrise, din arhive și biblioteci. În valoroasa sinteză istorică apărută recent (*Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. XIX) se precizează că se găsește la tipar vol. I al colecției *Inscripțiile medievale ale României*, cuprinzând pe cele din București, fără nicio indicație pentru celelalte din restul țării, a căror editare științifică este imperios necesară pentru studierea unor aspecte de istorie social-economică, politică și culturală.

Izvoare numismatice. În secolele XIV—XV, domnii români și-au afirmat situația de independență politică și prin emiterea de monede proprii. Studiul acestor izvoare ajută la o mai sigură înțelegere a procesului de dezvoltare economică a țărilor române și a relațiilor lor de schimb, a instituției domniei, a unor aspecte de organizare socială etc. De aceea s-a dat o deosebită atenție nu numai descoperirii de noi tezaure monetare, dar și adâncirii interpretării legendelor și stemelor ce conțin (cf. „Studii”, nr. 3, V (1952); „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, II, 1958).

În atenția numismaților zilelor noastre stă problema alcătuirii unui repertoriu al tuturor tezaurelor și descoperirilor monetare de pe pământul țării și localizarea lor pe o hartă numismatică, și aceea a întocmirii unui *Corpus nummorum* („Studii și cerc. de bibliologie”, I (1955); *Studii și mat. de ist. medie*, I, 1956).

Izvoare sigilografice și heraldice. Sigiliile, ca elemente ce intră în practica alcătuirii actelor și le asigură prin prezența lor autenticitatea, constituie importante izvoare istorice prin legendele ce conțin și prin diferitele figuri plasate în câmpul lor, care aduc informații asupra unor aspecte social-economice, politice și culturale din epoca în care au apărut. Există sigilii puse de cancelaria domnească, de marii dregători laici, de organele municipale, de cele ale unităților administrative, de starostii breslelor etc.

Pe lângă unele studii în legătură cu tiparele sigilare ale unor domni ca Petru Mușat și Alexandru cel Bun (v. „St. și cerc. de numismatică”, I, 1956) și cu tipurile sigilare rar întâlnite în practica cancelariilor domnești („Bul. științific” al Secției șt. ist. a Acad. R.P.R., III, 1951), apar și altele asupra particularităților din legendele citorva sigilii de doamne („St. și cerc. numism.”, I, 1957), relative la sigiliile de mari dregători („St. și cerc. ist. medie”, I, 1950) sau la tirziile sigilii sâțești („St. de numism.”, I, 1957). O reușită prezentare iconografică însoțită de o strânsă interpretare a sigiliilor orașenești din Moldova în sec. XVI—XVII s-a publicat la Iași („St. și cerc. șt.”, *Istorie*, VII, 1956, fasc. 2). Sigiliile orașelor și breslelor din țările române sînt studiate de E. Virtosu și S. Jako, în partea a II-a a vol. II al „Introducerii” la colecția *Documente privind istoria*

Romîniei. Aceste studii constituie o sinteză utilă reprezentînd valorificarea științifică a izvoarelor sigilografice din țara noastră și poate însemna o bază sigură pentru întocmirea unui tratat de sigilografie romînească. C. Moisil a combătut teoria formulată în 1946 asupra neexistenței blazoanelor (stemelor) de familie în Moldova și Țara Romînească, argumentînd teza contrarie pe baza reprezentărilor din sigiliile marilor boieri din sec. al XV-lea și explicînd în același timp că în veacurile următoare vechile blazoane de familie dispar ca o consecință a instaurării dominației otomane. Acei care în anii puterii populare au manifestat interes pentru studiul izvoarelor heraldice s-au oprit la o analiză atentă a stemei Moldovei în veacurile XV—XVI (cf., „St. și cerc. ist. artei”, II (1955), nr. 1—2, III (1956), nr. 1—2), a stemei Țării Romînești din sigilii și bule, urmărindu-se interpretarea unor simboluri („St. și cerc. de numismatică”, I, 1957); apoi sublinierea apariției stemelor unite ale Moldovei și Țării Romînești pe pietre funerare domnești la începutul sec. al XVII-lea („St. și cerc. de numismatică”, II, 1958). Ar trebui reluată studiarea pe o nouă bază ideologică a stemelor unite ale Țării Romînești, Moldovei și Transilvaniei din sigiliile lui Mihai Viteazul.

Izvoarele documentare. În această categorie se cuprind documentele propriu-zise, precizarea termenului fiind necesară, deoarece noțiunea de „document” e folosită și cu sensul larg atribuit oricărui mijloc de informare asupra trecutului istoric.

Documentele propriu-zise sînt izvoarele de bază ale cercetării istorice. Aceste izvoare, valoroase prin caracterul lor nemijlocit și obiectiv și cu rol primordial în ansamblul izvoarelor istorice, se împart în izvoare interne și externe.

Considerăm că în definirea actului intern și extern trebuie să se aibă în vedere în primul rînd locul de emisiune, așa cum se precizează limpede și în volumul II al tratatului *Istoria Romîniei*, fără însă a se omite, atunci cînd se face fixarea actului în una din cele două despărțiri: interne și externe, calitatea emitentului și destinatarului, cum și obiectul documentului.

În ceea ce privește problema izvoarelor narrative, criteriul de repartizare în interne și externe nu se reazemă pe locul unde s-au alcătuit, ci pe originea etnică și țara căreia îi aparține emitentul. Dimitrie Cantemir și-a redactat cea mai mare parte a operei sale în Rusia, ea este totuși un prețios izvor intern. Dacă s-au găsit unii care să-l considere pe Cantemir drept un călător străin în raport cu țara sa, faptul trebuie considerat ca o serioasă eroare și combătut.

Documente interne. În perioada de care ne ocupăm, cea mai valoroasă și mai întinsă colecție de documente interne medievale (28 volume plus două de Introducere) este aceea inițiată de Academia R.P.R. în toamna anului 1948 și editată în anii 1951—1957 sub titlul *Documente privind istoria Romîniei*, seria A. Moldova (1384—1625), 11 vol.; seria B. Țara Romînească (1247—1625), 11 vol.; seria C. Transilvania (1075—1350), 6 vol. În 1955, într-o dare de seamă privind dezvoltarea istoriografiei în perioada 1944—1956, se arată că „un colectiv de specialişti... a lucrat la monumentală operă ce este menită să dea medievistilor romîni un corpus al documentelor interne” (*Realizările istoriografiei romîne între anii 1944—1955*,

București, 1955, p. 26). Colectivul de istorici sovietici din R. S. S. Moldovenească (Chișinău) în frunte cu N.A. Mohov apreciază în 1959 că „unul din marile succese ale științei istorice din Republica Populară Română în ultimii ani, este publicarea corpus-ului complex de documente medievale din Moldova, Țara Românească și Transilvania...” (cf. „Studii”, nr. 3, XII (1959). Conducerea Institutului de istorie din București aprecia în 1958 că „pentru alcătuirea tratatului de istoria României, care este în curs de elaborare, corpusul de documente este auxiliar prețios, fără de care această lucrare de sinteză nu se poate închipui” (*Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice*, București, 1958, p. 19). De asemenea, în 1959, este scos în evidență faptul că „Corpusul de documente”, criticabil că nu s-a publicat și textul original al documentelor, „constituie o operă monumentală, care a permis unele din realizările cele mai însemnate ale istoriografiei noastre în domeniul social-economic” („Studii”, nr. 4, XII, 1959, p. 39). Un vechi editor de documente medievale din Moldova, recenzând masiva colecție a Academiei R.P.R., o considera, în ce privește seria A, „cea mai bogată colecție de documente interne moldovenești apărută pînă acum în țara noastră” și încheia că întreaga colecție „continuată în forma corectă (se referă la publicarea și a textelor originale străine) pînă în timpurile moderne, va alcătui cel mai important codice de documente românești și va contribui în cel mai înalt grad la alcătuirea unei noi istorii românești, a unei istorii bazate pe știri concrete” („Studii”, nr. 1, XI, 1958).

În ceea ce privește stabilirea unor reguli unitare de prelucrare arheografică a documentelor ce urmează a fi publicate, nu s-a ajuns nici pînă astăzi la niște norme obligatorii pentru toți editorii de texte medievale din țara noastră. Articolul „Problema editării textelor vechi” (în *Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice*, București, 1958), supus discuției specialiștilor, „acum cînd ne aflăm în fața unei noi faze a publicării Corpusului de documente”, n-a reușit să antreneze pe medievisti în discuții rodnice, care să se concretizeze într-un proiect de regulament arheografic. În această direcție, o sarcină importantă revine și Direcției Generale a Arhivelor din țara noastră. În Uniunea Sovietică, instituția similară cu aceea de la noi manifestă o vie preocupare pentru îmbunătățirea continuă a metodelor de aplicat în domeniul arheografiei.

O valoroasă culegere de documente care aduce o umplere a golului de material documentar pentru sec. al XVIII-lea este aceea a colectivului de la Institutul de istorie din București, intitulată *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea* (vol. I, Țara Românească, București, 1961). Cuprinzînd 725 de documente, aproape toate inedite, după afirmația editorilor, această lucrare arheografică, de aproape o mie de pagini, începe printr-o introducere în care se arată scopul colecției (va avea și un volum de documente din Moldova) și importanța informativă a documentelor inedite, selectate pentru tema aleasă. Era bine ca problema privind principii și metode arheografice aplicate în culegere să fie tratată separat de introducere. Se arată că s-a aplicat sistemul transcrierii fonetice interpretative. Nu înțelegem de ce cuvintele, expresiile și propozițiile slave din text, transcrise în alfabet latin, au rămas netraduse; trebuia să se facă

traducerea lor în aparatul critic. În schimb, este justă respectarea principiului neintervenției în text, orice corectare făcându-se în notele din subsol. Argumentarea suprimării tacite a repetărilor din text nu ni se pare satisfăcătoare. Nu se explică procedeul aplicat în cazul unor documente nedatate sau datate incomplet. Desființarea ordinii cronologice la documentele cumulative și trecerea părților „secundare” la subsol este arbitrară, părțile componente trebuind să fie prezentate cronologic în text, diferențierea putându-se face prin caractere tipografice. Deoarece sînt multe documente fără indicația locului de emiterie și la multe dintre ele nici nu se poate stabili de către editor, considerăm că datarea ce precede rezumatul ar fi trebuit să înceapă cu anul, luna și ziua, apoi să vină localitatea.

Cu toate acestea, publicația constituie un remarcabil progres arheografic față de alte publicații de materiale din sec. XVIII și oferă cercetătorului posibilitatea unei documentări noi în problema relațiilor agrare.

O altă culegere de documente, sub titlul : *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850* (vol. I—II, Editura științifică, București, 1958), prezintă un material interesant, compus din 779 de documente, pentru unele ramuri ale economiei (industrie, finanțe, comerț etc.) fără a include economia agrară. În ceea ce privește modul ei de realizare sînt de observat următoarele : deși se afirmă în prefață că s-au urmat regulile de la Institutul de istorie, totuși există diferențieri, intervenția editorului (care își zice impropriu „culegător”) la text e indicată prin paranteze drepte. Datarea din capul rezumatului, prezentată așa cum practic este mai bine, este lipsită de locul emiterii. În afară de cotă, nu există nici o indicație asupra piesei documentare (dacă e în original, copie, în ce stare ; dacă s-a mai publicat etc.). Indicarea depozitului trebuie dată la fiecare piesă, fiindcă afirmația din prefață că „lucrarea a fost întocmită pe baza materialelor documentare existente în fondurile Arhivelor Statului București” nu corespunde realității ; chiar documentele 1—2 se păstrează la Academia R.P.R. Existînd anaforaua boierilor alcătuită la o anume dată, iar hotărîrea domnească la altă dată, ulterioară, trebuia să se așeze anaforaua la data ei în seria cronologică, să se publice în continuare rezoluția domnească, fără a i se atribui număr separat și a fi plasată acolo unde îi corespunde data cronologică.

Indiscutabil, conținutul documentelor selectate este plin de informații utile cercetării istorice, dar din punct de vedere arheografic lucrarea are numeroase lipsuri.

Pentru o largă bază documentară privind răscoala populară din 1821, s-a alcătuit de către un colectiv de la Institutul de istorie din București, în frunte cu acad. A. Oțetea, publicația : *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I—V, Editura Academiei R.P.R., 1959—1962. În introducerea primului volum se argumentează temeinic necesitatea colecției, subliniindu-se erorile din edițiile anterioare ale documentelor răscoalei din 1821. Se expun organizat principiile și modul de prelucrare arheografică a materialului documentar. Ar fi fost de preferat ca problemele arheografice să fi fost separate de introducerea printr-o prefață, introducerea trebuind să facă o prezentare sintetică a conținutului documentelor, insistîndu-se asupra informațiilor noi din cele inedite, care ajută

la o mai justă înțelegere a epocii și desfășurării răscoalei. În recenziile făcute („Revista Arhivelor”, III (1960), nr. 1, p. 324—8; „Studii”, XIV (1961), nr. 1, p. 173—81; XV (1962), nr. 2, p. 458—62) s-au arătat întemeiat o serie de inadvertențe, la care se mai pot aduce completări, care nu-și au însă locul aici. Considerăm totuși că întrunirea documentelor interne cu cele externe impunea să se renunțe la subtitlul vol. I „Documente interne”, căci el nu corespunde conținutului. Nu s-au aplicat unele reguli propuse de responsabilul colecției în 1958 („Problema editării textelor vechi”), omițându-se traducerea în aparat a cuvintelor străine din actele în limba română, corectându-se erorile din text. Ordinea datării la rezumate îngreuiază rapidă orientare în material, elementul cronologic esențial fiind anul, cu acesta trebuia să se înceapă, iar locul emiterii, care în multe acte lipsește, trebuia plasat după data cronologică. Modul cum s-au datat documentele nedatate și cum au fost intercalate în seria cronologică nu satisface. Dacă s-a ajuns la fixarea unei date lunare conjecturale de ce să se plaseze la sfârșitul lunii, după actele cu datare certă? Data musulmană (nr. 84) trebuia transformată în sistemul modern de datare, iar rezumatul să cuprindă data noastră urmată de data musulmană în paranteze.

Un procedeu adoptat de editori, dar contrar principiului arheografic al publicării documentelor în ordine cronologică, este acel al „anexelor”, motivat pe considerentul că aceste acte, cu date cronologice deosebite de aceea a documentului la care se anexează, „se referă la aceeași chestiune și se leagă strâns între ele (completându-se reciproc)” (p. 16). Aceste observații critice sînt expresia dorinței de a se îmbunătăți munca editorilor de izvoare și ele nu se pot încheia decît cu sublinierea deosebitei importanțe a colecției, în care, pe lângă documente cunoscute, apar numeroase piese inedite din arhive (mai ales sovietice) care ajută la o mai largă înțelegere și sigură interpretare a răscoalei populare din 1821.

În afară de aceste culegeri de documente relative la Țara Românească, sînt de menționat altele privind trecutul unor orașe de pe teritoriul ei, Craiova și București. În cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului a apărut volumul *Mesteșugari și negustori din trecutul Craiovei. Documente (1666—1865)*, București, 1957, cuprinzînd 263 de documente. În prefața de o singură pagină se anunță că „se reia de către Arhivele Statului o activitate științifică în care s-a făcut prea puțin de către această instituție”, se indică depozitele și fondurile arhivistice din care fac parte documentele publicate, prezentate „în ordine cronologică”, fiecare avînd „un scurt rezumat . . . , descrierea diplomatică . . . , depozitul și cota”. Nu se arată în această prefață însă, ce metodă s-a adoptat la transcrierea documentelor chirilice, cum s-a procedat cu erorile din text, prescurtările, ortografia, punctuația, cuvintele străine, datarea documentelor nedatate, documentele cumulative, comentarea lor, identificarea numelor de locuri și persoane. Nicăieri nu se spune dacă materialul este inedit, în ce proporție și dacă unele piese s-au mai editat, cu indicarea publicației. Cititorul poate lesne observa nenumăratele inconsecvențe în transcriere, iar rezumatele sînt incomplete, ordinea cronologică inversată.

Cît privește orașul București, care a sărbătorit în 1959 cinci sute de ani de la prima lui menționare într-un act de cancelarie, s-a bucurat de

aparitia a două culegeri de documente, una elaborată de un colectiv de la Muzeul de istorie a orașului (*Documente privind istoria orașului București*, Editura S.P.C., 1960), alta de G. Potra (*Documente privitoare la istoria orașului București, 1594—1821*, Editura Acad. R.P.R., 1961). Prima colecție cuprinde 173 de documente, din fondul Muzeului, îmbrățișând perioada 1636—1848. Ea începe cu un încheiat cuvint introductiv (p. III—VIII), din care se evidențiază valoarea materialului. În ultima parte a introducerii (care putea alcătui prefața arheografică) se înfățișează metoda de lucru, afirmându-se, relativ la transcrierea documentelor românești chirilice, că „s-au respectat principiile de transcriere stabilite . . . pentru corpusul de *Documente privind istoria României*”, întregindu-se prescurtările unor cuvinte „în paranteze drepte”, iar repetările în „paranteze rotunde”. Constatăm însă că în „Introducere” la marea colecție de documente medievale a Academiei (vol. I, p. 28) scrie altceva, și anume : „s-a hotărît ca toate întregirile să fie indicate prin paranteze ascuțite < >”. Pentru repetări de silabe, cuvinte s-au întrebuințat parantezele drepte, iar cele rotunde au rămas pentru indicarea parantezelor din text, deci contradicția este clară. Iscăliturile sînt culese potrivit poziției din act, ceea ce exprimă tendința unei redări de gen fotografic, care ocupă mult spațiu tipografic și nu corespunde cerințelor arheografice avansate. Fiecare document trebuie să fie precedat de rezumatul respectiv. Fotocopile documentelor se cerea să fie numerotate și trecute într-o listă înainte de indice. În glosar figurează inutil cuvinte care circulă și astăzi (acaret, alișveriş etc.). Totuși culegerea constituie un efort apreciabil pe tărîm arheografic, trecut cu vederea de critica istorică.

A doua colecție de documente bucureștene e mult mai întinsă decît prima, cuprinde 613 documente. Textul și rezumatul documentelor sînt precedate de o introducere (p. 5—43), care începe prin sublinierea necesității alcătuirii unui „corpus” și atacarea vechilor ediții, fără ca editorul să încerce a privi critic realizările din trecut ale lui și ale altora. Se ferește să precizeze cui aparține volumul ce „cuprinde în întregimea lui documente strict bucureștene” și să facă aprecieri. În cadrul introducerii se acordă pentru înfățișarea principiilor și metodelor de prelucrare arheografică a materialelor editate doar o pagină și jumătate. În loc să indice prin puncte de suspensie părțile lipsă accidental sau deliberat din text și să explice prin note de ce natură este lipsa, editorul introduce explicațiile în text punîndu-le între paranteze drepte și scoțîndu-le în evidență prin litere cursive, ceea ce constituie o deficiență arheografică. Nu arată cum procedează cu cuvintele străine din textele românești, cu documentele nedatate, dacă pentru redarea celor în limba slavă s-au făcut traduceri noi, ori s-au folosit traduceri vechi etc. Nu se arată ce metodă a întrebuințat pentru transcrierea textelor românești chirilice în alfabet latin, lăsîndu-ne s-o descoperim singuri. Lipsuri însemnate au fost semnalate și în recenzia din „Revista Arhivelor” (nr. 2, IV, 1961, p. 270—74), în care recenzentul vădește însă o insuficientă cunoaștere a instituțiilor (p. 271). Cu toate acestea, publicarea acestui variat material documentar, în excelente condiții grafice, cu 19 reușite reproduceri fotografice de documente,

autografe și peceti, oferă o bază documentară mai largă pentru cercetarea trecutului Capitalei patriei noastre.

Pe lângă aceste culegeri de documente s-au mai editat materiale de arhivă în anexele unor lucrări ca : *O manufactură de ceramică la Tg. Jiu, 1832—1863* (București, 1956) și *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843* (București, 1958), ambele prezentînd lipsuri de natură arheografică (cf. „Studii”, nr. 3, X, 1957, p. 248—250 ; nr. 5, XI, 1958, p. 193—195, fără să fim de acord cu „fericita inspirație”, cum consideră recenzentul faptul că editorul a rupt unitatea cronologică a materialului documentar grupîndu-l pe probleme).

Cu prilejul împlinirii a 125 de ani de funcționare, a apărut un volum *Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, în care se publică „Istoricul Arhivelor Statului, 1831—1956”, însoțit de 40 de anexe documentare (p. 149—218). Observăm că în transcriere se păstrează ortografia originalului (p. 149 „Departamentul Finansilor”), cînd și pentru documente anterioare sec. al XIX-lea s-a stabilit redarea textului cu ortografie modernă, de unde supărătoarea frecvență a majusculelor. Nu s-au făcut rezumate la toate piesele. Lipsește din legendă precizarea provenienței actului, la nr. 6 înaintea iscăliturii apare „(ss)”, care ar putea să însemne că e vorba de autografe. Uneori, numai din conținut descoperim felul actului (nr. 23). Semnalarea discontinuității textului în mod accidental sau deliberat nu se face în note la subsol, ci chiar în text, explicațiile editorilor fiind puse în paranteze rotunde, dar și în paranteze ascuțite (în aceeași anexă, nr. 4, p. 152). Din pricina unei slabe prelucrări a textului cu părți lipsă, apar transcrieri de genul acesta „a cărui anum (doc. rupt) — bunal adres” (p. 159). Adaosurile ulterioare, rezoluțiile etc., nu se semnalează spre a se distinge de text și apar ca o continuare a acestuia (p. 161). Se remarcă tendința editorilor de a se păstra actului tehnica alcătuirii originare, ajungîndu-se ca iscălitura emittentului și data să fie culese pe 6 rînduri, irosindu-se și spațiul tipografic (anexa 13, p. 162). Transcrierea nu urmează una din cele două metode arheografice, ci le amestecă. Ortografierea textului nu se face potrivit unui principiu, de ex. numele lunilor se scriu cînd cu litere mari, cînd cu mici (p. 158, 159, 162—63, 166, 181—2 etc.).

În acest volum se publică și „Contribuții documentare cu privire la revoluția din 1848 în Țara Romînească” (p. 309—325) unde apar „tacirurile” unor revoluționari arestați, nerespectîndu-se ordinea lor cronologică, lipsite de rezumat și număr. Tehnica de editare prezintă deosebiri față de „Istoric”.

Trecînd la analizarea publicațiilor de documente relative la Moldova în evul mediu, constatăm că în această direcție realizările sînt mai reduse. Fără a ne opri prea mult asupra colecției *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, cuprinzînd 459 de piese, de care s-au ocupat critic unii cercetători (cf. „Studii și cerc. șt. Iași”, Istorie, nr. 2, XI (1960), p. 261—70 ; „Studii”, nr. 3, XIV (1961), p. 747—51) constatăm că nu se precizează modul de transcriere a textelor chirilice, deși unul din recenzenți asigură că s-a folosit o „metodă de transcriere corectă, înlătu-

rind elementele neesențiale”, iar celălalt remarcă o tendință de fotografiere a documentului.

O altă colecție, concepută ca o publicație privind Țara Românească și Moldova, se intitulează: *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776—1861* (Moldova, seria A., vol. II, București, 1960). În partea finală a succintei introduceri, căreia îi lipsește motivarea colecției, expunerea planului tematic și a organizării ei, se dau citeva lămuriri arheografice cu privire la „respectarea formei originale a documentelor”, transcrierea în ortografia actuală, corectarea în mod tacit a greșelilor copiștilor, datarea documentelor nedatate, încadrarea adăsurilor provenite de la editori în paranteze unghiulare, întregirea prescurtărilor iarăși în mod tacit, fără prevenirea cititorilor (p. VIII—IX).

Din analiza documentelor se observă însă modernizarea textului, deci nu s-a ținut seamă de fonetismul local în această transcriere interpretativă. Apoi, nu se argumentează datarea documentelor nedatate (doc. nr. 2). În ceea ce privește rezumatele, ele sînt inconsecvent redactate, unele începînd cu indicarea felului actului (nr. 1 „Scrisoarea tirgoveților din Fălciu” și nr. 4, 7, 15), altele cu emitentul, cum e și recomandabil (nr. 2 „Const. Dim. Moruzi voievod... hotărăște...”). Felul documentului trebuia să apară la descrierea lui, care se reduce doar la cotă. Din redactarea rezumatelor se constată o imprecizie de termeni (la nr. 14 apare: „Copie de pe hrisovul...”, iar la nr. 15 „Cartea domnească”, cînd de fapt ambele sînt cărți domnești). O serie de iscălituri au rămas nedescifrate. În introducere s-a spus că cuvintele adăugite la text vor fi încadrate în paranteze unghiulare, dar în transcriere se introduc paranteze rotunde, a căror funcție e alta.

În concluzie, materialul documentar publicat în această colecție inițiată de Direcția Generală a Arhivelor Statului este extrem de valoros (i se adaugă în fotocopie și două prețioase planuri inedite, din 1769 și 1790, ale orașului Iași); el va contribui la adîncirea studierii fenomenelor social-economice, dar trebuie să nu se scape din vedere faptul că de prelucrarea lui din punct de vedere arheografic depinde în mare măsură calitatea concluziilor lucrărilor de sinteză istorică bazate pe el.

Se publică o serie de documente din perioada 1736—1848 anexe la lucrarea lui T. Bălan: *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc* (Editura științifică, 1960, p. 293—330) lipsite de rezumat, unele acte apar cu text german și traducere, altele numai în traducere; în actele românești formulele slavone se transcriu desfăcut în paranteze drepte, dar nu se traduc.

Arhivele Statului au inițiat apoi alcătuirea și publicarea unui însemnat instrument de lucru: *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a Statului* (vol. I, 1387—1620, București, 1957; vol. II, 1621—1652, București, 1959) a cărei importanță pentru cercetarea istorică, dar și deficiență arheografică, au fost semnalate în cîteva recenzii (cf. „Studii”, nr. 5, X, 1957, p. 207—9; nr. 3, XIII, 1960, p. 273—5; „Studii și cercetări de bibliologie”, III, 1960, p. 339—343).

Cît despre documentele medievale privind Transilvania, ele nu s-au publicat într-o colecție aparte în afară de aceea a Academiei R.P.R., de care ne-am ocupat în paginile anterioare. În schimb numeroase acte au

apărut ca anexe la unele lucrări independente sau la articole din periodice. Menționăm din prima categorie lucrarea acad. D. Prodan : *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770* (Cluj, 1948), în care după studiu își găsește locul două întinse anexe (p. 77—142), care stau la baza lucrării. În prefață (p. 9) se arată că s-a reprodus textul latin, respectându-se chiar și greșelile, dar înlocuindu-se majusculele la multe cuvinte. S-au întregit prescurtările cu paranteze „în colțuri” și s-au semnalat în note erorile textului, tot aici făcându-se și identificări de persoane și locuri. Din analiza materialului rezultă că nu s-a făcut măcar un rezumat amplu în fruntea cărui să se afle data actului de la p. 111 (1770 iulie 15, Brăzești). Rar se fac întregiri, erorile sau modificările din text sînt explicate de editor uneori în text, cuvintele respective fiind culese cu cursive și puse în paranteze rotunde (p. 80). Transcrierea mecanică, fără intervenția în aparat, face ca nume de iobagi romîni să apară în ortografie maghiară : Onkas, Pityk, Páncaza, Nyiszta, Koszte (p. 82 ș.u.); la fel nume de locuri : „În Cziku nominato”, „Szub Piáttra Tutyi”, „La To Bonbits”, „La Gyalu Riturilor” (p. 83).

În *Supplex libellus Valachorum* (Cluj, 1948) autorul publică textul latin al memoriului din 1791 după ediția lui I. Piuariu Molnar (p. 243—73) și traducerea romînească contemporană (274—301), cu transcriere „după cum se obișnuiește la textele mai noi, cu ortografia și punctuația adaptate la cele de azi” (p. VIII), deci un mod deosebit de cel utilizat în lucrarea precedentă. În studiile : *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei; Domeniul cetății Șiria la 1525* (în „Anuarul Inst. de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959; III, 1960) se publică, în primul, trei anexe documentare (1681—1700) cu textul maghiar, fără traducerea romînească sau măcar însoțit de rezumate largi (p. 107—121).

În „Revista Arhivelor” (nr. 1, III, 1960) se publică articolul : *Arhiva Sfatului Popular al orașului Tg. Mureș (sec. XV—XIX)*, însoțit de 3 acte în text maghiar, despre al căror conținut și dată de emiteră nu se vorbește în studiu, nici nu li se face un rezumat cuprinzător, de aici urmează că cercetătorii care nu știu limba maghiară, nu înțeleg motivul ce l-a determinat pe autor să le publice. Oricum, acest sistem nu poate contribui la orientarea istoricilor care au sarcina de a alcătui lucrări de sinteză. În ultimele publicații de documente medievale privind Țara Romînească și Moldova (de pildă *Răscoala din 1821*, vol. I—IV) stă la bază și se aplică principiul, ca textul documentelor în limbi străine (rusă, greacă, latină, germană, turcă etc.), în afară de franceză, să fie însoțit de traducerea în romînește; acest principiu ar trebui generalizat, mai ales că se observă același procedeu și în alte studii cu anexe, ca : *Documente noi referitoare la răscoala de la Bobîlna* (în *Studii și mat. ist. medie*, vol. IV, 1960); *Textele celor două înțelegeri încheiate în 1437...* („Studii”, nr. 1, XIII, 1960); *O contribuție la biografia umanistului brașovean Vagner* („Studii”, nr. 2, XI, 1958); *Documente privitoare la istoria cnezilor din districtul Beiușului...* („Rev. Arh.”, nr. 2, III, 1960); *Urbariul satului Cetan din prima jumătate a sec. al XVIII-lea* („Anuarul... din Cluj”, III, unde se motivează doar de ce s-a transcris fotografic textul maghiar); „*Arhiva*” lui Horea („Rev. Arh.”, nr. 2, IV, 1961, cu 12 anexe în l. maghiară,

latină, germană, fără traducere); *Inovatori români în tehnica minieră din Transilvania...* („Studii”, nr. 2, X, 1957, cu 9 anexe fără traduceri); *Prămintări sociale și politice... în anul 1790* („Rev. Arh.”, nr. 1, II, 1959, cu 3 anexe); *Registrelor profesionale de stare civilă din Transilvania* („Rev. Arh.” nr. 1, I, 1958, cu 14 anexe, unele în l. maghiară, fără traduceri).

În același timp, trebuie semnalate pentru modul just cum se rezolvă sarcinile arheografice de către autorii studiilor: *Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat...* (*Studii și mat. ist. medie*, vol. II, 1957) și *Cu privire la activitatea de tipograf a lui Coresi* („Studii și cerc. de bibliologie”, III, 1960).

Ca realizări arheografice utile cercetătorilor menționăm și: *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului...* (vol. I, București, 1955); *Catalogul documentelor grecești...* (vol. I—II, București, 1958); *Industria textilă din Brașov și Țara Bîrsei. Catalog de documente (1413—1820)* (vol. I, București, 1960).

Dacă se au în vedere documentele medievale din Țara Românească și Moldova, editate în ultimii 15 ani, va fi lesne să se observe că s-a publicat un număr important de asemenea izvoare interne în: „Studii”, „Studii și cerc. de ist. medie”; *Studii și mat. de ist. medie*; „Studii și cerc. de istoria artei”; „Studii și cerc. șt. Iași”; „Revista arhivelor” etc. Modul de realizare arheografică fiind lipsit de unitate, ar fi necesară o analiză critică, dar lucrul nu e posibil în cadrul acestui articol.

Documente externe. Considerînd că este necesară o rapidă dezvoltare a bazei documentare interne, istoriografia marxistă a dat înțietate editării izvoarelor interne. În același timp, s-au adunat și publicat importante acte externe în cele 5 volume din colecția privind răscoala din 1821, în special în volumul IV. Paralel, s-a ajuns la alcătuirea și prelucrarea pentru tipar a unor volume din noua serie a colecției Hurmuzaki, cuprinzînd documente din U.R.S.S., R.P. Ungară, R.P. Polonă, R.P. Bulgaria. Este foarte avansată munca depusă de comisia specială sovieto-romină pentru prelucrarea și editarea materialelor din arhivele țărilor respective, reflectînd relațiile romîno-ruse.

Preocuparea istoricilor și arheografilor noștri pentru descoperirea, selectarea și publicarea de izvoare documentare se oglindește clar în sumarul periodicelor din țara noastră, citate mai înainte, vîdînd că s-au editat o serie de prețioase materiale privind relațiile cu Rusia, Polonia, Imperiul otoman, popoarele din Balcani etc., a căror prezentare arheografică depășește cadrul acestui articol. Nu poate fi lăsat nesublințiat totuși, felul sigur în care rezolvă chestiunile principale privind redarea textelor în limba italiană autorul articolului: *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani* (cu documente inedite despre negoțul lînii în anul 1578) (în „Rev. Arh.”, nr. 1, I, 1958). În același timp, este de menționat depistarea și semnalarea documentelor turcești relative la țările romîne, din articolul de prezentare *Despre arhiva turco-orientală din biblioteca de stat „V. Kolarov”.* Sofia („Rev. Arh.”, nr. 2, II, 1959; nr. 1, III, 1960) și, mai ales, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, cuprinzînd 3045 de piese aflate în arhivele din țara noastră, de al căror conținut istoricii noștri abia acum iau cunoștință cu viu interes, chiar și numai

în această formă rezumată, care oferă totuși o serie de informații noi. La recenziile făcute („Studii” nr. 6, XIII (1960), p. 274—77) se poate adăogi observația că datarea documentelor nedatate și transformarea sistemului musulman în sistemul nostru de datare prezintă serioase deficiențe. Actul nr. 423 nu poate fi din 1788, fiind din 1808. Firmanul de la nr. 453 nu este datat, de unde s-a dedus atunci 1791? Dacă nr. 524 este din 1793, el nu poate fi pus în legătură cu Mustafa pașa Bairaktar care succede lui Tersenikoglu ca aian la Ruscuc în 1806.

Izvoare juridice. Deoarece vechile tipărituri de pravile din sec. al XVII-lea — prima jumătate a sec. al XIX-lea au fost reeditate în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru cu greșeli transmise de la o ediție la alta, s-a dat o atenție deosebită de către Academia R.P.R., în anii 1948—1962, pentru alcătuirea de ediții științifice și critice ale monumentelor noastre legislative medievale, în care scop s-a urmărit de colectivul de specialiști avînd această sarcină, să se identifice izvoarele mai vechi, apoi să se depisteze și prelucreze toate materialele documentare preliminare, reflectînd modul cum s-au realizat aceste însemnate izvoare juridice, și să se stabilească textele de bază pentru noile ediții. După o asiduă muncă de cîțiva ani s-a ajuns, începînd din anul 1955, la tipărirea următoarelor izvoare: *Legiuirea Caragea din 1818* (în 1955); *Pravilniceasca condică din 1780* (în 1957); *Codul Calimach din 1818 și Sobornicescul Hrisov din 1785* (în 1958); *Manualul juridic al lui Andronache Donici din 1814* (în 1959); *Carte romînească de învățătură din 1646* (în 1961) și *Îndreptarea legii din 1652* (în 1962). S-au adus serioase obiecțiuni critice în ce privește ediția *Leguirii Caragea* (cf. „Studii și cerc. șt.”. Iași, VII (1956), p. 139—54; „Studii”, nr. 1, X, 1957, p. 179—191; nr. 5, XIII, 1960, p. 203—4), aceasta fiind prima realizare arheografică de natură juridică. Nici edițiile celorlalte izvoare n-au fost scutite de unele inadvertențe, semnalate în recenziile făcute de specialiști; cu toate acestea nu se poate nega faptul că noile ediții constituie un progres remarcabil față de vechile ediții, atît în ce privește critica textelor, cît și interpretarea materialist-istorică a conținutului acestor izvoare în studiile introductive ce le însoțesc.

Izvoarele narrative. Vorbind la începutul acestui articol de clasificarea izvoarelor făcută de N. Bălcescu, am arătat că izvoarele narrative sînt izvoare de tradiție orală sau scrisă, adică dovezi istorice mijlocite. Pe istorici îi interesează îndeosebi izvoarele narrative scrise și de modul publicării acestora ne vom ocupa în rîndurile ce urmează. Conținutul acestei mari și importante categorii de izvoare reflectă concepția despre lume și societate a celor care le-au alcătuit, interesul ca această concepție, potrivit căreia se aștern și se explică evenimentele, să ajungă la cunoștința istoricilor de mai tîrziu. Poziția lor de clasă și de aci veridicitatea acestor surse de informare trebuie controlată atent prin intermediul izvoarelor documentare. Trebuie remarcat, însă, că deși, privite sub aspectul veracității, izvoarele narrative se plasează în urma izvoarelor documentare, totuși unele dintre ele, cum sînt cronicile, au și o notă superioară față de izvoarele documentare, fiindcă prezintă o expunere unitară, de dimensiuni largi, asupra unei anumite perioade istorice. De

aici rezultă importanța unor asemenea surse și necesitatea publicării lor în mod științific.

Izvoare narative interne. Istoriografia marxistă din țara noastră a arătat și arată un interes viu pentru editarea științifică a cronicilor, apreciind deosebita valoare a conținutului lor atît sub raportul volumului de date, cît mai ales al mentalității și ideologiei medievale. După cum am spus mai înainte, cronicile din Țara Romînească au atras atenția lui N. Bălcescu, care le-a și editat pentru întîia oară. Istoriografia de după Bălcescu n-a căutat să ducă mai departe munca de depistare, de selecție critică a manuscriselor și de editare a cronicilor muntene. Numai în anii puterii populare s-a pus în mod serios problema publicării lor potrivit exigențelor arheografiei actuale, constituindu-se în 1951, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., un colectiv de specialiști pentru realizarea acestei sarcini. După nouă ani de muncă a apărut, în colecția „Cronicile medievale ale Romîniei” (vol. III, căci al II-lea cuprinde *Cronicile slavo-romîne*, de care se va vorbi în cadrul izvoarelor narative din Moldova, iar vol. I va prezenta *Repertoriul manuscriselor de cronici de pe teritoriul țării noastre*), cea mai veche compilație de cronici muntene, transmisă în zeci de copii: *Istoria Țării Romînești, 1290—1690. Letopiseșul Cantacuzinesc* (Editura Academiei R.P.R., 1960). Este cea dintîi ediție critică a acestui prețios izvor narativ din Țara Romînească. Această valoroasă realizare arheografică, la care și-a dat contribuția și cel ce scrie aceste rînduri, conducînd colectivul în anii 1951—1955, fără ca editorii să facă vreo mențiune, deși în alte ediții de izvoare apărute recent se menționează în prefață orice aport (cf. colecția *Rîscoala din 1821*, vol. I, p. 18), a trezît un îndreptățit interes, cum rezultă din unele recenzii (cf. „Rev. Arh.”, nr. 2, III, 1960, p. 338—342; „Tribuna” din Cluj, nr. 39 din 29 sept. 1960; „St. și cerc. șt.”, Iași, Istorie, nr. 1, XII, 1960, p. 168—170; „Bis. ort. rom.”, nr. 1—2, 1961, p. 194—207). Aprecierile se referă mai mult la valoarea izvorului, parafrazîndu-se studiul introductiv al editorilor, aspectul realizării arheografice reducîndu-se la formule ca: „ediție realizată după toate criteriile științifice” sau „au reușit să redea într-o corectă transcriere textul unei cronici”. Unul dintre recenzenți („Bis. ort. rom.”) se ocupă și de această latură, afirmînd: „Metoda trebuie luată în discuție. Atitudinea noastră este sceptică”. Se discută valoarea aparatului critic, susținîndu-se că în afară de variantele din ms O „restul e neglijabil”, cuprinzînd „variante ortografice neînsemnate”. Se fac și alte importante observații critice de care trebuie să se țină neapărat seamă la o nouă ediție. Nu considerăm însă întemeiate susținerile recenzentului în favoarea lui Stoica Ludescu.

În ceea ce privește modul de transcriere, observăm că editorii nu și-au respectat propriile reguli propuse, deoarece pe aceeași pagină găsim: „cînd” și „când”, „dăndu-i”, „mănie” (p. 199) etc., deși la p. LXI ei se exprimă ca adepți ai transcrierii fonetice interpretative și în consecință transcriu: „cînd” (nu „când”), „trecînd” (nu „trecănd”) etc. Apoi unele identificări din indice sînt greșite: „Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul” (p. 237) e Alexandru, fiul altui Mircea vodă, fiu al lui Mihnea cel Rău. „Aron Petru” s-a întregit greșit, fiind vorba în textul cronicii

de Aron Tiranul, nu de Petru Aron etc., valoroasa lucrare fiind umbrată de asemenea deficiențe. Ea constituie, totuși, un remarcabil progres față de edițiile anterioare. La o nouă ediție va trebui să se țină seamă și de manuscrisul descoperit recent și editat sub titlul: *O copie necunoscută a Letopisețului cantacuzinesc* („Mitr. Olt.,” XIII, nr. 7—9, 1961), cu variante de înregistrat.

O altă cronică munteană, relatînd despre o perioadă scurtă, de 30 de ani, însă cu amănunte remarcabile țîșnind din pana unuia contemporan cu evenimentele, pe care le expune cu neîntrecut talent în spirit polemic, este: *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ediție critică apărută în Editura științifică în 1959, pe care un recenzent o apreciază din punct de vedere arheografic „o excelentă redare a textului și a variantelor”, respingînd însă justificat teza editorului că izvorul ar fi fost alcătuit în 1739 și cronicarul și-ar fi redactat opera din auzite sau din scrisesele altora. Totodată se ridică serioase și îndreptățite obiecțiuni asupra alcătuirii glosarului și indicelui („Studii”, nr. 4, XIII, 1960, p. 325—331). Alți recenzenți nu fac decît să rezume prefața și mai ales introducerea, admitînd că cronica nu are caracter de memoriu, fiind scrisă de un compilator anonim în 1739 (cf. „Rev. Arh.,” nr. 2, III, 1960, p. 336—338; „St. și cerc. șt.,” Iași, X, fasc. 1—2, 1959, p. 244—246). Într-o altă recenzie, privind valoarea literară a cronicii se susține neargumentat că autorul, fie că a scris în 1717 sau 1739, este „amicul și emulul lui Radu Popescu” (cf. „Gazeta literară”, VII, nr. 30 (332) din 21 iulie 1960). Considerăm că aparatul critic este încărcat cu variante ortografice fără nici o importanță.

Editorul nu indică în introducere, relativ la modul de redare a textului de bază, decît că a transcris pretutindeni semnul chirilic „ior” cu „i” în interiorul cuvintelor, motivînd că sînt manuscrise „de după 1750”, de unde ar rezulta că a aplicat sistemul interpretativ fonetic. Comparînd însă textul de bază cu variantele, observăm frecvente inconsecvențe. Această constantă nepotrivire de transcriere dintre text și aparat lasă impresia că au lucrat persoane diferite cu sisteme deosebite sau aceeași persoană la intervale mari de timp.

În anul 1961 a apărut o ediție de popularizare: *Cronicarii munteni*, 2 vol., E.P.L., cuprinzînd pe lîngă textele de bază, fără aparat, ale celor două cronici prezentate mai sus, și: opera Stolnicului Cantacuzino, *Istoriile* lui Radu Popescu și cronica domniei lui C. Brîncoveanu de Radu Greceanu. Colecția a fost alcătuită îngrijit, edițiile anterioare au fost folosite critic. Sistemul de transcriere fonetică se prezintă unitar. Textele sînt precedate de studiul introductiv „Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene” (vol. I, p. V—CXXVI) alcătuit de Eugen Stănescu cu o ținută științifică care depășește cadrul unei ediții obișnuite de cronică, ridicînd probleme de importanță majoră în legătură cu condițiile istorice în care s-au redactat aceste izvoare și subliniind în conținutul lor calități de concepție istorică și măiestrie de stil, pe nedrept ignorate în trecut în raport cu analistica moldoveană.

Cu privire la izvoarele narative medievale din Moldova se constată iarăși un efort susținut pentru publicarea lor. Editura Academiei R.P.R.

a publicat în 1959, într-o ediție revăzută, culegerea : *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate cîndva de I. Bogdan, formînd vol. II al colecției „Cronicile medievale ale Romîniei”. Noua ediție cuprinde pe lîngă izvoarele moldovene și pe cele din Țara Romînească, niște scurte fragmente analistice murale, denumite pretențios „cronici”. Ea prezintă rectificări de cronologie, noi traduceri ale textelor slave și o nouă interpretare a conținutului, judicioasă în ansamblu, dar cu detalii discutabile. Lucrarea constituie o bună și utilă realizare arheografică.

Cronica lui Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, s-a bucurat de o ediție științifică, apărută în 1955, la ESPLA ; după 3 ani cronica cunoaște o nouă ediție, revăzută și augmentată. Editorul a căutat printr-o sagace critică de texte să distingă opera lui Ureche de cunoscutele interpolări. Printre obiecțiunile întemeiate aduse ediției este și aceea a lipsei aparatului variantelor manuscriselor („Studii”, nr. 6, IX, 1956, p. 161—164 ; „Limba romînă”, nr. 4, IX, p. 76—86), totuși, privită global, lucrarea trebuie considerată, mai ales prin tezele noi din studiul introductiv, o contribuție utilă la realizarea unui corpus al izvoarelor narative medievale.

Și opera completă a cronicarului Miron Costin a văzut o nouă ediție critică (*Opere*, București, ESPLA, 1958) datorită aceluiași specialist (P. P. Panaitescu) care a publicat și cronica lui Ureche. În recenziile făcute („St. și cerc. št.”, Iași, X, fasc. 1—2, p. 220 ; „Rev. Arh.”, nr. 2, III, 1960, p. 329—333, amîndouă de aceeași persoană și cu același text ; „Studii”, nr. 5, XIII, 1960, p. 209—214, o întemeiată analiză arheografică) s-a subliniat valoarea acestei ediții.

Ampla și valoroasa operă a lui Dimitrie Cantemir preocupă pe mulți cercetători în domeniul științelor sociale, dar editarea ei potrivit criteriilor arheografice noi rămîne încă așteptată. S-a dat o ediție de popularizare în traducere a *Descrierii Moldovei* (Biblioteca pentru toți, 1956), apoi, iarăși numai în traducere *Viața lui Constantin Cantemir* (ESPLA, 1960), dar se impune a se edita critic întreaga operă.

În urma unui îndelungat studiu al manuscriselor cronicii lui Neculce și al documentelor contemporane, acad. Iorgu Iordan a ajuns la concluzia că ms. 253 din Biblioteca Academiei R.P.R. conține fragmente scrise de mîna cronicarului și că poate fi luat ca manuscris de bază pentru o nouă ediție a operei lui Ion Neculce : *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte* (ESPLA, 1956). Ediția din 1956 fu supusă de autor unei atente revizuirii, ajungîndu-se la a II-a ediție din 1959, în care, pe lîngă redarea științifică a textului, potrivit sistemului interpretării fonetice, găsim un amplu studiu introductiv, care constituie o remarcabilă interpretare a conținutului cronicii și a limbii folosite de neîntrecutul narator al evenimentelor de interes istoric. Desigur, atîta timp cît nu avem manuscrisul autograf integral al cronicarului, e bine să reflectăm, cum s-a arătat („Limba romînă”, nr. 2, X, 1961, p. 178—183) la o ediție critică, care să cuprindă în aparat toate variantele, de conținut însă, nu ortografice, acestea din urmă neaducînd nimic nou la textul de bază.

Izvoarele narative externe au constituit iarăși o preocupare de seamă a Academiei R.P.R., a istoricilor și arheografilor noștri. În colecția inițiată de Academie : „Scriptores Byzantini” a apărut, ca prim volum.

cea dintîi ediție critică de pînă azi a cronicarului bizantin Ducas : *Istoria turco-bizantină, 1341—1462* (București, 1958), volumul II formînd traducerea operei lui Laonic Chalcocondil : *Expuneri istorice (1389—1462)*, ambele datorită muncii competente și de răbdare a bizantinologului român V. Grecu.

Trebuie să menționăm și noua ediție a *Cronicii lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul* în raport cu cronicile contemporane, apărută în *Studii și mat. ist. medie*, III (1959), care aparține cunoscutului editor de texte Dan Simonescu.

La aceste ediții masive, sînt de adăugit traducerile de fragmente din cronicile ruse, ucrainene, polone, germane, italiene, franceze etc. publicate în periodicele istorice de la noi în această perioadă.

În cei 15 ani de la înfăptuirea Republicii Populare Romîne, Academia R.P.R., Institutul de istorie din București, alte institute de științe sociale și o serie de cercetători specialiști în istorie, lingvistică și arheografie și-au propus să depisteze, selecționeze și să prelucreze după criterii avansate izvoarele istoriei poporului nostru în vederea alcătuirii unei sinteze istorice fundamentată pe cele mai sigure mărturii privind formarea și dezvoltarea societății feudale pe teritoriul țării noastre.

Datorită acestui uriaș efort colectiv s-au obținut importante succese, publicîndu-se monumentală colecție de 30 de volume : *Documente privind istoria Romîniei* (sec. XI—XVII), un masiv volum de materiale documentare din sec. XVIII, cinci volume privind „Răscoala din 1821”. S-au realizat noi ediții pentru șapte din cele mai importante izvoare juridice din Țara Romînească și Moldova. Cit privește grupa importantă a izvoarelor narrative interne s-au realizat ediții critice, științifice și de popularizare științifică ale principalelor cronici muntene și moldovene din sec. al XV-lea —prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Este de subliniat și publicarea celor două volume de cronici bizantine. Sînt gata de tipar și alte cronici străine. Alături de aceste importante colecții sînt de menționat numeroasele izvoare documentare și narrative inserate în periodicele de specialitate.

În modul de publicare a acestor izvoare se observă însă și unele deosebiri cu privire la principiile și metodele arheografice aplicate de editori. S-au scris cîteva articole și s-au ținut referate asupra editării textelor, dar n-am reușit să realizăm un îndreptar rezultat din consensul diferitelor opinii divergente care să fie obligatoriu pentru toate instituțiile științifice și editurile în al căror profil intră preocupări arheografice, așa cum au reușit să realizeze istoricii și arheografii sovietici. Desigur, nu se poate concepe că aceste norme obligatorii au caracter perpetuu, ele se modifică cu vremea, totuși o dată fixate și aplicate influențează puternic pentru crearea unui sistem unitar în problema editării izvoarelor, eliminînd de pildă dezacordul dintre istorici și lingviști cu privire la transcrierea textelor romîne chirilice etc.

Realizarea unui acord asupra principiilor și metodelor arheografice de urmat în publicarea izvoarelor va contribui la accelerarea ritmului de editare și implicit la o adîncire continuă a cercetării istorice în patria noastră.

CERCETAREA ISTORIEI MODERNE
A ROMÂNIEI ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

VASILE MACIU

Istoria modernă are ca obiectiv studiul formării, dezvoltării și decăderii orînduirii capitaliste, perioadă începută în țara noastră o dată cu revoluția burghezo-democratică din 1848 și terminată în toamna anului 1917, cînd în România, ca și în alte țări din Europa, lupta pentru sfărîmarea orînduirii capitaliste s-a intensificat o dată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Perioada modernă a istoriei Romîniei cuprinde trei subperioade : 1) dezvoltarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848—1878); 2) intensificarea dezvoltării capitalismului (1878—1900); începuturile capitalismului monopolist (1900—1917).

În prima subperioadă a fost caracteristică lupta pentru înlăturarea privilegiilor și servituților feudale, pentru dezvoltarea orînduirii capitaliste și pentru formarea și independența statului național romîn. Datorită lentei dezvoltări a capitalismului în țara noastră și, în genere, în centrul și răsăritul Europei, trecerea de la feudalism la capitalism nu s-a făcut dintr-o dată, ci printr-un proces istoric și pe calea înțelegerii dintre burghezie și moșierime prin menținerea unor puternice resturi de relații feudale în agricultură. Renunțarea treptată a burgheziei, după înăbușirea revoluției din 1848, la lupta revoluționară a împiedicat desăvîrșirea unirii naționale a poporului romîn într-un singur stat în timpul formării și consolidării orînduirii capitaliste (1848—1878), Unirea din 1859—1862 mîrginindu-se numai la unificarea Moldovei și Țării Romînești în cadrul Romîniei.

A doua subperioadă (1878—1900) se caracterizează prin rolul precumpănitor pe care îl are burghezia în cadrul regimului burghezo-moșieresc, prin trecerea treptată a burgheziei pe poziții reacționare, prin dezvoltarea mișcării muncitorești și a celei socialiste și începutul procesului de contopire a lor într-o singură mișcare, prin creșterea luptei revoluționare a țărănimii. În Transilvania, la ascuțirea contradicțiilor dintre burghezie

și moșierime de o parte, dintre acestea și proletariat și țărănime de alta, s-a adăugat ascuțirea contradicțiilor naționale.

A treia subperioadă (1900—1917) este caracterizată prin apariția imperialismului, prin marea răscoală țărănească din 1907, prin dezvoltarea continuă a mișcării muncitorești, prin participarea României la al doilea război balcanic și la războiul imperialist mondial.

Servind interesele burgheziei și întocmindu-se pe concepții idealiste, istoriografia burgheză n-a avut o înțelegere științifică a istoriei moderne a țării noastre. Fără să țină seama de modul de producție corespunzător epocii moderne, A. D. Xenopol fixează istoria modernă a poporului român în plin feudalism, datînd începutul ei prin anii de urcare pe tron a lui Matei Basarab și Vasile Lupu — 1633 și 1634 — și sfîrșitul prin „revoluția grecească” din 1821, istoria modernă a romînilor fiind caracterizată ea însăși prin „influența grecească”¹. N. Iorga nici nu menționează în vasta sa lucrare *Istoria romînilor* — volumele VIII și IX — existența unei perioade „moderne”, deși cartea a III-a a vol. VIII este intitulată *Supt revoluție*, iar cartea a IV-a, *Romîni și revoluțiile naționale*.

Publicînd un număr apreciabil de izvoare, precum și cîteva lucrări referitoare la unele aspecte ale istoriei moderne, care interesau burghezia, istoriografia burgheză a neglijat aproape complet mișcarea muncitorească și în mare parte mișcarea țărănească. În lucrările privitoare la revoluția din 1848, la lupta pentru Unire, la războiul pentru independența Romîniei, la mișcarea memorandistă, la participarea Romîniei la primul război mondial imperialist, istoricii burghezi au căutat să glorifice acțiunile burgheziei, neglijînd sau desconsiderînd rolul maselor. Unele lucrări — mai ales cele referitoare la revoluția din 1848, la Unire și independență și la mișcarea memorandistă — au fost menite să laude pe unii conducători și să minimalizeze aportul altora care, cum e cazul lui N. Bălcescu, au avut un rol deosebit în lupta revoluționară a poporului român. Dacă istoriografia burgheză a trecut sub tăcere de cele mai multe ori lupta de clasă, menționînd-o în treacăt numai atunci cînd îi era cu neputință s-o ocolească, în schimb ea a exagerat contradicțiile naționale, fără să arate baza lor social-economică și în special caracterul lor burghez. Instrumente ale ideologiei burgheze, lucrările vchii istoriografii — abundente, adeseori, în informații — pot fi de folos numai printr-o utilizare critică în spiritul concepției materialiste a istoriei. Despre lucrările istoriografiei burgheze privitoare la istoria Romîniei se poate spune, așa cum arăta Lenin referindu-se la teoriile istorice anterioare marxismului, că „cercetau, în cazul cel mai bun, numai motivele ideologice ale activității istorice a oamenilor, și nu cercetau ce anume dă naștere acestor motive, nu sesizau legile obiective în dezvoltarea sistemului de relații sociale, nu vedeau că aceste relații își au rădăcinile în gradul de dezvoltare a producției materiale; al doilea... nu țineau seama tocmai de acțiunile maselor populației...”².

¹ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, vol. VII, ed. a III-a, București (f.a.), p. 5 și 7.

² V. I. Lenin, *Karl Marx (Scurtă schiță biografică și expunere a marxismului)*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, București, 1959, p. 42—43.

Cucerirea puterii în stat de către proletariat în alianță cu țără-nimea muncitoare și trecerea la construirea socialismului au impus și transformarea revoluționară a culturii, inclusiv cercetarea științifică în domeniul istoriei moderne. Din momentul declanșării revoluției culturale, noua orientare ideologică a cercetărilor istorice a avut în materialismul istoric „înainte de toate o călăuză pentru studiu și nu o pirghie pentru construcții în genul lui Hegel”¹. Cu această „călăuză pentru studiu”, așa cum arată Engels, „Întreaga istorie trebuie studiată din nou, condițiile de existență ale diferitelor formațiuni sociale trebuie cercetate în amănunt înainte de a încerca să se deducă din ele concepțiile politice, juridice, estetice, filozofice, religioase etc. care le corespund”².

Noua orientare a studiului istoriei moderne, ca de altfel a tuturor cercetărilor științifice, a fost inițiată și condusă de partid. Traducerea în limba română a unei bune părți din operele lui Marx și ale lui Engels și a celei mai mari părți din operele lui Lenin a contribuit nu numai ca istoricii români să-și însușească mai cuprinzător concepția marxist-leninistă, să pătrundă mai adânc în înțelegerea științifică a istoriei moderne, asupra căruia au stăruit mai ales în lucrările lor Marx, Engels și Lenin, ci și să poată utiliza mai cu ușurință prețioasele lor indicații referitoare la numeroase evenimente ale istoriei moderne a României. Un ajutor substanțial au primit de asemenea istoricii studiind lucrările tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, în special *30 de ani de luptă a Partidului* și *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*. Sub îndrumarea partidului, istoricii și-au însușit treptat concepția marxist-leninistă, aplicând-o condițiilor concrete ale istoriei moderne a țării noastre. Au fost studiate din nou pe baza concepției materialiste a istoriei unele probleme — cum sînt revoluția din 1848, Unirea Principatelor, războiul pentru independența României etc. — care fuseseră studiate și de istoriografia burgheză, dar noile cercetări științifice privind aceste probleme au scos în evidență că fenomenele suprastructurale — politice, juridice, culturale — își au rădăcinile în structura societății, utilizarea materialismului istoric permițîndu-le „studierea, cu o precizie proprie științelor istorico-naturale, a condițiilor sociale de viață ale maselor și a schimbării acestor condiții”³.

Încă din 1947 a fost elaborat de către un colectiv de autori, sub îndrumarea partidului, *Istoria României*, manualul unic, avînd ca redactor responsabil pe Mihail Roller. Pentru prima oară se dădea capitolelor privind istoria modernă — elaborate în cea mai mare parte de autorul acestor rînduri — o extindere corespunzătoare importanței acestei perioade a istoriei țării noastre în dezvoltarea societății românești. În prefața acestei lucrări, prima încercare de interpretare materialist-istorică a întregii istorii a țării noastre, autorii declarau, între altele :

¹ Engels către Schmidt, Londra, 5 august 1890, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 532.

² *Ibidem*.

³ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 43.

„...ne-am străduit să redăm modul de viață și modul de gândire al oamenilor din societatea care s-a dezvoltat pe teritoriul patriei noastre; cum s-au schimbat acestea de-a lungul veacurilor; lupta pe care poporul a dus-o pentru a dezvolta pe pământul României viața sa materială și spirituală”. Mai departe, ei atrăgeau astfel atenția asupra concepției materialiste pe care o aplicau: „Am înfățișat dezvoltarea societății omenestii din teritoriul care formează România de astăzi și am căutat ca în diferite epoci să apară în lumina lor toate laturile vieții economice, sociale, politice, militare, culturale și forțele care aveau misiunea să ducă țara noastră înainte”. Manualul a jucat un rol deosebit în aplicarea materialismului istoric la studierea istoriei țării noastre.

Un impuls puternic au dat cercetărilor în științele istorice, pe baza concepției marxist-leniniste, *Hotărîrea ședinței plenare a C.C. al P.M.R. asupra stimulării activității științifice, literare și artistice (ținută în zilele de 22, 23 și 24 decembrie 1948)* și *Decretul pentru stimularea activității științifice, literare și artistice*. Ideile călăuzitoare din aceste documente de partid și de stat au fost traduse în viață, în domeniul istoriei în general, în acela al istoriei moderne în special, de Secția de istorie a Academiei R.P.R., fie direct, fie prin Institutul de istorie și filozofie din București, și prin institutele de istorie și filozofie ale filialelor din Cluj și Iași ale Academiei R.P.R., precum și de unele sectoare de activitate ale Institutului de istoria partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. Din 1953, Institutul de istorie și filozofie a devenit Institutul de istorie, putînd să-și îndrepte mai mult atenția asupra cercetărilor de istorie.

Un rol important în acțiunea pentru însușirea învățaturii marxist-leniniste ca și pentru orientarea ideologică a științelor, inclusiv a celor din domeniul istoriei moderne, l-a avut revista „Lupta de clasă”, organ teoretic și politic al C.C. al P.M.R. care a publicat articole de istorie privitoare la unele din problemele fundamentale ale istoriei moderne a țării noastre, contribuind astfel la clarificarea lor.

Apărută în 1948 sub conducerea unui Comitet de redacție, revista „Studii” a devenit de la nr. 3 din anul 1949 un organ al Institutului de istorie și filozofie al Academiei R.P.R., iar din 1954 devine o revistă de specialitate, contribuind la îndrumarea ideologică a cercetătorilor din țara noastră prin publicarea documentelor de partid și de stat menționate, precum și prin publicarea unei serii de articole speciale, cum sînt: editorialul *Să ne însușim învățătura marxist-leninistă și cuceririle științei pentru a asigura înflorirea științei istorice în R.P.R.* (în nr. 2 din 1950), articolul *Sarcinile de mare răspundere puse de Congresul al II-lea al P.M.R. în fața istoricilor* (în nr. 1 din 1956) etc. În afară de aceasta, revista „Studii” a adus servicii importante cercetătorilor în domeniul istoriei moderne, publicînd articole, studii, recenzii, documente. Putem spune că puțini istorici din țara noastră n-au ajuns să publice în această revistă cel puțin un articol sau o recenzie.

O contribuție prețioasă la dezvoltarea cercetărilor în domeniul istoriei au dat și publicațiile „Studii și cercetări științifice”, Iași, *Istorie* (din

1950), a Filialei din Iași a Academiei R.P.R., *Studii și materiale de istorie modernă* (din 1957), a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., „*Revista Arhivelor*”, seria nouă (din 1958), „*Analele Universității «C. I. Parhon» București*”, *Seria științe sociale, Istorie*, „*Studii și cercetări de istorie*”, Cluj apoi apărută sub titlul „*Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*”.

Pentru dezvoltarea cercetărilor în domeniul mișcării muncitorești a fost înființat în 1951 Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., care a editat din 1955 un organ special „*Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*”, în paginile cărui s-au publicat numeroase articole, studii, recenzii și documente privind istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

O contribuție de care trebuie să se țină seama la dezvoltarea cercetării istoriei moderne a dat și Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. (din 1949), în publicațiile cărui — *Comunicări și articole de istorie* (1955), *Studii și articole de istorie* (vol. I, 1956 ; vol. II, 1957 ; vol. III, 1961 ; vol. IV, 1962) — au apărut numeroase studii și articole de istorie modernă.

Deși istoricii burghezi au publicat câteva colecții și volume izolate de documente privind istoria modernă a României, ele nu sînt totuși suficiente nici pe departe pentru cercetarea științifică a acestei perioade din istoria țării noastre, întrucît nu cuprind decît în mică măsură aspectele economico-sociale și aproape nimic referitor la mișcarea muncitorească și la exploatarea maselor țărănești de către moșieri. Pentru a înlătura aceste goluri s-a trecut încă dinainte de 1948 la editarea unor noi colecții de documente privind istoria modernă a României.

Un moment de o importanță deosebită pentru dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste din țara noastră l-a constituit Congresul al II-lea al P.M.R. din decembrie 1955. În Raportul politic al C.C. al P.M.R., prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au fost puse în fața istoricilor sarcini de mare însemnătate: „O sarcină de mare răspundere stă în fața istoricilor noștri — aceea de a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, o istorie a României care să sintetizeze, de pe pozițiile învățăturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor probleme de bază ale istoriei noastre — probleme ale procesului de formare a poporului român, ale istoriei contemporane, ale periodizării istoriei. În ce privește istoria partidului, Comitetul Central a hotărît elaborarea de către Institutul de istorie a partidului a unui manual care va fi redactat de o comisie a Comitetului Central și care trebuie să înarmeze pe membrii de partid și pe oamenii muncii fără partid cu cunoașterea învățămintelor istorice ale drumului de luptă parcurs de partid”¹.

În lumina acestor indicații, cercetările de istoria României în general, de istorie modernă și contemporană în special, au cunoscut o dezvoltare deosebită. Cele din domeniul istoriei moderne, ca și cele privitoare la celelalte epoci istorice se caracterizează prin două perioade importante :

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1955—1959*, Ed. politică, București, 1959, p. 145.

1948 1955 și 1956¹ 1962 marcate ca atare de lucrările Congresului al II-lea al P.M.R.

În perioada 1948—1955, acad. P. Constantinescu-Iași a dat o prețioasă contribuție științifică, publicînd între altele studii privind relațiile romîno-bulgare în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (o parte din ele apărînd și în volumul *Studii istorice romîno-bulgare*, tipărit în 1956), studiile *Influența democrațiilor revoluționari ruși din secolul al XIX-lea asupra curențelor ideologice din țara noastră, între 1850—1880* (în „Studii”, III (1950), nr. 3), *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)*, (în „Studii”. IV (1951), nr. 1) etc. Acad. Mihail Roller a desfășurat o bogată activitate pentru editarea unor colecții de documente. Către sfîrșitul perioadei 1948—1955, trecînd la cercetăii privind mișcarea muncitorească, a publicat în 1951 studiul *În legătură cu procesul de formare și dezvoltare a clasei muncitoare și a mișcării muncitorești*. Tot în această perioadă au publicat studii sau articole privind istoria modernă și alți numeroși cercetători. Ca urmare a unei hotărîri de partid și a guvernului, în mai 1952, Academia R.P.R. a sărbătorit printr-o sesiune științifică a 75-a aniversare a proclamării independenței Romîniei, comunicările expuse în sesiune fiind publicate în același an în culegerea *75 de ani de la proclamarea independenței de stat a Romîniei*.

Tot în perioada 1948—1955 a fost publicată voluminoasa culegere în două părți *Studii și referate privind istoria Romîniei*, apărută în 1954, în care s-au publicat și lucrări privind istoria modernă. În *Cuvînt introductiv* se scria, între altele : „Publicarea celor două părți ale volumului de față poate servi ca material ajutător pentru catedrele de istorie din învățămîntul superior și constituie totodată un imbold pentru continuarea cercetărilor din domeniul istoriei patriei, în vederea alcătuirii lucrării « Istoria Republicii Populare Romîne » pentru învățămîntul superior, lucrare în care să fie redat, în toată măreția, eroismul poporului în făurirea istoriei sale”. O caracterizare a istoriografiei marxiste din perioada 1948—1955 a fost făcută de acad. P. Constantinescu-Iași în lucrarea sa *L'apport des historiens roumains à l'historiographie universelle depuis le 23 Août 1944*¹.

În a doua perioadă (1956—1962) a cercetărilor marxiste privind istoria modernă, acțiunea de îndrumare marxist-leninistă a muncii istoricilor a fost adîncită și extinsă. Congresul al II-lea al P.M.R. a dat sarcina de mare importanță tuturor istoricilor din țara noastră de a elabora un tratat de istorie a Romîniei, o parte revenind firește și istoricilor epocii moderne ale căror eforturi după apariția volumelor I și II, iar III în curs de apariție, privind istoria veche și medie, fac să apară vol. IV al *Istoriei Romîniei*, privind formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848—1878), și să se tipărească vol. V, privind intensificarea dezvoltării capitalismului și începuturile imperialismului (1879—1917). Prin hotărîni ale C.C al P.M.R. și ale guvernului, în 1957 s-au sărbătorit 50 de ani de la marea răscoală țărănească din 1907, iar în 1959 centenarul Unirii Moldovei și Țării Romînești. Un ajutor prețios au primit istoricii din țara noastră în elaborarea

¹ În volumul *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe Congrès de sciences historiques*, Rome, 1955, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1955

lucrărilor lor prin editorialul nr. 6 din 1958 al revistei „Studii”, intitulat *Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice*.

Activitatea istoriografică din anii 1956—1962 privind istoria modernă se caracterizează prin varietatea și bogăția problemelor cercetate, fenomen datorat maturizării însușirii concepției materialismului istoric de către cercetătorii formați înainte de 1948 și de formarea unei noi generații de istorici marxști.

Istoriografia marxistă a perioadei moderne pornind de la învățătura marxist-leninistă care consideră că la baza dezvoltării întregii societăți stă modul de producție, și-a îndreptat atenția în mod deosebit asupra cercetării forțelor și relațiilor de producție. Răspunzând necesității de cercetare și aprofundare în acest domeniu, N. N. Constantinescu a publicat în 1957 lucrarea *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, în care au fost prezentate trăsăturile generale ale formării și dezvoltării capitalismului în țara noastră pînă la 1900. Momentul și gradul industrializării capitaliste au fost cercetate, în 1957, de Olga și N. N. Constantinescu în lucrarea lor *Cu privire la problema revoluției industriale din România*. Studii s-au făcut și privitor la stadiul monopolist al capitalismului în țara noastră.

Problema trecerii de la feudalism la capitalism în agricultura României a fost pusă de Vasile Maciu încă din 1955 într-o expunere succintă intitulată *Caracterul legiuirilor agrare din România în deceniile VI și VII ale secolului al XIX-lea*.

O problemă cu totul necercetată de istoriografia burgheză este aceea a formării clasei muncitoare. Răspunzînd unei necesități stringente a cercetărilor privind mișcarea muncitorească, un colectiv de autori a publicat în 1959 sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. o lucrare cuprinzătoare, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România. Pînă la primul război mondial*. În prefață, autorii arată că „și-au propus să studieze procesul de formare și dezvoltare a clasei muncitoare din țara noastră pînă la primul război mondial și situația ei economică, condițiile ei de muncă și de trai, exploatarea capitalistă cruntă la care a fost supusă”.

Mișcarea țărănească, studiată puțin și numai din punctul de vedere al intereselor burgheziei de către vechea istoriografie a constituit una din preocupările principale ale științei istorice marxiste privitoare la perioada modernă. Ea a fost considerată ca una din forțele care au contribuit la înlăturarea rămășițelor feudale și la zdruncinarea regimului burghezo-moșieresc. Semicentenarul marii răscoale țărănești a dat ocazia unei sesiuni științifice a Academiei, comunicările expuse fiind publicate în volumul *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*.

¶ Studiarea istoriei mișcării muncitorești, trecută sub tăcere de istoriografia burgheză, capătă o mare dezvoltare în anii puterii populare mai ales după 1955, regimul democrat-popular sprijinind prin diferite măsuri studiarea trecutului de luptă al proletariatului. S-a ridicat o pleiadă de cercetători specializați în istoria mișcării muncitorești din perioada modernă a țării noastre, rezultatele activității lor științifice fiind publicate în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al

P.M.R.”, precum și în alte reviste, în culegeri de studii sau în volume separate.

Cercetările privind mișcarea muncitorească dinainte de 1917 au fost canalizate în următoarele direcții: răspîndirea marxismului în România, mișcarea grevistă, înființarea asociațiilor și sindicatelor muncitorești, organizarea și lupta politică a proletariatului. Ele au avut ca rezultat reliefaarea luptei consecvente duse de clasa muncitoare împotriva exploataării burgheze și pentru cucerirea unor drepturi și libertăți democratice.

Bogata activitate de cercetare depusă în domeniul istoriei mișcării muncitorești a fost sintetizată în lucrarea editată de Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. sub titlul: *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.* (Ed. politică, 1960). Această lucrare, care constituie aproape o machetă a unei viitoare istorii a P.M.R., tratează și partea privitoare la perioada modernă a istoriei mișcării muncitorești din țara noastră.

Cele trei probleme principale ale formării și consolidării orînduirii capitaliste în țara noastră — revoluția din 1848, lupta pentru Unire și războiul pentru cucerirea independenței Romîniei —, prezentate în diferite lucrări de vechi a istoriografie în interesul burgheziei, au trebuit să fie studiate din nou pe baza concepției materialismului istoric și a unui nou material informativ.

Un interes deosebit au arătat istoricii marxști pentru cercetarea mișcărilor premergătoare revoluției din 1848 și a luptătorilor celor mai înaintați care au jucat un rol de seamă în pregătirea și desfășurarea revoluției.

Întrucît istoriografia burgheză a fost tendențioasă în expunerea luptei pentru Unire și a înfăptuirii Unirii, istoricii marxști au studiat din nou o serie de aspecte ale acestei probleme, scoțînd în evidență rolul maselor și baza economică a Unirii. Centenarul Unirii a ocazionat de asemenea elaborarea unui număr mare de studii, articole și comunicări privind Unirea, cuprinse în bună parte în nr. 1 din 1959 al revistei „Studii” și în volumul *Studii privind Unirea Principatelor* (1960).

Războiul pentru independența Romîniei, care era folosit de istoriografia burgheză pentru a face apologia dinastiei de Hohenzollern și a conducătorilor politici ai burgheziei, a fost studiat de istoricii marxști ca o etapă necesară a dezvoltării societății romînești și ca o acțiune a maselor populare pentru eliberarea patriei din jugul otoman.

Volumul al II-lea (1961) din lucrarea colectivă *Din istoria Transilvaniei* cuprinde, în afară de capitolul referitor la revoluția din 1848, capitole privind întreaga dezvoltare a societății din Transilvania de la 1848 la 1918. Pentru viața politică a vechii Romînie se pot cita preocupările privind relațiile militare romîno-ruse în toamna anului 1916 și capitolul introductiv privind anii 1914—1917 al lucrării lui V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluționare din Romînia* (1960). Valoroasă este lucrarea *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I și II, București, 1960, publicată, cu ocazia centenarului Universității „Al. I. Cuza” din Iași, de către un larg colectiv de autori.

În întreaga perioadă a regimului democrat-popular au apărut și lucrări privind dezvoltarea istoriografiei perioadei moderne. În această

ordine se situează într-o anumită măsură lucrarea menționată a acad. P. Constantinescu-Iași, *L'apport des historiens roumains à l'histoire universelle depuis le 23 Août 1944*, studiile lui Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu* — (1957), comunicarea acad. A. Oțetea menționată, privind istoriografia românească și răscoala din 1907 și studiul lui Vasile Maciu, *Unirea Moldovei și Țării Românești în opera istoriografică a lui A. D. Xenopol* — (1960).

Pornind de la recomandarea făcută de Engels ca să se cerceteze din nou întreaga istorie¹, istoricii români ai perioadei moderne a patriei noastre au elaborat numeroase lucrări, studii și comunicări științifice, întemeiate pe concepția materialistă a istoriei. Ei au reușit să dea o expunere veridică a dezvoltării societății românești între 1848 și 1917, scoțind în evidență lupta maselor muncitoare contra asupririi de clasă și naționale. Rezultatele eforturilor lor sînt concretizate în volumele IV și V ale tratatului de *Istoria României*, lucrare elaborată pe baza hotărîrii Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român. Aceste volume, aflate sub tipar, trebuie considerate ca o sinteză a întregii activități depuse de numeroșii istorici din țara noastră care se conduc după concepția marxist-leninistă în munca lor, însuflețiți de dorința de a așeza pe un fundament științific istoria modernă a patriei noastre.

---

¹ F. Engels către Schmidt, Londra, 5 august 1890, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 532.

REVOLUȚIA DE LA 1848—1849

DE

DAN BERINDEI și V. CURTICĂPEANU

Revoluția burghezo-democratică din 1848, moment de o deosebită însemnătate în istoria patriei noastre, a constituit în decurs de peste un veac unul din principalele obiective ale cercetărilor istorice din România.

Istoriografia burgheză a acordat atenție evenimentelor revoluționare din 1848 desfășurate în țările române îndeosebi în cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea, dar de pe pozițiile intereselor ei de clasă, poziții din ce în ce mai reacționare. Documente, lucrări memorialistice, și mai ales, numeroase publicații cu caracter polemic au dat în perioada menționată prima bază de cercetare a însemnatelor evenimente¹. Cu prilejul semicentenarului revoluției, au apărut, în afara unei masive colecții de documente², mai multe studii monografice³. Deși toate aceste scrieri au contribuit la cunoașterea evenimentelor revoluționare din 1848, totodată, ele nu le-au dezvăluit în întregime, căutînd să prezinte atenuat momentele cele mai ascuțite ale luptelor sociale. Revoluția a fost prezentată de mulți istorici în mod nejust ca un fenomen de import. Totodată, evidențiind rolul burgheziei, ei au estompat acțiunile maselor sau le-au subsumat voinței și planurilor reprezentanților burgheziei, al căror rol a fost exagerat cu scopul evident de a sluji interesele partidului liberal. De asemenea, din motive lesne de înțeles, nu s-a dat atenția cuvenită mișcării țărănești.

După semicentener, numărul scrierilor referitoare la revoluția din 1848 este în evidentă scădere. Amintirea revoluției devenea din ce în ce mai supărătoare pentru regimul burghezo-moșieresc.

---

¹ Pentru aceste publicații vezi bibliografia din vol. VI al colecției *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1910, p. 309—325.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1898—1910, vol. I—VI.

³ C. Colescu-Vartic, *1848. Zile revoluționare*, București 1898; [I. G. Bibicescu], *1848 în România*, București, 1898; S. Albini, *1848 în Principatele Române*, București, 1910.

În ceea ce privește Transilvania, în afara unor lucrări mai puțin însemnate și a unor scrieri în bună măsură cu un caracter memorialistic¹, apărute înaintea primului război mondial, un număr mai mare de lucrări referitoare la revoluția din anii 1848—1849 au apărut în perioada următoare primului război mondial²; de asemenea și un număr de monografii cu caracter biografic³. Majoritatea lucrărilor s-au străduit însă să scoată în evidență nu aspectele sociale, ci cele naționale, adică lupta dintre cele două popoare: român și maghiar. Interesele ascunse ale Imperiului habsburgic, de învrăjbită națională, au fost neglijate sau trecute sub tăcere și, de asemenea, de teama revoluției o serie de istorici burghezi au trecut pe planul al doilea mișcările țărănești și rolul maselor în revoluție. O lumină cu totul falsă a aruncat vechea istoriografie asupra colaborării dintre revoluționarii români și maghiari în vederea alcătuirii unui front de luptă comun și, mai ales, asupra luptei comune a maselor românești și maghiare împotriva stăpînitorilor feudali, pentru pămînt și cucerirea libertăților naționale.

Transformările revoluționare petrecute în țara noastră după 23 August 1944 și mai ales după răsturnarea monarhiei și instaurarea Republicii Populare Romîne la 30 Decembrie 1947 au avut firescul rezultat de a trezi un viu interes pentru studierea științifică a revoluției burghezo-democratice din 1848. Dacă pînă în 1948 nu s-au putut înregistra decît cîteva lucrări⁴, începînd din acest an a crescut atît

¹ Al. Papiu Ilarian, *Istoria Romnilor din Dacia Superioară*, Viena, 1852, vol. I—II, iar vol. III publicat de Șt. Pascu, Sibiu, 1943; G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre ultimii două sute de ani*, Sibiu, 1889—1890, vol. I—II.

² Înainte de această perioadă, merită a fi semnalate lucrările lui N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* (București 1906, vol. I—II) și *Istoria romnilor din Ardeal și Ungaria* (București, 1915, vol. I—II), în care s-a atribuit un spațiu important revoluției din 1848. După unirea din 1918, au apărut lucrări consacrate exclusiv evenimentelor de la 1848: V. Popescu-Rîmniceanu, *Istoria mișcării românești din Ardeal în anii 1848 și 1849*, București, 1919; C. Suci, *Cum a fost pregătit 3/15 Mai 1848*, Blaj, 1925; G. Adamescu, *Revoluția românilor de peste munți în anul 1848*, București, 1929; E. Hodoș, *Simion Balint. Din istoria vieții sale. Faptele și luptele din munții Apuseni ai Ardealului în 1848—49*, Sibiu (f.a). *Revoluția de la 1848* s-a bucurat de atenție și în unele lucrări care cuprind istoria întregului popor român: A. D. Xenopol, *Istoria romnilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, București, 1903, vol. XII; N. Iorga, *Istoria romnilor*, București, 1938, vol. IX; I. Lupaș, *Istoria Unirii romnilor*, București, 1938; o lucrare sintetică a lui Șt. Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944 consacră un spațiu important anului 1848.

³ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924; idem, *Eftimie Mureșu*, București, 1933; S. Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848—1849*, București, 1929; idem, *Avram Iancu*, București, 1934; idem, *N. Bălcescu în Ardeal*, Cluj, 1938; I. Lupaș, *Avram Iancu*, Cluj, 1924; N. Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj, 1924.

⁴ Între altele, pot fi semnalate: P. Constantinescu-Iași, *Popa Radu Șapcă*, București, 1915; M. Roller, *Ana Ipătescu*, București, 1946; G. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției de la 1848 în Muntenia*, București, 1946; Dan Berindei, *Revoluția de la 1848 în Franța și tinerii români aflați la Paris*, în „*Revista istorică romînă*”, XV (1945); iar pentru Transilvania: S. Dragomir, *Istoria revoluției*, în *Studii și documente privitoare la revoluția romnilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. V, Cluj, 1946.

numărul, cât și nivelul cercetărilor referitoare la anul revoluționar 1848. Un bun început pe calea tratării științifice a revoluției de la 1848 s-a făcut în manualul de *Istoria României* apărut în septembrie 1947.

Revoluția culturală, progresele înregistrate în domeniul științelor sociale sub farul luminos al marxism-leninismului au avut rezultate rodnice în ceea ce privește istoriografia anului revoluționar 1848. S-au întreprins numeroase și variate studii, concepute de pe pozițiile științifice ale istoriografiei marxiste. În opoziție cu vechea istoriografie burgheză, care a văzut în revoluția de la 1848 istoria politică și militară, și în primul rînd lupta națională dintre popoare, istoriografia marxistă din România a căutat în evenimentele și împrejurările anului 1848 acele forțe sociale și politice care s-au înfruntat în epoca de răscruce dintre feudalism și capitalism și au dus la nașterea societății moderne.

Noua istoriografie a reliefat importanța deosebită a revoluției de la 1848 din Țara Românească — eveniment minimalizat în unele scrieri ale istoriografiei burgheze —, a subliniat puternicele rădăcini interne ale revoluției, demascînd falsitatea teoriei unei „revoluții de import”; a cercetat poziția claselor în revoluție, scoțînd în relief rolul hotărîtor al maselor; a analizat mișcarea țărănească din 1848 și problema agrară; a dezbătut problema rezistenței armate; iar pentru Moldova a arătat că evenimentele revoluționare nu se pot limita la mișcarea din martie, ci că ele trebuie considerate în toată amplitudinea lor, în tot cursul anului 1848 și nu localizate la Iași timp de câteva zile. Problemele ideologice, problema caracterului revoluției și în general ansamblul problemelor pus de o cercetare atentă, de pe baze științifice, a istoriei anului revoluționar în Principate au constituit și constituie obiective permanente de cercetare a istoricilor din R.P.R.¹

În ceea ce privește Transilvania, noua istoriografie, călăuzită de principiile materialismului istoric, a desprins din noianul de evenimente și fapte pe de o parte ideea luptei maselor populare romîne și maghiare înfrățite împotriva apăsării sociale și asupririi naționale, iar pe de altă parte principalele cauze ale înfrîngerii revoluției care au pornit de la decretarea „uniunii” forțate a Transilvaniei cu Ungaria, ceea ce a dus la fărîmițarea luptei revoluționare prin crearea a două zone de luptă în Transilvania, la care își are partea de contribuție și intelectualitatea burgheză romînească în frunte cu S. Bărnăuțiu; la acestea se adaugă acțiunile „gărzilor naționale” și mai ales crearea „tribunalelor de sînge” din primăvara anului 1849, prilej de răzbunări și luptă fratricidă între romîni și maghiari, crearea „partidului păcii” și împăcarea nobilimii cu Curtea de la Viena și, în sfîrșit, intervenția armată a țarismului — „jandarmul Europei” și păzitor al contra-revoluției — ca urmare a apelului Habsburgilor, a aristocrației maghiare și a clerului înalt român, reprezentat de Andrei Șaguna și Ioan Lemeny.

¹ Cf. Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, „Studii”, nr. 3, XI (1958); Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, V (1954), fasc. 1—2.

Principiul marxist că forțele de producție determină mersul societății omenеști a călăuzit pe istoricii marxști în munca de defrișare a unui teren neglijat, aproape complet, de istoriografia burgheză, anume în *studierea științifică a situației economice din cele trei țări romine în preajma revoluției de la 1848*. Baza economică din care au izvorit evenimentele revoluționare din 1848 — îndeosebi cele două decenii premergătoare revoluției — a fost cercetată în diferite studii speciale. În domeniul economiei Țării Rominești și Moldovei s-au făcut cercetări legate de istoricul exploatărilor miniere, de dezvoltarea incipientă a industriei capitaliste, de stadiul de dezvoltare a agriculturii și a relațiilor agrare în deceniile premergătoare anului revoluționar 1848, ori de dezvoltarea pieții interne și a orașelor în perioada anterioară revoluției. În privința Transilvaniei, s-au analizat formele de exploatare a țărănimii iobage prin sarcinile de tot felul care o apăsau, sarcini devenite insuportabile în preajma anului 1848. În aceeași măsură i-au preocupat pe cercetători condițiile de muncă ale muncitorilor din mine și topitorii, din întreprinderile manufacturiere, viața și relațiile dintre patroni și calfe ¹.

În atenția cercetării a stat, de asemenea, analiza procesului de descompunere a economiei feudale și de dezvoltare a capitalismului, relevarea unor aspecte ale procesului de acumulare primitivă a capitalului, înlocuirea relațiilor feudale cu cele capitaliste, sporirea numărului de muncitori, creșterea producției și a circulației de mărfuri ². Lucrarea cu un caracter mai general *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România* ³, consacrată în principal formării și dezvoltării clasei muncitoare, a contribuit la înțelegerea mai clară a bazei economice care a generat în 1848 mișcările revoluționare din țările romine. În tratarea istoriei Transilvaniei n-au fost neglijate aspectele apăsării naționale, viața lipsită de drepturi politice a rominilor care formau majoritatea populației în Transilvania, lupta lor pentru emanciparea națională ⁴. Toate aceste cercetări au întregit în bună măsură tabloul contradicțiilor dintre principalele clase ale orînduirii feudale: țărănimea și moșierimea.

Istoricii din Republica Populară Romină s-au arătat preocupați să adincească *studiul organizațiilor și mișcărilor cu caracter revoluționar, premergătoare anului 1848*. Unele cercetări au prezentat activitatea socialistului utopic Teodor Diamant din cel de-al patrulea deceniu al sec. al XIX-lea ⁵; un volum conținînd operele lui Diamant — precedat de o

¹ Vezi în acest număr S. Columbeanu și C. Șerban, *Deslărmarea feudalismului și începuturile capitalismului*.

² Csetri-Imreh-Benkő, *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdeteiről* (Studii despre începuturile capitalismului în Transilvania), București, 1956.

³ *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, sub redacția conf. univ. N. N. Constantinescu, București, 1959.

⁴ Cf. V. Chereșteșiu, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II; idem, *Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj, din 3/15 mai 1848*, în „Studii”, nr. 4, VII (1954) și nr. 5—6, VIII (1955).

⁵ Stanciu Stoian, *Teodor Diamant și socialismul utopic în Principalele dunărene*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, Seria științe sociale, nr. 8, 1957; C. Ion, *Despre socialismul utopic în România. Cu privire la falansterul „Soții agronomi” de la Scăeni*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1, III (1957).

introducere amplă — reprezintă, de asemenea, o valoroasă contribuție la cunoașterea vieții și operei acestui discipol român al socialismului utopic¹. La aceasta s-a adăugat și un studiu mai larg în care s-a urmărit influența socialismului mic-burghez în publicistica din Principate². Dacă n-au apărut noi studii privind mișcarea condusă de Ioan Cîmpineanu, în schimb s-au întreprins cercetări privind conjurația confederativă din Moldova (1839)³, iar un amplu studiu referitor la mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească se află în curs de publicare⁴. În acest studiu este relevat caracterul înaintat — radical în multe privințe — al programului mișcării din 1840 condusă de Dimitrie Filipescu și la care a participat, tânăr fiind, Nicolae Bălcescu. Este încă așteptat un studiu referitor la „Frăția”.

Mișcarea fărâncască din cel de-al cincilea deceniu al sec. al XIX-lea a atras atenția cercetătorilor. S-au întreprins în această privință studii de ansamblu⁵, ca și cercetări de istorie locală⁶. Atît unele, cît și altele au contribuit la înțelegerea mai adîncă a situației în care se găsea țărănimia în 1848 — la aceasta contribuind și studiile (citate anterior) referitoare la stadiul de dezvoltare a agriculturii și a relațiilor agrare — și a dorinței ei de luptă împotriva exploatării. Cîțiva istorici și-au consacrat cercetările luptelor de eliberare socială sau pentru îmbunătățirea traiului întreprinse de unele categorii de muncitori, îndeosebi mineri, în aceeași perioadă. Este de relevat în această privință articolul consacrat luptelor și revoltelor șavgăilor din 1843⁷. Este însă necesar ca acest sector de cercetare să fie lărgit, analizîndu-se luptele duse împotriva exploatării și de alte categorii de muncitori. Tot în domeniul acțiunilor cu caracter revoluționar, un cercetător a analizat în temeiul unui bogat material inedit mișcările revoluționare antiotomane ale bulgarilor din Brăila. Merită a fi subliniată apariția unui articol al său cu caracter istoriografic și îndeosebi a masivului

¹ T. Diamant, *Scrieri economice*, cu o introducere de Gr. Mladenatz, București, 1958.

² Gr. Mladenatz, *Influența socialismului mic-burghez în publicistica Țărilor Romine din secolul XIX (primele 6 decenii)*, în „Probleme economice”, nr. 8, X (1957).

³ Valerian Popovici, *Unele date noi despre conjurația confederativă din 1839*, în „Academia R.P.R. Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie 1950”, București, 1951; *idem*, *Date noi despre conjurația confederativă din 1839*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, I (1950), fasc. 1. Mai vezi și A. Andronic, *Coloniile militare în proiectul de reformă al lui Leonte Radu*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Seria științe sociale, VI (1955), fasc. 3—4.

⁴ G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III (sub tipar).

⁵ Valerian Popovici, *Cauzele mișcărilor fărâncăști din Moldova ogndite în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831—1833*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Seria științe sociale, V (1954), fasc. 3—4; *idem*, *Date noi cu privire la organizarea și reprimarea răscoalei fărâncăști din Moldova din anul 1831*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, VII (1956), fasc. 1; Gh. Platon, *Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași”, Seria științe sociale, IV (1958); A. Stan, *Forme de luptă ale fărâncăștii muntene sub Regulamentul Organic, pînă la revoluția din 1848*, în „Revista „Rhiveler””, seria nouă, nr. 2, IV (1961).

⁶ De exemplu, Ecaterina Negruți, *Luptele fărâncăștii de pe domeniul Ghica-Comănești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I (1957); Sava Iancovici, *Fuga locuitorilor din ostroavele Dunării din cauza exploatării boierești (1833—1834)*, „Studii”, nr. 4, XIII (1960); Gh. Ungureanu, *Frământări fărâncăști pe moșia Flămînzii (Botoșani) pînă la 1907*, în „Studii și articole de istorie”, III (1961).

⁷ Gh. Ungureanu, *Rufetul ocnelor din Moldova și revolta șavgăilor în 1843*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I (1957).

volum editat de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.¹. În ansamblu, cercetările întreprinse în ultimii 15 ani de pe pozițiile învățăturii marxist-leniniste au contribuit la cunoașterea mai adâncă a mișcărilor cu caracter revoluționar din deceniul anterior revoluției din 1848; de asemenea, cercetările referitoare la lupta împotriva exploatării dusă de țărănime și de clasă muncitoare în formare au dezvăluit aspecte noi ale istoriei sociale din epoca cercetată.

Anii imediat premergători izbucnirii revoluției au constituit — cum era și firesc — obiectul unor cercetări. Materiale deosebit de valoroase, majoritatea inedite, au fost puse la dispoziția istoricilor printr-un studiu consacrat frământărilor social-politice din Moldova în anii premergători mișcării revoluționare din 1848². Tot pentru Moldova este interesant un articol referitor la activitatea în această perioadă a emigranților poloni³. Un alt articol a adus — la rîndul său — informații noi asupra activității lui N. Bălcescu și a fruntașilor revoluționari din Țara Românească în lunile dinaintea izbucnirii revoluției muntene⁴. Aceste studii au relevat faptul că revoluția din 1848 a fost precedată de o situație revoluționară și totodată au dezvăluit — pe baza unor noi materiale — existența unor organizații („Asociația patriotică”) și forme de acțiune ale luptătorilor înaintași în anii anteriori evenimentelor revoluționare.

Preocupările istoriografiei noastre marxiste privind *gîndirea social-politică din perioada revoluției* s-au îndreptat în spre valorificarea acelor concepții care au coincis cu interesele maselor populare și au contribuit la dezvoltarea gîndirii social-politice a epocii. Astfel, noile cercetări în domeniul gîndirii social-politice din perioada anilor 1848—1849 dezvăluie poziția diferitelor orientări ideologice ale epocii și, implicit, poziția gînditorilor și a claselor sociale față de problemele fundamentale ale revoluției: înlăturarea feudalismului, desființarea iobăgiei, eliberarea națională, dezvoltarea culturii naționale etc.

Deși majoritatea studiilor de acest fel păstrează un caracter biografic (și în această privință trebuie remarcat că lui Nicolae Bălcescu i s-a dat o justă întietate), au apărut și unele lucrări cu un caracter mai larg, tinzînd să îmbrățișeze fenomenul ideologic în ansamblul său. Începutul a fost făcut în 1948, cînd s-a sărbătorit centenarul revoluției, prilej de apariție a unei serii de broșuri și articole, ca și a unui album⁵ consacrat evenimentelor revoluționare de la 1848. În afara unor cercetări consacrate luptei țărănimii în 1848 și a unor studii de istorie locală a revoluției, au apărut două broșuri⁶, în care problemele revoluției au fost tratate pe

¹ C. N. Velichi, *Cu privire la literalura istorică asupra mișcărilor revoluționare de la Brăila din anii 1841—1843*, în „Studii”, nr. 4, IX (1956); *idem*, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, București, 1958.

² Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii”, nr. 3, XI (1958).

³ Valerian Popovici, *Despre activitatea emigranților poloni în Moldova în anii 1846—1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, IX (1958).

⁴ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, în „Studii”, nr. 1, IX (1956).

⁵ *1848 în Principatele Române. Album*, București, 1948.

⁶ P. Constantinescu-Iași, *Intellectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, București, 1948; M. Roller, *Anul revoluționar 1848*, București, 1948.

un plan mai general, și un studiu în care au fost combătute cu vigoare concepțiile reacționare (îndeosebi cele junimiste) referitoare la revoluție, dar s-au dezbătut, totodată, și probleme ale ideologiei anului revoluționar 1848¹. Ulterior, un alt articol a prezentat gândirea social-politică democrat-revoluționară pașoptistă, iar un studiu sintetic a analizat probleme ale ideologiei pașoptiste, stăruintd îndeosebi asupra poziției pe care s-au situat în timpul revoluției diferitele clase sociale².

Curențele politice din timpul revoluției și analiza genezei și conținutului proclamației de la Islaz — documentul principal al revoluției din Țara Românească; evenimentele din Transilvania ulterioare adunării de la Blaj; curențele din conducerea revoluției transilvane, problema unirii forțelor revoluționare române și maghiare împotriva feudalismului și absolutismului, ca și prezentarea poziției și programului, în diferite faze ale claselor și păturilor sociale moldovene în 1848 au constituit subiectele referatelor prezentate și, mai ales, a amplelor discuții ocazionate de dezbaterile din 6 februarie 1959, consacrată problemelor revoluției din 1848³. Această dezbateră — prima dintre dezbaterile consacrate problemelor celor mai controversate din istoria patriei noastre, pe care le-a organizat comitetul de redacție al vol. IV al tratatului de *Istoria României* — a fost deosebit de fructuoasă, ajutând la clarificarea multilaterală a problemelor revoluției.

În privința Transilvaniei, cercetările din ultimii 15 ani au acordat întreaga atenție moștenirii orientării celei mai înaintate, democrat-revoluționare, în frunte cu Nicolae Bălcescu, exponentul cel mai de seamă al intereselor maselor populare și luptător consecvent împotriva absolutismului, alături de care s-au situat militanți cu vederi înaintate ca Avram Iancu, Eftimie Murgu, Cezar Bolliac, G. Barițiu, T. Cipariu, Simion Bărnuțiu, Bolyai János, Mentovich Ferencz, Szász Károly, Iosef Marlin, Anton Kurz, St. Ludwig Roth și alții⁴. Unii dintre aceștia s-au situat pe o poziție foarte apropiată de poziția democrat-revoluționară (Avram Iancu, Eftimie Murgu), alții, cu unele deosebiri de gândire, au mers pe linia democratismului burghez și iluminismului, aducând totuși un sprijin prețios luptei poporului pentru eliberarea socială și națională.

Principalele trăsături ale gândirii social-politice înaintate din epoca revoluției burghezo-democratice de la 1848 relevate de noua noastră istoriografie sînt: lupta antifeudală și anticlericală, lupta pentru eliberarea socială și națională, pentru o cultură națională, colaborarea popoarelor.

¹ Barbu Cămpina, *Critica lui „48”*, în „Viața Românească”, nr. 2 și nr. 6, 1948.

² Mircea Ioanid, *Particularitățile ideologiei democrat-revoluționare din România*, „Cercetări filozofice”, nr. 1, V (1958); Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, „Studii”, nr. 3, XI (1958).

³ *Dezbateri asupra problemelor revoluției din 1848*, „Studii”, nr. 3, XII (1959).

⁴ I. Lungu, *Mișcarea de idei la rominii din Transilvania în a doua jumătate a sec. XIX*, în „Tribuna”, nr. 14, 1958; V. Cheresteșiu, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, „Studii”, nr. 1, IX (1956); Radu Pantazi, *Ideile social-politice ale lui G. Barițiu*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, București, 1957; C. Göllner, *Elemente progresiste în gândirea sașilor din Transilvania în sec. XIX*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. III, București, 1960; V. Curticăpeanu, *Dezvoltarea culturii (1848—1918)*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961.

Un aspect cu totul nou în modul de tratare a acestor probleme constă în aceea că lucrările apărute în ultimii 15 ani surprind platforma social-politică comună pe care s-au întilnit și au luptat gânditori și militanți politici români, maghiari și sași, care au combătut în aceeași măsură feudalismul și aristocrația, au avut aceeași simpatie față de poporul împilat de același dușman comun. Totodată, au fost relevate limitele gândirii și luptei acestora, izvorite în primul rînd din spiritul naționalist hrănit și dezvoltat de Curtea de la Viena în scopul învrăjbirii popoarelor. Pentru prima dată în istoriografia românească s-au arătat în mod critic greșelile acelei părți a intelectualității romine transilvănene, care a înțeles să înfăptuiască aspirațiile maselor pe calea petițiilor nutrind speranțe deșarte față de „dreptatea” monarhului.

Realizări importante se remarcă — cum s-a arătat — în ceea ce privește *cercetările referitoare la gîndirea social-politică a anului revoluționar 1848, în lucrările cu caracter biografic*. Remarcabila personalitate a lui Nicolae Bălcescu, democrat revoluționar și istoric de seamă a constituit obiectul preocupărilor a numeroși cercetători. În 1948, a apărut prima lucrare mai amplă¹, în care, între altele, a fost analizată poziția pe care s-a situat Bălcescu în timpul revoluției. Alte trei cărți consacrate lui N. Bălcescu au apărut în anii 1954—1956². Probleme ideologice ale gândirii lui N. Bălcescu sînt dezbătute îndeosebi în cele dintîi, cea din urmă fiind un studiu monografic de un caracter mai general³. De un deosebit interes este volumul *Studii și referate despre N. Bălcescu* (București, 1953), în care, într-o serie de articole, este prezentată multilateral personalitatea lui N. Bălcescu, problemele ideologice ocupînd un loc central (concepțiile sale filozofice, poziția sa în problema națională, concepția sa asupra rolului maselor populare în istorie etc.). Dar gîndirea marelui democrat-revoluționar a fost cercetată multilateral și în studii și articole de dimensiuni mai restrînse. S-au analizat elementele dialectice din gîndirea lui Bălcescu⁴, un amplu articol a fost consacrat prezentării concepțiilor social-politice și un altul concepțiilor și activității lui N. Bălcescu ca istoric⁵, iar alți istorici au cercetat concepțiile juridice ale lui Bălcescu⁶. Se poate afirma că numeroasele lucrări consacrate lui Bălcescu au așezat această mare figură din trecutul poporului nostru la locul

¹ N. Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, București, 1948.

² C. I. Gulian, *Gîndirea social-politică a lui Nicolae Bălcescu*, București, 1954; Virgil Ionescu, *Contribuții la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu*, București, 1956; Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, București, 1956. Biografii mai restrînse: V. Chereșteșiu, *Marele patriot și revoluționar N. Bălcescu*, București, 1953; D. Almaș, *Nicolae Bălcescu revoluționar*, București, 1959.

³ Gh. Georgescu-Buzău este însă autorul articolului *N. Bălcescu gînditor de pe poziții materialiste*, „Viața Romînească”, nr. 3, 1954.

⁴ Pavel Apostol, *Despre elemente dialectice în cugetarea lui Nicolae Bălcescu*, „Studii” nr. 3, II (1949).

⁵ Vasile Maciu, *De la conception sociale et politique de Nicolae Bălcescu*, în *Nouvelles Études d' Histoire*, vol. 1, București, 1955; *idem*, *Activitatea istoriografică a lui Nicolae Bălcescu*, în „Studii și articole de istorie”, I (1956).

⁶ E. Cernea, *Concepția lui N. Bălcescu despre stat și drept*, „Analele Universității C. I. Parhon”, nr. 1, 1954; G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, „Studii și cercetări juridice”, nr. 4, VI (1961).

ce i se cuvine. Gîndirea și concepțiile lui Bălcescu au fost analizate temeinic și este neîndoielnic că ultimii 15 ani au reprezentat sub toate aspectele un categoric moment de cotitură în ceea ce privește studierea multilaterală a concepției lui N. Bălcescu.

Au mai fost întreprinse și cercetări consacrate gîndirii social-politice a altor figuri înaintate pașoptiste, ca Ion Ionescu de la Brad¹, Cezar Bolliac², ori Alecu Russo³; de asemenea, a fost cercetată ideologia lui Eftimie Murgu, a lui Simion Bărnuțiu și a lui Gheorghe Barițiu⁴. În mai multe studii a fost analizată poziția ideologică doar aparent contradictorie a lui Eliade Rădulescu — definit, pe drept cuvînt, ca „un luptător pentru soluții de compromis” — exponent al acelei categorii a burgheziei, care, legată de marea proprietate, și în mică măsură de dezvoltarea industriei reclama „egalitatea civilă și politică, însă nu prin înlăturarea boierimii, ci prin participarea, alături de ea, la gestiunea treburilor și conducerea statului”⁵.

În mare parte din studiile și articolele relative la ideologia anului revoluționar 1848 s-a cercetat poziția diferitelor clase și pături sociale din Țara Romînească și Moldova, a fost reliefat rolul hotărîtor pe care l-au avut masele în desfășurarea evenimentelor revoluționare și în radicalizarea lor, s-a subliniat poziția contrarevoluționară, trădătoare, a majorității boierimii și s-a nuanțat atitudinea diferitelor categorii ale burgheziei, de la burghezia radicală situată pe poziții înaintate și pînă la păturile burgheziei care aveau interese comune cu o parte a boierimii, ceea ce a limitat acțiunea lor în revoluție și le-a adus pe o poziție capitulară. Pentru prima oară a fost prezentată de pe pozițiile marxist-leniniste situarea ideologică a claselor și păturilor sociale de la 1848 și a principalilor lor exponenți. Este însă necesar ca cercetările în această privință să fie adîncite, ca o analiză temeinică pe baza materialelor concrete să ia locul unor generalizări, e drept, juste, dar încă lipsite de un larg ansamblu de premise.

Istoriografia marxistă a reușit să dea, cu efortul unui colectiv larg de cercetători, prima sinteză marxistă, de proporții: *Din istoria Transilvaniei*, vol. I și II, în care anul 1848 își găsește o tratare adîncită. Bazat pe o documentație bogată și pe o interpretare marxistă, autorul capitolului privind revoluția de la 1848 a prezentat pentru întîia oară o analiză știin-

¹ V. Maciu și C. Vasilescu, *Ion Ionescu de la Brad, luptătorul revoluționar, gînditorul progresist, introducătorul științei agricole în patria noastră*, „Studii”, nr. 3, VII (1951); Ov. Bădina, *Cu privire la gîndirea social-politică a lui Ion Ionescu de la Brad*, „Cercetări filozofice”, nr. 6, VII (1960).

² Cezar Bolliac, *luptător revoluționar și jurnalist progresist*, „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, II (1953).

³ A. Dima, *Alecu Russo*, București, 1957; Radu Tomoiogă, *Cu privire la ideile social-politice ale lui Alecu Russo*, „Cercetări filozofice”, nr. 6, V (1958).

⁴ V. Cheresteșiu, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, „Studii”, nr. 1, IX (1956); N. Bagdasar, *Concepția social-politică a lui Simion Bărnuțiu*, „Studii și cercetări științifice”, seria științe sociale, VI (1955), nr. 3-4; Radu Pantazi, *Ideile social-politice ale lui G. Barițiu*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, București, 1957.

⁵ Paul Cornea, *Ion Heliade Rădulescu sau echilibrul între antiteze în teorie și practică*, în *Studii de literatură romînă modernă*, București, 1962, p. 158. Mai vezi: Radu Tomoiogă, *Contribuții la reconsiderarea lui Eliade în „Analele Universității C. I. Parhon”*, seria științe sociale, nr. 8, 1957; George Munteanu, *Asupra reconsiderării lui I. Heliade Rădulescu. Chestiuni metodologice*, „Steaua”, nr. 4 și 5, 1959.

țifică și diferențiată a poziției diferitelor clase sociale din Transilvania față de revoluție. El a acordat importanța cuvenită rolului intelectualității burgheze apropiată de popor, în frunte cu revoluționarii Avram Iancu, Eftimie Murgu, Papiu Ilarian, Ion Buteanu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu ș.a., care au militat pentru ideea înlăturării feudalismului, a emancipării sociale și naționale a poporului¹.

Deși insuficient și unilateral, s-au scos în evidență unele trăsături ale nobilei liberale care milita pentru reforme sociale și o emancipare a ei de sub tutela mării nobilimi și a Curții de la Viena, dar ale cărei idealuri mergeau mină în mină cu cele ale aristocrației în privința dorinței de înfăptuire a unei „Ungarii mari” în fostele granițe ale regatului feudal ungar și de menținere a supremației naționale față de celelalte popoare². Nu a fost neglijată nici studierea păturilor orășenești și a poziției acestora față de revoluție, și mai cu seamă a poziției patriciatului săsesc și a burgheziei șvăbești din Banat strins legate de cercurile conducătoare din Viena. Fără să se facă o prea largă analiză, s-a reliefat atitudinea mării nobilimi, principala dușmană a revoluției, care împotriva voinței poporului a hotărât, în dieta din Cluj din 29 mai 1848, „uniunea” principatului Transilvaniei cu Ungaria, a aminat aplicarea legilor din martie 1848 cu privire la desființarea servituțiilor feudale, contribuind în cea mai mare măsură la împiedicarea închegării unui front comun de luptă romîno-maghiar în timpul revoluției. În același timp, s-a dezvoltat atitudinea de complicitate a mării nobilimi cu Habsburgii, pentru a-și salva privilegiile, organizînd represalii pe scară largă cu ajutorul „gărzilor naționale” ale nobilei și burgheziei maghiare, ceea ce a făcut ca unii conducători ai maselor romînești transilvănene să identifice guvernul revoluționar ungar cu vechea cîrmuire a feudalilor. Pozițiile diferitelor curente și clase sociale, starea de spirit a oamenilor politici sînt reliefate și mai mult prin analiza amplă a informațiilor din memoriile lui John Paget, participant la revoluție³.

Un punct de vedere cu totul nou a obținut istoriografia noastră marxistă pe linia interpretării științifice a evenimentelor de la 1848 în înțelegerea problemei *unirii forțelor revoluționare* împotriva feudalismului și absolutismului. În rezolvarea acestei probleme s-a pornit de la analiza multilaterală a împrejurărilor și situației social-politice și naționale specifice a Transilvaniei în cadrul Imperiului habsburgic, subliniindu-se ideea justă că *unirea forțelor revoluționare* este o problemă complet distinctă de „uniunea” pe linie de stat a principatului Transilvaniei cu regatul ungar⁴.

Unirea forțelor revoluționare romîne și maghiare, ce s-au ridicat în mod spontan împotriva exploatării feudale, într-un front *unic organizat*, pentru a cărui realizare au militat Nicolae Bălcescu, Iosef Bem, Petöfi Sándor, Eftimie Murgu, Avram Iancu, Tácsics Mihály, Cezar Bolliac,

¹ Vezi pe larg capitolul: *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II.

² *Ibidem*.

³ C. C. Bodea, *Revoluția din 1848–49 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, 1960; *idem*, *Contribution à l'histoire de la révolution de 1848–49 en Transylvanie et en Hongrie*. John Paget, în *Nouvelles études d'histoire*, II, 1960.

⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. VIII.

'Teleki László, Ion Ghica, Anton Kurtz și mulți alții, a fost analizată pe o bază documentară largă și cu rezultate fructuoase.

O realizare de primă importanță este *tratarea științifică a cauzelor reacției maselor față de decretarea „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria* și față de neaplicarea legilor din martie, aducându-se prin aceasta un punct de vedere cu totul nou în istoriografia românească, singurul valabil în explicarea cauzelor creării în Transilvania a celor două zone de luptă distincte, zona revoluționară română și cea a revoluției maghiare care se desfășura sub conducerea lui Bem pe teritoriul Transilvaniei, a bifurcării și îndepărtării celor două fronturi pe făgașuri naționale, nu pe calea luptei comune a maselor pentru libertatea socială și națională¹.

Totodată au fost scoase la iveală particularitățile luptei din cele două zone; pe de o parte lupta maselor de sub conducerea lui Avram Iancu, care urmărea dezarmarea „gărzilor naționale” ale nobilimii și burgheziei maghiare și alungarea impilatorilor pentru instaurarea domniei poporului și recunoașterea drepturilor naționale ale românilor; pe de altă parte, lupta maselor din tabăra lui Bem împotriva Habsburgilor și a nobilimii feudale².

Pentru prima dată a fost pus în adevărata sa lumină rolul lui Bem, atitudinea sa față de masele transilvănene, capacitatea sa de luptă și rolul său de creare a unei puternice armate alcătuită din iobagi de toate neamurile cu care a reușit să alunge vremelnice trupele imperiale din Transilvania³.

Activitatea neobosită a lui Nicolae Bălcescu și a altor revoluționari pentru realizarea unui front de luptă comun româno-ungar au fost scoase în evidență prin sublinierea intervențiilor acestora pe lângă revoluționarii maghiari, ceea ce a avut drept rezultat încheierea înțelegerii româno-maghiare, în pragul intervenției țariste și a prăbușirii revoluției.

Noile cercetări au arătat adevărata semnificație a acestei importante înțelegeri — cunoscută sub numele de *Projet de Pacification* — încheiată la Szeged, la 14 iulie 1849, care a deschis o mare poartă spre viitor, poarta prieteniei poporului român și maghiar⁴. Conform conținutului înțelegerii, s-a ajuns, abia după intrarea trupelor țariste în Transilvania, la satisfacerea cererilor românilor, adică la votarea legii naționalităților în 28 iulie 1849 și, prin urmare, la acordarea unora din drepturile pentru care aceștia luptaseră cu atita ardoare.

Lucrările istoricilor din Republica Populară Română elaborate în ultimii 15 ani au adus importante contribuții la clarificarea etapelor, momentelor și problemelor celor mai de seamă ale anului revoluționar 1848. În ceea ce privește revoluția din Țara Românească, noi detalii referitoare la pregătirea revoluției din 1848 sînt cuprinse într-un articol amintit mai înainte⁵. Într-o broșură și într-alt articol s-au reliefat acțiunile maselor

¹ V. Chereșteșiu, *Revoluția de la 1848*, în *op. cit.*, p. 90—115.

² V. Chereșteșiu, *Revoluția din 1848 în Transilvania*, în „Lupta de clasă”, nr. 5, XXXVIII (1958), p. 47; Șt. Imreh, *Adatok Gábor Áron életrajzához*, în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80^{ik} évfordulójára*, Cluj, 1957.

³ V. Chereșteșiu, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 112.

⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. VIII.

⁵ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, „Studii”, nr. 1, IX (1956).

în cursul revoluției¹. Atitudinea armatei a fost analizată într-un articol în curs de tipărire², s-au cercetat aspecte de politică externă³, s-au studiat problemele de învățămînt în timpul revoluției⁴, s-au dezvăluit noi detalii referitoare la evenimentele revoluționare⁵. Articole cu caracter biografic au contribuit, de asemenea, la cunoașterea mai deplină nu numai a acțiunilor diferiților revoluționari, ci și însăși a revoluției⁶. Precizări aduc, în sfîrșit, și unele articole cu un caracter mai special⁷. Unul dintre rezultatele cele mai demne de reținut ale noilor cercetări este dezvăluirea rolului hotărîtor pe care l-au avut masele în revoluție. De asemenea, importante sînt rezultatele obținute în ceea ce privește analiza politicii externe a Țării Românești în timpul revoluției.

Istoria locală a revoluției din 1848 din Țara Românească a atras atenția mai multor istorici. Articole speciale au prezentat desfășurarea evenimentelor revoluționare în județele Mehedinți, Prahova, Buzău, Argeș, Vâlcea și Brăila⁸. De asemenea, detalii privind participanții și evenimentele revoluționare din șapte județe muntene sînt cuprinse într-un articol recent⁹. În urma acestor cercetări se cunoaște mai în detaliu aria de desfășurare a revoluției, mărindu-se în mod substanțial numărul revoluționarilor cunoscuți din provincie.

¹ Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, București, 1962; Ioana și P. I. Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, „Studii”, nr. 3, XIII (1960).

² Gh. Smarandache, *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III (sub tipar).

³ G. G. Florescu, *Misiunea diplomatică a lui N. Bălcescu la Constantinopol (august 1848)*, „Studii”, nr. 6, XIV (1961); *idem*, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III (sub tipar).

⁴ Stanciu Stoian, *Despre concepția învățămîntului public din anul 1848*, „Studii”, nr. 1, II (1949). Mai vezi: C. Dinu, *Petrache Poenaru 1799—1875*, în *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1956; Ilie Popescu-Teiușan, *Grigore Pleșoianu 1808—1857*, în *loc. cit.*; M. Roșianu, *Nicolae Bălcescu (1819—1852), exponentul ideilor pedagogice progresiste de la 1848*, în *loc. cit.*

⁵ M. Regleanu, *Contribuțiuni documentare cu privire la revoluția din 1848 în Țara Românească*, în *Arhivele statului. 125 de ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957; Cornelia C. Bodea, *O scrisoare din 1848 redactată de Nicolae Bălcescu în numele lui Chr. Tell*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, III (1960).

⁶ P. Constantinescu-Iași, *Trei pictori români în revoluția de la 1848: Negulici, Rosenthal și Iscovescu*, „Studii”, nr. 3, I (1948); C. C. Bodea, *Figuri pușin cunoscute din revoluția de la 1848*, „Studii”, nr. 2, XIII (1960); M. Regleanu, *Aron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească*, în „Revista arhivelor”, seria nouă, nr. 2, I (1958).

⁷ Elena G. Zane, *Criptografia în corespondența revoluționarilor români de la 1848*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II (1957); Emil Virtosu, *Tipare sigilare domnești din sec. al XIX-lea (Țara Românească)*, „Studii și cercetări de numismatică”, I (1957), în care sînt publicate sigiliile guvernului provizoriu și ale locotenenței domnești.

⁸ C. Pajură, *Aspecte mehedințene ale revoluției din 1848*, Turnu Severin, 1948; N. Simache, *Despre revoluția de la 1848 în Ploiești și județul Prahova*, București, 1948; I. Burtoi, *Ecoul proclamației de la Islaz în orașul Văleni*, „Revista arhivelor”, seria nouă, nr. 1, I (1958); O. Bădina, *Revoluția din 1848 în orașul și județul Buzău*, „Studii și articole de istorie”, III (1961); N. Moșoiu, *Date privind anul revoluționar 1848 în orașul și județul Brăila*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961). Pentru istoria locală a perioadei imediat următoare, vezi C. Speri, *Reprimarea activității revoluționare după 13 septembrie 1848 în județele Argeș și Vâlcea (septembrie 1848 — septembrie 1849)*, „Studii”, nr. 5, XI (1958).

⁹ Dan Berindei, *Noi documente privind revoluția de la 1848*, în „Revista arhivelor”, seria nouă, nr. 1, V (1962).

Pentru evenimentele din Moldova, noile cercetări au adus precizări suplimentare în ceea ce privește mișcarea din martie și totodată au subliniat faptul esențial că starea revoluționară n-a luat sfârșit o dată cu reprimarea mișcării de la Iași, ci că ea s-a dezvoltat în lunile următoare. Un studiu a dat știri noi din sursă austriacă¹ asupra evenimentelor desfășurate în Moldova în 1848, o notă a furnizat unele precizări asupra mișcării de la Iași², iar într-un studiu mai larg a fost analizată desfășurarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848³.

Puternica mișcare revoluționară a maselor din Transilvania anului 1848, considerată de istoriografia burgheză drept rezultat al unor „agitatori” sau „demagogi”, și nu lupta celor asupriți împotriva feudalismului, și-a găsit în istoriografia nouă explicația cu adevărat științifică și importanța cuvenită în descrierea evenimentelor, ca proces social-istoric, pe plan european.

Cercetările au dezvăluit că valul de proteste și nemulțumiri, de ridicare în masă împotriva asupririi feudale în Transilvania a început cu mult înainte de revoluție și a culminat o dată cu vestea evenimentelor revoluționare de la începutul anului 1848 din Paris, Viena și Pesta, ceea ce demonstrează că revoluția din Transilvania a fost un fenomen izvorât din realitățile istorice ale acestei țări supuse monarhiei habsburgice și aristocrației maghiare și n-a fost importată din altă parte, cum s-a susținut adesea de către istoriografia burgheză.

Au fost puse pe primul plan manifestațiile și adunările populare care au început să fie organizate mai întâi la orașe : Arad, Timișoara și Oradea, apoi în centrul Transilvaniei, la Cluj, Aiud, Alba-Iulia, Dej, Tg. Mureș, Odorhei, regiunea munților Apuseni, la Cîmpeni, Bistra, Abrud, Zlatna, la Brașov, Sibiu, apoi la sate, țărani semnînd petiții, memorii, cerînd ștergerea sarcinilor iobăgești, drepturi naționale, școli în limba națională etc⁴.

Nenumăratele acțiuni de colaborare și luptă comună a țărănimii romîne și maghiare împotriva acelorăși impilatori, scoase la iveală de istoriografia marxistă⁵, au dovedit denaturările istoricilor burghezi, care, în dorința de a dezbină popoarele, s-au străduit să susțină că revoluția din 1848 a fost un război între romîni și unguri.

Pe baze noi a fost tratat protestul revoluționar general manifestat în tumultul celor 40 000 de țărani adunați la Blaj în zilele de 15—17 mai

¹ Ștefan Pascu, *Contribuțiuni la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, „Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai”, Cluj, tomus III (1958), series IV, fasciculus II.

² C. Turcu, *Știri despre revoluția din anul 1848 în orașul Iași*, în „Revista arhivelor”, seria nouă, nr. 2, I (1958).

³ Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, V (1954), fasc. 1—2.

⁴ Cf. pe larg V. Chereșteșiu, *Contribuții la istoria mișcărilor țărănești în Transilvania în anul 1848*, în *Studii și referate privind istoria Romniei*, partea a II-a, București, 1954; *idem*, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 14—23; *idem*, *Contribution à l'histoire des mouvements paysans de Transylvanie au cours de l'année révolutionnaire 1848* în *Nouv. Et. d'histoire*, 1955, I.

⁵ *Ibidem*, p. 23—36; Fr. Killjen, *Brașovul în preajma revoluției de la 1848* în *St. și art. de Ist.*, Buc., 1956, I.

1848, în adunarea populară a bănățenilor la Lugoj din iulie 1848¹ și în cea de a treia adunare de la Blaj, din sept. 1848², demonstrând forța clocotitoare a țărănimii. Aceasta s-a înrolat, apoi, în armata revoluționară a lui Josef Bem³ la fel ca și muncitorii mineri de la Baia Mare, Baia Sprie și din Maramureș⁴ — luptând împotriva absolutismului și aristocrației sau a rezistat eroic în munții Apuseni, cel mai important centru revoluționar din epoca feudală, sub conducerea lui Avram Iancu⁵.

Unele cercetări au arătat că, în noile condiții de după înăbușirea revoluției, țărănimii nu-i mai rămânea de ales decât calea smulgerii cu forța a drepturilor ce i se refuzau, că solidaritatea de clasă a unit, în luptă comună, pe români, maghiari, germani, împotriva claselor exploatare și că rolul lui Avram Iancu în cadrul mișcărilor țărănești din munții Apuseni ca centru al frământărilor postrevoluționare a fost de o importanță deosebită⁶.

Ca și pentru Transilvania și pentru Țara Românească *chestiunea agrară, problema-cheie a revoluției din 1848*, a constituit încă din 1948 obiectul de cercetare în mai multe lucrări. Două dintre acestea au urmărit pe un plan general lupta țărănimii în timpul revoluției⁷, iar alte două — reeditări din 1946 — au avut ca obiectiv prezentarea dezbaterilor din comisia proprietății⁸. În ultimii ani studierea poziției și luptei țărănimii din Țara Românească în 1848 a preocupat îndeosebi pe un cercetător, care a scris în această problemă două articole întemeiate în mare măsură pe materiale inedite⁹. Cercetările din ultimii 15 ani au dezvăluit amploarea și intensitatea mișcării țărănești din 1848 atât în Țara Românească, cât și în Moldova, prezentând dezvoltarea fenomenului revoluționar în mediul rural, temă în general ignorată sau neadîncită de istoriografia burgheză din motive lesne de înțeles.

O preocupare adevătată importanței sale a stîrnit *problema colaborării revoluționarilor români din cele trei țări românești și aceea a unirii poporului român într-un stat național*. Noile cercetări au subliniat puter-

¹ *Ibidem*, p. 36—62; *idem*, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, „Studii”, nr. 1, IX (1956), p. 76.

² V. Chereșeșiu, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 88—95.

³ V. Chereșeșiu, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 108—111.

⁴ E. Csetri, *Muncitorii din Baia Mare în timpul revoluției de la 1848*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, 1954. Pentru muncitorii mineri în timpul revoluției mai vezi: A. Neamțu, *Situația sanitară pe domeniul minier al Zlatnei în anii revoluției*, în „Revista arhivelor”, 1959, nr. 2, p. 158—174.

⁵ V. Chereșeșiu, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 111—114.

⁶ I. Kovács, *Mișcări țărănești în munții Apuseni și în împrejurimi între anii 1848—1854*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I; C. C. Bodea, *Absolutismul și „regimul liberal” (1819—1867)*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II.

⁷ Gh. Matei, *Revoluția de la 1848 și țărănimia*, București, 1948; Aurel Rimniceanu, *Țăranii și revoluția de la 1848*, București, 1948.

⁸ *1848, problema agrară discutată de țărani și proprietari*, ediția a II-a, București, 1948; Gh. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*, București, 1948.

⁹ A. Stan, *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, București, 1960; *idem*, *Participarea țărănimii muntene la revoluția de la 1848 în lumina unor documente*, „Revista arhivelor”, -seria nouă, nr. 1, V (1962). Mai vezi în aceeași problemă M. Roșca-Rosen și A. Pațica, *Răscolta țăranilor în anul 1848 în Țara Românească*, „Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai”, Cluj, tomus III (1958), series IV, fasciculus II.

nicele tendințe de unitate din 1848 ale poporului român. S-au reliefat atît planurile unificării Moldovei cu Țara Romînească, cît și planurile mai largi ale unirii întregului popor român într-un stat național¹. Deșteptarea popoarelor europene la o viață națională și în special a popoarelor din monarhia habsburgică „a accentuat și tendințele de unire a romînilor într-un stat național, tendințe ce erau pe linia mișcării revoluționare a anului 1848”². Protagonisții de seamă ai acestei acțiuni au fost entuziaștii dascăli ardeleni stabiliți în Principate înainte de revoluție, unii dintrei ei participanți activi la revoluția din Țara Romînească: Constantin Roman, Axente Sever, Aug. Treb. Laurian, Const. Bălășescu, Florian Aron, Ioan Maiorescu, Gavril Munteanu, Ion Codru-Drăgușanu ș.a.³. Activitatea lor în sprijinul unirii poporului român a avut un răsunet puternic nu numai printre intelectuali, ci și în masele largi cu care aceștia au avut un contact puternic și permanent.

De același ideal erau animați și revoluționarii munteni și moldoveni, unii dintre ei participanți la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848. De asemenea și pictorii contemporani evenimentelor (I. D. Negulici, C. Rosenthal, B. Iscovescu, G. Tattarescu, C. Lecca, Mișu Popp, C. Popp de Szatmary), și-au dedicat opera și activitatea lor politică și culturală idealurilor revoluției⁴. După înăbușirea revoluției din Țara Romînească, N. Bălcescu, Gh. Magheru, Chr. Tell, I. Eliade și Cezar Bolliac trec în Transilvania. N. Bălcescu a exercitat o puternică influență în Transilvania în anii revoluției și el a stabilit un strîns contact cu unii conducători ardeleni ca Eftimie Murgu și Avram Iancu. Bălcescu a intervenit pe lîngă comitetul permanent al romînilor de la Sibiu în vederea organizării Transilvaniei și a unirii ei cu celelalte două principate.

Centrul de contact între fruntașii revoluționari romîni din cele trei țări a fost tabăra lui Avram Iancu în munții Apuseni, unde pe lîngă Nicolae Bălcescu și-au găsit adăpost, după înăbușirea revoluției din Țara Romînească, Al. Golescu-Albu, Ion Ionescu de la Brad, pictorul Barbu Iscovescu și alții⁵.

Cercetările istorice din ultimii 15 ani au dezvăluit date noi privind lupta dusă de poporul român pentru unitatea sa națională în cursul revoluției din 1848. În temeiul lor se poate conchide că Unirea reprezenta încă de pe atunci unul din obiectivele centrale ale luptei de eliberare din cele trei provincii istorice romînești.

În cursul ultimilor 15 ani, istoriografia din patria noastră a raportat o serie de succese în ceea ce privește problematica complexă a anului revoluționar 1848. Avînd învățătura marxist-leninistă ca singur îndreptar,

¹ Vezi Îndeoșebi Cornelia C. Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960.

² V. Chereșteșiu, *Revoluția de la 1848*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 10.

³ C. C. Bodea, *Figuri pușin cunoscute din revoluția de la 1848*, „Studii”, nr. 2, XIII (1960).

⁴ M. Popescu, *Dezvoltarea picturii istorice romnești în sec. XIX*, SCIA, nr. 3 4, 1954; *Artiștii și revoluția de la 1848*, în *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, vol. II, 1958, *Dezvoltarea culturii (1848—1918)*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 441 și urm.

⁵ C. C. Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 131.

situându-se pe poziții științifice ferme, căutînd să lărgească aria de cercetare pentru ca concluziile să fie rezultanta unui cît mai mare număr de premise, cercetările întreprinse au contribuit la clarificarea istoriei importante evenimentelor din anii 1848—1849. Totodată, s-au combătut cu vigoare și de pe o bază documentară largă teze greșite ale istoriografiei burgheze. Noile cercetări au fost orientate spre studierea bazei economice a evenimentelor din 1848, spre o analiză mai adîncă a situației revoluționare și a organizațiilor cu caracter revoluționar din perioada premergătoare revoluției, spre evidențierea aportului hotărîtor dat revoluției de către mase, spre cercetarea activității și poziției diferitelor personalități din conducerea revoluției, ca și a diverselor aspecte și probleme puse de istoria anului revoluționar 1848. Cercetările au adus importante clarificări și concluzii în privința revoluției din Transilvania, combătîndu-se tezele neștiințifice, șovine, ale istoriografiei burgheze maghiare și romîne, subliniindu-se particularitățile și caracterul înaintat al luptei maselor pentru libertatea socială și națională și evidențindu-se aspectele de luptă comună romîno-maghiare împotriva feudalismului și absolutismului.

Importantele cuceriri ale istoriografiei marxiste pe linia tratării științifice a revoluției de la 1848 se cer însă întregite prin noi eforturi ale istoricilor marxiști. Cercetările făcute pînă acum asupra forțelor și relațiilor de producție din preajma anului 1848 cer o lărgire și o adîncire a problemelor. Nu destul de limpede par conturate pozițiile claselor sociale. De asemenea, se face încă o insuficientă diferențiere între pozițiile diferitelor grupări din sinul burgheziei romînești și a atitudinii lor față de masele populare. În ceea ce privește Țara Romînească, se impune clarificarea cît mai precisă și cît mai nuanțată a diferitelor grupări și o analiză adîncită a bazei lor economico-sociale. În Transilvania, de asemenea, cercetările în această privință trebuie lărgite. Simion Bărnuțiu și „gruparea sa” nu pot fi puși pe același plan cu Andrei Șaguna care făcea politica Curții din Viena și nici cu Ioan Lemeny, slujitor credincios al nobilimii ardelen. S. Bărnuțiu n-a luptat pentru „revendicări proprii”, nici nu s-a „angajat în lagărul contrarevoluției”¹ ca aceștia, ci a luptat — așa după cum s-a arătat recent² — pentru drepturile naționale și sociale ale poporului romîn, deși mijloacele de luptă preconizate de el au fost greșite, iar atitudinea lui de a vedea în poporul maghiar, luat în întregime, împilatorul romînilor, a dăunat mult revoluției.

Mai sînt necesare unele adînciri în ceea ce privește caracterul contradictoriu al poziției boierimii liberale și a nobilimii liberale față de revoluție. Trebuie analizate mai profund acțiunile și poziția acestei păături sociale, atît în Moldova și în Țara Romînească, cît și în Transilvania.

Se simte nevoia unei mai documentate demascări atît a politicii boierimii reacționare, cît și a aristocrației transilvănene, ca și a marelui

¹ Cf. *Istoria R.P.R., manual unic pentru învățămîntul mediu*, București, 1952, p. 339; V. Chereșteșu, *Contribuții la istoria mișcărilor țărănești în Transilvania în anul revoluționar 1848*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a, București, 1954, p. 1193—1194.

² D. Almiș, G. Georgescu-Buzău, Aron Petric, *Istoria Romîniei. Manual pentru clasa a XI-a*, Ed. de stat didactică și pedagogică, 1960; V. Chereșteșu, *Revoluția de la 1848 în Din istoria Transilvaniei*, vol. II.

cler și tot astfel trebuie demascată mai documentat politica de duplicitate și acțiunile represive ale Austriei habsburgice, a Porții otomane și Imperiului țarist. Elanul de luptă al maselor și frăția romîno-maghiară împotriva feudalismului și absolutismului impun noi investigații de materiale. Studiarea temeinică a structurii armatei revoluționare de sub conducerea lui Bem Josef ar putea duce la concluzii revelatoare.

Însă principala lipsă, care se cere remediată, este întocmirea unei largi lucrări monografice consacrată anului revoluționar 1848 în cele trei țări romîne. Un început în această privință îl constituie capitolul III din *Istoria Romîniei*, vol. IV; acesta trebuie însă lărgit într-o masivă lucrare cu caracter monografic. Pentru această lucrare se impune să se extindă aria de izvoare prin publicarea unor noi colecții de documente, inclusiv a documentelor externe referitoare la revoluție. Monografia consacrată anului revoluționar 1848 va rezolva nu numai tratarea revoluției ca fenomen unitar, ci, totodată, va prezenta sintetic, dar în baza unei analize temeinice, ansamblul complex al problematicii revoluției din anii 1848—1849.

În ultimii 15 ani s-a dat o justă orientare — de pe temelia sigură a concepției materialist-istorice — cercetărilor întreprinse privind anul revoluționar 1848. Aceste cercetări au contribuit în mod substanțial la clarificarea și dezvăluirea multor aspecte insuficient adîncite sau greșit tratate în trecut. În ansamblu, ele reprezintă o bază temeinică pentru viitoarea monografie a revoluției burghezo-democratice din 1848 în țările romîne.

FORMAREA STATULUI NAȚIONAL

DE

CORNELIA C. BODEA și GR. CHIRIȚĂ

Revoluția de la 1848 — punind problemele fundamentale ale statului român modern — a preconizat înfăptuirea unui program burghezodemocratic complex. În locul instituțiilor feudale, statul burghez trebuia să facă din teritoriul țărilor române o piață unică, să înlăture suzeranitatea străină, să suprimе privilegiile de clasă și să proclame egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor și a impozitelor. Dar feudalismul, rămânând predominant în Principate pînă în 1864, a menținut un ritm încetinit al procesului de dezvoltare a formelor capitaliste în economie. De aceea și reformele formulate în 1848 au fost seriate în timp, potrivit stadiului de dezvoltare istorică a societății românești în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

O primă etapă în acest lung drum l-a reprezentat momentul de la 1859, cînd s-a pus temelia statului național român.

Istoriografia burgheză, considerînd pe drept cuvînt Unirea și formarea statului național ca problemă majoră a istoriei poporului român în sec. al XIX-lea, i-a acordat o deosebită importanță : una din cele mai bogate colecții de acte și documente — în zece volume — i-a fost destinată ; istorici de valoarea lui A. D. Xenopol¹ și N. Iorga i-au rezervat un loc special în vasta lor operă istoriografică, iar istorici străini, ca T. W. Riker și W. G. East, i-au consacrat două volume ample documentate ; toate acestea constituie, alături de alte studii și publicații separate, un fond istoriografic apreciabil. Concluziile care se desprind însă din majoritatea materialelor publicate în țară și în străinătate înainte de 1944 circumscriu amploarea actului de la 1859 — prezentîndu-l în mod greșit ca opera unor cercuri restrînse ale burgheziei și boierimii liberale și a împrejurărilor prielnice internaționale — nesocotînd astfel rădăcinile sale istorice reale.

---

¹ V. Maciu, *Unirea Moldovei și Țării Românești în opera istoriografică a lui A. D. Xenopol, în Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960.

Primele luări de poziție în spirit marxist față de tendințele istoriografiei burgheze le găsim în manualul de *Istoria României*—în primă ediție, la 1917¹, în două articole consacrate unirii naționale² și în articolul apărut la aniversarea a 90 de ani de la 1859³. Un progres însemnat în dezvoltarea istoriografiei marxiste l-a prilejuit însă centenarul Unirii, hotărât de către partid și guvern a fi întâmpinat festiv cu serieri și materiale documentare, care să permită cunoașterea realității istorice în adevărata sa lumină.

În ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale din 24 ianuarie 1959, tovarășul Chivu Stoica a subliniat însemnătatea istorică a Unirii⁴. Academia R.P.R. și institutele sale de istorie din București, Iași și Cluj au contribuit la sărbătorire cu inițierea lărgirii bazei de documentare, cu sesiuni științifice de comunicări, cu un număr special al revistei „Studii” reluat și dezvoltat într-un volum omagial de *Studii privind Unirea Principatelor*. Au fost organizate expoziții retrospective de către Muzeul Militar Central din București, de către Casa Scriitorilor; la Iași s-a inaugurat Muzeul Unirii; în numeroase centre ale țării au fost dezvelite plăci comemorative etc. Presa cotidiană și celelalte publicații periodice din Capitală și din provincie au participat larg la reconstituirea și evocarea marelui eveniment istoric. Diversitatea subiectelor îmbrățișate vorbește de la sine despre amploarea și importanța momentului, despre valoarea și ponderea factorilor care au stat la baza procesului de încheiere și desăvârșire a statului național român. În afară de articolele cu caracter general s-a scris în special despre masele populare—făuritoare ale Unirii; despre problema țărănească în vremea Unirii; s-au publicat numeroase documente și mărturii în legătură cu Unirea; s-au evocat figuri de luptători pentru Unire și momentele din ianuarie 1859; s-a scris despre atitudinea opiniei publice europene față de Unire; despre oglindirea Unirii în literatura epocii și în plastica vremii; despre Cuza Vodă în amintirea poporului; Unirea în literatura de azi⁵ etc.

Deosebindu-se fundamental de istoriografia burgheză — care a căutat să înfrumusețeze rolul jucat de burghezie, să estompeze poziția ei reacționară față de reformele sociale menite să asigure progresul multilateral al țării — literatura istorică marxistă dezvoltată la noi după marea cotitură din 1944 a ridicat pe prim plan, cu argumente și temeiuri științifice incontestabile, rolul factorilor sociali și economici în modificările structurale ale statului, reducând prin aceasta la proporțiile sale reale și factorul politic extern. Valoarea și vechimea istorică a fiecăruia dintre factorii constitutivi ai națiunii române — comunitatea teritorială, con-

¹ *Istoria României*, manual unic pentru cl. a VIII-a secundară, redactor responsabil M. Roller, Ed. de stat, 1947.

² M. Roller, *24 ianuarie 1859. Unirea națională*, în *Probleme de istorie*, București, ediția a II-a. Ed. P.M.R., 1949, p. 27—30; *idem*, *Unirea Principatelor și Rusia*, ibidem, p. 31—34.

³ Alexandru Grecu (= P. P. Panaitescu), *Unirea Principatelor Române*, „Viața Românească”, s.n., nr. 1—2, II (1949).

⁴ Chivu Stoica, *100 ani de la Unirea Țărilor Române*, Ed. politică, 1959.

⁵ Cf. *Centenarul Unirii în presa și publicațiile din țara noastră*, în „Studii”, nr. 1, XII (1959).

știința comunității de origină și limbă, comunitatea vieții economice și mișcarea națională — pe lângă care nu nesocotește nici împrejurările internaționale, în ultimă instanță prielnice, au fost înfățișate metodic de acad. A. Oțetea în articolul său comemorativ asupra Unirii¹. În paginile de față vom încerca și noi să grupăm literatura istorică marxistă apărută în ultimii cinsprezece ani, potrivit principalelor aspecte și teme abordate:

Cercetînd *premisele social-economice ale Unirii*, acad. V. T. Malinschi a arătat că stadiul de dezvoltare relativ înapoiat al agriculturii din Principate și caracterul ei pronunțat cerealier extensiv au contribuit la declanșarea crizei agriculturii, a întregii orînduiri feudale și, implicit, la adîncirea conflictelor și fricțiunilor dintre proprietari și țărani, la îndîrjirea maselor împotriva asupririi. Totodată, prin consecințele nefaste ale menținerii relațiilor feudale în agricultură, reflectate și în ritmul încetinit al dezvoltării industriei naționale, el explică necesitatea obiectivă a realizării Unirii teritoriale și efectuarea reformelor sociale². Studiile de amănunt, urmărind etapele și problemele variate ale vieții economice în sectorul industrial și comercial, apărute în ultimii 15 ani și semnate de V. Popovici, Ecaterina Negruți, L. Boicu — pentru Moldova³ —, de Gh. Georgescu-Buzău, A. Vijoli, N. N. Constantinescu, I. Kecskés și I. Kovács care cuprind în obiectivul lor cîmpul lărgit al teritoriului Romîniei⁴, au scos la iveală rezultate necunoscute istoriografiei vechi, contribuind în mod eficient la clarificarea problemei dezvoltării statului român modern în genere. Din coroborarea rezultatelor obținute prin fiecare cercetare în parte, se confirmă constatarea enunțată mai sus și se explică totodată cum — în împrejurările istorice date — schimbarea situației țărănimii corespundea nevoilor vitale ale dezvoltării societății și legilor obiective de trecere de la feudalism la capitalism.

Ceea ce nu poate fi ignorat, și nici nu a fost trecut cu vederea de către istoriografia noastră marxistă, din complexul elementelor constitutive ale națiunii, este fără îndoială *comunitatea sufletească sau comuni-*

¹ Acad. A. Oțetea, *Unirea Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Academiei R.P.R., 1960; articolul a apărut într-o primă redactare sub titlul *O sută de ani de la Unirea Principatelor* în „Lupta de clasă”, seria V, nr. 1, XXXIX (1959) și sub titlul *Însemnătatea istorică a Unirii* în „Studii” nr. 1, XII (1959).

² Acad. V. T. Malinschi, *Aspecte economice ale Unirii țărilor romine*, „Probleme economice”, nr. 1, XII (1959).

³ V. Popovici, *Începuturile industriei de hîrtie în Moldova*, „Analele Universității Al. I. Cuza”, I (1955), fasc. 1—2; E. Negruți, *Despre munca salariată în agricultura Moldovei în preajma legii agrare din 1864*, „Studii și cercetări științifice” Iași, Istorie, X (1959), fasc. 1—2; L. Boicu, *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova*, „Studii și cercetări științifice” Iași, Istorie, XI (1960), fasc. 1; *idem*, *Știri noi despre industria de postav din Moldova la jumătatea veacului al XIX-lea*, „Studii”, nr. 2, XIII (1960); *idem*, *О мануфактурном периоде промышленности в Молдове*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. II, București, 1960; *idem*, *Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca Războiului Crimeei și a Unirii (1853—1859)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Academiei R.P.R., 1960.

⁴ Gh. Georgescu-Buzău, *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Țara Românească și Moldova în perioada premergătoare Unirii celor două țări (1829—1859)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatare din Romînia*, București, 1958; N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în Romînia*, București, 1957; Olga și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în Romînia*, București, 1957; I. Kecskés și I. Kovács, *Unele aspecte ale schimbului de mărfuri de pe teritoriul patriei noastre în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III (1960) [cu specială privire asupra comerțului transilvănean].

tatea culturii naționale, exprimată încă din veacurile feudalismului dezvoltat prin conștiința comunității de limbă, de origine și credință. Aspectele unității culturale a românilor și problema unificării politice în epoca feudală — aceasta din urmă în înțelesul ei de bloc încheiat în fața primejdiei turcești — au format obiectul unui recent studiu semnat de P. P. Panaitescu¹. În el se subliniază, între altele, puterea de simbol a „Unirii” lui Mihai care, trecând peste marginile formelor feudale, „a prilejuit explozia unor sentimente populare de solidaritate, dând la iveală o realitate istorică permanentă”. Sentimentul comunității de limbă și origine se transformă în idee națională numai o dată cu dezvoltarea capitalismului, când ea alimentează decenii de-a rândul năzuințele încheierii statului național. În sec. al XIX-lea, la români — potrivit sugestivei interpretări date de acad. M. Ralea² în articolul său consacrat aspectelor social-culturale ale Unirii — „ideologia nouă, care înlocuia cel puțin formal ideea de moșie cu ideea de patrie; ideea de stare și rang prin ideea de națiune; ideea de privilegiu ereditar cu ideea de egalitate în fața legilor, ideea de dependență personală cu ideea de libertate, era desigur atrăgătoare pentru pături mult mai largi de populație decât burghezia”.

Despre spiritul revoluționar care a cuprins masele populare, întreprinzând ani întregi speranța în reușita unei noi revoluții, istoriografia burgheză a vorbit prea puțin. Cercetările recente ale Corneliiei Bodea și Gh. Platon³ cu ajutorul materialelor noi de arhivă, asupra societății românești de după 1848, înlesnesc conturarea celor două lumi antagonice: de o parte, lumea progresistă a maselor populare și a elementelor înaintate legate de popor, ale cărei izvoare de energie țîșnesc de departe, din apăsarea secolelor și din răscoala poporului de la 1821; de altă parte, lumea veche, reacționară, care, după ce a triumfat în 1821 și după ce și-a impus punctul de vedere în 1848, se zbate să găsească formulele cele mai coercitive ca să frîneze mersul înainte al istoriei. Studiile citate, trecînd în revistă, pe de o parte, puternicele frămîntări țărănești care au avut loc în Moldova în deceniul premergător Unirii, pe de altă, scoțînd din anonim un număr considerabil de revoluționari munteni, alții decît cei îndeobște cunoscuți, arată că „revoluția” mocnea în mase, așteptînd doar momente propice pentru a răbufni.

Istoricii burghezi nu s-au preocupat în mod special de *mișcările social-politice din Principate*. De aceea, din fondurile documentare și arhivalice explorate, ei au utilizat cu precădere materialele servind la cunoașterea activității unora din revoluționarii exilați sau emigrați și a citorva fruntași ai partidei naționale din țară — reprezentanți ai burghezo-moșierimii, lăsînd în umbră factorul preponderent al maselor.

Literatura istorică marxistă apărută în ultimii 15 ani relevă în unanimitate faptul că toate clasele și păturile sociale au acționat pentru

¹ Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală, în *Studii privind Unirea Principatelor*.

² Acad. M. Ralea, *Aspecte social-culturale ale Unirii*, *ibidem*.

³ Cornelia Bodea, *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, „Studii”, nr. 2, XIII (1960); Gh. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; o redactare rezumativă în „Studii”, nr. 1, XII (1959).

Unire, dar aceasta în baza unor interese economice deseori contradictorii și chiar antagonice. Din materialele și studiile asupra Unirii, publicate după 1944, se pot desprinde ușor câteva rezultate obținute. Anume, că purtătorii cei mai hotărâți ai ideii Unirii au fost masele populare, pentru care lupta pentru un stat național independent reprezenta lupta pentru eliberarea socială și politică, pentru o țară nouă, democratică, cu administrație nouă și legi noi. Și că pentru burghezie, mobilul esențial al luptei era preluarea conducerii politice și asigurarea dezvoltării industriei și comerțului prin lărgirea pieții interne. Modul însă de a înțelege Unirea — preconizând o dată cu crearea statului modern și înfăptuirea unui program de reforme democratice — a apropiat pe reprezentanții cei mai înaintați ai burgheziei române, de altfel și cei mai puțini la număr, de năzuințele maselor; pe cei mulți — clasa burgheză în ansamblul ei — teama de mase îi va face să alunece de la calea revoluției — care le putea asigura beneficii maxime de pe urma victoriei orinduirii burgheze — spre calea reformelor și a compromisului cu moșierimea.

Investigațiile de amănunt îmbogățesc cu fapte și idei, pe larg expuse și documentate, *etape și aspecte specifice surprinse în drumul spre Unirea din 1859*. Astfel, reluând pe baze noi tema veche a contribuției pentru Unire a revoluționarilor români aflați în emigrație, Cornelia Bodea urmărește să cuprindă, în câteva articole consacrate acestui subiect¹, latura majoră a activității exilaților, pînă în 1855, încercînd să stabilească, cu ajutorul materialului documentar inedit, o nouă ierarhie a valorilor revoluționare decît aceea tendențioasă încetățenită în unele studii ale istoriografiei burgheze. În locul cultului pentru câteva nume consacrate, pe care interesele politice ale burgheziei și moșierimii le ridicaseră la rang de personalități directe în lupta pentru Unire, autoarea pune pe primul plan grupările — lipsite, ca și în 1848, de o unitate ideologică și oscilînd în fața problemelor vitale ale revoluției burghezo-democratice. Singura personalitate cu adevărat democrat-revoluționară, care se impune cu putere de previziune științifică, rămîne aceea a lui Nicolae Bălcescu: singurul care a reușit să polarizeze în jurul său, fie și numai pentru o vreme, majoritatea fruntașilor exilați, să anihileze, de o parte, influența burghezo-conservatoare a lui Heliade, să reducă în același timp încrederea în căile diplomatice, susținută de Ion Ghica, A. G. Golescu și alții și să canalizeze spre scopuri patriotice radicalismul burghez exaltat al grupului lui C.A. Rosetti.

Ideologia și personalitatea creatoare a lui N. Bălcescu, din exil ca și din timpul revoluției, au format obiectul central al mai multor studii semnate de T. Bugnariu, C. I. Gulian, Gh. Georgescu-Buzău, V. Maciu ș.a.², fără însă ca o lucrare riguros fundamentată, atît asupra curentelor politice care s-au manifestat în timpul exilului, cît și asupra lui Bălcescu însuși, să fi fost încă scrisă.

¹ Cornelia C. Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; *idem*, *Din activitatea revoluționară a „Junimii române” de la Paris între 1851 și 1853*, „Studii”, nr. 5, XIV (1961); *idem*, *Correspondența inedită privind activitatea lui N. Bălcescu în anii 1851—1852*, „Studii”, nr. 4, IX (1956); *idem*, *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852*, „Studii”, nr. 1, X (1957).

² Vezi tot în acest număr articolul semnat de D. Berindei și V. Curticăpeanu.

Pe plan intern, *mișcarea pentru Unire* se organizează în Principate între 1855—1857; în ciuda represiunii contrarevoluționare, ea se intensifică și reușește să deplaseze centrul de gravitate al luptei din afara hotarelor în interiorul lor. Momentele caracteristice, subliniate de V. Maciu în articolul său consacrat acestei faze din istoricul Unirii celor două țări¹, încep cu fondarea „României literare” și a „Steii Dunării” din inițiativa grupului de liberali și democrați constituit în jurul lui Mihail Kogălniceanu și se încheie cu înființarea Comitetului central al Unirii organizat în martie 1857 la București; ele reprezintă tot atâtea exemple ilustrând strânsa colaborare dintre fruntașii celor două mișcări progresiste ale Moldovei și Țării Românești în opera de pregătire a poporului pentru înfăptuirea unității naționale. Pentru aceeași epocă, confirmând aceeași năzuință comună moldo-munteană, N. Corivan² demască acțiunea anti-unionistă din timpul căimăcămiei lui T. Balș în Moldova, iar în studiul introductiv care însoțește vol. I din colecția de *Documente privind Unirea Principatelor*, Dan Berindei³ înfățișează situația internă a ambelor țări incluzând și pregătirea alegerilor, falsul electoral din Moldova, alegerile din septembrie 1857 și activitatea Adunărilor ad-hoc.

Cele mai substanțiale contribuții — din seria studiilor și materialelor privind Unirea — s-au concentrat însă în jurul *rolului țărănimii și al maselor populare în genere în făurirea statului român modern* subiect ocolit de majoritatea istoricilor burghezi, în ciuda masivelor atestări documentare care le-ar fi putut sta la îndemână. Pornind așadar de la nimic sau, ceea ce a fost mai greu, de la situații false, cercetările din ultimii 15 ani în acest domeniu au avut să răspundă la o dublă sarcină: de a umple un loc rămas gol la enumerarea premiselor sociale ale Unirii și de a combate și infirma tezele tendențioase care au minimalizat sau au nesocotit adevărul istoric. De aceea, nici calea justă în interpretarea situațiilor nu a fost găsită, în toate cazurile, de la prima încercare.

Materialele și studiile consacrate „țărănimii și Unirii”, ca și referirile cuprinse în lucrările urmărind o tematică mai largă sau adiacentă sînt numeroase și variate în conținut, pentru că și formele și mobilul participării ei la luptă au fost multiple. În primul rînd, procesul de înfăptuire a statului național fiind atît de legat de rezolvarea problemei agrare, atitudinea țărănimii față de Unire nu poate fi tratată fără să se aibă în vedere — în permanentă — legăturile, influențele și condiționarea reciprocă dintre fenomenele social-economice și politice care au avut loc în Principate la mijlocul sec. al XIX-lea.

Dar, problema agrară în deceniul premergător Unirii nu a format pînă acum preocuparea unui studiu monografic, stadiul cercetărilor aflîndu-se încă în faza de publicare a documentației arhivalice. Cu toate acestea, precizările și clarificările culese din studiile semnate de acad. A. Oțetea,

¹ V. Maciu, *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova și Țara Românească*, „Studii”, nr. 1, XII (1959).

² N. Corivan, *Acțiunea antiunionistă în timpul căimăcămiei lui Teodor Balș*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istoric, X (1959), fasc. 1—2.

³ D. Berindei, *Introducere la Documente interne 1854—1857*, vol. I din *Documente privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. IX—XLV.

Vasile Maciu, N. Adăniloiaie ¹ — alături de materialele citate în prezentul articol pînă aici — contribuie esențial la înțelegerea patriotismului, deseori eroic, al țărănimii în lupta ei de eliberare socială și națională. Desprindem câteva idei pe care le reținem ca fiind unanim admise în studiile citate. Rămasă nerezolvată în timpul revoluției muntene, reluată apoi în dezbateri — în anii reacțiunii — de către boierimea conservatoare, problema agrară a fost legiferată în 1851 — cum era și de așteptat — în folosul moșierimii. Situația țărănimii — transformată, prin subterfugii juridice burgheze, din clăcașă în „chiriașă” pe propriul ei pămînt — se complică și mai mult cu noi forme de exploatare, de tip capitalist de astăzi dată. Urmarea a fost că lupta pentru pămînt și pentru înlăturarea privilegiilor economice și politice ale boierimii a crescut cu intensitate sporită, ceea ce a făcut, în 1855, pe K. Marx să o aprecieze ca prevestitoare de revoluție ². Împroprietărirea efectuată în 1853—1854 în Transilvania, discutarea situației interne a Țării Românești la Congresul de la Paris și diferitele promisiuni de împroprietărire făcute de elementele radicale ale burgheziei între 1855—1857 au mărit la rîndul lor dîrzenia luptei. Confruntarea directă a pozițiilor țărănimii și boierimii proprietare care a avut loc cu prilejul Adunărilor ad-hoc ³ — la 9 ani de la prima confruntare din Comisia proprietății din 1848 — s-a soldat cu aceeași înverșunată împotrivire a moșierimii conservatoare față de revendicările social-agrare ale clăcașilor. Din acest punct de vedere, poziția elementelor liberal-radicală — și îndeosebi a lui I. C. Brătianu — care au sacrificat interesele țărănimii — formulate în propunerile deputatului țăran Gh. Lupescu — într-un moment hotărîtor al luptei ei cu boierimea, a fost interpretată, în unele lucrări, în mod necritic ⁴. Combătută, de pe pozițiile științifice marxiste ⁵, teza justificării obiectiviste a „împotrivirii radicalilor față de punerea problemei împroprietării în Divanul ad-hoc al Țării Românești” a putut fi revizuită și infirmată de propriul său susținător ⁶, arătîndu-se că ea a constituit

¹ A. Oțetea, *Le second servage dans les principautés danubiennes (1831—1864)*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. II, București, 1960; Vasile Maciu, *Caracterul legiuirilor agrare din România din deceniile VI și VII ale sec. XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1955; N. Adăniloiaie, *Țărănimea și Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*.

² K. Marx, *Zvonuri despre arestarea lui Mazzini. Imprumutul forșat din Austria. Spania. Situația din Valahia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 10, Ed. politică, București, 1961, p. 522.

³ Valerian Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, 1959, X, fasc. 1—2; Dan Berindei, *Problema agrară în dezbaterile Divanului ad-hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857—1861)*, în „Studii”, nr. 1, XI, 1958. Vezi și Ungureanu Gh., *Țărănimea din Moldova și Unirea Țărilor Române*, în „Revista arhivelor”, nr. 1, II (1959). Pentru aspecte restrînse vezi: I. Ionașcu, *Tănase Constantin, un învâțător înaintat, la mijlocul veacului al XIX-lea*, în „Studii” nr. 2, VI (1953); D. Berindei, *Cîteva știri cu privire la Ion Roată*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, 1958, IX, fasc. 1—2.

⁴ D. Berindei, *op. cit.*, „Studii”, nr. 1, XI (1958).

⁵ Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercelările istorice, articol editorial în „Studii”, nr. 6, XI (1958).

⁶ Cf. D. Berindei, *Introducerea la vol. I de Documente*, citate mai sus; Cap. *Adunărilor ad-hoc. Lupta pentru Unire în anii 1856—1858*, din *Istoria României*, vol. IV (machedă).

o expresie „a tendinței burgheziei de a se înțelege cu moșierimea pe baza menținerii proprietății moșierești”¹.

În Divanul ad-hoc al Moldovei, spre deosebire de cel al Țării Românești, au avut loc lungi și înverșunate dezbateri asupra revendicărilor țărănimii. Ele sînt relevate în studiul special consacrat problemelor sociale de V. Popovici, în contribuțiile suplimentare semnalate, iar indirect, în majoritatea evocărilor făcute cu prilejul aniversării centenarului Unirii². La Iași, punctul de plecare l-a constituit protestul deputaților pontasi, care — bine încheșat și solid argumentat, redactat cu un real talent într-o limbă populară de un autor rămas încă necunoscut — cerea desființarea boierescului prin răscumpărare și împrumutarea pe locurile ce le aveau în folosință. Deși mai mulți deputați cu vederi înaintate au subliniat nevoia ameliorării stării de mizerie a țărănimii, ei n-au fost în stare să impună Adunării singura ieșire din impas în împrejurările date — împrumutarea.

Pentru reprezentanții claselor dominante, din ambele Adunări, preocuparea centrală a fost constituirea statului național și nu rezolvarea problemelor de organizare internă, în consecință cu atît mai puțin a celor agrare³. Acestui principal aspect, al *exprimării voinței unanime de Unire*, istoriografia marxistă îi recunoaște deosebita însemnătate pe care a avut-o în desfășurarea ulterioară a luptei pentru Unire.

De la Adunările ad-hoc la îndoita alegere de la 21 ianuarie, starea de efervescentă în rîndurile maselor a fost întreținută de speranța că ceea ce nu „a fost cu puțință Divanurilor din țară”, avea să se rezolve de către Conferința marilor puteri special întrunită la Paris, pentru a da Principatelor o nouă formă de organizare. Dar Convenția dezamăgind așteptările generale ale poporului, și în special ale țărănimii⁴, a pus capăt unei etape în lupta pentru Unire.

Ceea ce refuzaseră puterile europene a recunoaște romînilor, rămînea acum să fie impus Europei printr-o acțiune internă a poporului întreg, sprijinită pe avîntul puternic, revoluționar al maselor țărănești și orășenești. Dar așa precum istoriografia burgheză n-a dat însemnătatea cuvenită luptei țărănimii pentru îmbunătățirea stării ei și, în genere, pentru

¹ Articolul editorial citat din „Studii”.

² Din categoria comunicărilor sau articolelor special consacrate sărbătoririi Unirii, menționăm aici cu precădere evocarea istorico-literară făcută de acad. T. Vianu, *Literatura Unirii Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*.

³ Din contribuțiile publicate în ultimii 15 ani, cu privire la istoricul Adunărilor ad-hoc, cităm articolele semnate de Al. I. Gonta, *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; C. Speri, *Contribuții la istoricul alegerilor pentru Divanul ad-hoc în județul Vilcea*, în *Studii și articole de istorie*, II, Soc. de Științe istorice și filologie, 1957; D. Berindei, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, X (1959), fasc. 1—2.

⁴ Cf. N. Corivan, *Les grandes Puissances et les Principautés Roumaines à l'époque de la Conférence de Paris (1858)*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. II. Pentru o recapitulare a pozițiilor adoptate de marile puteri față de problema Principatelor în genere, vezi de asemenea N. Corivan, *Unirea țărilor române în cadrul politicii europene*, „Studii”, nr. 1, XII (1959); Al. Vianu, *Relațiile franco-ruse în problema Unirii*, *ibidem*; D. Berindei, *Studiul introductiv de la vol. II, Rapoarte consulare austriace din colecția Documente privind Unirea Principatelor*.

Unire, tot așa n-a înțeles să-i acorde nici meritul — principal — în actul revoluționar de la 1859. După 23 August 1944 însă dovezile numeroase ale *participării masei la alegerea lui Al. I. Cuza*, domn al celor două Principate, începând cu evenimentele de la Iași și terminând cu triumful de la 21 ianuarie, la București, n-au format numai obiectul studiilor și articolelor cu profil special istoriografic¹, ci au depășit marginile obișnuite ale scrisului de specialitate pătrunzând în presă, în revistele cu apariție săptămânală și în ziarele din capitală, ca și în cele din provincie.

Hotărâte a se împotrivi cu toată puterea la alegerea unui domn din partida reacționară, masele au înțeles să stea alături de partida națională. Cum și cine anume a propus pentru prima dată alegerea lui Al. I. Cuza, domnul moldovean, și în Țara Românească este o întrebare la care încă nu s-a putut da un răspuns deplin mulțumitor. Deși eforturi s-au făcut în acest sens², informația documentară descoperită pînă acum nu apare în totul concludentă. Considerăm însă că indiferent ce nume a purtat persoana sau gruparea politică care a făcut propunerea de a se renunța la candidatul muntean și a se alege domnul Moldovei, concluzia care se impune de la sine, din toate studiile și materialele publicate în anii regimului de democrație populară, este că inițiativa nu-i aparține ei, ci sentimentului popular. Ideea venea din afara zidurilor Adunării, impusă de prezența tacită sau amenințătoare a miilor de demonstrați orășeni și țărani, pentru care „țară nouă” însemna țara unită, țara dreptăților sociale.

Dorința de unitate națională se transformase într-o forță atât de mare încît ecourile luptei din Principate răsunau la romîni de partea cealaltă a Carpaților, mărind îngrijorarea Habsburgilor și implicit asprimea măsurilor austriece împotriva oricărei manifestări cu caracter național în interiorul granițelor imperiului lor³.

Un început consacrat studiului comunității de acțiune între forțele progresiste dintre cele trei țări romîne — ilustrînd lupta lor comună împotriva absolutismului și a oprîmării social-naționale și în același timp urmărind premisele politice și sociale care au contribuit la unirea definitivă — s-a realizat în vol. II al lucrării *Din Istoria Transilvaniei*⁴, iar consemnarea ecourilor Unirii Principatelor în presa și opinia publică transilvană — culese de către Șt. Pascu, C. Göllner, A. Mesrobeanu și

¹ D. Berindei, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii”, nr. 2, VIII (1955); N. Adăniloae și M. D. Vlad, *Rotul masei populare în făurirea Unirii Țărilor Romîne*, „Studii”, nr. 1, XII (1959).

² C. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; Cornelia Bodca, *Actul original al alegerii prealabile a lui Alexandru I. Cuza, domn al „Principatelor Unite”*, „Studii”, nr. 1, XII (1959); N. Corivan, *Informații din rapoartele diplomatice străine referitoare la alegerea lui Cuza în Țara Românească*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, IX (1958), fasc. 1—2.

³ Studiul lui D. Károly, *Mișcarea antihabsburgică din Transilvania de sub conducerea lui Makk-Gáll (1849—1854)*, în „Studii”, nr. 4, VIII (1955), fără a surprinde cadrul general al mișcărilor revoluționare din Imperiu, reușește să dea o imagine a gradului de asuprire a Habsburgilor.

⁴ V. Cheresteșiu, C. Bodea, B. Surdu, C. Mureșan, C. Nuțu, A. Egyed, V. Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1961.

A. Bunea¹ — aduc prețioase contribuții într-un domeniu în care istoriografia burgheză, cu mici excepții, a lăsat multe aspecte necercetate. De altfel e cazul să subliniem și aici că studiile consacrate în ultimii 15 ani istoriei Transilvaniei abia reușesc să facă față unei alte lacune lăsată de istoriografia burgheză, și anume istoriei social-economice. De aceea sînt meritorii contribuțiile aduse de I. Kovács² la istoria țărănimii și a mișcărilor țărănești în Transilvania, din deceniul al VI-lea al sec. al XIX-lea, sau cercetările lui C. Göllner, L. Vajda, A. Egyed cu privire la istoricul dezvoltării clasei muncitoare consemnate în lucrări³, ale căror rezultate au fost folosite și la redactarea capitolului II din volumul *Din istoria Transilvaniei*.

Prin dubla alegere a lui Alex. I. Cuza ca domn al Moldovei și Țării Românești s-a creat o situație nouă, neprevăzută de puterile protectoare. De la votul poporului și pînă la confirmarea diplomatică a Unirii, domnitorul și forțele patriotice au trebuit să învingă opoziția dezlănțuită concomitent atît pe plan intern, cît și extern. Se cuvine să remarcăm de la început faptul că istoricii — în ultimii 15 ani — s-au ocupat cu predicție de lupta diplomatică pentru desăvîrșirea Unirii, lăsînd pe plan secundar analiza măsurilor și acțiunilor ce au fost luate în anii 1859—1865 pentru unificarea instituțiilor administrative și politice ale Principatelor, pentru elaborarea și adoptarea unei legislații burgheze unice. Cele cîteva materiale apărute sau referirile cuprinse în alte lucrări asupra acestei probleme⁴, deși aduc clarificări importante, privesc mai mult chestiuni teoretice sau aspecte disparate care nu pot să ne ofere o imagine cuprinzătoare asupra organizării statului național.

Lupta diplomatică pentru obținerea investiturii și pentru desăvîrșirea Unirii a constituit obiectul cîtorva studii, cu un caracter general,

¹ Șt. Pascu, *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldovei în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor* (apărut în primă redactare în „Studii”, nr. 1, XII (1959)); C. Göllner, *Ecoul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; A. Bunea, *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldovei în presa din Transilvania* în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, Historia, s. IV, 1959; Anton Mesrobianu, *Unirea țărilor române în presa transilvană*, „*Studii și cercetări științifice*” Iași. Istoric, X (1959), fasc. 1—2.

² Iosif Kovács, *Mișcări țărănești în Munții Apuseni și împrejurimi între anii 1849—1854*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957; *idem*, *Date în legătură cu descompunerea țărănimii din Transilvania după desființarea iobăgiei, din anul 1848*, „*Studii și cercetări de istorie*”, Cluj, VIII (1957), nr. 1—4; *idem*, *Adatok az 1848 utáni erdélyi tókes mezőgazdaságról* [Date cu privire la agricultura capitalistă din Transilvania după 1848], București, Ed. științifică, 1957.

³ C. Göllner, *Contribuții la istoricul luptei cațelor din Transilvania împotriva regimului reacționar al breslerilor în timpul absolutismului austriac. 1849—1860*, „*Studii*”, nr. 4, XI (1958); Partea IV: *Cu privire la creșterea numerică a muncitorimii industriale în Transilvania pînă la primul război mondial* în volumul *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România, pînă la primul război mondial*, sub red. conf. univ. N. N. Constantinescu, Ed. politică, București, 1959, a fost elaborată de L. Vajda și A. Egyed.

⁴ Constantin C. Angelescu, *Dezvoltarea constituțională a Principatelor Unite de la 1859 la 1862*, „*Studii și cercetări științifice*”, Iași, Istorie, X (1959), fasc. 1—2; Dionisie Ionescu, Gheorghe Matei și Gheorghe Țuțui, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, Ed. științifică, 1957.

publicate de D. Berindei¹ și N. Corivan². Liniile directoare ale politicii externe din perioada formării statului național — subliniază autorii — au avut ca obiect lupta pentru desăvârșirea Unirii și apărarea autonomiei Principatelor, iar pe un plan superior, dar puțin mai îndepărtat, pregătirea pentru cucerirea independenței de stat și făurirea unității naționale a întregului popor român. Folosind bogate informații documentare edite și inedite, autorii au arătat că politica externă a Principatelor, care reflecta în ansamblu ideile formulate în timpul revoluției de la 1848, a căpătat în anii 1859—1861 caracteristica esențială de a fi comună celor două țări românești și de a apăra voința clar exprimată de poporul român în ianuarie 1859. Înfățișând diferitele etape ale luptei diplomatice încheiate în decembrie 1861 cu recunoașterea Unirii depline, autorii au scos în evidență faptul că la baza acestei acțiuni a stat hotărârea nestrămutată a poporului nostru de a-și făuri statul național modern.

În ultimii ani au apărut, de asemenea, materiale care aduc clarificări asupra unor *probleme particulare ale politicii externe a Principatelor*, întregind imaginea luptei diplomatice duse în anii 1859—1861 pentru desăvârșirea Unirii. Printre acestea, cele semnate de L. Boicu³ și Marta Anineanu⁴ aduc în circuitul științific o documentare inedită despre activitatea diplomatică și rolul important jucat de V. Alecsandri în politica externă a Principatelor în primii ani ai domniei lui Cuza. Cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la înființarea Agenției diplomatice de la Paris, Cornelia C. Bodea⁵ și D. Berindei⁶, pe baza unor documente inedite, reproduse în extenso, înfățișează împrejurările politice care au făcut necesară înființarea Agenției, atribuțiile ei și activitatea desfășurată. Alte materiale contribuie la aprofundarea istoriei relațiilor dintre Principatele Unite și anumite state europene⁷. Toate aceste contribuții sînt străbătute de ideea justă, amplu documentată, că Principatele Unite s-au străduit și în bună parte au reușit în anii 1859—1861 să stabilească contacte

¹ *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii (1859—1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; idem, *Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies : les problèmes de l'unité plaine et entière du peuple roumain (1859—1861)*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. II.

² *Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; *Lupta pentru desăvârșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, X (1959), fasc. 1—2.

³ *Știri noi despre activitatea lui Vasile Alecsandri ca ministru de externe*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, X (1959), fasc. 1—2.

⁴ *Din activitatea diplomatică a lui Vasile Alecsandri. Corespondența inedită, 1859—1862*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, 1960.

⁵ *Din acțiunea de pregătire a Agenției diplomatice de la Paris. Înființarea biroului de corespondență, 1/13 ianuarie 1860*, „Studii”, nr. 6, XIII (1960).

⁶ *Înființarea Agenției Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie 1860)*, „Studii”, nr. 6, XIII (1960).

⁷ A se vedea, de pildă : V. Maciu și T. Bugnariu, *Lupta poporului român pentru Unire și unirea Italiei*, în „Studii”, nr. 1, XIV (1961); Dan Berindei, *Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei și emigrația maghiară (1860—1861)*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II; Ion Sabău, *Din viața generalului Pavel Papp. Date noi privitoare la istoria relațiilor româno-italiene în epoca Risorgimentului*, „Studii”, nr. 1, XIV (1961); Dan Berindei, *Un moment din legăturile româno-ruse în timpul lui Cuza Vodă. „Aranjamentul telegrafic” din 1860*, „Analele româno-sovietice”, Istorie, nr. 1—2, 1958.

diplomatice directe cu marile puteri europene, afirmându-și astfel cu tot mai multă hotărîre o poziție diplomatică proprie, diferită față de cea a Imperiului otoman.

Paralel cu lupta dată pe tărîm politic și diplomatic pentru desăvîrșirea Unirii, principala sarcină de ordin economic care s-a impus Principatelor romîne — îndată după alegerea lui Cuza — a fost aceea de a realiza independența economică a noului stat și de a îmbunătăți starea de înapoiere a celor două țări¹.

Așa precum s-a subliniat în prima parte a prezentării de față, *problema care, alături de Unire și în strînsă legătură cu ea, a stat în centrul preocupării societății romînești la mijlocul sec. al XIX-lea a fost chestiunea agrară*. Necesitatea imperioasă a rezolvării acestei probleme izvora din criza tot mai accentuată a economiei agrare feudale, care se manifesta prin lipsa de concordanță între forțele de producție ce se găseau în plină dezvoltare și relațiile de producție iobăgiste devenite frînă.

Chestiunii agrare, în genere, i-au fost consacrate în ultimii 15 ani și mai ales cu prilejul sărbătoririi centenarului Unirii studii care prin interpretarea marxist-leninistă a materialului faptic au contribuit simțitor la clarificarea pozițiilor celor două clase antagonice și la o justă înțelegere a modului în care s-a ajuns la reforma din 1864. Așa, de exemplu, analizînd cauzele și diferitele aspecte ale intensificării procesului de ruinare economică a țărănimii moldovene la mijlocul sec. al XIX-lea, Ecaterina Negruți-Munteanu² a arătat că alături de elementele caracteristice economiei agrare feudale, trăsăturile care îl accentuau în perioada 1848—1864 erau cele impuse de dezvoltarea elementelor capitaliste în agricultură, de goana boierimii după o cantitate crescîndă de produse agricole destinate pieții. Lipsesete însă un studiu similar consacrat trăsăturilor specifice procesului de pauperizare a țărănimii din Țara Romînească la mijlocul sec. al XIX-lea pentru a avea o imagine de ansamblu a problemei, deși referiri se găsesc în alte materiale ce tratează chestiunea agrară în aceeași perioadă.

Dacă în anii anteriori alegerii lui Alex. I. Cuza mișcările și frămîntările țărănimii au devenit tot mai frecvente, faptul se explică, avîndu-se în vedere criza vechiului sistem și prin legătura indisolubilă, mergînd pînă la identitate, pe care o stabileau sătenii între lupta pentru unire și schimbarea radicală a condițiilor lor de muncă și viață. Luînd atitudine împotriva unor aserțiuni ale istoricilor burghezi, potrivit cărora în problema agrară lupta se dădea între boierime și burghezie, țărănimii atribuindu-i-se un rol pasiv, de spectatoare la un spectacol al cărui sens și însemnătate nu le înțelegea, Gh. Platon în documentatul studiu³ — citat și în prima parte a articolului de față — arată că țăranul era preocupat

¹ A se vedea în acest sens documentatul studiu semnat de G. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin*, „Studii”, nr. 1, XII (1959).

² *Aspecte noi ale procesului de ruinare economică a țărănimii moldovene la mijlocul sec. al XIX-lea*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, XII (1961), fasc. 1.

³ *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în *Studii privind Unirea Principatelor*.

continuu de îmbunătățirea soartei sale și că a luptat permanent în vederea realizării acestui obiectiv.

De aceea dacă înainte de 1859 țărănimea spera că odată cu înfăptuirea Unirii Principatelor va scăpa de sub jugul exploatării feudale și își va îmbunătăți radical situația, în primii ani ai domniei lui Cuza ea va impune, indirect, cu tot mai multă acuitate necesitatea rezolvării situației ei. D. Berindei¹ a încercat pe o amplă bază documentară, și în bună măsură a reușit, să înfățișeze stadiul în care se găsea problema agrară în anii imediat următori evenimentelor din ianuarie 1859, arătând că se desfășura o luptă îndârjită, pe toate planurile vieții sociale, între țărănimea care revendica pământ și emanciparea de sub jugul clăcii și a cătușelor feudale, și boierimea proprietară ce căuta să transforme pe țăran în muncitor agricol, proprietar al unui lot minuscul. Zugrăvind tabloul exploatării la care era supusă țărănimea, autorul reliefează îmbinarea între formele de asuprire specifice modului de producție feudal și cel capitalist. D. Hurezeanu² a relevat însă și unele confuzii ce se găsesc în materialul lui D. Berindei; obiecția principală, și care ni se pare justă, este aceea că criza economiei feudale nu putea fi rezolvată nici pe baza vechii orînduiri și nici pe calea trecerii spontane la capitalism. „Descompunerea economiei agrare feudale, criza sistemului feudal — arată D. Hurezeanu — își găsea expresia nu atît în acumulara cantitativă a unor elemente capitaliste, care în mod automat dizolvau vechile relații feudale, din care se nașteau — luîndu-le locul — ci în agravarea la maximum a contradicțiilor interne ale economiei iobage”³. Trecînd peste observațiile mai mărunte, care ar necesita și ele o analiză specială, subliniem numai că interesanta intervenție a lui D. Hurezeanu, deși a pus în discuție probleme cardinale ale crizei economiei feudale, nu a găsit totuși la specialiștii ecoul așteptat, rămînînd pînă acum fără răspuns.

Tot în anii regimului democrat popular au fost înfățișate, pentru prima dată, în toată amploarea și semnificația lor, *mișcările țărănești din timpul domniei lui Cuza Vodă*. Astfel, D. Berindei⁴ a cercetat frămîntările grănicerilor și dorobanților din Țara Romînească în vara anului 1859 cu prilejul concentrării lor în tabăra de la Florești și a arătat că ele au fost determinate de rapacitatea moșierilor care pretindeau munca de clacă de la familiile celor concentrați. Același autor a studiat și mișcarea

¹ *Aspecte ale problemei agrare în Țara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1957; vezi și studiul său amintit în paginile anterioare, *Problema agrară în dezbaterile Divanului ad-hoc și a Adunării Țării Romînești (1857—1861)*, din „*Studii*”, nr. 1, XI (1958); tot în această problemă cităm și articolul *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din România în anul 1862*, semnat de Liviu Botezan, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, Cluj, *Historia*, s. IV, fasc. 1, 1961.

² *Unele observații critice la studiul „Aspecte ale problemei agrare în Țara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă” de Dan Berindei*, publicat în „*Studii și materiale de istorie modernă*”, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1957, în „*Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*”, V (1959), nr. 5.

³ *Ibidem*, p. 103.

⁴ *Frămîntările grănicerilor și dorobanților în jurul formării taberei de la Florești (vara anului 1859)*, în „*Studii*”, nr. 3, X (1957) Același autor mai semnalază pentru aceeași vreme și *Frămîntările orașenești din nov. 1860 în Țara Romînească. Tulburările de la Craiova și Ploiești*, în *Studii și articole de istorie*, vol. 1, 1956.

țărănească din ianuarie 1862¹ — cea mai largă și reprezentativă mișcare a maselor țărănești din timpul domniei lui Cuza —, când țaranii, conduși de Mircea Mălăeru, și-au manifestat sentimentele potrivnice față de uneltrile forțelor reacționare și sprijinul pe care-l acordau domnitorului și părții înaintate a burgheziei de la care așteptau îmbunătățirea situației lor.

Urmărind cunoașterea stadiului de dezvoltare a agriculturii în Moldova și a relațiilor agrare în ajunul reformei din 1864, Ecaterina Negruți a reușit să dea un interesant studiu despre folosirea muncii salariate². Cu acest prilej se relevă faptul semnificativ că numeroși lucrători salariați se întâlnesc în acea perioadă nu numai la categoriile restrânse de munci la care gospodăriile moșierești i-au folosit și în deceniile anterioare, dar, mai ales, la muncile agricole propriu-zise. Autoarea ajunge la concluzia justă că, în condițiile agravării contradicțiilor sistemului feudal, se manifesta o acută criză a mîinii de lucru clăcașe, că în agricultură munca clăcașe trebuia și putea să fie înlocuită prin munca salariată, că în acel moment devenise inevitabilă schimbarea vechilor relații de producție. Analiza conținutului și a formelor pe care le-au luat învoielile agricole între anii 1848—1864 a fost înfățișată de V. Popa³; el argumentează ideea că extinderea și generalizarea învoielilor reprezenta pătrunderea și dezvoltarea treptată a relațiilor de tip capitalist în agricultura celor două țări românești.

Cercetările arhivalice cu privire la *caracterul și aplicarea legii rurale* din 1864 fiind încă în curs nu au făcut posibilă alcătuirea unei monografii sau unui studiu mai cuprinzător în acest domeniu. Totuși, împotriva ideii false, larg răspindite de către istoriografia burgheză — potrivit căreia conflictele dintre clasele dominante, mai ales în preajma și după lovitura de stat din 2 mai, ar fi luat forma unei lupte aprige între liberali, în frunte cu Cuza și Kogălniceanu, prezentați ca iubitori ai țărănimii, și boierii conservatori — cercetările întreprinse pînă acum⁴ pe baza analizei atente a realităților sociale au arătat că la noi, ca și în Rusia perioadei de dinaintea reformei din 1861 — așa după cum sublinia V. I. Lenin —, s-a înregistrat „o luptă desfășurată înăuntrul claselor dominante, în cea mai mare parte în rîndurile moșierilor, o luptă care avea la bază exclusiv proporțiile

¹ *Mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeru (ianuarie 1862)*, „Buletin științific al Academiei R.P.R., secțiunea de științe istorice, filozofice, economico-juridice”, tom. III (1951); *Știri noi cu privire la Mircea Mălăeru și la mișcarea țărănească din 1862*, „Studii”, nr. 4, VIII (1955).

² *Despre munca salariată în agricultura Moldovei în preajma legii agrare din 1864*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, Istorie, X (1959); fasc. 1—2.

³ *Problema învoielilor agricole din Țara Românească și Moldova în perioada dintre 1848—1864*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Cluj, Historia, s. IV, fasc. 1, 1961.

⁴ V. Maciu, *Caracterul legiuirilor agrare din România din deceniile VI și VII ale sec. al XIX-lea*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955; I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României (după reforma din 1864)*, vol. I, Ed. de stat pentru literatura economică și juridică, București, 1956, p. 83—149; unele confuzii și erori din această lucrare au fost semnalate de Vl. Diculescu în recenzia *Cîteva observații pe marginea unei lucrări de istorie economică*, „Studii”, nr. 2, X (1957); N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial* (sub redacția lui); N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, E.S.P.L.P., București, p. 85—100. Pentru unele aspecte locale ale acestei probleme vezi: Alexandra Anghel, *Aspecte privind aplicarea legii rurale din 1864 în județul Dolj*, „Studii” nr. 4, XIII (1960); C. Speri, *Unele aspecte ale aplicării legii rurale din 1864 la Pitești*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, București, 1961.

și forma *concesiilor*. Liberalii, ca și iobăgiștii, se situau pe pozițiile recunoașterii proprietății și puterii moșierilor, condamnând cu indignare orice idei revoluționare despre *desființarea* acestei proprietăți, despre deplina *răsturnare* a acestei puteri”¹. Pentru prima dată s-a subliniat că ceea ce a determinat pe moșieri să recurgă la reforma agrară din 1864 a fost imposibilitatea lor de a-și mai exercita dominația pe baza sistemului iobăgist sfișiat de profunde contradicții, teama că masele țărănești vor trece la rezolvarea revoluționară a problemei agrare. Analizând prevederile legii agrare și modul în care acestea au fost aplicate, autorii materialelor indicate au scos în evidență caracterul trunchiat, incomplet al reformei agrare din 1864, caracterizat, în principal, prin menținerea în agricultură a resturilor feudale care își vor pune amprenta asupra întregii istorii moderne a României. Una din concluziile esențiale la care a ajuns istoriografia marxist-leninistă cu privire la reforma din 1864 este că, punând capăt dominației relațiilor feudale, ea a deschis drumul dezvoltării capitalismului, contribuind astfel în chip esențial la făurirea României moderne.

Din expunerea succintă a drumului parcurs de istoriografia marxistă din țara noastră privitor la perioada formării statului național român în cei 15 ani care au trecut de la proclamarea Republicii Populare Române rezultă că ea a obținut, în ciuda unor greutăți și greșeli inerente începutului, succese care au schimbat esențial imaginea ce ne-a fost transmisă de istoriografia burgheză asupra Unirii Principatelor. Acest lucru și-a găsit reflectarea în capitolele vol. IV ale importantei lucrări de sinteză *Istoria României*, unde, pe baza folosirii rezultatelor la care a ajuns noua istoriografie, autorii înfățișează un tablou veridic, profund științific, al modului în care s-a format statul național român. În această lucrare, pentru prima dată, au fost abordate și clarificate și alte probleme importante ale dezvoltării societății de la mijlocul sec. al XIX-lea care n-au constituit obiect de cercetare al unor studii speciale, ca formarea monstroasei coaliții, instaurarea regimului burghezo-moșieresc etc.

Deși nu ne propunem să înfățișăm liniile de dezvoltare pe care vor trebui să le ia cercetările în problema formării statului național — deoarece acest lucru ne-ar depăși — ținem să dăm totuși câteva sugestii. Astfel, credem că este necesar să se acorde în viitor de către istorici mai multă importanță studierii în adâncime a crizei sistemului economic feudal din deceniile VI și VII, formării națiunii burgheze, premiselor regimului burghezo-moșieresc și instaurării lui, reformei agrare din 1864 și altor probleme insuficient studiate. Rezultatele obținute prin aceste cercetări vor ușura munca de elaborare a unei largi monografii despre formarea statului național, monografie a cărei lipsă se face simțită atât de către specialiști, cât și de marele public.

¹ V. I. Lenin, „Reforma țărănească” și revoluția țărănească-proletară, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 103.

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ 1877 — 1878

DE

N. ADĂNILOAIE și P. CÎNCEA

Războiul din 1877—1878 pentru scuturarea jugului otoman și obținerea independenței naționale — reprezentînd una din cele mai glorioase pagini din istoria Romîniei — a constituit, de-a lungul deceniilor, obiectul multor cercetări istorice. Vitejia ostașilor romîni — îndeosebi a dorobanților — în bătăliile de la Grivița, Rahova, Plevna și Smîrdan a fost, totodată, evocată și în scrieri literare. Versurile lui V. Alecsandri și Gh. Coșbuc, cît și povestirile celui din urmă sînt edificatoare în această privință ¹.

Îndată după război au început să apară o serie de memorii și de lucrări de istorie militară ². Majoritatea acestor lucrări au fost întocmite de ofițeri, participanți la luptele din Bulgaria; autorii lor au redat, cu lux de amănunte, diferite episoade de pe cîmpul de luptă, subliniind în special bravura unităților pe care le-au condus sau din care au făcut ei parte.

Cele mai multe scrieri militare, avînd un caracter pur narativ, prezintă o importanță secundară; ele pot fi folosite ca izvoare istorice numai după o analiză critică și o confruntare cu documentele vremii.

Celelalte lucrări mai de amploare — în privința războiului — scrise de istorici, de politicieni sau de istorici militari ³ nu prezintă nici ele

¹ Gh. Coșbuc, *Războiul nostru pentru neatrănare*, București, 1899; *idem*, *Cartea vredniciei romînești*, București, 1923.

² N. D. Popescu, *Istoria rebelului romîno-ruso-turc*, București, 1879 (2 volume); Șt. Georgescu-Sergent, *Memorii din timpul războiului pentru independență 1877—1878*, București, 1891; General I. Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria războiului de independență*, București, 1895; col. I. Manu, *Istoricul regimentului I Roșiori*, București, 1899; lt.-col. Căplescu, *Amintiri din războiul 1877—1878*, București, 1908; col. Gh. Em. Lupașcu, *Amintiri din războiul independenței*, București, 1927.

³ T. C. Văcărescu, *Luptele romnilor în rebelul din 1877—1878*, București, 1886; *Istoricul războiului din 1877—1878*, lucrare întocmită de mai mulți ofițeri, Partea I, București, 1887; Șt. I. Fălcoianu, *Istoria războiului din 1877—1878*, București, 1895; general Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei*, Iași, 1911; general Candiano-Popescu, *Războiul neatrării*, București, 1913; N. Iorga, *Războiul pentru independența Romîniei*, București, 1927.

un tablou complet și o analiză obiectivă a condițiilor interne și externe în care poporul român, prin sacrificii imense, și-a cucerit independența națională.

De altfel majoritatea istoricilor burghezi nu puteau, datorită formației lor idealiste, iar unii nici nu voiau să dea evenimentelor o interpretare obiectiv științifică. Istoriografia burgheză, ignorând rolul și contribuția maselor populare, susținea că unii politicieni, în frunte cu prusacul Carol de Hohenzollern și I. C. Brătianu, ar fi „făuritorii” independenței; lor li se atribuiau toate victoriile obținute¹.

Unii istorici au susținut — pe nedrept — că masele erau indiferente și lipsite de orice entuziasm față de intrarea armatei române în război². Prea puțini istorici și memorialiști ai vremii au încercat în lucrările lor să scoată în relief, cel puțin parțial — pe lângă meritele unor comandanți militari — și contribuția poporului. T. C. Văcărescu, într-o lucrare de peste 600 de pagini, face doar câteva mențiuni despre aportul maselor; dar și aici lucrurile sînt prezentate într-o formă voalată, cu o frazeologie patriotardă, ocolindu-se intenționat contradicțiile sociale. Astfel, autorul, urmărind să demonstreze — în pofida documentelor — că toate clasele sociale au contribuit, după puterile lor, la greutățile războiului, scrie: „toți cetățenii, fără deosebire, puneau toate silințele, răspundeau la toate apelurile, erau gata la cele mai grele servicii pentru a ușura și înlesni sarcina armatei noastre”³.

Nicolae Iorga, într-o lucrare de ansamblu, face o analiză amplă și uneori justă a atitudinii fruntașilor politici, conservatori și liberali, față de obținerea independenței României pe calea armelor. Nu explică însă nici el ce anume a determinat poziția adoptată de diferitele grupări politice față de război. N. Iorga subliniază meritele lui M. Kogălniceanu și C. A. Rosetti în obținerea independenței, recunoscînd totodată că „instinctul de afirmare al maselor a biruit pornirea de îndoială și de hotărîtă negațiune a unor cercuri de sus”⁴.

Unii istorici din trecut s-au străduit să păstreze o tăcere îndelungată și în privința ajutorului multilateral pe care ni l-a dat poporul rus în timpul războiului, ajutor fără de care România nu și-ar fi putut cuceri independența. Tendința naționalistă de care erau stăpîniți i-a determinat să ocolească adevărul istoric. „O poruncitoare cerință politică — recunoaște un istoric burghez — a făcut însă să fie nevoie să se arate lumii cum că armata română a fost mai presus decît cea a puternicei ei aliate. Și, în puterea inerției, s-a repetat mereu acest lucru. Laudele astfel veșnic reînnoite au avut drept urmare că, încetul cu încetul, și armata și țara au căpătat credința că armata era la înălțimea nevoii”.

¹ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1923, p. 108, 112; general Sc. Scheletti, *op. cit.*, p. 475; general Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 7; C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, ediția a II-a, București, 1937, vol. I, p. 199.

² *Istoria resbelului din orient sau luptele românilor, rușilor, muntenegrenilor și srbilor cu turcii din 1877—78*, București, 1878, p. 16; *Războiul neahtării, 1877—1878. Conferințe ținute la Ateneul român*, București, 1927, p. 117.

³ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, vol. I, p. 230.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 184.

Condițiile social-economice, dezastrul financiar în care guvernul conservator adusese țara în ajunul războiului de independență, neglijarea echipării și înzestrării armatei, lipsa de muniții, îmbrăcăminte și alimente, suferită de ostași, pe câmpul de luptă, contribuția masivă a țărănimii prin rechiziții, ofrande și transporturi — cu carele — peste Dunăre reprezintă numai o parte din aspectele interne ignorate de istoriografia burgheză. În general, istoriografia burgheză s-a limitat la prezentarea aspectului politic al faptelor, ignorând conținutul lor economic-social, a cărui cercetare a constituit una dintre sarcinile principale ale noii istoriografii.

Transformările revoluționare care au avut loc în țara noastră, o dată cu instaurarea puterii democrat-populare, stimulând dezvoltarea științei și culturii, au avut ca urmare extinderea și aprofundarea pe noi baze a cercetărilor istorice. Noua istoriografie marxistă, înarmată cu concepția materialismului istoric, și-a luat sarcina de a studia, printre altele, pe o bază științifică, și războiul pentru independență. Pentru a facilita cercetările, Academia R.P.R. a inițiat, în 1949, publicarea unei ample colecții de documente care să contribuie la stabilirea adevărului istoric în privința factorilor hotărâtori ce au dus la cucerirea independenței României¹.

În mai 1952, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la proclamarea independenței de stat a României, Academia R.P.R. a organizat o ședință festivă consacrată evenimentului istoric sărbătorit. Comunicările² ținute la această sesiune s-au referit, mai ales, la problemele neglijate de istoriografia burgheză, constituind totodată puncte de plecare spre o interpretare științifică a luptei poporului român pentru cucerirea independenței sale.

În anii următori, specialiștii care se ocupă de acest moment important din istoria României — având acum la dispoziție cele 9 volume de documente — au putut să-și continue mai ușor cercetările și să adîncească, în lucrările lor, aspectele principale ale problemei: situația economico-socială, contribuția maselor populare la dobîndirea independenței, atitudinea reală a puterilor europene, desfășurarea operațiunilor militare, implicit frăția de arme ruso-română.

Prin prezentarea *evoluției economice românești în decursul sec. al XIX-lea*, noile cercetări au stabilit că modul de producție capitalist a învins treptat diversele piedici din calea dezvoltării sale, prin transformările aduse de încheierea tratatului de la Adrianopole, revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, emanciparea țăranilor clăcași, în anul 1864.

¹ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență 1877—1878*. Ed. Academiei R.P.R., 1952—1955, vol. I—IX.

² Acad. Tr. Săvulescu, *Dobîndirea independenței*; acad. P. Constantinescu-Iași, *Situația internațională în ajunul războiului pentru independență*; M. Roller, *Eroismul poporului în lupta pentru independență*; V. Maciu și S. Știrbu, *Ajutorul poporului rus în cucerirea independenței de stat a României în 1877—1878* (comunicările au fost publicate în volumul *75 de ani de la proclamarea independenței de stat a României*, Ed. Acad. R.P.R., 1952).

Dominația otomană stînjenea însă dezvoltarea economiei capitaliste; tendința firească a burgheziei de a stăpîni piața internă nu se putea realiza atîta timp cît se menținea dependența Romîniei față de Imperiul otoman¹.

Prin stabilirea gradului de dezvoltare al economiei capitaliste, definiindu-se tendințele economice ale unor clase și pături sociale din Romînia, s-au dat soluții controversatei probleme a poziției claselor dominante și a rolului maselor populare față de acțiunea diplomatică și armată pentru dobîndirea independenței.

M. Roller a dat indicații despre *lipsa de unitate dintre opiniile diferitelor grupări burgheze asupra modului obținerii independenței*²; dar în acel timp, nefiind publicate volumele de documente, nu s-a putut adînci analiza specificului situației sociale din Romînia.

În studiile — uneori cu caracter polemic — care au reluat această problemă³, printr-o atentă cercetare a documentelor, s-a arătat că în deceniul VIII al sec. al XIX-lea burghezia nu era unitară, deoarece interesele diferitelor sale pături nu erau identice. În privința relațiilor comerciale cu străinătatea, comunitatea de interese dintre burghezia comercială și moșierime, ambele adepți ale liberului schimb, era în discordanță cu protecționismul dorit de burghezia industrială. Aceste poziții economice diferite se reflectă și în deosebirea de opinii referitoare la modul dobîndirii independenței. O parte a burgheziei — comercială și cămătărească —, legată prin interese de moșierime, s-a pronunțat, prin reprezentanții săi, împotriva obținerii independenței pe calea armelor și împotriva convenției cu Rusia.

Pe de altă parte, în condițiile dependenței Romîniei față de Imperiul otoman, burghezia industrială și o mare parte a micii burghezii, îndeosebi meseriașii, nu reușeau să învingă concurența mărfurilor străine și se temeau de primejdia regresului industriei autohtone — dată fiind imposibilitatea ocrotirii ei prin tarife vamale protecționiste —, de aceea erau interesate într-o rapidă suprimare a dominației otomane, prin orice mijloace.

În studiile menționate, lipsa de unitate a burgheziei este subliniată prin analiza atitudinii diferite a reprezentanților diverselor sale pături. Liberalii moderați, reprezentanții nu numai ai moșierimii liberale, ci și ai unei părți a burgheziei, au avut ezitări, pentru a admite, în cele din urmă, colaborarea cu Rusia. Ca reprezentanți ai burgheziei industriale și ai micii burghezii, liberalii radicali au susținut cu hotărîre necesitatea alianței cu Rusia, pentru dobîndirea independenței.

S-a reliefat că burghezia — dorind să înlătore piedecile pe care suzeranitatea otomană le ridica în calea dezvoltării pieții interne — pe lîngă faptul că urmărea să folosească independența pentru realizarea scopurilor ei de clasă (pentru a se statornici la guvern), considera că

¹ V. Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței Romîniei*. București, 1955; *idem*, *Cu privire la războiul pentru independența Romîniei*, „Studii”, nr. 4, X (1957); N. Adăniloiaie, *Unele probleme privind războiul de independență 1877—1878*, „Studii”, nr. 6, X (1957).

² *Eroismul poporului în lupta pentru independență*, în *75 de ani de la proclamarea independenței de stat a Romîniei*, București, 1952.

³ V. Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței Romîniei. Cu privire la războiul pentru independența Romîniei*, „Studii”, nr. 4, X (1957); N. Adăniloiaie, *art. cit.*

ieșirea din criza financiară existentă nu era posibilă decât prin război. Burghezia a putut fi în fruntea luptei antiotomane și pentru faptul că interesele de clasă ale ei, în acest sens, corespundeau cu dorința de libertate națională a maselor. Subliniindu-se substratul frazeologiei ei patriotarde, s-a precizat totodată că burghezia, deși a condus războiul — fiind de altfel la guvern — a urmărit să realizeze doar profituri de pe urma evenimentelor și n-a contribuit decât în foarte mică măsură la cerințele mari ale campaniei militare ¹.

În privința *atitudinii moșierimii față de obținerea independenței*, V. Maciu și N. Adăniloae, în lucrările amintite, au arătat că această clasă reacționară s-a opus cuceririi independenței naționale pe calea armelor, deși altă cale nu exista. Moșierimea sabota pregătirile militare și nu voia să înarmeze masele populare sătești, temându-se ca, după război, țărani să nu ceară pământ.

Desfăcându-și produsele agricole pe piețele Europei occidentale, moșierimea accepta dependența economică față de țările capitaliste din Apus și era dispusă să le acorde concesiile corespunzătoare, care nu o lezau direct. Interesată în menținerea unor bune raporturi cu statele capitaliste, pe piețele cărora se desfășeau produsele agricole românești, moșierimea pretindea că mijlocul de dobândire a independenței ar fi prin solicitarea bunăvoinței acestor state. Participarea României la un război împotriva Turciei, principala piață de desfacere a produselor industriale din Anglia și Franța, ar fi nemulțumit cercurile guvernante ale acestor țări; de aceea moșierimea susținea posibilitatea dobândirii independenței prin tratative diplomatice și menținerea neutralității. Or, această cale se dovedise iluzorie, întrucât puterile apusene erau interesate în menținerea integrității Imperiului otoman.

Situația țărănimii în ajunul războiului și contribuția ei la luptele din 1877—1878 pentru lichidarea dominației otomane au fost prezentate în studii speciale ² și în capitole ale unor lucrări referitoare la diferite alte aspecte ale războiului de independență ³. Autorii au arătat că, în cea mai mare parte a sa, modul de producție feudal a fost înlocuit cu cel capitalist la jumătatea sec. al XIX-lea, dar în agricultură se mențineau puternice resturi feudale, care n-au fost lichidate în întregime nici prin aplicarea legii rurale din 1864. Situația țărănimii era îngreunată prin persistența resturilor feudale și aplicarea defectuoasă a legii agrare din 1864. Exploatarea țărănimii a fost intensificată prin aplicarea legii pentru tocmeli agricole, votată în anul 1866, și mai ales prin modificarea din anul 1872 a acestei legi, incluzându-se constrângerea extraeconomică, folosirea forței armate pentru a-i sili pe țărani să execute tocmelile agricole.

Sintetizând elementele care au contribuit la agravarea situației țărănimii, V. Maciu ⁴ conchide că legiferarea executării silite a tocmelilor

¹ N. Adăniloae, *art. cit.*

² V. Maciu, *Cu privire la situația și lupta țărănimii din România în ajunul războiului de independență*, „Studii”, nr. 3, VIII (1955).

³ *Idem*, *Cu privire la războiul pentru independența României*, „Studii”, nr. 4, X (1957); N. Adăniloae, *art. cit.*

⁴ *Cu privire la situația și lupta țărănimii din România în ajunul războiului de independență*, în „Studii”, nr. 3, VIII (1955).

agricole și înființarea, în anul 1873, a Creditului funciar rural au constituit instrumente ale moșierimii pentru intensificarea exploatării țărănimii. Autorul a explicat imposibilitatea fie și a unei parțiale sprijiniri a intereselor țărănimii de către burghezie, prin existența coaliției burghezo-moșierești și lenta dezvoltare a capitalismului și a subliniat încercările unor intelectuali democrați de a susține îmbunătățirea situației țărănimii. Războiul de independență a dat însă țărănimii speranța unei limitări a exploatării, speranța unei noi împroprietări.

Pe baza unui bogat material documentar, V. Maciu și N. Adăniloaiie — infirmînd păreri istoriografice burgheze — au demonstrat că *masele largi populare* — muncitorimea, intelectualitatea progresistă și mai ales țărănimea — *prin sacrificii imense, au sprijinit efectiv și au dus greul războiului de independență.*

În timp ce moșierii, arendașii și negustorii bogați, cînd nu întrevedeau posibilitatea unui cîștig imediat, își sustrăgeau produsele de la rechiziție, țărani n-au protestat niciodată împotriva acestui fapt, deși de la ei se rechiziționau cantități mari în raport cu veniturile lor modeste. Trupele neavînd arme suficiente, îmbrăcăminte și provizii de hrană, masele populare au suplinit aceste goluri. Noile cercetări au stabilit că prin valorificarea ofrandelor făcute de populație se puteau cumpăra circa 50 000 puști și se putea alimenta totodată o armată de 60 000 soldați pe timp de 300 de zile¹; aceasta în afară de produsele rechiziționate de la țărani și de transporturile masive făcute de ei cu carele lor, pînă în Bulgaria.

S-a subliniat că, în pofida atitudinii potrivnice a moșierimii, războiul a devenit foarte popular. Masele sătești și orășenești au avut o atitudine de înalt patriotism, pentru că au înțeles că lupta pentru scuturarea jugului otoman era cauza lor proprie, că obținerea victoriei în război va avea o mare însemnătate în viața și libertatea lor. Dragostea de patrie, ura împotriva jugului otoman și speranța într-o viață mai bună au determinat masele populare să plece pe cîmpul de luptă și, în pofida mizeriei, frigului și a foamei, să dea dovadă de adevărate pilde de eroism². Un mare număr de tineri, din toate colțurile țării, părăsindu-și ocupațiile zilnice s-au înrolat voluntari și au plecat pe front. Studenții mediciști, membrii ai cercurilor socialiste, înțelegînd că războiul de independență este un război just, au plecat voluntar pe front cu ambulanța militară. Mii de învățători, profesori și mici funcționari administrativi au oferit cite o parte din salariul lor lunar pe toată durata războiului. Aceste acțiuni patriotice — ignorate sau subapreciate de istoriografia burgheză — scot în evidență faptul că masele populare au avut rolul hotărîtor în cucerirea independenței naționale.

Acordîndu-se o deosebită atenție conținutului social-economic al faptelor care au avut ca urmare dobîndirea independenței, în noua istoriografie nu a fost neglijată nici *cercetarea situației politice interne și externe.*

¹ N. Adăniloaiie, *art. cit.*

² M. Roller, *op. cit.*; N. Adăniloaiie, *art. cit.*; *idem, La participation de l'armée roumaine à la guerre russo-turque, de 1877—1878*, „Revue roumaine d'histoire” t. I, nr. 1, 1962; col. I. Focșeneanu, N. Ciachir, *Acțiuni militare ruso-române-bulgare în războiul din 1877—1878*, București, 1957.

Cercetări speciale au fost destinate analizei acțiunilor diplomatice ale guvernului român anterior războiului de independență. V. Maciu a făcut noi precizări asupra atitudinii guvernului român față de lupta popoarelor din sudul Dunării în anii 1875—1876 și a subliniat totodată nereușita încercărilor diplomatice ale guvernului român de a obține satisfacerea unor revendicări legitime, prin ajutorul statelor capitaliste occidentale, la conferința de la Constantinopol din decembrie 1876¹. Autorul susține că aceste revendicări erau fondate pe ideea dobândirii independenței prin menținerea unei totale neutralități. Reprezentanții puterilor occidentale nu au dat o rezolvare hotărâtă revendicărilor României, iar Turcia, prin promulgarea unei noi constituții, considera România ca provincie a Imperiului otoman. Insuccesul demersurilor pe lângă conferință și conținutul noii constituții a Turciei au convins guvernul român că singura cale pentru obținerea independenței României era colaborarea cu Rusia.

S-au analizat apoi antecedentele diplomatice și încheierea convenției ruso-române din 4 aprilie 1877. Interesele de clasă ale diferitelor grupări cu opinii deosebite asupra convenției, expuse în timpul consiliului din 1 aprilie 1877, au fost just analizate și prezentate². De asemenea, s-a precizat că independența a fost proclamată — sub presiunea opiniei publice, a miilor de bucureșteni veniți în fața clădirii Parlamentului — la 9 și nu la 10 mai 1877, cum pretindeau unii istorici burghezi pentru a lega independența României de numele lui Carol.

Noua istoriografie s-a preocupat și de condițiile externe ale obținerii independenței României, infirmând tezele autorilor burghezi care au prezentat tendențios această problemă. Astfel, acad. P. Constantinescu-Iași arată adevărata poziție adoptată de puterile europene față de aspirațiile naționale ale poporului român³. În general, puterile apusene susțineau menținerea integrității Imperiului otoman, sfătuind guvernul român să nu semneze convenția cu Rusia și să nu lupte împotriva Porții.

Atitudinea Angliei față de independența țării noastre a fost de-a dreptul ostilă. De altfel — după cum se arată și într-o altă lucrare⁴ —, unii miniștri englezi declaraseră încă din 1876 că „România este garantată numai ca parte integrantă a Imperiului otoman, iar ca stat independent puțin îi importă de este sau nu o Românie”. După proclamarea independenței, guvernul englez, învinuind România de răzvrătire împotriva Porții, cerea puterilor europene să ia măsuri energice de pedepsire.

Austro-Ungaria a adoptat o poziție apropiată de cea engleză, susținând că independența nu ne era indispensabilă și recomandând celorlalte guverne să nu se pronunțe în privința României pînă după război. Franța a primit cu răceală vestea proclamării independenței, iar Germania a anunțat că atitudinea ei va depinde de satisfacerea de către România a pretențiilor consortiului Strousberg-Bleichröder.

¹ *România și conferința de la Constantinopol din decembrie 1876 ianuarie 1877*, „Analele Univ. C. I. Parhon”, nr. 9, 1957.

² V. Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței României*.

³ *Situația internațională în ajunul războiului pentru independență, în 75 de ani de la proclamarea independenței de stat a României*.

⁴ N. Adăniloaic, *Unele probleme privind războiul de independență 1877—1878*, „Studii”, nr. 6, X (1957), p. 121.

Numai Rusia — subliniază pe bună dreptate acad. P. Constantinescu-Iași — „avu cu totul altă atitudine în problema balcanică, fiind în mod obiectiv apărătoarea popoarelor în lupta împotriva jugului otoman”¹. În adevăr, după semnarea convenției de trecere a armatelor prin țara noastră, Rusia va începe războiul împotriva Porții, război care va duce la eliberarea României și a popoarelor din sudul Dunării de sub jugul otoman.

În privința *pregătirii de război a armatei și a cooperării militare ruso-române*, noua istoriografie a făcut de asemenea o serie de precizări importante care au avut menirea să restabilească — pe baza analizei tuturor izvoarelor — adevărul istoric. Se știe că unii istorici burghezi, subapreciind rolul și valoarea armatei ruse, au prezentat tendențios desfășurarea mai multor bătălii.

Noile lucrări au subliniat că frăția de arme ruso-romină, în lupta împotriva unui dușman comun, și-a arătat din plin roadele în timpul campaniei din Bulgaria. Ostașii ruși și români împărtășeau împreună greutatețile luptelor și bucuriile izbînzilor. Victoriile de la Grivița, Rahova și Plevna sînt rezultatul unei strînse cooperări militare². Fără a fi reușit să aprofundeze problemele, limitîndu-se uneori doar la prezentarea lor, I. Focșeneanu și N. Ciachir³ au subliniat că frăția de arme ruso-romină se observă de la sosirea trupelor rusești la Dunăre și durează pînă la terminarea războiului. În prima fază — pînă la 15 iunie 1877 — au loc acțiuni comune în vederea distrugerii flotei turcești și a facilitării trecerii Dunării de către armata rusă. Trupele romîne, în afară de faptul că au acoperit flancul drept al armatei ruse — de la Olt la Calafat — ținînd sub un puternic foc de artilerie malul drept al Dunării, i-a împiedicat pe turci de a se concentra la Șiștov, în momentul trecerii marelui fluviu de către grosul armatei ruse. De la 20 august pînă la sfîrșitul lui noiembrie 1877, trupele ruse și romîne, dirijate împotriva Plevnei, deși aveau sectoare distincte, au acționat sub un comandament comun. Unitățile de cavalerie ruse și romîne — care au jucat un mare rol în operațiunea de încercuire a Plevnei — au fost contopite într-o divizie mixtă. La încercuirea Plevnei proporția unităților aliate era următoarea: 125 batalioane, 88 escadroane și 61 baterii rusești și 45 batalioane, 39 escadroane și 19 baterii romînești⁴. La 29 noiembrie 1877 aceste unități, printr-o strînsă cooperare, au cucerit puternica fortăreață. După căderea Plevnei, pentru a grăbi victoria finală, armatele ruse și-au îndreptat principalele forțe spre Balcani, iar armatele romîne spre Vidin și Belogratic, avînd misiunea de a zdrobi trupele turcești concentrate în nord-vestul Bulgariei, asigurînd astfel flancul drept al diviziilor ruse ce înaintau în direcția Sofiei.

¹ Acad. P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 12; vezi și N. Adăniloai, *Unele probleme privind războiul de independență 1877—1878*, „Studii”, nr. 6, X (1957), p. 118 și 121.

² N. Adăniloai, *Contribuții privind luptele de la Rahova și Smlrdan (1877—1878)*, „Studii”, nr. 5, XV (1962); N. Ciachir, *Frăția de arme romîno-rusă în fața Plevnei*, „Analele romîno-ruse. Seria Istorie”, nr. 2, 1957.

³ *Acțiuni militare ruso-romîne-bulgare în războiul din 1877—1878*, București, 1957.

⁴ N. Adăniloai, *La participation de l'armée roumaine à la guerre russo-turque de 1877—1878*, în „Revue roumaine d'histoire”, t. I, nr. 1, 1962; I. Focșeneanu, N. Ciachir, *op. cit.*

Cercetările au subliniat că fără războiul Rusiei împotriva Porții, România nu și-ar fi putut cuceri singură independența; totodată s-a precizat că contribuția armatei românești în acest război a fost importantă și ea a dus la scurtarea lui. S-a arătat că, în afară de campania militară, Rusia ne-a acordat un împrumut de 4 000 000 lei și ne-a trimis, totodată, 25 000 puști, apoi cartușe, tunuri, mortiere, proiectile și praf de pușcă.

Unele lucrări s-au referit la organizarea detașamentelor de voluntari bulgari și în general la contribuția acestora, alături de armata rusă, la diferite lupte¹. A fost menționat în lucrări și ajutorul pe care populația îl da armatelor ruso-române, informându-le despre toate mișcărilor trupelor turcești².

Alte lucrări s-au ocupat de finanțarea, echiparea și aprovizionarea armatei române, reliefând neglijența condamabilă a guvernanților și totodată sacrificiile mari făcute de populație pentru a acoperi lipsurile trupelor³.

În ultimii ani s-a publicat și o lucrare consacrată *urmărilor războiului*, cu referire specială asupra situației țărănimii. În această lucrare, N. Adăniloiaie — pe baza unui bogat material inedit — a analizat situația țăranilor din România în urma războiului de independență reliefând că aceștia, — după terminarea campaniei — întorcându-se acasă și găsindu-și gospodăriile ruinate, au început să se agite⁴. În afară de petițiile pentru pământ, mulți foști luptători, prin reclamații adresate guvernanților, arătau că au rămas cu copiii pe drumuri, deoarece, în lipsa lor de acasă, li s-au răpit pământurile de către moșieri, arendași, primari sau consilieri comunali. Țăranii cereau să li se facă dreptate, subliniind că au mers „cu cea mai mare mulțumire pe cîmpul de rezbél” unde au luptat pentru „căpătarea independenței” și astăzi „drept recompensă” pământurile li s-au luat de către proprietari⁵. Unele reclamații conțineau expresii amenințătoare la adresa regelui, pentru că acesta patrona nedreptatea și jefuirea țăranilor.

C. Mureșan a subliniat puternicul ecou al războiului de independență în rîndurile populației românești din Transilvania, care vedea conturată astfel posibilitatea viitoare de desăvîrșiri a unității naționale⁶.

Realizările obținute de noua istoriografie în cei 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Române sînt deosebit de importante. Aceste succese ale istoriografiei marxiste au elucidat principalele laturi ale con-

¹ I. Focșencanu și N. Ciachir, *op. cit.*; N. Ciachir, *Contribuții la organizarea detașamentelor de voluntari bulgari în războiul din 1877—1878*, „Analele romino-sovietice, Seria Istorie”, nr. 1, 1957.

² N. Adăniloiaie, *Contribuții privind luptele de la Rahova și Smlrdan (1877—1878)*, „Studii”, nr. 5, XV (1962).

³ V. Mihordea, *Echiparea armatei și finanțarea războiului pentru independență*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III (sub tipar). VI. Diculescu, *Aprovizionarea armatei la 1877*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III (sub tipar).

⁴ Никита Адзилоаие, *К вопросу о положении крестьянства в Румынии после войны за независимость (1877—1878)* în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, II, București, 1960.

⁵ *Ibidem*, p. 444—445.

⁶ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961, p. 243—244.

ținutului social-economic al dobândirii independenței; ele trebuie întregite însă cu noi eforturi pentru a cuprinde și adînci toate aspectele problemei.

O necesitate resimțită în majoritatea cercetărilor de istorie modernă, și subliniată în cazul prezentării unor aspecte ale războiului de independență¹, este aceea a elucidării diferitelor etape ale procesului închegării coaliției burghezo-moșierești.

Orientarea viitoarelor cercetări referitoare la dobîndirea independenței de stat a Romîniei decurge dintr-o caracteristică a unora dintre studiile menționate mai sus: aceea — evidentă din titlul și cuprinsul lor — că nu-și propun epuizarea problemei cercetate. Pentru o primă fază a cercetărilor istoriografiei marxiste din R.P.R. era firească tratarea unor aspecte ale dobîndirii independenței sub titluri ca: „Cu privire la...” sau „Unele probleme privind...”, care nu includeau obligația autorilor de a epuiza problema prezentată. Pentru viitor este necesară elaborarea unor studii care să nu se limiteze la prezentarea parțială a diferitelor probleme, ci să-și propună și să realizeze epuizarea fiecăreia dintre ele. Deplina cuprindere a conținutului problemelor, parțial tratate, va necesita o reluare a cercetării lor; va fi utilă lărgirea și adîncirea cercetărilor pînă la epuizarea tuturor aspectelor problemei.

Războiului de independență, moment important al istoriei patriei noastre, este firesc să-i fie consacrate cercetări speciale pentru realizarea unei ample monografii. Existența bogatului material documentar, cuprins în cele nouă volume de documente și în lucrările întocmite pînă acum, constituie o bază serioasă pentru elaborarea unei atari monografii. Deși s-a făcut o prezentare sintetică a faptelor, cerută de sarcina elaborării tratatului *Istoria Romîniei*, totuși sînt încă necesare studii de analiză economico-socială. Prin defalcarea laturilor economice, sociale și politice ale faptelor, pentru a fi cercetate separat și prezentate în cadrul unor studii de analiză, și prin regruparea sintetică a acestor laturi, conformă împleririi lor reale, se va putea crea monografia referitoare la războiul de independență, a cărei absență este resimțită în istoriografia noastră.

Recent s-a înregistrat cu bucurie faptul că unii istorici, cunoscători ai problemei, și-au luat sarcina de a întocmi, în anii următori, monografia războiului pentru independența Romîniei. Realizările sus-menționate ale noii istoriografii, referitoare la războiul de independență, vor putea constitui — credem — principalele capitole ale viitoarei monografii.

¹ M. Roller, *op. cit.*

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ PÎNĂ LA 1917

DE

N. COPOIU și AL. PORȚEANU

Istoriografia privind mișcarea muncitorească din România de la începuturile ei pînă la 1917 este reprezentată de fapt de istoriografia marxistă, deoarece istoriografia burgheză nu a acordat atenție acestei importante probleme din trecutul țării noastre.

Istoriografia burgheză a ignorat de regulă cercetarea mișcărilor sociale, în general, și a mișcării muncitorești, în special. N. Iorga, de pildă, a prezentat extrem de sumar răscoala din 1907, iar mișcarea socialistă, pe care nu a reușit s-o deosebească de anarhism, o identifica la noi în țară cu opera unor emigranți străini, în speță cu activitatea lui C. Racovski¹. Adversar declarat al mișcării socialiste și muncitorești după 1905, în *Istoria românilor* Iorga a ignorat-o aproape total, menționînd numai „naivitatea” muncitorilor care credeau și luptau pentru un partid marxist².

Lucrarea renegatului I. C. Atanasiu³ are un caracter mixt: istoric și memorialistic. Autorul, participant direct la o parte din evenimentele pe care le descrie, s-a străduit să înfățișeze elementele burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R., din rîndul cărora făcea și el parte, în culorile cele mai trandafirii, subliniind intențiile lor „nobile” și „cinstite” cînd au trădat mișcarea muncitorească. Lucrarea a fost folosită de cercetătorii marxști pentru partea ei informativă, în ea reproducîndu-se multe documente. Concepția lucrării, deși scrisă de un fost „socialist” este burgheză, autorul apreciînd mișcarea socialistă de pe pozițiile burgheziei.

Dintre lucrările cu caracter general, *Enciclopedia Romîniei* a consacrat totuși un capitol problemei socialismului în România, scris de social-democratul de dreapta și renegatul Șerban Voinea⁴. Avînd în vedere con-

¹ N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. X, București, 1939, p. 315.

² *Ibidem*.

³ *Pagini din istoria contemporană a Romîniei, 1881—1916 —volumul I, Mișcarea socialistă 1881—1900*, București, 1932.

⁴ *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, București, 1938, p.287—290.

cepțiile reformiste ale autorului, nu este de mirare că multe fapte și interpretări sînt eronate. De altfel autorul nu s-a sfiit să publice alături de fotografia socialistului C. Dobrogeanu-Gherea și fotografia burghezului Al. A. Bădărău, ceea ce lămurește din capul locului caracterul acestui studiu. Date cu privire la mișcarea socialistă și muncitorească sînt cuprinse și în lucrarea social-democratului Const. Titel Petrescu¹. Autorul s-a limitat însă la enumerarea principalelor momente ale mișcării pe plan organizatoric, lăsînd de o parte probleme importante, ca, de pildă, problema grevelor sau bogata activitate revoluționară a lui Ștefan Gheorghiu. Mai consistentă atît din punctul de vedere al documentării, cît și al interpretării este lucrarea lui N. Deleanu și Lazăr Măglașu², care însă tratează numai mișcarea muncitorească din porturi. Ambele lucrări sînt lipsite însă de aparatul științific corespunzător.

Evident că nu ne puteam aștepta ca istoria mișcării muncitorești să fie scrisă de reprezentanții social-democrației de dreapta sau ai științei burgheze. Dar, spre deosebire de alte țări, unde istoricii burghezi au prezentat totuși — în chip dușmănos sau în cel mai bun caz obiectivist — dezvoltarea socialismului, în țara noastră istoriografia burgheză a ignorat pur și simplu, cu excepțiile semnalate mai sus, aceste aspecte importante ale istoriei generale a Romîniei.

Putem considera ca prime manifestări ale istoriografiei marxiste privitoare la mișcarea muncitorească pînă în 1917 unele articole cu caracter de evocare istorică pe care militanți de frunte ai mișcării muncitorești le-au publicat cu diferite prilejuri în presa socialistă și, mai tîrziu, în presa comunistă. Deși întocmite fără un aparat științific corespunzător, prin concepția muncitorească de care sînt pătrunse și prin prospețimea interpretării, ele au fost de un real folos istoricilor marxști. Astfel de articole cu caracter istoric au publicat I.C. Frimu (în „Calendarul muncii”³ pe anul 1916), Al. Nicolau (în gazeta „Dezrobirea”⁴, în anul 1926), M. Gh. Bujor (în „Proletarul”⁵ din 18 martie 1934) etc.

Istoriografia marxistă însă, în sensul unei discipline științifice, a început să se dezvolte în țara noastră după primul război mondial, primele lucrări științifice consacrate vechii mișcări muncitorești și socialiste din România aparținînd lui Mihail Roller. O încercare de expunere sistematică a evenimentelor din vechea mișcare (1900—1910) a reprezentat-o seria de articole proiectate să apară în volum, dar care n-au apărut, publicate de M. Roller în ziarul muncitoresc romîn din America „Deșteptarea”, în anii 1938—1940⁶. Din păcate, autorul nu a revăzut și nu a reeditat

¹ Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România 1835—6 sept. 1940*, Biblioteca socialistă, București, 1945.

² N. Deleanu și L. Măglașu, *Istoricul mișcării muncitorești din porturi*, 1932.

³ I. C. Frimu, *O ochire asupra vechii mișcări socialiste din România*, „Calendarul muncii” pe anul 1916, p. 44—49.

⁴ Al. Nicolau, *Pagini din istoria mișcării muncitorești din România*, „Dezrobirea”, organ politic muncitoresc, București, 15 apr. 1926.

⁵ M. Gh. Bujor, *Privire asupra socialismului în România*, „Proletarul”, 18 martie 1934.

⁶ „Deșteptarea” și „Romînul american”, Detroit, Michigan, S.U.A., 1938—1940. Publicarea a început la 17 septembrie 1938 și a continuat cu regularitate pînă la 27 ianuarie 1940. Au apărut în total 57 articole sub semnătura Mihail R. Roller.

această lucrare decît parțial¹. Același autor a desfășurat o activitate susținută în anii imediat următori după 23 August 1944, cînd a publicat, în afara volumelor de documente, și o lucrare de sinteză², care este de fapt un rezumat al celor 57 de articole din „Deșteptarea”. Sub redacția lui M. Roller a apărut manualul de *Istoria Romîniei* pentru școlile medii, unde pentru prima oară, mișcarea muncitorească era integrată în istoria țării.

O dată cu înființarea Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. (1951), cercetările privind istoria mișcării muncitorești din România au căpătat un caracter organizat. Sub egida Institutului au fost publicate, începînd din 1955, broșurile-lecții care au difuzat în masele cele mai largi trecutul glorios de luptă al clasei muncitoare din România. Volumul *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, apărut în 1960 și 1961, a înmănunchiat broșurile-lecții anterioare, după ce, în ediții succesive, au fost îmbunătățite și completate.

Cercetările cu privire la istoria mișcării muncitorești au primit un ajutor prețios și totodată un impuls puternic în 1955, în urma apariției revistei „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, în paginile căreia au fost publicate, alături de materiale și documente legate direct de istoria partidului, o serie de articole și studii consacrate mișcării muncitorești dinainte de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Revista „Studii”, principala revistă de istorie din Republica Populară Romîna, a acordat, de asemenea, un spațiu destul de larg problemelor istoriei mișcării muncitorești din România. Articole privitoare la istoria mișcării muncitorești au mai fost tipărite în publicațiile Filialelor și Bazelor de cercetări ale Academiei R.P.R., ale Societății de științe istorice și filologice din R.P.R., în „Revista arhivelor” și în alte periodice.

În cei 15 ani care au trecut de la proclamarea Republicii Populare Romîne au apărut numeroase studii și materiale referitoare la istoria mișcării muncitorești și socialiste din Transilvania, în perioada cînd se afla sub dominația monarhiei austro-ungare. Aceste studii relevă caracterul unitar al mișcării muncitorești din România, care, în lupta pentru realizarea idealurilor sociale și naționale ale poporului nostru, a constituit singura și cea mai consecventă forță social-politică.

O primă problemă care a fost supusă cercetării de către istoriografia marxistă din țara noastră a reprezentat-o *dezvoltarea capitalismului în România* și, legată de această dezvoltare, *problema formării și dezvoltării proletariatului*. Istoricii au ajuns astfel la concluzia că dezvoltarea capitalismului în România pe calea reformelor și compromisului dintre clasele dominante, ale căror interese se împlăteau strîns în acțiunile de

¹ Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” (în continuare se va cita prescurtat; An. I.I.P.), nr. 2, 1957.

² Mihail Roller, *În legătură cu mișcarea muncitorească din România*, București, 1945.

reprimare a mișcării maselor populare, în condițiile menținerii unor însemnate rămășițe feudale, au făcut ca apariția și dezvoltarea proletariatului să aibă loc în țara noastră în condiții dificile, ca exploatarea capitalistă să îmbrace forme deosebit de grele¹.

*Evident că studierea formării și dezvoltării clasei muncitoare a fost inevitabil îmbinată cu cercetarea acțiunilor ei revendicative*², subliniindu-se că aceste acțiuni au contribuit în mare măsură la educarea revoluționară a muncitorilor. Marea grevă din august 1888 a muncitorilor de la Atelierele centrale ale căilor ferate din București, la care s-au alăturat și muncitorii din alte centre ale țării, a marcat, după cum se arată într-un studiu, prin amploarea sa, un punct culminant al luptelor greviste de până atunci³. În ultimul deceniu al secolului trecut, lupta grevistă a luat avânt⁴, la aceasta contribuind, în primul rînd, creșterea conștiinței de clasă a proletariatului și organizarea sa politică.

Un succes al istoriografiei noastre îl constituie, fără îndoială, stabilirea principalelor trepte de dezvoltare a organizațiilor politice și profesionale muncitorești din ultimele două decenii ale secolului trecut. Studiile publicate au arătat că organizarea clasei muncitoare a cunoscut

¹ Institutul de istoric a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, sub red. conf. univ. N. N. Constantinescu, Ed. politică, București, 1959, p. 213, 232 și urm., 477. Pentru ilustrarea situației muncitorilor din portul Galați, vezi P. Cincea: *Proiectul unui regulament de lucru pentru muncitorii din portul Galați (1882—1886)*, „Studii”, nr. 3, XV (1962). În legătură cu formarea și situația proletariatului din Transilvania, L. Vaida și A. Egyed au elaborat partea a IV-a referitoare la Transilvania, din monografia amintită mai sus, apărută sub redacția lui N.N. Constantinescu. Au mai apărut de asemenea: Imreh Ștefan, *Despre începuturile industriei capitaliste în Transilvania, în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. Academiei R.P.R., 1955; D. Prodan, *Date asupra mineritului în Transilvania în preajma anului revoluționar 1848*, „Studii”, nr. 3, III (1950); E. Csetri, *Muncitorii din regiunea Baia-Mare în timpul revoluției din 1848—1849*, în *Studii și referate privind istoria României*, P. II; Csetri Elek, Imreh Istvan și Benkő S., *Tanulmányok az érlelyben kapitalizmus Kezdeleiről* (Studii despre începuturile capitalismului în Transilvania), București, Ed. științifică, 1957, p. 139; Lörincz Ernő, *A Munkaviszonyok szabályozása Erdélyben 1848 és 1918 Között* (Reglementarea raporturilor de muncă în Transilvania între 1848—1918), București, Ed. științifică, 1958, care, deși privește problema din punct de vedere juridic, constituie un util ajutor în munca istoricilor: secțiunile mari ale lucrării tratează despre problema timpului de muncă, a salariului, a protecției muncii, a asigurărilor sociale și dreptului la grevă.

² N. Mocioiu, *O grevă din portul Brăila în anul 1868* (în „Revista arhivelor”, nr. 1, III, 1960; Gh. Vilcu, *Greva cărușilor din iulie 1884 în portul Brăila*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, București, Ed. C.C.S., 1957; V. Rață, *Grevele tipografilor din București din 1886—1888*, An. I.I.P., nr. 5, II, 1956.

³ V. Rață, *Greva muncitorilor de la Atelierele Centrale ale Căilor Ferate din București, 1888*, An.I.I.P., nr. 1, I, 1955; idem, *Lupte muncitorești în România în anii 1880—1890*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a.

⁴ Vezi Gh. Vilcu, *Greva lucrătorilor de la fabrica de cherestea „Goetz” Galați din 1892*, „Studii”, nr. 4, XIV, 1961; V. Ionescu, *Greva lucrătorilor tipografi din București din decembrie 1898—martie 1899*, în *Din istoria luptelor greviste...*, 1957; Hilde Murșan, *Greva minerilor de la Anina, din 1897*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea II-a, și în *Din istoria luptelor greviste...*, 1957; idem, *Aspecte ale unor mișcări greviste din Banat, la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, nr. 1—4, tom. VIII, 1957; A. Deac, *Greva muncitorilor din Dognecea și Moravița-Vaşcău din anul 1890*, în *Din istoria luptelor greviste...*, vol. II, 1962.

mai multe trepte, de la asociațiile profesionale¹, la organizațiile politice — cercuri, cluburi — ajungînd, în 1893, la constituirea într-un partid de clasă propriu.

Activitatea politică a muncitorilor s-a desfășurat, pînă la crearea P.S.D.M.R., în cadrul cercurilor și cluburilor politice — dintre care cele mai importante au fost, pînă la 1890, cercurile din București și Iași, iar după 1890 — Clubul muncitorilor din București. După crearea P.S.D.M.R., cluburile socialiste, care s-au înființat în numeroase localități din țară, au devenit organizații locale ale partidului².

Lupta pentru crearea P.S.D.M.R., disputele în jurul proiectului de program și însuși congresul de creare a partidului au constituit tema a mai multor studii³.

Cercetarea importantei probleme a istoricului creării și activității primului partid muncitoresc socialist din țara noastră a dus la concluzia certă a creșterii sensibile a conștiinței de clasă a proletariatului din țara noastră în ultimul deceniu al secolului trecut, creștere care a dat un caracter tot mai organizat luptelor sale și, în același timp, a contribuit la demascarea elementelor burghezo-liberale strecurate la conducerea P.S.D.M.R., a căror „trădare” din 1899⁴ nu mai apare astăzi ca un act izolat, ci drept corolar al întregii lor activități anterioare, de subminare a mișcării muncitorești.

Istoricul presei și propagandei socialiste, problema socialismului utopic în România⁵, procesul de pătrundere și răspîndire a marxismului în țara noastră, al unirii acestuia cu mișcarea muncitorească au atras numeroși cercetători. Astfel au apărut articole despre gazeta „Analele tipo-

¹ V. Rață, *Despre asociațiile profesionale muncitorești din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în 50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România, 1906—1956*, Ed. C.C.S., București, 1958; Tr. Lungu, *În legătură cu caracterul statutelor asociațiilor muncitorești din România în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, ibidem*; I. Iacoș și V. Petrișor, *Aspecte din lupta pentru transformarea asociațiilor de ajutor reciproc din vechea Romînie în organizații bazate pe lupta de clasă (1858—1900)*, în An. I.I.P., nr. 6, III, 1957; *idem*, *Organizațiile profesionale muncitorești din România în perioada 1893—1899*, An. I.I.P., nr. 6, VI, 1960; L. Fodor, *Începuturile mișcării sindicale din Transilvania (1848—1900)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România, 1906—1956*; L. Fodor și L. Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania (1848—1917)*, Ed. C.C.S., București, 1957, 120 p. (apărută și în limba maghiară).

² Despre crearea Cercului muncitorilor din București și a Clubului muncitorilor din București au apărut două studii ale lui V. Rață, în revista „Studii”, nr. 2, XIII (1960), și — respectiv — An. I.I.P., nr. 2, I, 1955. Un articol despre crearea Clubului muncitorilor din Ploiești a publicat V. G. Ionescu, An. I.I.P., nr. 3, VIII, 1962.

³ V. Rață, *Despre mișcarea muncitorească din România în perioada premergătoare Congresului de constituire a P.S.D.M.R.*, An. I.I.P., nr. 5—6, IV, 1958; *idem*, *Dezbaterea proiectului de program al P.S.D.M.R. în ajunul Congresului de constituire a Partidului, din 1893*, An. I.I.P., 1956, II, nr. 1, p. 29—45; *idem*, *Despre Congresul de creare a P.S.D.M.R.*, An. I.I.P., nr. 6, V, 1959, p. 49—61, și în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II.

⁴ N. Copoiu, *Cu privire la trădarea „generoșilor” din 1899*, An. I.I.P., nr. 5, VII, 1961.

⁵ Ion C., *Despre socialismul utopic în România. Cu privire la falansterul „Soții Agromoni” de la Scăeni (1835—1842)*, An. I.I.P., nr. 1, III, 1957; M. Stănoiu, *Despre unele manifestări ale socialismului utopic în România (1835—1840). Organizarea unui falanster în Scăeni-Prahova*, An. I.I.P., nr. 3, II, 1956; Gr. Mladenatz, *Influența socialismului mic burghez în publicistica țărilor române din secolul al XIX-lea (primele 6 decenii)*, „Probleme economice”, nr. 8, X, 1957.

grafice” (1869—1872)¹, revista „Contemporanul”² și ziarul „Munca”³. În ultimul deceniu al secolului trecut, organele de presă ale mișcării muncitorești și socialiste au devenit mai numeroase, aducând o contribuție însemnată în mobilizarea la lupta politică și economică a proletariatului. În acest sens se poate cita ziarul „Munca” (1890—1894) care a jucat un rol de seamă în cadrul luptei pentru crearea P.S.D.M.R. Pe linia cercetării problemei pătrunderii și răspîndirii marxismului în România, Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne a publicat, în 1956, în cadrul seriei de bibliografii retrospective, lucrarea bibliografică *Marx și Engels în limba romînă 1871—1944*⁴, care deși în unele privințe e incompletă chiar pentru stadiul cercetărilor din anii 1955—1956, a adus o anumită contribuție la cunoașterea acestei importante probleme, stîrnind interesul specialiștilor pentru elaborarea unor lucrări mai ample. „Lupta de clasă”, organ teoretic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, a dat valoroase indicații privind istoricul răspîndirii marxismului în țara noastră, cu prilejul aniversărilor clasicilor marxism-leninismului și al editării lucrărilor fundamentale ale acestora. Astfel, la împlinirea a 70 de ani de la moartea lui K. Marx, tovarășul Gheorghe Apostol a publicat articolul *K. Marx, genialul gînditor și creator al socialismului științific*⁵, care se referă și la pătrunderea ideilor marxiste în România încă din secolul trecut. Aceste materiale de orientare și documentare, necesare clarificării conținutului ideologic al mișcării muncitorești și socialiste din perioada anterioară anului 1900, au constituit un sprijin pentru întocmirea și publicarea unor lucrări de sinteză sau de amănunte bibliografice, referitoare la pătrunderea și răspîndirea marxismului în țara noastră⁶.

Cercetările cu privire la atitudinea mișcării muncitorești și socialiste față de problema țărănească⁷ au scos în relief atitudinea justă a proleta-

¹ N. G. Munteanu, *Gazeta „Analele tipografice” (1869—1872)*, An. I.I.P., nr. 3, I, 1955.

² I. Felea, *Despre revista Contemporanul și răspîndirea ideilor înaintate ale vremii (1881—1891)*, An. I.I.P., nr. 4, II, 1956; Savin Bratu și Zoe Dumitrescu, *Contemporanul și vremea lui*, E.S.P.L.A., București, 1959.

³ A. Deac, *Rolul ziarului „Munca” în lupta pentru crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893)*, An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

⁴ Ed. Academiei R.P.R., București, 1956.

⁵ „Lupta de clasă”, nr. 5, XXXIII, 1953.

⁶ Gh. Dobre, *Începuturile răspîndirii în România a ideilor „Capitalului” lui Karl Marx*, „Lupta de clasă”, nr. 4, XXXVIII, 1958; A. G. Vaida, *Despre începuturile pătrunderii marxismului în România*, „Studii”, nr. 4, II (1949); Radu Pantazi, *Începuturile pătrunderii marxismului în România, 1880—1900*, „Cercetări filozofice”, nr. 1, V, 1958; A. Deac, *Friedrich Engels și mișcarea muncitorească din România*, An. I.I.P., nr. 6, VI, 1960; A. M., *Din istoricul editării „Manifestului Partidului Comunist” în țara noastră*, An. I. I. P., nr. 1, IV, 1958; S. Emil, *Editarea și răspîndirea în limba romînă a operei lui F. Engels „Origina familiei, a proprietății private și a statului”*, An. I.I.P., nr. 5, V, 1959; Gh. Dobre, *Necrologele românești la moartea lui Karl Marx*, „Probleme economice”, nr. 3, XI, 1958; Kovach Gheza, *A marxizmus behatolasa az aradi munkásmozgalomba* (Despre pătrunderea marxismului în mișcarea muncitorească din Arad), „Korunk”, nr. 5, 17, 1958.

⁷ D. Hurezeanu, *Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din 1888*, „Studii”, nr. 3, XV, 1962; G. Matei și Damaschin Mioc, *Despre mișcările țăărănești din 1899 și cluburile socialiste la sate*, „Studii”, nr. 1, VI, 1953; G. Matei, *Mișcarea muncitorească și intensificarea luptei de clasă la sate, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea*, An. I.I.P., nr. 5, V, 1959; *idem*, *Mișcarea muncitorească și cluburile socialiste la sate (1898—1899)*, An. I.I.P., nr. 6, VII, 1961; C. Corbu, *Despre mișcările țăărănești din România în perioada 1889—1900*, An. I.I.P.,

riatului față de aliatul său firesc — țărănimea exploatată, atitudine care constituia embrionul viitoarei alianțe revoluționare muncitorești-țărănești, în opoziție cu atitudinea legalistă a elementelor burghezo-liberale de la conducerea P.S.D.M.R., care negau capacitatea revoluționară a țărănimii. Mișcarea muncitorească a avut de asemenea o atitudine combativă față de monarhie, pe care a demascat-o neîncetat ca stilp la reacțiunii¹.

Gradul de dezvoltare al mișcării muncitorești și socialiste din România se reflecta și în legăturile acesteia cu mișcarea muncitorească și socialistă internațională. În același timp, asemenea legături și mărturii concrete ale internaționalismului proletar al mișcării muncitorești din România reprezintă dovezile certe ale influenței mișcării socialiste internaționale în România, ale ajutorului primit de proletariatul din România, în primul rînd de la Internaționala a I-a și a II-a (în prima parte a activității acesteia)² și de la detașamentele cele mai înaintate ale proletariatului internațional. Studiile acad. P. Constantinescu-Iași în legătură cu influența democraților revoluționari ruși din sec. al XIX-lea asupra curentelor ideologice din țara noastră între anii 1850—1880³ și în legătură cu eoul Comunei din Paris în presa contemporană din România (1871—1881)⁴ au lărgit orizontul cercetărilor în acest domeniu. Alte articole au înfățișat date în legătură cu participarea unor romîni pe baricadele Comunei din Paris⁵ sau cu eoul Comunei din Paris în presa și publicațiile muncitorești și socialiste din România, la sfîrșitul secolului trecut (1871—1900)⁶, ceea ce evidențiază faptul că aniversarea Comunei din Paris a constituit și în țara noastră, așa cum arată Engels, prima mare sărbătoare generală a proletariatului pînă la proclamarea zilei de 1 Mai⁷ ca zi a solidarității internaționale a celor ce muncesc, iar după 1890 — Comuna din Paris a continuat să trăiască vie în memoria clasei muncitoare, cu întreaga sa experiență bogată, cu toate prețioasele sale învățăminte.

În ultimii 15 ani, în afara numeroaselor studii și materiale referitoare la anumite probleme speciale ale istoriei mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră pînă la 1900, au mai apărut unele articole și materiale⁸

nr. 5—6, IV, 1958; Egon Dörner, *Zwei Dokumente vom Ende des 19. Jahrhunderts über das Eindringen sozialistischer Ideen in der Gemeinde Neu-Sanktana*, „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Sibiu, nr. 1, 1959.

¹ A. Porțeanu, *Din tradițiile antimonarhice ale mișcării muncitorești din țara noastră, oglindite în presa și publicațiile socialiste*, „Revista arhivelor”, 1962, VI, nr. 2.

² A. Egyed, *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868 și 1872. Influența Internaționalei a I-a asupra mișcării muncitorești din Transilvania*, „Studii”, nr. 6, IX, 1956; A. Deac, *Despre legăturile mișcării muncitorești din România cu Internaționala I-a și a II-a în anii activității lui Marx și Engels*, An. I.I.P., nr. 5—6, IV, 1958.

³ „Studii”, nr. 3, III, 1950.

⁴ *Ibidem*, nr. 1, IV, 1951.

⁵ Articolul lui D. Rozenzweig în An. I.I.P., nr. 2, III, 1957.

⁶ Al. Porțeanu, An. Iordache și P. Cîncea în „Revista arhivelor”, nr. 2, IV, 1961, și Gh. Cristea în „Studii” nr. 3, XIV, 1961.

⁷ Ilca Melinescu, *1 Mai în România între 1890—1900*, An. I.I.P., nr. 2, I, 1955.

⁸ M. Roller, *În legătură cu procesul de formare și dezvoltare a clasei muncitoare și a mișcării muncitorești*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a; V. Rață și A. Deac, *Tradițiile revoluționare de luptă ale mișcării muncitorești din România pînă la 1917*, An. I.I.P., nr. 2, VII, 1961; *Documente privind istoria Romîniei. Războiul de Independență, vol. 1, par-*

cu caracter general, care fac considerații de ansamblu, tratează anumite probleme sau perioade distincte, sau aduc contribuții documentare de istorie locală.

Se mai cuvin a fi amintite articolele referitoare la viața și activitatea unor militanți ai mișcării muncitorești și socialiste din România, de pînă la 1900: C. Olcescu¹, dr. Russel², dr. Ștefan Stîncă³, Max Vecsler⁴, N. Zubcu-Codreanu⁵, D. Th. Neculuță⁶; Al. Ionescu⁷, Raicu Ionescu-Rion⁸ ș.a.

Cea de-a doua etapă a mișcării muncitorești din România (1900—1917) s-a bucurat de asemenea de o atenție deosebită din partea cercetătorilor. Cu toate că primii ani ai secolului nostru s-au caracterizat pentru mișcarea muncitorească printr-un reflux, ca urmare, în primul rînd, a dezorganizării partidului clasei muncitoare, cercetările au scos la iveală lupta maselor de muncitori care sufereau exploatarea capitalistă, au evidențiat rolul gazetei „România muncitoare” în 1902⁹ și străduința muncitorilor de a-și menține și întări organizațiile profesionale de breaslă¹⁰, bazate pe principiul luptei de clasă, în pofida legii corporațiilor din 1902. S-a putut explica astfel avîntul muncitoresc început în 1905, avînt impulsionat și de izbucnirea revoluției în Rusia.

Nu mai puțin cercetate au fost acțiunile și luptele oamenilor muncii din Transilvania din acești ani. Un moment important de luptă a maselor populare împotriva exploatării și asupririi naționale l-a reprezentat răscoala țărănilor de la Aleșd (Bihor) din anul 1904, care s-a bucurat de sprijinul muncitorilor industriali din Oradea și Tileagd¹¹.

tea I-a. Starea economică și social-politică în ajunul anului 1877. Mișcarea revoluționară (1871—1881), Ed. Acad. R.P.R., 1954; Egyed A., *Despre mișcarea muncitorească din Transilvania între anii 1880—1890*, „Studii”, nr. 4, X, 1957; V. A. Varga, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania la sîrșitul sec. al XIX-lea*, „Studii”, nr. 3, XII, 1959, și în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. II; Gheza Kovach, *Începuturile mișcării muncitorești din Arad*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. 1961.

¹ An. I.I.P., nr. 1, IV, 1958, p. 119—122.

² An. I.I.P., nr. 4, III, 1957, p. 229—235 (de Nicolae Deleanu).

³ An. I.I.P., nr. 4, I, 1955, p. 154—159 (de M. Stănoiu); „Contemporanul”, nr. 125, IV, 1949 (de I. Felea); *idem*, nr. 45, X, 1955 (de Iuliu Ghelerter); „Viața medicală”, nr. 11, II, 1955, p. 86—95 (de același autor); „Cercetări filozofice”, nr. 4, III, 1955, p. 241—261 (de S. Izsak); o broșură în colecția S.R.S.C., 1956, de același autor; „Ocrotirea sănătății în R.P.R.”, nr. 3, 1956, p. 271—275 (de dr. G. Brătescu).

⁴ An. I.I.P., nr. 4, III, 1957, p. 226—228 (de acad. P. Constantinescu-Iași).

⁵ Broșura îngrijită de M. Roller (1948); articolul semnat de Florența Rusu în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a; articolul despre *Legăturile lui Zubcu-Codreanu cu studenții medicinaști din București*, „Ocrotirea sănătății în R.P.R.”, nr. 1, 1956, de G. Brătescu și Gheza Grosz.

⁶ „Lupta de clasă”, nr. 1, XL, 1960, p. 59—67 (de Dan Deșliu).

⁷ Broșura apărută în Ed. C.C.S., 1956 (de V. Ionescu și Tr. Lungu).

⁸ Fl. Neagoe, *Lupta unui socialist român împotriva idealismului în sociologie (Raicu Ionescu-Rion)*, „Cercetări filozofice”, nr. 2, VI, 1959.

⁹ I. Felea, *Din istoricul presei muncitorești — „România muncitoare”, Seria I-a 1902*, „Studii”, nr. 2, XV (1962).

¹⁰ I. Iacoș și V. Petrișor, *Organizațiile profesionale muncitorești din vechea Românie în perioada 1899—1904*, An. I.I.P., nr. 6, V, 1959.

¹¹ A. Egyed (Cluj), *Lupta țărănilor români și maghiari din Aleșd în anul 1904*, „Studii”, nr. 2, VIII (1955).

La începutul sec. al XX-lea s-au intensificat și grevele de seceriș din Transilvania¹. Conducerea oportunistă a P.S.D. nu a acordat însă sprijinul necesar acestor greve, adoptînd o poziție de indiferență față de țărănime.

O primă prezentare a *avîntului muncitoresc din țara noastră* (pe teritoriul Transilvaniei) în anii 1905—1906 a fost făcută în 1954². S-a subliniat cu acest prilej intensificarea luptelor greviste, creșterea numărului sindicatelor, activitatea publicistică destul de intensă a socialiștilor și totodată poziția conducătorilor oportuniști care se țirau în coada maselor. Istoricii au acordat atenție, cu deosebire, grevei minerilor din Valea Jiului din 1906³ și grevei metalurgiștilor din Valea Bistrei⁴, greve care au depășit cadrul îngust, limitat, al revendicărilor economice.

În 1955, cînd s-a sărbătorit cea de-a 50-a aniversare a revoluției burghezo-democratice din Rusia, au fost publicate mai multe studii și materiale în legătură cu influența pe care a exercitat-o revoluția din 1905—1907 asupra mișcării muncitorești din România⁵. Un moment însemnat care a dat *ecoului revoluției ruse în mișcarea muncitorească din România* o formă concretă a fost episodul debarcării echipajului revoluționar de pe crucișătorul „Potemkin” pe pămîntul țării noastre. În urma cercetărilor de arhivă au fost descoperite listele potemkiniștilor, precum și activitatea unora dintre acești revoluționari pe teritoriul Romîniei⁶. Potemkiniștii au constituit în diferite orașe din țara noastră adevărate centre de sprijin a emigranților revoluționari ruși (în Cîmpina, București, Constanța), așa-zisele *Comune*⁷.

De o atenție deosebită s-a bucurat în istoriografia marxistă din țara noastră *problema creării sindicatelor*, după 1905, întrucît sindicatele, așa cum arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au jucat „... un rol im-

¹ Acațiu Egyed, *Grevele de seceriș din Transilvania de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, t. I—II, 1958—1959.

² Ion Cicală și Acațiu Egyed, *În legătură cu dezvoltarea mișcării muncitorești din Transilvania în anii 1905—1906*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a.

³ Margareta Gaspar, *Greva din Valea Jiului în anul 1906*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a (retipărit și în volumul *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia*, vol. I, București, 1957).

⁴ Dan Popescu, *Greva metalurgiștilor din Valea Bistrei (1906)*, în *Studii și articole de istorie*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., vol. III, 1961.

⁵ V. Chereșteșiu, *Influența primei revoluții ruse asupra mișcării revoluționare din Romînia*, „Lupta de clasă”, nr. 1, XXXV, 1955; M. Roller și V. Chereșteșiu, *Mișcarea revoluționară din Romînia în anii 1905—1907*, în culegerea *Prima revoluție rusă în anii 1905—1907 și mișcarea muncitorească internațională*, p. I, Moscova, 1955; acad. P. Constantinescu-Iași, *Influența primei revoluții ruse asupra răscoalelor din 1907*, în *Studii și referate privind răscoala țărănilor din 1907*, București, 1957; D. Hurezeanu, *Influența primei revoluții ruse din 1905—1907 în Romînia și căile ei de pătrundere la sate*, „Studii”, nr. 2 și 3, XII, 1959; N. Copoiu, *Influența primei revoluții burghezo-democratice din Rusia asupra mișcării muncitorești din Romînia*, „Contemporanul”, nr. 3, 1955.

⁶ T. Udrea, *Pagini din viața și lupta marinarilor potemkiniști stabiliți în Romînia*, An. I.I.P., nr. 2, 1956; M. Dumitru, *Răscoala de pe crucișătorul „Potemkin” și acțiunea muncitorilor din Romînia pentru ajutorarea potemkiniștilor*, „Studii”, nr. 2, V, 1952; T. Georgescu și G. Marcu, *Potemkiniștii în Romînia, 50 de ani de la răscoala de pe crucișătorul „Potemkin” 1905—1955*, București, 1955.

⁷ Ilie Grămadă și Alexandru Andronic, *Despre activitatea potemkiniștilor în Romînia*, „Studii și cercetări științifice”—istorie, Iași, anul VII, fasc. 2, 1956.

portant în reconstituirea în 1910 a Partidului Social-Democrat din România”¹. În 1956, când s-au sărbătorit 50 de ani de la prima conferință sindicală muncitorească din august 1906, evocându-se desfășurarea lucrărilor acestei conferințe², s-a relevat importanța ei pentru dezvoltarea ulterioară a mișcării sindicale din România. Sînt de reținut precizările făcute în istoriografia noastră cu privire la trăsăturile care caracterizau sindicatele create după 1905. Comisia Generală a Sindicatelor, creată la conferința din 1906, reunea toate sindicatele din țară, sindicate care aveau la bază principiul luptei de clasă și al internaționalismului proletar. Sindicatele organizate după 1905, sub influența directă a cercurilor socialiste „România muncitoare” și a gazetei cu același nume, au făcut o propagandă intensă ideilor socialiste. Conflictele de clasă au luat, după 1905, asemenea proporții și au căpătat o asemenea importanță în viața statului burghez-moșieresc, încît s-a impus necesitatea ca muncitorii să aibe organizațiile lor proprii, recunoscute de stat³. În legătură cu procesul în sine al creării sindicatelor în anii 1905—1906, unele cercetări recente⁴ au dus la concluzia că numărul sindicatelor organizate spontan și fără o activitate continuă a fost mult mai mare decît cel cunoscut pînă acum, după datele C.G.S., pe baza afilierilor. În ceea ce privește mișcarea sindicală din Transilvania, acesteia i-a fost consacrată o întregă lucrare⁵, care scoate în relief, printre altele, procesul de centralizare a sindicatelor, desfășurat după 1900. Acest proces a fost însoțit permanent de creșterea numărului sindicatelor, concentrate cu deosebire în orașele mari. Pe baza calculelor statistice s-a ajuns la următoarele rezultate privind evoluția numărului sindicatelor și a membrilor lor : în 1904, 78 sindicate, iar în 1912, 170 sindicate cu peste 11 mii de membri.

Cu toate că pînă acum ne lipsesc o monografie a momentului 1907, o suită întregă de studii au dezbătut diferite laturi ale răscoalei țărănești, inclusiv poziția mișcării muncitorești față de lupta țărănimii pentru pămînt. Sprijiniți pe documentele de partid, istoricii au demonstrat cu fapte concrete că deși proletariatul din România, fiind încă slab organizat, nu a putut conduce lupta țărănimii, el a fost singura clasă care a sprijinit această luptă⁶. În timpul răscoalei, în București și în alte localități muncitorii au înfierat, în întruniri publice, atitudinea barbară față de țărănime a guvernanților burghez-moșierimii, arătînd

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, București, Ed. politică, 1961, p. 426.

² V. David și N. G. Munteanu, *Desfășurarea lucrărilor conferinței sindicale din 1906*, An. I.I.P., nr. 6, II (1956); F. Mihalache și I. Iacoș, *Importanța statutului general al mișcării sindicale, votat la conferința din 1906 și modificările aduse de conferințele din 1907 și 1908, în 50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*.

³ N. Copoiu, *Din istoria organizațiilor profesionale ale clasei muncitoare din România în anii 1910—1914*, „Studii”, nr. 4, XV, 1962.

⁴ I. Iacoș și V. Petrișor, *Crearea și activitatea Sindicatelor din România în anii 1905—1906*, An. I.I.P., nr. 1, VIII, 1962.

⁵ Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania (1848—1917)* de L. Fodor și L. Vajda, Ed. C.C.S., Buc., 1957. Vezi și L. Vajda, *Aspecte din mișcarea sindicală din Transilvania între anii 1900 și 1917*, An. I.I.P., nr. 6, II, 1956.

⁶ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 427—428.

totodată — în pofida manifestărilor oportuniștilor din conducerea mișcării — caracterul *drept* al luptei țărănilor pentru pământ și o viață mai bună. În unele locuri (Buhuși, Pașcani, Galați etc.) muncitorii au sprijinit direct pe țărani în timpul răscoalei¹. Unii țărani care s-au găsit în fruntea răsculaților fuseseră influențați într-o anumită măsură de mișcarea muncitorească, prin intermediul cluburilor socialiste înființate în anii 1898—1899².

F.înd un moment de luptă împo riva exploatării de importanță europeană, istoricii nu au pu ut să nu releve și puternicul ecou al răscoalei din 1907, mai ales că la puțin timp s-a desfășurat Congresul socialist de la Stuttgart la care a participat și o delegație a socialiștilor din România³. Răscoala din 1907, în pofida măsurilor de „prevedere” luate de autoritățile austro-ungare, a constituit un îndemn la luptă și pentru țărănimea din Transilvania, care a declarat o serie de greve în timpul secerișului, în vara anului 1907⁴.

Perioada care a urmat după marea răscoală deși nu s-a bucurat de o prezentare cuprinzătoare, a fost în atenția unor cercetători care au reliefat intensificarea prigoanei împotriva mișcării socialiste și muncitorești⁵ și faptul că dezvoltarea acesteia, chiar în condițiile prigonirilor, a alarmat cercurile conducătoare ale burgheziei și moșierimii, atât de mult, încît acestea, în 1909, au trecut prin parlament legea împotriva sindicatelor⁶.

Istoricii marxști din țara noastră au cercetat cu atenție *problema dezvoltării organizațiilor muncitorești și socialiste în Transilvania*, unde, după cum se știe, existau sindicate destul de puternice, iar din 1903 se crease o secție romină a Partidului social-democrat din Ungaria. În lucrările lor, ei au prezentat atât aspectele pozitive din activitatea secției romine a P.S.D.⁷ (lupta pentru votul universal, cultivarea legăturilor cu mișcarea muncitorească din vechea Romînie ș.a.), cît și pe cele negative (izolarea de mase, concepțiile oportuniste, austro-marxiste etc.)

Începutul anului 1910 a marcat pentru mișcarea muncitorească din Romînia un moment important: *reconstituirea partidului social-democrat*. Din păcate istoriografia marxistă nu a analizat pină acum decît în mod general congresul P.S.D. din 1910. Aceeași observație se poate face și în

¹ D. Hurezeanu, *Despre lupta dusă de clasa muncitoare în timpul răscoalei fărânești din 1907*, An. I.I.P., nr. 2, II, 1956 (republicat, într-o formă sensibil îmbunătățită, sub titlul *Acțiuni de solidarizare a clasei muncitoare cu răscoala țăranilor din 1907*, *ibidem*, nr. 3, VIII, 1962); M. Roller, *Mișcarea muncitorească și anul 1907*, *ibidem*, nr. 2, III, 1957.

² D. Mioc, *Despre rolul cluburilor socialiste în pregătirea răscoalei din 1907*, „Studii”, nr. 2, X, 1957.

³ Gh. Matei, *Ecoul răscoalei fărânești din 1907 în mișcarea muncitorească internațională*, An. I.I.P., nr. 2, II, 1956; *idem*, *Răsunetul internațional al răscoalei țăranilor din 1907*, E.S.P.L.P., Buc., 1957; *idem*, *Ecoul internațional al răscoalei țăranilor din 1907*, în *Studii și referate privind răscoala țăranilor din 1907*.

⁴ I. Cicală și A. Egyed, *Ecoul răscoalei țăranilor din 1907 din Romînia în Transilvania*, „Studii și cercetări de istorie”, t. VII, nr. 1—4, ian.-dec. 1956 și în *Studii și referate privind răscoala țăranilor din 1907*.

⁵ I. Gheorghiu, *Protestul mișcării muncitorești din Romînia împotriva represiunii răscoalei din 1907 (apr. 1907—apr. 1910)*, în *Studii și referate privind răscoalele fărânești din 1907*.

⁶ N. Copoiu, *Legea împotriva sindicatelor din 1909*, „Studii” nr. 5, IX, 1956.

⁷ I. Cicală, *Aspecte din activitatea secției romine a partidului social-democrat din Ungaria în primul deceniu al secolului al XX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, București, 1957.

legătură cu unele din marile greve din primul deceniu al secolului nostru, care nu s-au bucurat încă de o cercetare minuțioasă. Or, grevele din anii 1906 și 1907, prin amploarea lor, s-au înscris ca pagini glorioase în istoria luptei maselor populare din țara noastră împotriva exploataării. O astfel de grevă, căreia recent i s-a consacrat un studiu, a fost greva generală a lucrătorilor din Galați din vara anului 1907¹. După 1910 s-au intensificat din nou luptele greviste, în special în capitala țării și în porturi. În București s-a desfășurat marea grevă a tipografilor². Datorită cercetării unor bogate materiale de arhivă (emanate de la Prefectura județului Brăila) istoria mișcării muncitorești a fost îmbogățită cu descrieri amănunțite ale luptelor greviste din Brăila. Aici, în 1910, în lunile februarie și mai-iunie s-au desfășurat mai multe greve, la care au luat parte câteva mii de muncitori. Una dintre cauzele grevelor din 1910 o constituia măsura adoptată de căpitanii portului de a introduce carne și regulamente de muncă în scopul limitării libertății de acțiune și de luptă a muncitorilor³. Greve deosebit de puternice s-au desfășurat în Brăila, Galați și Sulina în anii 1912 (împotriva vâtafilor) și 1913 (împotriva șomajului generat de introducerea elevatorilor), dar ele au fost cercetate într-o măsură mai mică, de altfel ca și numeroasele greve ale metalurgiștilor din București (1912), din regiunea petroliferă⁴ (1913), din industria forestieră (1913), greva brutarilor și a muncitorilor de la tramvaie (București 1914) ș.a.

O problemă importantă—atât în cadrul istoriei mișcării muncitorești, cât și în cadrul istoriei patriei, în general—problema modificării Constituției (în prima jumătate a anului 1914) în sensul efectuării unei reforme agrare și electorale, problemă complet trecută cu vederea pînă nu de mult, a fost înfățișată cititorilor în liniile ei generale, într-un studiu consacrat mișcării muncitorești în ajunul izbucnirii primului război mondial⁵. Cu prilejul agitației în vederea modificării constituției țării, inițiată de partidul liberal în anii 1913—1914, care urmărea să abată masele populare de la lupta lor pentru pămînt și vot universal, Partidul Social-Democrat și Comisia Generală a Sindicatelor din România au desfășurat o largă propagandă politică de demascare a demagogiei guvernanților burgheziei și moșierimii și de mobilizare a maselor la luptă pentru obținerea unor reforme cît mai radicale în favoarea lor. În același articol au fost prezentate cele două congrese muncitorești (congresul sindical din ianuarie și congresul P.S.D. din aprilie — acesta din urmă dezbătînd probleme importante legate de introducerea centralismului democratic) și participarea socialiștilor la alegerile pentru Adunarea constituantă.

¹ Nora Munteanu, *Greva generală din Galați (iunie 1907)*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, București, 1962.

² I. Iacoș, *Greva generală a lucrătorilor tipografi din București*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, 1962.

³ N. G. Munteanu și G. Breazu-Tudoran, *Luptele muncitorilor din portul Brăila în anul 1910*, An. I.I.P., nr. 3, I, 1955 (republicat în vol. I, *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, 1957).

⁴ O sumară prezentare a grevei de la Bana-Moreni din anul 1913, însoțită de câteva documente, a fost publicată de M. Ioanid și N. G. Munteanu, în An. I.I.P., nr. 3, VIII, 1962.

⁵ N. Copoiu, *Partidul Social-Democrat din România în ajunul izbucnirii primului război mondial*, „Studii”, nr. 4, XI (1958).

Problemele ideologice ale mișcării muncitorești, deși într-o mai mică măsură, au fost totuși abordate în istoriografia noastră. Din marea bogăție de fapte și idei cuprinse în publicațiile muncitorești s-au relevat pînă acum aspecte ale luptei dusă de presa muncitorească din România împotriva poporanismului¹. Menționăm și încercarea de a se prezenta problema răspîndirii marxismului în România în perioada 1900—1917².

Izbucnirea primului război mondial în 1914 a găsit mișcarea muncitorească din România în plin proces de organizare și de afirmare în viața social-politică a țării.

O pagină de glorioase tradiții înscrisă de mișcarea muncitorească din România din perioada 1912—1917 o reprezintă *lupta împotriva războaielor imperialiste*. O serie de precizări importante, mai ales în ceea ce privește lupta clasei muncitoare, condusă de aripa de stînga din P.S.D.R. și C.G.S.R., împotriva intrării Romîniei în război, au fost aduse prin cîteva lucrări tipărite în ultimii ani. Se știe că problema poziției proletariatului față de războaiele din epoca imperialismului a căpătat o rezolvare teoretică completă în lucrările lui V. I. Lenin scrise în ajunul și în timpul primului război mondial. Pînă în 1916, Partidul Social-Democrat din România, ca de altfel majoritatea partidelor socialiste din Internaționala a II-a, nu făcea deosebire între războaiele drepte și nedrepte. Cu toate acestea, P.S.D.R. și Comisia Generală Sindicală, cele două organizații ale clasei muncitoare din țara noastră, au desfășurat o neobosită luptă antirăzboinică, atît în anii 1912—1913³, cît, mai ales, în perioada primului război mondial. Dacă elementele oportuniste s-au străduit să imprime și acțiunilor antirăzboinice ale clasei muncitoare limitele pacifismului burghez, în schimb aripa de stînga din P.S.D.R. și C.G.S.R., în frunte cu Alecu Constantinescu, Vasilescu-Vasia, D. Marinescu ș.a., în anii 1914—1916 s-a apropiat de poziția leninistă în problema războiului⁴. Aceștia au mobilizat masele la acțiuni îndrăznețe care au culminat cu luptele de la Galați din 13 iunie 1916⁵. În timp ce la Galați muncitorii își vărsau sîngele pentru a împiedica guvernul de la București să împingă țara în război, dincolo de Carpați, în Valea Jiului, minierii, istoviți de cei doi ani de război, desfășurau una din cele mai îndîrjite greve pentru a obține acordarea de hrană și îmbrăcăminte. Greva din Valea Jiului din 1916, după cum se remarcă într-un studiu⁶, a constituit o puternică lovitură dată exploataării capitaliste, nelimitată în anii războiului, creînd o situație gravă

¹ Radu Pantazi, *Din istoricul luptei presei muncitorești din România împotriva ideologiei burgheze (Combaterea poporanismului)*, „Cercetări filozofice”, nr. 4, 1959; D. Hurezeanu, *Privire critică asupra studierii problemei agrare în România la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, București, 1961.

² Radu Pantazi, *Răspîndirea marxismului în România în perioada 1900—1917*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. III, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960.

³ N. Copoiu, *Poziția clasei muncitoare din România față de războaiele balcanice*, An. I.I.P. nr. 2, II, 1956.

⁴ N. Copoiu, *Lupta clasei muncitoare împotriva intrării Romîniei în primul război mondial*, „Studii”, nr. 6, XIII (1960).

⁵ G. Tudoran, *Luptele muncitorilor de la Galați din 13 iunie 1916 și acțiunile de solidarizare din țară*, An. I.I.P., nr. 3, IV, 1958.

⁶ C. Feleki, *Greva generală a minerilor din Valea Jiului (1916)*, An. I.I.P., nr. 4, III, 1957.

economica și politică guvernanților și societăților carbonifere. În timpul grevei s-a manifestat în mod strălucit unitatea de luptă a minerilor români, maghiari, germani etc., în ciuda propagandei șovine.

Oamenii muncii din patria noastră se mândresc astăzi pe bună dreptate cu poziția internaționalistă a înaintașilor noștri care în 1913 au blamat public și s-au desolidarizat de politica hrăpăreață și anxionistă a guvernanților burgheziei și moșierimii, iar după 1914, în pofida agitațiilor naționaliste, au demască caracterul imperialist al participării României la primul război mondial. Însuflețite de un înalt patriotism, elementele înaintate din mișcarea socialistă au arătat în același timp că problema desăvârșirii unității naționale prin unirea Transilvaniei, care se punea atunci în fața României, se putea rezolva numai prin revoluție, prin lupta maselor populare împotriva jugului monarhiei austro-ungare, pentru transformări democratice profunde¹.

Mișcarea muncitorească din România s-a aflat și după anul 1900 în strânse legături cu mișcarea muncitorească internațională. Unele materiale au scos în relief rolul deosebit de important în ridicarea conștiinței de clasă a proletariatului din România, la începutul secolului nostru, pe care l-au avut, fără îndoială, pătrunderea ideilor leniniste în mișcarea muncitorească din țara noastră și influența luptei revoluționare a bolșevicilor, conduși de V. I. Lenin². Au fost publicate de asemenea studii cu privire la legăturile mișcării muncitorești din România, îndeosebi după 1912, cu mișcarea muncitorească din țările balcanice, mai ales cu cea din Bulgaria. Deși la început aceste legături s-au dezvoltat cu ambele partide socialiste din Bulgaria („Largii” și „Strîmții”), în 1915 în ajunul conferinței socialiste interbalcanice de la București, afirmarea aripii de stînga în P.S.D.R. a făcut posibilă întreruperea relațiilor cu gruparea oportunistă a „Largilor”. Un rol important în dezvoltarea legăturilor revoluționare româno-bulgare l-a avut Gh. Dimitrov, care vizita frecvent țara noastră în acea vreme³.

Realizările incontestabile ale istoriografiei marxiste din patria noastră în problemele mișcării muncitorești pînă în 1917 nu pot fi umbrite desigur de deficiențele existente în unele din aceste lucrări.

În multe din lucrările apărute, aceste deficiențe s-au reflectat în special în aprecierea oamenilor din mișcarea muncitorească și a unor

¹ Acad. C. Daicoviciu, I. Banyai, V. Chereșteșiu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, „Studii”, nr. 6, XI (1958).

² C. Mocanu și A. Mosco, *Începuturile răsplatirii leninismului în România*, An. I.I.P. nr. 2, V, 1959.

³ Acad. P. Constantinescu-Iași, *Cu privire la legăturile lui Gh. Dimitrov cu mișcarea muncitorească din România 1912-1917*, „Studii”, nr. 4, IX (1956).

conducători, șablonizarea prezentării acestora. Conducători ca Ștefan Gheorghiu¹, I. C. Frimu, Al. Constantinescu, D. Marinescu, Al. Nicolau, Ecaterina Arbore au fost prezentați, în mai multe studii, nediferențiat. Prezentarea rolului lui C. Dobrogeanu-Gherea a fost inconsecventă și unilaterală, subliniindu-se mult timp numai caracterul oportunist al teoriilor lui, fără să se arate și rolul său de sprijinitor activ al mișcării muncitorești.

O problemă importantă, deși la prima vedere secundară, care se ridică în legătură cu lucrările de istorie a mișcării muncitorești este problema formei. De cele mai adeseori aceasta nu a fost nici pe departe la înălțimea temelor tratate. Pînă acum istoricii au oferit lucrări într-o formă aridă, greoaie, puțin atrăgătoare. Mișcarea muncitorească din țara noastră a înscris adevărate pagini de eroism în istoria poporului nostru, capabile să însuflețească pe cititorii din zilele noastre, oamenii muncii, constructorii ai socialismului și comunismului. Nu încape îndoială că una dintre sarcinile principale ale istoricilor mișcării muncitorești constă și în permanenta lor străduință de a-și desăvîrși capacitatea de a transmite cititorului nu numai faptele și sensul lor, ci și o emoție corespunzătoare măreției acestor fapte.

În concluzie, literatura istorică marxistă din țara noastră a făcut investigații serioase în trecutul mișcării muncitorești din România pînă la 1917². Rezultatele acestor investigații s-au concretizat de regulă în articole și comunicări științifice referitoare la multe probleme importante³, dar nu la toate. În afara preocupărilor de pînă acum ale istoricilor, au rămas probleme ca: activitatea P.S.D.M.R., legăturile internaționale ale acestuia, tendințe și curente în mișcarea muncitorească mai ales în perioada 1905—1917, participarea socialiștilor romîni la congresele Internaționalei a II-a de la Stuttgart și Basel, evoluția sindicatelor între anii 1907—1910, Congresul de reconstituire a P.S.D.R. din 1910, mișcarea

¹ Ștefan Gheorghiu, E.S.P.L.P., București, 1954. Biografii sumare ale lui Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu, Al. Constantinescu se găsesc în volumul *Luptători pentru pace, socialism și fericirea poporului*, vol. I, Ed. tineretului, 1955.

² Rezultatele cercetărilor cu privire la istoria mișcării muncitorești pînă la 1917 au fost valorificate în bună măsură cu prilejul elaborării vol. IV și V din *Istoria Romîniei*. De altfel mai mulți istorici care au cercetat această problemă sînt și autori ai capitolelor respective din cele două volume ale *Istoriei Romîniei*. O valorificare similară a fost realizată în vol. II al lucrării *Din istoria Transilvaniei*, București, 1961.

³ O serie de date cu privire la mișcarea muncitorească din anii dinaintea primului război mondial se găsesc în lucrarea *Mișcarea muncitorească din România în anii 1917—1921*, semnată de Clara Cușnir Mihailovici, București, 1960, și în monografia lui V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, București, Ed. politică, 1961, iar o sumară prezentare a istoriei mișcării de tineret pînă în anul 1917, în broșura *Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste de tineret din România*, vol. I, 1959, semnată de Gh. Moț, V. Ștefănescu, C. Mocanu. Menționăm că monografia semnată de D. Hurezeanu, *Problema agrară în România la începutul sec. al XX-lea. Mișcări țărănești între anii 1904—1906*, București, 1961, dezbate unele probleme ale mișcării muncitorești din acești ani, îndeosebi cu privire la poziția acesteia față de problema agrară.

muncitorească și problemele culturii și științei ș.a. Lacunele semnalate se fac și mai simțite din cauza lipsei unei monografii a perioadei cuprinse între anii 1900—1917. În sfârșit, trebuie spus că și în cazul problemelor cărora li s-au consacrat deja studii și articole, istoricii mai au multe de făcut în legătură cu lărgirea bazei documentare. Documentarea locală va trebui să-și capete locul cuvenit în cadrul izvoarelor mișcării muncitorești.

· Toate acestea sînt posibile astăzi în condițiile asigurate de statul nostru socialist cercetărilor istorice și în special celor consacrate trecutului de luptă glorioasă a clasei muncitoare.

ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (1900—1917)

DE

TR. LUNGU și AN. IORDACHIE

Procesul de trecere de la capitalismul premonopolist la imperialism a urmat în România — spre deosebire de țările occidentale — calea specifică țărilor din centrul și răsăritul Europei: dezvoltarea industriei într-un ritm mult mai rapid în comparație cu perioadele de început ale capitalismului, cu tot nivelul tehnico-material scăzut al acesteia, dezvoltarea capitalismului în agricultură pe calea prusacă prin menținerea unor puternice rămășițe feudale care au dăinuit pînă după eliberarea țării noastre.

Fiind circumscris „într-o plasă deosebit de deasă de relații precapitaliste”¹, imperialismul — așa după cum spunea Lenin — avea să agraveze și să intensifice și mai mult lanțul de contradicții social-economice din sinul societății românești.

Una din caracteristicile dezvoltării capitaliste a României în perioada imperialistă o constituie dependența economică și financiară a țării noastre față de marile puteri din Europa occidentală și centrală. În condițiile dezvoltării uniunilor monopoliste și a ciocnirilor dintre ele, România a devenit pentru acestea un câmp de luptă, o piață de desfacere rentabilă, o sursă de aprovizionare cu materii prime ieftine, deci o țară dependentă. În acest cadru general, procesul de sărăcire a maselor muncitoare de la orașe și sate se desfășura într-un ritm rapid. „Munca peste puteri și salarii de foame, amenințarea de fiecare zi de a se vedea asvîrliți în rîndul șomerilor, teroare și gloanțe în loc de pîine și drepturi, aceasta era partea muncitorilor, din truda cărora capitaliștii din țară și de peste hotare îngrămădeau uriașe profituri. Pe spinarea țăranilor lipsiți de pămînt, de unelte și vite, înglodați în datorii, goi și înfomețați se îmbogățeau moșierii, fabricanții și negustorii, cămătarii și chiaburii...

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Editura P.M.R., 1952, p. 254.

Politica burgheziei și moșierimii hărăzea României soarta de hinterland agrar al marilor puteri industriale, de țară aservită economiceste și politicește capitalului monopolist”¹.

Cercetarea procesului de dezvoltare a României în perioada imperialismului, pînă la primul război mondial, a constituit pentru istoriografia marxistă din țara noastră una din preocupările principale. Munca desfășurată pe acest tărîm nu a fost dintre cele mai ușoare, cu atît mai mult cu cît vechea istoriografie a încercat, și a reușit în mare măsură, să pună un vâl al uitării peste unele evenimente economice, sociale și politice care au avut loc în această perioadă. Atunci cînd au existat totuși încercări de a analiza unele evenimente, acestea erau făcute de pe pozițiile claselor dominante. Numai astfel poate fi privită, de exemplu, cu rari excepții, prezentarea evenimentelor legate de marea răscoală țărănească din 1907 sau de răscoalele țărănești din Transilvania din prima decadă a sec. al XX-lea. Studiile privind mișcarea muncitorească au lipsit aproape total, sarcina relevării luptei clasei muncitoare revenind doar periodicelor socialiste sau editurii socialiste; acestora le-a lipsit însă posibilitatea elaborării sau studii sau lucrări monografice. În schimb, istoriografia burgheză a consumat destulă cerneală pentru a justifica participarea României la războaiele balcanice, pentru a preamări „personalitatea” lui Carol I și rolul pe care l-a jucat cu acest prilej partidul conservator, sau pentru a populariza atitudinea naționalistă a diferiților reprezentanți ai burgheziei și moșierimii în perioada neutralității.

Un prim pas pe drumul reconsiderării în spiritul învățaturii marxist-leniniste a istoriei patriei noastre l-a constituit apariția, în anul 1947, a manualului de *Istoria României* elaborat de un colectiv de istorici, revizuit și îmbunătățit în edițiile ulterioare (1952 și 1956), care, cu toate lipsurile inerente începutului, a contribuit la stimularea cercetării științifice în domeniul istoriei.

În ultimii 15 ani, cercetătorii mișcării muncitorești, ai luptelor țărănești, istoricii economiei naționale sau ai vieții politice interne și externe au avut de urmărit nu numai dezvoltarea, sub toate aspectele, a României în perioada amintită, dar și de arătat poziția reacționară pe care s-a situat marea majoritate a istoricilor burghezi. Dacă în ceea ce privește primul aspect rezultatele au fost în general din cele mai laudabile, sub aspectul discutării critice a istoriografiei burgheze s-a făcut prea puțin. Este de datoria istoricilor noștri marxști să analizeze în mod temeinic operele istoriografice privind perioada amintită, să reconsidere critic tot ce este folositor și să pună în lumină încercările istoricilor, care au scris de pe pozițiile claselor dominante, de a denatura adevărul și de a

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, în *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 5—6.

abate astfel atenția maselor muncitoare de la orașe și sate de la lupta revoluționară.

În articolul de față ne propunem să prezentăm cele mai importante lucrări și studii apărute în țara noastră în ultimii 15 ani, referitoare la problema agrară la începutul sec. al XX-lea în general și la mișcările țărănești din vechea Romînie și Transilvania în special, la istoria vieții politice interne și externe.

Unul din evenimentele istorice de cea mai mare importanță pentru trecutul de luptă al poporului nostru împotriva exploatării și asupririi de veacuri a fost, fără îndoială, *răscoala țăranilor din 1907*. Ca numeroase alte aspecte ale luptei de clasă din istoria patriei noastre, mărețul eveniment al răscoalei țăranilor pentru pămînt și libertate a fost denaturat de către reprezentanții istoriografiei burgheze potrivit intereselor claselor în solda cărora aceștia erau. Slujind acestor interese, istoricii burghezi n-au arătat adevăratele cauze ale răscoalei, au trecut sub tăcere amploarea deosebită a mișcărilor țărănești de pe întregul cuprins al țării și au ignorat aproape total crunta reprimare a țăranilor răsculați. Cauzele reale ale răscoalei au fost minimalizate, dîndu-se în schimb o amploare cu totul nejustificată unor cauze de mai mică importanță sau chiar inexistente. De aceea — după eliberarea țării noastre, și mai ales după doborîrea ultimului rezim al claselor dominante, a monarhiei — istoriografiei noi, marxist-leniniste, i-a revenit sarcina de a pune în adevărata lumină această glorioasă pagină de luptă a poporului nostru.

Avînd la bază un bogat și variat material documentar, cercetătorii măreței și sîngeroasei răscoale din 1907 au reușit să analizeze și să scoată în evidență adevăratele ei cauze, influența exercitată de revoluția burghezodemocratică din Rusia, acțiunile revoluționare ale potemkiniștilor, poziția mișcării muncitorești din țara noastră față de răscoală, ecoul internațional al acesteia, urmările și însemnătatea ei.

Pornindu-se de la analiza concretă a documentelor cunoscute, s-a ajuns la infirmarea aserțiunilor istoriografiei burgheze, demonstrîndu-se că izbucnirea răscoalei din 1907 a fost o urmare firească a situației economice deosebit de grele a țăranimii, mai ales în primii ani ai sec. al XX-lea, cînd relațiile de producție ale noii etape a capitalismului au început să se împletească cu rămășițe ale relațiilor feudale din agricultură.

Pe linia acestor preocupări se numără studiile lui D. Hurezeanu¹ care analizează contradicțiile adînci, de neîmpăcat, dintre țărani și boieri, ca urmare a situației repartizării pămîntului, a intensificării exploatării capitaliste prin schimbarea sistematică a prevederilor învoielilor agricole ce duceau la pauperizarea mereu crescîndă a maselor rurale; la acestea se adăuga asuprirea exercitată asupra țăranimii prin diferite mijloace de către instituțiile aparatului de stat burghez.

¹ *Situația social-economică a țăranimii înainte de răscoala din 1907*, „Studii”, nr. 1, VIII (1955), și *Relațiile agrare din Romînia la începutul secolului al XX-lea și alitudinea mișcării socialiste față de țăranime*, „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3, VI, 1960.

Cercetarea pe baze documentare lărgite a situației țărănimii și a acțiunilor ei revoluționare înainte de răscoala din 1907 i-a ușurat lui D. Hurezeanu trecerea la elaborarea unei lucrări mai mari¹ în care pune în discuție și rezolvă în parte problema relațiilor agrare din această perioadă, atât în țara veche, cât și în Transilvania și, într-o strînsă legătură cu natura acestor relații, urmărește linia ascendentă a frămîntărilor și mișcărilor țărănești care au culminat cu răscoala din primăvara anului 1907. Lucrarea amintită ar fi cîștigat însă mai mult dacă autorul ar fi cîntărit mai judicios importanța pe care o atribuie rămășițelor feudale în agricultura Romîniei. Trecerea pe primul plan a acestora în comparație cu dezvoltarea elementelor capitaliste din agricultura Romîniei este în contradicție cu însăși linia dezvoltării generale a țării noastre în care cele din urmă au o pondere unanim recunoscută².

Mișcările țărănești care au avut loc în diferite regiuni ale țării înainte de marea răscoală din 1907 și cauzele lor au făcut obiectul și altor studii între care cităm pe cel al lui V. Adăscăliței³, iar pentru lupta țărănimii din Transilvania, articolul lui A. Egyed⁴.

Autorii acestor lucrări și studii au urmărit îndeosebi analiza situației revoluționare a țărănimii înainte de 1907 pentru a se crea astfel posibilitatea înțelegerii mai adînci a cauzelor care au dus la izbucnirea marelui răscoală, a legăturilor directe ale acesteia cu lanțul neîntrerupt de frămîntări țărănești ce avuseseră loc în perioada anterioară.

O dată cu trecerea la imperialism, centrul mișcării revoluționare s-a mutat din Apus în Răsărit, din Germania în Rusia, unde se împletea întregul ghem de contradicții generate pe de o parte de creșterea ritmului exploatării maselor populare de către clasele dominante în goana lor după profituri maxime, iar pe de altă parte de asuprirea crîncenă a națiunilor ce compuneau marele Imperiu țarist, ceea ce făcea imposibilă acordarea vreunui drept democratic pentru popor. Dezvoltarea proletariatului în asemenea condiții a dus la radicalizarea lui, la situarea sa în fruntea tuturor acțiunilor revendicative ale maselor populare. Ca urmare a situației revoluționare create în Rusia la începutul sec. al XX-lea a izbucnit prima revoluție burghezo-democratică din 1905—1907, care a avut un larg ecou și a exercitat o puternică influență asupra frămîntărilor maselor muncitoare din țara noastră, generate, după cum am văzut, de adînci contradicții interne.

Referindu-se la această problemă, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia : „Ascuțirea contradicțiilor de clasă ca și impulsul revoluției ruse din 1905 a aprins vilvătaia marilor răscoale țărănești din 1907”⁵.

¹ *Problema agrară și lupta țărănimii din România, 1904—1906*, București, Ed. științifică, 1960.

² Vezi în acest sens și recenziile semnate de M. Iosa și M. Rusenescu în „Studii”, nr. 2, XV (1962), p. 447—454 și I. Turcu, *Un studiu despre situația și lupta țărănimii din România la începutul secolului al XX-lea*, „Lupta de clasă”, nr. 9, an. XIII, 1962.

³ *O inventivă metodă de exploatare a țărănimii folosită de arendașul moșiei Birzești-Vaslui în 1906*, An. I.I.P., nr. 1, III, 1957. Vezi în acest sens și articolul lui M. Ionescu, *Mișcări țărănești din 1904*, „Studii”, nr. 6, X (1957).

⁴ *Lupta țărănilor români și maghiari din Aleșd în anul 1904*, „Studii”, nr. 2, VIII (1955).

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 364.

Data fiind importanța acestei influențe asupra dezvoltării mișcării revoluționare generale din țara noastră, au fost întreprinse mai multe cercetări care au permis elaborarea unor studii cu privire specială la această problemă, între care semnalăm pe cel al acad. P. Constantinescu-Iași¹ și pe cel al lui D. Hurezeanu². În cadrul studiilor amintite și al altora de acest gen s-a pus în evidență încă un moment din trecutul și tradițiile comune de luptă ale celor două popoare împotriva exploatării și asupririi.

Preocuparea centrală legată de răscoală care a stat în atenția istoricilor marxiști a fost de a urmări, pe baza unei documentări cât mai largi, fără însă să fie exhaustivă, izbucnirea, desfășurarea și reprimarea ei. Interesul suscitât de importanța acestei probleme s-a concretizat prin elaborarea unui număr important de studii și lucrări publicate în revistele de specialitate, în culegeri generale sau în culegeri speciale, cum a fost de pildă volumul de *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, apărut cu prilejul semicentenarului răscoalei. La acest din urmă volum și-au adus contribuția cei mai cunoscuți istorici și cercetători din domenii de activitate apropiate. Dintre studiile apărute în acest volum reținem : acad. Traian Săvulescu³, acad. A. Oțetea⁴, acad. M. Ralea⁵, acad. T. Vianu⁶, N. Petrovici și V. A. Varga⁷, acad. Mihail Roller⁸, V. Maciu⁹ etc. Volumul amintit are meritul că strânge la un loc comunicările ținute cu prilejul sesiunii Academiei R.P.R. consacrate acestei aniversări. Analiza variatelor aspecte ale răscoalei țărănești din 1907, noutatea sub aspectul cercetării a problemelor pe care le-a pus marea desfășurare de energie revoluționară a țărănimii romine fac ca articolele citate să constituie o contribuție de seamă la tezaurul literaturii istorice marxiste din țara noastră. Cu același prilej a apărut un studiu al lui D. Hurezeanu¹⁰, precum și cel semnat de Al. Anghel¹¹. Un an mai târziu, în 1958, ca urmare a preocupărilor prilejuite de aniversarea semicentenarului, a apărut și lucrarea lui V. N. Vinogradov¹² precum și studiul lui N. Adăniloiaie și C. Fotino¹³, iar pentru masele mai

¹ *Influența primei revoluții ruse asupra răscoalelor din 1907*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*.

² *Influența primei revoluții ruse din 1905—1907 asupra țărănimii din România și căile ei de pătrundere la sate*, „Studii”, nr. 2—3, XII (1959).

³ *Răscoalele țărănești și urmările lor*.

⁴ *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*.

⁵ *Curenți ideologice în legătură cu răscoala din 1907*.

⁶ *1907 în literatură și artă*.

⁷ *Răscoala țăranilor din 1907 în tradiția de luptă a Partidului Comunist din România*.

⁸ *Eroicul și stingerosul 1907. Mersul răscoalei și urmările ei*.

⁹ *Poziția păturilor sociale față de răscoala țărănească din 1907 din România*.

¹⁰ *Izbucnirea și desfășurarea răscoalei țăranilor din 1907 în Moldova*, An. I.I.P., nr. 2, III, 1957.

¹¹ *Unele aspecte privind răscoala țăranilor din 1907 în fostul județ Dolj*, „Studii”, nr. 2, X (1957).

¹² *Крестьянские восстание 1907 года в Румынии*. 1958, 326 [—328] с. + 1к + печатки. (Акад. Наук С.С.С.Р. Ун.-т истории).

¹³ *Formele de luptă folosite de țărănimie în răscoala de la 1907*, „Studii”, nr. 2, XI (1958).

largi de cititori, un număr de broșuri¹ menite să contribuie la păstrarea vie a amintirii mărețului eveniment.

Aspecte din lupta țărănilor răsculați în diferite regiuni ale țării au fost evidențiate și în ultimul volum al Societății de științe istorice și filologice prin studiile semnate de D. Munteanu², G. Ceaușel și D. Ionescu³ etc.

Studiile amintite contribuie la lămurirea caracterului și amploarei răscoalei, consemnează momente mai importante din lupta țărănimii și analizează formele de manifestare ale acesteia. Concluziile care se desprind din studierea articolelor amintite arată că principalul obiectiv al răscoalei a fost cucerirea pământului moșieresc, că în general țărănimea alcătuiă o clasă eterogenă lipsită de conducere și organizare. Lipsa unui conducător încercat — proletariatul — alături de lipsa de organizare a țărănimii nu puteau duce, în cele din urmă, decît la un insucces.

Caracterul extrem de violent al răscoalei a înspăimîntat clasele dominante și a determinat unirea forțelor politice ale coaliției burghezo-moșierești pentru reprimarea răscoalei. Poziția partidelor politice din România față de răscoalele țărănești din 1907, politica de represiune și concesiile au făcut obiectul unui studiu semnat de Valerian Popovici⁴ în care se analizează sensul înțelegerii dintre partidele politice ale claselor exploatatoare din România. Furia cu care forțele statului burghezo-moșieresc s-au aruncat asupra țărănilor răsculați pentru a-i reprima a dus la o adevărată tragedie națională. Împușcarea a peste 11 000 de țărani, arestarea și schingiuirea altor mii dovedesc printre altele caracterul ascuțit al grandioasei bătălii de clasă.

Armata, ca principală forță de șoc a aparatului de stat burghezo-moșieresc, cu toate nemulțumirile existente în rîndurile soldaților țărani, a executat în mare măsură ordinele impuse la cererea claselor stăpînitoare. Coralia Rădulescu semnează un articol apărut cu prilejul semicentenarului răscoalei⁵, în care, pe lîngă formele represive întrebuintate de guvernul burghezo-moșieresc împotriva țărănimii, analizează și diferitele aspecte ale înfrățirii țărănilor îmbrăcați în haine militare cu părinții și frații lor răsculați.

În împrejurările date, singura clasă socială care a sprijinit lupta dreaptă a țărănimii pentru pămînt și o viață mai bună a fost clasa muncitoare. Deși lipsită de un conducător încercat, un partid de tip nou marxist-leninist, clasa muncitoare — în ciuda șovăielilor conducerii oportuniste a mișcării muncitorești — sub influența hotărîtoare a elementelor muncitorești și socialiste revoluționare ca I. C. Frimu, Șt. Gheorghiu,

¹ Vezi în acest sens *50 de ani de la răscoalele țărănești din 1907*, București, E.S.I.P., 1957; *50 de ani de la răscoalele țărănești din 1907. O pagină din trecutul de luptă al țărănimii din regiunea Galați*, Galați, 1957; *50 de ani de la răscoalele țărănești din 1907*, Pitești, 1957; P. Vintilă, *1907. Cincizeci de ani de atunci...*, București, E.S.P.L.P., 1957.

² *Răscoala țărănilor din 1907 în județul Botoșani*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, București, 1961.

³ *Răscoala țărănilor din 1907 în județul Buzău*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III.

⁴ *Poziția partidelor politice din România față de răscoalele țărănești din 1907. Politica de represiune și concesiile*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*.

⁵ *Atitudinea armatei în timpul răscoalelor țărănești din 1907*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957.

M. G. Bujor, a întreprins adevărate acțiuni de luptă și solidarizare cu cauza țăranilor răsculați. Aceste acțiuni revoluționare și-au găsit manifestarea concretă în grevele izbucnite în unele localități și în întrunirile și demonstrațiile de protest organizate în diferite centre din țară. Un rol deosebit de important în această privință l-au avut cercurile „România muncitoare” care au lansat numeroase apeluri către muncitori, îndemnându-i să participe la acțiunile de solidarizare cu țăranimea răsculată.

Despre lupta dusă de clasa muncitoare în timpul răscoalei țăranilor din 1907, precum și despre acțiunile de solidarizare ale clasei muncitoare cu răsculații s-a ocupat D. Hurezeanu în două studii¹.

Acțiunile de protest ale mișcării muncitorești au avut loc atât în timpul, cât și după desfășurarea răscoalei, așa cum arată I. Gheorghiu în unul din studiile sale². Cu toate manifestările de solidaritate și acțiunile greviste întreprinse, lupta clasei muncitoare nu a avut intensitatea necesară pentru a prelua conducerea acțiunilor întreprinse de țăranime. Totuși, aceste acțiuni, deși paralele, avînd însă același obiectiv — lupta împotriva orînduirii burghezo-moșierești — au contribuit la cimentarea legăturilor dintre cele două clase deopotrivă de exploatare și asuprite. În urma mari răscoale țăranesti din 1907 statul burghezo-moșieresc a fost nevoit să ia unele măsuri care aveau drept scop declarat „ușurarea” condițiilor grele de muncă ale țăranimii. Legiuirile agrare de după 1907 au avut însă un puternic caracter de clasă, lăsînd neatinsă baza marii proprietăți moșierești. Așa se explică faptul că lanțul mișcărilor țăranesti a rămas neîntrerupt după represiunea sîngeroasă din primăvara anului 1907³.

Cercetarea amănunțită a desfășurării răscoalei țăranilor din 1907 a permis elaborarea de către D. Hurezeanu a unui studiu de generalizare a experienței revoluționare⁴.

O dovadă de necontestat a marii însemnătăți a răscoalei țăranilor din 1907 este și ecoul pe care l-a avut, mai întîi în Transilvania, apoi în țările vecine, precum și în mișcarea muncitorească internațională. Această problemă a fost tratată de I. Cicală și A. Egyed⁵, Gh. Matei⁶, precum și de istorici străini, între care remarcăm istoricul bulgar N. Jecev⁷.

¹ An. I.I.P., nr. 2, II, 1956 și nr. 3, VIII, 1962.

² *Protestul mișcării muncitorești din România împotriva represiunii răscoalei țăranilor din 1907 (aprilie 1907—aprilie 1910) în Studii și referate privind răscoalele țăranesti din 1907.*

³ Vezi articolul semnat de M. Iosa, *Acțiuni țăranesti în România în perioada 1907—1917*, „Studii”, nr. 4, XV (1962).

⁴ *Cu privire la unele particularități ale răscoalelor țăranesti în epoca capitalismului în lumina răscoalei din 1907 a țăranilor din România*, An. I.I.P., nr. 1, III, 1957.

⁵ *Ecoul răscoalei țăranesti din 1907 din România în Transilvania*, în *Studii și referate privind răscoalele țăranesti din 1907*, și „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, 1956, tom. VII, nr. 1—4.

⁶ *Răsunetul internațional al răscoalei țăranilor din 1907*, București, E.S.P.L.P., 1957, 212 p. cu ilustrații; *Ecoul răscoalei țăranesti din 1907 în mișcarea muncitorească internațională*, An. I.I.P., nr. 2, II, 1956.

⁷ *Ecoul răscoalei din 1907 în Bulgaria*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, 1960.

Istoriografia izbucnirii și desfășurării răscoalei din 1907 a fost îmbogățită cu amintiri, constituind mărturii autentice ale țăranilor participanți la răscoală¹, precum și cu unele lucrări referitoare la participarea cadrelor didactice la răscoala din 1907².

Analiza istoriografiei răscoalei țăranilor din 1907 constituie oglinda fidelă a eforturilor întreprinse de numeroși cercetători marxști români pentru valorificarea pe baze noi a unui vast material documentar referitor la un moment din cele mai mărețe al luptei țăranimii pentru pământ, împotriva împilării și exploatării de veacuri. Aceasta este o dovadă grăitoare a însușirii tot mai temeinice de către cercetătorii vîrstnici și tineri a învățaturii marxist-leniniste și, strîns legat de aceasta, a unei metodologii rigurose științifice în tratarea evenimentelor istorice. Numărul mare de lucrări și diversitatea problemelor tratate constituie dovada interesului deosebit ce s-a acordat răscoalei din 1907 în cercetarea ansamblului de evenimente din trecutul de luptă al poporului român.

Realizările obținute pînă acum în această direcție nu pot însă să constituie decît un prim stadiu al cercetărilor, sarcina principală rămînd totuși alcătuirea unei monografii despre marea răscoală a țăranilor din 1907. Experiența cîștigată în cercetarea fragmentată a acestei probleme, existența unor materiale documentare culese de un colectiv al Institutului de istorie din București al Academiei R.P.R., precum și noile fonduri de arhive de curînd puse la îndemîna istoricilor pot și trebuie să ducă la încununarea cu succes a eforturilor de cercetare de pînă acum, în vederea elaborării acestei monografii închinată unui eveniment din cele mai mărețe ale luptei poporului nostru pentru libertate și dreptate socială.

Cercetarea istorică este strîns legată de urmărirea dezvoltării economice a țării, înlesnind înțelegerea complexă a modului cum s-a născut și a evoluat fenomenul istoric. De aceea, pentru perioada de care ne ocupăm, *s-a acordat toată atenția necesară cercetărilor economice, în special problemelor legate de istoria economiei naționale.*

Lipsa unei lucrări de sinteză privind procesul de formare și dezvoltare a clasei muncitoare din țara noastră pînă la primul război mondial a fost parțial înlăturată o dată cu apariția lucrării *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial* sub redacția lui N. N. Constantinescu. Partea a treia a acestei importante lucrări de sinteză a fost consacrată creșterii numerice a clasei muncitoare din România și condițiilor ei de muncă și de trai în perioada capitalismului monopolist pînă la primul război mondial. Scrisă într-o formă

¹ Vezi în acest sens : *Amintiri despre răscoala din 1907* [Volum îngrijit de Gh. Rădulescu și Gh. Ion ; *In loc de prefață* de M. Gh. Bujor], București, E.S.P.L.P., 1957, cu ilustrații ; Florin Anghel, Aurel Popescu, Iulian Matei... *1907. Mărturii din regiunea Pitești* [Pitești], 1957, cu ilustr. ; *Amintiri despre răscoalele fărânești din 1907*, Galați, 1957, cu ilustr.

² Mircea Ștefan, *Rolul cadrelor didactice în răscoala din 1907*, „Analele Universității, C. I. Parhon”, Seria științe sociale, nr. 8 1957 ; *Învățătorii și răscoala din 1907* [Culegere de studii]. Editura didactică și pedagogică [București], 1958 ; *50 de ani de la răscoalele fărânești din Oltenia. Unele aspecte ale participării cadrelor didactice din regiunea Craiova la răscoalele fărânești din 1907*, [Craiova], 1957, cu ilustrații și facs.

accesibilă, folosind un bogat material informativ publicat sau inedit, prelucrînd în mod critic puținele izvoare statistice alcătuite de economiștii burghezi, lucrarea este deosebit de folositoare atît economiștilor, cît și istoricilor. Lucrarea ar putea fi și mai utilă dacă autorii ar trage toate concluziile ce decurg din bogatul material statistic folosit, atît în privința creșterii numerice, cît și a organizării luptei politice dusă de proletariatul român pînă la primul război mondial. De asemenea, lucrarea ar cîștiga și mai mult din punctul de vedere al calității, dacă autorii ar îmbina mai organic capitolele privind dezvoltarea clasei muncitoare de pe întreg teritoriul țării noastre.

Pe linia preocupărilor legate de cercetarea problemei agrare, se numără și lucrarea lui I. Adam și N. Marcu¹ care, cu toate lipsurile semnalate în publicațiile de specialitate², contribuie la adîncirea cunoașterii procesului de dezvoltare a capitalismului în agricultura țării noastre pînă la primul război mondial. Între lipsurile existente în acest studiu menționăm supraevaluarea gradului de maturizare a relațiilor capitaliste din agricultură și concluziile eronate ce decurg din aceasta, neglijarea aproape totală a problemei exploatării țărănimii de către capitalul financiar. Insuficienta analiză a substratului economic al mișcărilor țărănești a împiedicat pe autori de a urmări în lucrarea amintită caracterul și conținutul obiectiv al luptei țărănimii în perioada amintită.

Ludovic Vajda a consacrat unul din studiile sale³ problemelor economice și sociale ale provinciei de peste munți, atît de puțin tratate de vechea istoriografie.

În sfîrșit, sub egida Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R. a apărut volumul I de *Studii privind istoria economică a Romîniei*, care cuprinde, printre altele, două importante studii. Primul, semnat de N. N. Constantinescu⁴, analizează fenomenele de criză de la sfîrșitul anului 1907 și din cursul anului 1908 care au zguduit economia țării și au agravat contradicțiile sociale și politice ale Romîniei burghezo-moșierești, în primul rînd contradicția de clasă dintre proletariat și burghezie. Cel de-al doilea este studiul lui D. Hurezeanu⁵ care reprezintă prima încercare — după părerea noastră reușită — de a analiza și a pune în adevărata lor lumină concepțiile agrare ale diferiților ideologi.

Cunoașterea procesului dezvoltării istorice a unei țări are în vedere, pe lîngă aspectele sociale și economice, și *problemele vieții politice*. Ți-

¹ *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei*, vol. II, București, 1960.

² Vezi revista „Studii”, nr. 5, XIII (1960), p. 214—225, recenzia semnată de D. Hurezeanu.

³ *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai secolului al XX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957.

⁴ *Criza economică din Romînia în anii 1907—1908*, în *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960.

⁵ *Privire critică asupra studierii problemei agrare în Romînia la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I.

nînd seama de condițiile dezvoltării istoriografiei romîne pînă la eliberarea patriei noastre, caracterizată prin cercetarea izolată, statică, a fenomenelor istorice, prin slujirea intereselor claselor dominante, știința istorică marxistă, aplicînd principiile materialismului istoric, și-a îndreptat în primul rînd obiectivele spre studierea problemelor de ordin economic și social, ignorate sau falsificate în trecut. Pe măsură ce asemenea probleme au fost lămurite, parțial sau total, atenția cercetătorilor a început să se îndrepte și spre studierea vieții politice din țara noastră, sub diferitele ei aspecte. Dacă în ceea ce privește clasa muncitoare și organizațiile ei politice și de masă s-au obținut rezultate din cele mai apreciate, nu același lucru se poate spune despre viața politică generală a țării, în legătură cu care s-a scris foarte puțin, iar sub unele aspecte de loc. Este adevărat că pentru începutul sec. al XX-lea istoriografia burgheză a consemnat, de pe poziția unuia sau altuia dintre partide, cu multe erori de informare, totdeauna însă falsificat, frămîntările din sînul partidelor politice de guvernămînt care, în fața cerințelor noi impuse de dezvoltarea capitalistă a țării sau a luptei din ce în ce mai organizate a clasei muncitoare, au recurs la mijloace de conducere din ce în ce mai reacționare, ajungînd pînă la reprimarea sîngeroasă a oricăror manifestări pentru libertate. Moștenirea vechii istoriografii este însă nu numai insuficientă dar și incompletă. Așa se explică faptul că în cursul elaborării tratatului de *Istoria Romîniei*, cu prilejul redactării capitolelor consacrate problemelor vieții politice, din lipsa unor asemenea studii de analiză s-a simțit necesitatea efectuării unor cercetări noi. Considerăm de aceea că se impune studierea unor probleme legate de cele mai importante aspecte ale vieții politice, cum ar fi de exemplu adîncirea schimbării raportului de forțe care a avut loc în sînul burghezo-moșierimii prin consolidarea pozițiilor burgheziei în condițiile capitalismului monopolist, cercetarea proceselor petrecute în sînul burgheziei romîne din Transilvania, care încă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea pornise cu pași repezi pe drumul trădării intereselor naționale; nu poate fi lipsită de interes nici ideea alcătuirii unor studii legate de analiza programelor afișate de partidele burghezo-moșierești, care, în tendința de înșelare a maselor, conțineau cele mai demagogice promisiuni. Considerăm de asemenea absolut necesară adîncirea studierii procesului de înfeudare economică a Romîniei față de capitalul străin care, în condițiile capitalismului monopolist, a luat forme din ce în ce mai variate. Este suficient să amintim doar lupta dusă între capitalurile americane, engleze și germane în scopul acaparării industriei petrolifere din Romînia, pentru a ne da seama de importanța acestor probleme.

Elaborarea unor asemenea lucrări, pe baze documentare noi, este posibilă mai ales acum cînd la dispoziția cercetătorilor stă un număr impresionant de arhive de curînd inventariate și deci insuficient sau de loc cercetate.

Pe de altă parte, începutul făcut în această direcție de cîteva articole apărute pînă acum dovedește atît utilitatea cît și posibilitatea alcătuirii lor. Pe această linie menționăm studiul semnat de C. Daicoviciu,

L. Banyai, V. Chereșteșiu și V. Liveanu¹, care analizează condițiile desăvârșirii procesului de constituire a statului național român, aportul maselor populare la pregătirea marelui act al unirii de la 1 decembrie 1918, precum și poziția de trădare națională pe care s-au situat burghezia și moșierimea română din Transilvania față de acest memorabil eveniment. Studiul amintit este important pentru că pune în discuție și rezolvă problema caracterului imperialist al participării României la primul război mondial.

Considerăm că ar fi fost necesar să se prezinte pe o bază documentară mai largă aportul maselor țărănești la lupta comună pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România.

Problema unirii Transilvaniei cu România a fost reluată și tratată mai amplu în cap. IV din vol. II al valoroasei lucrări de sinteză *Din istoria Transilvaniei*. Pornind de la necesitatea cunoașterii aprofundate a procesului de dezvoltare istorică a societății de pe teritoriul provinciei românești de peste Carpați, autorii acestui capitol² au reușit să facă o analiză a situației economice, sociale și politice a Transilvaniei, insistând în mod deosebit asupra luptei comune a maselor pentru drepturi politice, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și împotriva pregătirilor de război, subliniind influența Revoluției Socialiste din Octombrie. Teza enunțată de istoriografia marxistă românească potrivit căreia unirea Transilvaniei cu România a fost urmarea directă a luptei îndelungate a maselor populare, este documentată în mod temeinic pe baze științifice, arătându-se că „Unirea Transilvaniei cu România a constituit un act just, progresist și care corespundea în mod obiectiv dezvoltării societății de pe teritoriul țării noastre... lichidând astfel unul dintre marile obstacole din calea dezvoltării social-economice a țării”³.

O insuficientă atenție a fost acordată și *problemelor de politică externă* de la începutul sec. al XX-lea. În afară de studiul documentat al lui I. Gheorghiu⁴, de cele câteva probleme de politică externă tangențial tratate de N. Copoiu în studiile sale privind războaiele balcanice și de articolul lui T. Bugnariu și L. Banyai⁵ (ne referim la partea care se ocupă de perioada anterioară primului război mondial), nu s-a scris nimic. Cerțarea arhivelor de politică externă, precum și colecțiile de documente publicate în număr apreciabil în țară și mai ales în străinătate ar permite elaborarea unor interesante monografii sau studii de mai mare sau mai mică amploare. Este concludent în acest sens articolul lui I. Gheorghiu amintit mai sus, care, folosind prețioasele documente de politică externă publicate în Uniunea Sovietică sau aflate în arhivele din Moscova și

¹ *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărâtor în unirea Transilvaniei cu România*, „Studii”, nr. 6, VI (1958).

² Vezi C. Nuțu și A. Egyed, *Transilvania în primele decenii ale secolului XX. Unirea Transilvaniei cu România*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1961.

³ *Ibidem*, p. 390.

⁴ *Relațiile româno-ruse în perioada neutralității României (1914—august 1916)*, „Studii”, nr. 4, VI (1953).

⁵ *Trădarea Transilvaniei de către Carol I și Carol II de Hohenzollern în ajunul primului și celui de al doilea război mondial*, „Studii”, nr. 1, VII (1954).

Leningrad, a reușit să aducă o valoroasă contribuție în determinarea caracterului participării României la primul război mondial, în cunoașterea luptei diplomatice dusă între cele două tabere imperialiste pentru atragerea țării noastre de partea uneia sau celeilalte grupări războinice.

În legătură cu preocupările de politică externă, amintim de asemenea articolul lui I. Gheorghiu¹ în care autorul prezintă cele mai importante aprecieri făcute de marele dascăl al proletariatului, V. I. Lenin, în legătură cu caracterul și desfășurarea războaielor balcanice.

Numeroasele cercetări întreprinse de istoriografia marxistă română au permis trecerea la elaborarea unei lucrări de sinteză, tratatul de *Istoria României*. Perioadei cuprinsă între 1900 și 1917 i s-a rezervat partea a II-a a volumului V. Tratatul de *Istoria României* constituie prima sinteză de asemenea proporții, realizată în țara noastră pe baza concepției materialist-istorice, la care și-au adus contribuția un mare număr de cercetători de diferite specialități (pe lângă istorici, au colaborat economiști, filozofi, literați, oameni de artă, juriști etc.), fie direct la redactarea unor capitole, fie prin participarea activă la dezbaterile publice purtate în cadrul Academiei R.P.R.

Pornind de la necesitatea unui asemenea tratat care se făcuse din ce în ce mai simțită, istoricii au dus la îndeplinire sarcina trasată de cel de-al II-lea Congres al P.M.R., în prezent pregătindu-se apariția volumelor IV și V.

Prin elucidarea în studii speciale a unor probleme necercetate sau insuficient abordate de vechea istoriografie, prin publicarea unor volume de documente indispensabile cercetării istorice și prin folosirea și interpretarea atentă a moștenirii vechii istoriografii a fost posibilă tratarea de pe pozițiile marxist-leniniste a uneia din perioadele, pînă nu de mult, foarte puțin cercetată.

Prezentarea începutului capitalismului monopolist în România sub multiplele lui aspecte (dezvoltarea industriei capitaliste, dezvoltarea mai departe a capitalismului în agricultură, pe calea prusacă, formarea capitalului financiar și a oligarhiei financiare, importul de capital etc.) a fost urmată de tratarea multilaterală a evenimentelor istorice desfășurate în primii 17 ani ai sec. al XX-lea. Am arătat mai sus că în tratat au fost pentru prima oară rezolvate, într-o lumină nouă, diferitele aspecte ale vieții politice interne (situația politică a României în ajunul marii răscoale țărănești din 1907, întărirea politicii reacționare a guvernelor burghezo-moșierești după răscoala din 1907 etc.). Dar aceste probleme nu au fost singurele. În afara capitolelor care au sintetizat rezultatele cercetărilor întreprinse în anii posteriori eliberării (mișcarea muncitorească din România între 1900—1907 de N. Copoiu, răscoala țăranilor din 1907 de D. Hurezeanu, poziția mișcării muncitorești față de războaiele balcanice de N. Copoiu și I. Gheorghiu etc.) au fost obținute rezultate noi, din cele

¹ V. I. Lenin și problemele războaielor balcanice, „Studii”, nr. 1, VII (1954).

mai edificatoare în tratarea problemelor privind istoria Transilvaniei (I. Cicală, A. Egyed, L. Vajda), politica externă a României între 1900—1912 (I. Gheorghiu și I. Șendrulescu), participarea României la conflictul balcanic (I. Gheorghiu și N. Copoiu), definirea intervenției trupelor române peste Dunăre și mai ales problemele privind perioada neutralității și a participării României la cea mai mare încleștare de forțe cunoscută pînă atunci; considerăm necesar să amintim de prima încercare de a prezenta sintetic, într-un capitol special, întregul complex al dezvoltării culturale a României de la începutul sec. al XX-lea (acad. P. Constantinescu-Iași și Savin Bratu).

Privită în ansamblu, oglindirea în capitolele tratatului a istoriei României din primii ani ai capitalismului monopolist constituie o reușită și utilă realizare, cu atît mai necesară cu cît în condițiile uriașei dezvoltări a nivelului general cultural al poporului nostru, netratarea unei asemenea probleme se făcuse cu acuitate simțită.

Privirea retrospectivă asupra cercetărilor întreprinse în ultimii 15 ani pentru cunoașterea istoriei patriei noastre de la începutul sec. al XX-lea ne permite să tragem concluzia unui bilanț pozitiv. Rezultatele obținute sînt cu atît mai valoroase cu cît cercetătorii au fost nevoiți să pășească de cele mai multe ori pe un teren puțin străbătut. Astăzi, cînd ochiul pretențios al cercetătorului privește înapoi, se poate spune că deși s-au obținut succese apreciabile, mai este încă mult de lucrat. Trece-rea la faza elaborării unor lucrări monografice se cere cu acuitate făcută, iar cercetarea mai departe a arhivelor va permite descoperirea unor noi și importante documente cu ajutorul cărora vor putea fi reconstituite cele mai importante episoade ale istoriei patriei, veșnic vii prin evocarea mărețelor momente de luptă ale poporului nostru.

PUBLICAREA IZVOARELOR ISTORIEI MODERNE

DE

D. HUREZEANU și A. STAN

Opera de studiere a istoriei patriei, printre care și a epocii sale moderne, în lumina învățaturii marxist-leniniste a pus în fața cercetătorilor sarcina lărgirii bazei documentare, menită să ofere posibilitatea unor interpretări riguros științifice, pornindu-se de la existența unui material factual multilateral și variat. Această sarcină s-a situat în perioada de început a istoriografiei marxiste în centrul atenției sale. Ea trebuia, în mod firesc, să preceadă lucrările de interpretare mai ample, de generalizare.

Necesitatea editării unor izvoare documentare privind istoria modernă se resimțea cu atât mai acut cu cât o serie de evenimente istorice cardinale ale acesteia, atunci când nu au fost supuse denaturării, nu s-au bucurat de atenția cuvenită din partea istoriografiei burgheze. Așa au fost, de pildă, revoluția din 1848 — care deschide epoca modernă a istoriei României, Unirea Principatelor — eveniment de profundă semnificație și importanță istorică, războiul pentru cucerirea independenței din 1877 — 1878. Nu mai vorbim de sectoare de bază ale istoriei moderne, ca apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești și neîncetatele răscoale țărănești culminate cu marea răscoală de la 1907 — care au fost aproape complet ignorate.

Investigațiile de strângere, selectare și pregătire pentru tipar a documentelor referitoare la istoria modernă s-au polarizat în jurul acestor probleme centrale ale epocii, de a căror cercetare și aprofundare depinde lămurirea în general a proceselor și fenomenelor istorice petrecute în epoca modernă.

Anul revoluționar 1848 în țările române a constituit obiectul unor investigații documentare susținute, de pe urma cărora a rezultat editarea

a două volume de izvoare ¹. Acestea au ca trăsătură caracteristică faptul că ambele au la bază surse interne și conțin informații referitoare doar la Moldova, pentru care — comparativ cu Țara Românească — documentația existentă în colecțiile întocmite sub regimul trecut ² era cu totul insuficientă.

O parte din documentele inserate în cele două volume aduc știri prețioase în ce privește situația social-economică a țărănimii din Moldova în preajma anului 1848. Astfel, reflectând înăsprirea condițiilor de muncă ale sătenilor în perioada regulamentară, documentele atestă că au avut loc frământări în rindurile țăranilor, fuga în interior sau în afara Moldovei constituind forma cea mai frecventă a luptei de clasă înainte de revoluție.

În ce privește măsurile claselor dominante de a înăbuși tendințele de formare a unei prese burgheze — care se manifestau înainte de revoluție — documentația existentă în cele două volume este extrem de interesantă. De pildă, o poruncă domnească din 23 august 1840 atrăgea atenția Secretariatului de Stat al Moldovei să ia măsuri pentru interzicerea revistei „Dacia literară”, deoarece — se arată în poruncă — în loc să se ocupe de literatură, atacă regimul lui M. Sturdza și ia apărarea claselor asuprite. O altă măsură luată de autoritatea de stat împotriva presei cu tendințe progresiste o constituia instrucțiunile privind cenzurarea acesteia.

Înfrângerea mișcării revoluționare din Moldova a provocat dezlănțuirea unor puternice acțiuni ale claselor dominante pentru arestarea fruntașilor revoluției, cu scopul de a preveni alte încercări de înlăturare a regimului lui M. Sturdza. Ambele publicații conțin informații edificatoare în această privință. Astfel, într-o scrisoare din 29 martie 1848 către dregătorul de Măcin, M. Sturdza ruga pe acesta să țină închiși cu strășnicie pe expulzații din Moldova, sub „învinuirea” de a fi ridicat poporul la luptă împotriva ordinii existente.

Alte știri de după mișcarea din martie, inserate în cele două volume, cuprind porunci ale lui M. Sturdza către unele isprăvnicii din Moldova privitoare la măsurile ce trebuiau luate pentru a împiedica revenirea revoluționarilor care reușiseră să scape de sub paza autorităților de la Măcin și se îndreptau din nou spre Moldova. Culegerile de documente reflectă limpede poziția mării boierimi reacționare față de evenimentele din 27—28 martie 1848. Este concludent în această privință raportul lui M. Sturdza către sultan din 11 aprilie 1848.

Un grup de documente deosebit de important pentru înțelegerea modului cum s-a dezvoltat mișcarea revoluționară din Moldova, după evenimentele din martie 1848, se referă la eforturile revoluționarilor moldoveni de a atrage de partea lor țărănimea și de a o folosi în lupta pentru înlăturarea orânduirii feudale. Semnificativ în această privință este manifestul din 19 aprilie 1848 adresat de un grup de revoluționari către săteni, în care erau explicate cele 35 de puncte prezentate la 28 martie lui M. Sturdza.

¹ *Anul revoluționar 1848. I. În Moldova*, Ed. de stat, București, 1950 sub redacția lui M. Roller; *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, Direcția Gen. a Arhivelor Statului, București, 1960, volum întocmit de un colectiv de arhiviști de la Iași, condus de Gh. Ungureanu.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, Buc., 1902—1910, vol. I—VI.

Publicarea *Principiilor pentru reformarea patriei* întocmite de un grup de revoluționari moldoveni la 12/24 mai 1848, la Brașov, reprezintă o contribuție documentară prețioasă. Acest program cuprindea următoarele puncte: desființarea boierescului, ridicarea belicurilor, împrăștierea fără răscumpărare, desființarea privilegiilor, dezvoltarea instituțiilor țării pe baza principiului libertății, egalității și fraternității, unirea Moldovei cu Țara Românească într-un stat independent. Programul era semnat de fruntași ai mișcării revoluționare ca: Teodor Sion, Costache Negri, L. Roset, frații Vasile și Ion Alecsandri, A. Rusu, Zaharia Moldovanu, N. Ionescu etc.

Interdependența dintre revoluțiile desfășurate în cele trei țări române este de asemenea ilustrată de unele documente incluse în cele două volume. Astfel, o serie de materiale atestă fenomenul frecvent al trecerii unor revoluționari din Transilvania în Moldova și invers în tot cursul anului 1848 și începutul celui următor. În această privință, unele dispoziții date de M. Sturdza pentru întărirea pazei la granița cu Transilvania arată că el se temea de influența pe care ar fi putut s-o exercite asupra Moldovei revoluționarii de dincolo de Carpați. Printre altele, în colecție figurează și fișele cu semnalmentele unor revoluționari poloni și unguri, ca Bem și Kossuth, urmăriți de reacțiune.

Ca și în domeniul elaborării unor studii și articole, sărbătorirea centenarului Unirii Principatelor a constituit pentru noua istoriografie un imbold pentru strângerea laolaltă a majorității informațiilor documentare care privesc acest eveniment¹. Colecția *Documente privind Unirea Principatelor* cuprinde cinci volume de materiale, din care până în prezent două au și văzut lumina tiparului². Documentele incluse în primul volum au fost culese din fondurile Arhivelor Statului din București și Iași.

Un mănunchi din materialele acestui volum relevă eforturile revoluționarilor de la 1848 de a se întoarce din exil. Aceștia, apreciind însemnătatea evenimentelor care aveau loc în Principate, considerau prezența lor în țară indispensabilă în împrejurările date. Autoritățile erau înspăimântate însă de revenirea fruntașilor de la 1848 și se străduiau să împiedice, sau cel puțin să amâne cât mai mult, întoarcerea lor. Cu toate obstacolele pe care le-au avut de înfruntat, majoritatea exilaților de la 1848 — așa cum atestă o parte din documente — reușesc totuși să se întoarcă din emigrație spre sfârșitul anului 1857, consacându-și forțele luptei pentru încheierea statului național. (doc. nr. 354, 358, 398, 401, 402, 409, 479 etc.).

Documentația din acest volum aduce știri interesante privitoare la dezlănțuirea unei puternice ofensive a reacțiunii separatiste din Mol-

¹ Ampla colecție *Acte și documente relative la istoria renașterii României* publicată în trecut de istoricii burghezi pune pe prim plan rolul unor factori externi în înfăptuirea Unirii.

² *Documente privind Unirea Principatelor*, sub redacția acad. A. Oțetea, vol. I, *Documente interne (1854—1857)*, întocmit de Dan Berindei, Eleonora Alexiu, Trifu Selea și Apostol Stan; vol. II, *Rapoartele consulatului Austriei de la Iași (1856—1859)*, întocmit de Dan Berindei, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959—1961.

dova împotriva partizanilor Unirii, o dată cu preluarea puterii de caimacamul Toderiță Balș (doc. nr. 5, 6—8, 9).

În Țara Românească pozițiile reacțiunii erau mai slabe decât în Moldova. Totuși, unele documente dovedesc că și aici au fost luate măsuri represive de către autorități împotriva unioniștilor (doc. nr. 387, 388, 389). Astfel, într-o adresă către administrația de Olt, Ministerul de Interne critica aspru campania de propagandă unionistă care se desfășura acolo înainte de întrunirea Adunării ad-hoc. Puțin mai târziu, aceeași administrație, conformându-se vederilor ministerului, aresta pe Tânase Constantin — unul dintre reprezentanții țărănimii în Adunarea ad-hoc — acuzat de activitate unionistă.

Volumul I de *Documente privind Unirea Principatelor* conține și informații relative la pregătirile care se făceau în Moldova și Țara Românească pentru alegerile în Adunările ad-hoc. Informațiile documentare atestă că apropierea convocării acestora a dus la o puternică efervescență în rindul claselor și păturilor sociale din cele două țări. Pentru Țara Românească este menționată existența adunărilor și cluburilor electorale. Ele erau o expresie a luptei politice care depășea cadrul restrâns al corpului electoral (doc. nr. 473, 476, 478).

Un număr important din documentele acestui volum se referă la falsificarea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc din Moldova, precum și la acțiunea unioniștilor pentru anularea acestora (doc. nr. 91, 105, 108, 127). Există, de asemenea, știri care atestă că alegerile pentru Adunarea ad-hoc din Moldova au avut loc sub presiunea forței publice (doc. nr. 140, 146, 149, 155, 158).

Materialele din volumul amintit dau la iveală știri noi privind activitatea Adunărilor ad-hoc din Moldova și Țara Românească. Din documente se constată că ambele Adunări se exprimă în mod categoric pentru Unirea celor două țări. În legătură cu dezbaterile din Adunarea ad-hoc munteană, referitoare la situația internă, volumul conține informații inedite, care arată că nu numai reprezentanții boierimii din adunare s-au opus discutării problemei agrare, dar chiar și cei ai burgheziei (doc. nr. 788, 789). În volum există și intervenția lui Tânase Constantin, care în ședința din 7/19 decembrie 1857, în numele deputaților săteni, dezvoltând suferințele țărănimii și necesitatea de a fi împroprietărită, declara că în viitoarea adunare prezența deputaților țărani este indispensabilă (doc. nr. 813).

Volumul al doilea din colecția *Documente privind Unirea Principatelor* cuprinde rapoartele consulului Austriei din Iași, Gödel Lannoy, către ministrul său de la Viena, Buol Schauenstein, între anii 1856—1859. Aceste materiale relevă politica anexionistă promovată de Austria. Neputând să anexeze principatele în timpul războiului Crimeii, Austria a dus ulterior o politică de subordonare economică a acestora (doc. nr. 38, 42, 62—68).

Oglinzind situația internă a Moldovei la sfârșitul domniei lui Grigore Ghica, o parte din rapoartele consulului austriac relevă că instaurarea caimacamiei lui Balș însemna nu numai un succes al reacțiunii separatiste, dar și al Austriei (doc. nr. 44). Astfel, dându-și seama că o dată cu crearea statului național privilegiile feudale vor fi desființate, separa-

tiștii din Moldova, sprijiniți de caimacam, au organizat o serie de petiții reacționare, unele din acestea apărînd chiar în organe de presă din occident, altele fiind adresate direct sultanului. Documentele din acest volum atestă, de asemenea, că în timpul caimacamiei lui Balș imixtiunea Austriei în afacerile interne ale Moldovei se făcea în mod direct (doc. nr. 80).

Consulul Austriei de la Iași consemnează totodată în rapoartele sale că între unioniștii moldoveni și munteni ar fi existat o înțelegere în ce privește desemnarea unui candidat unic la domnie. Această știre este valoroasă, ea întărind unele păreri potrivit cărora dubla alegere a lui Cuza ar fi avut la bază o înțelegere prealabilă.

O realizare importantă a istoriografiei noastre în domeniul publicării izvoarelor istoriei moderne o constituie editarea unei cuprinzătoare colecții de documente referitoare la războiul pentru independență¹. Bogăția materialului faptic inclus în culegere, precum și oglindirea unui însemnat număr de aspecte legate de acest eveniment creează cercetătorilor posibilitatea înțelegerii ample nu numai a cauzelor și desfășurării războiului, dar și a aportului păturilor sociale, care au suportat greutățile lui.

Parcursarea unei părți din această colecție arată că întreaga dezvoltare economică, socială și politică a României era frînată de jugul asupririi otomane. Cucerirea independenței politice se ridica ca o necesitate obiectivă. Astfel, documentele incluse în colecție conțin date deosebit de interesante în ce privește dezvoltarea unor ramuri noi ale economiei. Aceasta a determinat ridicarea părții mai înaintate a burgheziei la lupta pentru cucerirea independenței de stat.

Cele nouă volume de documente permit să se desprindă cu claritate concluzia că masele muncitoare au luptat cu abnegație pentru independență, năzuind să-și îmbunătățească prin aceasta situația materială și au suportat greutățile războiului. O bună parte din materialele din această colecție zădăresc în același timp starea deosebit de grea a maselor populare, dar mai ales a țărănimii, în preajma războiului.

Documentele relevă creșterea continuă a obligațiilor țărănimii pe linia învoielilor agricole și pun în evidență caracterul de multe ori forțat al executării prevederilor pe care le stipulau (doc. nr. 18, 63, 87 etc.)². În colecție figurează, de asemenea, multe date relative la oprimarea țărănimii de către aparatul de stat. Reprezentanții statului interveneau frecvent pentru scoaterea țărănimii la muncile moșierilor și arendașilor, împiedicîndu-i astfel să-și lucreze propriile ogoare. Totodată exploatarea nemiloasă a țărănimii de către moșieri și samavolnicile la care recurgeau reprezentanții autorităților de stat au dus în preajma războiului de independență la activizarea luptei de clasă la sate, la creșterea nemulțumirilor printre țărani (doc. nr. 149, 152 etc.)³.

O altă problemă pusă în lumină de această colecție este aceea a poziției burgheziei, ca clasă, față de război. Analiza unor materiale care

¹ *Războiul pentru independență*, vol. I—IX, Ed. Academiei R.P.R., București, 1954—1955. Comitetul de redacție: V. Chereșteșiu, V. Maciu, S. Știrbu, Mihail Roller — red responsabil.

² Vol. I, partea I.

³ Vol. II.

se referă la acest aspect al războiului impune concluzia că burghezia, deși dorea neatîrnarea, n-a înțeles să lupte în mod hotărît pentru dobîndirea ei, la început căutînd s-o obțină pe calea unui compromis cu Turcia. Totodată sînt semnificative în această privință și actele din colecție care atestă tranzacțiile diplomatice ale burgheziei și moșierimii cu diferite cabinete din Europa occidentală, în vederea cîștigării simpatiei acestora și intervenției lor pe lângă Poartă pentru acordarea independenței de stat a Romîniei. Din confruntarea diverselor documente din colecție se poate constata că războiul și colaborarea cu Rusia au găsit ecou în partea mai înaintată a burgheziei (doc. nr. 209, 1343)¹, majoritatea reprezentanților claselor dominante acceptînd însă această situație ca pe o soluție impusă de împrejurări.

Izvoarele cuprinse în colecția amintită aduc clarificări amănunțite asupra atitudinii marilor puteri europene față de acest eveniment. Dacă Rusia, urmărind propriile interese, sprijinea în mod obiectiv lupta popoarelor din Balcani pentru cucerirea neatîrnării față de Turcia, în schimb Anglia, Austro-Ungaria și Germania susțineau, în fond, menținerea integrității Imperiului otoman.

Alte materiale dovedesc, pe de o parte, sprijinul material dat războiului pentru independență de masele largi populare, iar pe de alta, sustragerea burgheziei și moșierimii de la susținerea lui (doc. nr. 6, 734). Prin publicarea acestor izvoare este dezvăluită, de asemenea, atitudinea condamabilă a regimului burghezo-moșieresc care, neîngrijindu-se din timp de înzestrarea armatei, a trimis soldații să lupte fără hrană și echipament corespunzător (doc. nr. 889, 904, 1159, 1271 etc.)².

În ciuda condițiilor grele în care au luptat, soldații romîni, alături de cei ruși, au înfăptuit pe cîmpul de luptă minunate acte de vitejie. Ilustrarea acestui aspect al războiului se face din plin de un număr mare din materialele incluse în colecție (doc. nr. 119, 1075, 1123 etc.)³. Sînt de relevat în special piesele documentare care reflectă spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă fiii poporului romîn în luptele pentru cucerirea Plevnei. Alte documente, tot din acest grup, demonstrează că în timp ce ostașii romîni își dădeau viața pentru independența patriei, familiile acestora nu numai că nu primeau nici un sprijin din partea statului, dar erau supuse la apăsări din cele mai grele.

Colecția de documente privind războiul pentru independență, printre altele, pune la dispoziția cercetătorilor un bogat material referitor la desfășurarea operațiunilor militare. Includerea acestor izvoare în colecție facilitează posibilitatea urmării contribuției armatei romîne în războiul ruso-romîno-turc din 1877—1878.

Preocupările pentru *publicarea izvoarelor cu caracter economic pentru epoca modernă* din istoria țării noastre au fost mai slabe. Totuși, de curînd Direcția Generală a Arhivelor Statului a inițiat întocmirea unei

¹ Vol. II.

² Vol. III.

³ Vol. VII.

colecții de acest gen, din care pînă acum au fost editate două volume de documente ¹.

Volumul I cuprinde informații privind crearea unor instituții de statistică similare în ambele Principate. După constituirea statului național, cele două instituții se contopesc o dată cu unificarea administrativă de la 24 ianuarie 1862.

Volumul al doilea din colecția de documente mai sus-amintite se referă la dezvoltarea economică a țărgurilor și orașelor din Moldova în epoca 1776—1861. La perioada modernă din istoria României se referă numai un număr redus de materiale. Un prim lot din acestea ilustrează creșterea continuă, după revoluția din 1848, a orașelor și țărgurilor moldovene. O statistică din 15 august 1855 indică existența a 65 de țărguri în 13 județe. Documentația din acest volum arată și creșterea populației orașenești în perioada 1848—1861, pe calea strămutării la orașe a unui număr important de săteni, precum și diverse forme ale luptei de clasă, specifice acestei păături de țăgoveți, care nu rupseseră definitiv cu agricultura. Alte piese documentare relevă modul defectuos cum erau administrate orașele și țărgurile Moldovei, fapt care a constituit o cauză importantă în creșterea nemulțumirii orașenilor.

Un izvor important pentru studierea unor anumite aspecte ale epocii moderne îl constituie *corespondența particulară a unor reprezentanți ai diferitelor păături și clase sociale din România*, care au avut un rol important în evenimentele desfășurate în acest timp, în lupta pentru promovarea progresului social-economic din principate.

Printre aceștia un merit deosebit l-au avut Vasile Alecsandri, Ion Ghica și Mihail Kogălniceanu, a căror corespondență a constituit obiectul unor interesante cataloage. De asemenea, editarea unor documente literare inedite aparținînd lui Vasile Alecsandri ² și lui Ion Ghica ³ reprezintă o contribuție revelatoare în ce privește locul acestora în dezvoltarea literaturii și culturii românești.

Catalogul relativ la V. Alecsandri ⁴ cuprinde corespondența acestuia din perioada ulterioară revoluției, de la 1848 pînă la 1890, cu diferite personalități care au activat pe plan politic și cultural în acea vreme, printre care N. Bălcescu, Carol Davila, Ion Ghica, Alexandru Hurmuzachi, Costache Negri etc.

O altă lucrare de acest gen se referă la Ion Ghica ⁵. Scrisorile rezumate în acest catalog reflectă evoluția sa de la linia democrat-

¹ *Documente privilegiate la istoria economică a României. Statistică, Țara Românească și Moldova. Seria B*, vol. I, București, 1960, sub redacția lui Manea Mănescu, Gh. Ungureanu, M. Regleanu, I. Leonte, P. Matei, V. Trandaf; *Orașe și țărguri. Moldova. Seria A*, vol. II, București, 1960 sub red. lui Gh. Ungureanu, Gh. Dăscălescu, M. Gheorghiu, Gh. Robu, secretari de redacție: I. Leonte, P. Matei, V. Trandaf.

² *Documente literare inedite. V. Alecsandri, Corespondență*, E.S.P.L.A., Buc., 1960, ediție îngrijită și note de Marta Anineanu, cu o prefață de G. C. Nicolescu.

³ *Documente literare inedite. Ion Ghica*, E.S.P.L.A., Buc., 1959, ediție îngrijită, prefațată și note de D. Păcurariu.

⁴ Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957.

⁵ Nicolae Liu, *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962.

revoluționară a lui Bălcescu — ale cărui idei le împărtășea — spre „liberalism moderat”, adversar al lui Cuza și susținător al lui Carol de Hohenzollern.

A fost de asemenea publicat și catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu¹. Din bogatele informații pe care le conține corespondența sa, rețin atenția îndeosebi unele scrisori cu referiri la revoluția de la 1848, la activitatea lui în emigrație, la lupta lui pentru Unire și la activitatea pentru înfăptuirea reformelor sociale sub domnia lui Al. I. Cuza.

Activitatea susținută a lui M. Kogălniceanu în perioada Unirii se reflectă pe larg în culegerea care cuprinde cele mai importante discursuri rostite de marcantul om de stat în acea epocă². Ele sînt cît se poate de edificatoare în definirea poziției lui înaintate față de rezolvarea marilor probleme ale epocii în care a trăit și a luptat.

Printre fenomenele sociale determinante pentru întreaga desfășurare a istoriei moderne a Romîniei se înscriu apariția și dezvoltarea clasei muncitoare și a mișcării muncitorești și răcoalele țărănilor de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.

Exponenții ideologici ai claselor dominante încercau, împotriva evidenței, să acrediteze ideea că în România proletariatul ar fi ca și inexistent, iar socialismul ar constitui o „plantă exotică”, lipsit fiind de condițiuni obiective de dezvoltare. Negarea tendențioasă a realităților sociale ale țării urmărea demobilizarea clasei muncitoare și a militanților socialiști și liniștirea claselor dominante, care nu trebuiau să-și facă preocupări, ca în Apus, din „problema muncitorească”. Deși înțelegerea procesului istoric de dezvoltare a țării nu era posibilă fără cercetarea mișcării muncitorești și a luptelor țărănimii, istoriografia burgheză a ignorat aproape cu desăvîrșire cele două fenomene istorice majore ale istoriei moderne. În felul acesta se escamota dezvoltarea contradicțiilor profunde ale societății capitaliste din România, ale regimului burghez-moșieresc.

Cercetarea sistematică, pe un front larg, a istoriei mișcării muncitorești din țara noastră și a luptelor țărănimii și integrarea acestora în ansamblul dezvoltării generale a Romîniei, stabilindu-se locul și rolul lor, a fost întreprinsă abia în anii puterii populare de către noua istoriografie bazată pe învățătura marxist-leninistă. Întocmirea unor studii și lucrări de interpretare de mai mare amploare a fost precedată de publicarea unor materiale documentare menite să ofere baza pentru cercetările ulterioare.

În anul 1947 a apărut o voluminoasă *culegere de documente privind mișcarea muncitorească*, selectate și pregătite pentru tipar de

---

¹ Augustin Z. N. Pop, *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959.

² M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Ed. științifică, București, 1959. Ediție îngrijită de Vladimir Diculescu.

Mihail Roller¹. Culegerea este consacrată istoriei mișcării muncitorești între 1872—1916, oglindind momente de seamă ale creșterii, maturizării și dezvoltării organizatorice, politice și ideologice ale mișcării. Un important număr de documente reprezintă articole redacționale ale presei socialiste. Ele permit să ne formăm o imagine despre orientarea publicațiilor din perioada respectivă.

Culegerea cuprinde de asemenea documente programatice ale mișcării muncitorești. Se prezintă punctele primului program al mișcării muncitorești (1880), ca și ale celui de-al doilea program (1886); sînt redate programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893) și al Partidului Social-Democrat din România (1910). Numeroase hotărîri și rezoluții ale conferințelor asociațiilor profesionale și, începînd din 1906, ale conferințelor sindicale relevă activitatea susținută a clasei muncitoare pentru organizarea sa profesională. Statutele asociațiilor muncitorești cuprinse în volum reflectă drumul lung parcurs de proletariatul din România, de la înființarea asociațiilor profesionale pînă la sindicatele bazate pe principiul luptei de clasă, care au jucat un rol important în refacerea partidului. Prezența activă a mișcării muncitorești în viața socială și politică a țării noastre este reliefată cu pregnanță în culegerea prezentată de documente. Se poate spune că nu a fost eveniment social, politic sau economic mai important față de care mișcarea muncitorească să nu se dovedească receptivă, să nu caute să-și fixeze poziția sa. Numeroase hotărîri, rezoluții, articole cuprinse în culegere dovedesc preocupările mișcării muncitorești pentru problema agrară și pentru țărănime, aduc clarificări în privința pozițiilor conturate în sînul mișcării față de lupta revoluționară a țăranilor, în primul rînd față de răscoala din anul 1888, de cluburile socialiste la sate (1898—1899) și de marea răscoală a țăranilor din anul 1907. În numeroase documente se demască regimul burghez-moșieresc și sistemul politic din România, chemîndu-se proletariatul să ia parte la viața politică a țării.

Culegerea de documente reflectă într-o oarecare măsură participarea mișcării muncitorești din România la activitatea desfășurată de mișcarea muncitorească internațională, încadrarea proletariatului român, ca detașament organizat, în rîndurile proletariatului mondial.

Documentele permit să se constate creșterea rolului proletariatului din capitala țării, București, în conducerea acțiunilor proletariatului din întreaga țară. Ele oglindesc afirmarea, încă de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, a unor detașamente importante ale clasei muncitoare din România ca cefești, petroliști etc.

Apariția culegerii *Documente din istoria mișcării muncitorești — 1872—1916* a jucat un rol pozitiv în dezvoltarea cercetărilor asupra trecutului de luptă a proletariatului din România. Aproape toate lucrările de

---

¹ *Documente din mișcarea muncitorească — 1872—1916*, culese și adnotate de Mihail Roller, ediția a II-a, Ed. C.G.M., București, 1947. Anterior a apărut, tot sub redacția lui M. Roller, *Documente din mișcarea muncitorească*, vol. I, 1872—1900, Ed. C.G.M., București, 1946 și *Documente sindicale — 1906—1914*, Ed. C.G.M., București, 1946. Celc 2 culegeri au fost incluse în culegerea din anul 1947 la care ne referim.

interpretare elaborate pe această temă s-au folosit de materialele cuprinse în culegere.

Nivelul atins de cercetarea istorică actuală pune însă în lumină, o dată mai mult, deficiențele culegerii, făcând necesară chiar întocmirea unor noi volume documentare care să satisfacă cerințele actuale.

Astfel, culegerea este lipsită de documente referitoare la mișcarea muncitorească din Transilvania. Condițiile specifice de dezvoltare a mișcării muncitorești din Transilvania, în perioada respectivă, nu pot să scutească o culegere de documente de a reflecta în mod corespunzător această mișcare în evoluția ei. Culegerea este alcătuită numai pe bază de documente extrase din presa vremii. Documente de arhivă nu sînt incluse deloc în culegere. Aceasta se repercutează asupra faptului că în culegere se oglindesc prea palid acțiunile ca atare ale proletariatului, momente din lupta sa împotriva exploatării capitaliste.

Culegerea nu conține unele materiale concludente pentru dezbaterile de idei din cadrul mișcării muncitorești din țara noastră, ca de pildă studiul program *Ce vor socialiștii romîni?* sau *Patruzeci de ani de robie, sărăcie și rușine*, fiind încărcată în schimb cu articole din presa socialistă puțin semnificative. Comentariile care însoțesc prezentarea documentelor necesită rectificări atît sub aspect interpretativ, cît și factual. Ele sînt plasate nepotrivit, în fruntea documentelor. Perioada premergătoare primului război mondial, marcată de întărirea aripei de stînga în partidul social-democrat și ulterior de participarea reprezentanților P.S.D. la conferințele Internaționalei a II-a, unde s-au situat pe poziții înaintate, este insuficient prezentată în culegere. De asemenea, și perioada de început a mișcării muncitorești din țara noastră, inclusiv etapa formării și activității cercurilor revoluționare, este lacunar prezentată în culegere.

Prezentarea lacunară a perioadei de început a mișcării socialiste din culegerea *Documente privind mișcarea muncitorească din România — 1872 — 1916* este suplinită întrucîtva de colecția de documente privind războiul pentru independență, care cuprinde în volumul I peste 400 de documente referitoare la activitatea cercurilor revoluționare din țara noastră în perioada 1874—1881. Majoritatea documentelor respective reprezintă scrisori ale revoluționarilor ruși, emigrați în România, care au participat susținut, așa după cum este cunoscut, la activitatea primelor cercuri revoluționare din țara noastră.

Ele oferă un material bogat referitor la variatele aspecte ale mișcării revoluționare din România și pun în lumină strînsele ei relații cu revoluționarii ruși.

Un însemnat număr de scrisori aparțin sau sînt adresate d-rului Russel (N. K. Sudzilovschi), lui Nicolae Zubcu Codreanu și lui C. Dobrogeanu-Gherea, adică unor figuri proeminente ale mișcării revoluționare din România. Sînt concludente pentru concepțiile lui Zubcu Codreanu scrisorile sale publicate în „O pagină din Socialismul român” (doc. 315, 321, 328 etc.). Ele relevă sentimentele puternice de dragoste și atașament pe care tînărul revoluționar le nutrea pentru poporul muncitor și conturează un tablou sugestiv al contradicțiilor sociale din România. În special situația grea a țărănimii, pe care reușise s-o cunoască foarte bine,

reținea atenția lui Zubcu Codreanu. Documentele provenite din cercul revoluționarilor emigrați în România ridică necesitatea de a fi subliniată cu mai multă pregnanță decât pînă în prezent înriurirea narodnicistă revoluționară asupra acestora. Pe lângă faptul că s-au format și au participat activ, pînă la emigrare, în cadrul mișcării narodniciste, revoluționarii sosiți în România întretineau o vie corespondență cu numeroși reprezentanți ai mișcării narodniciste aflați în Occident sau în Rusia, participau la publicațiile acestora, erau consultați în problema editării unor periodice, sprijineau și organizau trecerea literaturii ilegale, în bună măsură de factură narodnică, prin România în Rusia¹.

Așa cum s-a stabilit în numeroase lucrări, România era o cale veche de trecere a literaturii revoluționare în Rusia. În deceniul al 8-lea al sec. al XIX-lea organizarea transportului literaturii prin România a căpătat o amploare deosebită (doc. 306, 431, 434). Pe baza materialelor cuprinse în volum se pot face deducții despre orientarea și proveniența literaturii transportate.

În formarea participanților din cadrul cercurilor revoluționare din România în deceniul al 8-lea al secolului trecut un rol imens l-au jucat concepțiile revoluționarilor democrați ruși și, în primul rînd, concepțiile lui N. G. Cernișevski. Documentele la care ne referim atestă răspîndirea lucrărilor lui Cernișevski printre revoluționarii așezați în România, preocuparea acestora pentru însușirea ideilor lui Cernișevski, pe care-l considerau un mare precursor, admirația față de omul și opera marelui democrat revoluționar rus (doc. 297, 370, 420, 645).

Se fac remarcate în mod deosebit și documentele care pun în lumină interesul participanților față de activitatea cercurilor revoluționare pentru opera înaintașilor de seamă ai gândirii și mișcării revoluționare din România — în primul rînd N. Bălcescu (doc. 448), pentru trecutul poporului român (doc. 401). Dacă tineretul intelectual pătruns de idei liberale, îndepărtat de aspirațiile maselor populare, era pe drept cuvînt criticat cu vehemență și sarcasm de către participanții cercurilor revoluționare, există mărturii care atestă simpatia profundă și respectul acestora pentru comorile culturii populare a țării noastre, pentru tradițiile de luptă ale maselor muncitoare (doc. 401, 520, 555, 677 etc.).

În strîns contact cu revoluționarii ruși emigrați în țara noastră s-au aflat numeroși tineri intelectuali romîni, care au jucat un rol activ în cadrul mișcării revoluționare din deceniul al 8-lea al secolului trecut. Colaborarea strînsă dintre revoluționarii romîni și emigranții revoluționari din Rusia este oglindită pe larg în documente (doc. 348, 363, 372, 374, 356, 369, 616 etc.).

O semnificație aparte pentru cercetarea istoriei mișcării revoluționare din țara noastră o prezintă grupul de documente care relevă acti-

---

¹ Corespondența atestă legăturile revoluționarilor din România cu reprezentanții cercurilor grupate în jurul unor organe ca „Nabat”, editat de gruparea lui N. P. Tcaciiov, „Vperiod” — aflată sub influența lui P. L. Lavrov, „Rabotnic” — scos cu participarea lui Zamfir Arbore-Ralli, „Obșcina” etc. (vezi doc. 263, 265, 268, 292). Revoluționarii emigrați în România erau ținuți la curent cu desfășurarea mișcării revoluționare ruse (doc. 251, 294, 300, 307, 357, 361, 418, 630 etc.).

vitatea publicistică și încercările de a da cercurilor revoluționare o formă organizatorică încheiată. Pe lângă ideea activării în rîndurile intelectualilor, se vorbea tot mai insistent de necesitatea lărgirii propagandei printre păturile muncitoare, în primul rînd ale țărănimii (doc., 315, 321, 350, 393, 518, 520, 617 etc.), de creare a unei mișcări de masă (doc. 538). Problema strîngerii contactelor între reprezentanții cercurilor revoluționare, a organizării unei consfătuiri pe țară, care să fixeze programul de acțiune pentru perioada următoare¹ este prezentă în diferite documente. Unele scrisori vorbesc despre proiectele de înființare a unei „societăți social-democratice romine” (doc. 429) sau despre proiectul creării unui cerc de studii prevăzut cu o bibliotecă, cu o publicație proprie și capabil să asigure convocarea unor ședințe regulate (doc. 356). În anul 1877, unii reprezentanți ai cercurilor revoluționare, printre care se aflau N. Zubcu Codreanu și d-rul Russel se gîndeau la necesitatea formării în România a unui „partid socialist” (doc. 417).

Preocupări susținute au existat pentru crearea unei prese revoluționare. Apariția gazetei „Socialistul” (1877), discuțiile în jurul apariției și profilului gazetei „România viitoare” atestă din plin aceasta (doc. 454, 473, 520, 610, 624 etc.).

Activitatea publicistică și cea desfășurată pe linie organizatorică a fost stimulată de apropierea membrilor cercurilor revoluționare de învățătura marxistă, de teoriile socialismului științific. Unele documente provenite din cadrul acestor cercuri fac dovada unor preocupări susținute pentru procurarea lucrărilor lui K. Marx și F. Engels în limbile germană, rusă, franceză, italiană, pentru studierea în primul rînd a *Capitalului* și a altor lucrări de popularizare a măreței opere a lui Marx (doc. 529, 624, 625).

Reflectînd o muncă susținută depusă de comitetul redacțional pentru selectarea și pregătirea documentelor pentru tipar, volumul la care ne referim nu e scutit totuși de lipsuri evidente. Așa, de pildă, regestele nu indică totdeauna ceea ce este esențial. Cititorul este nevoit să parcurgă personal documentele pentru a putea extrage informațiile prețioase pe care le conține culegerea. Fiind vorba de scrisori în care apar referiri la multe nume de persoane, de organizații, de publicații etc., puțin cunoscute cititorilor nespecialiști, se impunea întocmirea unui bogat aparat arheografic care să ajute la înțelegerea și folosirea documentelor prin adnotările, observațiile și explicațiile date. Nu au existat preocupări suficiente pentru a se încerca datarea unor documente, deși contextul putea să permită stabilirea anului elaborării acestora. Se cerea de asemenea să se indice în ce limbă a fost elaborat originalul după care s-a tradus, știut fiind că în afară de limba rusă unele documente sînt traduse din polonă, franceză, engleză etc. Din păcate, documente care să vădească și alte laturi ale mișcării revoluționare din țara noastră, în primul rînd materiale referitoare la situația și acțiunile clasei muncitoare, au fost incluse extrem de puțin în culegere. Sînt redată de fapt numai 4 documente privind înființarea societăților profesionale ale cismarilor și brutarilor din Iași (doc. 494,

¹ O astfel de consfătuire a avut loc la Iași în anul 1879.

495, 496, 677)). Ar fi fost nimerit, poate, ca documentele din alte părți ale culegerii, referitoare la acțiunile muncitorilor, să fie grupate în secțiunea consacrată mișcării socialiste (de ex. vol. I, partea a II-a doc. 63, 105, 116 ; vol. VII, doc. 527—528, 675, 759, 822, 960, 981, 1104, 1008, 1090, 1093).

Completarea culegerii cu noi materiale documentare de acest gen ar fi contribuit la ridicarea valorii sale.

Volumul de documente referitoare la activitatea cercurilor revoluționare din țara noastră în deceniul al VIII-lea al secolului trecut reprezintă, cu toate deficiențele sale, un instrument util de lucru la care au apelat constant și rezultativ cercetătorii perioadei respective.

Paralel cu munca de stringere și editare a documentelor referitoare la mișcarea muncitorească, noua istoriografie și-a îndreptat atenția spre un alt domeniu important al istoriei sociale a țării noastre — răscoalele țărănești. În anul 1950 a apărut *un volum de documente privind răscoala țăranilor din anul 1888*¹. Este prima colecție de documente amplă și variată asupra puternicei mișcări a țăranilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea². Majoritatea documentelor sînt extrase din fondul judiciar al Arhivelor Statului București. Altele, mai puține la număr și mai puțin importante ca utilitate documentară, provin din fondul Ministerului Agriculturii și Domeniilor. În sfârșit, culegerea este prevăzută cu o serie de relatări din presa timpului despre desfășurarea evenimentelor.

În ansamblu culegerea oglindește un cerc larg de probleme legate de răscoala din 1888. Volumul este deschis de câteva fragmente din învoielile agricole existente în unele comune unde răscoala a avut loc cu o deosebită intensitate. Ele dezvăluie creșterea exploatării țăranimii în perioada respectivă, redînd în mod sugestiv mai ales unele procedee la care recurgeau marii proprietari pentru a spori obligațiile țăranilor.

Telegramele și rapoartele autorităților locale, în cea mai mare parte aparținînd instanțelor judiciare, și dispozițiile puterii centrale relatează pe larg izbucnirea și desfășurarea răscoalei. Ele permit să constatăm cu certitudine că județele Ilfov și Ialomița au constituit focarele principale ale răscoalei, atît ca intensitate cît și ca arie de răspîndire a acestora. Mișcări țărănești diferite ca amploare și intensitate au avut însă loc în numeroase județe, culegerea conținînd referiri despre cele din Prahova, Vlașca, Olt, Buzău, Dîmbovița, Rîmnicu Sărat, Vaslui, Bacău, Botoșani, Roman, Iași, Piatra Neamț etc³.

---

¹ *Răscoala țăranilor din 1888. Documente și mărturii privind istoria Republicii Populare Romîne*, îngrijite de acad. Mihail Roller, Ed. Academiei R.P.R., 1950.

² În anul 1906 Vasile Kogălniceanu a publicat ca anexe la studiul său *Chestiunea țărănească* o serie de documente privitoare la răscoala țăranilor din 1888. Anexele conțin câteva rapoarte ale comandanților teritoriali ai trupelor, care nu și-au pierdut nici pînă astăzi importanța mulțumită relatărilor variate pe care le furnizează. În revista „Studii” nr. 2, XI (1958), Cornelia Bodea a publicat o serie de documente despre răscoala din 1888, provenite din Arhivele Statului București și Biblioteca centrală de Stat, filiala N. Bălcescu. Trezește interes mai ales grupul de documente referitoare la propaganda socialistă la sate, desfășurată în timpul răscoalei și după înăbușirea ei.

³ Pentru răscoalele din Moldova izbucnite în anul 1888, mai puțin cunoscute de izvoarele vremii, vezi p. 79, 209, 272, 275, 276, 277 etc.

Materialele cuprinse în volum pun în lumină formele de luptă ale țăranilor, fac referiri la înarmarea lor (p. 14), oferă informații despre episoadele cele mai vii ale răscoalei, unde au acționat mase de la 2000 până la 3000 de țărani angajând ciocniri violente cu trupele de represiune (p. 50, 66). Prezintă interes unele rapoarte ale instanțelor judiciare care fac o descriere de ansamblu asupra mersului răscoalei, pe județe (p. 187-189). Unele documente ilustrează faptul că țăranii urmăreau să pătrundă în anumite orașe și centre mai însemnate, grupați în cete numeroase (p. 82, 120, 217 etc.).

O trăsătură distinctivă a răscoalei din 1888 o constituie faptul că în afară de moșieri și arendași, țăranii s-au răfuit cu reprezentanții autorităților, cu cămătarii și circiumarii din sate. Raportată la amploarea răscoalei, acest fenomen a fost, după toate probabilitățile, mai răspândit chiar decît în timpul mării răscoale din 1907 (p. 30, 34, 41, 55, 67, 70, 71, 90, 162, 163, 165, 169, 217 etc.).

Referiri detaliate sînt și asupra cererilor pe care le formulau răsculații, a evoluției acestor cereri. O răspîndire aproape generalizată a avut-o inițial cererea de a primi pămînt cu dijma 1/10, adică partea revenită proprietarului să reprezinte 10% din produsul obținut. Țăranii urmăreau de asemenea să intre în posesiunea unui iluzoriu ordin de împroprietărire, ascuns, potrivit credinței lor, de autoritățile locale (p. 96, 118, 135, 176, 187, 309, 477 etc.). Foarte răspîndită a fost pătrunderea țăranilor în terenurile marilor proprietari și încercarea de a le împărți (p. 79, 105, 139 etc.).

Sînt semnificative pentru starea de spirit a țăranilor și încredințarea că numai prin luptă vor reuși să-și ușureze situația insuportabilă, unele mențiuni ale țăranilor făcute la procese. Ca și în timpul răscoalei din 1907, printre țărani încolțise credința că numai ridicîndu-se la luptă și urmînd exemplul celor care trecuseră deja la acțiune ei justifică intrarea în stăpînirea pămîntului (p. 448, 457, 525 etc.).

Guvernul conservator-junimist a luat drastice măsuri represive pentru înăbușirea răscoalei. Ordinul primului ministru către prefectii județelor răscolate era categoric: „Veți aresta peste tot locul capii răscoalei și veți reprima dezordinea cu orice preț și fără cruțare” (p. 12) „... Voi da ordin să se tragă în carne...” telefona la rîndul său comandantul trupelor din județul Ilfov (p. 215). Știrile din culegerea de documente referitoare la mișcarea trupelor, efectivul detașamentelor de represiune folosite în diferite localități, ciocnirile cu răsculații, măsurile represive la care au recurs autoritățile militare, ocupă un loc important în cadrul culegerii (p. 45, 54, 55, 61, 129, 150 etc.). Anumite ciocniri dintre trupă și răsculați s-au soldat cu morți și răniți printre țăranii (p. 84, 94, 103 etc). Amploarea mișcărilor și caracterul de masă al represiunii reiese din numeroasele arestări săvîrșite (p. 41, 48, 104, 213 etc.).

Unele relatări interesante sînt menționate în legătură cu poziția cercurilor socialiste și a atitudinii elementelor muncitorești față de răscoală (p. 9, 10, 98, 106, 143, 177, 191, 220, 453). Reține atenția faptul că în timpul răscoalei s-au operat arestări în orașul Călărași, probabil din rîndurile elementului muncitor, sub învinuirea de instigație (p. 175). În

unele localități, țărani porneau în frunte cu steaguri confecționate din pînză roșie menite probabil să-i îmbărbăteze la luptă în numele cauzei pe care o simbolizau aceste steaguri (p. 6, 382, 393, 525).

Culegerea de documente conține cereri de grațiere a celor arestați în care se fac destăinuiri zguduitoare despre situația grea a țăranimii și despre regimul arestaților (p. 527, 538).

În general, culegerea este editată cu grijă pentru respectarea normelor arheografice. Ea este prevăzută cu indice de nume și localități¹ și menționează sursa arhivistică de unde a fost extras documentul.

Totuși, referirile adnotative, atît de necesare unei asemenea culegeri de natură să-i sporească eficacitatea utilizării, sînt cu totul sporadice. Unele localități și nume de persoane sînt transcrise greșit, cu toate că stabilirea exactă a denumirii nu ridică greutăți. Deși culegerea îmbrățișează aspecte variate ale complexului de probleme legate de răscoale, există multe materiale de arhivă, mai ales în arhivele locale, care n-au fost cuprinse în culegere; de asemenea, extrasele din presa vremii se referă numai la evenimentele din timpul răscoalei. Nu era lipsit de interes să se includă și materiale edificatoare pentru poziția unor organe de presă a timpului față de evenimente. Este cunoscut că o serie de gazete legate de așa-zisele cercuri radicale ca „Lupta“, „Romînul“ etc. se pronunțau pentru adoptarea unor măsuri de împrumietărire a țăranilor care prezentau unele laturi pozitive și puteau avea consecințe favorabile asupra situației țăranimii.

De asemenea, s-ar fi impus oglindirea mai pe larg în culegere a articolelor extrase din presa socialistă. Ziarul „Drepturile omului” seria a II-a — 1888-1889 —, unele gazete de mai scurtă durată ca „Unirea muncitorilor” apărută la Brăila, au comentat pe larg evenimentele și au elaborat puncte de vedere înaintate în multe probleme legate de răscoală.

Volumul de documente referitoare la răscoala țăranilor din 1888 a fost precedat de culegerea alcătuită din 3 volume de *documente privind marea răscoală a țăranilor din anul 1907*, volume care au apărut în anii 1948—1949². Publicarea acestor volume de documente a pus de fapt bazele cercetării științifice a acestei răcoale, cercetare intensificată mai ales cu ocazia semicentenarului răscoalei. Primul volum de documente cuprinde o parte din piesele celor 33 de dosare depuse la secția de poliție a Ministerului de Interne³.

La Arhivele Statului din București au fost descoperite materiale depuse de către Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor și de Ministerul Justiției. Ele formează obiectul volumului II de documente. Volumul al III-lea cuprinde documente provenite din arhiva personală a lui

¹ Indicele a fost alcătuit de un colectiv condus de Gh. Georgescu-Buzău.

² *Răscoala țăranilor din 1907*, vol. I, documente publicate de Mihail Roller, Editura de stat, 1948, vol. 2 publicat de V. Ion, 1948, vol. 3 îngrijit de M. Roller, Editura de stat, 1949.

³ Numeroase mărturiile ale vremii dezvăluie mașinațiile pe care partidele de guvernămînt împreună cu Carol I le-au comis în scopul ascunderii dosarelor, și deci a adevărurilor demascatoare cuprinse în ele, de opinia publică. Vezi *Dezbaterile Senatului pe anul 1908*, p. 741, gazeta „Vlașca”, 13 ianuarie 1908, Al. Marghiloman, *Note politice, 1897—1924* (vol. I), București, 1927, p. 99, *Dezbaterile Adunării Deputaților 1912*, p. 945—946, C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, București, 1936, vol. II, p. 348.

D. A. Sturdza, primul ministru al guvernului liberal din timpul răscoalei, aflată la Biblioteca Academiei R.P.R.

În cea mai mare parte materialele conținute în volumele editate aparțin cronologic de perioada desfășurării răscoalei și cuprind toate județele țării. Analiza lor minuțioasă ne permite deci reconstituirea tabloului de ansamblu al răscoalei.

După caracterul lor, primul volum conține telegrame și rapoarte expediate Ministerului de Interne și Ministerului de Război de către prefecti, ofițeri, primari și alți reprezentanți ai autorităților locale, precum și hotărâri, circulare sau ordine provenite de la ministerele respective.

Printre materialele volumului II figurează rapoartele și anchetele judecătorilor de instrucție și ale procurorilor, învățătorilor și inspectorilor școlari, preoților și altor slujitori ai bisericii despre cauzele și mersul răscoalei în diferite localități.

Volumul III de documente conține corespondența destinată presei străine, reținută la Președinția Consiliului de Miniștri în urma măsurilor de control instituite în timpul răscoalei. În volum este inclus de asemenea și jurnalul zilnic întocmit la cabinetul Președinției consiliului de miniștri în care se prezentau sinoptic principalele evenimente și dezbaterile de idei legate de răscoală.

Datorită faptului că majoritatea documentelor publicate în cele 3 volume referitoare la răscoală provin de la reprezentanții cercurilor dominante, ele reflectă poziția de clasă a acestor cercuri fiind străbătute de ură față de lupta revoluționară a țăranilor, pe care îi denumeau adesea „bande de răzvrățiți și devastatori”, iar sîngeroasa represiune o priveau ca pe un lucru firesc și necesar.

Pentru cercetătorii răscoalei țărănești din 1907 documentele publicate, folosite cu discernămint critic, constituie un izvor important. Ele ne oferă posibilitatea să dezvăluim aproape zi cu zi mersul răscoalei, amploarea ei, cauzele imediate, caracterul mișcării. De o impresionantă forță demascatoare sînt cererile și plîngerile țăranilor adresate autorităților centrale și locale.

De asemenea, documentele permit să ne facem o imagine clară despre atitudinea armatei față de răsculați, despre rolul așa-zisilor instigatori și, îndeosebi, despre tabloul zguduitor al represiunii.

Foarte multe materiale redau corespondența dintre autoritățile locale, civile sau militare, și ministerele respective și este deci firesc ca acestea să se preocupe, în primul rînd, de înăbușirea răscoalei și „restabilirea ordinii”. De aceea acțiunea trupelor, ciocnirile cu răsculații, măsurile odioase de reprimare ocupă un loc apreciabil în documente.

Dacă materialele provenite din arhivele Ministerului de Interne și cel de Război ne redau în primul rînd modul cum a reacționat mașina de stat față de răscoală, sau răscoala văzută sub raportul atitudinii autorităților față de ea, rapoartele procurorilor și cercetările instanțelor judiciare relatează știri mult mai ample cu privire la mișcarea însăși a țăranilor, la evenimentele revoluționare și cauzele lor, decît adresele prefectilor și autorităților militare. Analizate critic ele reprezintă, din acest punct de vedere, un izvor documentar de mîna întii.

În general, criteriul de selecționare a documentelor a fost just; s-au introdus în culegere documentele cele mai semnificative, acele materiale care ajută la o înțelegere adâncă a problemelor celor mai importante pe care le ridică răscoala. Majoritatea materialelor din fondurile amintite de arhive, neincluse în culegerea prezentată, o formează documentele referitoare la mișcări de mici detașamente militare, dislocări de trupe etc. Documentele nepublicate referitoare la mișcările de trupe nu aduc corective substanțiale nici în ceea ce privește problema tacticii de luptă a armatei, nici a procedeele sale față de răsculați.

Publicația a respectat ortografia documentelor, fără adaptarea ei la cerințele moderne, deși acest lucru s-ar fi impus. Greșelile și inadvertențele în transcrierea numelor de persoane, a localităților nu au fost corectate. Datarea documentelor s-a păstrat cea pe care o indica sursa respectivă; din această cauză se nasc greutăți în cercetare, întrucât unele documente sînt datate după stil nou, iar altele după cel vechi. Culegerea nu e prevăzută cu adnotații sau explicații. Ea are în schimb indice de nume și localități, precum și o foarte valoroasă bibliografie a articolelor din periodicele pe anul 1907. Bibliografia lucrărilor cu privire la mișcarea țaranilor prezentată în culegere mai putea fi substanțial lărgită.

Munca de editare a unor izvoare documentare privind răscoala din 1907 a fost reluată cu ocazia sărbătoririi semicentenarului răscoalei. Astfel, Gh. Matei a publicat ca anexe la lucrarea sa *Răsunetul internațional al răscoalei țaranilor din 1907*, Ed. politică, București, 1957, o serie de documente care arată puternicul ecou și influența asupra stării de spirit a țărănimii din statele învecinate, exercitate de răscoala din 1907. Pe lângă rapoartele consulare și altă corespondență a autorităților din țările învecinate cu România, extrase din Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R. și Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, anexele conțin și o serie de relatări din presa internațională de diferite nuanțe a timpului despre răscoală. Se remarcă unele articole extrase din ziarele „l'Humanité“, „Népszava“, organul central al P.S.D. din Ungaria etc. În „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, nr. 6, II, 1956, Mihail Roller a publicat (sub semnătura M. Stănoiu) 44 de documente extrase din corespondența generalului Gigirtu, comandantul diviziei a II-a, care aduc noi mărturii despre singeroasa represiune dezlănțuită în primăvara anului 1907. Divizia a II-a era repartizată teritorial în regiunea Olteniei, acolo unde răscoala s-a manifestat cu cea mai mare intensitate și urgia represiunii a atins proporții deosebite. Cu atît mai semnificative și concludente apar documentele la care ne referim.

Izvoarele referitoare la răscoala din 1907 au fost îmbogățite în anul 1957 cu un volum de amintiri ale participanților la evenimentele timpului¹, editat sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R. Ele reprezintă texte prescurtate de pe stenogramele² care cuprind mărturiile a peste 140 de țărani, participanți la

¹ *Amintiri despre răscoala din 1907*, E.S.P.L.P., București, 1957.

² Stenogramele sînt depuse la Arhiva C.C. al P.M.R.

răscoală, din diferite regiuni ale țării. Amintirile dezvăluie aspecte interesante ale exploatării moșierești în preajma răscoalei. Ele pun în lumină date noi cu privire la starea de spirit în preajma răscoalei, la atitudinea diferitelor pături ale țăranimii față de evenimente. Amintirile întregesc tabloul mișcărilor cu relatări inedite despre desfășurarea răscoalei în localități nementionate de alte documente. Urme de neșters în conștiința țăranilor au lăsat atrocitățile săvârșite în timpul răscoalei și după înăbușirea ei de organele militare și civile ale puterii de stat. Relatările despre represiuni sînt larg reprezentate în volum.

Făcînd o privire de ansamblu asupra editării izvoarelor referitoare la epoca modernă a Romîniei se poate spune că activitatea de publicare a acestora a contribuit la lărgirea cunoștințelor noastre concrete asupra trecutului istoric într-o serie de probleme principale ale epocii moderne. Ea reprezintă o realizare meritorie a istoriografiei marxist-leniniste din țara noastră. Documentele publicate au oferit o bază faptică temeinică pentru lucrările de interpretare, atît cu caracter special, cît și de sinteză, consacrate epocii moderne, care au apărut ulterior.

În munca de stringere și publicare a izvoarelor, istoriografia formată în anii puterii populare s-a călăuzit după principiul potrivit căruia materialele ce intră în componența unei anumite colecții trebuie să oglindească pe cît e posibil fenomenul istoric în toată complexitatea sa.

Cu toate rezultatele pozitive obținute, activitatea de editare a documentelor nu a fost ferită de carențe, unele datorate începutului, a căror înlăturare se impune pentru a corespunde exigențelor mereu sporite și nivelului atins de cercetarea istorică în prezent.

Astfel, prelucrarea arheografică a documentelor, mai ales la primele ediții apărute în anii 1947—1950, a fost deficitară. Ulterior, pe măsura acumulării experienței și a îmbunătățirii metodelor de prezentare a documentelor s-au înregistrat progrese simțitoare. Urmează ca pe viitor să fie perfecționate aceste metode ajungîndu-se, pe cît posibil, la încadrarea în anumite norme științifice comune.

Ținînd seama de existența unor fonduri arhivistice încă neexplorate, mai ales cele locale, și de necesitatea de a aprofunda cercetarea evenimentelor epocii moderne, se fac simțite și pe viitor continuarea și chiar lărgirea preocupărilor pentru editarea unor noi izvoare documentare.

Este de observat că în unele cazuri nu s-a urmărit suficient publicarea metodică a documentelor. Așa se face că în timp ce despre evenimentele revoluționare de la 1848 din Moldova au apărut 2 volume de documente despre cele din Țara Romînească și Transilvania nu s-au publicat încă materiale documentare. Variatele și valoroasele surse păstrate în arhivele locale ar putea să alcătuiască obiectul unor noi volume de documente referitoare la răscoala din 1907.

Unele probleme și fenomene istorice de mare importanță din epoca modernă n-au fost încă oglinzite în publicații documentare corespunzătoare, deși fondurile arhivistice permit aceasta. Se cere pusă la punct și valorificată cît mai curînd munca depusă în cadrul Institutului de istorie al Academiei

R.P.R. pentru publicarea unor materiale documentare referitoare la reforma agrară din 1864, eveniment de mare însemnătate pentru înțelegerea întregului curs de desfășurare a epocii moderne din istoria României. Aceasta ar înlesni și apariția unor studii interpretative, fapt necesitat și de împlinirea a 100 de ani de la înfăptuirea reformei.

De asemenea, istoria social-economică a țării în epoca modernă ar putea să fie reflectată amplu și multilateral în volume de documente corespunzătoare.

Rezultatele pozitive obținute pe linia editării izvoarelor epocii moderne a istoriei României de către istoriografia noastră în ultimii 15 ani constituie chezașia unor noi realizări în această direcție, de natură să satisfacă cerințele sporite ale prezentului.

CERCETAREA ISTORIEI CONTEMPORANE
A ROMÂNIEI ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

În țările capitaliste, printre istoricii retrograzi persistă încă părerea fundamental greșită că istoria contemporană nu ar constitui un obiect de studiu pentru istoria propriu-zisă. Unul dintre reprezentanții culturii burgheze, Paye, fost ministru al Educației Naționale în guvernul francez gaullist, a afirmat anul trecut că „istoricul se ocupă de istoria trecutului, iar ziaristul de istoria prezentului”¹.

Referindu-se la problemele istoriei universale contemporane, *Programul P.C.U.S.* subliniază că „Studierea problemelor istoriei universale și ale dezvoltării mondiale contemporane trebuie să dezvăluie procesul legic al înaintării omenirii spre comunism, schimbarea raportului de forțe în favoarea socialismului, agravarea crizei generale a capitalismului, prăbușirea sistemului colonial al imperialismului și consecințele ei, avântul mișcării de eliberare națională a popoarelor”². Această concepție stă la baza întregii istoriografii din țările socialiste și a istoricilor progresiști din țările capitaliste. În țara noastră, cu prilejul discuțiilor din anii 1956—1957 în cadrul muncii de elaborare a tratatului de *Istoria României* s-a precizat și pentru istoria României fixarea anului 1917 ca începutul istoriei contemporane, conform periodizării științifice marxist-leniniste.

Ceea ce se petrece astăzi devine imediat de domeniul istoriei; istoria și contemporaneitatea sînt strîns legate, sînt indivizibile. Știința istoriei are sarcina de a lămuri nu numai trecutul, ci și prezentul; ea trebuie să contribuie la rezolvarea sarcinilor pe care le ridică contemporaneitatea.

Legătura istoriei cu contemporaneitatea a fost strălucit exprimată în întreaga operă și activitate a clasicilor marxism-leninismului.

¹ Citat din revista „La Pensée”, ianuarie-februarie 1962, p. 7.

² *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Ed. politică, București, 1962, p. 442.

Elaborând principiile și tactica partidului de tip nou al clasei muncitoare, partidul comunist, conducând mișcarea revoluționară a maselor spre victoria Revoluției Socialiste din Octombrie și apoi la construcția socialistă, Lenin s-a sprijinit pe cunoașterea trecutului patriei sale și a istoriei universale, trăgând învățăminte principale și practice.

Aprecierea exactă a contemporaneității și a tendințelor dezvoltării ei, conform documentelor principale ale mișcării revoluționare internaționale a clasei muncitoare, este sarcina de bază a oricărui istoric marxist. Cu atât mai mult istoricul ce se ocupă de epoca contemporană trebuie să fie pătruns de această condiție, care constă în însușirea spiritului partinității prin cunoașterea legilor de dezvoltare și interpretarea fenomenelor pe baza materialismului istoric.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a jucat un rol covârșitor în istoria întregii omeniri. Revoluția din Octombrie a deschis o eră nouă în istoria omenirii, așa după cum a definit Lenin: „Lichidarea capitalismului și a rămășițelor lui, punerea bazelor orînduirii comuniste constituie conținutul noii epoci a istoriei universale care începe acum”¹. Revoluția Socialistă din Octombrie se deosebește de toate revoluțiile anterioare cunoscute în istorie, avînd ca țel nu schimbarea unei forme de exploatare cu alta, ci desființarea oricărei exploatare a omului de către om, organizarea unei societăți fundamentale noi, societatea socialistă. Orînduirea socialistă nu este proprie unei singure țări sau unui grup de state, ci va cuprinde întreaga omenire, așa cum s-a petrecut cu celelalte orînduiri cunoscute în istorie. Condițiile interne — dezvoltarea întregii orînduiri social-economice — au fost factorul hotărîtor în dezvoltarea mișcării revoluționare din România. Victoria de însemnătate istorico-mondială a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a influențat desfășurarea evenimentelor sociale și politice din România care se afla în imediata vecinătate a Rusiei Sovietice, deoarece a găsit în țara noastră teren prielnic, ca urmare a evoluției istorice în care ne aflăm. Dar urmările binefăcătoare ale Revoluției Socialiste din Octombrie nu s-au putut desăvîrși decît după trecerea unei perioade de trei decenii, cînd factorii interni și externi s-au copt definitiv și în România.

Putem aprecia rolul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra istoriei Romîniei sub mai multe aspecte. Transformările obținute în Rusia după victoria Revoluției Socialiste din Octombrie au avut o influență puternică asupra creșterii avîntului revoluționar al maselor din România, asupra creării unui curent ideologic și de luptă, care a culminat, în 1921, cu înființarea Partidului Comunist din România. Prin crearea Partidului Comunist din România, poporul român s-a înarmat cu o forță călăuzitoare conștientă, care, timp de 23 de ani, a condus clasa mun-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 376.

citoare, forțele progresiste din România la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc, iar la 23 August 1944, la înfăptuirea revoluției democrat-populare.

„Cucerirea puterii politice de către proletariat pe a șasea parte a globului — spunea tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — a dat clasei muncitoare de la noi un curaj și un avînt necunoscut pînă atunci”¹.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a jucat un rol de seamă și în înfăptuirea unui act important din istoria țării noastre, unirea Transilvaniei cu vechea Romînie. Înfăptuirea idealului național prin adunarea populară de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 nu ar fi fost posibilă fără dezmembrarea Imperiului austro-ungar, din care făcea parte Transilvania. Unirea Transilvaniei s-a datorat luptei maselor populare de dincolo și de dincoace de Carpați, în condițiile crizei generale a capitalismului începută în timpul primului război mondial, criză adîncită de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Lenin afirma cu privire la Revoluția din Octombrie: „unele trăsături fundamentale ale revoluției noastre au o însemnătate nu locală, nu specific națională, nu numai rusă, ci una internațională”².

„Revoluția din Octombrie — subliniază *Programul P.C.U.S.* — a subminat baza economică a orînduirii întemeiate pe exploatare și pe nedreptate socială. Puterea sovietică a naționalizat industria, căile ferate, băncile, pămîntul. Ea a lichidat proprietatea funciară moșierească și a înfăptuit visul de veacuri al țărănimii de a avea pămînt.

Revoluția din Octombrie a sfărîmat lanțurile asupririi naționale, a proclamat și a asigurat dreptul națiunilor la autodeterminare, pînă la despărțire. Revoluția n-a lăsat piatră de piatră din privilegiile de stare socială și de clasă ale exploatativilor”³.

Una din problemele importante ale istoriei contemporane a Romîniei este periodizarea care constă în stabilirea etapelor în care s-a desfășurat dezvoltarea societății. Care sînt, deci, datele de bază care marchează o formă avansată, nouă, în raporturile de clasă corespunzătoare evoluției forțelor de producție și, paralel, schimbările în suprastructură din istoria patriei? Un sprijin de neprețuit au primit istoricii marxști care cercetează și elaborează materiale pentru perioada contemporană prin publicarea volumelor de *Articole și cuvîntări* ale tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, care, pe lîngă lămurirea principalelor etape ale dezvoltării societății romînești din istoria contemporană, prezintă aprecieri valoroase asupra diferitelor perioade istorice.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 179.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 5.

³ *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Ed. politică, București. 1962, p. 336.

Un avînt deosebit în munca de cercetare a istoriei mișcării muncitorești contemporane s-a resimțit o dată cu înființarea Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R. și apoi cu apariția revistei „Anale”, editată de acest institut, cît și prin publicarea unor volume de documente din istoria P. C. R. care pun la îndemîna istoricilor contemporani importante instrumente de muncă.

Prima etapă a istoriei contemporane cuprinde schimbările fundamentale și imediate sub înrîurirea Marelui Octombrie, și se poate defini perioada avîntului mișcării revoluționare și a formării Partidului Comunist din România (1917—1921).

Situația economică mizeră datorită unui război dezastruos, care a întezit contradicțiile regimului burghezo-moșieresc, suferințele materiale, nedreptățile sociale și politice au avut drept efect creșterea avîntului revoluționar al maselor, care a îndreptățit pe Lenin să vadă în România existența unei situații revoluționare. Faptele sînt bine cunoscute astăzi. Imediat după izbucnirea revoluției în Rusia țaristă, prin prezența soldaților ruși în Moldova, prin diferite alte legături, scînteia revoluției lucește, în primul rînd, în mijlocul muncitorimii, a soldaților și în multe locuri și printre țărani.

Valul revoluționar s-a manifestat prin demonstrații și greve muncitorești care au culminat cu greva generală din octombrie 1920, prin creșterea conștiinței de clasă a proletariatului, prin formarea de grupuri comuniste, la început izolate, apoi unite, activînd în cadrul aripei de stînga a partidului socialist.

Cu toate măsurile represive luate de guvernele burghezo-moșierești alcătuite din vechile partide „istorice” în frunte cu liberalii — partidul burgheziei financiare — sau din formațiile politice noi demagogice, clasa muncitoare își intensifică lupta, crește din punct de vedere numeric și își dezvoltă conștiința politică, îndeosebi după formarea în 1919 a Internaționalei a III-a, Comuniste. Prima etapă se încheie cu formarea Partidului Comunist din România în mai 1921. Clasa muncitoare și-a creat astfel un conducător încercat, partidul de tip nou, leninist, „hotărît să conducă la victorie lupta poporului pentru eliberarea de orice exploatare și asuprire”¹.

A doua etapă este denumită „Perioada stabilizării relative a capitalismului în România (1922—1929)”. Ca și în celelalte țări capitaliste, după perioada de avînt revoluționar a urmat și în România o perioadă de stabilizare relativă. Această stabilizare relativă se caracterizează prin : ofensiva burgheziei contra cuceririlor obținute de oamenii muncii în timpul avîntului revoluționar, accentuarea subordonării economice și politice a țării statelor capitaliste din Apus victorioase după primul război mondial și transformarea Romîniei într-un avantpost împotriva primului stat socialist, U. R. S. S. ; refacerea distrugerilor cauzate de război ; crearea condițiilor avantajoase pentru burghezie de exploatare a unor regiuni cu un potențial economic mai dezvoltat.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 432.

Măsurile de redresare economică ca : refacerea marii industrii și acumularea de capitaluri, cu preponderența marii burghezii din vechea țară, care acaparează poziții în întreprinderile economice din Transilvania ; reforma agrară, mult tergiversată și aplicată în condiții favorabile proprietarilor funciari — sînt trăsăturile principale ale vieții economice.

Pozițiile politice ale burgheziei și moșierimii se întăresc prin concentrarea puterii în jurul partidului liberal. Pentru oamenii muncii de a orașe și sate se constată o creștere a exploatării, a decalajului continuu dintre prețuri și salarii, scăderea nivelului de trai, întărirea represiunii, care merge pînă la ilegalizarea partidului revoluționar al clasei muncitoare, partidul comunist, singura forță consecventă de luptă a poporului român împotriva regimului burghezo-moșieresc. Formele de luptă ale clasei muncitoare se înmulțesc și ele. P. C. R. este silit să treacă într-o adîncă ilegalitate, creînd organizații legale de masă noi, în apărarea intereselor muncitorimii, mai eficace în lumea orașelor ; se dezvoltă o largă mișcare grevistă.

A treia etapă a fost definită „Perioada crizei economice mondiale a capitalismului în România (1929—1933)”. Criza economică de supra-producție care a zguduit întreaga lume capitalistă în anii 1929—1933 a lovit puternic și România. Condițiile speciale ale economiei țării românești : dependența față de capitalul străin, împletirea crizei economice cu criza din agricultură și ne rezolvarea problemei agrare — au constituit o trăsătură proprie crizei din România.

Din punct de vedere politic regimul burghezo-moșieresc a căutat să folosească forme diversioniste, aducînd la cîrma țării formații politice-demagogice național-țărăniști, să întărească în același timp represiunea împotriva muncitorimii, condusă de partidul comunist. În această perioadă au avut loc lucrările Congresului al V-lea al P. C. R. care a stabilit principiile organizatorice, ideologice, strategice și tactice ale partidului și eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933 care au constituit o cotitură în istoria mișcării muncitorești, fiind prima mare manifestare de clasă pe plan internațional împotriva fascismului după instaurarea dictaturii hitleriste în Germania. „Prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, aceste lupte au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești”¹.

După criza economică din perioada 1929 — 1933 lumea capitalistă trece printr-o nouă agravare a situației — ascensiunea rapidă a fascismului, în primul rînd prin instalarea celei mai crunte forme, hitlerismul, în Germania. În toate țările Europei unele cercuri ale burgheziei se îndreaptă către fascism ca o salvare din criza în care se zbăteau ; cele mai reacționare cercuri imperialiste preiau direct puterea politică. Ca răspuns, masele muncitoare întetesc lupta lor de rezistență, mișcarea antifascistă se întărește, în unele țări reușind din inițiativa partidelor comuniste să alcătuiască un front unic de luptă, frontul popular.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 435.

În România, cu sprijinul vîrfurilor monopolurilor străine, care își întăriseră dominația încă în perioada anterioară, cercurile reacționare, pe timpul guvernării liberale, duc o politică de fascizare a țării, ajungînd spre sfîrșitul perioadei la instaurarea dictaturii fasciste. Și în țara noastră lupta maselor populare crește; sub conducerea partidului comunist apar o serie de organizații legale care duc lupta contra fascismului, ce cuprinsese deschis sau camuflat numeroase organizații politice din România. Aceste fapte constituie capitolul care poate fi numit „Perioada ascensiunii fascismului în România”.

Ca urmare a întăririi hitlerismului, care avea drept scop înfrînarea luptei muncitorimii și acela de a zdrobi țara socialismului biruitor, s-a ajuns la cel de-al doilea război mondial, care a fost pricinuit de contradicțiile din sinul capitalismului, dintre principalele puteri imperialiste.

Pentru România aceasta înseamnă „dictatura deschisă, regală și apoi legionară-antonesciană”, culminînd cu războiul antinațional împotriva U.R.S.S., alături de Germania hitleristă și de acoliții săi. Partidul Comunist din România a stat în fruntea rezistenței naționale și rușește să întrunească în jurul său forțele patriotice, iar, prin crearea Frontului Național Antihitlerist, reușește să antreneze la lupta antifascistă pături neproletare și parțial ale burgheziei mijlocii.

În istoria contemporană a Romîniei se distinge epocala dată 23 August 1944, cînd sub conducerea Partidului Comunist Român a avut loc actul revoluționar al insurecției armate, în împrejurările favorabile ale victoriei armatelor sovietice pe frontul românesc.

Insurecția armată înseamnă, în fapt, desăvîrșirea unui proces intern în dezvoltarea luptei de clasă și pune în fața maselor populare, cexploatate și subjugate de o minoritate, din ce în ce mai abuzivă — pînă la crunta dictatură politico-militară — sarcina înlăturării vechiului regim și evitarea unei catastrofe naționale.

Izbucnirea și victoria insurecției armate din vara lui 1944 a fost rezultatul firesc al acestei contradicții violente dintre clasele dominante ale Romîniei și clasele exploatare, care aveau să răstoarne vechile raporturi de forțe.

Noile raporturi de forțe create prin insurcția armată de la 23 August 1944 au determinat schimbări economice și noi raporturi sociale, care aveau să însemne realizarea intereselor claselor oprimate sub vechile regimuri.

„Insurecția armată victorioasă — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — a dat un puternic avînt luptei maselor populare, a constituit începutul revoluției populare, a cărei sarcină de bază era lichidarea rămăș țelor feudale și desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice care să deschidă larg drumul progresului economic și social”¹. Eliberarea țării noastre de sub jugul fascist a creat condițiile necesare pentru zdrobirea claselor dominante, a făcut posibilă desfășurarea luptei poporului sub conducerea partidului și trecerea la efectuarea de reforme profunde cu caracter

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959 — 1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 11.

revoluționar, a ferit România de intervenția armată a puterilor imperia-
liste, ceea ce a determinat o rapidă dezvoltare a puterii populare și trecerea
la regimul de democrație populară.

În prima etapă a revoluției populare, când au fost înlăturate ultimele
rămășițe ale regimului burghezo-moșieresc, faptele se desfășoară într-un ritm
vertiginos, adînc revoluționar. Prima etapă ține de la 23 August 1944 —
ziua insurecției armate, pînă la 30 Decembrie 1947 — ziua înlăturării
monarhiei și proclamării Republicii Populare Romîne, eveniment care
a constituit în același timp trecerea de la dictatura revoluționar-demo-
cratică a clasei muncitoare și țărănimii la dictatura proletariatului, la
epoca construcției socialiste. A urmat apoi 11 iunie 1948, data ședinței
memorabile a Marii Adunări Naționale — prima adunare legiuitoare
cu adevărat reprezentativă a maselor muncitoare din România — cînd
s-a votat legea trecerii în stăpînirea poporului a principalelor mijloace
de producție naționalizate.

Construcția socialismului în țara noastră se desfășoară într-o perioadă
scurtă de timp datorită și unor împrejurări externe printre care sprijinul per-
manent al Uniunii Sovietice, țara care realizase noua societate socialistă,
spre care tinde și poporul român. Exemplul și sprijinul frățesc al Uniunii So-
vietice, unde cel mai vechi partid muncitoresc leninist ducea o înțeleaptă
politică, bazată pe principiile internaționalismului proletar, ne-a fost
de mare ajutor spiritual și material.

Prin acordurile de stat, semnate de guvernele Uniunii Sovietice
și Romîniei, prin activitatea deosebit de rodnică desfășurată de
„A.R.L.U.S.” înființată imediat după 23 August 1944 și care s-a dez-
voltat cu repeziciune, s-a perfectat marea operă de apropiere față de
U.R.S.S. și concomitent de sprijin din partea țării socialismului.

În etapa construirii desfășurate a societății socialiste în România
o dată distinctă o marchează luna aprilie 1962, cînd a avut loc sesiunea
istorică a Marii Adunări Naționale, care a marcat încheierea colectivizării
agriculturii. În cadrul solemn al unei adunări populare, la care au par-
ticipat și 11 000 delegați ai satelor colectivizate, s-a anunțat împlinirea
cu aproape 4 ani mai devreme a procesului de transformare revoluționară,
socialistă a agriculturii.

Experiența construirii socialismului în țara noastră confirmă vala-
bilitatea legilor generale de trecere de la capitalism la socialism cuprinse
în *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și munci-
torești* din 1957 de la Moscova, unde ele sînt formulate astfel : „conducerea
maselor de oameni ai muncii de către clasa muncitoare, al cărei nucleu
este partidul marxist-leninist, în înfăptuirea într-o formă sau alta a revo-
luției proletare și instaurarea într-o formă sau alta a dictaturii prole-
tariatului; alianța clasei muncitoare cu masele principale ale țărănimii
și alte pături de oameni ai muncii; lichidarea proprietății capitaliste și
instaurarea proprietății obștești asupra principalelor mijloace de producție;
transformarea socialistă treptată a agriculturii; dezvoltarea planificată
a economiei naționale în vederea construirii socialismului și comunismului,
a ridicării nivelului de trai al celor ce muncesc; înfăptuirea revoluției
socialiste în domeniul ideologiei și culturii și crearea unei intelectualități

numeroase, credincioasă clasei muncitoare, poporului muncitor, cauzei socialismului; lichidarea asupririi naționale și stabilirea egalității în drepturi și prieteniei frățești între popoare; apărarea cuceririlor socialismului împotriva tentativelor dușmanilor externi și interni; solidaritatea clasei muncitoare din țara respectivă cu clasa muncitoare din celelalte țări — internaționalismul proletar”¹.

Istoriografia marxistă din țara noastră s-a dezvoltat o dată cu marea operă de transformare a țării care coincide cu începutul etapei a doua a revoluției populare.

Prin reorganizarea pe baze cu totul noi a Academiei R.P.R., în vara anului 1948, știința românească pășește pe un drum nou, drumul adevăratei științe legate de popor și pentru binele maselor. Se creează institute și colective de oameni de știință și cercetători, care se străduiesc în munca lor să descopere adevărul științific după concepția de gândire cea mai înaintată și singura valabilă, concepția marxist-leninistă. Cunoașterea gândirii dialectice, pentru istorici a materialismului istoric — este condiția *sine qua non* a unei munci folositoare, a elaborării de studii și opere viabile.

Tratarea istoriei contemporane a României trebuie pusă în legătură cu tratarea istoriei contemporane universale, pe care istoricii sovietici au subliniat-o îndeosebi în strînsă legătură cu Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. Firește, cercetătorul epocii contemporane a României nu este lipsit de greutate în munca sa. Succesiunea rapidă a evenimentelor ce s-au petrecut și se petrec în cuprinsul acestei perioade, prin ascuțirea luptei de clasă ducînd la rapide schimbări ale raportului de forțe între clase; numărul uriaș al mișcărilor de masă datorită apariției și acțiunii partidului clasei muncitoare — partidul comunist — cel mai conștient și eficient; complexitatea legăturilor dintre factorii politici interni și externi — iată cîteva din aspectele istoriei contemporane a României, ca și istoriei contemporane universale.

Este nevoie ca să se țină seama de apariția și influența Uniunii Sovietice, de urmările Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de apariția sistemului mondial socialist, de noile raporturi între statele socialiste, stabilite pe principiile internaționalismului proletar.

Istoria contemporană aduce probleme noi și complexe. Pentru studierea lor se cer istorici cu un înalt nivel de pregătire și de specializare și de gândire marxist-leninistă, se cere stăpînirea unor largi cunoștințe o dată cu folosirea unor noi metode de lucru bazate pe interpretarea faptelor. Complexitatea materialelor cere astăzi folosirea unor colective de istorici, metodă superioară de lucru introdusă în întreaga muncă științifică con-

¹ Declarația consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la Moscova între 14 și 16 noiembrie 1957, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 19.

temporană. Pentru lucrările de sinteză se impune firește și întocmirea lucrărilor izolate consacrate problemelor principale. Se cere evitarea lucrărilor cu teme neînsemnate, evitarea „erudiției” sterpe.

O problemă de deosebită importanță și mult mai dificilă pentru istoria contemporană este aceea a periodizării. În primul rînd ea trebuie să țină seama de cele trei etape ale crizei generale a capitalismului așa cum au fost acestea definite și caracterizate în *Programul P.C.U.S.*¹.

Istoricul epocii contemporane trebuie să considere periodizarea nu ca un fenomen în sine, dogmatic; ea este un mijloc care contribuie la clarificarea procesului istoric unic. Pentru epoca de după 23 August, periodizarea lămurește formele și evoluția revoluției populare, care pînă în prezent cuprinde două etape despărțite prin data de 30 Decembrie 1947.

Istoriografia epocii contemporane a Romîniei a adoptat principiile care stau la baza întregii istoriografii marxiste contemporane. Istoricul trebuie să aibă în vedere, în primul rînd, o problemă științifică și să urmărească în ce măsură au fost studiate diferite probleme, să nu piardă din vedere operele istoricilor care s-au ocupat de aceste probleme, apreciindu-le în mod critic. Istoria epocii contemporane a Romîniei este o ramură tînără a istoriei marxiste din R. P. R.; totuși, lucrări asupra ei s-au scris în suficientă măsură pentru a vedea dacă ele corespund cerințelor științei istorice marxiste.

Pe toți istoricii romîni de azi — spre deosebire de vechea istoriografie, care comporta grupări pe școli — îi unește aceeași metodologie științifică: concepția marxist-leninistă despre lume.

Istoricii marxști ai epocii contemporane universale în genere, — ceea ce este în aceeași măsură valabil și pentru istoricii romîni — au o largă sferă de activitate: un cîmp vast de generalizare se deschide în fața lor prin caracterul fenomenului însuși. Ritmul dezvoltării istorice se accelerează — progresul tuturor domeniilor de viață ca: relații sociale, tehnică, știință etc. ridică probleme mereu noi și vaste, care se supun generalizării științifice și deschid perspective de viitor.

Istoricii epocii contemporane au de înfruntat un dușman tenace: falsificatorii adevărului istoric din cadrul istoriografiei reacționare din țările capitaliste. În apus mulți oameni politici scriu azi lucrări așa-zise de istorie și cu aceeași frenezie se dedau la cele mai grosolane falsificări, profitînd de interesul mereu crescînd al publicului cititor pentru genul istoric. Există în apus și istorici progresiști, care tratează procesul istoric în mod obiectiv. Istoricii reacționari din S.U.A. și Germania de vest, plasîndu-se în apărarea politicii agresive a guvernelor lor, caută să denatureze adevărul cu privire la cauzele și caracterul primului și mai ales al celui de-al doilea război mondial, să denatureze politica externă pașnică a Uniunii Sovietice. Aceasta din cauză că toți calomniatorii își dau seama de prestigiul enorm al U.R.S.S., de înrîurirea ideilor comunismului și a *Programului P.C.U.S.* asupra conștiinței popoarelor din întreaga lume.

¹ *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Ed. politică, București, 1962, p. 349—358.

Istoricii marxiști — și îndeosebi cei ce tratează istoria contemporană — se ocupă de fenomenele vieții noi, de faptele ce se petrec azi și în trecutul apropiat pentru a confirma legitatea societății socialiste și a viitorului apropiat al comunismului pe tot globul.

Vrem să subliniem și o altă condiție esențială ce-o are de împlinit istoricul contemporaneist. Este vorba de măiestria literară a autorilor, de accesibilitatea lucrărilor lor printre cititori. Faptul contemporan este mai la îndemîna înțelegerii pentru cititorul obișnuit; nu numai istoricii de profesie se preocupă de cunoașterea faptelor contemporane. Asemenea opere scrise cursiv într-un stil viu și atrăgător capătă o răspîndire foarte largă, trecînd la marea public, datorită în mare măsură formei alese în care sînt expuse.

Cercetînd lucrările istoricilor noștri de astăzi care s-au ocupat de istoria contemporană așa cum am expus-o și păstrînd periodizarea pe care am schițat-o, putem face cîteva aprecieri generale.

Avîntul revoluționar, declanșat în condițiile urmărilor dezastruoase ale războiului imperialist și sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a constituit un obiectiv principal al istoriografiei marxiste din țara noastră. Pentru perioada următoare, istoricii s-au ocupat cu atenție de lupta partidului comunist, folosind o serie de documente ale mișcării comuniste internaționale, ale istoriei Partidului Comunist din România și alte materiale. S-au ocupat și de problemele economice, împletindu-le cu studii asupra fenomenelor politice. Frământările mari de după criza din 1929 — 1933 au fost total neglijate de vechea istoriografie, care a ocolit problemele centrale ale vieții economice și politice, considerîndu-le ca fenomene ce nu prezintă importanță istorică.

Istoriografia marxistă a epocii s-a ocupat în primul rînd de acțiunea dusă de masele muncitoare sub conducerea P.C.R., direct sau prin mijlocirea organizațiilor de masă legale, conduse de partid. Pentru epoca dictaturii antonesciene și a războiului antisovietic însăși istoriografia marxistă este la începutul cercetării ei.

În studierea aprofundată a perioadei 23 August 1944 — 6 Martie 1945 s-au obținut succese în publicarea unor lucrări și studii care tratează despre pregătirea și înlăptuirea sub conducerea P.C.R. a insurjecției armate, lupta maselor populare organizate și conduse de partidul comunist pentru înlăturarea guvernelor cu majoritate reacționară și instaurarea unui guvern democratic, pentru încheierea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în vederea realizării reformei agrare, pentru sprijinirea frontului antihitlerist. Totuși, avînd în vedere semnificația și importanța acestei perioade în istoria patriei noastre este necesară tratarea mai largă din punct de vedere tematic și generalizarea mai aprofundată a cercetărilor actuale de istorie contemporană a Romîniei.

Cercetarea de către istorici a fost mult înlesnită prin posibilitățile de însușire a ideologiei marxist-leniniste, prin editarea de către partid a numeroase opere ale clasicilor marxism-leninismului. Lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej și documentele de partid editate

în numeroase volume sînt pentru istoricii din țara noastră un îndreptar deosebit de prețios în munca lor de cercetare, de analiză partinică a fenomenelor istorice și de prezentare a acestora. Cunoștințele teoretice și metodologice însușite au dus la alcătuirea competentă a materialelor publicate în ultima vreme.

Cercetările și lucrările istoriografici epocii contemporane umează să trateze încă multiple aspecte ale epocii. Au apărut numeroase articole, studii și referate, dar nu opere de sinteză. Din 1960 au început să apară primele volume ale tratatului de *Istoria Romîniei*, ale cărui ultime volume sînt consacrate epocii contemporane, cînd pe baza întregii munci științifice de pînă acum în acest domeniu se va realiza o imagine cuprinzătoare a întregii istorii contemporane a Romîniei.

AVÎNTUL MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE. CREAREA P.C.R.

DE

C. MOCANU și I. CHIPER

Mișcarea muncitorească — fenomen complex, întruchipînd pe toate planurile existenței și conștiinței sociale noul în dialectica istoriei — este o temă tot mai amplu tratată în istoriografia științifică, marxist-leninistă. În lumina învățăturii lui Marx, Engels, Lenin, care au lăsat geniale modele de analiză istorică a luptei revoluționare proletare, punînd bazele științei despre mișcarea muncitorească, în multe țări, și înainte de toate în Uniunea Sovietică, s-a creat o bogată literatură despre lupta clasei muncitoare, în general, despre perioada avîntului revoluționar internațional de după Marea Revoluție Socialistă din 1917, în special.

Perioadă de adînci lupte social-politice, de profunde schimbări în modul de a gîndi și de a acționa al clasei muncitoare, avîntul revoluționar, care s-a declanșat și în țara noastră în condițiile urmărilor dezastruoase ale războiului imperialist și sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a constituit un obiectiv principal al istoriografiei marxiste din țara noastră, amplu abordat în diferite lucrări.

Începuturile istoriografiei marxist-leniniste asupra perioadei avîntului revoluționar din anii 1917—1921 se găsesc încă în literatura din anii imediat următori creării partidului comunist în mai 1921.

În documente ale P.C.R., în ziare și reviste comuniste și progresiste, în unele broșuri apărute în condițiile grele ale regimului burghezo-moșieresc au fost tratate aspecte ale situației materiale și politice ale luptei maselor în perioada avîntului revoluționar de după 1917, făcîndu-se aprecieri asupra conținutului, esenței fenomenelor respective, reconstituindu-se tabloul evenimentelor. Asemenea articole avînd trăsături istoriografice au apărut, mai ales cu prilejul unor aniversări, în „Socialismul” (organ central al P.C.R., mai 1921 pînă în 1924), în „Știința” ilegală și în „Viața muncitoare” (ziarul sindicatelor unitare), în „Tînărul leninist” (organul central al Uniunii Tineretului Comunist) și în alte materiale

ale propagandei de partid. Articolele la care ne referim¹ înfățișau îndeosebi momentele mai de seamă din anii avântului revoluționar: 13 decembrie 1918, greva generală din 1920, crearea Partidului Comunist din România, diferite probleme generale ale marilor bătălii de clasă din acești ani, demascând totodată cu putere regimul burghezo-moșieresc împilator.

În pofida grelelor condiții din anii dominației exploataților, au fost scrise și lucrări mai mari, în care s-a făcut o analiză mai amplă, mai documentată a unor evenimente muncitorești sau sinteze pe plan mai larg. O primă asemenea lucrare de istorie contemporană care analizează evenimentele cele mai recente pe scară europeană este *Unde duce colaborarea*, publicată în 1921² de Petre Constantinescu-Iași, în condițiile prigoanei declanșată de guvernul averescan după greva generală din octombrie 1920. În această lucrare se analizează succint situația extrem de grea a țărilor Europei în anii de după războiul mondial, se remarcă cu căldură creșterea mișcării revoluționare muncitorești, rolul comuniștilor de pionieri și luptători pentru dreptate. În paginile lucrării se vorbește de caracterul nefast al colaborării neprincipiale (de unde și titlul ei) cu elementele oportuniste de dreapta, susținându-se, cu exemplificări din istoria luptelor de clasă din acea vreme, necesitatea intransigenței revoluționare, a principalității de clasă. Lucrarea prezintă importanță îndeosebi prin faptul că introduce, sub influența răspîndirii ideilor leniniste, în istoriografia română concepția nouă despre istoria contemporană. De aceea autorul adaugă lucrării subtitlul *Pagini de istorie contemporană*.

O altă lucrare este cea dedicată grevei generale: 1920. *Contribuții la istoria socială a României*, întocmită de Mihail Roller³ în 1937, în condițiile intensificării politicii burgheziei de fascizare a țării. Folosind o bogată documentare din presă (la documentele din arhivele de stat nu se putea atunci ajunge), autorul descrie în mod concret procesul creșterii mișcării greviste din România după 1918, culminarea ei cu greva generală din octombrie 1920; prezintă apoi desfășurarea grevei în principalele centre muncitorești ale țării, demască pe liderii reformiști ai Partidului Socialist și ai Comisiei Generale a Sindicatelor care au trădat lupta muncitorimii, subliniază învățămintele grevei pentru organizarea și educarea revoluționară a clasei muncitoare. Datorită condițiilor vitrege în care a fost publicată lucrarea, nu s-a putut vorbi deschis despre însemnătatea experienței grevei generale pentru crearea partidului comunist.

În același timp, în articolele și în broșurile elementelor social-democrate de dreapta evenimentele avântului revoluționar au fost prezentate trunchiat, au fost subapreciate capacitatea și avântul de

¹ Astfel (ca să dăm numai unele exemple): „Socialismul” din 22 octombrie 1922, 19 noiembrie 1922, 10 februarie 1924; „Viața muncitoare” din 16 octombrie 1927, 28 octombrie 1928 etc.

² Cercul de Editură socialistă, București, 1921, 170 p.

³ 1920. *Contribuții la istoria socială a României* (P. Neamț), 1937. Capitole din această lucrare au fost reproduse în culegerca *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. I, Ed. C.C.S., 1957, și Mihail Roller, *Studii și note științifice privind istoria României*, E.S.P.L.P., 1956.

luptă al clasei muncitoare, au fost denigrați militanții cu adevărat revoluționari, comuniștii, din rîndurile mișcării muncitorești¹.

Datorită poziției lor de clasă și a modului idealist cum concepeau istoria, istoricii burhezi au neglijat premeditat tratarea istoriei contemporane, au minimalizat și au falsificat lupta revoluționară a maselor. Totuși în lucrări mai mari consacrate unor probleme ale istoriei politice, și mai ales în lucrări de sinteză, ei au trebuit — în general sub forma unui epilog — să facă loc unor date privind evenimentele revoluționare în timpul și după războiul mondial. Astfel în ultimul volum, al zecelea, al *Istoriei românilor*, Nicolae Iorga, printre multele pagini închinatelor politicii de culise a guvernanților, vieții regelui și altor aspecte nesemnificative, se referă în câteva cuvinte la „revoluția rusă”, masacrul din Piața Teatrului din 1918, la unele greve². Prin modul cum pune problema, în fond justifică reacțiunea, apărarea regimului burghezo-moșieresc. În același chip au tratat Revoluția din Rusia, manifestările revoluționare ale soldaților, ale muncitorilor, și alții care au scris de pe pozițiile vechii istoriografii.

Ca parte integrantă a activității ideologice desfășurate de partid după 23 August 1944, o preocupare de căpetenie a istoriografiei române, îndrumată de partid, a devenit mișcarea muncitorească. S-au studiat cu precădere începuturile mișcării muncitorești, avîntul revoluționar de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, lupta Partidului Comunist din România împotriva fascismului și pregătirii războiului antisovietic etc.

Încă în prima perioadă a revoluției, cînd se dădea bătălia pentru instaurarea, apoi consolidarea puterii populare, din îndrumarea partidului, în scopul de a lămuri și educa masele în spiritul tradițiilor eroice revoluționare, au apărut în „Scînteia” — organul central al P.C.R. —, precum și în alte ziare aflate sub influența partidului comunist, unele articole cu privire la 13 Decembrie, la greva generală, la făurirea partidului comunist și la alte probleme ale luptei revoluționare din perioada de după 1917.

O privire de ansamblu asupra situației Romîniei după primul război mondial, asupra influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a puternicului avînt revoluționar nemaiîntîlnit pînă atunci în țara noastră a realizat în 1947 manualul de *Istoria Romîniei*, elaborat de un colectiv de autori sub conducerea lui Mihail Roller³.

După proclamarea Republicii Populare Romîne, acum 15 ani, prin reorganizarea cercetării științifice și punerea ei pe temelii de granit ale marxism-leninismului, s-au creat condițiile pentru studierea mai amplă și mai documentată a problemelor mișcării muncitorești ale perioadei avîntului revoluționar.

Revista „Studii”, apărută în 1948 ca revistă de știință, filozofie și artă, devenită apoi o revistă numai cu preocupări de istorie, a publicat

¹ Așa au fost de pildă lucrările: I. Moscovic, *Probleme actuale ale mișcării socialiste*, București (1921); C. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, București, 1945; Iosif Gabriel, *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung 1870—1920*, Timișoara, 1928 și altele.

² N. Iorga, *Istoria romînilor*, Ed. Neamul românesc, 1939. Vezi și *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, 1936.

³ Tratarea și aprecierea problemelor avîntului revoluționar au rămas în general aceleași în edițiile din 1952 și 1956.

an de an un număr mai mare de materiale referitoare la istoria contemporană a României, la mișcarea muncitorească, la avântul revoluționar de după 1917. Pe măsura dezvoltării activității de cercetare științifică marxistă în domeniul istoriei, încep să fie publicate articole pe asemenea teme și în revistele de istorie care apar în anii următori: „Studii și cercetări științifice” (Iași), „Studii și cercetări de istorie” (Cluj) — succedată de „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, — în „Revista Arhivelor” (seria nouă), în diferite reviste avînd un profil înrudit cu cel al istoriei: „Cercetări filozofice”, „Probleme economice”, „Studii și cercetări de istoria artei”, „Studii și cercetări de istorie literară și folclor” etc.

Revista „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, apărută în 1955, ocupîndu-se în mod special de istoria mișcării muncitorești, de istoria partidului, aduce o contribuție însemnată în istoriografia noastră. Alături de articole de revistă au început să apară documente¹, culegeri de materiale, precum și lucrări independente mai mari.

Un pas însemnat înainte în cercetarea mai amplă a perioadei avîntului revoluționar, de altfel a întregii istorii contemporane a României, s-a făcut după Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, care a pus în fața istoricilor sarcina de mare răspundere de a elabora cu forțele unui larg colectiv o istorie a României, care să sintetizeze de pe pozițiile învățaturii marxist-leniniste tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să ducă la soluționarea unor probleme de bază ale istoriei patriei, între care problemele istoriei contemporane. Congresul a trasat sarcina de a se alcătui un manual al istoriei partidului care să înarmeze pe oamenii muncii cu cunoașterea tradițiilor revoluționare, să-i înflăcăreze în lupta pentru socialism.

Congresul al III-lea al partidului a apreciat rezultatele pozitive obținute în domeniul istoriei ca parte a realizărilor întregului front ideologic științific, din documentele acestui congres rezultînd noi sarcini însușitoare, care solicită mărirea contribuției istoricilor în opera de desăvîrșire a construirii socialismului în patria noastră.

Ca rod al muncii stăruitoare de studiere a faptelor, de interpretare a acestora în lumina învățaturii marxist-leniniste, în cei 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne s-au făcut încheieri documentate asupra problemelor celor mai de seamă ale perioadei avîntului revoluționar.

De un prețios ajutor pentru istorici au fost aprecierile cu privire la perioada avîntului revoluționar de după 1917 cuprinse în documentele de partid, în materialele congreselor partidului și ale plenarelor Comitetului Central, în articolele și cuvîntările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

O problemă însemnată care a stat în atenția istoriografiei noastre a fost dezvoltarea, demascarea consecințelor dezastruoase ale războiului mondial imperialist, *analiza situației grele economice a țării, a maselor largi populare*, fenomen care a dus la adîncirea contradicțiilor proprii regimului burghezo-moșieresc din România din timpul războiului și după acesta.

¹ În prezentul articol nu ne ocupăm de editarea izvoarelor. Vezi tot în acest număr articolul *Publicarea izvoarelor istoriei contemporane*.

Cîteva lucrări, elaborate în ultimii ani de istorici sau de economiști, se opresc asupra unor aspecte ale stării economiei țării în acest timp, analizînd mai ales întărirea pozițiilor capitalului străin în economia Romîniei. O serie de lucrări și studii¹, arătînd jefuirea de către monopolurile străine a bogățiilor țării, și în primul rînd a petrolului, acapararea pozițiilor capitalului german și austro-ungar de către Anglia, Franța, S.U.A. — „aliați” ai Romîniei în război — au pus în lumină concursul dat de reprezentanții regimului burghezo-moșieresc la înfeudarea țării de către capitalul străin. Căutînd să-și consolideze pozițiile, clasele exploatoare au jertfit, în schimbul unor avantaje proprii, interesele țării, au aruncat greutatea unei economii ruinate, ale haosului financiar, asupra maselor. Burghezia și moșierimea — se arată de către A. Vijoli² — au folosit sistemul monetar pentru ieșirea din inflație și acoperirea nevoilor unui buget suprasolicitat de aparatul represiv și militar al regimului, prin atacarea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Lucrările și studiile amintite au adus o contribuție importantă la cunoașterea unor aspecte ale situației economice a Romîniei după primul război mondial. Mai puțin au fost însă abordate, pînă acum, de istorici și economiști, manifestările crizei economice, concentrarea și centralizarea capitalului în această perioadă, demascarea legiuirilor economice elaborate de guvernele burghezo-moșierești pentru apărarea pozițiilor claselor exploatoare.

Situația deosebit de grea a clasei muncitoare în acești ani a constituit obiectul unor studii speciale³, precum și al unor articole privind diferite aspecte ale luptei maselor muncitoare, desprinzîndu-se concluzia că ea a constituit unul din factorii principali care au ridicat proletariatul la acțiunile revoluționare.

În opoziție cu istoriografia burgheză, istoricii marxști au demascat poziția reacționară a partidelor și guvernelor burghezo-moșierești, trădarea de către ele a adevăratelor interese ale țării, au arătat pentru prima oară rolul mișcării revoluționare, al luptei clasei muncitoare în istoria Romîniei. Istoriografia noastră nouă a dezvăluit, pe o bază documentară temeinică, adevăratele mobiluri — teama de izbucnirea revoluției, ura împotriva

¹ *Contribuții la istoria capitalului străin în Romînia (1918—1933)*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960; Costin Murgescu, *Contribuții la studiul redistribuirii industriei petrolifere a Romîniei între capitaliștii țărilor învingătoare în primul război mondial (1918—1922)*, „Studii”, nr. 1, X (1957); E. Cimponeriu, *Acapararea industriei romîne de către monopolurile străine cu concursul regimului burghezo-moșieresc. Constituirea societății U.D.R. (Uzinele și Domeniile Reșița) după primul război mondial*, „Studii”, nr. 2, XII (1959); E. Munteanu și T. Necșa, *Jefuirea petrolului romnesc de către trusturile imperialiste în anii 1917—1923, în Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a, Ed. Academiei R.P.R., 1954 etc.

² *Sistemul monetar în slujba claselor exploatoare din Romînia*, Ed. științifică, București, 1958 (cap. IV).

³ Manea Mănescu și N. N. Constantinescu, *Situația economică a Romîniei și condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare în perioada premergătoare grevei generale din octombrie 1920*, în *Greva generală din Romînia — 1920*, Ed. politică, București, 1960 și în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5, VI, 1960; N. N. Constantinescu, V. Bozga și I. Puia, *Situația economică a clasei muncitoare din Romînia după primul război mondial pînă în 1920*, în *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961.

tinărilor stat sovietic, poftete anexioniste, diversiunea — care au condus cercurile guvernante române la încheierea rușinoasei păci cu Puterile centrale, transformând țara într-o colonie a Germaniei și Austro-Ungariei¹.

Istoricii marxiști au arătat în lucrările care tratează influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în țara noastră², că această influență s-a manifestat pe fondul condițiilor interne ale României de atunci, al condițiilor economice grele ale maselor populare.

Manifestările avântului revoluționar în România la sfârșitul anului 1917 și în 1918 au constituit obiectul a numeroase cercetări. În monografia 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, V. Liveanu prezintă un tablou încheșat al luptelor revoluționare desfășurate cu intensitate în vechea Românie și în Transilvania după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Lucrarea, realizată pe baza unor îndelungate cercetări, ale căror rezultate, în parte, au fost publicate anterior de autor în unele studii, analizează condițiile în care s-a creat la noi în țară o situație revoluționară, formele ei de manifestare, procesul de clarificare ideologică în mișcarea muncitorească, de însușire a leninismului. Această etapă a luptelor revoluționare este studiată și în monografia, care se referă la o perioadă mai largă, *Despre situația revoluționară din România 1918—1920* de C. Cușnir-Mihailovici³. În lucrare se arată particularitățile situației revoluționare din România, se analizează criza regimului burghezo-moșieresc, maturizarea clasei muncitoare, intensificarea luptei ideologice în focul acțiunilor revoluționare. Cele două monografii prezintă date importante despre creșterea valului grevelor și demonstrațiilor — deși legile reacționare le interziceau — pentru o viață mai bună, o pace dreaptă, contra politicii intervenționiste a guvernului român.

Pătrunderea spiritului revoluționar în armată, unde muncitorii și țărani aflați sub arme și-au manifestat nemulțumirile în diverse forme, inclusiv răscoala, a fost analizată în articole și lucrări speciale⁴, ca și în cadrul monografiilor amintite.

¹ Manualul de *Istoria României*; V. Liveanu, *Armistițiul de la Focșani*, „Studii”, nr. 4, VII (1954); *idem*, *Caracterul antisovietic și antipopular al tratatului de la Buștea (5 martie 1918)* în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1956; *idem*, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Ed. politică, București, 1960, cap. II; *Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, 1961.

² *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*, E.S.P.L.P., București, 1957; P. Constantinescu-Iași, *Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării revoluționare din România în anii 1917—1921*, Ed. științifică, București, 1957; Clara Cușnir-Mihailovici, *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917—1921. Crearea P.C.R.*, Ed. politică, București, 1960; V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, și în alte lucrări și studii.

³ E.S.P.L.P., București, 1955. Pornind de la această lucrare, pe care a îmbunătățit-o și a completat-o cu noi materiale, autoarea a elaborat ulterior monografia *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917—1921. Crearea P.C.R.*

⁴ M. Roller, *Despre răscoala flotei române din decembrie 1917—aprilie 1918 și lupta marinarilor romni pentru apărarea Revoluției din Octombrie în Studii și note științifice privind istoria României*, E.S.P.L.P., București, 1956; I. Toacă, *Din acțiunile revoluționare ale ostașilor armatei burghezo-moșierești (1917—1921)*, „Studii”, nr. 6, XI (1958); A. G. Vaida, N. Birdeanu, *Pavilionul revoluționar la catarg (Din lupta revoluționară a marinarilor romni din anii 1917—1920)*, București, Ed. militară, 1959 etc.

Pe baza cercetării unor arhive interne și din Uniunea Sovietică, ca și a altor surse de documentare, au apărut studii¹ asupra acțiunilor de solidarizare a maselor populare din țara noastră cu Revoluția din Octombrie. Numeroși muncitori și soldați români aflați în Rusia, înțelegând marile transformări revoluționare care aveau loc, s-au încadrat voluntar în Armata Roșie și au participat cu abnegație la lupta împotriva intervențiștilor și albgardiștilor. Studii apărute în Uniunea Sovietică asupra acțiunilor voluntarilor români în regiunea Astrahanului și în Siberia dovedesc că fenomenul este și mai bogat decât a fost prezentat în literatura noastră istorică.

Lucrările publicate în legătură cu 13 decembrie 1918, eroicul episod din istoria mișcării muncitorești², subliniază că 13 decembrie nu a însemnat mormintul mișcării muncitorești, așa cum doreau guvernanții burgheziei și moșierimii.

O realizare importantă a istoriografiei noi o constituie contribuția adusă studierii condițiilor și factorilor care au determinat unirea Transilvaniei cu România în 1918. Istoriografia burgheză, căutînd să acopere caracterul imperialist al participării României la primul război mondial cu vâlul unei frazeologii patriotarde, să ascundă scopurile reale care au determinat burghezia și moșierimea română să intre în război, a atribuit merite false guvernanților burghezi în înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. Avîntul revoluționar care a cuprins popoarele asuprite, — inclusiv masele din Transilvania — din Imperiul austro-ungar, în condițiile înfrîngerii Puterilor centrale în război și a influenței revoluției proletare din Rusia³, a provocat prăbușirea acestui imperiu.

Istoricii marxști au arătat că desăvîrșirea unității naționale a poporului român s-a produs ca rezultat al luptelor revoluționare care au cuprins masele de asupriți din Transilvania, sub influența Marii Revoluții

¹ În afară de unele lucrări menționate mai înainte, această problemă a fost abordată de Gh. Unc, *Solidaritatea maselor muncitoare din România cu Rusia Sovietică (1918—1920)*, An. I.I.P., nr. 1—2, VI, 1960; R. Deutsch, *Despre activitatea unor grupe revoluționare românești pe teritoriul Rusiei sovietice — 1918—1921*, An. I.I.P., nr. 5, III, 1957, precum și *Din activitatea și lupta grupurilor revoluționare români din Rusia pentru apărarea puterii sovietice (1917—1920)* în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1962; J. Gáll, *Transilvănenii în mișcarea revoluționară a prizonierilor din Rusia (1917—1919)*. „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tom. I—II, 1958—1959. Publicarea amintirilor foștilor voluntari români din Armata Roșie (*Amintiri despre Marele Octombrie*, E.S.P.L.P., București, 1957; *Sub steagul lui Octombrie. Din amintirile prizonierilor care au luat parte la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și la războiul civil*, Cluj, 1957; vezi și An. I.I.P., nr. 4, 1957) au contribuit la cunoașterea mai deplină a faptelor de solidaritate cu Puterea Sovietică.

² *Patruzeci de ani de la luptele din 13 decembrie 1918—1958*, Ed. politică, București, 1958; V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*; vezi și V. Liveanu, *Cu privire la evenimentele din 26 (13) decembrie 1918*, „Studii”, nr. 1, XI (1958); *idem*, *Mișcarea muncitorească din București în anii 1917—1921*, „Studii”, nr. 5, XII (1959); C. Cușnir-Mihalovici, *op. cit.*; *idem*, *Evenimentele de la 13 decembrie 1918*, „Studii”, nr. 6, XI (1958); Gh. Unc și C. Mocanu, *O pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră: 13 decembrie 1918*, An. I.I.P., nr. 1, V, 1959.

³ L. Bányai, *Ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania*, în *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*; V. Chereșteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tom. I—II, 1958—1959 etc.

din Octombrie. În lucrările publicate pe această temă¹ au fost demascate interesele hrăpărețe, poziția îngustă de clasă, de pe care burghezia română a privit problema unirii Transilvaniei cu România; s-au scos în evidență acțiunile revoluționare ale maselor din Transilvania care au dus la înlăturarea autorităților locale ale monarhiei austro-ungare, la cucerirea unor drepturi și revendicări, poziția înaintată patriotică a aripii revoluționare a mișcării muncitorești față de desăvîrșirea unității naționale. Dorința fierbinte a maselor de a se realiza unirea în cadrul unei republici, a unui regim democratic, nu s-a putut realiza datorită manevrelor burgheziei și social-democraților reformiști care urmăreau ca unirea să se înfăptuiască în cadrul regimului burghezo-moșieresc. Lupta maselor din Transilvania n-a încetat însă, în focul ei întărindu-se prietenia dintre poporul român și minoritățile naționale². Istoriografia noastră nouă a subliniat că unirea Transilvaniei cu România reprezintă un act progresist, care răspundea unei vechi năzuințe și lupte a poporului român, că desăvîrșirea unității naționale a adus întregul nostru popor într-un front de luptă comun pentru eliberarea socială, pentru o Românie democratică.

Evenimentele revoluționare din anul 1919, șirul mișcărilor greviste din acest an, au fost tratate în lucrările cu privire la întreaga perioadă a avîntului revoluționar, în lucrările de sinteză. Ele au constituit însă numai parțial obiectul unor studii speciale³, unele laturi ale mișcării revoluționare din anul 1919 nefiind încă studiate suficient.

Lupta minerilor din Valea Jiului între anii 1917—1920, studiată pe baza unui variat material documentar, în parte inedit, a constituit obiectul unui articol apărut recent⁴. Un alt studiu, apărut tot de curînd, aduce contribuții la cunoașterea luptei muncitorilor din Reșița în perioada avîntului revoluționar⁵.

Mișcarea sindicală din România a luat un mare avînt în anii 1917—1921. Date importante asupra activității sindicatelor în această perioadă a prezentat V. Liveanu⁶.

¹ Acad. C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Chereșteșiu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, „Studii”, nr. 6, XI, 1958; *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1960; V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*.

² V. A. Varga, *Din istoria solidarității revoluționare a maselor populare române și maghiare din Transilvania în anul 1919 în Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*.

³ E. Ciurea, în *Greva muncitorilor petroliști din Valea Prahovei (iulie-august) 1919*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, Ed. C.C.S., 1957, studiază greva petroliștilor, care a fost, prin numărul participanților și consecințele ei, cea mai mare grevă din țara noastră de pînă atunci. Date noi despre mișcarea grevistă din 1919—1920 au adus T. Lungu și S. Columbeanu în *Contribuții la studiul mișcării greviste din România în anii 1919—1920*, „Studii”, nr. 5, X (1957); A. Roman, *Caracterul luptelor greviste din România (1919—martie 1920)*, în *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*.

⁴ M. Kertesz și Gr. Chiriță, *Momente din luptele minerilor din Valea Jiului în anii 1917—1920*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

⁵ E. Cimponeriu, *Din lupta muncitorilor reșițeni în anii avîntului revoluționar (1917—1921)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

⁶ *Aspecte ale avîntului mișcării sindicale din România sub influența imediată a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917—1922)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România*, Ed. C.C.S., 1958.

Istoriografia noastră marxistă a obținut succese și în studierea luptei țăranilor pentru pământ în perioada avântului revoluționar. Manifestări ale luptei țăranilor au făcut obiectul unor articole bazate în general pe material documentar inedit¹. Un studiu referitor la activitatea militanților revoluționari la sate, la influența acțiunilor muncitorilor asupra luptei țăranilor abordează unul din aspectele importante ale problemei². Au apărut câteva studii în care se analizează politica guvernanților români sub presiunea valului revoluționar, încercările lor pentru împiedicarea unirii luptei țăranilor cu marile acțiuni ale proletariatului. Demascînd politica burgheziei și moșierimii față de problema agrară, arătînd cauzele și scopul reformelor burgheze dintre anii 1917—1921, caracterul ciuntit—prin conținutul și modul ei de aplicare — al reformei agrare din 1921, aceste studii³ au merite, atît în ceea ce privește aducerea unor materiale documentare noi în circuitul științific, cît și prin interpretarea dată fenomenelor cercetate. Cu toate acestea, atît aceste studii, cît și cele citate mai sus referitoare la acțiunile țăranimii nu pot suplini lipsa unor cercetări mai largi, a unei lucrări de sinteză⁴ care să cuprindă sub toate aspectele lupta țăranilor, problema agrară în perioada avântului revoluționar.

În lucrările de istorie—care privesc întreaga perioadă sau numai unele aspecte, unii ani—se remarcă conturarea tot mai distinctă a ideii transformării revoluționare a partidului socialist într-un partid revoluționar, comunist. Cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la greva generală din 1920, în istoriografia noastră s-a tratat amplu această grevă care a fost cea mai mare acțiune de masă a clasei muncitoare din România de pînă atunci, fenomen de o deosebită însemnătate în istoria țării noastre, în mișcarea muncitorească. A fost publicată monografia *Greva generală din România — 1920*, au apărut studii, lucrări care au tratat, pe baza cercetării unui mare număr de documente din arhive și din presă, diferite aspecte ale luptei de clasă, legate de greva pe întreaga țară din toamna anului 1920.

¹ T. Lungu și M. Rusenescu, *Acțiuni de luptă ale țăranimii din România între 1917—1921*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961); I. Kovacs, *Date cu privire la lupta țăranimii din Transilvania în toamna anului 1918*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tom. I—II, 1958—1959; Aurel Corui, *Lupta țăranimii bănățene pentru pământ și libertate sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, „Revista Arhivelor”, seria nouă, nr. 2/1960.

² Fl. Dragne, *Momente din activitatea desfășurată la sate de militanții aripii revoluționare a mișcării muncitorești în frunte cu grupurile comuniste*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

³ T. Lungu, *Poziția partidelor politice din România față de problema agrară între anii 1913—1921*, „Studii”, nr. 2—3, IX (1956); I. Grămadă și V. Popovici, *Reformele făcute de regimul burghez-moșieresc din România sub presiunea avântului revoluționar al maselor populare între anii 1917—1923*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I; Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1956, cap. I; T. Lungu, *Reforma agrară din 1921 pe unul din marile latifundii din nordul Moldovei*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

⁴ Un colectiv al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. întocmește în prezent o astfel de lucrare atît de necesară.

În monografia menționată și într-o serie de studii privind mișcarea grevistă premergătoare¹ se arată că exploatații, îngrijorați de creșterea mișcării revoluționare de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și zdruncinați de avântul luptei maselor muncitoare, au fost nevoiți să satisfacă unele revendicări. Cu timpul însă burghezia a reușit să-și consolideze întrucâtva regimul politic, în condițiile când pe plan extern fuseseră înăbușite revoluția proletară din Ungaria și alte puternice bătălii revoluționare din Europa, iar Rusia Sovietică se afla într-o situație grea ca urmare a intervenției contrarevoluționare. Începând din primăvara anului 1920, precizează istoricii menționați, guvernul burghezo-moșieresc a trecut la contraofensivă împotriva muncitorimii; imediat după venirea la putere, guvernul Averescu a început să ia măsuri de stăvilire a mișcării muncitorești, de lichidare a grevelor, a întrunirilor, de suprimare a cuceririlor obținute de masele muncitoare în urma luptelor lor revoluționare anterioare. Analiza numeroaselor documente a arătat că ofensivei guvernului, clasa muncitoare i-a răspuns printr-o luptă și mai dîrză, printr-o luptă grevistă care a crescut rapid, seria de greve generale pe ramuri, pe orașe sau regiuni ale țării culminând cu greva pe întreaga țară.

Plecînd de la aprecierile de partid și analizînd un mare număr de mărturii istorice din presă, arhive sau provenind din amintiri ale participanților, în monografia despre greva generală și unele studii cuprinse într-un număr special al „Analelor Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, precum și în alte reviste² s-a stabilit că izbucnirea și desfășurarea grevei generale se prezintă, în ansamblul ei, ca un proces complex de creștere și descreștere. După ce a început la 20—21 octombrie (izbucnirea ei fiind grăbită de începerea grevei ceferiștilor), greva generală a cunoscut în primele 3—4 zile o extindere rapidă, după care urmează o ușoară descreștere, cînd — în urma circulării dată la 28 octombrie de Comitetul Executiv al partidului socialist dominat de reformiști — intensitatea grevei a scăzut brusc, ea continuînd însă în unele locuri pînă în primele zile sau chiar pînă la jumătatea lunii noiembrie. Cei aproape 400 000 de muncitori din întreaga țară care au părăsit lucrul au intrat în luptă pentru interesele lor fundamentale, pentru a impune satisfacerea unor revendicări politice și economice de primă însemnătate, împotriva politicii intervenționiste, antisovietice a guvernului burghezo-moșieresc.

¹ C. Mocanu, *Mișcarea grevistă din 1920, premergătoare grevei generale*, An. I.I.P., nr. 1, 1960; S. Davicu, D. Boțescu, L. Eșanu, *Acțiuni ale muncitorilor din Moldova premergătoare grevei generale din octombrie 1920*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, fasc. 2, 1960; I. M. Oprea, *Mișcarea muncitorilor din porțile României în perioada premergătoare grevei generale din 1920*, „Studii”, nr. 5, XIII (1960).

² P. Constantinescu-Iași, *Greva generală din 1920*, „Analele Academiei R.P.R.”, vol. X, 1960, București, 1962; V. Liveanu, *40 de ani de la greva generală din 1920*, „Lupta de clasă”, nr. 10 /1960; C. Mocanu, *Greva generală din 1920*, „Studii”, nr. 5, XIII (1960); *idem*, *Participarea muncitorilor din București la greva generală*, An. I.I.P., nr. 5/1960; V. Gh. Ionescu, *Desfășurarea grevei generale din octombrie 1920 în Valea Prahovei*; L. Vajda, L. Fodor, V. Marin, F. Pircălab, *Greva generală din octombrie 1920 în Transilvania*; S. Davicu, D. Boțescu, L. Eșanu, *Aspecte ale grevei generale din octombrie 1920 în Moldova*, toate în ultima revistă citată; Al. Toth și M. Găspăruș, *Participarea muncitorilor mineri din Valea Jiului la greva generală din 1920*, „Studii”, nr. 5, XV (1960).

În focul luptei, muncitorimea s-a manifestat ca o clasă conștientă de rolul ei istoric.

Lucrările recente de istorie despre greva generală au arătat că înfrângerea grevei generale s-a produs datorită, în primul rînd, trădării elementelor oportuniste care s-au aflat în conducerea partidului socialist și a sindicatelor. S-a demonstrat, pornindu-se de la aprecierea dată de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, că experiența grevei din toamna anului 1920 a arătat mai mult ca oricînd necesitatea unui partid de tip nou, comunist, capabil să conducă la victorie lupta clasei muncitoare, a întregului popor muncitor. Greva generală a fost un însemnat pas înainte pe drumul clarificării ideologice, problemă care, mai mult sau mai puțin direct, s-a aflat în fața mișcării muncitorești încă de la începutul avîntului revoluționar.

Lupta de clarificare ideologică a constituit o problemă principală care a fost abordată aproape în toate lucrările privitoare la avîntul revoluționar. Acest lucru reiese în mod deosebit pentru anul 1918 din monografia lui V. Liveanu, din lucrarea Clarei Cușnir-Mihailovici asupra situației revoluționare dintre anii 1917—1921, precum și din mai multe articole pe această temă publicate în reviste de diferiți autori¹.

Istoricii au arătat că imediat după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, în condițiile interne caracterizate prin înrăutățirea situației maselor, prin radicalizarea rapidă a luptei lor și, înainte de toate, a luptei clasei muncitoare, în partidul socialist s-a desfășurat încă la sfîrșitul anului 1918 o intensă activitate ideologică, succesele aripilor de stînga, în frunte cu grupurile comuniste, reflectîndu-se în Declarația de principii (programul) adoptată atunci. După 13 decembrie elementele înaintate din mișcarea muncitorească au dus o și mai dîrză luptă pentru demascarea oportunismului, reformismului, pentru rîspîndirea mai largă și însușirea leninismului. În timpul ce a urmat creării Internaționalei Comuniste, în martie 1919, activitatea pentru afilierea partidului la Internațională a devenit o latură, o parte componentă a luptei interne de clarificare ideologică, o lozincă mobilizatoare. În lucrările mai recente se arată că tot mai mulți membri ai partidului, și nu numai elemente izolate, îmbrățișau ideile luminoase ale leninismului (deși multe nu erau înțelese atunci încă în deplina lor profunzime), ideea afilierii, a încadrării partidului muncitorilor din România în familia partidelor comuniste, consecvent revoluționare. Deși cu zigzaguri, anul 1920 reprezintă o creștere în acest sens. Încă înainte de greva generală muncitorii cereau un partid comunist, marxist-leninist, ceea ce remarcă într-un articol „Lupta de clasă”, organul secțiunii din București a partidului socialist. Greva generală, prin experiența ei, a ridicat lupta de clarificare ideologică în țara noastră

¹ Mihail Roller, *Avîntul mișcării revoluționare în România după primul război mondial (1917—1923)*, „Lupta de clasă”, nr. 5, 1950; Lucia Mureșan, *Aspecte din lupta ideologică dusă în mișcarea muncitorească din țara noastră în perioada 1917—1921, sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, „Cercetări filozofice”, nr. 5, 1957; C. Mocanu, A. Mosco, *Începuturile răsplîndirii leninismului în România*, An. I.I.P., nr. 2, 1959; C. I. Gulian și Cernea Mihail, *Victoria leninismului în gîndirea și practica social-revoluționară din România*, „Cercetări filozofice”, nr. 2, 1960; V. Liveanu, *Momente din lupta aripilor revoluționare a mișcării muncitorești pentru crearea Partidului Comunist din România*, „Studii”, nr. 1, XV (1962) etc.

pe o treaptă mai înaltă. Studiile închinat grevei generale subliniază, pe temeiul faptelor, schimbările, urmările pe care le-a avut apriga încețtare de clasă din toamna anului 1920. Mai recent această problemă este analizată de Titu Georgescu în lucrarea asupra însemnătății grevei generale în lupta clasei muncitoare pentru crearea partidului comunist¹. Cercetările au permis istoricilor să privească mai complet, multilateral, procesul complex de clarificare ideologică, să evidențieze lupta, contribuția, simțămintele maselor muncitoare; să stăruie tocmai pe o latură deosebit de principală, și anume pe aceea care arată că *făurirea partidului comunist este rodul luptei maselor*, a majorității membrilor partidului socialist, a aripii de stînga care se lărgea și se întărea neconținut în partid.

În desfășurarea luptei pe tărîm ideologic, imediat după greva generală, se arată pe baza unui nou și mai complet material documentar în lucrările la care ne referim în legătură cu această problemă că direcția principală a luptei aripii de stînga a fost demascarea poziției profund oportuniste, trădătoare, de fățișă complicitate cu guvernul averescan a elementelor de dreapta, fără a se scăpa însă din vedere faptul că întotdeauna elementele cele mai înaintate din partid, devotate cauzei clasei muncitoare au luptat principial și împotriva centristilor, care, mai ales în această perioadă, se mascau sub formula „unitaristă”. După consiliul general întrunit la 30 ianuarie — 3 februarie 1921 cînd elementele de dreapta au părăsit partidul pășind pe calea criminală a scindării politice a clasei muncitoare, comuniștii au trebuit să-și îndrepte ascuțișul luptei lor ideologice-politice asupra centristilor, continuînd însă lupta pentru demascarea trădătorilor de dreapta, militînd pentru apărarea, menținerea unității clasei muncitoare. În lucrările dedicate acestei probleme, este exprimată dialectica lucrurilor, interacțiunea dintre curențele cristalizate în rîndurile partidului socialist, în mișcarea muncitorească din acel timp, analiza schimbării raportului de forțe dintre aceste curențe în favoarea aripii de stînga, a comuniștilor, pe măsură ce erau înțelese tot mai bine ideile revoluționare leniniste, pe măsură ce înseși frămîntările pentru clarificarea ideologică se adînceau în rîndurile masei mari a muncitorilor. Conferința din 3—6 martie 1921 a grupurilor comuniste întrunită la Iași, a cărei desfășurare a fost prezentată într-un articol în 1956², precum și în alte lucrări cu teme mai largi, a confirmat succesele aripii de stînga și a prilejuit luarea de măsuri concrete pentru pregătirea Congresului partidului, convocat pentru 8 mai 1921.

În toate lucrările de istorie care analizează în ansamblu perioada avîntului revoluționar sau etapa de după greva generală se subliniază însemnătatea istorică a creării Partidului Comunist din România la Congresul din mai 1921. De o deosebită importanță și mare ajutor pentru cercetările istorice asupra acestui măreț eveniment din istoria poporului

¹ *De la greva generală la crearea P.C.R.*, Ed. științifică, 1962; vezi și articolul *Urmările grevei generale din octombrie 1920*, An. I.I.P., nr. 5, 1960, text cuprins cu unele modificări și în *Greva generală din România — 1920*.

² S. Davicu, *Conferința de la Iași a grupurilor comuniste din România un moment de seamă în lupta pentru făurirea P.C.R. (martie 1921)*, An. I.I.P., nr. 3, 1956; vezi și *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*.

nostru sînt aprecierile tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej cu privire la condițiile și importanța creării partidului comunist, făcute cu prilejul celei de a 40-a aniversări a P.C.R.

Articolele publicate cu prilejul glorioasei aniversări a partidului în „Analele institutului de istorie a partidului” în „Studii”, „Cercetări filozofice”, „Revista Arhivelor” și în alte reviste au relevat creșterea avîntului revoluționar din România între anii 1917–1921, ascuțirea luptei ideologice în sînul partidului socialist, *lupta pentru crearea partidului de tip nou, desfășurarea primului Congres al partidului, numeroase aspecte din lupta P.C.R. pentru organizarea și conducerea maselor pe drumul luptei revoluționare, pentru socialism.*

Clara Cușnir-Mihailovici, sintetizînd ceea ce s-a scris pînă în 1961 în această problemă și aducînd unele date noi, înfățișează în lucrarea *Mișcarea revoluționară din România în anii 1917–1921. Crearea Partidului Comunist din România*, tabloul luptei intense duse de elementele înaintate, comuniste, de masele populare pentru înțelegerea realităților din România de după primul război mondial, subliniază necesitatea obiectivă a creării partidului consecvent revoluționar al proletariatului și se ocupă, în ultima parte a lucrării, de modul concret cum a fost făurit partidul comunist. Lucrarea subliniază importanța istorică a întemeierii partidului comunist, marea sa menire istorică în viața poporului.

Ideea fundamentală că un asemenea partid de tip nou a putut fi înfăptuit numai în urma unui îndelungat proces istoric, el plămădindu-se în întreaga perioadă a avîntului revoluționar, este evidențiată — în afară de lucrările și studiile menționate — și în alte articole¹. Ocupîndu-se în mod special de desfășurarea lucrărilor Congresului din mai 1921, pe baza unor noi mărturii, unele articole publicate în ultimul timp² subliniază că în timpul congresului a ieșit în evidență spiritul de luptă politică, de intransigență revoluționară a majorității covârșitoare a delegaților care, spre deosebire de centristi, au luat poziție fermă pentru transformarea partidului socialist într-un nou partid, comunist, pentru afilierea partidului la Internaționala Comunistă. De la primii săi pași, partidul comunist, însuflețit de dragostea fierbinte față de popor, a luptat neobosit pentru libertate și o viață nouă. „Astăzi — relevă tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în *Raportul prezentat cu prilejul aniversării a 40 de ani de la întemeierea partidului* — putem aprecia în perspectivă istorică uriașa însemnătate pe care a avut-o în viața clasei muncitoare și a întregului popor acest mare eveniment. A început o etapă nouă în lupta proletariatului și a maselor muncitoare. În fruntea lor se află acum un conducător devotat pînă la capăt cauzei dezrobirii celor

¹ Acad. Mihail Roller, *Avîntul revoluționar al maselor populare din România în anii 1917–1921. Crearea Partidului Comunist Român*, An. I.I.P., nr. 6, 1957; acad. Petre Constantinescu-Iași, *Formarea Partidului Comunist din România*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961); acad. George Călinescu, *O istorie eroică*, „Studii de istorie literară și folclor”, nr. 2, 1961.

² Gheorghe Stoica și Fl. Dragne, *Primul congres al P.C.R. (8–12 mai 1921)*, An. I.I.P., nr. 1–2, 1961; V. Livcanu, *Date privind pregătirea și desfășurarea Congresului I al Partidului Comunist din România*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

ce muncesc, hotărît să ducă pînă la victorie lupta poporului pentru eliberarea lui din orice exploatare și asuprire”¹.

Articolul de față nu a cuprins și nici nu putea cuprinde întreaga literatură istorică a perioadei avîntului revoluționar din anii 1917—1921. Volumul mare al acestei literaturi constituie o contribuție importantă adusă de cercetătorii perioadei amintite la patrimoniul istoriografiei romîne din ultimii 15 ani. Orientată pe liniile fundamentale ale necesităților frontului ideologic-științific, îndrumată pas cu pas de partid, istoriografia marxistă din patria noastră are largi și reale posibilități de a-și lichida deficiențele, de a răspunde cerințelor mereu crescînde. Ca și pentru alte perioade, în lucrările de istorie privind anii puternicului avînt revoluționar desfășurat sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie nu s-a mers în aceeași măsură cu adîncirea, interpretarea teoretică a faptelor, cu tratarea cît mai completă a legității fenomenelor. Într-o serie de studii a mai predominat încă descrierea evenimentelor la suprafață fără a se pătrunde cît mai mult în esența lor. Istoria ca știință are ca preocupare cercetarea legilor fenomenelor care-i fac obiectul, să opereze cu noțiuni, concepte, cu definiții al căror conținut, în dezvoltarea lor, trebuie stabilit cît mai bine.

Lucrările privind perioada de care ne-am ocupat arată că preocuparea istoricilor de a trata fenomenele mișcării muncitorești în conexiunea deplină a istoriei patriei, deși crescîndă în ultimul timp, este inegală de la studiu la studiu și, în general, necesită încă eforturi pînă la o tratare cît mai corespunzătoare. O introducere în situația social-economică a țării înaintea tratării problemelor respective din mișcarea muncitorească, așa cum se face adesea, nu este întotdeauna rezolvarea cea mai nimerită pentru analizarea științifică a înseși fenomenelor cercetate. În studiile concrete nu se observă că autorii ar fi urmărit dialectica complexă (și de cele mai multe ori chiar complicată) a raporturilor de interdependență, de legătură, bunăoară, între condiții și cauze, între cauză și efect, între necesar și întimplător etc. Or, tocmai aprofundarea cercetărilor în acest sens dă istoricului posibilitatea de a privi întotdeauna mișcarea muncitorească în legăturile ei multiple, permanente — mai mult sau mai puțin directe — cu totalitatea fenomenelor structurii și suprastructurii, ale existenței și conștiinței sociale.

Lipsa de preocupare față de cercetarea istoriei universale, a cărei parte integrantă este istoria patriei noastre, constituie un minus și al istoriografiei perioadei avîntului revoluționar de după 1917. În literatura noastră există studii privind influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a altor evenimente revoluționare, privind solidaritatea manifestată de oamenii muncii din România cu Rusia Sovietică, cu revoluția proletară din Ungaria. Acestea nu pot suplini însă lipsa studiilor de istorie universală, de mișcare muncitorească internațională. Istoria, prin esența ei fiind universală, permite și cere asemenea studii; totodată

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 432.

necesitatea educării internaționaliste a maselor muncitoare solicită de asemenea lărgirea în acest sens a cîmpului de cercetare științifică.

O serie de probleme importante ale perioadei avîntului revoluționar nu au stat suficient în atenția istoricilor. Puțin s-a scris despre situația și mișcarea țărănimii asuprite, despre alte categorii sociale care într-un fel sau altul sufereau oprimarea regimului reacționar și erau atrase de lupta pentru democrație și o viață mai bună. Incomplet și accidental au fost tratate și probleme importante, cum sînt criza politică a regimului burghezo-moșieresc cu toate manifestările ei în perioada avîntului revoluționar, politica externă dusă de exponenții claselor exploatoare în acești ani. Aceste probleme — din care unele au intrat în preocuparea cercetării științifice — este necesar să-și găsească rezolvarea din partea istoricilor.

În știința istorică de la noi se fac mereu pași înainte. Îndrumați de partid, istoricii realizează noi lucrări, sinteze cuprinzătoare, la un nivel ideologic-științific tot mai înalt, completează mărețul tablou al istoriei luptei revoluționare.

PERIOADA STABILIZĂRII RELATIVE A CAPITALISMULUI

DE

M. C. STĂNESCU

După perioada de criză economică și politică a capitalismului și de avânt revoluționar din anii 1917—1922, în România, ca și în celelalte state burgheze, a urmat o perioadă de stabilizare relativă. Această redresare parțială a economiei s-a bazat pe refacerea distrugerilor pricinuite de război, pe ofensiva contra cuceririlor obținute de oamenii muncii în timpul avântului revoluționar, pe acordarea de sprijin financiar de către țările imperialiste în vederea transformării României într-un avantpost contra U.R.S.S., pentru subordonarea economică și politică a țării.

Procesul stabilizării relative a cuprins țara noastră încă din 1922, statornicindu-se îndeosebi din 1923. În luna ianuarie 1922, o dată cu venirea la putere a partidului liberal, se pune capăt pentru un timp instabilității guvernamentale¹ și se iau o serie de măsuri care înlătură, în mare parte, dezorganizarea economiei, provocată de război. Vremelnice pozițiile economice și politice ale claselor exploatatoare se consolidează. În schimb pentru masele muncitoare, acei ani au înregistrat o și mai mare accentuare a exploatării. Nivelul de trai al oamenilor muncii s-a menținut foarte scăzut; salariile, micșorate prin tot felul de amenzi și impozite, rămăseseră mult în urma prețurilor mereu crescînde ale bunurilor de consum; un însemnat număr de muncitori deveneau șomeri.

Pe plan politic, burghezia a trecut la o serie de măsuri represive cu scopul de a distruge mișcarea muncitorească și, în primul rînd, Partidul

---

¹ Între 1922—1928 s-au succedat următoarele guverne: ianuarie 1922—februarie 1926 un cabinet I.I.C. Brătianu; în 1926 a venit un cabinet Averescu instalat cu sprijinul liberalilor, care s-a menținut numai un an (30 martie 1926—iunie 1927). A urmat un cabinet prezidat de B. Știrbey (4—22 iunie 1927) și încă două cabinete liberale (22 iunie—24 noiembrie 1927, I. I. C. Brătianu, și 24 noiembrie 1927—16 noiembrie 1928, Vintilă Brătianu), iar la sfîrșitul anului 1928 a venit la guvern un cabinet format de partidul național-țărănesc.

Comunist din România. Comuniștii, activiștii sindicatelor revoluționare, muncitorii înaintați erau aspru persecutați, urmăriți și arestați.

Trecut în adîncă ilegalitate în 1924, P.C.R. și-a reorganizat activitatea pe baze ilegale și a continuat să conducă mișcarea muncitorească din întreaga țară care, în acele condiții, a intrat într-o perioadă de reflux revoluționar. Luptele duse de clasa muncitoare în perioada stabilizării au îmbrăcat mai mult un caracter economic, de apărare a cuceririlor smulse în timpul avîntului revoluționar. Exploatarea nemiloasă, teroarea brutală, dezlănțuită de cercurile guvernante au determinat ridicarea la luptă, pe diferite căi, a clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare și a altor pături care sufereau consecințele întocmirii nedrepte a orînduirii capitaliste.

Cu privire la activitatea partidului comunist și a rolului său istoric au apărut în ziarul „Socialismul” două cicluri de articole de P. Constantinescu-Iași : „Partidele politice și comunismul” în februarie-martie 1922 și „Muncitorimea romînă și comunismul” în martie-aprilie 1922, iar referitor la lupta P.C.R. împotriva constituției din 1923 același autor a publicat în „Socialismul” (17 iulie—16 noiembrie 1922) un ciclu de 19 articole sub titlul „Reforma Constituției”, cit și lucrarea *Reforma Constituției. Studii istorico-juridice*, Bîrlad 1923, în care după o analiză critică a constituțiilor din trecut și a diferitelor proiecte de constituție de-atunci, autorul expune principiile constituției „Republicii Sovietelor”.

Perioada stabilizării relative a fost studiată cu totul tangențial și neștiințific de către istoricii burgheziei.

Această perioadă constituie azi obiectul a numeroase și documentate studii de analiză, care au dus la concluzii importante cu privire la istoria patriei noastre în acei ani frămîntați, au precizat o serie de caracteristici ale acestei perioade, au relevat rolul luptei maselor conduse de partid, contra exploatării și asupririi, pentru un trai mai bun. În materialele publicate despre perioada stabilizării, scrise în anii regimului democrat-popular, cercetătorii au fost călăuziți de ideile învățaturii marxist-leniniste, au folosit documentele P.C.R., ca și rapoartele prezentate de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care aduc o contribuție de seamă la studierea istoriei mișcării muncitorești și a patriei.

În aceste materiale sînt reflectate o serie de probleme importante : politica cercurilor guvernante de întărire a pozițiilor economice ale grupărilor din jurul liberalilor, concretizată prin luarea a numeroase măsuri reacționare de ordin politic ; situația mișcării muncitorești în acea perioadă ; lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor clasei muncitoare ; măsuri organizatorice de întărire a P.C.R., a U.T.C., a sindicatelor unitare etc. ; larga mișcare grevistă, desfășurată între 1923 și 1928 de către muncitorimea din România, sub conducerea partidului comunist.

Abordate pentru prima dată după 23 August în cuvîntări și rapoarte ale conducătorilor de partid și ale unor vechi militanți ai mișcării muncitorești, problemele de istorie a Romîniei din anii 1923—1928 au fost analizate sintetic pe baze științifice într-o serie de lucrări cuprinzătoare,

ca și în broșuri și publicații de specialitate¹. În elaborarea și publicarea de materiale cu privire la istoria țării noastre în general și la aceea a mișcării muncitorești în special un rol important l-a avut Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

Aceste materiale, cât și alte studii publicate ulterior demonstrează că, regimul burghezo-moșieresc a dus o politică reacționară, îndreptată împotriva intereselor maselor. Pe plan extern, guvernării români au întărit alianțele militare și politice cu celelalte țări capitaliste (Franța, Anglia, S.U.A., Polonia) al căror scop era pregătirea războiului antisovietic.

Criza politică ce cuprinsese întreaga viață de stat avea la bază lupta acerbă dintre diferite grupări ale burgheziei și moșierimii pentru acapararea și menținerea puterii în scopul îmbogățirii lor pe spinarea maselor. Aspecte ale vieții politice din acea vreme sînt oglindite și într-un studiu scris de Th. Necșa care se referă la criza dinastică din anii 1926—1930. Deși nu folosește un material arhivistic bogat, autorul reușește să prezinte, în linii mari, cauzele care au dus la declanșarea acestei crize, să demaște tirgul ce a avut loc între diferitele partide politice, tirg care urmărea cîștigarea de către fiecare din grupări, prin susținerea regentei sau reîntoarcerea lui Carol, a cît mai multor avantaje politico-economice². Pînă la urmă, Carol a venit în țară și a obținut tronul cu sprijinul puterilor apusene, care urmăreau întărirea monarhiei în România, instaurarea unei dictaturi de tip fascist în vederea pregătirii războiului antisovietic și crearea de condiții cît mai avantajoase capitalului străin.

Burghezia romînă a fost gata să sprijine clasele exploatoare din țările vecine, atunci cînd acestea erau amenințate de valul luptei maselor. Într-un studiu semnat de A. Pațica, G. S. Ardeleanu și A. Egyed, bazat îndeosebi pe ecoul din presă, se vorbește despre graba cu care guvernarea romîni s-au oferit să „sară în ajutor” pentru a se pune capăt insurecției din Bulgaria, izbucnită în 1923. Articolul pune în lumină ecoul ce l-a avut acest eveniment în presa de partid, care a apreciat just această ridicare hotărîtă la luptă a poporului bulgar, sub conducerea P.C.B.³

Cercetările au subliniat cîrdășia cu exploatorii din alte țări, adesea marcată prin diverse formule așa-zis noi care tindeau nu la înlăturarea capitalului străin, ci la creșterea mai accentuată a profiturilor capitaliștilor autohtoni. Ajunși la guvern, liberalii, care aveau în spatele lor marea finanță, au lansat formula politică a „refacerii” economice a țării „prin noi înșine”, adică cu „forțe proprii”. Prin această manevră ei nu urmăreau de fapt apărarea intereselor naționale, smulgerea țării din înrobirea capitaliștilor străini, ci, fiind cea mai puternică grupare a burgheziei, căuta să-și

¹ Lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor muncitoare în perioada stabilizării relative a capitalismului 1923—1928, E.S.P.L.P., București, 1956; N. Goldberger, Lupta Partidului Comunist din România în perioada stabilizării relative a capitalismului, 1923—1929, E.P.L.P., 1952.

² Criza dinastică din 1926—1930, „Studii”, nr. 6, X (1957).

³ Despre răscoala antifascistă din Bulgaria (1923) și ecoul ei în presa contemporană din România, în Studii și referate privind istoria României, partea a II-a, Ed. Academiei R.P.R., 1954.

asigure pentru ea cele mai mari beneficii. Lozinca „prin noi înșine” nu era în fond decât o frază demagogică cu ajutorul căreia național-liberalii căutau să-și acopere trădarea națională și colaborarea cu capitalul străin în condiții cât mai avantajoase pentru ei.

O expresie vie a demagogiei deșănțate a național-liberalilor a constituit-o legea minelor din anul 1924. În studiile întocmite de A. Roman¹ și S. Mihai², în legătură cu acest eveniment, se dezvăluie caracterul ei prădalnic și se arată că, deși inițial ea țintea să lovească în interesele monopolurilor străine — mai ales petroliere — a fost „completată” ulterior de înșiși autorii ei pînă la anularea aproape totală a prevederilor. În timp ce primul studiu se oprește îndeosebi asupra substratului politic al acestei legi și scoate în relief faptul că singur P.C.R. a demascat de la început caracterul ei demagogic, al doilea o analizează mai mult sub aspectul ei economic, interesele de clasă și mașinațiile de tot felul la care s-au dat atît burghezia romînă, cît și cea străină în obținerea unor profituri cît mai mari.

În legătură cu jefuirea bogățiilor țării noastre de către monopolurile imperialiste, au fost scrise mai multe studii și articole, publicate în reviste de specialitate și în diferite culegeri. Pe baza unei bogate documentații, materialele întocmite de Mihai Ștefan și Radu Paul³, demonstrează că „măsurile” luate de burghezia romînească nu au împiedicat de loc extinderea capitalului străin în economia Romîniei. Intensificarea penetrației capitalului străin în economie în general și în industria petrolieră în special s-a bucurat de sprijinul și colaborarea liberalilor, ceea ce a accentuat și mai mult dependența țării noastre față de puterile imperialiste din Apus. „Opoziția, în mare măsură formală, făcută de către liberali capitalului străin — conchide unul dintre studiile cu această temă — nu l-a împiedicat pe acesta să se infiltreze tot mai adînc în industria petrolieră romînească, cu participarea liberalilor înșiși. În perioada cît a fost în vigoare legea minelor din 1924 asistăm nu la o slăbire a cercurilor capitaliste străine interesate în industria petroliferă din țara noastră, ci dimpotrivă, la consolidarea ei”⁴.

În anul 1923, burghezia și moșierimea din Romînia au adoptat o nouă constituție — puțin modificată față de cea din 1866 — prin care urmăreau realizarea unui dublu scop: pe de o parte consolidarea pozițiilor claselor exploatatoare, profund zdruncinate de pe urma luptelor proletariatului, duse în anii avîntului revoluționar, iar pe de alta, făcînd masele făgăduieli înșelătoare despre introducerea unui regim de „pacificare și armonie socială”, să le abată de la linia luptei revoluționare,

¹ *Uneltirile imperialiste cu prilejul întocmirii legii minelor din 1924, în Studii și referate privind istoria Romîniei, partea a II-a.*

² *Caracterul și urmările legii minelor, în Studii privind istoria economică a Romîniei, vol. I, Ed. Academiei R.P.R.*

³ *Vezi studiile Capitalul străin în bănci și industrie în perioada stabilizării relative a capitalismului, 1923—1928 de Mihai Ștefan și Agravarea problemei datoriei publice externe ca urmare a primului război mondial de Radu Paul, în Contribuții la istoria capitalului străin în Romînia, Ed. Academiei R.P.R., 1960.*

⁴ *Vezi Studii privind istoria economică a Romîniei, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., p. 243—245.*

pentru ca slăbindu-le, să poată dezlănțui nestingherită o cruntă teroare. Aceleași scopuri le-au urmărit și alte legi date în acești ani. Caracterul reacționar al acestei constituții este pus în adevărata sa lumină și demascat de către D. Ionescu, Gh. Țuțui și Gh. Matei într-un amplu și documentat material¹.

O atenție mare au acordat-o cercetătorii situației grele a proletariatului în anii 1922—1928, când puterea de cumpărare a muncitorilor, comparativ cu perioada antebelică, scădea într-o măsură însemnată. Pentru sporirea rapidă a profiturilor, fără să facă investiții în direcția dezvoltării mijloacelor fixe de producție, burghezia a mobilizat toate resursele ei propagandistice, sociologilor rezervându-le locul principal. Astfel, Șt. Zeletin, în lucrările sale sociologice, deși recunoștea starea înapoiată a utilajului industrial românesc de atunci, cerea, totuși, muncitorului să lucreze atît de mult într-o zi, încît să echivaleze valoarea pe care lucrătorul anglo-american o producea în opt ore². Așadar, pentru el și pentru stăpînii cărora le slujea nu contau sacrificiile făcute de muncitori; esențialul era asigurarea unor profituri cît mai mari posibile pentru capitaliști.

*Continua înrăutățire a situației clasei muncitoare în anii 1923—1928 este oglindită științific în cîteva materiale scrise pe această temă. Într-un studiu întocmit de V. Hurmuz este demonstrată ideea că principala cauză a situației grele a maselor muncitoare consta în: rămînerea cu mult în urmă a salariatului în comparație cu ritmul de creștere al prețurilor la bunurile de larg consum; condiții necorespunzătoare de muncă; amenzile; introducerea unor metode noi și epuizante de muncă (în special sistemele „Taylor” și „Ford”) etc.*³

Aceleași probleme, oglindite însă numai în presa legală condusă de P.C.R., le abordează într-un studiu și I. Chiper. Autorul reliefează pe lîngă situația grea a clasei muncitoare în anii 1924—1928 și aspecte ale luptei duse de masa muncitoare contra exploatării capitaliste, analizînd principalele revendicări politice și economice formulate cu acest prilej: noi contracte de muncă, mărirea salariilor, recunoașterea delegațiilor muncitorilor, încetarea concedierilor etc.⁴. Sprijiniți pe o bogată documentare arhivistică și din presă N. N. Constantinescu și T. Paul fac o analiză științifică a situației clasei muncitoare din anii 1923—1928, insistînd asupra nenumăratelor aspecte: numărul muncitorilor — pe ramuri de producție —, gradul lor de concentrare, condițiile de muncă și trai, durata zilei de muncă, raționalizarea capitalistă a producției și intensificarea muncii în

¹ *Dezvoltarea constituțională a statului român*, Ed. științifică, București 1957, p. 245—270, vezi și I. Grămadă, V. Popovici, *Reformele burgheze din România, sub presiunea maselor (1917—1923)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I.

² *Neoliberalismul*, București, 1927, p. 189—198.

³ *Situația materială a clasei muncitoare din România între anii 1923—1928*, An. I.I.P., nr. 2, I, 1955.

⁴ *Aspecte ale luptei împotriva ofensivei patronale reflectată în presa legală îndrumată de P.C.R.*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961).

întreprinderi, șomajul, salariul muncitorilor, raportul dintre acestea și valoarea forței de muncă ș.a.¹.

Cea mai mare parte a studiilor, articolelor, comunicărilor și notelor publicate pînă în prezent în diferite reviste și culegeri au ca subiect mișcarea muncitorească din acești ani sub diferitele ei aspecte. Dintre acestea, în primul rînd se reliefează: lecția a IV-a de istoria P.M.R., intitulată *Lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor muncitoare în perioada stabilizării relative a capitalismului (1923—1928)*², care prezintă sintetic, pe baza documentelor de partid cunoscute pînă la acea dată, lupta grea dusă de P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor muncitoare. Aci se găsesc o serie de date referitoare la istoria P.C.R., a organizațiilor de masă create și conduse de partid, la luptele greviste ale clasei muncitoare, la manifestările de nemulțumire ale țărănimii, funcționărimii etc. față de politica internă și externă a guvernelor burghezo-moșierești, la situația economică a Romîniei.

Acest material cuprinde și o prezentare a principalelor evenimente din viața P.C.R., ca ilegalizarea partidului, Congresul al III-lea (1924), Plenara din iulie 1925, Congresul al IV-lea (1928), precum și aspecte generale ale creșterii și întăririi treptate a partidului în perioada de la 1924 pînă la sfîrșitul anului 1928. Atît în lecție, cît și în alte studii apărute sînt oglindite munca dusă de P.C.R. pentru crearea și îndrumarea permanentă a unor organizații de masă (U.T.C., Sindicatele unitare, B.M.-T., Ajutorul roșu, Comitetul de amnistie și altele), ca și conducerea luptelor greviste desfășurate de clasa muncitoare în acești ani³.

Articolul semnat de L. Fodor și I. Börkövi⁴, ca și cel al lui Gh. Moț și V. Ștefănescu⁵ înfățișează aspecte legate de crearea, în martie 1922, a Uniunii Tineretului Comunist din Romînia, a creșterii acestei organizații, contribuția pe care ea a adus-o la educarea și mobilizarea tineretului la lupta contra exploatării și asupririi. Ele scot în prim plan conducerea permanentă de către P.C.R. a luptei pentru continua întărire a U.T.C. cu toate greutățile ce le-a întîmpinat din partea dușmanilor din interiorul și din afara sa, în condițiile grele ale ilegalității în care a fost obligat să activeze începînd din 1924.

Văzînd că, datorită creșterii prestigiului P.C.R., muncitorimea și organizațiile sindicale se îndepărtau de politica lor reformistă, elementele social-democrate de dreapta au trecut la acțiuni menite să provoace scindarea mișcării sindicale. În acest sens, la Congresul sindical de la Cluj, ele au propus afilierea mișcării sindicale din Romînia la Internaționala

¹ Situația clasei muncitoare din Romînia în perioada stabilizării relative a capitalismului, în An. I.I.P., nr. 3, VIII, 1962.

² Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R., Ed. politică, București, 1961, p. 201—254.

³ Despre activitatea P.C.R. și a organizațiilor de masă revoluționare dusă în anii 1923—1928, vezi și N. Goldberger, *op. cit.*, p. 14—50.

⁴ Munca partidului în rîndurile sindicatului și a tineretului oglîndite în hotărîrile Congresului al III-lea al P.C.R. (1924), An. I.I.P., nr. 1, II, 1956.

⁵ Din lupta tineretului revoluționar sub conducerea P.C.R. în perioada stabilizării relative a capitalismului (1923—1928), „Studii”, nr. 6, XI (1958).

reformistă de la Amsterdam. La acest congres, ținut în septembrie 1923 comuniștii au prezentat problemele cele mai arzătoare : organizarea rezistenței proletariatului contra ofensivei patronale, organizarea sindicală pe baze unice etc. Vorbindu-se despre pregătirile și desfășurarea Congresului de la Cluj, în lecția a IV-a și într-un studiu semnat de V. Hurmuz și V. Văideanu¹, se arată că, lucrînd mîna în mîna cu autoritățile, care săvîrșeau numeroase arestări și schingiuri, social-democrații de dreapta au obținut afilierea la Internaționala de la Amsterdam. După aceea, sindicatele care se opuseseră acestei afilieri au fost excluse din centrală.

Sub îndrumarea P.C.R. reprezentanții celor 30.000 de muncitori excluși de la Congresul de la Cluj s-au adunat și au ales, la sfîrșitul lunii octombrie 1923, Consiliul General Sindical Unitar, creîndu-se astfel sindicatele unitare. „Din acest moment — arată tovarășul Gheorghe Apostol — mișcarea muncitorească din țara noastră a avut două centrale sindicale care se deosebeau prin concepțiile, orientarea și metodele lor de activitate”².

Folosind documentele și arhiva de partid, ca și presa muncitorească, autorii acestor materiale au scos în relief faptul că sindicatele unitare, conduse de către comuniști, și-au cîștigat simpatia muncitorilor din majoritatea orașelor țării, au organizat numeroase lupte greviste cu revendicări politice și economice, au organizat ajutorarea comuniștilor închiși și a familiilor lor, au dus o susținută luptă de educare a muncitorimii în spiritul luptei de clasă³.

Silit să activeze în ilegalitate, Partidul Comunist din România a folosit și posibilitățile legale în lupta pentru apărarea intereselor celor ce muncesc. În acest sens, a fost creat, în 1925, Blocul Muncitoresc-Țărănesc cu scopul de a contribui la realizarea alianței muncitorești-țărănești. Bazat pe o bogată documentare din arhive și presa muncitorească, Fl. Dragne studiază activitatea Blocului Muncitoresc Țărănesc, subliniind faptul că această organizație avea în programul său o serie de revendicări dintre cele mai arzătoare pentru masele muncitoare. Între acestea, sînt următoarele : lupta contra terorii, contra legilor anti-muncitorești, pentru libertatea întrunirilor, a cuvîntului, pămînt pentru țărani, anularea datoriilor de pe urma reformei agrare din 1921, ajutoare în semințe și credite etc. Datorită luptei sale neobosite, puse în slujba intereselor muncitorilor și țărănilor, B.M.-Ț. și-a cîștigat repede popularitate în sînul maselor, fapt ilustrat și de continua creștere a numărului de voturi obținute la cele trei alegeri la care a participat în anii 1926—1928⁴.

Începînd din 1924, cînd partidul a trecut în adîncă ilegalitate, teroarea burghezo-moșierească s-a accentuat și mai mult. Zeci și sute de comuniști, muncitori revoluționari și simpatizanți erau permanent urmăriți —

¹ Vezi *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, p. 220—226 și V. Hurmuz, V. Văideanu, *Din lupta clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist, pentru unitatea sindicală (1923 — 1 septembrie 1944)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., 1958.

² Gh. Apostol, *Sindicatele din R.P.R. în lupta pentru construirea socialismului*, în *50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din România, 1906—1956*.

³ V. Hurmuz, V. Văideanu, *op. cit.* și L. Fodor, I. Börkövi, *op. cit.*

⁴ Fl. Dragne, *Activitatea Blocului Muncitoresc-Țărănesc, organizație revoluționară de masă, creată și condusă de Partidul Comunist din România*, An. I.I.P., nr. 1, VIII, 1962.

pentru activitatea lor dusă în slujba intereselor celor mulți —, arestați, judecați și schingiuiți în mod bestial. Cu timpul, numărul celor arestați a crescut foarte mult. În studiul acad. P. Constantinescu-Iași, întocmit în urma cercetării unei multilaterale documentații și pe baza cunoașterii de către autor a acelor evenimente, se arată cum P.C.R. a trecut la organizarea luptei contra terorii și pentru cucerirea amnistiei generale. În această luptă au fost mobilizate organizațiile progresiste, ca: „Liga drepturilor omului” sau au fost create altele legale — conduse de partid — ca, de pildă, „Comitetul central de ajutorare” de pe lângă sindicatele unitare, „Liga contra terorii”, „Comitetul pentru amnistie”¹ și altele.

Într-un alt articol, de V. Hurmuz, se arată că pentru îmbunătățirea vieții celor închiși și sprijinirea familiilor acestora au fost create organizații legale sau semilegale ca „Ajutorul roșu” (secție a M.O.P.R.), „Ajutorul muncitoresc român”² și altele. Scris în perioada când se cunoșteau mai puține documente despre aceste organizații, totuși articolul aduce câteva aspecte ale luptei muncitorilor pentru ajutorarea tovarășilor lor închiși sau persecutați de burghezie. Contrar celor susținute de scribii burgheziei, și anume că acești ani ar fi fost dintre cei mai roditori pentru muncitori și că, din această cauză, ar fi avut loc foarte puține greve, faptele arată că numărul acțiunilor de luptă ale clasei muncitoare și țărănimii s-a menținut destul de ridicat. După date luate din publicațiile burgheze, care nu exprimă decît în parte realitatea, între 1923 și 1928 au avut loc în țara noastră 579 de greve, 1456 de conflicte colective de muncă, 27 de lockouturi etc.³. Marea majoritate a acestor lupte, desfășurate sub conducerea P.C.R. au avut un caracter economic (încheierea de noi contracte colective de muncă, mărirea salariilor în raport cu scumpetea, încetarea concedierilor, opt ore de lucru pe zi etc.). În timpul lor, însă, muncitorii au formulat și revendicări politice, ca: dreptul de organizare, recunoașterea delegațiilor muncitorilor, desființarea terorii, a legilor antimuncitorești, amnistie generală. Ridicîndu-se la lupte general revendicative, clasa muncitoare a dus, în același timp, și lupte politice, căci ele însemnau și o împotrivire față de politica de opresiune a claselor stăpînitoare, față de legile reacționare elaborate de guvern. În timpul acțiunilor greviste — care reprezintă și ele o formă a luptei de clasă — muncitorii își dădeau tot mai mult seama de necesitatea luptei pe bază de front unic împotriva clasei burgheze.

Referindu-se la bătăliile revoluționare duse de clasa muncitoare în anii stabilizării relative, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că „Între anii 1923—1928, partidul a inițiat, organizat și condus numeroase acțiuni greviste ale metalurgiștilor din București, Reșița, Cluj, ale minerilor din Valea Jiului și Banat, ale lucrătorilor industriei lemnului din Valea Mureșului și Suceava, ale petroliștilor din Valea Prahovei, ale textiliștilor din București, Buhuși, Timișoara, ale tipografilor și ale muncitorilor din

¹ *Comitetul pentru amnistie — organizație legală a Partidului Comunist din România (1928—1929)*, „Studii” nr. 4, XI (1958).

² *Pagini din activitatea Ajutorului roșu (M.O.P.R.) în România în anii 1924—1928*, An. I.I.P., nr. 1, I, 1955.

³ *Conflictele colective de muncă*, București, 1929, p. 5.

porturi, acțiuni ale țăranilor împotriva poverilor fiscale și executărilor silite și altele”¹.

Din studiile întocmite cu privire la unele greve desfășurate în acei ani, reiese, în primul rând, concluzia că ele au fost organizate și conduse de P.C.R. În aceste materiale se găsesc date despre istoricul organizării muncitorilor din București, Timișoara, Reșița, Arad, Cluj, Valea Mureșului și altele². În multe din aceste greve, muncitorii, educați și îndrumați de P.C.R., au luptat pe bază de front unit încheiat peste capul și împotriva voinței liderilor oportuniști. Se resimte lipsa unor materiale generale, care să analizeze cauzele, conținutul revendicărilor și caracterul acțiunilor greviste, specificul lor, în perioada stabilizării relative din anii 1923—1928. Aceste aspecte sînt mai puțin oglindite în studiile publicate pînă acum.

Deosebit de grea era în acea perioadă și situația țărănimii muncitoare, care, în urma improprietării, continuă să rămînă tot fără pămînt sau cu pămînt puțin, înglodată în datorii și sugrumată de fiscalitatea excesivă. Prezentînd într-un studiu documentat viața amară de atunci a țărănimii, V. Hurmuz arată cum, tocmai din aceste cauze, în unele localități din județele Hunedoara, Iași, Argeș, Suceava, Teleorman, Prahova, Dolj, Dîmbovița, Mehedinți, Sibiu, Tecuci, Ilfov etc. s-au înregistrat numeroase manifestări de nemulțumire și revolte din partea țărănimii muncitoare³.

O lozincă principală, pe care P.C.R. a căutat s-o traducă în fapt în tot timpul existenței sale, a fost lupta pentru pace și prietenie cu poporul sovietic. Ca un fir roșu, a străbătut această problemă dezbaterile și rezoluțiile Congresului al IV-lea al P.C.R. (iunie 1928) de la începutul și pînă la sfîrșitul acestuia. În studiile lui V. Hurmuz, E. Popescu și M. C. Stănescu⁴, pe baza cercetării unor noi materiale din Arhiva C.C. al P.M.R., se arată că clasa muncitoare din țara noastră, condusă de partidul ei de avangardă, folosind cele mai diferite forme de manifestare, inclusiv demonstrații de stradă și greva de solidaritate, a dus o campanie susținută contra pregătirilor războiului antisovietic de către țările capitaliste, pentru apărarea primului stat al muncitorilor și țăranilor, pentru

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, august 1959 — mai 1961*, Ed. politică București, 1961, p. 433.

² Vezi Gr. Chiriță, *Luptele greviste conduse de partid în 1922—1923*, „Studii”, nr. 3. XIII (1960); V. Marin, *Luptele muncitorilor din Timișoara, în mai—iulie 1924*, An. I.I.P., nr. 2, 1958; Ecaterina Cimponeriu, *Greva generală de la Reșița*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, Ed. politică, București, 1962; S. Fuchs, *Greva muncitorilor din Valea Mureșului*, în *Studii și referate privind istoria României p.a II-a*; M. C. Stănescu, *Din istoria luptelor muncitorilor tipografi 1923—1928*, în An. I.I.P., nr. 6, 1961 și I. Felea, *Acțiuni greviste ale muncitorilor tipografi din capitală*, în *Din istoria luptelor greviste*, vol. II.

³ Vezi V. Hurmuz, *Situația materială a țărănimii din România și unele răscoale fără-nești din anii 1923—1928*, An. I.I.P., nr. 2, 1956.

⁴ Vezi V. Hurmuz, *Sarcinile Partidului în lupta de apărare revoluționară a Uniunii Sovietice, stabilite în hotărîrile Congresului al IV-lea al P.C.R. (1928)*, An. I.I.P., nr. 1, II, 1956; Eufrosina Popescu, *Aspecte ale sărbătoririi zilei de 7 Noiembrie în presa muncitorească din România (1917—1944)* și M. C. Stănescu, *Din lupta maselor populare din România, sub conducerea Partidului Comunist, pentru pace și prietenie cu U.R.S.S. (1928—1931)*, „Studii”, nr. 6, XIV, (1961).

popularizarea mărețelor victorii obținute în munca pașnică de către oamenii sovietici și a minunatelor condiții de muncă și de viață oferite de orînduirea sovietică.

Studiile, articolele și comunicările apărute pînă în prezent, deși au dat la iveală un mare număr de documente și le-au interpretat, n-au reușit încă în suficientă măsură să le adîncească și să le analizeze. Foarte puține materiale se referă la istoria propriu-zisă a patriei noastre din anii 1923—1928. O serie întregă de aspecte și de evenimente importante din politica internă și externă a Romîniei din acea perioadă nici n-au fost încă abordate.

În ce privește istoria mișcării muncitorești, așa cum se arată în lucrările Plenarei C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961, deși s-a adunat un mare număr de materiale, scrierile de pînă acum n-au reușit să redea în întregime măreția luptelor duse de clasa muncitoare, sub conducerea comuniștilor. Această subliniere a Plenarei are o deosebită importanță pentru lucrările ce se referă la anii 1923—1928, deoarece în ele nu se reflectă în suficientă măsură lupta acerbă dusă de comuniști împotriva dușmanilor de tot felul, din afara și din interiorul partidului, greutățile prin care a trecut partidul încă de la crearea sa.

Cercetările ulterioare vor trebui să dea un răspuns precis și cu privire la începutul și sfîrșitul perioadei stabilizării relative a capitalismului în Romînia. Nefiind în suficientă măsură cercetate și adîncite problemele principale ale perioadei, nu s-au putut trage nici concluziile generale necesare, care lipsesc la multe studii și articole care tratează evenimentele respective. Rămîne ca pe viitor să se lărgească cîmpul de cercetare și să se pătrundă mai mult în adîncul problemelor studiate.

PERIOADA CRIZEI ECONOMICE MONDIALE A CAPITALISMULUI

DE

N. LUPU

La fel ca și întreaga epocă contemporană, perioada cuprinsă între anii 1929—1933 a reprezentat un „teren neexplorat” pentru noua istoriografie din patria noastră. Fiind o perioadă bogată în evenimente ea a atras în mod deosebit atenția cercetătorilor din domeniul istoriei și al științelor sociale în general. Lucrările publicate în ultimii 15 ani, atît notele, comunicările, articolele, cît și lucrările mari au căutat să cuprindă aspectele variate ale istoriei economice și politice din acești ani, ca : manifestările crizei economice mondiale din 1929—1933 în economia Romîniei burghezo-moșierești, politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșierimii, lupta maselor muncitoare sub conducerea P.C.R. împotriva acestei politici, diverse momente ale istoriei partidului și ale organizațiilor de masă conduse de el etc.

Cercetarea științifică marxist-leninistă a istoriei acestei perioade a avut drept îndrumar lucrările clasicilor marxism-leninismului, documentele P.C.U.S. și ale mișcării comuniste internaționale, documentele din istoria partidului clasei muncitoare din țara noastră¹, lucrările, articolele și cuvîntările conducătorilor Partidului Muncitoresc Român.

Aprecierile privind istoria patriei noastre cuprinse în lucrările și cuvîntările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej stau la baza tuturor cercetărilor în acest domeniu. Lucrări ca raportul *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, prezentat la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist din Romînia, *Darea de seamă a delegației P.M.R. la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S.* și dezbaterile ce au avut loc pe marginca

---

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1955.

ei la Plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961 au o însemnătate excepțională pentru cercetătorii istoriei mișcării muncitorești. Aceste documente orientează întreaga muncă de cercetare a trecutului de luptă a clasei muncitoare din țara noastră. Demascarea de către Plenara C.C. al P.M.R. din noiembrie—decembrie 1961 a încercărilor elementelor antipartinice ale grupului Pauker-Luca de a împiedica dezvăluirea adevărului privitor la istoricele bătălii de clasă din ianuarie — februarie 1933 organizate și conduse de Partidul Comunist din România, ajută pe istoricii care studiază perioada cuprinsă între anii 1929—1933 să adâncească cercetările și să prezinte aceste evenimente la nivelul însemnătății lor istorice.

O contribuție deosebit de prețioasă pentru studierea istoriei mișcării muncitorești din anii crizei economice mondiale a avut-o lucrarea tovarășului Chivu Stoica: *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933*.

În ultimii 15 ani noua noastră istoriografie a făcut însemnate progrese în cercetarea științifică a istoriei contemporane a patriei. Printre acestea se înscriu și cele realizate de istoricii cercetători ai evenimentelor din anii crizei economice (1929—1933). În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm principalele rezultate obținute de istoriografia marxist-leninistă din patria noastră în cercetarea și lămurirea problemelor privind această perioadă.

Criza economică de supraproducție, care a zguduit lumea capitalistă între anii 1929—1933, a lovit puternic economia României burghezo-moșierești. Împietirea crizei din industrie cu criza din agricultură, agravată la rîndul ei de nerezolvarea problemei agrare, în condițiile înapoierii economice a țării și a dependenței ei față de capitalul străin, au dat crizei din anii 1929—1933 o ascuțime și o amploare deosebită.

Problemele istoriei economice a României în perioada crizei din 1929—1933 au trezit interesul unui cerc larg de cercetători. Acest interes s-a concretizat într-un mare număr de lucrări care tratează aspecte variate ale efectelor crizei economice în țara noastră. Marea majoritate a lucrărilor și articolelor publicate se ocupă de obicei de o anumită latură a efectelor crizei economice mondiale în țara noastră. O încercare de a prezenta împreună manifestările crizei economice în industrie și agricultură se face în articolul lui N. Marcu privind unele efecte ale crizei economice din 1929—1933 în industria și agricultura României¹. Bazat în general pe date cunoscute, articolul analizează câteva probleme legate de manifestările principale ale crizei din 1929—1933 în unele ramuri industriale și în agricultură. Același autor, reluînd într-un alt articol problema crizei agrare², face unele referiri și la perioada crizei economice. Date și aprecieri privind

¹ Unele aspecte ale crizei economice din 1929—1933 în industria și agricultura României „Probleme economice”, nr. 11, 1956.

² Unele aspecte ale crizei agrare din România în perioada dintre cele două războaie mondiale, „Probleme economice”, nr. 11, 1961.

consecințele crizei mondiale de supraproducție asupra situației maselor muncitoare din România sînt cuprinse în articolul lui V. Axenciuc care tratează pauperizarea clasei muncitoare în perioada dintre cele două războaie mondiale ¹ și în cel al lui Gh. Surpat, referitor la șomajul de masă cronic în România burghezo-moșierească ². Ambele articole aduc o serie de informații interesante, în parte puțin cunoscute, privind înrăutățirea situației maselor muncitoare în anii crizei. Aceleași teme îi este consacrată și lucrarea lui T. Necșa privitoare la situația clasei muncitoare din România în perioada crizei economice din 1929—1933 ³. Bazat pe o documentare variată, studiul analizează principalele efecte ale crizei asupra situației muncitorimii. În comunicarea lui N. Lupu referitoare la exploatarea muncitorilor petroliști din Valea Prahovei în anii crizei economice din 1929—1933 ⁴ sînt analizate aspecte ale intensificării exploatării muncitorilor în perioada amintită. Această lucrare aduce în circuitul științific o serie de date din arhivele cîtorva din fostele societăți petrolifere din România.

Cercetătorii istoriei economice au acordat o deosebită atenție aspectelor legate de creșterea în acești ani a dependenței economice a Romîniei față de capitalul străin. Problema a fost tratată în numeroase studii și articole cu conținut variat și interesant care scot la iveală cîrdășia și lipsa de scrupule a capitaliștilor autohtoni și străini în jefuirea bogățiilor țării și exploatarea nemiloasă a maselor muncitoare.

Astfel articolele publicate de Gh. Fischer ⁵ și de către T. Necșa ⁶ oferă un material interesant și în general mai puțin cunoscut cu privire la exploatarea și înrobirea economică a țării față de capitalul străin prin concesiuni. Deși faptele analizate nu sînt întotdeauna cele mai importante și caracteristice, iar documentarea autorilor este relativ redusă, aceste articole reușesc totuși să demaște unele aspecte ale acestei forme de înfeudare a țării de către monopolurile străine. Alte laturi ale înrobirii economice a țării față de capitalul străin sînt analizate în articolul lui Gh. Badrus ⁷ și în cel al lui N. Ianovici ⁸, în care se fac unele referiri la perioada crizei din 1929—1933.

¹ *Pauperizarea clasei muncitoare din Romnia între cele două războaie mondiale*, „Probleme economice”, nr. 3, 1961.

² *Flagelul șomajului de masă cronic în Romnia burghezo-moșierească*, „Probleme economice”, nr. 3, 1962. De curînd a apărut lucrarea aceluiași autor intitulată *Pauperizarea clasei muncitoare din Romnia burghezo-moșierească*, Ed. științifică, 1962. Lucrarea conține referiri interesante privind perioada crizei din 1929—1933.

³ *Date privind situația clasei muncitoare din Romnia în perioada crizei economice din 1929—1933*, „Studii”, nr. 1, IX (1956).

⁴ *Date privind exploatarea muncitorilor petroliști din Valea Prahovei în anii crizei economice din 1929—1933*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1962.

⁵ *Uneltirile diplomației americane în jurul unei concesiuni acordate de către C.F.R. în 1932—1933*, „Studii”, nr. 2, V (1952).

⁶ *Concesiunile înrobitoare acordate de statul burghezo-moșieresc romîn în perioada 1929—1933 capitalului străin în vederea construirii de șosele*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1956.

⁷ *Dominația monopolurilor în industria petroliferă a Romniei burghezo-moșierești*, „Probleme economice”, nr. 1, 1954.

⁸ *Aspecte ale jefuirii Romniei sub regimul burghezo-moșieresc pe calea comerțului exterior*, „Probleme economice”, nr. 6, 1955.

O serie de alte lucrări au fost dedicate problemelor legate de creșterea datoriilor externe ale României în această perioadă. Astfel Paula G. Nicolau în articolul privind împrumuturile de stat din anii 1928—1931¹ prezintă sintetic, pe baza unor documente și lucrări publicate, unele aspecte ale acestei probleme. Pe un plan mai larg și bine documentat sînt dezvăluite cîrdășia burgheziei și moșierimii romîne cu monopolarurile străine în domeniul plăților externe și accentuarea înfeudării Romîniei față de puterile imperialiste, pe măsura creșterii plăților externe, în studiul lui R. Paul².

Problemele privind istoria capitalului străin în România în perioada care ne interesează sînt pe larg analizate în lucrarea apărută sub redacția lui C. Murgescu și N. N. Constantinescu³. Această lucrare, care aduce o contribuție însemnată la istoria capitalului străin în România în perioada de după primul război mondial pînă la ieșirea din criza economică din 1929—1933, tratează, pe baza unui material documentar vast, în parte necunoscut, în capitole speciale, probleme esențiale ale perioadei, ca : mișcarea capitalului străin și creșterea dependenței economice a Romîniei față de capitalul străin în perioada crizei economice mondiale din 1929—1933, caracterul înrobitor al concesiunilor acordate capitaliștilor străini în perioada 1929—1933, înrăutățirea situației datoriei publice externe a Romîniei în această perioadă, instituirea oficială în acești ani a controlului capitalului monopolist străin asupra economiei romînești.

Alte aspecte ale politicii antinaționale a guvernelor burghezo-moșierești în perioada crizei economice sînt analizate și în articolele lui Stelian Safta privind legea minelor din anul 1929⁴ și înarmarea Romîniei burghezo-moșierești⁵.

Perioada crizei economice din 1929—1933 s-a caracterizat în România ca și în alte țări printr-o creștere a luptei maselor muncitoare și îndeosebi a proletariatului. Politica burgheziei și moșierimii de ieșire din criză pe calea intensificării exploatării maselor muncitoare, înfeudării economice și politice a țării monopolurilor străine și a intensificării teroarei și pregătirilor de război s-a lovit în acești ani de rezistența tot mai hotărîtă a maselor de oameni ai muncii de la orașe și sate. Sub conducerea Partidului Comunist din România, valul de nemulțumire și protest care a cuprins clasa muncitoare, țărănimea muncitoare, celelalte pături ale populației muncitoare neproletare s-a concretizat în numeroase acțiuni greviste, demonstrații de stradă care au culminat cu eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933. Acțiunile revoluționare ale ceferiștilor și petroliștilor au înscris o pagină de glorie în istoria

¹ Aspecte din problema împrumuturilor de stat din anii 1928—1931, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a.

² Plățile externe și rolul capitalului străin în exploatarea economiei romînești (1929—1938), în *Studii privind istoria economică a Romîniei*.

³ Contribuții la istoria capitalului străin în România, Ed. Academiei R.P.R., 1961.

⁴ Legea antinațională a minelor din anul 1929, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a.

⁵ Aspecte din înarmarea Romîniei burghezo-moșierești împotriva U.R.S.S. în perioada crizei economice mondiale 1929—1933 (*Afacerea Skoda*), „Studii”, nr. 4, VIII (1955).

luptei poporului împotriva exploatării, pentru apărarea independenței și demnității naționale, sacrificate pentru interese meschine de clasă, de către burghezie și moșierime.

Aceste probleme au atras atenția unui număr mare de cercetători. Lucrările publicate tratează aspecte diferite ale politicii antipopulare a cercurilor guvernante, o serie de momente importante din lupta maselor muncitoare, probleme ale istoriei partidului comunist și ale organizațiilor de masă de sub conducerea sa.

Luptelor muncitorești din prima jumătate a anului 1929 le-au fost consacrate o serie de articole printre care remarcăm articolul lui S. F. Ligheti privind lupta muncitorilor forestieri de pe Valea Mureșului din anul 1929¹, care analizează pe baza unui material luat din presa timpului și a unor documente, în parte inedite, momentele principale din activitatea P.C.R. pentru organizarea muncitorilor forestieri din Valea Mureșului și desfășurarea grevei din mai-iunie care s-a extins în întreaga regiune. Aceeași temă este reluată și în articolul lui S. Fuchs, care tratează situația industriei forestiere și luptele muncitorilor forestieri la începutul crizei economice din 1929². Autorul aduce informații interesante în legătură cu mișcările muncitorilor forestieri din regiune în prima jumătate a anului 1929. În afară de presă și alte publicații, autorul a folosit și amintiri ale participanților la aceste acțiuni. Din păcate, nerespectarea normelor științifice privitoare la folosirea unor astfel de surse scade valoarea științifică a informațiilor cuprinse în ele.

Un moment important în desfășurarea luptelor muncitorești din perioada de început a crizei economice l-a marcat eroica grevă a muncitorilor mineri de la Lupeni care a constituit semnalul unui șir întreg de acțiuni ale muncitorilor. Greva din august 1929 a minerilor din Lupeni a fost tratată în mai multe articole publicate în ultimii ani. Date interesante cu privire la desfășurarea și urmările grevei de la Lupeni găsim în articolul lui I. Toacă³. Printre alte materiale inedite autorul publică documentul care conține numele unei părți din muncitorii uciși cu prilejul reprimării grevei.

Aceeași temă a fost reluată de autor în colaborare cu N. Petrovici într-un studiu publicat ulterior⁴. Mai bine informat, acest din urmă articol conține o analiză mai profundă a condițiilor în care a izbucnit greva și a diferitelor aspecte ale muncii P.C.R. în rîndurile minerilor, face unele precizări în legătură cu desfășurarea acțiunii, scoate mai temeinic în evidență însemnătatea ei.

Un studiu interesant dedicat luptelor muncitorești din primii ani ai crizei economice din 1929—1933 este cel al lui N. G. Munteanu⁵,

¹ *Lupta muncitorilor forestieri de pe Valea Mureșului din aprilie-mai 1929*, An. I.I.P., nr. 2, 1956.

² *Situația industriei forestiere și luptele muncitorilor forestieri de la începutul crizei economice din 1929*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, 1956.

³ *Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929*, An. I.I.P., nr. 1, 1955 (publicat și în volumul *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. I, Ed. C.C.S., 1957).

⁴ *Luptele minerilor din Lupeni din 1929*, An. I. I. P., nr. 3, 1959.

⁵ *Luptele muncitorilor de la uzinele „Lemaître” din 1929 — februarie 1930*, în [volumul], *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II.

care analizează împrejurările în care a izbucnit și desfășurarea grevei din februarie 1930 a muncitorilor de la uzinele „Lemaître”. Lucrarea, bazată pe documente de partid, pe un interesant material de arhivă, pe informații din presa vremii și amintirile unor participanți aduce o contribuție importantă la cunoașterea luptei muncitorilor din marile întreprinderi.

Punctul culminant al acțiunilor muncitorești din perioada 1929—1933 l-au constituit eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933 care prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar „au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești”¹. Deși înăbușite în sînge, ele au reușit totuși să frîneze ofensiva capitalistă împotriva condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor muncii, au dat o lovitură puternică acțiunii de fascizare a țării, au contribuit la îmbogățirea experienței de luptă a proletariatului. Numeroși muncitori din marea industrie care au stat în fruntea acestor lupte au intrat în rîndurile partidului, i-au îmbunătățit compoziția socială și i-au întărit legăturile cu clasa muncitoare.

Lupta revoluționară a proletariatului ceferist și petrolist din ianuarie—februarie 1933 a constituit obiectul a numeroase lucrări apărute în ultimii ani. Pentru cercetătorii acestui moment de cotitură din istoria partidului și a mișcării muncitorești din țara noastră lucrarea tovarășului Chivu Stoica, amintită mai sus, a constituit un îndreptar prețios. Articolele tov. Gh. Vasilichi² și ale altor participanți la aceste lupte au adus de asemenea o contribuție importantă la cunoașterea diverselor momente legate de pregătirea și desfășurarea evenimentelor din februarie 1933, la reliefaarea însemnătății lor politice.

Articolele și studiile publicate în ultimii ani au căutat să adîncească cunoștințele privind diversele aspecte ale acestei grandioase lupte, au adus elemente noi privitoare la desfășurarea ei în diferite centre din țară. Astfel, studiul semnat de E. Popa, P. Bojan și L. Fodor³ conține informații importante privind contribuția feroviarilor clujeni la luptele muncitorești din 1933. La fel studiul semnat de D. Boțescu, J. Benditer, Gh. Cilibiu și L. Eșanu⁴ aduce, pe baza unui material interesant strîns din presa vremii, din arhivele locale și centrale, elemente noi în cunoașterea luptei ceferiștilor de la Nicolina-Iași.

Procesul conducătorilor luptelor muncitorești din ianuarie—februarie 1933, care a fost o adevărată continuare a acestor lupte, a stat de asemenea în atenția cercetătorilor. Lucrarea lui V. Hurmuz și N. Lupu referitoare la procesul conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933⁵ face cunoscute o serie de momente interesante pri-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 435.

² *Partidul Comunist Român — organizatorul și conducătorul eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, „Lupta de clasă”, nr. 2 din 1959.

³ *Luptele muncitorilor ceferiști din Cluj în 1933*, An. I.I.P., nr. 1, IV, 1958.

⁴ *Aspecte ale grevei ceferiștilor din Iași (ianuarie-februarie 1933)*, An. I.I.P., nr. 1, IV, 1958.

⁵ *Procesul conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933*, An. I.I.P., nr. 3, V, 1959.

vind lupta P.C.R. pentru pregătirea procesului înscenat conducătorilor luptelor din februarie, puternica și impresionanta mișcare de solidaritate ce l-a însoțit. În această lucrare sînt folosite unele documente ale procesului din 1933—1934. Aspecte ale mișcării de solidarizare a oamenilor muncii din țara noastră cu conducătorii luptelor din ianuarie—februarie 1933 sînt redată și în articolul publicat de M. Iosa și M. Rusenescu¹. Ecoul internațional al luptelor din februarie și mișcarea de solidaritate a proletariatului internațional cu acuzații din procesul de la București și Craiova au format obiectul unui studiu separat semnat de A. Deac². Această lucrare aduce informații noi, deosebit de interesante privind amploarea mișcării de solidaritate pe plan internațional.

Problema importanței politice a luptelor din ianuarie—februarie 1933, a consecințelor lor asupra evoluției ulterioare a evenimentelor din țară, încă insuficient tratată pînă în prezent, a format obiectul unei comunicări, prezentată de Gh. Vasilichi și N. Lupu la sesiunea științifică comună a Institutului de istorie a partidului, a Școlii superioare de partid „Ștefan Gheorghiu”, a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. și a Academiei militare generale, din 30 mai 1961 și publicată ulterior în „Analele Institutului de istorie a partidului”³.

Cercetarea științifică a istoriei luptelor din ianuarie—februarie 1933 a făcut un însemnat pas înainte. Cu concursul unui larg cerc de cercetători, Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. pregătește o mare lucrare monografică care să privească multilateral întregul proces de pregătire și desfășurare a acestor lupte. Alcătuirea acestei mari lucrări, menită să trateze la nivelul științific corespunzător istoria uneia dintre luptele cele mai de seamă ale proletariatului român, va constitui un pas important în elaborarea monografiilor de bază ale istoriei mișcării revoluționare din România.

În anii puterii populare în patria noastră s-a dezvoltat o nouă disciplină istorică: istoria partidului. *Trecutul de luptă al avangardei muncitoare, al organizațiilor sale, ale organizațiilor de masă de sub conducerea sa au devenit obiectul unei asidue cercetări științifice.* Tot mai frecvent problemele istoriei partidului au început să fie tratate în note, comunicări, articole, studii, disertații. Un rol important în generalizarea cunoștințelor privind istoria partidului clasei muncitoare din țara noastră l-au avut lecțiile publicate în ultimii ani de Institutul de istorie a partidului. Revăzute, completate și grupate apoi într-un volum unic⁴ ele au

¹ Din acțiunile oamenilor muncii pentru apărarea conducătorilor eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933, „Studii”, nr. 3, XII (1959).

² Solidaritatea internațională a celor ce muncesc cu conducătorii eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933 în procesul de la București—Craiova 1933—1934, An. I.I.P., nr. 3, V, 1959.

³ Rolul luptelor muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933 în stăvuirea fascizării țării, An. I.I.P., nr. 3, 1961.

⁴ Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R., Ed. politică, 1961.

adus un aport însemnat la cunoașterea diverselor perioade din istoria partidului.

Lucrările de istorie a partidului publicate în ultimi anii au tratat probleme legate atât de activitatea teoretică a partidului cât și de practica sa. Parte din materialele publicate au ca obiect lucrările consacrate Congresului al V-lea al P.C.R., care a avut un rol de seamă în evoluția mișcării revoluționare din România. Congresul a făcut analiza caracterului și perspectivei revoluției în țara noastră, a stabilit linia strategică și tactică a partidului în vederea desăvârșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii la revoluția socialistă, a orientat partidul spre detașamentele principale ale proletariatului, spre întărirea organizațiilor de partid din întreprinderi. Aceste probleme sînt tratate în articolul semnat de N. Lupu și N. Crețu¹. Articolul analizează hotărârile Congresului al V-lea cu privire la caracterul și perspectivele revoluției în România și scoate în evidență în lumina experienței istorice valabilitatea, în esență, a liniei tactice stabilite, meritul istoric al partidului care a știut, în noile condiții istorice ce nu puteau fi prevăzute la Congres, s-o aplice în mod creator. Lucrarea semnată de V. Teodorescu și consacrată aceleiași probleme² scoate de asemenea în evidență caracterul creator marxist-leninist al hotărîrilor Congresului al V-lea privind strategia partidului.

Perioada cuprinsă între Congresul al V-lea al P.C.R. și luptele muncitorilor ceferiști și petroliști a fost o perioadă de muncă încordată pentru îndeplinirea sarcinilor stabilite de Congres, pentru pregătirea detașamentelor înaintate ale proletariatului român în vederea respingerii atacului burgheziei și moșierimii. Acestei teme îi este consacrat articolul lui N. Lupu³. Lucrările privind activitatea partidului de organizare și conducere a luptei maselor, de combatere a politicii claselor dominante exploatare, au tratat diferite aspecte ale acesteia. Astfel, în studiul lui A. Petric⁴ publicat recent sînt analizate, pe baza unui material interesant, momentele principale din lupta dusă de Partidul Comunist din România pentru demascarea caracterului reacționar al politicii Partidului Național-Tărănesc.

Un studiu documentat despre activitatea P.C.R. la sate este cel publicat de Al. Gh. Savu. Lucrarea conține o analiză a situației țărănimii în perioada crizei economice, a dezvoltării mișcărilor țărănești din acești ani și a activității desfășurate la sate de P.C.R.⁵ Problema activității P.C.R. în armată este tratată în articolul lui D. Tuțu și Gh. Smarandache,

¹ *Congresul al V-lea al P.C.R. și unele probleme ale tacticii revoluționare*, în „Studii și articole de istorie”, vol. III, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1961.

² *Aspecte ale folosirii creatoare a strategiei leniniste de către Congresul al V-lea al P.C.R.* „Studii și articole de istorie”, vol III.

³ *Din lupta P.C.R., în anul 1932, pentru ieșirea revoluționară din criza economică*, An. I.I.P., nr. 3, I, 1955.

⁴ *Combaterea politicii antipopulare și antinaționale a P.N.Ț. în documentele de partid, în Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

⁵ *Despre activitatea P.C.R. la sate și dezvoltarea luptei maselor țărănești în anii 1929—1933*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol II.

în care sînt scoase la iveală aspecte mai puțin cunoscute ale activității revoluționare a partidului în rîndurile militarilor¹.

Un moment important al luptei P.C.R. din primii ani ai crizei economice este abordat în articolul lui M. C. Stănescu² privind lupta maselor populare din România împotriva politicii antisovietice a cercurilor guvernante. Bazat pe o documentare în parte inedită, articolul conține informații importante referitoare la activitatea P.C.R. de mobilizare a maselor largi de luptă împotriva politicii antisovietice, pentru prietenie cu Uniunea Sovietică. Aspecte din lupta P.C.R. împotriva politicii de militarizare a țării, de pregătire a ei pentru război sînt oglindite în articolul lui D. Tuțu și V. Alexandrescu³. Sprijinindu-se în general pe documente și materiale cunoscute, articolul scoate în evidență unele momente din lupta antimilitaristă a partidului, precum și unele din mijloacele și formele de luptă folosite. Activitatea antirăzboinică a partidului comunist în perioada crizei economice a format și obiectul lucrării lui Titu Georgescu consacrată activității antirăzboinice din anii 1932—1933⁴.

Numeroase lucrări apărute în anii din urmă au fost dedicate luptei partidului pentru strîngerea legăturilor sale cu masele, activității organizațiilor de masă conduse de partid. Astfel, lucrarea lui Al. Gh. Savu referitoare la campania alegerilor parlamentare din iunie 1931⁵ analizează pe baza unui material documentar bogat momentele principale din activitatea P.C.R. și a organizațiilor de masă revoluționare conduse de el — Sindicatele Unitare, U.T.C. și B.M.-Ț. — în timpul acestei campanii electorale. Articolul lui N. G. Munteanu, privind Congresul Sindicatelor Unitare din 1929⁶ aduce o contribuție importantă la cunoașterea acestui eveniment de seamă din istoria mișcării sindicale revoluționare din România. Aceeași problemă a fost abordată și în lucrarea lui V. Hurmuz⁷ care se remarcă prin informații interesante privind lupta desfășurată în Congres împotriva elementelor oportuniste trădătoare, creșterea influenței P.C.R. în mișcarea sindicală.

Informații prețioase cu privire la activitatea U.T.C. în perioada de care ne ocupăm sînt cuprinse în lucrarea publicată de V. Ștefănescu și C. Mocanu⁸.

¹ Din activitatea P.C.R. în rîndurile armatei burhezo-moșierești 1922—1933, „Studii”, nr. 3, XIV (1961).

² Din lupta maselor populare din România sub conducerea partidului comunist pentru pace și prietenie cu U.R.S.S. 1928—1931, „Studii”, nr. 6, XIV (1961).

³ Din lupta P.C.R. împotriva politicii guvernelor burhezo-moșierești de militarizare a țării 1921—1933, „Studii”, 3, XV (1962).

⁴ P. C. R. conducător al mișcării antirăzboinice din România. Comitetul antirăzboinic (1932—1933), An. I.I.P., nr. 5—6, IV, 1958.

⁵ Folosirea de către P.C.R. a campaniei alegerilor parlamentare din 1931 în vederea strîngerii legăturilor cu masele, „Studii”, nr. 1, XV (1962).

⁶ Congresul Sindicatelor Unitare din 1929 — moment important în istoria mișcării sindicale revoluționare din țara noastră. An. I.I.P., nr. 3, V, 1959.

⁷ Despre Congresul Sindicatelor Unitare de la Timișoara (2—5 aprilie 1929), „Analele Universității «C. I. Parhon»”, Seria științe sociale-istorie, nr. 16, 1961.

⁸ Activitatea Uniunii Tineretului Comunist din România sub conducerea partidului comunist, în anii crizei economice mondiale (1929—1933), An. I.I.P., nr. 6, VII, 1961.

În lucrarea lui L. Banyai referitoare la lupta pentru crearea organizației revoluționare maghiare condusă de partid¹ sînt analizate aspecte din activitatea P.C.R. pentru organizarea și conducerea luptei maselor muncitoare ale minorităților naționale. Autorul scoate în evidență rolul Congresului al V-lea al P.C.R. și impulsul dat de luptele muncitorilor ceferiști și petroliști acțiunii de organizare revoluționară a maselor muncitoare maghiare.

O contribuție prețioasă la studierea istoriei organizațiilor de masă conduse de partid a adus lucrarea acad. P. Constantinescu-Iași² care tratează istoria organizațiilor de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938. Lucrarea, prima de acest fel, apărută în literatura noastră istorică, conține informații bogate cu privire la această latură a activității partidului comunist, aduce o contribuție importantă la cunoașterea perioadei de care ne ocupăm. Anexa lucrării, care cuprinde denumirea, caracterizarea și perioada de apariție a ziarelor și revistelor progresiste din anii 1931—1938, este de asemenea deosebit de interesantă și folositoare³.

Din trecerea în revistă, fie chiar și sumară cum este cea de față, a principalelor realizări ale istoriografiei noastre marxist-leniniste în cercetarea și interpretarea științifică a evenimentelor din perioada crizei economice din 1929—1933 se desprinde concluzia că ultimii 15 ani s-au caracterizat, aici ca și în toate celelalte domenii ale cercetării istorice, printr-un progres continuu. Acest progres s-a reflectat în lărgirea permanentă a cercului de preocupări ale cercetărilor, în amploarea lucrărilor elaborate, în nivelul lor științific tot mai ridicat. Toate acestea au permis ca istoricii, răspunzînd chemării partidului, să treacă de la începuturile timide marcate prin publicarea unor note, comunicări și articole scurte de istorie contemporană, la abordarea unor teme importante, la elaborarea unor lucrări mari, ca volumele corespunzătoare din tratatul de *Istoria Romîniei* sau ca monografia luptelor din 1933 ale ceferiștilor și petroliștilor în pregătire pentru tipar la Institutul de istorie a partidului.

Această scurtă trecere în revistă a realizărilor noastre ne ajută totodată să ne dăm și mai bine seama de sarcinile mari ce ne mai stau în față. Nu ne propunem firește să stabilim în cadrul acestui articol sarcinile de viitor ale istoriografiei noastre privind această perioadă. Ne îngăduim însă să constatăm că pînă în prezent numeroase probleme privind perioada de care ne ocupăm fie că n-au fost încă cuprinse, fie că n-au fost încă tratate cu stăruința necesară. Socotim că, în literatura noastră istorică, pînă în prezent nu s-au publicat decît în foarte mică măsură lucrări monografice privind principalele probleme ale istoriei economice și politice a Ro-

¹ *Congresul al V-lea al P.C.R. și lupta pentru crearea organizației național revoluționare maghiare condusă de partid*, „Studii”, 6, IX (1956).

² *Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938*, Editura Academiei R.P.R., 1952.

³ O contribuție în acest sens au adus și V. Ionescu și I. Toacă în articolul *Ziare ilegale locale, editate de P.C.R. și U.T.C. în Valea Prahovei în anii 1932—1933*, An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

mîniei în perioada crizei economice din 1929—1933. Lucrările care tratează istoria politică a țării în acești ani au în cea mai mare parte ca obiect istoria mișcării muncitorești și mai puțin istoria generală a țării. Nu putem de asemenea să nu remarcăm că lucrările de istorie a mișcării muncitorești publicate pînă în prezent au reușit numai în mică măsură să trateze problemele istoriei mișcării muncitorești în ansamblul istoriei generale a țării.

Realizările obținute pînă acum ne dau însă tot temeiul să credem că cercetătorii acestei perioade vor reuși în anii viitori să aducă noi contribuții prețioase la cunoașterea ei, la ridicarea continuă a nivelului istoriografiei noastre.

LUPTA P.C.R. ÎMPOTRIVA FASCIZĂRII ȚĂRII ȘI A RĂZBOIULUI ANTISOVIETIC

DE

ION M. OPREA

În anii care au urmat crizei economice din perioada 1929—1933 întreaga omenire s-a aflat nemijlocit în fața înspăimântătoarei primejdii pe care o reprezenta ascensiunea rapidă a fascismului. Această dictatură fățiș teroristă a apărut ca o emanație a capitalismului ajuns în ultimul stadiu al existenței sale și s-a dezvoltat cu sprijinul financiar și politic al celor mai reacționare cercuri imperialiste. Împotriva unei atit de grave amenințări a independenței și suveranității popoarelor, partidele comuniste au luptat cu fermitate și hotărîre, antrenînd în această luptă mase largi de oameni ai muncii.

Momentul principal care arăta că pericolul fascist a devenit o amenințare evidentă și reală pentru civilizația și progresul omenirii a fost marcat de instaurarea hitlerismului în Germania la începutul anului 1933. În anii următori agresivitatea fascismului pe plan internațional a sporit fără încetare, culminînd cu dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial.

De-a lungul acestei perioade cercurile reacționare din România burghezo-moșierească, ajutate de vîrfurile monopolurilor străine, au imprimat politicii lor antinaționale și antipopulare o tot mai vădită orientare spre formele fasciste de guvernare. Încercările reacțiunii interne și internaționale de a injecta în organismul vieții economice și politice a țării noastre otrava ideilor fascizante și de a netezi printr-o serie de mijloace și măsuri calea spre instaurarea dictaturii fasciste au întîlnit împotrivirea maselor populare organizate de Partidul Comunist Român, care mobilizînd în jurul său importante forțe patriotice s-a opus hotărît și deschis regimului fascist.

Spre deosebire de partidul comunist, marea majoritate a partidelor din România burghezo-moșierească a contribuit în mod fățiș sau camuflat pe căi directe sau indirecte la crearea condițiilor propice dezvoltării fascismului în România.

Afișarea vagă și echivocă a „nemulțumirii” manifestată cîteodată de unii lideri ai reacțiunii burghezo-moșierești față de adoptarea anumitor măsuri cu caracter fascist nu era decît expresia încercării lor de a poza în ochii maselor ca „democrați” pentru a-și asigura și pe această cale menținerea pozițiilor politice.

Legăți prin mii de fire de clasele dominante, istoricii burghezi fie că treceau sub tăcere evenimentele politice care marcau împingerea treptată a țării noastre în tentaculele fascismului, fie că mistificau conținutul acestor evenimente, ascunzînd adevărata lor semnificație, fie în sfîrșit că deveneau susținătorii și propagatorii fervenți ai ideologiei fasciste. De aceea în literatura istorică burgheză nu găsim studii care să reflecte, chiar și parțial, procesul de fascizare a țării noastre cu toate consecințele lui dezastruoase pentru situația maselor populare și pentru independența națională a Romîniei. Problemele care aveau o cît de slabă contingentă cu caracterul reacționar, terorist și obscurantist al fascismului n-au făcut niciodată obiectul unor cercetări riguroase ale istoriografiei burgheze.

Cu toate acestea din sînul unor pături ale burgheziei și moșierimii, ale căror poziții economice și politice erau amenințate de dictatura fascistă, s-au ridicat unii intelectuali care au dezaprobat fascismul refuzînd să-i acorde sprijinul lor. Nicolae Iorga a încercat de pe poziții antigermene să releve, deși cu totul vag și lapidar, esența reacționară a ideologiei fasciste. Într-unul din articolele sale referitoare la caracterul nazismului și la consecințele grave pe care le-ar avea asupra situației țării noastre instaurarea dictaturii fasciste el scria : „A se închina cineva acestei doctrine și a ne-o predica, aceasta înseamnă a legitima orice acțiune de silă, care s-ar dezlănțui asupra noastră”¹. Deși situat pe pozițiile clasei burgheze și dominat de o concepție care nu depășea limitele ideologice ale acestei clase, N. Iorga și-a manifestat dezacordul cu politica cercurilor guvernante care au admis cîmpirea țării noastre de către armata hitleristă. Pentru faptul că și-a ridicat glasul împotriva hitlerismului și a agenției acestuia în Romînia, N. Iorga a fost asasinat în 1940 de către legionari.

Consemnarea de către istoriografia burgheză a cîtorva aprecieri accidentale și răzlețe făcute de unii istorici ai regimului burghezo-moșieresc cu privire la evenimentele petrecute în cadrul procesului de fascizare a Romîniei nu poate fi considerată ca o încercare de pătrundere în esența fenomenului istoric din această perioadă.

Primele jaloane care au marcat începutul unei înfățișări veridice a evenimentelor politice, economice și sociale din perioada fascizării țării sînt fixate în numeroase pagini ale presei și lucrărilor de literatură politică, editate și răspîndite ilegal de către Partidul Comunist Romîn. În anii de ascensiune a fascismului în țara noastră s-au ridicat cîțiva oameni de cultură printre care și acad. P. Constantinescu-Iași care a publicat materiale și articole în presă din care amintim : broșura *Despre război* tipărită în condiții grele în 1932 — cuprinzînd date documentare despre pregătirile de război și primejdia fascistă, articolele *Fascismul și războiul* („Buletinul mișcării antifasciste”, 12 noiembrie 1932), *Evoluție fascistă*

¹ Ceea ce nu este înțeles, „Neamul romînesc”, nr. 13 din 17 ianuarie 1940.

(„Clopotul”, 8 iunie 1934), *Evenimentele din Germania* („Clopotul”, 13 iulie 1934), *Primejdia fascismului* („Îndrumarea”, 27 octombrie 1934), *Problema frontului popular* („Dimineața”, 4 septembrie 1935), *Fascismul și războiul* („Nașa Jizni”, 29 septembrie 1935), *Blocul democratic și politica guvernului* („Dimineața”, 5 februarie 1935) etc.

După 23 August 1944, pe baza principiilor științifice ale marxism-leninismului s-a trecut la analizarea multilaterală a evoluției procesului istoric, în diferite lucrări dezvăluindu-se cauzele social-economice care au generat evenimentele și precizându-se sensul dezvoltării acestora și definindu-le adevărata semnificație.

O serie întreagă de probleme și evenimente cu caracter politic, social și economic din perioada la care ne referim au fost abordate în studii și articole, fie în lucrări al căror obiect de cercetare îl constituiau evenimentele perioadelor învecinate. Cîmpul de investigație al cercetătorilor care s-au preocupat de studiul acestei perioade s-a extins cu precădere asupra chestiunilor majore.

În elaborarea acestor studii, articole și lucrări, istoricii au găsit un îndreptar deosebit de prețios în aprecierile pe care tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej le-a făcut asupra evenimentelor politice și sociale din perioada studiată.

Tratarea evenimentelor sub aspect multilateral a prilejuit desigur și lămurirea în linii generale a unor probleme cu care tema abordată nu avea decît o legătură tangențială. *Una din problemele prezente în mod constant în aproape toate studiile și articolele consacrate în întregime sau parțial acestei perioade este problema situației economice și politice a maselor muncitoare.* Condițiile de cruntă exploatare și asuprire a celor ce muncesc sînt înfățișate într-un cadru mai complet și mai sistematizat într-o lucrare recent apărută¹. Bogata informare științifică din presa și literatura Partidului Comunist Român, din presa cu caracter democrat, precum și din izvoarele burgheze utilizate în mod critic a permis autorului acestei lucrări să urmărească pas cu pas procesul pauperizării proletariatului din industrie între cele două războaie mondiale și să schițeze totodată o serie de aprecieri asupra situației economice și sociale a tuturor categoriilor de oameni ai muncii.

Necesitatea de a cuceri o serie de revendicări economice și politice, de a obține drepturi și libertăți democratice și de a ieși din mizeria materială și întunecimea spirituală în care trăiau a determinat masele muncitoare să intensifice organizarea unor noi și mari lupte împotriva claselor exploataatoare. Conduasă și organizată de partidul comunist, lupta celor ce muncesc a urmărit în această perioadă pe lângă cucerirea revendicărilor economice zilnice și crearea unei rezistențe unite împotriva ascensiunii fascismului în țara noastră.

Istoriografia de după 23 August oglindește în chip veridic o serie de momente din neîntreruptul șir de lupte pe care masele muncitoare sub

¹ Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească*, Editura științifică, București, 1962.

conducerea comuniștilor le-au desfășurat în această perioadă pe întreg cuprinsul țării¹. De o atență analiză s-au bucurat luptele muncitorilor reșițeni duse în anii 1934—1937, ca și obiectivele lor economice și politice².

În cadrul acestei analize, întemeiată pe informații documentare în bună parte inedite, este redată în chip convingător desfășurarea grevelor, manifestărilor și mitingurilor muncitorești și în același timp sînt scoase în relief rolul și influența comuniștilor în mobilizarea la luptă a lucrătorilor reșițeni. Conducîndu-se după linia politică a partidului și muncind cu abnegație, comuniștii din Reșița au reușit între anii 1934—1937 să mobilizeze mase largi de muncitori la lupta antifascistă.

Luptele greviste se succedau la intervale mai mari sau mai mici și cuprindeau mase tot mai largi din diferite centre industriale. Ascuțișul lor era în permanență îndreptat împotriva exploatării capitaliste și pentru zădărnicierea planurilor urzite de cercurile reacționare în vederea fascizării țării și pregătirii războiului antisovietic. O parte din grevele declarate de muncitori în cursul acestei perioade fac obiectul unor studii publicate în revistele de specialitate. În articole cuprinzătoare și bogat documentate sînt descrise grevele metalurgiștilor bucureșteni declarate în ianuarie 1935 la fabrica „Haug”³, în ianuarie 1939 la fabrica „Goldenberg”⁴ și în decembrie 1939 la fabrica „Metaloglobus”⁵. Alte studii cu caracter monografic înfățișează pregătirea și desfășurarea grevei muncitorilor metalurgiști de la fabrica „Schiel” Brașov⁶, din anul 1934, greva muncitorilor de la fabrica de vagoane „Astra” — Arad⁷, din iulie-august 1936, precum și greva generală a minerilor din Anina (februarie 1935)⁸.

Cercetarea unui bogat și variat material documentar, cules în cea mai mare parte din Arhiva C.C. al P.M.R., din arhivele regionale și din presa vremii, scoate în evidență faptul că izvorul tuturor frămîntărilor și grevelor muncitorești era situația grea în care erau siliți să trăiască și să lucreze muncitorii. Se desprinde, din articolele menționate concluzia că prin declararea oricărei greve muncitorii urmăreau menținerea sau sporirea salariilor lovite foarte adesea de ofensiva capitaliștilor, reducerea zilei de lucru, crearea unor condiții mai bune de muncă, încetarea concedierilor, abolirea măsurilor teroriste din întreprinderi etc.

În cadrul fiecărei greve cerințele economice se împleteau strîns cu revendicările politice, ca : încetarea introducerii măsurilor fasciste în între-

¹ Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R., Ed. politică, București, 1961.

² E. Cimponeriu, *Din lupta muncitorilor de la Reșița în frunte cu comuniștii în perioada anilor 1934—1937*, An. I.I.P., nr. 1, VI, 1960.

³ G. Horja, *Greva metalurgiștilor de la fabrica „Haug”, București, din anul 1935*, An. I.I.P., nr. 5, VII, 1961.

⁴ S. Homenco, *Greva muncitorilor metalurgiști de la fabrica „S. Goldenberg” din București Ianuarie-febr. 1939*, An. I.I.P., nr. 3, V, 1959.

⁵ A. Nyri, *Greva muncitorilor de la fabrica „Metaloglobus” București, (dec. 1939 — ian. 1940)*, An. I.I.P., nr. 1, VIII, 1962.

⁶ P. Daiche, *Greva metalurgiștilor de la „Schiel” Brașov din 1934*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, București, 1962.

⁷ B. Roșu, *Greva muncitorilor de la fabrica de vagoane Astra-Arad, -iulie-august 1936*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II.

⁸ I. Toacă, *Greva generală a minerilor din Anina (februarie 1935)*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II.

prinderi și în aparatul de stat, încetarea pregătirilor de război, libertăți și drepturi democratice etc. Caracterul pronunțat politic pe care îl îmbrăcau grevele se datora muncii fructuoase depusă de comuniști pentru organizarea și desfășurarea luptelor muncitorești. Articolele scot în relief, pe baza a numeroase documente, activitatea neobosită a comuniștilor în rîndurile muncitorimii, rolul jucat de ei în organizarea și conducerea grevelor, precum și influența largă pe care ei o exercitau asupra oamenilor muncii de diferite categorii sociale.

Pe lângă prezentarea organizării și desfășurării grevelor, articolele relatează numeroase fapte privitoare la măsurile teroriste luate de organele represive ale statului împotriva muncitorilor și la trădarea săvârșită de liderii oportuniști social-democrați. Relatarea acestor fapte, cu toate concluziile care se desprind din ele, imprimă studiilor o apreciabilă forță demascatoare. Teroarea exercitată de organele represive, trădarea liderilor social-democrați de dreapta, lipsurile și privațiunile de tot felul au frînat, desigur, într-o anumită măsură dezvoltarea unor lupte muncitorești. Grație însă hotărîrii de luptă a muncitorilor, înaltului lor nivel de organizare, conducerii ferme a grevelor de către comuniști și solidarității lucrătorilor din alte întreprinderi, greviștii au reușit să învingă dificultățile ce le stăteau în cale și să continue lupta săptămîni de-a rîndul. Datorită factorilor de mai sus, a căror acțiune este ilustrată în articolele menționate cu numeroase și semnificative date, grevele muncitorilor au durat de la 12 la 45 de zile, încheindu-se cu satisfacerea celor mai vitale revendicări.

O contribuție meritorie la cunoașterea mișcării muncitorești din țara noastră aduce monografia consacrată luptelor revoluționare ale textiliștilor de la fabrica de postav din Buhuși¹. Folosind o serie de documente din care unele edite, iar altele inedite, autorul lucrării pune în relief rolul conducător al partidului comunist în organizarea maselor de muncitori, precum și acțiunile întreprinse de organizația de partid locală în vederea îndrumării luptei textiliștilor împotriva patronului și a autorităților din Buhuși. Prezența cîtorva deficiențe în comentarea și aprecierea unor fapte relatate, ca și insuficienta demascare a cîrdășiei dintre elementele legionare și patronul întreprinderii nu diminuează eficiența concluziilor formulate.

Adeseori muncitorimea își exprima protestul său împotriva samavolniciei regimului burghezo-moșieresc pe calea organizării unor impunătoare manifestații de stradă. Cîteva studii asupra mișcării muncitorești din perioada fascizării țării semnalează prezența unui important număr de manifestații muncitorești. Două din aceste episoade ale mișcării muncitorești — și anume: demonstrația organizată în ziua de 1 mai 1939² și manifestația de la Obor din București organizată în preajma zilei de 7 Noiembrie 1940³ — au făcut obiectul unor interesante comunicări științifice. Pe baza materialelor documentare, în cea mai mare parte de arhivă,

¹ A. Roman, *Din istoria luptelor revoluționare ale muncitorilor textiliști de la fabrica de postav din Buhuși*, Ed. științifică, București, 1959.

² P. Niculescu, *Despre demonstrația de 1 mai 1939*, An. I.I.P., nr. 4, II, 1956.

³ N. Petrovici, *Manifestația de la Obor din București organizată de P.C.R. cu prilejul zilei de 7 Noiembrie 1940*, An. I.I.P., nr. 5-6, IV, 1958.

autorii au reușit să redea în linii generale amploarea acestor manifestații organizate de P.C.R. în condițiile grele ale dictaturii regale și dictaturii militaro-fasciste. Atît demonstrația din ziua de 1 Mai 1939, la care au participat peste 20 000 de cetățeni, sub lozincile : „Vrem o Romînie liberă și independentă”, „Jos fascismul”¹, cît și manifestația de la Obor organizată în ziua de 3 noiembrie 1940, la care au participat mii de muncitori, țărani și mici negustori, sub lozincile „Jos trădătorii Antonescu și Horia Sima”, „Trăiască Romînia Socialistă liberă”, „Vrem ieftinirea vieții”², au fost acțiuni viguroase de protest prin care mase largi de muncitori și țărani și-au exprimat sentimentele de ură neîmpăcată împotriva dictaturii fasciste și a regimului burghezo-moșieresc.

Mișcarea muncitorească din țara noastră împotriva dictaturii regale a orientării cercurilor guvernante reacționare spre Germania hitleristă a cuprins milioane de oameni ai muncii, de diferite categorii sociale. Unele momente ale acestei largi mișcări de masă își găsesc o succintă prezentare în cadrul unui articol care se referă la perioada dictaturii regale³. Partea principală a articolului este consacrată cîtorva aspecte ale activității desfășurată de P.C.R. în această perioadă, precum și înfățișării, în linii generale, a acțiunilor patriotice care au avut loc pe întreg cuprinsul țării împotriva cedării nordului Transilvaniei către Ungaria horthystă.

Mari eforturi a depus Partidul Comunist din Romînia pentru a uni forțele democratice din țară într-un larg front de luptă menit să preîntîmpine primejdia amenințătoare a fascismului. În țara noastră exista un serios potențial de forțe sociale capabile să folosească situația creată în acea perioadă pentru a stăvili creșterea pericolului fascist. Importante succese au fost obținute în această direcție de către forțele democratice conduse de comuniști în alegerile parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți în cursul lunii februarie 1936. Succesul pregătirii și desfășurării campaniei alegerilor, precum și victoria obținută de către Frontul democratic asupra forțelor reacțiunii în aceste două județe au dovedit, potrivit concluziilor studiului consacrat acestui eveniment, justetea punctului de vedere al partidului comunist că împrejurările obiective din Romînia permiteau încheierea unui larg front popular antifascist bazat pe Frontul Unic Muncitoresc⁴. Problemele sociale și politice care frămîntau masele largi de muncitori au găsit un adinc răsunset în rîndurile țărănimii muncitoare. Situația grea în care se zbateau țărani muncitori a fost agravată în anii fascizării țării de creșterea vertiginoasă a cheltuielilor făcute cu pregătirile febrile ale războiului antisovietic, cheltuieli din care cea mai mare parte sporea povara fiscală aruncată pe umerii țărănimii.

Prin variate mijloace și căi de luptă țărănimea s-a împotrivit nu rareori măsurilor de spoliere a maselor, adoptate de cercurile guvernante.

¹ „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4, II, 1956, p. 186.

² *Ibidem*, nr. 5—6, IV, 1958, p. 164.

³ V. Topalu, *Din lupta Partidului Comunist Romîn pentru apărarea intereselor fundamentale ale maselor populare în perioada dictaturii regale (1938—1940)*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961).

⁴ Gh. Ioniță, *Succesul forțelor democratice sub conducerea Partidului Comunist din Romînia în alegerile parțiale din februarie 1936*, An. I.I.P., nr. 5, VII, 1961.

Acțiunile țărănești din perioada fascizării țării au fost pînă în prezent numai fragmentar înfățișate în cîteva lucrări de sinteză asupra mișcării muncitorești¹. Dintre aceste acțiuni, mai amplu și mai sistematizat a fost tratată, în cadrul unei lucrări distincte, răscoala țăranilor din Valea Ghimeșului, care a avut loc în luna octombrie 1934². Deși are un caracter de popularizare, lucrarea, pe temeiul materialelor de arhivă și din presă, reușește să redea situația grea a țăranilor romîni și ceangăi, să demaște exploatarea fără margini la care stăpînii fabricilor de cherestea supuneau pe țăranii din satele situate pe Valea Trotușului, și totodată să reconstituie tabloul viguroasei ridicări a țăranilor de pe Valea Ghimeșului. În mod deosebit este scos în relief rolul pe care l-au avut comuniștii în organizarea acestei răscoale îndreptată împotriva patronilor și a samavolniciilor săvîrșite de autoritățile locale. Răscoala a scos în evidență încă o dată marea însemnătate a organizării și a unității maselor muncitoare în lupta împotriva jafului burheziei și moșierimii. Totodată ea a demonstrat că, prin lupta condusă de comuniști, țăranii muncitori puteau să se opună cu succes abuzurilor jandarmilor, ale organelor fiscale și ale marilor stăpînitóri de pămînturi sau de păduri.

Sfera de activitate și de influență a partidului comunist a continuat să cuprindă, în anii fascizării țării, o parte din ce în ce mai importantă a armatei. Într-un articol consacrat activității partidului comunist printre militari în perioada 1921—1944³, sînt ilustrate cîteva aspecte ale muncii propagandistice desfășurată de comuniști prin intermediul presei ilegale și prin viu grai în rîndurile armatei. Principalul obiectiv al activității partidului comunist printre militari în această perioadă era, așa cum se subliniază în articol, demascarea pregătirilor intense de război și condamnarea politicii de fascizare a țării, promovată de către cercurile guvernante reacționare.

Urmărind să-și realizeze planurile sale războinice, reacțiunea internă a depus mari eforturi pentru a capta în orbita ideologiei fasciste masele de studenți și de tineret. În aceste împrejurări partidul comunist a pus cu toată acuitatea problema folosirii pe un plan din ce în ce mai larg și cu o intensitate mereu sporită a celor mai eficace forme și metode de luptă capabile să contribuie la demascarea primejdiei fasciste de care era pîndit tineretul și la realizarea frontului unic al tineretului muncitoresc. Cele mai esențiale aspecte ale acestei teme deosebit de importante din istoria mișcării muncitorești au fost parțial oglindite într-un număr restrîns de studii, articole, note și comunicări științifice. Una din problemele tratate pe baza materialelor de arhivă o constituie activitatea partidului comunist și a Uniunii Tineretului Comunist pentru realizarea frontului unic al tineretului ca parte integrantă a frontului unic al întregii clase

¹ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, București, 1961; *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu fărînimea muncitoare pentru reforma agrară din 1944—1945*, vol. III, Ed. politică, 1950.

² Titu Georgescu și L. Fodor, *Răscoala țăranilor din Valea Ghimeșului (1934)*, Ed. politică, București, 1960.

³ I. Toacă, *Aspecte din activitatea Partidului Comunist din România în rîndurile armatei (1921—1944)*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961).

muncitoare din România¹. Cercetarea acestei probleme scoate în evidență momentele principale ale luptei tineretului muncitor în cursul anilor 1933-1935, sub lozincă frontului unic și demonstrează, sprijinindu-se pe date și fapte concludente, că prin îmbinarea activității de organizare a luptei tinerilor pentru revendicările lor zilnice cu munca de propagare a ideilor antifasciste și antirăzboinice s-au putut atrage mase largi de tineri muncitori în lupta pentru încheierea frontului unic antifascist.

A fost acordată o însemnată atenție studierii activității antifasciste pe care au desfășurat-o masele de studenți sub îndrumarea comuniștilor. Lucrarea consacrată acestei teme² urmărește desfășurarea luptelor duse de studențimea progresistă împotriva fascismului și pentru cucerirea revendicărilor sale în primii ani ai fascizării țării. Ea înfățișează, totodată, activitatea intensă și cuprinzătoare pe care organizațiile U.T.C. de la universitățile din București, Iași, Cluj, de la Academia de înalte studii comerciale, Institutul Politehnic și alte instituții de învățământ superior au desfășurat-o, sub îndrumarea partidului comunist, printre masele studențești.

S-a arătat astfel că principalele roade ale activității desfășurate de organizațiile Uniunii Tineretului Comunist în instituțiile de învățământ superior s-au reflectat în răspîndirea ideologiei marxist-leniniste în cercurile largi studențești, în demascarea ideologiei fasciste, în organizarea unor acțiuni de protest ale studenților împotriva măsurilor fasciste introduse în universități, în încheierea unor grupe de studenți democrați, care, prin muncă asiduă dusă pentru organizarea studențimii, au constituit un eveniment deosebit în viața universitară. Aceste grupuri ale studenților democrați sau independenți erau formate din elementele revoluționare ale studențimii. Ele erau conduse de membrii Uniunii Tineretului Comunist, care, în vara anului 1935, s-au adresat unor organizații studențești democratice formînd împreună Frontul studențesc democrat.

Activitatea organizatorică și propagandistică deosebit de vie și fructuoasă desfășurată în anii care au urmat, de către acest detașament al tineretului universitar antifascist înființat de uteciști sub conducerea partidului comunist, este prezentată în ultimul capitol al lucrării: Din luptele studențimii democratice³. În esență, această parte a lucrării înfățișează, pe baza unor bogate informații culese în majoritatea lor din ziarele studențimii democratice, acțiunile energice ale studenților, prin care se urmărea satisfacerea revendicărilor profesionale, ajutorarea studenților lipsiți de mijloace materiale, crearea de biblioteci, crearea unor cercuri de studii, împiedicarea fascizării vieții universitare etc. Organizația studenților democrați a adus o contribuție prețioasă la mobilizarea maselor de tineret în vederea încheierii frontului popular în lupta împotriva fascismului.

Îmbinînd cu măiestrie munca ilegală cu formele activității legale, partidul comunist a creat, în perioada fascizării țării, numeroase organizații de masă ca: Mișcarea antirăzboinică, Comitetul național antifascist, Liga

¹ C. Mocanu, *Lupta P.C.R. pentru realizarea frontului unic în rândurile tineretului muncitoresc în anii 1933-1935*, „Studii” nr. 1, X (1957).

² T. Caranfil, *Din luptele studențimii democratice*, Ed. tineretului, București, 1956.

³ *Ibidem*.

muncii, Amicii U.R.S.S., Liga contra prejudecăților, Protecția mamei și copilului, Blocul democratic, Uniunea democratică etc. *Rolul și activitatea acestor organizații de masă sînt pe scurt prezentate în cîteva articole publicate în revistele de specialitate¹, precum și într-o lucrare cu caracter general de sinteză². Articolele consacrate organizațiilor legale create de partidul comunist aduc o serie de date și fapte interesante din care rezultă marea amploare și ecoul adînc pe care l-au avut printre muncitori, țărani, funcționari, învățători, profesori universitari, artiști, studenți etc. Iozincile luptei antifasciste propagate de comuniști. Ele arată că aceste organizații, care aveau ramificații în aproape întreaga țară și care grupau importante mase de oameni ai muncii, au desfășurat o vie activitate în direcția atragerii muncitorimii la lupta pentru satisfacerea revendicărilor economice ale muncitorilor, înlăturarea stării de asediu, încetarea pregătirilor de război, dreptul de întrunire și organizare a maselor muncitoare, pentru apărarea Uniunii Sovietice, împotriva Gărzii de fier și a celorlalte organizații fasciste, împotriva regimului de distrugere fizică și morală a deținuților politici antifasciști etc.*

S-a pus astfel în lumină faptul că prin eforturile depuse în vederea apărării intereselor muncitorimii, prin activitatea lor organizațiile de masă legale au adus un însemnat aport la succesul obținut de partidul comunist în lupta pentru încheierea frontului popular antifascist.

Pe lângă cercul larg de probleme privind istoria mișcării muncitorești și îndeosebi lupta partidului comunist, cercetarea științifică asupra perioadei fascizării țării a cuprins o serie de evenimente legate de politica externă a guvernelor burghezo-moșieresti. Studii ample elaborate pe o largă bază documentară au analizat problema reluării legăturilor diplomatice între România și U.R.S.S.³, atitudinea guvernului român față de Cehoslovacia în perioada care a precedat trădarea de la München⁴, politica anti-populară și antinațională a burgheziei și moșierimii românești⁵, precum și o serie de aspecte ale situației internaționale în perioada fascizării Romîniei. Analizînd aceste probleme autorii au reușit să contureze cu precizie pe de o parte linia politicii de pace și colaborării între state cu sisteme social-economice diferite dusă de Uniunea Sovietică, iar pe de altă parte politica de pregătire a celui de-al doilea război mondial și de încurajare a statelor fasciste agresoare, politică promovată de cercurile cele mai reacționare ale imperialismului mondial. Sînt viu și convingător ilus-

¹ Acad. P. Constantinescu-Iași, *Despre Asociația pentru protecția mamei și copilului*, „Studii”, nr. 2, IV (1951); Titu Georgescu, *Activitatea Comitetului național antifascist (1933—1934)*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961); Titu Georgescu, *Activitatea Asociației Amicii U.R.S.S. în anul 1934*, An. I.I.P., nr. 4, I, 1955.

² Acad. P. Constantinescu-Iași, *Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1952.

³ M. Rusenescu, *Stabilirea relațiilor diplomatice între România și U.R.S.S. în anul 1934*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1956.

⁴ J. Benditer, *Atitudinea guvernului român față de Cehoslovacia în lunile premergătoare Münchenului (mai-septembrie 1938)*, „Studii”, nr. 5, IX (1956).

⁵ J. Benditer, *Politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșierimii românești în anii 1937—1939*, „Studii”, nr. 2, VII (1954).

trate cu ajutorul unui bogat material factic din surse românești și străine o serie de aspecte ale luptei duse de statul sovietic pentru crearea unui sistem de securitate colectivă a popoarelor, pentru dezarmare generală și totală, rezolvarea diferendelor dintre state pe calea tratativelor și preîntâmpinarea celui de-al doilea război mondial.

În același timp studiile demască în mod viguros actele politice și diplomatice săvârșite de cercurile reacționare ale burgheziei și moșierimii române, acte prin care România a fost înfeudată treptat Germaniei hitleriste și în cele din urmă aruncată în războiul antisovietic. La cunoașterea acestor probleme își aduc contribuția și studiile privind politica externă a României în perioada politicii imperialiste de așa-zisă neintervenție¹, tratativele diplomatice în preajma dictatului de la Viena², precum și alte articole. Ultimul studiu menționat, ca și altele scrise de aceeași autoare păcătuiesc atât prin lipsa unei atitudini critice, combative, față de opiniile și declarațiile politicianilor reacționari, cât și prin aprecierea greșită a diferitelor manevre întreprinse de unele grupuri ale burgheziei și moșierimii române, manevre pe care autoarea le consideră acțiuni antifasciste și anti-hitleriste când în realitate ele nu au fost altceva decât aspecte diverse ale politicii de fascizare a țării și de capitulare în fața hitlerismului.

Într-unul din articolele care abordează problemele politicii externe ale României burghezo-moșierești este cercetată, în aspectele ei esențiale, activitatea diplomatică desfășurată în ultimii ani ai carierei sale de marele diplomat și om de stat român Nicolae Titulescu³. Din cercetarea unui bogat material documentar se desprinde concluzia certă că acest om de stat, realist și lucid, deși se situa pe pozițiile clasei burgheze, clasă în mijlocul căreia s-a format și ale cărei interese le-a apărat, înțelegând primejdia pe care o reprezintă ascensiunea fascismului pentru independența și suveranitatea țării noastre, și-a orientat activitatea sa diplomatică din anii 1933—1936 pe linia năzuințelor de pace ale oamenilor muncii din țara noastră și de pretutindeni.

Forțele reacționare internaționale însă au nesocotit voința de pace a popoarelor și au dezlănțuit în ciuda acestei voințe cel de-al doilea război mondial. Ca și în alte țări, oamenii muncii din România s-au împotrivit pe diferite căi și prin diferite mijloace războiului antisovietic și dictaturii militaro-fasciste antonesciene. Unele acțiuni de masă cu caracter antirăzboinic și antifascist, desfășurate de muncitorimea din țara noastră în prima perioadă a războiului antisovietic, sînt oglindite în câteva studii publicate în revistele de specialitate. Ele tratează într-o formă generală despre luptele muncitorilor din diferite regiuni ale țării împotriva aruncării României în războiul antisovietic⁴ și în chip mai amănunțit despre

¹ E. Campus, *Despre politica externă antinațională a grupurilor burghezo-moșierești din România în timpul politicii imperialiste de așa-zisă neintervenție, 1936*, „Studii”, nr. 3, V (1952).

² E. Campus, *Tratativele diplomatice în preajma dictatului de la Viena (aprilie-august 1940)*, „Studii”, nr. 3, X (1957).

³ Acad. P. Constantinescu-Iași, I. M. Oprea, *O importanță figură a diplomației europene — Nicolae Titulescu*, „Studii”, nr. 6, XIV (1961).

⁴ E. Neamu, A. Fedotova, *Din lupta P.C.R. împotriva țării României în războiul antisovietic (septembrie 1939-iunie 1940)*, An. I.I.P., nr. 3, VI, 1960.

acțiunile antirăzboinice ale muncitorilor din Valea Prahovei¹ și din întreprinderile reșițene². Sînt subliniate numeroase acțiuni ale muncitorimii din diferite centre industriale împotriva mașinii de război hitleriste. Printre mijloacele de luptă, cele mai frecvent folosite, articolele relevă grevele și sabotajele organizate de muncitori, în deosebi la întreprinderile producătoare de armament. Pe baza unor fapte concludente culese din arhivele centrale și regionale este scos în evidență rolul covîrșitor pe care l-au avut comuniștii în conducerea luptei maselor muncitoare împotriva războiului și în mobilizarea forțelor patriotice în vederea creării unui front unit, capabil să ducă la răsturnarea regimului antonescian. Paralel cu înfățișarea luptei antirăzboinice și antihitleriste articolele dezvăluie teroarea exercitată de către organele represive antonesciene împotriva oricăror manifestări patriotice care urmăreau subminarea mașinii de război și a regimului militarofascist. Totodată ele demască o serie de acte cu caracter antinațional și anti-popular săvîrșite de către cercurile reacționare din România atît în ajunul dezlănțuirii agresiunii împotriva U.R.S.S., cît și în prima perioadă a războiului antisovietic.

Deși relativ restrînse nu numai ca număr, dar și ca întindere, studiile, articolele și comunicările științifice menționate au izbutit să îmbrățișeze importante și variate probleme legate de perioada fascizării Romîniei. Prin folosirea unor bogate izvoare de informare științifică atît romînești, cît și străine, printr-o justă interpretare a numeroase date și fapte în mare parte inedite, prin formularea unor concluzii noi și interesante, aceste lucrări au adus un aport de seamă la smulgerea vîlului mistificării întins de propaganda burgheză asupra adevărului istoric și au contribuit astfel la cunoașterea unuia din cele mai frămîntate perioade a istoriei partidului și a istoriei Romîniei în general.

Sfera cercetărilor științifice efectuate pînă acum este însă departe de a fi cuprins totalitatea evenimentelor și problemelor de istorie legate de perioada fascizării țării și de a fi analizat întreaga lor semnificație. Sînt, de pildă, incomplet cercetate acțiunile partidului comunist și a organizațiilor de masă legale menite să ducă la încheierea Frontului popular antifascist, luptele muncitorești și țărănești împotriva exploatării, fascismului și a pregătirilor de război, politica antipopulară și antinațională pe care au dus-o cercurile reacționare din țară în perioada fascizării țării, esența dictaturii regale și lupta partidului împotriva acestei dictaturi, evenimentele și problemele pe care le-au generat pregătirea și încheierea dictatului de la Viena etc. De o cu totul insuficientă atenție s-a bucurat studierea activității desfășurate de partid pentru atragerea intelectualității progresiste în lupta antifascistă și antirăzboinică, precum și combaterea obscurantismului și misticismului promovat de grupările fasciste. Extinderea sistematică a cercetării științifice asupra numeroaselor probleme

¹ M. Covaci, *Contribuția muncitorilor din Valea Prahovei sub conducerea P.C.R. la lupta pentru răsturnarea dictaturii fasciste și zdrobirea trupelor hitleriste*, An. I.I.P., nr. 4, V, 1959.

² E. Cimponeriu, *Muncitorii reșițeni conduși de comuniști în lupta împotriva criminalului război antisovietic*, „Studii”, nr. 3, XIV (1960).

neabordate încă în studii speciale sau numai parțial tratate se impun ca o necesitate imperioasă.

Se resimte de asemenea necesitatea adâncirii cercetării acelor probleme care în cadrul multor studii amintite nu formează obiectul unei minuțioase analize, ci al unor relatări documentare. De altfel, în majoritatea acestor lucrări prezența foarte largă a elementului descriptiv înlocuiește analiza profundă și multilaterală a evenimentelor istorice. Nu rarori în unele articole se încearcă analizarea fenomenelor pornind de la fapte ne semnificative sau care au o semnificație minoră, ceea ce împiedică formularea concluziilor generalizatoare. Lipsa unor atari concluzii care se constată foarte adesea în materialele publicate se datorește în parte și încercărilor de a trata în articole de proporții reduse un mare număr de probleme pentru a căror ilustrare sînt cercetate neîngăduit de puține fapte și date. Pe lângă remedierea acestor deficiențe de conținut, este necesar să se acorde o mai mare atenție formei de prezentare a materialului faptic și a problemelor supuse analizei.

INSURECȚIA ARMATĂ DE LA 23 AUGUST 1944 LUPTA PENTRU INSTAURAREA GUVERNULUI DEMOCRATIC*

DE

TR. UDREA

23 August 1944—6 Martie 1945 se înscrie în istoria patriei noastre ca perioada luptei pentru eliberarea întregului teritoriu al României de sub jugul fascist, a luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular, a unor succese hotărâtoare în lupta pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice în țara noastră. Insurecția armată, care a marcat începutul revoluției populare, a fost urmarea luptei revoluționare a poporului nostru, în frunte cu partidul de avangardă al clasei muncitoare din România, P.C.R., luptă care, după împingerea țării în odiosul război antisovietic, a avut ca obiective centrale: răsturnarea dictaturii militarofasciste antonesciene, scoaterea României din războiul antisovietic, întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și formarea unui guvern democratic. În condițiile din anii 1943—1944, aceste obiective au putut fi realizate ca urmare a victoriei insurecției armate din august 1944 care a fost pregătită, organizată și condusă de Partidul Comunist Român. Victoria insurecției armate a salvat poporul român de la o catastrofă națională și a creat condiții favorabile desfășurării în continuare a revoluției populare în România. Prin bogăția și însemnătatea istorică deosebită a evenimentelor din 1944 și din prima parte a anului 1945, această perioadă oferă un câmp larg de cercetare istoricilor noștri. În ciuda acestui fapt, o serie de factori obiectivi și subiectivi au întârziat timp de mai mulți ani trecerea la studierea aprofundată și temeinică de către cerce-

---

* În prezentarea lucrărilor apărute despre această perioadă ne vom ghida după criteriul tematic, iar în cadrul fiecărei probleme vom respecta, în genere, ordinea apariției lucrărilor, ceea ce credem că va ușura înțelegerea contribuției noi pe care fiecare lucrare a căutat să o aducă în raport cu lucrările anterioare ce au tratat aceeași problemă.

tători a acestei probleme și îndeosebi a condițiilor istorice în care au avut loc pregătirea și înlăptuirea insurecției armate, început al revoluției populare din țara noastră. Dintre factorii obiectivi menționăm : concentrarea tîrzie și încă cu multe lacune a principalelor izvoare privind evenimentele din această perioadă în cîteva centre ușor accesibile¹ și apoi organizarea materialului de arhivă în așa fel încît acesta să poată fi consultat operativ și cu maximum de eficacitate ; lipsa aproape completă la început, iar apoi numărul redus de cadre specializate pentru studierea acestei perioade.

Aprofundarea și însușirea creatoare a învățaturii marxist-leniniste și a documentelor de partid despre revoluție, în genere, și despre revoluția populară, în particular, erau de asemeni absolut necesare pentru studierea cu succes a acestei perioade.

Publicarea în tiraje de masă a operelor clasicilor marxism-leninismului și a documentelor de partid, a articolelor și cuvîntărilor tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, introducerea prin reforma învățămîntului din 1948 a cursurilor de socialism științific, dezvoltarea și creșterea continuă a nivelului diverselor forme de învățămînt ideologic etc. au contribuit treptat la acumularea unor cunoștințe teoretice și metodologice care au permis formarea, îndeosebi în ultimii ani, a unui număr sporit de specialiști capabili să abordeze și să rezolve, cu ajutorul noilor documente de partid, cercetarea multilaterală și competentă a perioadei 23 August 1944—6 Martie 1945.

Au existat și o serie de factori subiectivi care au frînat cercetarea istorică și înțelegerea corectă a transformărilor revoluționare petrecute în această perioadă. Din această categorie face parte și activitatea nefastă desfășurată pe frontul ideologic de grupul antipartinic fracționist Pauker - Luca urmați de Teohari Georgescu și ajutați în mod activ de Iosif Chișinevski și Miron Constantinescu. Rupti complet de realitățile din țară și neînțelegînd importanța muncii desfășurate de partid îndeosebi cu prilejul evenimentelor din august 1944, după revenirea lor din emigrație, în septembrie 1944, „Pauker și Luca susțineau că a fost o mare greșală înlăptuirea actului istoric de la 23 August, care a dus la răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și la alăturarea armatei romîne forțelor armate ale Uniunii Sovietice în lupta împotriva hitlerismului... Ei pretindeau că ar fi fost mai bine dacă răsturnarea dictaturii militaro-fasciste era lăsată numai pe seama acțiunilor militare ale armatelor sovietice, întrucît astfel ar fi fost, chipurile, posibilă luarea

---

¹ Răspîndirea arhivelor istorice locale sau a celor aparținînd unor instituții centrale în zeci de locuri și lipsa lor de organizare făcea la început imposibilă cercetarea aprofundată în timp util de către unul sau chiar mai mulți cercetători a unei probleme și prin aceasta contribuia la numărul redus de articole și studii cu caracter monografic despre evenimentele din această perioadă.

imediată a puterii de către clasa muncitoare, fără să se mai fi trecut prin faza colaborării cu partidele burgheze”¹.

Prin aceasta, ei s-au declarat împotriva activității pe care o desfășuraseră cadrele de bază ale partidului din închisori și din afară, în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, pentru mobilizarea tuturor partidelor și grupărilor politice antihitleriste, a tuturor forțelor patriotice și democratice din țară la lupta antifascistă, pentru pregătirea și organizarea insurecției armate din august 1944. În lumina ultimelor documente de partid reies cu deosebită limpezime urmările negative pe care le-au avut acțiunile antipartinice, fracționiste ale grupului Pauker-Luca². Desfășurarea revoluției populare, succesele uriașe obținute de poporul nostru, sub conducerea P.M.R., pe calea deschisă de insurecția armată din august 1944 au confirmat deplin justetea tacticii și activității generale desfășurate de cadrele de bază ale partidului în timpul pregătirii, al înlăturării și apoi în cursul perioadei ce a urmat victoriei insurecției armate.

Importantele documente ale mișcării comuniste internaționale, începând cu cele ale Congresului al XX-lea al P.C.U.S., care au dus la înlăturarea urmărilor cultului personalității în munca ideologică, precum și documentele Partidului nostru, au dat un puternic impuls studierii creatoare a problemelor de istorie contemporană și la noi în țară.

Un însemnat aport în cercetarea acestor probleme l-au adus Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., Institutele Academiei R.P.R., Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu”, școlile centrale de cadre ale C.C.S., U.T.M., etc. Formarea în cadrul acestora a unor nuclee de cercetători ai istoriei contemporane au creat premisele trecerii la studierea temeinică a perioadei 23 August 1944—6 Martie 1945.

Începând din 1954, numărul și calitatea comunicărilor, articolelor și studiilor asupra unor aspecte istorice majore din perioada amintită a sporit. Cu prilejul aniversării a 10 ani de la eliberarea țării noastre de sub jugul fascist și apoi a 10 ani de la conferința națională a P.C.R. au avut loc sesiuni speciale de comunicări în care a fost acordată o atenție specială și perioadei 23 August 1944—6 Martie 1945. Bazate încă pe o documentare insuficientă, pe o înțelegere uneori dogmatică a anumitor teze teoretice despre revoluție, fiind elaborate și prezentate înainte de apariția documentelor Congresului al II-lea al P.M.R. care au adus importante teze și precizări noi, doar revăzute și adăugite în lumina documentelor acestui congres, o parte din comunicările tipărite³ au adus prea puține lucruri noi, fiind apoi repede depășite de noile cercetări.

Patru teme generale au fost dezbătute îndeosebi de către tânăra istoriografie privind perioada 23 August 1944—6 Martie 1945 : pregătirea

---

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Darea de seamă a delegației Partidului Muncitoresc Român la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S., prezentată la plenara C. C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961*, Ed. politică, București, 1961. p. 32.

² *Ibidem*, p. 35—42.

³ *Zece ani de la conferința națională a P.C.R. 1945—1955* (Referate prezentate la sesiunea științifică de la 8—10 decembrie 1955), E.S.P.L.P., București, 1956.

și înfăptuirea insurecției armate, lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular în România, lupta țărănimii sub conducerea P.C.R. pentru reforma agrară și contribuția României la războiul antihitlerist.

Raportul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la congresul al II-lea al P.M.R. a cuprins o serie de teze noi și de precizări deosebit de importante cu privire la etapele, tactica și formele organizatorice și politice prin care partidul a atras masele populare la revoluție. O dată cu aceasta, raportul a făcut importante precizări în legătură cu insurecția armată din august 1944 care a marcat începutul revoluției populare în România. Tezele cuprinse în raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la congresul al II-lea al partidului au dus la clarificarea a numeroase probleme legate de studierea perioadei de după 23 August 1944 și totodată au dus la înlăturarea unui șir de confuzii sau teze greșite care își găsiseră oarecare circulație în istoriografia noastră.

Răspunzînd sarcinii trasate de conducerea partidului de a elabora lecții și consultații în sprijinul celor care studiază istoria P.M.R., în 1956 au apărut două lecții, una tratînd perioada 1941—1944¹, iar alta — evenimentele din perioada 23 August 1944—6 Martie 1945². Aceste lecții prezentau într-o formă sintetică și în lumina documentelor de partid, în special a documentelor congresului al II-lea al P.M.R., rezultatele la care ajunsese pînă atunci istoriografia noastră în cercetarea acestei perioade. Față de articolele și lucrările apărute anterior, în aceste lecții se aducea pentru prima oară o serie de date informative noi, în special materiale de arhivă³.

După apariția acestor lecții, o contribuție substanțială privind pregătirea și înfăptuirea insurecției armate din august 1944⁴ a adus-o monografia intitulată *Contribuția României la războiul antihitlerist*⁵. Partea

¹ *Lupta Partidului Comunist din România pentru răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene și întoarcerea armelor împotriva coterpitorilor hitleriști (1941—1944)*, în „Lupta de clasă”, nr. 10 și nr. 11 din 1956.

² *Victoria insurecției populare de la 23 August 1944 organizată și condusă de P.C.R. în condițiile înaintării armatei sovietice eliberatoare pe teritoriul României. Lupta maselor conduse de P.C.R. pentru instaurarea regimului democrat-popular în România*, în „Anal. Inst. de ist. part. de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 6, 1956.

³ În același an apare articolul semnat de I. Gheorghiu și A. Roman, *Din lupta P.C.R. pentru scoaterea României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor*, An. I.I.P., nr. 3 și 4, 1956, în care autorii, fără a veni cu concluzii noi, prezintă aceste evenimente pe baza unor date de arhivă în parte inedite, mai ales pentru perioada premergătoare actului istoric de la 23 August 1944.

⁴ În curul anului 1957 a mai apărut o broșură în cadrul Editurii M.F.A.. În legătură cu această problemă, intitulată: *Unele aspecte ale participării armatei române la insurecția armată populară din august 1944*. Autorul (Petri A.), deși se bazează pe unele materiale documentare noi și interesante, în folosirea acestora a dat dovadă de lipsă de discernămint; în unele cazuri el transpune *ad literam* pagini întregi din izvoarele consultate.

⁵ Asupra întregii lucrări ne vom opri atunci cînd vom prezenta lucrările istorice despre participarea României la războiul antihitlerist.

întîi a monografiei (p. 9—76) are ca obiect „Insurecția armată populară de la 23 August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist din România. Întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste”. În această parte, autorii, pe baza a numeroase informații inedite extrase din arhiva Institutului de istorie a partidului și mai ales din fondurile de arhivă M.F.A., fac o temeinică prezentare asupra situației politice și militare a României în prima jumătate a anului 1944, apoi a măsurilor concrete luate de partid pentru pregătirea insurecției armate populare și încheie cu o largă prezentare a desfășurării și a condițiilor în care a avut loc victoria insurecției armate din august 1944, a importanței deosebite pe care a avut-o această victorie pentru dezvoltarea ulterioară a revoluției populare în țara noastră. Numărîndu-se printre primele lucrări istorice tratînd despre insurecția armată din august 1944, acest capitol din monografia sus-amintită a avut și o serie de lipsuri; nu s-a putut aprofunda și analiza temeinic și suficient de concret o serie de aspecte (de pildă creșterea continuă a stării de spirit revoluționar a maselor și chiar acțiunile lor de luptă, în special cele ale țărănimii). Totuși concluziile principale ale acestui capitol, bazate pe documentele de partid, sînt valabile și astăzi.

Cercetările istoricilor noștri au fost puternic stimulate de pregătirile în vederea sărbătoririi a 15 ani de la eliberarea României de sub jugul fascist. Cu acest prilej principalele reviste de științe sociale din țară, între care și revista „Studii” și „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”¹ au închinat numere speciale acestui eveniment. O atenție specială s-a acordat prezentării, pe baza unor noi date și a unei interpretări îmbunătățite, activității P.C.R. în direcția pregătirii și înfăptuirii insurecției armate.

Sub semnătura N. Crețu a fost publicat un articol² în care sînt expuse la un înalt nivel științific datele principale pentru înțelegerea condițiilor istorice care au făcut necesară insurecția armată ca unică soluție pentru scoaterea României din războiul antisovietic și răsturnarea dictaturii militare fasciste, rolul conducător și hotărîtor jucat de P.C.R. de-a lungul întregii perioade de pregătire a insurecției și în timpul desfășurării victorioase a insurecției armate din august 1944.

În cadrul unui voluminos număr al revistei „Studii”³, problemei insurecției armate și evenimentelor legate de insurecție li s-a acordat un important spațiu. Articolul academicianului P. Constantinescu-Iași⁴ reprezintă o sinteză a concluziilor generale la care ajunsese istoriografia din țara noastră

¹ Studii sau prezentări de documente cu caracter istoric asupra perioadei discutate de noi au mai apărut și în „Cercetări filozofice”, în „Revista Arhivelor” și în alte reviste și publicații.

² *Partidul Comunist Român — organizatorul și conducătorul insurecției armate din august 1944*, „Lupta de clasă”, nr. 8, 1959.

³ Ținem să facem precizarea că în numărul 4, XII (1959) al revistei „Studii” sînt incluse contribuțiile ale unor cercetători ai istoriei din Academia R.P.R., de la Institutul de istorie a partidului, de la Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu” și de la Academia militară generală din București. Majoritatea articolelor cuprinse în acest număr al revistei „Studii” reprezintă forme lărgite și îmbunătățite ale comunicărilor ținute de autori cu ocazia sesiunii închinată celei de-a 15-a aniversări de la eliberarea României de sub jugul fascist.

⁴ *Eliberarea României de sub jugul fascist și însemnătatea ei istorică*.

în studierea problemei pregătirii, înfăptuirii și a importanței victoriei insurrecției armate din august 1944. Autorul a adus o serie de precizări privind adeviziunea unor pături sau categorii sociale la lupta antifascistă în anii 1943-1944 și referitor la desfășurarea insurrecției în special la București și pe Valea Prahovei.

În alt articol¹, autorii (Gh. Matei și B. Bălțeanu) fac o prezentare analitică a condițiilor istorice care au contribuit la reușita pregătirii și înfăptuirii insurrecției armate din august 1944. Sînt prezentate unele aspecte inedite din lupta maselor populare conduse de partid împotriva mașinii de război fasciste, pentru ieșirea din războiul antisovietic, doborîrea dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor împotriva ocupanților fasciști. Mai sărace sînt datele privind starea de spirit antifascistă și lupta țărănimii în ajunul insurrecției armate.

În articolul său, Nora Munteanu², folosindu-se în general de materialele documentare extrase din arhiva Institutului de istorie a partidului, în parte utilizate mai înainte și de alți cercetători, urmărește și izbuteste să demonstreze că la sfîrșitul anului 1943, dar mai ales în primele luni ale anului 1944, s-au maturizat elementele unei situații revoluționare în România, că elaborarea și apoi pregătirea insurrecției armate a avut loc în condițiile și ținînd seama de existența unei situații revoluționare tot mai accentuate în România.

Un episod local al insurrecției armate este prezentat de N. Bîrdeanu³.

Deși se referă la o perioadă de timp mai îndelungată și la o problemă specială, consemnăm aici și acea parte (p. 78-83) a articolului lui V. Liveanu⁴ publicat în același număr, în care autorul subliniază importanța pe care a avut-o încheierea Frontului Unic Muncitoresc, în ajunul zilei de 1 Mai 1944, pentru pregătirea și înfăptuirea insurrecției armate, pentru întărirea rolului conducător al clasei muncitoare și a partidului său de avangardă în revoluția populară care va începe la 23 August 1944.

Colectivul revistei „Analele Institutului de istorie a partidului” a pregătit de asemenea un număr festiv (4, V, 1959) dedicat în întregime aniversării a 15 ani de la eliberarea Romîniei de sub jugul fascist.

În studiul său⁵, R. Florian, pe baza documentelor de partid și a unor bogate informații (numeroase informații sînt rapoarte ale Siguranței, prefecturilor și altor autorități politice de stat), a argumentat pe larg faptul că întreaga situație economică și politică din România în ajunul insurrecției armate era coaptă pentru organizarea și conducerea cu succes de către P.C.R. a acestei acțiuni revoluționare. Înfrîngerile militare de pe front și ofensiva eliberatoare a armatelor sovietice au grăbit și au favorizat desfășurarea evenimentelor interne în direcția înfăptuirii obiectivelor insurrecției armate.

¹ Din lupta P.C.R. pentru pregătirea și înfăptuirea insurrecției armate de la 23 August 1944.

² Acțiunile de masă conduse de Partidul Comunist Român în perioada insurrecției armate.

³ Din lupta maselor populare din Turnu-Severin pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste și victoria insurrecției armate.

⁴ Din lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare.

⁵ Insurrecția armată de la 23 August 1944 — Începutul revoluției populare din țara noastră.

Maria Covaci¹ aduce date interesante, unele inedite, cu privire la înrăutățirea condițiilor de trai, a muncii forțate sub controlul armatei, al Gestapo-ului și Siguranței, pe care muncitorii petroliști au fost obligați s-o presteze în timpul războiului antisovietic. Se aduc date noi despre acțiunile de sabotare a mașinii de război fasciste în anii 1941—1944 și apoi cu privire la participarea muncitorimii prahovene la insurecția armată. Din articol iese în evidență rolul conducător hotărîtor pe care l-au jucat comuniștii în îndeplinirea cu succes a sarcinilor insurecției în Valea Prahovei.

În articolul lor², F. Pircălab și Gh. Timofi prezintă date interesante și inedite cu privire la lupta armată dusă de muncitorimea clujeană în perioada ce a precedat eliberarea orașului de către armatele romine, pentru zădărnicierea planurilor hitleriste de jefuire și distrugere totală a principalelor întreprinderi și instituții din localitate. Această acțiune patriotică, mai puțin cunoscută înainte de apariția acestui studiu³, vine să confirme că pe întreg teritoriul R.P.R. masele populare, în frunte cu clasa muncitoare, urau fascismul și au luptat cu arma în mână împotriva hitleriștilor și a slugilor lor antonesciene și horthyste.

Articolul lui Gh. Moț și V. Ștefănescu⁴ reprezintă o încercare de a desprinde din ansamblul general aportul adus de tineret la lupta pentru înlăturarea obiectivelor insurecției, iar după victoria acesteia, la lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular și pentru victoria definitivă asupra fascismului.

Paralel cu studierea diferitelor aspecte privind pregătirea de către partid a insurecției armate, au apărut în ultimii ani și primele articole despre activitatea formațiunilor de luptă patriotică. Dintre acestea menționăm articolul lui Gh. Țuțui și E. Cimponeriu⁵, bazat în special pe arhive și pe presa locală care aduce date interesante îndeosebi pentru perioada invadării după 23 August 1944 a Banatului de vest de către armatele hitleristo-horthyste, relevînd rolul jucat și de formațiile patriotice în respingerea acestui atac, și articolul lui I. M. Oprea⁶, care prezintă condițiile istorice în care au fost organizate formațiile de luptă patriotice, rolul jucat de ele în insurecția armată din august 1944, iar după aceea sarcinile asumate de aceste formații în perioada luptei pentru instaurarea regimului

¹ *Contribuția muncitorilor din Valea Prahovei sub conducerea P.C.R. la lupta pentru răsturnarea dictaturii fasciste și zdrobirea trupelor hitleriste din România în timpul celui de-al doilea război mondial.*

² *Lupta muncitorilor din Cluj și împrejurimi sub conducerea comuniștilor pentru apărarea de distrugere și evacuare de către fasciști a întreprinderilor și a instituțiilor în perioada 23 August—12 octombrie 1944.*

³ Informații privind apărarea fabricilor de distrugere și evacuare se găsesc și în articolul lui M. Deheleanu și N. Kohn, *Lupta muncitorilor fabricii Unirea-Cluj pentru înlăturarea politicii partidului în perioada de refacere a economiei naționale și înlăturarea naționalizării (1944—1948)*, An. I.I.P., nr. 2, IV, 1958.

⁴ *Din contribuția tineretului din țara noastră în frunte cu uteciștii la lupta P.C.R. pentru victoria insurecției armate de la 23 August 1944.*

⁵ *Aspecte ale activității formațiilor de luptă patriotice, din Banat (23 August 1944—6 Martie 1945)*, An. I.I.P., nr. 2, V, 1959.

⁶ *Organizarea și activitatea formațiunilor patriotice de luptă*, „Studii”, nr. 4, XII (1960).

democrat-popular. Scurte informații răzlețe despre activitatea formațiilor de luptă patriotice pe plan local se întâlnesc în majoritatea studiilor și articolelor monografice din primele două volume ale culegerii *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*. Toate aceste articole și referiri nu reprezintă însă decât un prim pas pe calea studierii sub toate aspectele a acestei probleme importante.

Studiile și articolele publicate în ultimii ani în revistele de specialitate au reușit prin bogăția izvoarelor prezentate, prin adâncirea interpretării și prin cuprinderea unor noi și variate aspecte, în unele cazuri urmărite pe plan local¹, să lărgescă simțitor cunoașterea situației din ajunul insurecției, a modului concret în care a fost pregătită și s-a înfăptuit insurecția armată din august 1944. Nici contribuții în această direcție au adus și articolele publicate recent în nr. 4, 1962 al revistei „Analele Institutului de istorie a partidului” de către Vl. Zaharescu², C. Nicolae, A. Lupășteanu și V. Bîrză³, V. Marin și V. Petrișor⁴, I. Iacș și M. Condurache⁵. În acest fel s-au creat condițiile ca, paralel cu publicarea unor noi studii și articole de revistă de proporții reduse, să se poată trece la elaborarea unei lucrări monografice de mari proporții despre insurecția armată din august 1944. Pentru atingerea acestui țel lucrează în ultimii ani, sub îngrijirea Institutului de istorie a partidului, un colectiv larg de istorici și de alți cercetători din domeniul științelor sociale. Noile precizări cuprinse în ultimele documente de partid, îndeosebi în darea de seamă prezentată de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la plinara din 30 noiembrie—5 decembrie 1961, reprezintă un sprijin serios dat cercetătorilor acestei probleme.

Numeroase cercetări au abordat tema luptei pentru putere, care în prima etapă a revoluției populare a avut ca obiectiv principal instaurarea regimului democrat-popular în România. Ea constituie elementul predominant, central al perioadei 23 August 1944—6 Martie 1945, acestei lupte fiindu-i subordonate toate celelalte sarcini (agrară, antifascistă și anti-imperialistă) ale revoluției populare din această perioadă. Articolele și cuvântările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej sînt pentru cercetătorii acestei probleme un prețios îndreptar, un model de generalizare teoretică, de interpretare marxist-leninistă a evenimentelor desfășurate în perioada luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular în țara

¹ Cu privire la starea de spirit și la acțiunile de luptă antifasciste a maselor populare conduse de P.C.R. în perioada premergătoare insurecției armate din august 1944, au apărut articolul lui V. Adăscăliței *Momente privind rezistența din Moldova în fața dictaturii antonesciene (septembrie 1940-august 1944)*, apărut în „Studii și articole de istorie”, vol. III, al Societății de științe istorice și filozofice din R.P.R., 1960, și articolul lui E. Cimponeriu, *Muncitorii reșițeni conduși de comuniști în lupta împotriva criminalului război antisovietic*. „Studii”, nr. 3, XIII (1960).

² *Întărirea partidului și a legăturilor lui cu masele — factor hotărîtor în lupta pentru organizarea și înfăptuirea insurecției armate din august 1944*.

³ *Episoade eroice din timpul așezurării insurecției armate și a luptei pentru eliberarea patriei (23 August.—25 octombrie 1944)*.

⁴ *Lupta orjanizației P.C.R. din Binaț în fruntea maselor populare împotriva dictaturii militare fasciste pentru zdrobirea invadatorilor hitleriști*.

⁵ *Acțiuni ale patrioșilor maramureșeni împotriva ocupanților fasciști (1940—1944)*.

noastră¹. Încă din primii ani de după eliberare, presa și majoritatea revistelor de științe sociale au publicat editoriale și articole ocazionate de aniversarea evenimentelor de la 23 August 1944 și 6 Martie 1945, care reprezentau și treceri în revistă a realizărilor obținute.

Elaborate la scurt timp după desfășurarea evenimentelor, iar uneori chiar în pas cu aceste evenimente, primele lucrări care au tratat probleme legate de lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular în România au răspuns necesității de a demasca caracterul reacționar, contrarevoluționar, antinațional jucat înainte și după insurecția armată din august 1944 de clasele exploatare și de partidele care le reprezentau în principal interesele, P.N.-Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu². Bazate pe documente autentice și dând la iveală aspecte inedite de trădare flagrantă a intereselor naționale de către conducătorii P.N.-Ț. și P.N.L., aceste lucrări în afara valorii lor istorice au avut o mare importanță pentru educarea patriotică a maselor largi.

Importantele teze cu privire la perioada 23 August 1944—6 Martie 1945 cuprinse în raportul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al II-lea al P.M.R. au stimulat munca cercetătorilor de istorie contemporană în vederea elaborării unor studii care să analizeze condițiile istorice concrete în care s-a desfășurat în această perioadă lupta pentru putere. Unul din aspectele cercetate de istoriografia noastră în legătură cu această problemă îl constituie lupta pentru defascizarea și democratizarea aparatului de stat. Trebuie să relevăm ca o particularitate a istoriografiei noastre faptul că, deși aveau ca obiect principal și s-au preocupat în special de studierea luptei pentru pământ și pentru lichidarea rămășițelor feudale din agricultură, studiile și referatele despre reforma agrară din 1945, în special cele apărute în anii 1954—1958³, au acordat o permanentă atenție și au adus date concrete noi și interesante cu privire îndeosebi asupra modului cum s-a desfășurat lupta pentru putere pe plan local, în diferite regiuni ale țării.

Un studiu special despre această problemă a publicat T. Caraciuc⁴. Prima parte a articolului, care se referă la perioada pînă la 6 Martie 1945

¹ Cităm dintre acestea îndeosebi : raportul politic al Comitetului Central la Conferința națională a P.C.R. ; Partidul Comunist Român în lupta pentru democratizarea țării, raportul politic al Comitetului Central la Congresul P.M.R., din 21 februarie 1948 ; raportul la ședința plenară a C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 ; raportul prezentat la adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a Intemeierii Partidului Comunist din România ; raportul politic al C.C. prezentat la Congresul al II-lea al P.M.R. ; darea de seamă a delegației P.M.R. la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S. prezentată la plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie-5 decembrie 1961.

² Dintre acestea remarcăm : *23 August, sărbătorirea națională a poporului român*. București, 1945 ; *Procesul mării trădări naționale*, București, 1946 (în special partea introductivă) ; *Procesul conducătorilor fostului partid național țărănesc*, București, 1947 (îndeosebi raportul introductiv, p. 13—100) ; *Procesul grupului de complotiști, spioni și sabotori*, București, 1949 ; *Dușmanii păcii și libertății popoarelor. Politica agresivă și unelirile imperialismului american împotriva R.P.R.*, Ed. Min. Af. Ext. 1952.

³ Vezi în această privință primele două volume ale culegerii *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, apărute în 1955, respectiv în 1958.

⁴ *Unele aspecte ale luptei P.C.R. pentru făurirea unui nou aparat de stat în țara noastră (23 August 1944—30 Decembrie 1947)*, An. I.I.P., nr. 6, III, 1957.

(p. 53-63), prezintă concret fazele principale ale luptei pentru crearea unui aparat de stat democrat-popular, dezvoltând ideea că această luptă în acea perioadă a avut un caracter antifascist pronunțat, s-a împletit cu lupta pentru răsturnarea guvernelor cu majoritate reacționară și instaurarea regimului democrat-popular.

Deși publicat mai târziu, în condiții în care noi documente de partid aduseseră precizări importante cu privire la această problemă, articolul lui T. Necșa¹, prezintă puține elemente noi sub raportul generalizării față de articolul lui T. Caraciuc. Meritul articolului lui T. Necșa constă în faptul că pe baza unei documentări mai largi încearcă să prezinte un tablou general al luptei maselor populare conduse de P.C.R. pentru instaurarea unor autorități locale democratice în perioada 23 August 1944—6 Martie 1945.

În volumul II de *Studii și materiale de istorie contemporană*², D. Turcuș încearcă să tragă o serie de concluzii generale asupra acestei probleme³. Deși studiul prezintă unele aspecte și date noi, totuși se impune concluzia că un progres simțitor în cercetarea acestei probleme nu va putea fi realizat decât în urma unei cercetări ample, de durată, a majorității fondurilor de arhivă și a organelor de presă locale care reprezintă pentru această temă cele mai valoroase izvoare.

În ultimii ani, în coloanele revistei „Analele Institutului de istorie a partidului” și în alte publicații au apărut un număr important de articole care tratează exclusiv sau parțial aspecte ale luptei pentru putere în perioada analizată de noi. Dintre acestea se remarcă prin continuitatea în cercetarea acestei probleme articolele publicate de Al. Savu și Gh. Țuțui⁴.

V. A. Varga⁵ a adus contribuții noi, în lumina noilor documente de partid și pe baza unei documentări lărgite și judicios valorificate, asupra principalelor aspecte și momente din lupta P.C.R. pentru răsturnarea ultimului guvern cu majoritate reacționară din istoria țării. Se aduc date și precizări noi cu privire la schimbarea raportului de forțe în favoarea revoluției populare, la desfășurarea luptei pentru democratizarea aparatului de stat, pentru răsturnarea guvernului Rădescu și instaurarea regimului democrat-popular.

¹ *Aspecte din lupta pentru instaurarea unor autorități locale democratice*, „Studii”, nr. 4, XII (1959).

² Apărut recent în Editura Academiei R.P.R. sub redacția sectorului de istorie contemporană al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București.

³ *Lupta condusă de P.C.R. pentru demascarea și scoaterea elementelor fasciste din aparatul de stat, instituții și întreprinderi (23 August 1944—6 Martie 1945)*.

⁴ Al. Savu, *Lupta maselor populare sub conducerea P.C.R. pentru răsturnarea primului guvern cu majoritate reacționară*, An. I.I.P., nr. 6, V, 1959; idem, *Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru instaurarea guvernului democrat (23 August 1944—6 Martie 1945)*, An. I.I.P., nr. 4, VII, 1961; Gh. Țuțui, *Din lupta P.C.R. pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961); Gh. Țuțui și Al. Savu, *Lupta maselor populare din țara noastră pentru instaurarea și consolidarea puterii populare, pentru trecerea la revoluția socialistă*, An. I.I.P., nr. 1, VIII, 1962.

⁵ *Din lupta maselor conduse de P.C.R. pentru instaurarea regimului democrat-popular (ianuarie—6 martie 1945, în Studii și materiale de istorie contemporană, vol. II.*

Rolul conducător jucat de clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. în revoluția populară a constituit de asemenea obiectul unor studii și articole. În articolul său, V. Liveanu¹ prezintă într-o formă concentrată principalele momente ale luptei P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare în perioada 23 August 1944—6 Martie 1945.

Într-un studiu cu preocupări de generalizare teoretică² R. Florian, referindu-se la caracterul și forțele motrice ale revoluției populare în prima etapă, relevă, de asemenea, între alte probleme, rolul conducător al clasei muncitoare din țara noastră, în frunte cu P.C.R., în doborârea regimului burghezo-moșieresc și instaurarea unei noi puteri de stat, regimul democrat-popular. Autorul dezbate de asemenea probleme importante ca : schimbarea raportului de forțe în perioada 23 August 1944—6 Martie 1945, făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimia muncitoare, formarea F.N.D., lupta pentru sfărâmarea vechiului aparat de stat și rolul acestora în obținerea victoriei de la 6 Martie 1945.

Rolul conducător jucat de clasa muncitoare în lupta pentru putere reiese și dintr-un alt articol, scris de M. Rusenescu³, în care se relevă că muncitorimea din București, cel mai important centru industrial și muncitoresc al țării, a stat în fruntea luptei pentru răsturnarea guvernelor cu majoritate reacționară și instaurarea regimului democrat-popular. Muncitorii bucureșteni (în special muncitorii ceferiști și cei din industria metalurgică) au dat un important sprijin frățesc luptei revoluționare a maselor populare din multe colțuri ale țării prin numărul mare de echipe muncitorești care, la chemarea partidului comunist, au plecat pe teren în toamna și iarna anului 1944.

Pentru aprecierea stadiului la care a ajuns istoriografia noastră în studierea luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular trebuie să ținem neapărat seama de faptul că, în afara studiilor și articolelor deja publicate, această problemă se află în ultima vreme în centrul atenției unui număr sporit de cercetători (un loc însemnat în această privință îl ocupă lucrările de disertație susținute sau în curs de elaborare în cadrul Școlii superioare de partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R.).

Noile documente de partid și în special precizările cuprinse în darea de seamă asupra lucrărilor Congresului al XXII-lea al P.C.Ț.S. prezentată de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie—5 decembrie 1961 deschid largi perspective studierii aprofundate și multilaterale a acestei importante probleme a istoriei contemporane a țării noastre.

Participarea țărănimii muncitoare la revoluția populară sub conducerea P.C.R. în cadrul luptei generale pentru instaurarea regimului democrat-popular și înfăptuirea reformei agrare a trezit interesul unui

¹ Din lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare, „Studii”, nr. 4, XII (1959).

² *Revoluția populară din țara noastră — confirmarea deplină a teoriei marxist-leniniste a revoluției*, „Cercetări filozofice”, nr. 4, 1959.

³ *Lupta maselor populare din București conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944 — 6 Martie 1945)*, „Studii”, nr. 5, XII (1959).

număr însemnat de cercetători, dând naștere unei relativ bogate literaturi istorice pe această temă.

Primele lucrări privind lupta țărănimii muncitoare, sub conducerea P.C.R. pentru o reformă agrară democratică¹, au purtat amprentele unei documentări reduse și bazată în special pe materiale de presă ceea ce a îngreuiat, iar în unele cazuri a făcut imposibilă prezentarea de către autori a unor aspecte și momente importante ale acestei lupte.

Costin Murgescu a publicat o amplă lucrare cu caracter de istorie economică asupra situației agrare din România între cele două războaie mondiale și a consecințelor sociale, economice și politice ale reformei agrare din 1945². Deși partea care se referă la lupta maselor populare conduse de partid pentru înfăptuirea reformei agrare ocupă un loc infim (p. 138—154) și se bazează pe o informare extrem de redusă³, totuși, lucrarea lui C. Murgescu reprezintă o contribuție prețioasă îndeosebi pentru cunoașterea cadrului general social-economic în care se va desfășura după 23 August 1944 lupta pentru reforma agrară.

O importantă contribuție la cunoașterea caracterului agrar, anti-feudal al primei etape a revoluției populare din țara noastră a adus-o culegerea de studii și referate *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, apărută în trei volume⁴, editată sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. La elaborarea celor 16 studii și referate din primele două volume ale culegerii au colaborat 31 de autori, dintre care unii au fost participanți direcți la evenimentele prezentate în lucrare. Concepute ca o largă culegere de studii și referate monografice privind cercetarea procesului de făurire și încheiere a alianței muncitorești-țărănești sub conducerea P.C.R. în focul luptei pentru reforma agrară în diferite regiuni ale țării, primele două volume au pus în circulație un vast și variat material factual, provenit în special din arhive locale, care ajută nu numai la urmărirea problemei în sine a luptei pentru reforma agrară, dar și cunoașterii în ansamblu a principalelor aspecte pe care le îmbracă lupta revoluționară a maselor populare conduse de P.C.R. în perioada 23 August 1944—6 Martie 1945.

¹ P. Nichita, M. Ionescu și T. Udrea, *Lupta maselor populare pentru reforma agrară și lichidarea moșierimii ca clasă în preajma lui 6 Martie 1945*, „Studii”, nr. 1, VII (1954); Gh. Chepeș, *Unele probleme privind Întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, în țara noastră*, „Studii”, nr. 3, VII (1954); Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945* (comunicare ținută la sesiunea științifică a Academiei R.P.R. din august 1954 închinată celei de-a 10-a aniversări a eliberării României de sub jugul fascist); M. Lungeanu-S. Cutiștreanu, *Unele aspecte ale luptei P.C.R. pentru izolarea partidelor reacționare de masele largi ale țărănimii în procesul ocupării pământurilor moșierești (23 August 1944 — 6 Martie 1945)*, An. I.I.P., nr. 3, II, 1956; T. Udrea, *Despre activitatea și rolul comitetelor țărănești în 1944 și în prima jumătate a anului 1945, în Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I.

² *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1955.

³ În această prezentare discutăm doar acel capitol din lucrare care se referă la perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945.

⁴ Vol. I (301 p.) apărut în 1955 cuprinde 7 articole și un indice de localități; vol. II (379 p.) apărut în 1958, cuprinde 9 articole și un indice de localități; vol. III (241 p.) a apărut în 1960, cuprinde 5 articole.

Bogatul material informativ al acestor volume și o serie de cercetări proprii au stat la bază și au determinat apariția unor articole de generalizare cu caracter de sinteză privind unele aspecte ale luptei pentru putere și pentru reforma agrară în această perioadă. În această categorie se înscrie ultimul volum (al treilea) al culegerii, care, spre deosebire de primele două volume în care predomina elementul descriptiv, conține o suită de studii de sinteză privind făurirea și încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea și evoluția continuă și ascendentă pe care o parcurge această alianță în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Două din studiile cuprinse în acest volum ¹ privesc perioada 23 August 1944—6 Martie 1945: studiul lui P. Nichita, Gh. Țuțui² și cel al lui Al. Savu³. Cele două studii, care se completează reciproc, reprezintă un pas înainte pe linia generalizării faptelor și a tragerii unor concluzii asupra rolului și importanței procesului de făurire și încheiere a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea P.C.R. în perioada luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular în România.

În numărul 4, XII, 1959 al revistei „Studii” a fost reluată și îmbogățită cu date și concluzii noi o problemă care a mai fost prezentată anterior, anume ajutorul dat de clasa muncitoare țărănimii muncitoare în organizarea și în activitatea comitetelor țărănești și în deosebi cu prilejul înfăptuirii pe cale revoluționară a reformei agrare din 1945 ⁴. Nici acest articol nu reușește să rezolve și să clarifice toate problemele referitoare la formarea și activitatea comitetelor țărănești, pentru aceasta fiind necesară o cercetare mult mai largă și aprofundată.

Cu tot numărul relativ mare de studii și articole privind participarea maselor de bază ale țărănimii în perioada 23 August 1944—6 Martie 1945 la revoluția populară, această problemă este departe de a fi fost epuizată. Noi cercetări urmează să adâncească analizarea diferitelor aspecte și să ducă la o generalizare superioară, la concluzii bogate care să permită înțelegerea deplină a locului pe care l-a ocupat în cadrul luptei generale pentru puterea populară activitatea revoluționară a maselor țărănești organizate și conduse de P.C.R.

*Contribuția României la războiul antihitlerist*⁵ a fost tratată în numeroase lucrări. Ea a constituit mulți ani o preocupare exclusivă a istoricilor militari care în primele lor lucrări au pus accentul pe descrierea.

¹ Aprecieri asupra întregului volum, vezi în „Studii”, nr. 5, XIV (1961), p. 1305—1311.

² *Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare sub conducerea P.C.R., condiție de bază în instaurarea puterii populare în România* (p. 53—99).

³ *Contribuția presei comuniste și democratice la mobilizarea maselor țărănești în lupta pentru înfăptuirea reformei agrare (23 August 1944—6 Martie 1945)*.

⁴ T. Udrea, *Rolul comitetelor țărănești în făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare sub conducerea P.C.R.*, „Studii”, nr. 4, XII (1959).

⁵ Deoarece această problemă nu poate fi tratată fragmentar, o vom prezenta aici pentru întreaga perioadă a războiului antifascist (23 August 1944—9 Mai 1945).

operațiunilor militare ¹, unele din aceste lucrări fiind simple jurnale de operațiuni fără pretenții de generalizare și de încadrare a situației de pe front în mersul general al evenimentelor pe plan intern și internațional.

Se poate afirma că studierea temeinică, multilaterală a contribuției României la războiul antihitlerist coincide cu apariția în 1958 a lucrării monografice cu acest titlu ² elaborată de un colectiv de cercetători științifici ai Institutului de istorie a partidului și de ofițeri superiori de la Academia militară generală. Autorii, pe baza unor numeroase date noi, extrase în special din fondurile de arhivă ale M.F.A., acordă o mare atenție desfășurării și caracterizării evenimentelor revoluționare din ajunul și din perioada de după victoria insurecției armate din august 1944 ³. Prezentarea cadrului general istoric al perioadei 23 August 1944—9 Mai 1945 se face la un bun nivel de interpretare, punându-se bineînțeles accentul pe acele aspecte care au avut o influență directă asupra contribuției României la războiul antihitlerist.

Lucrarea reprezintă o contribuție valoroasă și originală la studierea operațiunilor militare pentru eliberarea întregului teritoriu al României, precum și a teritoriilor Ungariei și Cehoslovaciei, operațiuni la care au participat Armata I și a IV-a română începând de la 23 August 1944 și pînă la încheierea victorioasă a războiului antihitlerist. Sînt aduse date interesante și cu privire la efortul economic-financiar al României în războiul antihitlerist. Apariția acestei lucrări a creat o puternică bază pentru lărgirea și aprofundarea în continuare a cercetării aspectelor multiple privind problema participării României la războiul antihitlerist.

În ultimii ani au apărut în revistele de specialitate sau sînt în curs de elaborare numeroase studii și articole privind această problemă. Un studiu de sinteză cu privire la luptele desfășurate de armata română în colaborare cu armatele sovietice pentru eliberarea țării noastre și apoi a Ungariei și Cehoslovaciei ⁴ a prezentat generalul de armată Iacob Teclu la sesiunea organizată pentru sărbătorirea a 15 ani de la 23 August 1944. La această sesiune au mai prezentat comunicări legate

¹ Dintre acestea reținem prin volumul și datele interesante lucrarea fostului comandant al Armatei I române, general în rezervă V. Atanasiu despre *Armata I Română în campania din Vest. 23 August 1944—9 Mai 1945*, Tip. Concordia, Arad, 1945. Același autor a publicat în două numere ale revistei „Studii” (nr. 2/1958 și nr. 4 1959) un studiu privind participarea unităților Armatei I române la războiul antihitlerist. Date interesante asupra participării armatelor române la eliberarea Cehoslovaciei se găsesc de asemeni în lucrarea lui L. Loghin, *Acțiuni de luptă ale armatei române între Nitra și Vah.*, Ed. Militară a M.F.A., 85 p. În „Anale”, nr. 2, III, 1957, V. Blrșă, a publicat un articol cu o temă oarecum specială despre *Aspecte privind participarea batalioanelor de voluntari în frunte cu uteciștii la războiul antihitlerist (23 August 1944—9 Mai 1945)*. Tot o temă specială e dezbătută într-un recent articol de C. Ursache, anume: *Aviația română în lupta împotriva fascismului*, „Studii”, nr. 3, XIII (1960).

² *Contribuția României la războiul antihitlerist (23 August 1944—9 Mai 1945)*, Ed. Militară a M.F.A., București, 1958, 573 p. + 25 h.

³ Asupra primei părți din această lucrare monografică care se ocupă de pregătirea și înfăptuirea insurecției armate ne-am oprit deja în altă parte a articolului nostru.

⁴ Iacob Teclu, *Participarea armatei române la războiul antihitlerist*, An. I.I.P., nr. 4, V, 1959.

de această temă Gh. Zaharia¹, N. Ciachir și L. Loghin² și T. Tăușan³. Aspecte privind mișcarea de rezistență împotriva fascismului au fost tratate în articolele lui I. Olteanu⁴, P. Nichita, Gh. Adorian⁵, și în articolul de sinteză alcătuit de N. Goldberger și Gh. Zaharia⁶.

Un aspect important dezvoltat într-o serie de articole recente îl prezintă starea de spirit antifascistă care și-a croit drum în sinul armatei romine în deosebi după bătălia de la Stalingrad și sub influența muncii politice desfășurate de P.C.R. În această direcție remarcăm articolele lui I. Sandu⁷, I. Toacă⁸, V. Zaharescu și M. Condurache⁹ și al lui Minea Stan și Al. Neamțu¹⁰. Generalul maior I. Dincă a prezentat un interesant studiu pe aceeași temă¹¹.

În ultima vreme se vedește preocuparea din partea unor autori de a întocmi studii speciale privind rolul jucat de clasa muncitoare în lupta pentru sprijinirea cu toate forțele a frontului antihitlerist. În această direcție sînt de menționat, în ordinea apariției, articolele lui I. Cicală și A. Egyed¹², M. Lungeanu¹³, V. Rață¹⁴, M. Fătu¹⁵, V. Anescu, G. Sorescu și M. Dogaru¹⁶.

Prin avîntul luat de studierea problemelor legate de participarea Romîniei la războiul antihitlerist în perioada 23 August 1944—9 Mai 1945

¹ *Rolul istoric al Armatei Sovietice în eliberarea Romîniei de sub jugul fascist.*

² *Aspecte ale frăției de arme romîno-sovietice pe frontul antihitlerist*, „Studii”, nr. 4, XII (1959).

³ *Unele aspecte privind participarea partizanilor romîni la lupta pentru eliberarea patriei noastre și înfrîngerea Germaniei hitleriste.* Această comunicare folosește și o serie de lucrări mai vechi, între care și articolul lui M. Roller, *Despre acțiunea grupului de partizani „Carpați” în lunile iunie-august 1944*, An. I.I.P., nr. 3, III, 1957.

⁴ *Despre acțiunile unor grupuri de partizani sovietici și romîni care au luptat pe teritoriul Slovaciei în perioada august 1944—februarie 1945*, An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

⁵ *Date cu privire la participarea unor partizani romîni la lupta împotriva fascismului în detașamente de partizani din Uniunea Sovietică, Cehoslovacia și Franța*, An. I.I.P., nr. 6, VII, 1961.

⁶ *Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din Romînia*, An. I.I.P., nr. 3, VIII, 1962.

⁷ *Contribuții la istoricul formării armatei populare a R.P.R.*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961).

⁸ *Aspecte din activitatea PCR în rîndurile armatei (1921—1944)*, „Studii”, nr. 4, XIV (1961).

⁹ *Din activitatea P.C.R. pentru atragerea armatei alături de lupta forșelor patriotice pentru înfăptuirea insurecției armate și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*, An. I.I.P., nr. 4, VII, 1961.

¹⁰ *Despre influența activității P.C.R. asupra Armatei romîne în războiul antihitlerist*, An. I.I.P., nr. 4, VIII, 1952.

¹¹ *P.M.R., făuritorul și conducătorul armatei populare romîne, apărătorul intereselor poporului romîn și păcii*, An. I.I.P., nr. 5, VII, 1961.

¹² *Lupta oamenilor muncii sub conducerea P.C.R. pentru refacerea economică a regiunii Cluj și sprijinirea frontului antihitlerist (octombrie 1944—mai 1945)*, „Studii”, nr. 4, XII (1959).

¹³ *Din lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru sprijinirea războiului antihitlerist*, An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

¹⁴ *Rolul comitetelor de fabrică în lupta pentru susținerea frontului antihitlerist și instaurarea guvernului democrat la 6 Martie 1945*, An. I.I.P., nr. 4, VII, 1961.

¹⁵ *Din lupta maselor muncitoare conduse de Partidul Comunist din Romînia împotriva sabotării de către clasele exploatare a producției pentru frontul antihitlerist (23 August 1944—6 Martie 1945)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II.

¹⁶ *Contribuția minerilor, petroliștilor și ceferiștilor pentru sprijinirea frontului antihitlerist*, An. I.I.P., nr. 4, VIII, 1962.

se răspunde unei sarcini importante a cercetătorilor de istorie contemporană : demascarea fascismului ca dușman de moarte al libertății și independenței popoarelor.

Din prezentarea unora din cele mai importante contribuții aduse de istoriografia noastră în cercetarea științifică a perioadei 23 August 1944 — 6 Martie 1945 rezultă că studierea acestei perioade a luat un deosebit avânt în deosebi după Congresul al II-lea al P.M.R., care a chemat pe activiștii de pe frontul ideologic, între care se numără și istoricii perioadei contemporane a R.P.R., să lichideze cu caracterul școlăresc, cu însușirea bucherească necreatoare a învățaturii marxist-leniniste, cu folosirea mecanică a tezelor marxiste fără o cunoaștere temeinică a condițiilor istorice concrete în care s-au desfășurat o serie de evenimente istorice¹.

Chemarea făcută istoricilor din țara noastră de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej de la tribuna Congresului al II-lea al P.M.R. de a trece la întocmirea unui tratat de istoria României și a unui manual de istorie a Partidului au dat un puternic impuls cercetării istorice în general și a epocii contemporane în special.

Succesele înregistrate pînă acum de istoriografia noastră în studierea perioadei 23 August 1944 — 6 Martie 1945 constituie o bază trainică pentru trecerea, în lumina noilor documente de partid, la o cercetare multilaterală și mai aprofundată, la lucrări de sinteză originale care să ducă la elucidarea sau completarea substanțială a datelor și concluziilor istorice privind această perioadă de o deosebită importanță istorică.

---

¹ Gh, Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 150.

DESĂVÎRȘIREA REVOLUȚIEI BURGHEZO-DEMOCRATICE ȘI TRECEREA LA REVOLUȚIA SOCIALISTĂ. CONSTRUIREA SOCIALISMULUI

DE

M. RUSENESCU

În perioada ce s-a scurs după 6 Martie 1945 și pînă astăzi în viața poporului nostru, datorită luptei dusă cu abnegație de clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare sub conducerea înțeleaptă a încercatului nostru partid, au avut loc mari prefaceri social-economice și politice. Transformările revoluționare, lupta întregului nostru popor pentru construirea unei noi societăți au constituit obiectul unor studii, broșuri, articole sau chiar culegeri de articole ale istoricilor noștri.

Exemple de sinteză și de generalizare, rapoartele prezentate la congresele sau plenarele C.C. al P.M.R., cuvîntările și expunerile conducătorilor de partid și de stat au constituit și constituie modele și îndreptare în munca de cercetare și interpretare a cercetărilor istoriei contemporane. Punînd un deosebit accent pe probleme centrale, ca industrializarea socialistă, întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare și transformarea socialistă a agriculturii, înfăptuirea revoluției culturale etc.¹, documentele de partid, în baza unor temeinice analize, au indicat

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul politic al Comitetului Central la Conferința națională a P.C.R.*; *Raportul politic general la Congresul P.M.R. din 21—23 febr. 1948*, București, 1948; *Raport asupra planului de electrificare a țării făcut la plenara C. C. al P.M.R. din 26 oct. 1950*, București, 1951; *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului*, București, 1955; *Raport la al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român*, București, 1960; *Expunere la consfătuirea pe țară a ceferiștilor*, București, 1953; *Sarcinile Partidului Muncitoresc Român în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii*, București, 1949; *Cuvîntarea rostită la Congresul fruntașilor din gospodăriile colective*, București, 1953; *Cuvîntare rostită la consfătuirea fruntașilor în agricultură*, București, 1955; *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole*, București, 1958; *Cuvîntare rostită la încheierea consfătuirii pe țară a țăranilor colectivști, 22 decembrie 1961*, București, 1961; *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizării conducerii agriculturii prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, 27 aprilie 1962*, București, 1962; *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului. Raport prezentat la Adunarea festivă, cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist Român*, București, 1961 etc.

întregului nostru popor căile pentru făurirea unei vieți noi. Multe din studiile istoricilor scrise în lumina documentelor de partid aduc contribuții importante la cunoașterea istoriei patriei noastre din această perioadă, ele constituind bunuri cistigate ale istoriografiei noastre. Din păcate reviste, periodicele de specialitate nu au acordat atenția cuvenită acestei perioade, deosebit de însemnate din istoria poporului nostru. Așa, de exemplu, revista de specialitate „Studii și cercetări de istorie” (Cluj) de la începutul apariției ei și pînă astăzi n-a publicat nici un studiu sau articol tratînd o problemă din această importantă perioadă istorică. „Studii și cercetări științifice” — Istorie — (Iași) abia în anul 1960 a publicat 2 articole de istorie locală din perioada respectivă. Nici în coloanele revistelor „Studii” și „Analele Institutului de istorie a partidului”, sau în volumele de istorie editate de Institutul de istorie a Partidului și Institutul de istorie al Academiei R.P.R., studiile sau articolele referitoare la perioada de după 1945 nu sînt prea numeroase. Se impune acordarea unei mai mari atenții studierii și cercetării acestei perioade bogată în evenimente și plină de învățăminte.

Cercetarea principalelor evenimente — cu excepția dezvoltării economice — s-a limitat mai ales la anii 1945—1950. Accentul studiilor a căzut în primul rînd pe prima etapă a revoluției populare. În legătură cu revoluția populară și etapele ei, au apărut mai multe articole¹, din care unele au pus în circulație teze greșite². De o deosebită importanță pentru clarificarea acestei probleme a fost *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului*.

Lupta forțelor revoluționare conduse de P.C.R. pentru răsturnarea guvernelor cu majoritate reacționară venite la cîrma țării după 23 August 1944 a avut drept rezultat instaurarea la 6 Martie 1945 a unui guvern democratic în care clasa muncitoare avea rolul conducător. În noile condiții istorice create după instaurarea guvernului dr. Petru Groza, P.C.R. a mobilizat masele muncitoare de la orașe și sate la luptă pentru democratizarea și refacerea economică a țării. O importanță covârșitoare a avut-o Conferința națională a P.C.R. din 16—19 octombrie 1945 care, analizînd situația grea în care se găsea țara noastră, a trasat sarcini concrete în vederea refacerii și dezvoltării întregii vieți economice și politice a țării.

¹ Vezi I. Banu, *Problema puterii politice în țara noastră în perioada anilor 1944—1947*, „Cercetări filozofice”, tom. III, nr. 1—2, 1955; M. Lupan, *Cu privire la conținutul și forma puterii în prima etapă a regimului democrat popular din România*, „Cercetări filozofice”, nr. 5, 1956; I. Bercu, *Asupra caracterului anticapitalist al puterii de stat în perioada de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice în România*, „Cercetări filozofice”, nr. 6, 1956; O. Hoffman, *Putea rea politică și regimul democrat popular în țara noastră*, „Cercetări filozofice”, nr. 2, 1957; Tr. Udrea, *Unele probleme privind caracterul transformărilor revoluționare în perioada 23 august 1944 — 11 iunie 1948*, „Cercetări filozofice”, nr. 3, 1957; Gh. Tuțuși și Al. Savu, *Unele probleme ale revoluției populare*, „Cercetări filozofice”, nr. 4, 1957; I. Ceterchi, *În legătură cu unele probleme ale democrației populare în R.P.R.*, „Cercetări filozofice”, nr. 5, 1957.

² Vezi „Lupta de clasă”, nr. 3/1958.

*Conferința națională — eveniment de seamă în istoria poporului nostru — a constituit obiectul unor studii și articole ale istoricilor, economiștilor și filozofilor*¹. În studiile amintite se arată că principalele probleme ale reconstrucției generale a țării erau refacerea industriei existente și dezvoltarea cu precădere a industriei grele. Subliniind sarcinile stabilite de Conferința națională în vederea redresării și dezvoltării economiei, studiile amintite arată că sarcina principală era electrificarea țării ca o condiție primordială a industrializării socialiste². În lumina documentelor de partid se arată, de asemenea, necesitatea refacerii și dezvoltării transporturilor, desăvârșirii reformei agrare, organizarea centrelor de închiriat mașini agricole, dezvoltarea cooperativelor atât la orașe cât și la sate, înfăptuirea unor reforme fiscale și monetare, combaterea inflației etc. În domeniul politic, principala sarcină era întărirea regimului democrat-popular, condiție primordială pentru înfăptuirea programului de reconstrucție a țării. Deși istoricii, filozofii și economiștii s-au concentrat asupra acestui important act din istoria poporului nostru, alcătuind studii sau articole³, elaborarea unei lucrări mai ample — în care să se sublinieze condițiile în care s-a desfășurat, învățămintele ce au decurs, însemnătatea sa — ar trezi interes în rândurile oamenilor muncii din țara noastră.

*Cercetările s-au ocupat și de lupta poporului nostru pentru întărirea regimului democrat-popular în cadrul căreia un loc important îl ocupă alegerile parlamentare din noiembrie 1946, desfășurate pe baza unei noi legi electorale prin care se garanta votul universal, egal, direct și secret pentru toți cetățenii de la vârsta de 21 ani fără deosebire de sex, naționalitate, avere, religie sau grad de cultură. În studiile lor, istoricii au arătat că Partidul Comunist Român, conducătorul forțelor democratice, considera alegerile parlamentare ca o mare bătălie politică în care masele erau chemate să se pronunțe asupra căilor de dezvoltare viitoare a țării, să aleagă între forțele progresului și cele ale reacțiunii*⁴. Subliniind importanța alegerilor din noiembrie 1946 istoriografia noastră a arătat că masele largi populare se convinseseră tot mai mult că guvernul democrat condus de dr. Petru Groza era devotat intereselor lor și că lupta pentru satisfacerea necesităților lor vitale. Această legătură cu masele a permis ca coaliția forțelor democratice să fie menținută și întărită cu prilejul alegerilor parlamentare din noiem-

¹ Vezi *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R. 1945—1955*, E.S.P.L.P., București, 1956, care cuprinde 8 referate prezentate la sesiunea științifică din dec. 1955, organizată de Institutul de istorie a partidului; Popa Gherasim și A. Ivancenco, *10 ani de la Conferința națională a P.C.R., oct. 1945—oct. 1955*, An. I.I.P., nr. 4, I, 1955; Al. Tănase și M. Lupan, *Conferința națională a P.C.R. din 1945*, „Cercetări filozofice”, nr. 4, III, 1955; *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R.*, „Probleme economice” nr. 10, 1955; I. Bercu, *15 ani de la Conferința națională a P.C.R.*, „Studii”, nr. 6, XIII (1960); *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, 1960, cap. 10, paragraful 3.

² E. Hutira și Gh. Badrus, *Refacerea economică a țării — sarcină principală trasată la conferința națională a P.C.R. din 1945*, în *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R. 1945—1955*.

³ Vezi *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R.*; articolele publicate de revistele „Analele Institutului de istorie a partidului”, „Studii”, „Cercetări filozofice” etc.

⁴ Gh. Țuțui, *Partidul Comunist Român — conducătorul forțelor democratice în alegerile parlamentare din noiembrie 1946*, An. I.I.P., nr. 5, II, 1956.

brie 1946 prin crearea în mai 1946 a Blocului Partidelor Democratice ¹. Platforma-program elaborată de B.P.D. reflectă, prin măsurile preconizate, grija partidului pentru ridicarea nivelului de trai al maselor muncitoare de la orașe și sate. Legînd campania electorală de mobilizarea maselor în vederea obținerii unor realizări mari în producție, partidul a reușit să strîngă în jurul B.P.D. majoritatea poporului. Rezultatul consultării maselor populare în alegerile din 1946 a fost dezastruos pentru reacțiune. Blocul Partidelor Democratice a obținut 79,6% din voturi ². Alegerile din 19 noiembrie 1946 au adus în fruntea țării primul parlament democrat din istoria poporului nostru, parlament care oglindea profundele schimbări politico-sociale care se petrecuseră în România. Noul parlament ales — arată în studiul său V. Teodorescu —, adoptînd o serie de reforme importante cu caracter anticapitalist, a contribuit la consolidarea puterii populare, la dezvoltarea revoluției populare ³.

După alegeri — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — în fața partidului și a întregului popor s-a pus problema trecerii la refacerea economică a țării. Era necesar să se ia măsuri radicale împotriva acțiunii de subminare a monedei, de a scoate economia din haosul în care se găsea ⁴. La propunerea P.C.R., parlamentul a votat în decembrie 1946 etatizarea Băncii Naționale a Romîniei. Intrarea în vigoare, la 1 ianuarie 1947, a legii de etatizare a B.N.R. constituie un act istoric de o importanță deosebită, întrucît fără aceasta nu putea fi vorba de o reglementare a vieții economice ⁵. „Aceasta a fost una din primele și cele mai importante măsuri cu caracter anticapitalist luate în decursul primei etape a revoluției în țara noastră” ⁶.

Principalul eveniment care a avut loc la începutul anului 1947 a fost semnarea tratatului de pace (10 februarie 1947), ca urmare a discuțiilor purtate în cadrul conferinței de pace de la Paris (1946). Acest eveniment a constituit obiectul unui studiu ⁷ în care autorii au subliniat ajutorul acordat Romîniei de către Uniunea Sovietică la conferința de pace de la Paris, ajutor care a făcut să eșueze tentativele imperialiștilor de înrobire a Romîniei.

În lupta clasei muncitoare împotriva haosului economic și pentru refacerea economiei naționale, pentru controlul și îngrădirea exploatării

¹ Gh. Tuțui, *Partidul Comunist Român — conducătorul forșelor democratice în alegerile parlamentare din noiembrie 1946*, An. I.I.P., nr. 5, II, 1956, p. 10, 12.

² *Ibidem*, p. 22.

³ Venera Teodorescu, *Aspecte ale folosirii parlamentului de către forșele democratice conduse de P.C.R. (decembrie 1946 — decembrie 1947)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, București, 1962.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 109.

⁵ N. Fotino, *Propunerile P.C.R. din anul 1947 în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării*, „Studii”, nr. 3, VII (1954).

⁶ Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatare din România*, Ed. științifică, București, 1958, p. 327.

⁷ Titu Georgescu și Gheorghe Matei, *Ajutorul acordat Romîniei de către Uniunea Sovietică la conferința de pace de la Paris (1946)*, „Studii”, nr. 1, VII (1954).

capitaliste, controlul muncitoresc a avut un rol important¹. Mergînd pe linia trasată de Conferința națională, P.C.R. a făcut o serie de propuneri în urma cărora s-au înființat în mai 1947 „oficiile industriale”, iar în iulie „controlul economic de stat”, instituții menite să asigure redresarea economică și să slăbească acțiunile burgheziei contrarevoluționare. Activitatea controlului muncitoresc în țara noastră este puțin cercetată. Articolele amintite mai sus nu tratează complexitatea de probleme ce decurg din actul revoluționar de la 11 iunie 1948.

Sub lozincile lansate de P.C.R., „Control, supraveghere, evidență”, „Cu fața la producție”, masele muncitoare din țara noastră, conduse de part¹, au desfășurat o adevărată bătălie economică. Ca urmare a acestui gigantic efort al clasei muncitoare și țărănimii muncitoare, a succeselor obținute pe linia creșterii producției industriale și agricole a fost posibilă înfăptuirea la 15 august 1947 a stabilizării monetare, măsură cu caracter anticapitalist menită să ducă la însănătoșirea vieții financiare a țării. Această problemă reclamă o tratare mai amplă și o analiză multilaterală. Într-un singur articol de caracter istoric ea a fost abordată — este drept că, tangențial, a fost tratată și în alte lucrări — de N. Fotino² care conchide că stabilizarea de la 15 august a avut un caracter profund democratic, realizîndu-se o nouă distribuire a venitului național între clasele sociale din țara noastră și, spre deosebire de reformele din trecut, o parte însemnată din venitul național a revenit muncitoriniei, țărănimii și intelectualității³.

O contribuție importantă în lupta pentru refacerea și dezvoltarea economică a țării a constituit și ajutorul frățesc primit din partea U.R.S.S., începînd cu reducerea datoriilor din contul armistițiului, convențiile economice din 1945, acordurile economice încheiate la Moscova în anii 1947—1948 etc. Tratarea acestei probleme a fost mai largă, mai susținută⁴. Autorii articolelor amintite arată că poporul român a reușit

¹ E. Hutira, *Despre controlul muncitoresc în România (1944—1948)*, „Studii”, nr. 3, X (1957); I. Lungeanu, *Mișcarea sindicală și controlul muncitoresc din întreprinderi, în 50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., București, 1958.

² N. Fotino, *Propunerile P.C.R. din anul 1947 în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării*, „Studii”, nr. 3, VII (1954).

³ *Ibidem*, p. 95.

⁴ Vezi N. Djamo și P. Corcoveanu, *U.R.S.S. în ajutorul României*, „Probleme economice”, nr. 1, 1948; Ing. S. Zeigher, *Colaborarea economică romîno-sovietică*, „Probleme economice”, nr. 3, 1948; Ion Gheorghe Maurer, *Acordurile economice romîno-sovietice și refacerea țării noastre*, „Probleme economice”, nr. 3, 1948; P. Constantinescu-Iași, *Relațiile romîno-sovietice*, „Romanoslavica”, V, 1962; S. Petrescu, *Ajutorul U.R.S.S. în construirea socialismului în țara noastră*, „Probleme economice”, nr. 10, 1957; V. Bucur și S. Someșan, *Colaborarea economică a R.P.R. cu țările sistemului mondial socialist*, în *Economia Romîniei între anii 1944—1959*, Ed. Academiei R.P.R., 1959; M. Horovitz, *Lupta P.M.R. pentru dezvoltarea relațiilor economice romîno-sovietice*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961); *Ajutorul economic al U.R.S.S. factor important în dezvoltarea economiei naționale și a nivelului de trai al oamenilor muncii în R.P.R.*, „Probleme economice”, nr. 8, 1954; Nicolescu D., Popescu N., „Importanța ajutorului U.R.S.S. pentru dezvoltarea industriei petrolifere”, „Probleme economice”, nr. 12, 1954 etc.

cu sprijinul dezinteresat al Uniunii Sovietice într-un timp scurt să redreze economia națională a țării. Primul acord comercial semnat în mai 1945 a avut un rol important în reluarea activității industriale și aprovizionării cu nauci prime pentru toate ramurile economiei naționale¹. La 20 februarie 1947 a fost încheiat primul tratat de comerț și navigație dintre România și Uniunea Sovietică, iar la 4 februarie 1948 s-a semnat la Moscova tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală între cele două țări. „Conținutul recentului tratat — arăta tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — ca, în genere, conținutul relațiilor politice și economice între țara noastră și Uniunea Sovietică, prezintă un izbitor contrast cu tratatele și acordurile de « prietenie », « ajutor » sau oricum le-ar zice, încheiate între statele imperialiste și vasalii lor. Relațiile de prietenie romîno-sovietice contribuie la consolidarea suveranității noastre, ne ajută să ne dezvoltăm economia, ne ajută să întărim independența noastră politică și economică”². Alcătuirea unei culegeri de articole și studii pe această temă ar fi bine venită.

Succesele dobîndite de popor în domeniul economic și politic au dovedit justetea liniei politice a partidului nostru. Influența partidului a crescut în mase, iar raportul de forțe s-a schimbat în favoarea clasei muncitoare și a aliaților săi, fapte ce au făcut posibilă izgonirea din guvern în noiembrie 1947 a ultimilor reprezentanți ai burgheziei (gruparea Tătărascu), înlăturarea monarhiei și proclamarea la 30 decembrie 1947 a Republicii Populare Romîne. Acest act important din istoria țării noastre a rămas mai puțin cercetat. În afara cuvîntărilor și a articolelor conducătorilor partidului și guvernului, a paragrafului din *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*³ care sintetic se referă și la această problemă, au mai apărut cîteva broșuri de popularizare și unele articole editoriale⁴ cu ocazia aniversării prilejuite de proclamarea republicii. Aceasta este cu totul insuficient. *Condițiile în care a fost posibilă abolirea monarhiei, actul și însăși însemnătatea proclamării republicii, pot și trebuie să constituie obiectul unor studii care să îmbogățească istoriografia noastră marxistă.* O încercare reușită a făcut în acest sens Titu Georgescu, care, într-un studiu, analizează succint lupta maselor populare pentru instaurarea Republicii Populare Romîne⁵.

Proclamarea Republicii Populare Romîne a marcat sfîrșitul etapei desăvîșirii revoluției burghezo-democratice și trecerea la îndeplinirea sarcinilor revoluției socialiste.

¹ M. Horovitz, *art. cit.*, p. 429.

² Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 141.

³ Vezi capitolul *P.C.R. conducătorul luptei maselor populare pentru consolidarea și dezvoltarea puterii democrat populare, pentru instaurarea dictaturii proletariatului (6 martie 1945 — 30 dec. 1947)*.

⁴ Editoriale despre aceasta problemă au publicat revistele „Lupta de clasă”, „Cercetări filozofice”, „Probleme economice” etc.

⁵ Titu Georgescu, *Lupta maselor populare pentru instaurarea Republicii Populare Romîne*, „Lupta de clasă”, nr. 11, 1957.

De o importanță deosebită în consolidarea dictaturii proletariatului și începutul operei de construire a socialismului în țara noastră a fost înfăptuirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare, unificarea partidelor comunist și social-democrat într-un singur partid al clasei muncitoare la baza căruia să stea învățătura marxist-leninistă. Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Român — moment de o covârșitoare importanță în istoria poporului nostru —, care a avut loc în zilele de 21—23 februarie 1948, a elaborat un program de muncă și de luptă a partidului și a întregului popor în care se trasa linia politică în vederea trecerii la construirea socialismului, se arăta necesitatea industrializării socialiste a țării, întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țără-nimea muncitoare, înfăptuirea revoluției culturale. Istoriografia noastră a rămas datorare acestui eveniment istoric din viața partidului și a întregului popor. În mod cu totul tangențial se ocupă unele articole¹ de făurirea P.M.R. Despre acest eveniment important tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „ar fi greșit să nu dăm clasei muncitoare un singur stat-major capabil să asigure fermitate în orientarea politică de viitor, care să asigure acțiunii clasei muncitoare unitate de voință, să dea posibilitatea înfăptuirilor care să asigure trecerea spre socialism”².

Transformările care au avut loc în viața politică a țării au dat posibilitatea creării unor noi forme de colaborare între partidele și organizațiile politice de masă. În vederea alegerii Marii Adunări Naționale s-a realizat astfel, la 27 februarie 1948, Frontul Democratic Popular alcătuit la început din P.M.R., Frontul Plugarilor, Partidul național-popular, Uniunea populară maghiară, la care ulterior au aderat toate organizațiile de masă ale oamenilor muncii din țara noastră. Ca rezultat al victoriei F.D.P. în alegerile din 28 martie 1948 s-a constituit Marea Adunare Națională, organul suprem al puterii de stat în R.P.R. La 13 aprilie 1948 ea a votat Constituția R.P.R. care consfințește schimbările petrecute în structura social-economică și politică a țării pînă în 1948, exprimînd astfel caracterul nou al statului democrat-popular. O dată cu constituirea noilor organe ale puterii de stat s-au reorganizat ministerele, s-au creat Comitetul de Stat al Planificării, Comisia Controlului de stat, apoi miliția populară. Într-o lucrare de mai mare amploare³, s-a reușit să se înfățișeze dezvoltarea constituțională a statului român; lucrarea amintită, pe lângă alte capitole, analizează cu competență cele două constituții elaborate în timpul regimului nostru. În schimb, formarea miliției populare, constituirea noilor organe ale puterii populare, sfaturile populare n-au constituit

---

¹ I. Rădulescu, *Despre unitatea clasei muncitoare și a partidului său marxist-leninist*, „Lupta de clasă”, nr. 2, 1958; N. Petrovici, *Din istoricul luptei pentru făurirea unității politice și organizatorice a clasei muncitoare pe baze marxist-leniniste*, An. I.I.P., nr. 1, II, 1956; V. Liveanu, *Din lupta Partidului Comunist Român pentru unitatea clasei muncitoare*, „Studii”, nr. 4, XII (1959); *Zece ani de la primul Congres al Partidului Muncitoresc Român*, „Probleme economice”, nr. 2, 1958.

² „Scnteia” din 17 decembrie 1947.

³ D. Ionescu, Gh. Țuțui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, Ed. științifică, București, 1957.

obiectul unor cercetări sistematice. Despre istoricul formării armatei populare a R. P. R. s-a scris de asemenea puțin¹.

La începutul anului 1948 burghezia mai deținea încă poziții principale în viața economică a țării. P.M.R., călăuzindu-se de învățătura marxist-leninistă în lupta pentru eliberarea exploatării omului de către om și făurirea bazei unor relații de producție socialiste noi, a stabilit că sarcina imediată ce stătea în fața clasei muncitoare era naționalizarea principalelor mijloace de producție. La 11 iunie 1948, Marea Adunare Națională a votat legea pentru naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări și de comerț. Posturile de comandă ale economiei naționale trecând în mâinile clasei muncitoare, s-a pus capăt dominației economice a burgheziei.

Eliberării clasei muncitoare de sub jugul exploatării capitaliștilor prin actul de la 11 iunie 1948 i-au fost consacrate câteva studii dintre care amintim pe cel publicat în revista „Studii” nr. 1, VIII (1955)², cel din culegerea 50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956³ și cel publicat în „Probleme economice”, nr. 8, 1958⁴. Îmbucurător este faptul că în coloanele revistei „Analele Institutului de istorie a partidului” au apărut câteva articole⁵ care tratează despre lupta oamenilor muncii conduși de partid pentru înfăptuirea naționalizării întreprinderilor din anumite regiuni ale țării. Continuarea rubricii de istorie locală de la revista „Studii” și îndrumarea colaboratorilor săi din provincie de a elabora articole pe tema aceasta nu ar fi lipsită de interes.

O importanță deosebită pentru sarcinile noi ce stăteau în fața clasei muncitoare a avut-o rezoluția C.C. al P.M.R. adoptată în decembrie 1948. Sindicatul, îndrumate de către P.M.R., le-au revenit sarcini importante în cultivarea unei atitudini noi față de muncă în rândurile oamenilor muncii, în ridicarea nivelului lor politic și cultural. Au luat o mare amploare mișcările de inovații, de raționalizare etc. În două articole din culegerea 50 de ani de la crearea Comisiei generale a Sindicatelor din România 1905—1956⁶, cât și în unele studii publicate de revistele „Lupta de clasă”, „Probleme economice”⁷ etc. se analizează pe larg contribuția

¹ I. Sandu, *Contribuții la istoricul formării armatei populare a R.P.R.*, „Studii”, nr. 2, XIV (1961).

² N. Munteanu, *Actul revoluționar al naționalizării*.

³ C. Panceiu, *Din contribuția sindicatelor la înfăptuirea actului revoluționar de la 11 iunie 1948*.

⁴ M. Lupu, *Naționalizarea băncilor în R.P.R.*

⁵ St. Kovacs, *Lupta organelor locale de partid pentru naționalizarea întreprinderilor în fostul jud. Mureș (1948)*, nr. 3, III, 1957; M. Deheleanu și N. Kohn, *Lupta muncitorilor fabricii Unirea Cluj pentru înfăptuirea naționalizării*, An. I.I.P., nr. 2, IV, 1958; S. Davicu, Gh. Cilibiu, *Din activitatea organizațiilor de partid în Iași pentru pregătirea și înfăptuirea naționalizării industriei textile locale*, An. I.I.P., nr. 3, IV, 1958.

⁶ N. Dumitru, *Unele aspecte ale activității sindicatelor din țara noastră în organizarea și conducerea întrecerii patriotice și întrecerii socialiste*; R. Doagă, *Contribuția sindicatelor din țara noastră la înfăptuirea progresului tehnic în industrie*.

⁷ Vezi, editorialul, *Întrecerea socialistă, o mare forșă în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor ultimului an al cincinalului*, „Lupta de clasă”, nr. 3, 1955; Mihail Florescu, *Unele probleme ale progresului tehnic în al 2-lea plan cincinal al R.P.R.*, „Lupta de clasă”, nr. 9, 1956;

sindicatelor în organizarea și conducerea întrecerilor socialiste, în înfăptuirea progresului tehnic în industrie. Studiarea brigăzilor de muncă, a întrecerilor socialiste trebuie să stea în atenția cercetărilor noastre pe mai departe.

Politica partidului de construire a bazei economice a socialismului în țara noastră a fost concretizată în cele două planuri anuale (1949, 1950), prin a căror realizare s-a desăvârșit procesul de refacere al economiei naționale și a început procesul de industrializare socialistă a țării. Dezvoltarea economiei naționale pe baza industrializării socialiste în perioada 1951—1955 s-a concretizat în primul plan cincinal și în planul de 10 ani de electrificare a țării. Primul plan cincinal avea ca obiectiv : industrializarea socialistă a țării, trecerea treptată a micii producții țărănești spre socialism, dezvoltarea și întărirea comerțului socialist, ridicarea continuă a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii.

O importanță deosebită în viața partidului și a poporului nostru a avut-o demascarea și zdrobirea în 1952 a grupului antipartinic și antistatal Pauker-Luca. Măsurile luate de C.C. al P.M.R. în 1952 cu prilejul zdrobirii grupului Pauker-Luca au dus la intensificarea luptei oamenilor muncii, conduși de partid, pentru înfăptuirea sarcinilor primului plan cincinal. Prin activitatea creatoare a maselor, sarcinile primului plan cincinal au fost îndeplinite și depășite.

Un eveniment de seamă în viața poporului nostru l-a constituit Congresul al II-lea al P.M.R. din 23—28 decembrie 1955. Pe baza succesele obținute în toate domeniile de activitate, Congresul al II-lea al P.M.R. a trasat calea dezvoltării țării noastre pentru anii 1956—1960. Sarcina fundamentală a construcției socialiste în această perioadă a fost dezvoltarea continuă a industriei socialiste — în primul rând a industriei grele, cu pivotul ei, industria constructoare de mașini —, transformarea socialistă a agriculturii astfel ca în 1960 sectorul socialist în agricultură să fie preponderent atât ca suprafață, cât și ca producție-marfă. Luptând cu entuziasm poporul nostru a obținut în acești ani realizări deosebit de însemnate. La o serie de produse principale, planul de producție a fost îndeplinit în 4 ani în loc de 5 ani. În 1960, în numai 11 săptămâni se realiza întreaga producție industrială din 1938. În agricultură, sarcina trasată de Congresul al II-lea al P.M.R. de a asigura preponderența sectorului socialist ca suprafață și ca producție-marfă a fost îndeplinită încă la sfârșitul anului 1959.

Congresul al II-lea al P.M.R. a trasat istoricilor din țara noastră sarcina de a elabora o sinteză marxist-leninistă a istoriei patriei noastre. În dorința de a da poporului nostru muncitor adevărata lui istorie, istoricii îndrumați de partid au publicat volumele I—II din tratatul de *Istoria*

Popa Gherasim, *Progresul tehnic în industria construcțiilor de mașini*, „Lupta de clasă”, nr. 11, 1959; ing. C. Tuzu, *Progresul tehnic, problema principală a industrializării socialiste*, „Lupta de clasă”, nr. 1, 1959; Ionescu C., *Progresul tehnic și dezvoltarea bazei materiale a socialismului*, „Lupta de clasă”, nr. 7, 1960; Zukerman L., Porumbescu V., *Întrecerea socialistă și importanța ei în creșterea producției agricole*, „Probleme economice”, nr. 8, 1954; Voicu M., *Întrețerea socialistă — prghiie importantă pentru îndeplinirea planului în industrie la toți indiciii*, „Probleme economice”, nr. 6, 1955.

României, urmînd ca în foarte scurt timp să apară și volumele următoare care se află sub tipar.

Partidul Muncitoresc Român a înarmat poporul nostru cu programul dezvoltării continue a regimului democrat-popular în vederea desăvîrșirii construcției socialismului și trecerii treptate la construirea comunismului. Acest program dezbătut și aprobat de Congresul al III-lea al P.M.R. este concretizat în Directivele pentru planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 și planul economic de perspectivă. Realizarea planului de 6 ani, prima etapă a programului de perspectivă, va crea condițiile pentru o și mai puternică înflorire a patriei socialiste.

Luptînd cu însuflețire pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R., oamenii muncii din țara noastră fac ca Republica Populară Romînă să înainteze cu pași repezi spre desăvîrșirea construcției societății socialiste.

Realizările deosebit de însemnate ale poporului nostru în lupta pentru construirea societății socialiste și trecerea treptată la comunism au început să fie oglindite în studiile istoricilor. Mult mai mult însă ele au fost analizate și studiate de către economiști, geografi-economiști etc. Rezultatele muncii lor au dat la iveală lucrări deosebit de importante — ne gîndim în primul rînd la lucrarea de sinteză *Monografia geografică a Republicii Populare Romîne*, vol. II partea I, care analizează pe ramuri industriale dezvoltarea economică a R.P.R. în acești ani, sau la culegerea de articole *Economia Romîniei între anii 1944—1959* în care se aduc contribuții prețioase la problemele de mai sus. În numeroase articole sau studii aceste probleme au fost analizate pe larg. *În problema industrializării socialiste a țării au apărut lucrări, articole sau studii¹ care prezintă o importanță deosebită pentru cunoașterea ritmului economic de dezvoltare a R. P. R., al entuziasmului maselor populare în construirea unei vieți noi.*

Concomitent cu lupta pentru industrializarea socialistă a țării, partidul a desfășurat o luptă susținută pentru întărirea alianței clasei

¹ Vezi revista „Lupta de clasă”: Chivu Stoica, *Dezvoltarea industriei grele, una din problemele de bază ale construirii socialismului* (nr. 6, 1950); C. Prisnea, *Industrializarea socialistă factor hotărîtor pentru construirea orînduirii socialiste în țara noastră* (nr. 7—8, 1950); Const. Scarlat, *Electricizarea țării armă puternică în lupta pentru lichidarea înapoierii economiei moștenite de la capitaliști* (nr. 3—4, 1951); Al doilea Congres al P.M.R. (nr. 9, 1956); Burtan Fl., Enache V., *Industria grea, baza dezvoltării întregii economii naționale* (nr. 5, 1955); Cioară Gh., *Electricizarea industriei chimice în R.P.R.* (nr. 8, 1955); M. Florescu, *Dezvoltarea industriei chimice în R.P.R.* (nr. 8, 1955); Dumitru I., *Industria petrolieră în al 2-lea plan cincinal al R.P.R.* (nr. 4, 1956); M. Florescu, *Industria chimică și problemele sporirii producției agricole și a bunurilor de larg consum* (nr. 4, 1957); M. Mănescu, *Dezvoltarea economică-socială a Romîniei în timpul regimului burghezo-moșieresc și acum* (nr. 8, 1957); Al. Sencovici, *Probleme actuale ale dezvoltării industriei ușoare* (nr. 12, 1955); Scarlat Const., *Industrializarea socialistă, temelia dezvoltării economice a R.P.R.* (nr. 8, 1959); Gheorghiu N., *Electricizarea și progresul nelînterupt al economiei naționale* (nr. 12, 1960) etc. *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. științifică, 1959. În revista „Probleme economice”: Popper A., *Importanța industrializării socialiste în dezvoltarea economiei naționale* (nr. 12, 1954); Mathyas E., *Dezvoltarea industriei carbonifere în țara noastră* (nr. 7, 1954); V. Rausser, *P.M.R. inițiatorul și organizatorul construcției socialiste*

muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii. Bazându-se pe succesele obținute, C.C. al P.M.R. în plenara din 3—5 martie 1949 a trasat linia politică pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și transformarea socialistă a agriculturii. Politica partidului în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare a avut la bază lozincă leninistă: „Ne sprijinim pe țărănimea săracă, stringem alianța cu țărănimea mijloacă și ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii”. În transformarea socialistă a agriculturii, partidul s-a călăuzit după principiul leninist al liberului consimțământ al țăranilor, de necesitatea intrării lor în gospodăriile colective. Datorită politicii înțelepte a partidului nostru, cu aproape 4 ani înainte de termenul stabilit la Congresul al III-lea s-a realizat încheierea colectivizării agriculturii. Socialismul a învins definitiv la orașe și sate.

Această problemă de o importanță deosebită în dezvoltarea țării noastre cu multiplele sale aspecte este oglindită în numeroase studii. Cercetarea însă s-a oprit mai ales asupra aspectului întăririi alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, celelalte aspecte fiind mai puțin urmărite. Cele mai multe articole au apărut în „Lupta de clasă”¹, „Probleme economice”², iar sporadic în „Analele Institutului de istorie a par-

---

și a economiei naționale a R.P.R. (nr. 12, 1955); Sinescu A. și Nicolescu T., Dezvoltarea industriei siderurgice în R.P.R. (nr. 8, 1955); Gluck A., Dezvoltarea industriei chimice în primul plan cincinal (nr. 3, 1956); Roman Moldovan, Industrializarea socialistă a R.P.R. (nr. 8, 1959); Nicolae Ionescu, Dezvoltarea industriei petrolifere în anii puterii populare (nr. 6, 1959); Const. Teodoru, Dezvoltarea industriei alimentare în perioada anilor 1960—1965 (nr. 10, 1960); M. Iosa, Dezvoltarea industriei din București după naționalizarea principalelor mijloace de producție, „Studii” (nr. 5, 1959); D. Sandu, I. Saizu, P. Tacu, Dezvoltarea industriei textile în anii regimului de democrație populară, „Revista Arhivelor” (nr. 2/1961); D. Rusu, M. Todosiu și Al. Tacu, Unele aspecte ale dezvoltării economice a regiunii Iași în anii regimului de democrație populară, „Studii și cercetări științifice” — Istorie —, Iași, fasc. 1/1960.

¹ Acad. V. Malinski, *Cîteva aspecte ale problemei transformării socialiste a agriculturii noastre* (nr. 5, 1949); Vasilie Vaida, *Spre noi succese în dezvoltarea sectorului socialist în agricultură* (nr. 3, 1950); Pavel Chirtoacă, *Pentru o justă aplicare a liniei partidului în problemele transformării socialiste a agriculturii* (nr. 2, 1951); Corbu N., *Întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare — sarcină centrală a Partidului* (nr. 3, 1954); Alexe E., *Gospodăriile agricole de stat pot și trebuie să devină gospodării agricole moderne* (nr. 7, 1954); Bunea I., *O gospodărie agricolă de stat rentabilă* (nr. 11, 1956); Argint Marin, *Gospodăriile agricole colective pe calea dezvoltării lor economice* (nr. 3, 1958); Ioniță Gh., *Politica Partidului Muncitoresc Român de transformare socialistă a agriculturii* (nr. 8, 1959); T. Mureșan, N. Șarpe, *Cu privire la dezvoltarea producției agricole* (nr. 5, 1962).

² I. Andone, *Din activitatea gospodăriei agricole de stat* (nr. 12, 1953); Bier H. și Ciucur D., *Din activitatea gospodăriei agricole colective „N. Bălcescu” din com. Drăgoești, reg. București* (nr. 5, 1954); Hartia S., *Dezvoltarea multilaterală în G.A.C. „Viață Nouă” și „Flamura Roșie” din reg. Constanța* (nr. 7, 1954); Vlăceanu Gr., Stan I., *Din experiența transformării socialiste a agriculturii în reg. Galați* (nr. 5, 1956); N. Belli, *Cooperativizarea agriculturii în reg. Timișoara* (nr. 5, 1957); S. Nica și V. Parpală, *Zece ani de la rezoluția plenarei C.C. al P.M.R., din 3—5 martie 1949* (nr. 2, 1959); N. Dondera, *Asigurarea agriculturii socialiste cu cadrele necesare* (nr. 1, 1962); V. V. Topor, R. Georgescu, G. Vlădică, *Permanențizarea brigăzilor de producție în gospodăriile agricole colective* (nr. 1, 1962); Florea Dumitrescu, *Sprîjinul acordat de stat prin credite gospodăriilor agricole colective* (nr. 2, 1962); I. Adam, *Țărănimea colectivistă, clasă a societății socialiste* (nr. 5, 1962).

tidului”¹ și „Studii”². O valoroasă lucrare în care se oglindesc rezultatele obținute în construirea socialismului la sate pînă în 1959 este *Agricultura Republicii Populare Romîne pe drumul socialismului* de I. Cosma. În afară de aceasta, o contribuție serioasă la cunoașterea profundelor transformări social-economice din agricultura țării noastre o aduce și lucrarea *Dezvoltarea agriculturii Republicii Populare Romîne* elaborată de Direcția Centrală de Statistică în anul 1961. Lucrarea prezintă în graiul cifrelor dezvoltarea satului, sub multiplele sale aspecte, în anii regimului de democrație populară în comparație cu anul 1938. Este un început bun în această direcție.

Victoria revoluției socialiste în țara noastră era de neconceput fără o înfăptuire a revoluției culturale, parte integrantă a acesteia. Analfabetismul constituia o racilă moștenită de la regimul burghezo-moșieresc. Pe lângă lichidarea analfabetismului, partidul și guvernul au acordat o atenție deosebită organizării și dezvoltării artei, literaturii și științei, creării unei noi intelectualități legate de popor³. În acest domeniu, ca și în politica externă a R.P.R., s-a scris mai puțin, rămînînd o sarcină de viitor a istoriografiei noastre marxist-leniniste.

Istoriografia marxistă romînească, prin studiile de istorie contemporană publicate în perioada amintită, infirmă teza susținută de istoricii burghezi potrivit căreia evenimentele petrecute sub ochii istoricului nu pot fi redade sau analizate cu obiectivitate. Studiile sau articolele amintite mai sus au menirea nu numai să prezinte cititorului pagini de istorie petrecute în țara noastră după instaurarea guvernului democrat-popular condus de dr. Petru Groza, ci și aceea de a contribui prin prezentarea evenimentelor contemporane la educarea oamenilor muncii, adevărații făuritori ai istoriei.

Realitățile vieții contemporane romînești, importanța lor reclamă cercetătorilor istoriei contemporane să treacă la elaborarea unor lucrări de sinteză care să cuprindă toate transformările și aspectele vieții sociale, economice și politice prin care a trecut țara noastră de la eliberare pînă astăzi.

¹ M. Gogoiu, *P.M.R. conducătorul și organizatorul transformării socialiste a agriculturii în R.P.R.* (nr. 2, 1959); M. Gidiuță, A. Simion, *Gospodăria agricolă colectivă „11 iunie 1948” din com. Pechea, reg. Galați* (nr. 3, 1962); M. Gogoiu și I. Răduțiu, *Din lupta P.M.R. pentru întărirea continuă a alianței dintre clasa muncitoare și țărănime și pentru transformarea socialistă a agriculturii*; M. Lungeanu, D. Dumitru, *Consolidarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în perioada 6 martie 1945—30 decembrie 1947*, în lucrarea editată de Institutul de istorie a partidului, *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, vol. III, București, Ed. politică, 1961.

² G. Chepeș, *Unele probleme privind alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare* (nr. 3, 1954); *Încheierea colectivizării — victorie a întregului popor* (nr. 4, 1962); Gr. Vilceanu, *Din lupta P.M.R. pentru crearea și dezvoltarea bazei tehnice materiale a agriculturii* (nr. 4, 1962).

³ M. Röllner, *Pe drumul revoluției noastre culturale*, București, 1949; I. Predescu, *Date comparative privind dezvoltarea învățămîntului în regiunea Oltenia înainte și după 23 August*, „Studii și articole de istorie”, vol. IV, București 1962.

PUBLICAREA IZVOARELOR ISTORIEI CONTEMPORANE

DE

I. APOSTOL

Amploarea pe care a luat-o în ultimii ani cercetarea istoriei contemporane a României și, îndeosebi, studierea făuririi partidului clasei muncitoare și a luptei desfășurate de poporul nostru pentru eliberare socială și națională, victoria revoluției populare, trecerea la desăvârșirea construcției socialiste au pus pe primul plan publicarea unor izvoare care să permită trecerea la generalizarea și teoretizarea principalelor etape ale istoriei poporului nostru din ultimele patru decenii.

Cunoașterea realității istorice, dezvăluirea legilor de dezvoltare a societății, în scopul reconstituirii unui tablou veridic al procesului istoric obiectiv, necesită căutarea și înțelegerea tendințelor principale care să ducă societatea înainte și ale celor care se opun progresului; acest lucru este posibil însă numai pe baza unui bogat material documentar.

Întemeietorii marxism-leninismului ne-au oferit exemple clasice de cercetări istorice, bazate pe fapte autentice, pe un uriaș material istoric și politic. V. I. Lenin arăta adesea că concluziile teoretice ale lui K. Marx se sprijineau pe un Montblanc de fapte. Autorul lucrării *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* a făcut mari descoperiri științifice, analizând și sintetizând un enorm material factic.

De o excepțională valoare documentară pentru noua istoriografie marxistă din țara noastră sînt aprecierile și considerațiile lui V. I. Lenin despre România¹. Tezele leniniste cu privire la situația revoluționară din România în 1918, faptul că insurecția și flăcările insurecției proletare au cuprins și România, că revoluția socialistă a avut o puternică influență și la noi, că „În România și Austro-Ungaria s-au format Soviete de deputați ai muncitorilor” au constituit un ajutor prețios în munca de interpretare a unei perioade de avînt revoluționar. Tot așa de apreciate au fost și opiniile lui V. I. Lenin asupra tendințelor hrăpărețe ale imperia-

---

¹ *Lenin despre România*, Ed. politică, București, 1960.

lismului românesc, a politicii aventuriste dusă de guvernele burghezo-moșierești din țara noastră.

Un ajutor prețios în munca de cercetare și interpretare a unor etape ale istoriei contemporane a partidului și țării au primit istoricii prin lucrările și cuvântările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej¹ și ale altor conducători de partid și de stat. Rapoartele tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința națională a P.C.R., la Congresele P.M.R., cuvântările ținute cu prilejul aniversării a 30 și a 40 de ani de la crearea P.C.R., cât și alte materiale, care cuprind, enunțate în mod sintetic, probleme fundamentale ale istoriei contemporane a României, aprecieri de importanță capitală a unor probleme cheie din istoria patriei, au ajutat și ajută în mod nemijlocit pe istoricii patriei noastre.

Istoriografia marxistă din țara noastră a obținut succese deosebite în ultimii 15 ani datorită faptului că s-a acordat atenție publicării de documente, folosind cele mai variate izvoare, pentru a trage concluziile cele mai juste și fundamentale.

Dacă în domeniul istoriei medii și moderne atît înainte, cît și în anii imediat următori cotelurii radicale de la 23 August 1944, activitatea de publicare a izvoarelor a dat la iveală numeroase volume de documente, în sectorul istoriei contemporane acest lucru s-a făcut într-o măsură mai mică. Baza documentară, săracă înainte de 1944, avea un caracter apologetic și reacționar, căutînd să prezinte într-o lumină falsă manevrele monarhiei și ale partidelor politice burghezo-moșierești, a căror politică falimentară a dus poporul nostru la mizerie și dezastru, tîrîndu-l în războiul antisovietic.

Întrucît, în trecut, mișcarea muncitorească, lupta desfășurată de P.C.R., încă de la înființare, împotriva regimului burghezo-moșieresc pentru revendicări economice, pentru drepturi și libertăți politice au fost complet ignorate de istoriografia burgheză, s-a început cu publicarea unei serii de documente din istoria Partidului Comunist din România. Mai întîi în 1951, apoi în 1953, apar două ediții succesive ale *Documentelor din istoria P.C.R. dintre 1917—1944*. Ele au fost de un real folos pentru istorici, pentru cadrele de partid în vederea elaborării unor studii necesare educării maselor muncitoare în spiritul tradițiilor revoluționare de luptă ale clasei muncitoare din România, deoarece cuprindeau materiale referitoare la munca politică și demascau mizeria maselor muncitoare între cele două războaie mondiale. Treptat, odată cu aprofundarea cercetării mișcării muncitorești, aceste documente au devenit insuficiente. Se impunea necesitatea descoperirii a noi documente și editării unor noi volume.

Institutul de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. a început să editeze din 1953 *Documente din istoria P.C.R.* pentru fiecare etapă

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., București, 1955; *Articole și cuvîntări 1955—1959*, Ed. politică, București, 1960; *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961.

distinctă din cadrul mișcării muncitorești din 1917 pînă în 1944¹. Concomitent au fost publicate documente în revistele de specialitate : „Analele Institutului de istorie a partidului”, „Studii”, „Revista Arhivelor” — seria nouă. Îndeosebi „Analele Institutului de istorie a partidului” la rubrica „Documente” a pregătit și editat din Arhiva Institutului de istorie a partidului numeroase materiale care aduc o lumină nouă asupra unor probleme majore ale mișcării muncitorești din țara noastră. Cu prilejul unor aniversări (15 ani de la eliberarea țării de sub jugul fascist, 40 de ani de la greva generală, 40 de ani de la crearea P.C.R., 25 de ani de la eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor) au fost prezentate documente referitoare la aceste momente din istoria partidului și a poporului nostru. De asemenea, în unele lucrări² apărute în ultimii ani sub egida Institutului de istorie a partidului au fost publicate în anexe documente referitoare la problemele tratate în capitolele cărții. Un alt izvor de seamă pentru lămurirea unei perioade sau întregirea cunoștințelor îl constituie și amintirile unor participanți la evenimente, publicate în unele numere ale revistei „Analele Institutului de istorie a partidului”, cît și într-o serie de lucrări separate³.

Perioada avîntului revoluționar din România a fost mult cercetată și discutată în istoriografia marxistă din țara noastră. Au apărut monografiile apreciate care tratează întreaga perioadă, altele care se referă la anumite momente : anul revoluționar 1918, greva generală din 1920 — pentru a aminti numai două. La elaborarea acestor lucrări și a numeroaselor studii, referate, comunicări și articole, pe lîngă materialul arhivistic folosit, de un real folos au fost și documentele publicate atît în volume separate la care ne-am referit mai sus, cît și în revistele de specialitate.

Materialele publicate în volumele de documente⁴ citate mai sus au un caracter politic și se referă la formarea și activitatea revoluționară a grupurilor comuniste, apărarea revoluționară a statului sovietic de către muncitorimea din România în perioada intervenției imperialiste, făurirea Partidului Comunist din România și desfășurarea luptei acestuia, imediat după făurirea sa, pentru consolidarea propriilor sale rînduri, despre munca partidului în rîndurile tineretului și sarcinile U.T.C.R. etc. Manifestele, instrucțiunile, circularele scrise, declarații ale conducerii P.C.R. și U.T.C.R., articole sau texte extrase din broșuri și presa de partid și mai ales hotărîri ale unor plenary ale C.C. al P.C.R. și U.T.C.R., moțiunile și rezoluțiile adoptate la congrese și conferințe ale partidului și organizației revoluționare de tineret, publicate în volume aruncă o lumină nouă asupra activității și luptei avangărzii proletare. Pe lîngă manifestele publicate în

¹ Pînă în prezent au apărut *Documente din istoria P.C.R.*, vol. I, 1917—1922 (două ediții); vol. II, 1923—1929; vol. III, 1929—1933; vol. IV 1934—1937.

² *Greva generală din România — 1920*, Ed. politică, București, 1960; Titu Georgescu, *De la greva generală la crearea P.C.R.*, Ed. științifică, București, 1962.

³ *Amintiri despre Marele Octombrie*, E.S.P.L.P., București, 1957; *Amintiri despre primul Congres al partidului*, Ed. tineretului, București, 1956.

⁴ La care se adaugă *Documente din istoria U.T.C.R. 1917—1944*, Ed. tineretului, București, 1958.

volumele de documente, vestind victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care îndemnau poporul la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc din România și apărarea primului stat al muncitorilor și țărănilor din lume, s-au publicat în „Revista Arhivelor” noi documente care atestă uriașa influență a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din țara noastră¹.

Cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea P.C.R., în numărul festiv al „Revistei Arhivelor”² s-a publicat un material urmat în anexă de valoroase documente din fondul Ministerului de Interne, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, cuprinzând noi elemente documentare în legătură cu mișcarea grevistă din țară, în întreaga perioadă a avântului revoluționar, nemulțumirile și acțiunile țărănimii, situația din armată, lista cu sumele acordate de Minister prefecților „pentru combaterea bolșevismului”.

Manifestele publicate în vol. I. de *Documente din istoria P.C.R. 1917—1922*, pentru anii 1917—1918, vestesc poporului nostru victoria Revoluției Socialiste, cheamă poporul la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc din România, demască pe dușmanii puterii sovietice și ai poporului român, glorifică eroismul marinarilor români care au ridicat steagul revoluției, iar altele se referă la apelul adresat soldaților români pentru formarea batalioanelor revoluționare.

În legătură cu participarea voluntarilor români în Armata Roșie în timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a războiului civil, pe lângă cele cinci fotografii ale batalionului revoluționar român din Odesa apărute în „Anale”³, Institutul de istorie a partidului a publicat o lucrare⁴ în care vechi luptători români pe frontul revoluției socialiste și a războiului civil își expun amintirile. De asemenea, revista „Anale”⁵ a prezentat în câteva numere aceste amintiri, dintre care unele au mai apărut și în lucrarea amintită.

În legătură cu evenimentele revoluționare de la finele anului 1918 găsim valoroase materiale în *Documente... vol. I*, ca broșura intitulată *Un an de la revoluția rusă*, alcătuită de „Muncitorii comuniști din România”, relevând marile victorii ale poporului sovietic în primul an de la luarea puterii, proiectul de program al Partidului Socialist din România publicat în „Socialismul” din decembrie 1918 adoptat sub presiunea maselor muncitoare, programul de activitate al editurii „Biblioteca comunistă”, editură care aparținea Comitetului comunist revoluționar român, manifest al Partidului Socialist din România, manifest al Comitetului de propagandă la sate — Ilfov, demascând modul în care se făcea „împroprietări-

¹ *Documente privitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din țara noastră*, „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1959.

² *Documente privitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din țara noastră (1917—1921)*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1961.

³ *Din lupta pentru apărarea revoluției ruse (1917). Cinci fotografii ale batalionului revoluționar român din Odesa*, An. I.I.P., nr. 6, II, 1956.

⁴ *Amintiri despre Marele Octombrie*, E.S.P.L.P., București, 1957.

⁵ *Amintiri ale foștilor voluntari români în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a războiului civil*, An. I.I.P., nr. 3 și 4, III, 1957.

rea” și îndemnînd masele țărănimii la luptă organizată alături de muncitorii de la orașe pentru justa rezolvare a problemei agrare etc.

Situația revoluționară din noiembrie 1918 în Transilvania este ilustrată de noi documente¹ care atestă amploarea și adîncimea mișcărilor țărănești în Transilvania care s-au întet, pe de o parte din cauza mizeriei și sărăcirii populației, ca urmare a consecințelor dezastruoase ale războiului, iar pe de alta sub influența victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

„Analele Institutului de istorie a partidului” prezintă broșura *Cum s-a prăpădit țara*²; au publicat de asemenea amintiri ale unor participanți la evenimentele din 13 decembrie 1918³, felul cum a fost sărbătorit în acești ani 1 Mai⁴.

Manifestele, apelurile, chemările, declarațiile și instrucțiunile din 1919 publicate în *Documente...* vol. I se referă la faptul că soldații romîni nu trebuiau să participe la intervenția antisovietică, se demască poziția oportunistă a conducerii partidului socialist, se solidarizează cu inculpații din procesul luptelor de la 13 decembrie 1918, cheamă muncitorii la greva generală cu caracter internațional din 21 iulie 1919. Despre starca de spirit din rîndurile armatei în vara lui 1919 atestă noi documente prezentate în „Revista Arhivelor”⁵. Aceste materiale sînt concludente și în ce privește agitația din rîndul maselor și de asemenea măsurile de opresiune pe care le-au luat organele de represiune burghezo-moșierești în Maramureș.

Despre puternica mișcare grevistă din 1920 care a culminat cu greva generală din octombrie au fost publicate numeroase documente atît în „Analele Institutului de istorie a partidului” cu prilejul aniversării a 40 de ani de la greva generală, cît și în lucrările de interpretare, care se referă la această problemă sau perioadă, apărute în ultima vreme. S-a acordat atenție prezentării unor documente care se ocupă cu mișcarea grevistă din România înainte de greva generală din octombrie. Astfel au fost publicate în „Anale” documente care arată lupta minerilor din Valea Jiului în primăvara anului 1920⁶. Unele documente se referă la cauzele economice și politice care au determinat pe muncitorii mineri să declare grevă în martie 1920, altele relatează despre declanșarea, desfășurarea și încetarea grevei, reprimată de autoritățile burghezo-moșierești. Tot despre situația din centrul miner Anina, „Revista Arhivelor”⁷ publică unele documente referitoare la catastrofa din iunie 1920.

¹ Documente despre mișcările țărănești din Transilvania în noiembrie 1918, An. I.I.P., nr. 5, III, 1957.

² Despre broșura „Cum s-a prăpădit țara. Documentele diplomației secrete”, Iași, 1918, An. I.I.P., nr. 3, III, 1957.

³ Amintiri despre 13 decembrie 1918, An. I.I.P., nr. 6, III, 1957.

⁴ Unele documente privind sărbătorirea zilei de 1 Mai în România în anii 1917, 1918, 1919, An. I.I.P., nr. 3, 1958.

⁵ Revolta soldaților din Regimentul 18 Infanterie din Maramureș (iulie 1919), „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1960.

⁶ Documente privind luptele muncitorilor mineri din Valea Jiului (martie-iunie 1920), An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

⁷ Despre catastrofa minieră de la Anina (1920), „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1959.

Din șirul grevelor generale pe ramuri industriale care au constituit o școală premergătoare pentru greva generală din octombrie, unele documente publicate în „Anale” se referă la lupta grevistă a metalurgiștilor din București¹ izbucnită tot în primăvară ca urmare a respingerii de către patroni a memoriului lucrătorilor înaintat administrațiilor fabricilor „Vulcan”, „Wolff” și „Lemaître”. Mișcarea grevistă din primăvara anului 1920 a cuprins și C.F.R., porturile și șantierele navale². Documente din Arhiva Institutului de istorie a partidului publicate în „Anale” arată cauzele economice și politice care au dus la izbucnirea grevei, desfășurarea și încetarea ei. Documente referitoare la grevele de la fabricile de tutun și chibrituri, Arsenal și Imprimeria națională³ publicate în „Anale” provin în parte de la organizațiile muncitorești, altele sînt întocmite de organe ale siguranței, poliției și ale armatei burghezo-moșieresti.

Aniversînd 40 de ani de la greva generală din octombrie 1920, Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. a editat o monografie⁴ despre acest important eveniment, la sfîrșitul căreia a publicat în anexă documente. Unele, inedite, se referă la spiritul de solidaritate muncitorească, manifeste, circulare către muncitorii din toate regiunile Romîniei, atestă sprijinul acordat de clasa muncitoare celor arestați în urma grevei, lupta politică desfășurată după grevă pentru clarificarea ideologică și concluzia la care s-a ajuns că „Partidul socialist trebuie transformat într-un puternic partid politic comunist”⁵. Tot cu acest prilej numărul special din „Anale” prezintă materiale de arhivă⁶ referitoare la greva generală din octombrie 1920.

Numeroase materiale, apărute în 1920, incluse în *Documente...*, oglindesc frămîntările din sînul partidului socialist și lupta grupurilor comuniste pentru clarificarea ideologică și orientarea tot mai accentuată, în condițiile crizei economice și politice spre stînga, spre Internaționala Comunistă. Alt grup de documente reflectă poziția mișcării muncitorești față de evenimentele politice la ordinea zilei: un material din februarie 1920 se referă la amnistie, altul demască avalanșa de minciuni ale scribilor burgheziei și moșierimii în contra Republicii Sovietice Ruse, sînt publicate hotărîri ale partidului socialist din aprilie privind lupta electorală, lupta pentru apărarea revendicărilor cîștigate, amenințate de politica teroristă a burgheziei, proteste împotriva „manevrelor regale” care pregăteau războiul antisovietic.

Pentru cercetarea perioadei premergătoare Congresului I al P.C.R. prezintă interes documentele publicate în anexă la o lucrare apărută de

¹ *Documente privind luptele metalurgiștilor din București (martie-august 1920)*, An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

² *Documente privind greva muncitorilor de la C.F.R., din porturi, șantier navale și navigație din Romînia (aprilie-iunie 1920)*, An. I.I.P., nr. 3, VI, 1960.

³ *Documente privind grevele muncitorilor de la fabricile de tutun și chibrituri, Arsenal și Imprimeria Națională (februarie-septembrie 1920)*, An. I.I.P., nr. 4, VI, 1960.

⁴ *Greva generală din Romînia, 1920*, Ed. politică, București, 1960.

⁵ *Ibidem*, p. 422.

⁶ *Documente privind greva generală din 1920*, An. I.I.P., nr. 5, VI, 1960.

curînd¹, care reflectă lupta pentru clarificare politică, ideologică și organizatorică în preajma creării P.C.R. Aici se publică directivele cu privire la organizarea activității grupurilor comuniste adoptate la consfătuirea din 16 noiembrie 1920, materiale referitoare la lucrările Consiliului General din ianuarie-februarie 1921, la Conferința organizațiilor comuniste ilegale din România, moțiunile adoptate și scrisoarea prin care se comunică Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste afilierea Partidului Comunist din România la Internaționala III, unele documente fiind publicate și în vol. I 1917—1922, ediția II-a.

În legătură cu aniversarea a 40 de ani de la crearea partidului comunist, revista „Anale” a publicat un grup de materiale² legate de pregătirea, desfășurarea și lupta dusă de P.C.R. după Congres, în ciuda prigoanei crunte dezlănțuite împotriva sa de către guvernul burghezo-moșieresc, unele apărute și în vol. I de *Documente... 1917—1922*. Tot în acest număr al revistei se publică o scrisoare a lui Pandelescu Becheanu adresată unui muncitor de la Atelierele C.F.R. Constanța în care autorul acordă o atenție deosebită sarcinii principale care se punea atunci proletariatului, crearea partidului de avangardă marxist-leninist al clasei muncitoare. Alte documente³ publicate cu prilejul aceleiași aniversări, oglindesc creșterea luptei revoluționare împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru apărarea revoluționară a Rusiei sovietice, pentru crearea unui partid revoluționar marxist-leninist și afilierea lui la Internaționala Comunistă.

Această cotitură în mișcarea muncitorească din România, care a marcat victoria leninismului asupra oportunismului, este oglindită și în unele documente⁴ și amintiri⁵ ale unor participanți la primul Congres al partidului publicate în 1956 în „Anale” și separat într-o lucrare⁶ apărută tot atunci. Documentele se referă la ordinea de zi adoptată, desfășurarea lucrărilor Congresului fiind de o mare valoare practică și teoretică pentru mișcarea muncitorească de la noi. Pe lângă alte materiale, găsim aici o prezentare a „Proiectului Statutului partidului socialist-comunist” întocmit de către grupurile comuniste încă din noiembrie 1920 pentru a fi pus la baza noului partid ce urma să se creeze. Amintirile publicate întregesc cunoștințele noastre despre principalele etape ale luptei pentru crearea P.C.R., desfășurarea lucrărilor Congresului și lupta partidului încă din primii ani ai existenței sale.

Apelurile, manifestele, articolele, protestele publicate în *Documente... referitor la anul 1922 demască regimul bestial din închisorile oligarhiei române, arată poziția partidului în campania electorală, înfățișează mizeria maselor muncitoare, exprimă indignarea maselor față de rolul mîrșav al claselor dominante — de instrument al imperialismului străin împotriva*

¹ Titu Georgescu, *De la greva generală la crearea P.C.R.*, Ed. științifică, București, 1962.

² *Documente privind crearea P.C.R.*, An. I.I.P., nr. 1—2, VII, 1961.

³ *Documente privind lupta pentru crearea P.C.R. din România și activitatea sa în primii ani de existență*, An. I.I.P., nr. 3, VII, 1961.

⁴ *Unele documente privind desfășurarea lucrărilor Congresului I din 1921 de creare a P.C.R.*, An. I.I.P., nr. 3, II, 1956.

⁵ *Amintiri despre Congresul I al Partidului (mai 1921)*, *ibidem*.

⁶ *Amintiri despre primul Congres al partidului*, Ed. tineretului, București, 1956.

Rusiei Sovietice. Alte documente reflectă lupta P.C.R. împotriva interzicerii Conferinței partidului din 1922, care urmărea desființarea lui prin mijloace „dașnice”, cheamă muncitorimea din România să manifesteze împotriva crimei comise de guvern prin asasinarea lui Leonte Filipescu, pentru eliberarea celor închiși. Sînt publicate aici rezoluțiile votate de Congresul al II-lea al P.C.R. ținut la Ploiești în 1922.

Numeroase materiale din volumul de *Documente...* prezentat se referă la mișcarea sindicală începînd cu publicarea ordinii de zi propusă pentru Congresul partidului din mai 1921 și continuînd cu manifeste care cheamă muncitorimea din România la organizare și unitate sindicală, cu dezbaterile Congresului sindical din aprilie 1922 de la Sibiu și rezoluțiile adoptate la Conferința regională sindicală a centrelor muncitorești din octombrie 1922.

Lupta tineretului revoluționar din această perioadă este oglindită atît în materialele publicate în *Documente...* vol. I, într-un volum special de istorie a mișcării tineretului muncitoresc, sătesc și studentesc¹ înainte și după crearea organizației revoluționare marxist-leniniste a tineretului, cît și în unele documente publicate în revista „Anale”.

Chemarea din „Foaia Tînărului” adresată tineretului cu ocazia reapariției ziarului, scrisoarea Internaționalei Comuniste a Tineretului adresată C.C. al Mișcării Tineretului Socialist din România din 1920, chemările Tineretului Socialist pentru sărbătorirea zilei de 5 septembrie 1920, Ziua internațională a tineretului muncitor, apelul C.E. al I.C.T. adresat tînărului proletariat din întreaga Romînie în 1921 pentru crearea organizației unice comuniste a tineretului, sînt doar cîteva documente care oglindesc lupta tineretului pentru drepturi și libertăți democratice în perioada avîntului revoluționar. Alte materiale se referă direct la convocarea, desfășurarea și apelul lansat de conferința tineretului muncitor din martie 1922 care a pus bazele organizației revoluționare marxist-leniniste de tineret. Documentele publicate în „Anale”² aduc date noi despre crearea organizației comuniste a tineretului și lupta acestuia în cadrul mișcării generale revoluționare a proletariatului, pentru satisfacerea revendicărilor specifice, redau lupta P.C.R. pentru crearea organizației de tip nou a tineretului. Documentele publicate reflectă pe deplin faptul că organizația comunistă de tineret din România a fost creată sub conducerea P.C.R. în urma unui proces mai îndelungat.

De un real folos pentru cercetarea perioadei stabilizării relative a capitalismului în țara noastră a fost publicarea volumului II din *Documente*³... Materialele oglindesc lupta partidului în noile condiții, cînd burghezia și moșierimea trec la contraofensivă și reușesc vremelnic să anuleze o parte din cuceririle obținute de masele muncitoare în perioada anterioară. Numeroase articole, manifeste, rapoarte, rezoluții, apeluri, chemări, cele mai multe publicate în „Socialismul”, reflectă indignarea

¹ *Documente din istoria U.T.C.R. 1917—1944*, Ed. tineretului, București, 1958.

² *Documente privind mișcarea revoluționară de tineret în perioada creării U.T.C.R.*, An. I.I.P., nr. 2, VIII, 1962.

³ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, vol. II, E.P.L.P., București, 1953.

în legătură cu interzicerea Conferinței Tineretului Socialist de autoritățile burghezo-moșierești, lupta poporului muncitor împotriva regimului de teroare al claselor dominante, pentru pace și prietenie cu Rusia Sovietică, exprimă solidaritatea cu muncitorii greviști din Valea Mureșului și cu greviștii din Timișoara, pregătirile pentru 1 Mai, se demască poziția oportunistă a social-democraților de dreapta care prin diferite mijloace și cu sprijinul autorităților au căutat să afileze, cu prilejul Congresului de la Cluj, sindicatele la Internaționala de la Amsterdam etc.

Volumul de documente conține materiale referitoare la lupta P.C.R. pentru unitate sindicală, cu privire la organizarea celui de-al III-lea Congres al partidului, proteste împotriva interzicerii de către guvern a comemorării morții lui V. I. Lenin, împotriva interzicerii tinerii Congresului. O importanță deosebită prezintă publicarea documentelor Congresului al III-lea al P.C.R., ținut în adâncă ilegalitate în septembrie 1924, materiale referitoare la dezbateri, moțiuni și rezoluții în problemele situației economice și politice, privitoare la Comitetul Central, asupra chestiunii țărănești, naționale, sindicale și asupra organizării. Legat de aceste probleme, unele documente publicate în „Anale” întregesc cunoștințele noastre despre directivele partidului în anumite sectoare de activitate ¹.

Referitor la această perioadă, în „Anale” și „Revista Arhivelor” sînt publicate documente valoroase care privesc anumite aspecte sau probleme, unele constituind părți din materiale ce privesc întreaga etapă dintre cele două războaie mondiale, ca : aniversarea Marii Revoluții Socialiste în România ², aniversarea zilei de 1 Mai ³, răspîndirea lucrărilor lui V. I. Lenin editate în țara noastră ⁴, frămîntări și acțiuni muncitorești ⁵, unele organe de presă centrale și locale ⁶ sau ale organizațiilor îndrumate și conduse de partid. Lupta organizației revoluționare de tineret se reflectă în *Documente din istoria U.T.C.R.*, care se ocupă de organizarea Congresului U.T.S. din 1924 și afilierea la Internaționala Comunistă a Tineretului, scoaterea în afara legii a organizațiilor comuniste și continuarea activității acestora în mod ilegal, fragmente din rezoluțiile votate la Congresul al III-lea al P.C.R. privitoare la tineret, apeluri și articole publicate în „Tînărul leninist” care cheamă tineretul să lupte împotriva terorii burgheziei și moșierimii, pentru revendicări specifice tineretului.

¹ *Munca partidului în rîndurile sindicatelor și ale tineretului oglindită în hotărîrile Congresului al III-lea al P.C.R. (1924)*, An. I.I.P., nr. 1, II, 1956.

² *Documente privind aniversarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*, An. I.I.P., nr. 5, III, 1957.

³ *În legătură cu aniversarea zilei de 1 Mai în România*, An. I.I.P., nr. 3, IV, 1958.

⁴ *În legătură cu răspîndirea lucrărilor lui V. I. Lenin editate în România*, An. I.I.P., nr. 3, IV, 1958.

⁵ *Documente privind frămîntări și acțiuni muncitorești în Brăila (1917—1941) și Unele aspecte din lupta muncitorilor gălățeni împotriva exploatării burghezo-moșierești sub conducerea P.C.R. (1921—1944)*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1961.

⁶ *Organe de presă centrale și locale ale P.C.R.*, An. I.I.P., nr. 3, VI, 1960 ; *Numărul gazetei „Socialismul”, organul central al Partidului Comunist Român apărut ilegal la 14 iunie 1924*, An. I.I.P., nr. 1, I, 1955 ; *Ziare ilegale ale organizațiilor create și conduse de P.C.R.*, An. I.I.P., nr. 6, VI, 1960.

Un pas important pe linia călirii marxist-leniniste a partidului l-a constituit plenara C.C. al P.C.R. și a Comisiei Centrale de Control în iulie 1925. Pe baza rezoluției ședinței plenare „Teze asupra bolșevizării P.C.R.” s-a putut face o analiză critică a activității de pînă atunci și s-au trasat sarcinile pentru însușirea mai profundă a leninismului, pentru a putea aplica cu pricepere teoria leninistă la condițiile concrete din țara noastră.

Materiale publicate în vol. II din *Documente...* pentru 1926 și 1927 se referă la lupta partidului pentru organizarea femeilor muncitoare și încadrarea lor în sindicatele revoluționare, apărarea celor întemnițați, împotriva terorii și a samavolnicilor guvernului burghezo-moșieresc, sprijinirea organizațiilor de masă legale și îndeosebi a Blocului Muncitoresc-Țărănesc care desfășoară o activitate din ce în ce mai susținută în această etapă.

Rezoluțiile în problemele cardinale ale activității partidului — votate la Congresul al IV-lea din octombrie 1928 — împotriva pericolului de război, chestiunea țărănească, sindicală, națională, a tineretului, au constituit un ajutor prețios în analiza situației economice și politice a României în preajma crizei economice mondiale a capitalismului. Volumul al II-lea al *Documentelor din istoria P.C.R. 1923—1928*, prin materialele pe care le cuprinde, a contribuit la înțelegerea liniei strategice și tactice a partidului în perioada refluxului revoluționar, a felului în care a fost folosită experiența P.C.U.S. în îmbinarea luptei ilegale cu cea legală, la desfășurarea acțiunilor împotriva tendințelor legaliste lichidatoriste, pentru necesitatea întăririi muncii ideologice și a mobilizării maselor împotriva ofensivei patronale, contra pregătirilor războiului antisovietic.

Pentru perioada crizei economice, Institutul de istorie a partidului a scos în 1954 un volum de documente (1929—1933 — partea I), apoi în 1956 a editat un volum¹ complet asupra acestei etape bogată în evenimente revoluționare, deosebit de importante pentru țara noastră. Hotărîri și rezoluții ale partidului, manifeste importante ale organelor de partid centrale și locale, apeluri și chemări ale partidului, broșuri, articole de fond din presa centrală de partid publicate aici au contribuit mult la interpretarea istorică a unei epoci mult frământate. Extrase din statutul partidului², adoptat la Conferința din 1929, sînt prezentate în revista „Anale”. În volum se publică de asemenea „Scrisoarea deschisă a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste către membrii P.C.R.” din iunie 1929 care face analiza situației interne din țara noastră, a raportului de forțe și a sarcinilor ce revin partidului față de creșterea avîntului revoluționar al maselor muncitoare, cît și „Rezoluția adoptată în august 1930 de către Secretariatul Politic al C.E. al Internaționalei Comuniste asupra luptei fracționiste fără de principii și asupra restabilirii unității Partidului Comunist din România”.

În legătură cu alte aspecte sau probleme specifice perioadei crizei economice generale sau referitoare la întreaga etapă pînă la 23 August

¹ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, E.S.P.L.P., București, 1956.

² *Despre statutul Partidului Comunist din România din 1929*, An. I.I.P., nr. 2, II, 1956.

1944 au fost publicate în revista „Anale” documente care ilustrează lupta antimonarhică a partidului¹, aniversarea ziarului „Scînteia”², unele manifeste și apeluri elaborate de partid pentru 1 Mai³, aniversarea Revoluției Socialiste din Octombrie în anii ilegalității⁴ etc.

În vol. III sînt publicate istoricele hotărîri ale Congresului al V-lea al P.C.R. care au stabilit cu claritate, în lumina marxism-leninismului și a experienței dobîndite de P.C.U.S. și de întreaga mișcare comunistă internațională, principiile ideologice, organizatorice, tactice și strategice ale partidului. Date noi în legătură cu acest Congres⁵, probleme ale strategiei și tacticii partidului⁶ sînt oglindite și în unele documente prezentate în revista „Anale”. Numeroase documente publicate în volumul de care ne ocupăm oglindesc lupta P.C.R. pentru ieșirea din criză pe cale revoluționară și împotriva pregătirii războiului antisovietic, acțiunile pentru unirea într-un singur șuvoi revoluționar a luptei muncitorilor și țăranilor, a celorlalte pături muncitoare ale populației, a luptei minorităților naționale, asuprite de regimul burghezo-moșieresc.

Un loc de seamă îl ocupă documentele privind eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor care au întirziat pentru moment pericolul fascizării țării, constituind prima manifestare de amploare pe plan internațional împotriva fascismului după preluarea puterii în Germania de de către Hitler. Amploarea luptelor de la Grivița⁷, a grevei petroliștilor de pe Valea Prahovei⁸, pregătirea guvernului burghezo-moșieresc pentru reprimarea luptelor⁹, apariția unor organe de presă consacrate evenimentelor din 1933¹⁰, aniversarea lor¹¹, cît și materiale referitoare la solidaritatea clasei muncitoare internaționale cu eroicele lupte¹² se oglindesc în multe documente ce au apărut în „Anale” și „Revista Arhivelor”.

În *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933* sînt publicate materiale ce se referă la lupta partidului pentru apărarea intereselor țăranilor munci-

¹ Unele documente și articole privind lupta antimonarhică a P.C.R., An. I.I.P., nr. 1, V, 1959.

² 25 de ani de la apariția ziarului „Scînteia”, organul C.C. al P.C.R., An. I.I.P., nr. 4, II, 1956.

³ 1 Mai în unele documente de partid din perioada anilor 1931—1933, An. I.I.P., nr. 2, I, 1955.

⁴ Unele documente ale P.C.R. din anii ilegalității cu ocazia aniversării Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, An. I.I.P., nr. 5—6, IV, 1958.

⁵ Date noi în legătură cu Congresul al V-lea al P.C.R., An. I.I.P., nr. 6, II, 1956.

⁶ Problemele strategiei și tacticii partidului în hotărîrile Congresului al V-lea al P.C.R., An. I.I.P., nr. 1, II, 1956.

⁷ Documente privind eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie, 1933, An. I.I.P., nr. 1, VI, 1960.

⁸ Documente referitoare la lupta petroliștilor din Valea Prahovei, „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1958.

⁹ Două documente privind pregătirea de către guvernul burghezo-moșieresc a represiunii luptelor de la Atelierele C.F.R. „Grivița”, București, An. I.I.P., nr. 1, IV, 1958.

¹⁰ „Februarie 15—16” organul Comitetului raional de Verde al P.C.R. Secțiunea București, An. I.I.P., nr. 2, V, 1959.

¹¹ În legătură cu a 25-a aniversare a eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști, An. I.I.P., nr. 2, IV, 1958.

¹² Prezentarea unor documente referitoare la solidaritatea clasei muncitoare internaționale cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933, An. I.I.P., nr. 1, IV, 1958.

tori și încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, pentru realizarea frontului unic muncitoresc; documente ale organizațiilor regionale și locale, inclusiv ale celor de partid cuprind chemări adresate studențimii sărace, membrilor săraci ai corpului didactic, învățătorilor care au protestat împotriva condițiilor nesatisfăcătoare de studiu, de viață etc. Altele reflectă lupta tinerilor muncitori, îndrumată de P.C.R., care, completate cu *Documente din istoria U.T.C.R.* privind această epocă, întregesc cunoștințele istoriografiei marxiste din ultimii 15 ani despre avântul revoluționar care a cuprins pături largi ale oamenilor muncii.

Hotărîrea C.C. al P.C.R. cu privire la „Principalele învățături din ultimele lupte și sarcinile imediate ale partidului” din februarie 1933 prezintă o importanță deosebită în etapa imediat următoare marilor bătălii de clasă.

Volumul al IV-lea din culegerea *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937* constituie o bogată bază documentară pentru înțelegerea perioadei respective. Rezoluțiile, circularile, directivele, manifestele, declarațiile, scrisorile C.C. al P.C.R., precum și articole de fond din „Scînteia” și „Lupta de clasă” prezintă linia politică a partidului și poziția lui față de alegerile parlamentare, față de situația economică și politică a țării și cheamă masele la luptă împotriva guvernului liberal Tătărescu etc. Prezintă importanță deosebită circulara a 17-a a C.C. al P.C.R. care se referă la pregătirea primei aniversări a eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933, declarația C.C. al P.C.R. din vara lui 1934 asupra recunoașterii Uniunii Sovietice și a reluării relațiilor diplomatice, scrisorile C.C. al P.C.R. către P.S.D. și P.S.U. din octombrie 1934, martie și noiembrie 1935 în vederea înfăptuirii Frontului Unic Muncitoresc, precum și scrisoarea C.C. al P.C.R. către P.N.Ț din ianuarie 1936 pentru făurirea Frontului popular antifascist.

Unele documente din această etapă publicate în „Anale” tratează lupta P.C.R. în întreaga perioadă a fascizării țării¹, prezintă organe de presă care popularizau succesele Uniunii Sovietice în construcția pașnică², aniversarea zilei de 7 Noiembrie³, lupta deținuților comuniști și antifasciști de la Doftana⁴. În vol. IV sînt publicate rezoluțiile și hotărîrile plenarei a V-a lărgite a C.C. al P.C.R. din august 1936 în legătură cu pericolul de război, în legătură cu lupta pentru unitatea sindicală și de acțiune a proletariatului și a funcționării, manifestul P.C.R. din august 1936 care chema poporul muncitor la solidarizare cu lupta poporului spaniol împotriva fascismului, cît și declarația C.C. al P.C.R. în legătură cu criza de guvern din noiembrie 1937.

Documente publicate în vol. IV relevă politica antipopulară de trădare a intereselor naționale de către guvernele burghezo-moșierești,

¹ Unele documente privind lupta P.C.R. în perioada fascizării țării (1934—1938), An. I.I.P. nr. 5, II, 1956.

² Ziarul „Amicii U.R.S.S.”, organ al Asociației „Amicii U.R.S.S.”, An. I.I.P., nr. 2, V, 1959.

³ Unele documente ale P.C.R. din anii 1935—1936 consacrate aniversării zilei de 7 Noiembrie An. I.I.P., nr. 4, V, 1959.

⁴ Unele materiale privind lupta deținuților comuniști și antifasciști din „Doftana”. Din presa ilegală a P.C.R. și a organizațiilor revoluționare conduse de partid, An. I.I.P., nr. 4, I, 1955.

politica de netezire a drumului pentru instaurarea dictaturii fasciste, de respingere a F.P.A. propusă de partidul comunist, reflectă lupta dîră și consecventă a P.C.R. pentru făurirea F.U.M., care urma să constituie nucleul F.P.A. Multe materiale apărute în volum arată activitatea P.C.R. în rîndurile țaranilor, intelectualilor, femeilor, tinerilor, pentru întărirea și lărgirea diferitelor organizații de masă, pentru educarea maselor în spiritul patriotismului și al internaționalismului proletar, de vigilență ascuțită împotriva pregătirii războiului antisovietic și de solidarizare cu războiul național-revoluționar just al poporului spaniol împotriva fascismului.

Materialele editate pentru perioada 1934—1937 din volumul prioritar la istoria U.T.C.R., cît și alte documente publicate în „Anale” sînt străbătute ca un fir roșu de lupta organizației comuniste de tineret pentru crearea frontului unic muncitoresc al tineretului în jurul căruia să se coaleză toate păturile tineretului muncitor, sătesc și studios, pentru un front larg, antifascist¹.

Volumele de *Documente din istoria P.C.R. 1917—1944*, ed. a II-a și *Documente din istoria U.T.C.R. 1917—1944* constituie singure, în afara materialelor din periodice, o bază documentară pentru perioada dictaturii regale și militarofasciste (1938—1944). Pe lîngă manifeste, scrisori și articole care cheamă la concentrarea forțelor pentru răsturnarea guvernului Goga-Cuza, pentru unirea poporului român cu minoritățile naționale împotriva fascismului și războiului, pentru aniversarea Revoluției Socialiste, în primul volum amintit mai sus privind istoria partidului pînă la atacarea Uniunii Sovietice de către Germania hitleristă sînt publicate documente de mare valoare ca: broșura „După Austria, Cehoslovacia” din iunie 1938 care relevă atitudinea P.C.R. față de coterpirea unei părți din Cehoslovacia, broșura „Punctul nostru de vedere” din 10 septembrie 1940 care arată poziția partidului comunist în legătură cu dictatul de la Viena, cît și platforma de luptă propusă de P.C.R. tuturor forțelor patriotice din ianuarie 1941 intitulată: „Pentru pace și independența națională a poporului român”.

În ce privește perioada după 22 iunie 1941, cele două volume conțin valoroase manifeste, articole, hotărîri care cheamă la luptă împotriva participării Romîniei la criminalul război hitlerist, pentru închegarea Frontului patriotic antihitlerist, a „Frontului patriotic al tineretului”, pentru alungarea hitleriștilor din țară și doborîrea dictaturii militarofasciste. Relevăm dintre documentele mai importante: Platforma P.C.R. din septembrie 1941 — „Lupta poporului român pentru libertate și independență națională”, Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 — „Pieirea sau salvarea poporului român”, manifestul întocmit de F.U.M. pentru 1 Mai 1944, broșura „Armata Roșie vine” editată în august 1944 în care patrioții sînt chemați să participe la lupta de dezrobire națională și de apărare a țării, de distrugere a hitleriștilor.

Cu prilejul aniversărilor zilei de 23 August 1944 îndeosebi revistele „Anale” și „Revista Arhivelor” au publicat documente de deosebită valoare pentru înțelegerea pregătirii, desfășurării și victoriei insurecției care a cons-

¹ Unele documente privind lupta U.T.C. pentru închegarea frontului unic al tineretului muncitor în „Anale”, nr. 4, 1956.

tăuit începutul revoluției populare în țara noastră. Astfel unele documente se referă la lupta maselor muncitoare sub conducerea P.C.R. împotriva războiului antisovietic și a ocupației hitleriste¹, la starea de spirit a maselor populare și a armatei împotriva dictaturii militarofasciste², la organele de presă³ și manifestele din perioada pregătirii insurecției⁴, documente referitoare la acțiuni ale maselor populare în perioada premergătoare insurecției⁵, altele privind pregătirea și înfăptuirea actului revoluționar⁶, activitatea partidului comunist pentru victoria insurecției în Valea Prahovei⁷ etc.

O lumină nouă asupra unor evenimente de importanță majoră din istoria partidului prezintă unele documente elaborate personal de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în perioada pregătirii insurecției. Scrisoarea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej trimisă din lagărul de la Tg. Jiu⁸ și adresată unui colectiv de internați politici antifasciști, demascând teroarea din închisorile regimului dictaturii militarofasciste, arată eroismul și spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă comuniștii în condiții deosebit de grele. Scrisoarea tovarășilor din afară către tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej și răspunsul la această scrisoare⁹ publicate în „Scnteia”, precum și în revistele „Anale” și „Studii” dau o bază documentară inedită, deosebit de valoroasă, înțelegerii importanței curățirii partidului de elementele dușmănoase în aprilie 1944 în scopul pregătirii actului de la 23 August 1944.

Pentru prima etapă a revoluției democrat-populare în țara noastră, cu excepția unor studii sau articole cu documente în anexă din „Revista Arhivelor”, referitor la istoria contemporană a unor orașe¹⁰, studiul naționalizării băncilor capitaliste¹¹, dezvoltarea cooperăției meșteșugărești în unele regiuni ale țării¹², istoricul unor G.A.S.¹³ cit și prezentarea unor fon-

¹ Documente privitoare la lupta maselor muncitoare sub conducerea P.C.R. împotriva războiului antisovietic și a ocupației hitleriste și pentru pregătirea condițiilor care au dus la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1959.

² Documente privind starea de spirit a maselor populare și a armatei împotriva dictaturii militarofasciste și a armatei hitleriste, activitatea P.C.R. pentru atragerea armatei la înfăptuirea insurecției din august 1944 și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste, An. I.I.P., nr. 4, V, 1959.

³ Primul număr al ziarului „România liberă”, An. I.I.P., nr. 2, IV, 1958.

⁴ 23 August : 11 ani de la aliberarea patriei noastre. Manifestul F.U.M. publicat în ziarul „România liberă” nr. 8 din 23 iulie 1944, An. I.I.P., nr. 3, I, 1955.

⁵ Unele documente privind starea de spirit și acțiuni ale maselor populare din țara noastră în perioada premergătoare insurecției armate de la 23 August 1944, An. I.I.P., nr. 4, V, 1959.

⁶ Documente privind pregătirea și înfăptuirea sub conducerea P.C.R. a insurecției armate de la 23 August 1944, An. I.I.P., nr. 4, V, 1959.

⁷ Din contribuția maselor populare de pe Valea Prahovei sub conducerea P.C.R. la insurecția armată de la 23 August 1944, „Revista Arhivelor” nr. 1, 1961.

⁸ „Scnteia”, 17 martie 1959; „Studii”, nr. 2, XII (1959).

⁹ „Scnteia”, 23 August 1958; An. I.I.P., nr. 4, IV, 1958; „Studii”, nr. 4, XI (1958).

¹⁰ Din istoria contemporană a orașului Botoșani, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1961.

¹¹ Contribuții la studiul naționalizării băncilor capitaliste și integrarea materialului documentar în fondul arhivistic de stat, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1961.

¹² Dezvoltarea cooperăției meșteșugărești din Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară oglindită în arhiva U.R.C.M., „Revista Arhivelor” nr. 1, 1961.

¹³ Gospodăria agricolă de stat „Alexandru Sahia” (Mânăstirea) în documente, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1959.

duri documentare din unele arhive din țară¹ despre această perioadă de consolidare a puterii clasei muncitoare și trecerea de la dictatura revoluționar-democratică a clasei muncitoare și a țărănimii la dictatura proletariatului nu s-au publicat încă documente.

În ce privește perioada trecerii la epoca socialismului și a construirii societății socialiste, Editura pentru literatură politică a tipărit două volume de Rezoluții și Hotărâri ale C.C. al P.M.R. în 1952 și 1954. Primul volum² cuprinde materiale de mare importanță pentru cercetarea etapei trecerii la revoluția socialistă, privind rezoluții și hotărâri ale P.M.R. în problemele sindicale, ale tineretului, stimulării activității științifice literare și artistice, a dezvoltării culturii fizice și a sportului. Altă categorie de documente se referă la creșterea productivității muncii și îmbunătățirea condițiilor de trai, asupra adoptării primului plan cincinal, electrificării țării, întăririi alianței clasei muncitoare cu țărăimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii oglindită în plenara istorică din 3—5 martie 1959, măsuri pentru îmbunătățirea muncii în S.M.T., măsuri privind campania de însămânțări cât și sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice, verificarea și primirea noilor membri de partid, editarea operelor lui V. I. Lenin, analiza învățămîntului politic etc.

Volumul al II-lea³ cuprinde documente elaborate de C.C. al P.M.R. și Consiliul de Miniștri în perioada 1951—1953, referitor la sporirea producției de cărbune și ridicarea nivelului de trai al muncitorilor, ridicarea activității C.F.R. la nivelul dezvoltării rapide a economiei naționale, măsuri privind efectuarea reformei bănești, consolidarea economico-organizatorică a G.A.C., intensificarea muncii politice de masă la sate, îmbunătățirea muncii în numeroase sectoare ale activității de partid și de stat. Cele două volume de documente, care conțin materiale privind etapa trecerii la construirea socialismului, au constituit un ajutor prețios în activitatea de elaborare a unor studii de istorie contemporană între Congresul I și II al P.M.R.

În ce privește colecția de *Documente din istoria P.C.R.*, atît în primele două volume, 1917—1944, ed. I și II, cît și vol. I 1917—1922, ed. I și vol. II 1922—1928 nu se menționează decît cine a elaborat documentul respectiv sau dacă a fost publicat sau nu. Treptat, munca de publicare a izvoarelor de istorie contemporană s-a îmbunătățit; la documentele publicate după 1956, vol. I 1917—1922, ed. II, vol. III și IV din istoria P.C.R., cît și la *Documente din istoria U.T.C.R.* pentru a ușura folosirea și controlarea surselor la sfîrșitul fiecărui document se arată izvorul, organul care l-a elaborat, data editării, dacă a mai fost publicat și locul unde se află azi. Aceste volume de documente au fost însoțite de note explicative și de un indice de nume, de persoane și locuri.

Este așteptată cu mult interes apariția următoarelor două volume din istoria P.C.R., tratînd perioadele 1938—1941, 1941—1944 care să încheie

¹ Materiale documentare privitoare la mișcarea muncitorească aflate în Arhivele Statului din Iași, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1961.

² Rezoluții și hotărâri ale C.C. al P.M.R. 1948—1950, vol. I, E.P.L.P., București, 1952.

³ Rezoluții și hotărâri ale C.C. al P.M.R., 1951—1953, vol. II, E.P.L.P., București, 1954.

epoca 1917—1944. Considerăm de asemenea că ar fi binevenită publicarea unor documente care să reflecte în mod amplu perioada primei etape a revoluției democrat-populare care a constituit consolidarea cuceririi puterii de către clasa muncitoare și a făcut posibilă trecerea la revoluția socialistă, cu atât mai necesare cu cât această perioadă 1944—1947 nu este oglindită în materiale documentare.

Pentru întreaga istorie contemporană a României ar fi oportună publicarea unor volume de documente privind situația economică și socială a țării din care s-ar putea constata înfeudarea țării monopolurilor străine, iar din al treilea deceniu aservirea tot mai accentuată a țării noastre imperialismului german. Apariția unor volume de documente dedicate relațiilor agrare ar putea contribui la lămurirea completă a situației țărănimii din România, a exploatării maselor de țărani, fără pământ sau cu pământ puțin, a luptei desfășurate de țărănime pentru pământ, a rămășițelor feudale în agricultura unei țări cu o populație în majoritate agrară.

Publicarea documentelor privitoare la politica externă a țării noastre ar evidenția noi laturi ale istoriei patriei, ar arăta mai temeinic rolul și activitatea pe plan internațional, cât și locul României în politica internațională, ar arăta adevărata față a politicii externe desfășurate de partidele burghezo-moșierești pînă la 1944, contrastînd puternic cu activitatea diplomatică a României socialiste și a prestigiului ei, în creștere, de după eliberarea țării.

Numai o susținută activitate de publicare a documentelor de istorie contemporană, care să reflecte situația economică, socială și politică în ultimii 40 de ani, poate contribui la lămurirea și îndeosebi adîncirea celor mai importante momente din istoria patriei, poate da istoriografiei marxiste din țara noastră în plină dezvoltare, baza documentară sigură pentru demonstrarea participării tot mai active a maselor populare la crearea propriei lor istorii.

CONTRIBUȚIA REVISTEI „STUDII” LA DEZVOLTAREA ISTORIOGRAFIEI MARXIST-LENINISTE ÎN ROMÂNIA (CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 15 ANI DE APARIȚIE)

Cu prezentul număr, revista „Studii” încheie al cincisprezecelea an de apariție. Un deceniu și jumătate de existență pentru o publicație reprezintă un răstimp care permite să se consemneze bilanțul experienței însușite și perspectivele ce se deschid. Contribuția revistei „Studii” la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste din țara noastră în anii puterii populare nu poate fi înțeleasă decât dacă ținem seama de împrejurările istorice deosebite care au marcat însăși apariția ei. Numărul prim al revistei noastre a apărut la puțină vreme după ce poporul român, prin înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române, a deschis un capitol nou și măreț al istoriei sale. Noua perioadă istorică, al cărei început îl marchează sfârșitul anului 1947, s-a caracterizat prin manifestarea continuă și crescândă a rolului uriaș al maselor populare conduse de partid în făurirea unei vieți noi, libere și fericite.

Apariția revistei „Studii”, chiar la începutul acestei perioade, trebuia să fie din plin înrădită de sarcinile ce stăteau în fața oamenilor de știință și de cultură din țara noastră în opera de reconstrucție și de construcție nouă, socialistă. Revoluția culturală — desfășurată pe toate planurile și care avea ca principal scop făurirea unei culturi noi, socialiste, corespunzătoare noilor relații sociale ce se dezvoltau și se consolidau, înlăturarea amintirilor întunecate ale trecutului, a înapoierii culturale a poporului, a lichidării rămășițelor vechi în conștiința oamenilor — pune în fața noii reviste ideologice, necesitatea de a contribui eficient la realizarea acestui măreț program. Importante evenimente care au avut loc în anul 1948 în cadrul desfășurării revoluției culturale ca: reforma învățământului și mai ales punerea învățământului superior pe baze noi, socialiste, și reorganizarea Academiei prin transformarea vechii Academii în Academia Republicii Populare Române de astăzi au contribuit la crearea condițiilor generale ale muncii științifice ce trebuia să fie subordonată construirii socialismului în țara noastră. Revista „Studii”, ca publicație științifică, militantă pe

frontul ideilor marxist-leniniste într-un moment în care toate forțele intelectuale înaintate se găseau angajate în lupta ideologică, parte integrantă a revoluției socialiste, la avut, de la început, un loc important în viața culturală contemporană. Profilul inițial, de revistă științifică generală, propagatoare a fundamentării marxist-leniniste a tuturor științelor, era determinat de împrejurările specifice ale momentului istoric. Cei 15 ani de existență ai publicației noastre sînt totodată și 15 ani de existență ai Republicii noastre populare și aceasta nu este o întîmplare; revista „Studii”, ca și multe alte realizări ale regimului socialist, își datorează nașterea și dezvoltarea însuși faptului că în România s-au produs între 23 August 1944 și 30 Decembrie 1947 prefaceri radicale care au făcut cu puțință creșterea în intensitate și trecerea pe o treaptă superioară calitativ deosebită a activității ideologice-științifice puse în slujba poporului.

În tot timpul existenței sale, revista „Studii” a reflectat cu fidelitate, întîi ca revistă ideologică generală, apoi ca revistă specială de istorie, și progresele, dar și căutările uneori ezitante și confuze ale activității din domeniile pe care le reprezenta. Transformarea publicației noastre, nu mult după apariția ei, dintr-una științifică multilaterală, într-o publicație cu un profil mai restrîns, de istorie și filozofie, marca în fapt amploarea crescîndă a activității ideologice-științifice condusă și îndrumată de partid și care făcea necesară înmulțirea și ramificarea revistelor științifice, specializarea lor, precizarea profilului tematic.

În anii 1948—1953, contribuția revistei „Studii” la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste din Republica Populară Romînă s-a manifestat în primul rînd prin promovarea concepției marxist-leniniste în problemele fundamentale ale istoriei patriei. Continuînd și dezvoltînd lupta ideologică dusă, sub conducerea partidului comunist, înainte de 23 August 1944 și în anii imediat de după eliberarea națională a Romîniei, revista a pus accentul pe lupta pentru victoria definitivă a unei concepții științifice asupra ansamblului istoriei naționale prin adoptarea, ca dat fundamental al oricărei cercetări, în orice fel de problemă de istorie, a periodizării marxist-leniniste după criteriul formațiunilor social-economice. În felul acesta și în revistă au fost oglindite discuțiile privind elaborarea teoretică a concepțiilor de sclavagism, feudalism, capitalism, la expunerea, întîi sub o formă generală, apoi mai detaliată, a modului în care diversele orînduiri s-au manifestat pe teritoriul de azi al Romîniei. În acest sens revista „Studii” a dezvoltat, sub forma unor studii care au încercat să adîncească problemele, privirea de ansamblu pe care a reprezentat-o în 1947 manualul unic de istorie. Probleme ale cercetării istorice care au preocupat prea puțin sau au fost complet ignorate de istoriografia din trecut, ca cele privind dezvoltarea economică, caracterul relațiilor sociale, rolul maselor și al luptei de clasă, au ocupat un loc important în activitatea revistei și au fixat, în acest fel, deosebirea netă în comparație cu revistele de istorie din trecut. În felul acesta, a fost posibil ca revista să vină cu aportul său la clarificarea începătoare sau mai cristalizată a unor aspecte ale trecutului prea puțin lămurite pînă atunci. De asemenea, în numeroase materiale a fost pus în lumină rolul istoric nefast al claselor exploatoare, contribuindu-se la elaborarea

unei imagini a istorei patriei conform adevărului atât de des și mult denaturat de numeroși reprezentanți ai vechii istoriografii; în această privință sublinierea prin materiale noi documentare, prin scoaterea la iveală a date necunoscute privind rolul nefast jucat de monarhie în istoria modernă și contemporană a țării a ocupat, de asemenea, un loc important.

În acești ani revista „Studii” a contribuit și la cunoașterea mai bună a unor momente principale din istoria mișcării muncitorești din România și a partidului de avangardă marxist-leninist, a contribuit, astfel, la dezvoltarea unor cercetări cu o tematică nouă în istoriografia românească. Prin publicarea de traduceri din istoriografia sovietică — lucrări cu caracter teoretic și științific de însemnătate mai deosebită —, prin popularizarea prin recenzii și însemnări a realizărilor științei istorice sovietice, ca și a științei istorice marxiste mai noi din România, revista „Studii” și-a dat aportul la răspîndirea cunoștințelor științifice în domeniul istoriei naționale și universale, la consolidarea în cercuri cât mai largi a concepției științifice marxist-leniniste în numeroase probleme de istorie.

„Studii” apare ca revistă de istorie cu un profil tematic specializat din anul 1954. Activitatea revistei în anii 1954—1958 stă în primul rînd sub semnul progreselor nete pe care cercetările istorice le-au înregistrat în această perioadă. În urma creșterii considerabile a bazei documentare a cercetărilor prin publicarea masivă și în condiții bune a unui număr uriaș de documente interne, în bună parte inedite — privind istoria medievală și cea modernă —, cercetările interpretative au putut să ducă la adîncirea cunoașterii unor probleme principale. Prin studiile și materialele publicate, revista a reflectat stadiul mai înaintat al cercetărilor istorice și a putut să aducă la lumină date și interpretări noi în probleme de bază ale istoriei medievale, moderne și contemporane privind caracterul diferitelor aspecte ale formațiunilor social-economice, momentele de seamă ale luptei sociale și pentru independență a poporului, caracterul relațiilor cu alte popoare și țări. În urma Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, pe baza indicațiilor date de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul politic general, activitatea în domeniul istoriei s-a îmbunătățit concretizîndu-se mai ales într-un efort susținut în direcția elaborării primei sinteze științifice a istoriei Romîniei, sarcină a tuturor istoricilor din țara noastră. Revista a căutat, prin activitatea ei, să contribuie la realizarea acestei sarcini și, ținînd seama de indicațiile din raportul politic, să puie accentul pe problemele legate de periodizarea istoriei Romîniei, pe problemele privitoare la istoria contemporană. Unele materiale publicate oglindesc efortul în această privință; din păcate însă confuzii ideologice serioase s-au manifestat în alte materiale, ceea ce a necesitat intervenția îndrumătoare a publicațiilor de partid. În anii 1954—1958, revista „Studii”, prin numeroase documente publicate, a ușurat într-o anumită măsură activitatea ce începea să se desfășoare pentru realizarea tratatului de *Istoria Romîniei*.

Prin însușirea învățămîntelor plenarei C.C. al P.M.R. din iunie 1958, o îmbunătățire vădită a activității se înregistrează în direcția unui efort mai sistematic și mai susținut pentru îndeplinirea sarcinilor puse de Congresul al II-lea al partidului. În anii 1958—1962, tematica revistei a fost

îmbogățită mult față de trecut prin abordarea de noi probleme atât de istorie națională, cât și de istorie universală, atât de istorie concretă, cât și de teoria și metoda istoriei, deși aceasta încă insuficient; în bună măsură revista „Studii” a fost ajutată de munca de elaborare a tratatului, publicând materiale rezultate din activitatea în această direcție, și în același timp, a ajutat această activitate prin studii cu contribuții noi care au fost folosite în volumele apărute sau în curs de apariție ale *Istoriei României*.

În general, în anii 1958—1962, studiile publicate în revistă oglindesc succesele pe care în această perioadă le-a înregistrat istoriografia din țara noastră în cercetările sale. Caracterul mai adâncit al studiilor, baza documentară mai solidă, interpretările mai bine încheiate și mai argumentate, ținuta mai înaltă de redactare, toate acestea sînt caracteristice nu numai revistei, ci și întregii activități a frontului istoric. De reținut în această perioadă este caracterul stabil al structurii tematice a fiecărui număr prin continuitatea rubricilor și acoperirea lor fără diferențe de la număr la număr, așa cum a fost adesea cazul în anii de dinainte; această structură tematică stabilă s-a caracterizat și prin introducerea de rubrici noi, a căror contribuție la răspîndirea cunoștințelor istorice și dezvoltarea cercetărilor a fost în genere pozitivă, ca rubrica permanentă a dezbaterilor din jurul *Istoriei României* sau cea de „Studii documentare” în care referate tematice prezintă stadiul actual al cercetărilor în probleme principale ale istoriei naționale și istoriei universale. Numeroase materiale documentare, izvoare diplomatice și narrative, interne și externe, publicate în anii 1958—1962, mai ales în legătură cu probleme de istorie socială și politică internă și de relații externe, au ajutat la îmbogățirea multilaterală a numeroase aspecte ale istoriei noastre.

În perioada aceasta, sarcina de a ajuta la pătrunderea cunoașterii științifice a istoriei României în cercuri mai largi și de a antrena cât mai mulți cercetători de toate felurile în această muncă, revista „Studii” a căutat s-o îndeplinească prin rubrica „Contribuții de istorie locală, prin care paginile revistei au fost deschise celor care se străduiesc în diferite orașe și comune ale țării să lămurească istoria diferitelor locuri atât de bogată în date privind munca și lupta maselor. Îmbunătățirea se oglindește în bună măsură și în acea parte a revistei în care se recenzează activitatea istoriografică din țară și din străinătate; rubricile „Recenzii”, „Revista revistelor”, „Însemnări” au încercat să oglindească cât mai mult din activitatea atât de variată a istoricilor din țară și de peste hotare, să prezinte modul în care diferite probleme sînt cercetate de istoriografia marxistă și de istoriografia burgheză, în felul acesta să pună în mod concret în lumină caracterul creator și în ascendență al istoriografiei marxiste, caracterul stagnant sau în decădere al istoriografiei burheze.

De un mare ajutor în această perioadă au fost indicațiile prețioase pentru cercetarea istorică din documentele Congresului al III-lea al P.M.R. și materialele plenarei C.C. al P.M.R., din noiembrie—decembrie 1961 care au îmbogățit considerabil cunoașterea istoriei mișcării muncitorești.

Un loc deosebit în anii 1958—1962 îl ocupă realizarea numerelor speciale, închinatelor unor evenimente de seamă ale istoriei patriei sau universale; numărul special închinat centenarului unirii de la 1859, prin materia-

Iele publicate a adus contribuții originale, cu totul noi, în ce privește clarificarea unor aspecte ale acestui eveniment ; de asemenea, un număr special închinat aniversării a 15 ani de la eliberarea României de sub jugul fascist a izbutit să ofere o imagine bogată a acestui eveniment care constituie un moment hotărîtor în istoria patriei noastre. Numărul special închinat împlinirii a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din România a fost realizat prin prezentarea unor momente principale din lupta partidului pentru eliberarea oamenilor muncii din România de exploatarea socială și asuprirea națională. Unele contribuții în probleme de metodă și teoria istoriei au fost aduse prin aniversarea în paginile revistei a 90 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin. Progresele realizate de revista „Studii” în acești ani se concretizează ca un bilanț, care este al întregii noastre istoriografii, prin realizarea numărului special, numărul de față, închinat împlinirii a 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Române, o adevărată istorie a științei istorice românești în anii puterii populare.

Bilanțul activității revistei „Studii” în această perioadă și sarcinile ce stau în față revistei noastre au fost analizate și subliniate de organul teoretic al Comitetului Central al P.M.R. în articolul *Prezență mai eficientă pe tărîmul istoriei* din „Lupta de clasă” nr. 8, 1962. În acest articol se apreciază pozitiv munca din ultima perioadă a revistei din punct de vedere al formei și fondului materialelor publicate, a contribuției la clarificarea a numeroase probleme, subliniindu-se că în acești ani revista „Studii”, în comparație cu trecutul, s-a caracterizat printr-o prezență mai eficientă, aceasta datorindu-se în primul rînd îndrumării și ajutorului primit din partea partidului și efortului pentru îndeplinirea sarcinilor trasate întregii istoriografii românești. Observațiile critice din acest articol și care se referă în primul rînd la problemele pe care revista nu le-a abordat de loc sau prea puțin sînt pentru noi un prețios ajutor și îndreptar de care vom ține seama în activitatea pe care o desfășurăm.

Considerăm ca o sarcină principală îmbogățirea tematică a revistei prin publicarea de scurte sinteze care să prezinte stadiul actual al cunoștințelor în problemele fundamentale ale istoriei României, să începem cu mai mult curaj abordarea unor probleme de teorie și metoda istoriei cu aplicație la istoria țării noastre, să deschidem în paginile revistei dezbateri în probleme ce frămîntă pe cercetătorii istorici, ca, de pildă, reconsiderarea moștenirii culturale a trecutului în domeniul istoriografiei, să acordăm mai mult loc cercetărilor de istorie universală. În felul acesta, în al 16-lea an de apariție, lăsînd în urmă un răstimp bogat în acumularea de experiență, activitatea revistei „Studii” va putea trece pe o treaptă superioară, care este cerută de stadiul actual de dezvoltare a istoriografiei din țara noastră, revista fiind în acest sens datoare să răspundă necesităților crescînde ale activității ideologice și științifice.

Cu ocazia împlinirii a 15 ani de la apariția sa, revista „Studii” socotește necesar să mulțumească cercului larg de colaboratori care au ajutat-o în muncă, fapt căruia îi datorează progresele înregistrate și pe care se sprijină în îndeplinirea sarcinilor de viitor.

ACAD. PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI LA 70 DE ANI

La 25 noiembrie 1962 acad. Petre Constantinescu-Iași a împlinit 70 de ani. Timp de 50 de ani, acad. Petre Constantinescu-Iași a desfășurat o bogată activitate obștească, științifică și publicistică ale cărei realizări de seamă s-au concretizat în cicluri de articole apărute în presa progresistă și democrată, în numeroase studii și lucrări, despre istoria poporului român, elaborate în lumina concepției marxist-leniniste.

Ca unul din cei mai vechi istorici marxiști din țara noastră, acad. P. Constantinescu-Iași a contribuit la răspândirea ideilor marxist-leniniste în știința istorică printr-o serie de lucrări, dintre care unele publicate acum patru decenii. A studiat îndeaproape istoria poporului bulgar, îndeosebi relațiile de prietenie româno-bulgară. Istoria artei a găsit în prof. P. Constantinescu-Iași un cercetător remarcabil. Sub îndrumarea Partidului Comunist din România, a făcut parte din conducerea unor organizații democratice și antifasciste și a reprezentat cu cinstoasă opinie publică

democrată la diferite congrese internaționale antifasciste în perioada până la eliberarea României de sub jugul fascist. După 23 August 1944 a ocupat funcții de răspundere pe linie de stat. În prezent, în calitate de director, îndrumă și conduce activitatea multilaterală a Institutului de studii româno-sovietic, este președinte al Comitetului istoricilor din R.P.R. și președinte al Societății de științe istorice și filologice, desfășoară o muncă susținută ca vicepreședinte al Asociației Române pentru stringerea legăturilor cu Uniunea Sovietică.

O contribuție importantă a fost adusă de acad. P. Constantinescu-Iași în munca de elaborare a tratatului de *Istoria României* în calitate de redactor responsabil al volumelor IV și V.

Cu prilejul aniversării a 70 de ani de la nașterea sa și 50 de ani de activitate științifică și politică, revista „Studii”, în al cărei colegiu de redacție se află în frunte, îi urcăză multă sănătate și activitate rodnică.

★

În ziua de 14 decembrie 1962 Academia R. P. Române a sărbătorit într-o ședință festivă pe acad. Petre Constantinescu-Iași, doctor honoris causa în științe istorice al Universității „Lomonosov” din Moscova, directorul Institutului de studii romîno-sovietic al Academiei P.P.R., vicepreședinte al A.R.L.U.S., cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani.

Acad. Athanase Joja, președintele Academiei R.P.R., a felicitat pe sărbătorit în numele Prezidiului Academiei R.P.R.

Au mai luat cuvîntul acad. Iorgu Iordan, vicepreședinte al Academiei R.P.R., acad. Constantin Daicoviciu, președintele secției de științe istorice a Academiei R.P.R., acad. Emil Condurachi, directorul Institutului de arheologie al Academiei R.P.R., Nicolae Goldberger, director adjunct al Institutului de istorie a partidului, conf. univ. Vasile Maciu, vicepreședinte al Societății de științe istorice și filologice, Ștefan Ștefănescu, secretar științific al Institutului de istorie al Academiei R.P.R.

Vorbitorii au relevat activitatea științifică a sărbătoritului, subliniind meritele sale pe tîrîmul studierii istoriei, faptul că a fost unul dintre primii istorici din țara noastră care au pus la baza cercetărilor lor principiile marxist-leniniste. Ei au scos în evidență faptul că încă de la începutul activității sale acad. P. Constantinescu-Iași, patriot și intelectual progresist, s-a încadrat în lupta poporului nostru condusă de partid, a desfășurat după eliberarea țării o rodnică muncă pe tîrîm obștească.

În cuvîntul său acad. Petre Constantinescu-Iași a evocat începuturile muncii sale științifice, primul contact cu mișcarea muncitorească, activitatea dusă în rîndurile partidului. Vorbitorul și-a exprimat adîncă recunoștință față de partid, a relevat amploarea nemaiîntîlnită pe care a luat-o cercetarea științifică din țara noastră datorită sprijinului puternic și multilateral acordat de partid.

★

Printr-un decret al Consiliului de Stat al R. P. Romîne, tovarășul Petre Constantinescu-Iași a fost distins cu Ordinul „Steaua Republicii Populare Romîne” clasa I cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la naștere, pentru activitate îndelungată în mișcarea muncitorească și contribuția adusă la construirea socialismului, la dezvoltarea științei și culturii

★

Printr-o telegramă a Rectorului Universității din Moscova, acad. I. Petrovski anunță pe acad. Petre Constantinescu-Iași că a fost ales doctor honoris causa în științe istorice al Universității „Lomonosov” :

„Dragă și mult stimate tovarășe

Vă rugăm să primiți în numele Universității Lomonosov din Moscova și în numele meu personal cele mai calde felicitări pentru a 70-a aniversare a zilei dumneavoastră de naștere.

Sînt bucuros să vă anunț că Consiliul științific al Universității din Moscova, avînd în vedere îndelungata dumneavoastră activitate științifică și obștească, v-a ales în ziua de 25 noiembrie doctor honoris causa în științe istorice a Universității Lomonosov din Moscova.

Vă doresc ani mulți, sănătate și succese în muncă.

Rectorul Universității din Moscova

Acad. I. Petrovski”

Tot cu aceeași ocazie ziarul „Izvestia” publică în numărul său din 28 noiembrie o notă :

„Cu prilejul aniversării a 70 de ani de la naștere și a 50 de ani de activitate științifică, academicianul român Petre Constantinescu-Iași a fost ales doctor honoris causa în științe istorice a Universității de stat «Lomonosov» din Moscova. Constantinescu-Iași este prominent activist obștească și de stat al României frățești, un mare învățat istoric.

În 1934 el a fost unul din întemeietorii asociației «Amicii U.R.S.S.», iar în 1944 unul din întemeietorii Asociației române de prietenie cu U.R.S.S., A.R.L.U.S.”

★

Cu prilejul celei de-a șaptezecă aniversări a zilei de naștere și împlinirii a 50 de ani de activitate științifică, acad. Petre Constantinescu-Iași a mai primit numeroase daruri, albume, scrisori și telegrame din țară și de peste hotare.

Dintre ele menționăm telegramele de felicitare din partea Comitetului de stat de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. pentru legăturile culturale cu țările străine, de la Prezidiul Uniunii asociațiilor de prietenie și legături culturale cu țările străine, cât și din partea Asociației de prietenie sovieto-române, în care sînt relevate meritele deosebite ale sărbătoritului ca remarcabil propagandist al ideilor frăției și prieteniei dintre popoarele R.P.R. și U.R.S.S., ca eminent om de știință, ca luptător înflăcărat pentru pace în lumea întreagă.

INDICE DE AUTORI

la nr. 6, XV, 1962

- ADAM, I. — 1610, 1647, 1761.
ADĂNILOAIIE, Nichita — CII, 1532, 1603, 1605, 1613, 1616, 1617, 1618, 1619, 1620, 1621, 1643.
ADĂSCĂLIȚEI, V. — 1642, 1742.
ADORIAN, Gheorghe — 1749.
ALEXANDRESCU-DERSCA, Maria Mathilda — 1497, 1540, 1541.
ALEXANDRESCU, Petre — 1416.
ALEXANDRESCU, V. — 1719.
ALEXANDRU, T. — 1523.
ALEXE, E. — 1761.
ALEXIU, Eleonora — 1655.
ALMAȘ, Dumitru — 1586, 1594.
ANDONE, I. — 1761.
ANDRONIC, Alexandru — 1469, 1538, 1583, 1631.
ANESCU, V. — 1749.
ANGELESCU, Constantin C. — 1606.
ANGHEL, Alexandra — 1610, 1643.
ANGHEL, Florin — 1646.
ANINEANU, Marta — 1607, 1659.
APOSTOL, Ioan — CV, 1688, 1763.
ARDELEANU, G. S. — 1642, 1470, 1488, 1542, 1703.
ARGINT, Marin — 1761.
ARICESCU, A. — 1418.
ATANASIU, g-ral V. — 1748.
AVRAM, Mircea — 1515.
AXENCIUC, Victor — 1713.
- BADRUS, Gheorghe — 1713, 1753.
BAGDASAR, N. — 1587.
BÁKO, Géza — 1453, 1474.
BALMUȘ, C. I. — 1420.
BALOTA, Anton — 1508.
BANU, I. — 1752.
BĂNYAI, Ladislau — 1636, 1649, 1691, 1692, 1720.
- BARDOS, Gertruda — 1534.
BARNEA, Ion — 1386, 1416, 1423, 1451, 1518, 1520, 1521.
BĂDINA, Ovidiu — 1587, 1590.
BĂLAN, Teodor — 1560.
BĂNĂȚEANU, Tancred — 1524.
BĂRBULESCU, C. — 1516.
BĂRBULESCU, D. — 1512.
BELLI, N. — 1761.
BELU, Sabin — 1471.
BENDITER, J. — 1716, 1731.
BENKÓ, S. — 1582, 1626.
BERCIU, Dumitru — XCII, XCVI, 1367, 1639, 1370, 1372, 1373, 1374, 1375, 1419.
BERCIU, I. — 1386.
BERCU, I. — 1752, 1753.
BERINDEI, Dan — CII, 1470, 1579, 1580, 1581, 1585, 1590, 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1607, 1609, 1655.
BERZA, Mihail — XCIX, 1479, 1482, 1492, 1496, 1500, 1525, 1539, 1540.
BEZDECHI, Ștefan — 1506, 1507.
BEZVICONI, Gheorghe — 1516, 1541.
BICHIR, Gheorghe — XCIII, 1429, 1451.
BIER, H. — 1761.
BÎRDEANU, N. — 1690, 1740.
BÎRSANESCU, Șt. — 1514, 1515.
BÎRZĂ, V. — 1742, 1748.
BÎRZU, Ligia — 1431.
BODEA, Cornelia C. — CII, 1516, 1588, 1590, 1592, 1593, 1597, 1600, 1601, 1605, 1607.
BODOR, Andrei — 1384, 1408.
BOGDAN, Damian P. — 1451, 1486, 1502, 1542.
BOICU, L. — 1535, 1599, 1607.
BOJAN, Pavel — 1716.
BOLDUR, A. — 1542.
BORDENACHE, Gabriella — 1416, 1419, 1421, 1422.
BÖRKÖVI, I. — 1706, 1707.
BOTEZAN, Liviu — 1609.

- BOTESCU, D. — 1694, 1716.
 BOZAC, Ileana — 1536.
 BOZGA, V. — 1689.
 BRATU, Daniela — 1512.
 BRATU, Savin — 1628, 1651.
 BRĂTESCU, G. — 1630.
 BREAZU-TUDORAN, G. — 1634, 1635.
 BUCUR, V. — 1755.
 BUGNARIU, Tudor — 1601, 1607, 1649.
 BUJOR, Expectatus — 1386, 1419.
 BUJOR, M. Gh. — 1624, 1646.
 BUNEA, Aurelia — 1606.
 BURTAN, Fl. — 1760.
 BURTOI, I. — 1590.

 CALLIMACHI, Scarlat — 1542, 1551.
 CAMARIANO-CIORAN, Ariadna — 1511, 1540.
 CAMARIANO, Nestor — 1531, 1541.
 CAMPUS, Eliza — 1732.
 CANARACHE, V. — 1387, 1416, 1417, 1418, 1419, 1421.
 CARTOJAN, N. — 1551.
 CARACIUC, T. — 1743, 1744.
 CARAIOAN, P. — 1770.
 CARANFIL, T. — 1730.
 CAZACU, A. — 1450, 1464, 1486.
 CAZAN, Fl. — 1537.
 CAZIMIR, Gheorghe — 1434.
 CĂLINESCU, acad. Gheorghe — 1697.
 CĂMPINA, Barbu T. — XCII, 1449, 1451, 1461, 1462, 1465, 1464, 1466, 1467, 1473, 1481, 1482, 1486, 1487, 1488, 1490, 1492, 1494, 1500, 1519, 1585.
 CEAUȘEL, Gheorghe — 1534, 1644.
 CERNEA, E. — 1586.
 CERNEA, Mihail — 1695.
 CETERCHI, Ion — 1752.
 CHELARU, Tr. — 1514.
 CHEPEȘ, Gheorghe, 1746, 1762.
 CHERESTEȘIU, Victor — 1464, 1573, 1582, 1585, 1586, 1587, 1589, 1591, 1592, 1593, 1594, 1605, 1631, 1636, 1649, 1657, 1691, 1692.
 CHIPER, I. — CV, 1685, 1705.
 CHIRCĂ, Haralambie — XCIX, 1457, 1475, 1488.
 CHIRIȚĂ, Grigore — CII, 1597, 1692, 1709.
 CHIȚIMIA, I. C. — 1511.
 CIACHIR, Nicolae — 1618, 1620, 1621, 1749.
 CICALĂ, Ion — 1531, 1633, 1645, 1651, 1749.
 CIHODARU, C. — 1450, 1453, 1454, 1473, 1482, 1489.
 CILIBIU, Gheorghe — 1716, 1758.
 CIMPONERIU, Ecaterina — 1689, 1692, 1709, 1726, 1733, 1741, 1742.
 CIOULESCU, Șerban — 1512.
 CIOLAN, M. — 1542.

 CIUCUR, D. — 1761.
 CIUREA, D. — 1470, 1483, 1537.
 CIUREA, E. — 1692.
 CÎNCEA, Paraschiva — CII, 1613, 1626, 1629.
 CÎNDEA, V. — 1513, 1516.
 COJA, Maria — XCVI, 1411, 1416, 1417, 1418.
 COLUMBEANU, Sergiu — XCIX, 1543, 1527, 1529, 1530, 1531, 1537, 1582, 1692.
 COMAN, C. N. — 1543.
 COMȘA, Eugen — 1370, 1420, 1451.
 COMȘA (CHIȘVAȘI), Maria — XCV, 1433, 1435, 1436, 1451, 1520.
 CONDURACHE, M. — 1742, 1749.
 CONDURACHI, acad. Emil — XCVI, 1355, 1379, 1386, 1413–1414, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1518.
 CONSTANTINESCU, Aurelian — 1543.
 CONSTANTINESCU-IAȘI, acad. Petre — XCII, CV, 1543, 1573, 1574, 1576, 1580, 1584, 1590, 1615, 1619, 1620, 1629, 1630, 1631, 1636, 1643, 1651, 1673, 1686, 1690, 1694, 1697, 1702, 1708, 1720, 1724–1725, 1731, 1732, 1739, 1755, 1785–1787.
 CONSTANTINESCU, Margareta — 1434.
 CONSTANTINESCU, Nicolae — 1434, 1522.
 CONSTANTINESCU, N. N. — 1575, 1582, 1599, 1606, 1610, 1626, 1646, 1647, 1689, 1705, 1706, 1714.
 CONSTANTINESCU, Olga — 1575, 1599.
 CONSTANTINESCU, Șt. — 1386.
 CONSTANTINIU, Florin — 1529, 1542.
 COPOIU, Nicolae — CII, 1623, 1627, 1631, 1632, 1633, 1634, 1635, 1649, 1650, 1651.
 CORBU, Constantin — 1628.
 CORBU, N. — 1761.
 CORCOVEANU, P. — 1755.
 CORFUS, Ilie — 1551.
 CORIVAN, N. — 1474, 1488, 1529, 1542, 1602, 1604, 1605, 1607.
 CORNEA, Paul — 1507.
 CORUI, Aurel — 1693.
 COSTĂCHEL, Valeria — 1450, 1451, 1464, 1467, 1472, 1473, 1480, 1486, 1489, 1501, 1502, 1542.
 COVACI, Maria — 1733, 1740.
 CRĂCIUN, Ioachim — 1471, 1510.
 CREȚU, Nicolae — 1718, 1739.
 CRISTEA, Gheorghe — 1629.
 CRISTESCU, Maria — 1373.
 CRIȘAN, I. H. — 1380, 1386, 1390.
 CRONȚ, Gheorghe — 1489, 1490, 1538.
 CSETRI, Elek — 1582, 1592, 1626.
 CUȘA, col. I. — 1488.
 CURTICĂPEANU, Vasile — CII, 1579, 1585, 1593, 1601, 1605.
 CUȘNIR-MIHAILOVICI, Clara — 1637, 1690, 1691, 1695, 1697.
 CUTIȘTEANU, Simion — 1746.

- DAICHE, Petru — 1726.
 DAICOVICIU, acad. C. — LXXXIII, XCII, XCIII, XCIV, XCV, 1355, 1365, 1373, 1376, 1380, 1383, 1384, 1387, 1390, 1391, 1395, 1404, 1407, 1416, 1426, 1427, 1436, 1451, 1464, 1635, 1648, 1692.
 DAICOVICIU, Hadrian — XCIII, XCVI, 1376, 1389, 1391.
 DAN, D. — 1488.
 DAN, Mihail P. — 1492, 1495, 1500, 1501, 1551.
 DANKANITS, A. — 1435.
 DAVICU, Savel — 1694, 1696, 1758.
 DAVID, V. — 1632.
 DĂSCĂLESCU, Gh. — 1659.
 DEAC, Augustin — 1626, 1628, 1629, 1717.
 DEHELEANU, M. — 1741, 1758.
 DELEANU, Nicolae — 1624, 1630.
 DEMÉNY, Ludovic (Lajos) — 1475, 1476.
 DEUTSCH, Robert — 1691.
 DIACIU-DĂSCĂLESCU, M. — 1460.
 DIACONU, Gheorghe — XCIII, 1430, 1488, 1493, 1522.
 DIACONU, Petre — 1382, 1415, 1434, 1436, 1449.
 DIAMANDI, Slavca — 1531.
 DICULESCU, Vladimir — 1534, 1543, 1610, 1621, 1660.
 DIMA, Alexandru — 1587.
 DIMITRIU, Suzana — 1416, 1417.
 DINCĂ, g-ral I. — 1479.
 DINU, Constantin — 1514, 1590.
 DINU, Marin — 1373.
 DJAMO, N. — 1755.
 DOAGĂ, R. — 1758.
 DOBOȘI, Al. — 1462, 1471.
 DOBRE, Gheorghe — 1628.
 DOGARU, M. — 1749.
 DOMȘA, I. — 1551.
 DONAT, Ion — 1474.
 DONDERA, N. — 1761.
 DÖRNER, Egon — 1629.
 DORUȚIU-BOILĂ, Emilia — 1386.
 DRAGNE, Flore — 1693, 1697, 1707.
 DRAGOMIR, Silviu — 1486, 1580.
 DRIMBA, Vladimir — 1513.
 DUMITRESCU, Florea — 1761.
 DUMITRESCU, Vladimir — XCII.
 DUMITRESCU, Zoe — 1628.
 DUMITRU, I. — 1760.
 DUMITRU, Matei — 1631, 1762.
 DUMITRU, N. — 1758.
 EFTIMIE, Victoria — 1387, 1418.
 EGYED, Acațiu — 1605, 1606, 1626, 1629, 1630, 1631, 1633, 1642, 1645, 1649, 1651, 1703, 1749.
 ELIAN, Alexandru — 1453.
 EMIL, S. — 1628.
 ENACHE, V. — 1760.
 ENEA, C. — 1467.
 ENESCU, N. C. — 1514.
 ERNŐ, Lőrincz 1626.
 EȘANU, L. — 1694, 1716.
 FĂTU, Mihai — 1749.
 FECIORU, D. 1516.
 FEDOTOVA, Angara 1732.
 FELEA, I. — 1628, 1630, 1709.
 FELEKI, C. — 1635.
 FERENCZI, Al. — XCII.
 FERENCZI, I. — 1435.
 FERENCZI, Ștefan — 1390.
 FIRU, I. — 1514.
 FISCHER, Gheorghe — 1713.
 FLOCA, Octavian — 1380, 1390, 1391.
 FLORESCU, Adrian 1374.
 FLORESCU, Florea Bobu XCII, 1421, 1523.
 FLORESCU, G. G. — 1586, 1590.
 FLORESCU, Grigore — XCII, 1380, 1381, 1382, 1412, 1413, 1415, 1420, 1421, 1449.
 FLORESCU, Marilena — 1373.
 FLORESCU, Mihail — 1758, 1760.
 FLORESCU, Radu — 1382, 1415, 1421, 1449.
 FLORIAN, R. — 1740.
 FOCHI, Adrian — 1508.
 FOȘNEANU, I. — 1488, 1493, 1618, 1620, 1621.
 FODOR, Ladislau — 1534, 1627, 1632, 1694, 1706, 1707, 1716, 1729.
 FOTINO, Coralia (v. și RĂDULESCU, Coralia) — 1643.
 FOTINO, Nicolae — 1754, 1755.
 FRANCES, Enric — 1451.
 FUCHS, Simion — 1709, 1715.
 GÁLL, J. — 1691.
 GĂSPAR, Margareta — 1631, 1694.
 GEORGESCU-BUZĂU, Gheorghe — 1502, 1527, 1530, 1533, 1535, 1542, 1580, 1584, 1586, 1589, 1592, 1594, 1599, 1601, 1667.
 GEORGESCU, Florian — 1470, 1589.
 GEORGESCU, R. — 1761.
 GEORGESCU, Titu — 1631, 1696, 1719, 1729, 1731, 1754, 1756, 1765, 1769.
 GEORGESCU, Valentin Al. — 1489, 1490, 1539.
 GHELERTER, Iuliu — 1630.
 GHEORGHIU, Ion — 1633, 1645, 1649, 1650, 1651, 1738.
 GHEORGHIU, M. — 1659.
 GHEORGHIU, N. — 1760.
 GIOGLÖVAN, Radu — 1537.

- GIOSU, Șt. — 1512.
 GIURESCU, Constantin C. — 1470, 1541, 1605.
 GIDIUȚA, M. — 1762.
 GLUCK, A. — 1761.
 GOGIOIU, M. — 1762.
 GOLDBERGER, Nicolae — 1703, 1706, 1749.
 GOLDENBERG, S. — 1463, 1466, 1470, 1471, 1487, 1502.
 GÖLLNER, Carol — 1585, 1605, 1606.
 GONȚA, Alexandru — 1483, 1501, 1604.
 GOSTAR, Nicolae — 1380, 1383, 1384, 1390.
 GRĂMADĂ, Ilie — 1631, 1693, 1705.
 GRECESCU, Constantin — 1510.
 GRECU, Alexandru (= PANAITESCU, Petre P.) — 1451, 1514, 1598.
 GRECU, Vasile — 1567.
 GRIGORAȘ, N. — 1455, 1469, 1476, 1482, 1486, 1489, 1537.
 GROSZ, Gheza — 1630.
 GUBOGLU, Mihail — 1493, 1495, 1516, 1540.
 JULIAN, acad. C. I. — 1586, 1601, 1695.
 GÜNDISCH, Gustav — 1471, 1493, 1514.

 HANGA, Vladimir — 1450, 1480, 1486.
 HARTIA, S. — 1761.
 HOFFMAN, O. — 1752.
 HOLBAN, Maria — 1474, 1481, 1489.
 HOMENCO, S. — 1726.
 HOREDȚ, Kurt — XCV, 1427, 1428, 1432, 1434, 1436, 1449, 1452, 1521.
 HORJA, G. — 1726.
 HOROVITZ, Marcu — 1755, 1756.
 HUREZEANU, Damian — CII, 1609, 1628, 1631, 1633, 1635, 1637, 1641, 1642, 1643, 1645, 1647, 1650, 1653.
 HURMUZ, Vasile — 1705, 1707, 1708, 1709, 1716, 1719.
 HUTIRA, Ervin — 1753, 1755.

 IACOV, Ion — 1627, 1630, 1632, 1634, 1742.
 IANCOVICI, Sava — 1529, 1532, 1583.
 IANOVICI, N. — 1713.
 IEREMIE, Cornel, 1524.
 ILIESCU, Octavian — 1451, 1486.
 ILIEȘ, Aurora — 1463, 1510.
 IMREH, Ștefan (Istvan) — 1464, 1535, 1582, 1626.
 IOANID, Mircea — 1585, 1634.
 ION, C. — 1582, 1627.
 ION, Gh. — 1646.
 ION, V. — 1667.
 IONAȘCU, Ion — XCIX, 1469, 1470, 1510, 1511, 1514, 1537, 1639, 1545, 1551, 1603.
 IONESCU, C. — 1758.
 IONESCU, Dionisie — 1606, 1644, 1705, 1757.

 IONESCU, Matei — 1642, 1746.
 IONESCU, Nicolae — 1761.
 IONESCU-NIȘCOV, Traian — 1502, 1508.
 IONESCU, Traian — 1540.
 IONESCU, V. — 1626, 1630, 1720.
 IONESCU, V. G. — 1627, 1694.
 IONESCU, Virgil — 1586.
 IONIȚĂ, Gheorghe — 1728, 1761.
 IORDACHE, Anastase — CII, 1629, 1639.
 IORDAN, acad. Iorgu, 1510, 1512, 1566.
 IOSA, Mircea — 1642, 1645, 1717, 1760.
 ISTRATE, C. — 1531, 1541.
 IVANCENCO, A. — 1753.
 IZSAK, S. — 1630.

 JAKO, Sigismund — 1486, 1534, 1553.
 JIGA, C. T. — 1534.
 JOJA, acad. Athanase — XXXVII.
 JUGĂREANU, Veturia — 1515, 1516.

 KÁROLY, D. — 1605.
 KECSKÉS, I. — 1599.
 KOHN, N. — 1741, 1758.
 KONYA, Imre — 1515.
 KOVÁCH, Gheza — 1530, 1628, 1630.
 KOVÁCS, Iosif — 1592, 1599, 1606, 1693.
 KOVÁCS, Șt. — 1758.

 LASCU, Nicolae — 1408, 1422.
 LĂUDAT, I. D. — 1516.
 LĂZĂRESCU, Emil — 1525.
 LEAHU, Valeriu — 1434.
 LEHR, Lia — 1465, 1468, 1469, 1487, 1488.
 LEONTE, I. — 1659.
 LESPEZEANU, Isac — 1493.
 LIGHETI, Simion F. — 1715.
 LIMONA, Elena — 1535, 1536.
 LIMONA, D. — 1536.
 LIU, Nicolae — 1659.
 LIVEANU, Vasile — 1576, 1636, 1637, 1649, 1690, 1691, 1692, 1694, 1695, 1697, 1740, 1745, 1757.
 LOGHIN, L. — 1748, 1749.
 LUNGEANU, I. — 1755.
 LUNGEANU, M. — 1746, 1749, 1762.
 LUNGU, I. — 1585.
 LUNGU, Traian — CII, 1627, 1630, 1639, 1692, 1693.
 LUPAN, M. — 1752, 1753.
 LUPĂȘTEANU, A. — 1742.
 LUPU, Marin, 1758.
 LUPU, Natan — CV, 1711, 1713, 1716, 1717, 1718.

- MACIU, Vasile — CII, 1569, 1573, 1575, 1577, 1586, 1587, 1597, 1601, 1602, 1603, 1607, 1610, 1615, 1616, 1617, 1618, 1619, 1643, 1657.
- MACREA, Mihail, XCV, XCVI, 1380, 1383, 1399, 1403, 1433.
- MALINSCHI, acad. V. T. — 1599, 1761.
- MANOLESCU, Radu — XCIX, 1457, 1466, 1470, 1487, 1490.
- MARCU, G. — 1631.
- MARCU, Liviu P. — XCIX, 1479, 1493.
- MARCU, N. — 1610, 1647, 1712.
- MARIAN, Victor — 1515.
- MARIN, V. — 1694, 1709, 1742.
- MATEI, Gheorghe — 1592, 1606, 1628, 1633, 1645, 1669, 1705, 1740, 1754, 1757.
- MATEI, Iulian — 1646.
- MATEI, Mircea D. — 1433, 1435, 1540.
- MATEI, P. — 1659.
- MÁTHYÁS, E. — 1760.
- MĂNESCU, Manea — 1659, 1689, 1760.
- MEHMET, Mustafa A. — 1493, 1498.
- MELINESCU, Ilca — 1629.
- MESROBEANU, A. — 1605, 1606.
- METEȘ, Ștefan — 1551, 1554.
- MIHAI, Ștefan — 1704.
- MIHALACHE, E. — 1632.
- MIHORDEA, V. — XXI, 1536, 1621.
- MINEA, Ștan — 1749.
- MIOC, Damaschin — XCIX, 1475, 1481, 1484, 1487, 1488, 1491, 1492, 1496, 1497, 1628, 1633.
- MITREA, Bucur — 1430, 1436.
- MLADENATZ, Gr. — 1583, 1627.
- MOCANU, C. — CV, 1636, 1637, 1685, 1691, 1694, 1695, 1719, 1730.
- MOCIOIU, N. — 1590, 1626.
- MOISIL, C. — 1412, 1413, 1551.
- MOLDOVAN, Roman — 1760.
- MOLNÁR, Alexandru — 1755.
- MOLNÁR, I. — 1434.
- MOLNÁR, Șt. — 1432.
- MORARIU, Tiberiu — 1464.
- MORINTZ, Sebastian — 1429, 1434.
- MOSCO, A. — 1636, 1695.
- MOȘ, Gheorghe — 1637, 1706, 1741.
- MUNTEANU, D. — 1644.
- MUNTEANU, Eugen — 1689.
- MUNTEANU, George — 1587.
- MUNTEANU, Nicolae G. — 1632, 1634, 1715, 1719.
- MUNTEANU, N. — 1628, 1758.
- MUNTEANU, Nora — 1634, 1740.
- MUREȘAN, Camil — 1488, 1492, 1493, 1500, 1605, 1621.
- MUREȘAN, Hilde — 1626.
- MUREȘAN, Lucia — 1695.
- MUREȘAN, T. — 1761.
- MURGESCU, Costin — XVI, 1689, 1693, 1714, 1746.
- MUTAȘCU, Tr. — 1489.
- NEACSU, Ioan I. — 1531, 1532.
- NEAGOE, Fl. — 1630.
- NEAMȚU, Alexandru — 1464, 1536, 1592, 1749.
- NEAMȚU, V. — 1461, 1465.
- NEAMU, E. — 1732.
- NECRASOV, Olga — 1373.
- NECȘA, Theodor — 1689, 1703, 1713, 1744.
- NEGOIU, Ioan — 1454.
- NEGRUȚI (= MUNTEANU) Ecaterina — 1530, 1583, 1599, 1608, 1610.
- NESTOR, Ion — XCIII, XCV, XCVI, 1368, 1425, 1427, 1429, 1433, 1435, 1449, 1520.
- NICA, Sabin — 1761.
- NICHITA, Paraschiva — 1746, 1747, 1749.
- NICOLAE, C. — 1742.
- NICOLAU, Paula G. — 1714.
- NICOLĂESCU-PLOȘOR, C. — XCII, 1368, 1369, 1370.
- NICOLESCU, Corina — XCIX, 1453, 1455, 1505, 1520, 1521, 1522, 1523.
- NICOLESCU, D. — 1755.
- NICOLESCU, G. C. — 1659.
- NICOLESCU, T. — 1760.
- NICULESCU, P. — 1727.
- NICULESCU, Radu — 1508.
- NUBAR, H. — XCVI, 1411, 1418, 1423.
- NUȚU, Constantin — 1605, 1649.
- NYRI, A. — 1726.
- OLTEANU, I. — 1749.
- OLTEANU, Pandele — 1510.
- OLTEANU, Ștefan — XCIX, 1457, 1463, 1470.
- OPREA, Ion M. — CV, 1694, 1723, 1732, 1741.
- OȚETEĂ, acad. Andrei — XCII, XCIX, 1439, 1528, 1529, 1530, 1531, 1536, 1538, 1540, 1542, 1556, 1577, 1599, 1602, 1603, 1643, 1655.
- OȚETEĂ, G. — 1529.
- PAJURĂ, C. — 1590.
- PÁLL, Francisc — 1468, 1486, 1492.
- PANAIT, Ioana I. — 1589.
- PANAIT, Panait I. — 1434, 1436, 1589.
- PANAITESCU-PERPESSICIUS, acad. D. — 1510.

- PANAITESCU, Petre P. (v. și GRECU, Alexandru) 1450, 1451, 1455, 1464, 1467, 1468, 1474, 1475, 1476, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1489, 1490, 1495, 1498, 1500, 1501, 1502, 1509, 1510, 1514, 1516, 1566, 1598, 1600.
- PANCIU, C. — 1758.
- PANTAZI, Radu — 1585, 1587, 1628, 1635.
- PAPACOSTEA, Șerban — 1529, 1534, 1542.
- PAPACOSTEA, Victor — 1515.
- PARPALĂ, V. — 1761.
- PASCU, Ștefan — XCIX, 1447, 1449, 1450, 1451, 1453, 1462, 1464, 1466, 1467, 1469, 1470, 1471, 1475, 1476, 1480, 1483, 1486, 1488, 1492, 1496, 1498, 1499, 1500, 1551, 1580, 1591, 1605, 1606.
- PATACHI, Liviu — 1498.
- PATAKI, Iosif — 1470, 1481, 1498, 1501.
- PAȚICA, A. — 1703.
- PAUL, T. — 1705, 1706.
- PĂCURARIU, D. — 1659.
- PĂUN, Octavian — 1511.
- PĂUNESCU, Al. — 1369.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M. — 1523.
- PETRESCU, Paul — 1523, 1524.
- PETRESCU, S. — 1755.
- PETRI, A. — 1738.
- PETRIC, Aron — 1470, 1594, 1718.
- PETRIȘOR, V. — 1627, 1630, 1632, 1742.
- PETROVICI, acad. Emil — XCV, 1365, 1426, 1427, 1512.
- PETROVICI, N. — 1643, 1715, 1727, 1757.
- PIPPIDI, Dionisie M. — XCVI, 1377, 1382, 1385, 1386, 1387, 1416, 1417, 1419, 1421, 1422.
- PIRU, Alexandru — 1516.
- PÎRCĂLAB, F. 1694, 1741.
- PLATON, Gh. — 1530, 1531, 1532, 1538, 1583, 1600, 1608.
- POP, Augustin Z. N. — 1535, 1660.
- POPA, Al. — 1386.
- POPA, Emil — 1716.
- POPA, V. — 1470, 1610.
- POPESCU, Aurel — 1646.
- POPESCU, Dan — 1631.
- POPESCU-DOREANU, Nicolae — 1586.
- POPESCU, Emilian — 1385.
- POPESCU, Eufrosina 1709.
- POPESCU, Marinel — 1434.
- POPESCU, M. — 1593.
- POPESCU, N. — 1755.
- POPESCU-TEIUȘAN, Ilie — 1514, 1590.
- POPOVICI, Valerian — 1532, 1535, 1538, 1583, 1584, 1591, 1599, 1603, 1604, 1644, 1693, 1705.
- POPPER, A. — 1760.
- PORȚEANU, Al. — GII, 1623, 1629.
- PORUMBESCU, V. — 1758.
- POTRA, George — 1558.
- PREDA, Constantin — 1390, 1417, 1418, 1430.
- PREDĂSCU, Ileana — 1762.
- PRICHICI, Const. Gh. — 1508.
- PRICOP, Adrian — 1538.
- PRISNEA, Constantin — 1760.
- PRODAN, acad. D. — 1463, 1485, 1492, 1496, 1499, 1500, 1516, 1530, 1535, 1561, 1626.
- PROTASE, D. — XCIV, XCV, 1380, 1384, 1404.
- PUIA, Ilie — 1689.
- RADU, D. — 1386.
- RADU, Paul — 1704, 1714.
- RALEA, acad. Mihai — 1600, 1643.
- RAUSSER, V. — 1760.
- RAȚĂ, Victor — 1626, 1627, 1629, 1749.
- RĂDULESCU, Adrian — 1386.
- RĂDULESCU, Coralia (v. și FOTINO, Coralia) — 1644.
- RĂDULESCU, Gheorghe — 1646.
- RĂDULESCU, Ilie — 1757.
- RĂDUȚIU, Ion — 1762.
- REGLEANU, M. — 1590, 1659.
- RÎMNICEANU, Aurel — 1592.
- ROBU, Gheorghe — 1659.
- ROLLEA, Mihail R. — 1625, 1686.
- ROLLER, acad. Mihail (v. și ROLLEA, Mihail R. și STĂNOIU, M.) — 1439, 1527, 1571, 1573, 1580, 1584, 1598, 1615, 1616, 1618, 1622, 1624, 1625, 1629, 1630, 1631, 1633, 1643, 1654, 1657, 1661, 1665, 1667, 1669, 1686, 1687, 1690, 1695, 1697, 1762.
- ROMAN, Aurel — 1692, 1704, 1727, 1738.
- ROSETTI, acad. Al. — 1512.
- ROȘCA-ROSEN, M. — 1592.
- ROȘIANU, M. — 1514, 1590.
- ROȘU, Bujor — 1726.
- ROȘU, Titus — 1466.
- ROZENZWEIG, D. — 1629.
- RUSENESCU, Mihai — CV, 1642, 1693, 1717, 1731, 1745, 1751.
- RUSSU, Ion Iosif — 1380, 1383—1384, 1403, 1407, 1408.
- RUSU, D. — 1760.
- RUSU, M. — 1434, 1449.
- SABĂU, Ion — 1466, 1483, 1490, 1497, 1500, 1533, 1607.
- SACERDOȚEANU, Aurelian — 1454, 1486.
- SAFTA, Stelian — 1714.
- SAIZU, I. — 1760.
- SANDU, D. — 1760.
- SANDU, I. — 1749, 1758.
- SAUCIUC-SĂVEANU, Teofil — 1381, 1384, 1413.
- SAVA, A. — 1487.

- SAVU, Al. Gh. — 1718, 1719, 1744, 1747, 1752.
 SĂVULESCU, acad. Traian — 1615, 1643.
 SCARLAT, Const. — 1760.
 SCORPAN, Gr. — 1512.
 SIMACHE, N. — 1590.
 SIMION, A. — 1762.
 SIMONESCU, Dan — XCIX, 1455, 1505, 1509, 1510, 1511, 1512, 1551, 1567.
 SINESCU, A. — 1760.
 SMARANDACHE, Gheorghe — 1590, 1718.
 SOMEȘAN, S. — 1755.
 SORESCU, G. — 1749.
 SPERI, C. — 1590, 1604, 1610.
 STAHL, Henric H. — 1450, 1473, 1480, 1489.
 STAHL, Paul — 1523, 1524.
 STAN, Apostol — CII, 1532, 1583, 1592, 1653, 1655.
 STAN, I. — 1761.
 STĂNESCU, Eugen — LXXXIII, 1483, 1484, 1485, 1495, 1497, 1500, 1501, 1509, 1510, 1565.
 STĂNESCU, M. C. — CV, 1701, 1709, 1719.
 STĂNOIU, M. — 1627, 1630, 1669.
 STINGHE, dr. S. — 1551.
 STOIAN, Iorgu — 1384, 1385.
 STOIAN, Stanciu — 1514, 1582, 1590.
 STOICESCU, Nicolae — XCIX, 1479, 1481, 1483, 1487, 1492, 1495.
 STOIDE, C. A. — 1483.
 SURDU, Bujor — 1499, 1533, 1534, 1535, 1605.
 SURPAT, Gheorghe — 1713, 1725.
 SZÉKELY, M. — 1515.
 SZÉKELY, Zoltán — 1430, 1432, 1434.
- ȘARPE, N. — 1761.
 ȘENDRULESCU, I. — 1542, 1651.
 ȘERBAN, Constantin — XCIX, 1463, 1487, 1488, 1498, 1502, 1527, 1534, 1535, 1536, 1537, 1542, 1582.
 ȘERBĂNESCU, Nicolae — 1513.
 ȘTEFAN, Gheorghe — XCV, 1380, 1381, 1413, 1420, 1423, 1427, 1436.
 ȘTEFAN, Mircea — 1646.
 ȘTEFĂNESCU, I. D. — 1523.
 ȘTEFĂNESCU, Ștefan — XCIX, 1447, 1450, 1451, 1454, 1474, 1475, 1480, 1481, 1482, 1483, 1489, 1492, 1494, 1495, 1498.
 ȘTEFĂNESCU, V. — 1637, 1706, 1719, 1741.
 ȘTREMPEL, Gabriel — 1516.
- TACU, Al. — 1760.
 TACU, P. — 1760.
 TĂNASE, Alexandru — 1753.
 TĂUȘAN, T. — 1749.
- TECLU, g-ral Iacob — 1748.
 TEODORESCU, Venera — 1718, 1754.
 TEODORESCU, Victor — 1434.
 TEODORU, Const. — 1760.
 TEODORU, D. G. — 1435, 1436.
 TEȘA, N. — 1755.
 TIMOFI, Gh. — 1741.
 TOACĂ, Ion — 1690, 1715, 1720, 1726, 1729, 1749.
 TODOSIU, M. — 1760.
 TOMOIOAGĂ, Radu — 1587.
 TOPALU, V. — 1728.
 TOPOR, V. V. — 1761.
 TOTH, Al. — 1694.
 TOTOIU, Ion — 1496, 1497.
 TRANDAF, V. — 1659.
 TRIFU, Selea — 1655.
 TRÎPCEA, Theodor N. — 1499.
 TUDOR, Dan — 1520.
 TUDOR, Dumitru — 1381, 1384, 1407, 1408, 1418, 1518.
 TUDORAN, G. — v. BREAZU-TUDORAN, G.
 TURBATU, Maria — 1462.
 TURCU, C. — 1463, 1468, 1470, 1501, 1516, 1534, 1536, 1591.
 TURCU, I. — 1642.
 TURCUȘ, Dumitru — 1744.
 TUȚU, Dumitru — 1718, 1719.
 TUZU, C. — 1758.
- ȚINTĂ, Aurel — 1499, 1533.
 TUȚUI, Gheorghe — 1606, 1705, 1741, 1744, 1747, 1752, 1753, 1754, 1757.
- UDREA, Traian — CV, 1631, 1735, 1746, 1747, 1752.
 UNC, Gheorghe — 1691.
 UNGUREANU, Gheorghe — 1536, 1583, 1584, 1603, 1654, 1659.
 UNTARU, Gheorghe — 1429.
 URSACHE, C. — 1748.
- VAIDA, A. G. — 1628, 1690.
 VAIDA, Vasile — 1761.
 VAJDA, Ludovic — 1606, 1626, 1627, 1632, 1647, 1651, 1694.
 VARGA, Vasile A. — 1630, 1643, 1692, 1744.
 VASILESCU, C. — 1587.
 VASILICHI, Gheorghe — 1716, 1717.
 VĂIDEANU, V. — 1707.
 VĂTĂȘIANU, Virgil — 1455, 1523, 1525.
 VELESCU, Oliver — 1453.
 VELICHI, Constantin N. — 1543, 1584.

- VIANU, Sandu (Alexandru) — 1497, 1502, 1528, 1535, 1539, 1540, 1541, 1542, 1604.
- VIANU, acad. Tudor — 1604, 1643.
- VIJOLI, Aurel — 1599, 1689, 1754.
- VILCEANU, Grigore — 1761, 1762.
- VILCU, Gheorghe — 1626.
- VIRTOSU, Emil — 1486, 1487, 1511, 1553, 1590.
- VLAD, Matei D. — 1534, 1538, 1605.
- VLĂDICA, G. — 1761.
- VOICU, M. — 1758.
- VOINESCU, Th. — 1525.
- VULPE, Radu — XCII, XCIII, 1375, 1378, 1380, 1381, 1386, 1390, 1391, 1395, 1413, 1420, 1422, 1429.
- ZAHARESCU, Vl. — 1742, 1749.
- ZAHARIA, Em. — 1431, 1435, 1523.
- ZAHARIA, Eugenia — 1435.
- ZAHARIA, Gheorghe — 1749.
- ZAHARIA, N. — 1431, 1523.
- ZANE, Elena G. — 1590.
- ZANE, G. — 1583, 1608.
- ZEIGHER, S. — 1755, 1756.
- ZIRRA, Vl. — 1372, 1434.
- ZUKERMAN, L. — 1758.
-

S T U D I I

REVISTĂ DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

Anul XV, 1962

GENERALITĂȚI, ISTORIOGRAFIE, TEORIA ȘI METODA ISTORIEI

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
* * * Însemnătatea istorică a proclamării Republicii Populare Române	6	IX
ADĂNILOAIIE, N. și CÎNCEA, P., Războiul pentru independență 1877—1878	6	— 1613
APOSTOL, I., Publicarea izvoarelor istoriei contemporane	6	— 1763
BERCIU, D., Probleme ale perioadelor de tranziție din istoria străveche	6	— 1367
BERINDEI, DAN și CURTICĂPEANU, V., Revoluția de la 1848—1849	6	— 1579
BERZA, M., STOICESCU, N. și MARCU, L., Organizarea statului feudal	6	— 1479
BODEA, CORNELIA C. și CHIRIȚĂ, GR., Formarea statului național	6	— 1597
CHIRCĂ, H., MANOLESCU, R. și OLTEANU, ȘT., Dezvoltarea social-economică a țărilor române în vremea feudalismului dezvoltat	6	— 1457
COJA, MARIA și NUBAR, H., Arheologia greco-romană în Dobrogea	6	— 1411
COLUMBEANU, S. și ȘERBAN, C., Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului	6	— 1527
CONDURACHI, EM., Cercetarea istoriei străvechi și vechi a României în anii puterii populare	6	— 1355
CONSTANTINESCU-IAȘI, P., Cercetarea istoriei contemporane a României în anii puterii populare	6	— 1673
COPOIU, N. și PORȚEANU, AL., Mișcarea muncitorească pînă la 1917	6	— 1623
DAICOVICIU C. și STĂNESCU, EUGEN, Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare	6	— LXXXIII
DAICOVICIU, HADRIAN, Dacia preromană	6	— 1389
HUREZEANU, D. și STAN, A., Publicarea izvoarelor istoriei moderne	6	— 1653
IONAȘCU, I., Publicarea izvoarelor medievale	6	— 1545
JOJA, ATH., Despre logica istoriei	6	— XXXVII
LUNGU, TR. și IORDACHE, AN., România la începutul secolului al XX-lea (1900—1917)	6	— 1639
LUPU, N., Perioada crizei economice mondiale a capitalismului	6	— 1711
MACIU, VASILE, Cercetarea istoriei moderne a României în anii puterii populare	6	— 1569
MACREA, MIHAI, Dacia sub stăpînirea romană	6	— 1399
MIOC, DAMASCHIN, Raporturile româno-turcești în sec. XIV—XVIII. Lupta țărilor române împotriva dominațiilor străine	6	— 1491
MOCANU, C. și CHIPEȘ, I., Avîntul mișcării revoluționare. Crearea P.C.R.	6	— 1685
NESTOR, ION, Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.	6	— 1425
OPREA, ION M., Lupta P.C.R. împotriva fascizării țării și a războiului antisovietic	6	— 1723
OȚETEĂ, A., Cercetarea istoriei medii a României în anii puterii populare	6	— 1439

	Nr.	Pag.
PASCU, ȘT. și ȘTEFĂNESCU, ȘT., Feudalismul timpuriu	6	1447
PIPPIDI, D. M., Dezvoltarea studiilor de epigrafie greacă și latină	6	1377
RUSENESCU, M., Desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Construirea socialismului	6	1751
SIMONESCU, DAN și NICOLESCU, CORINA, Cultura medievală	6	1505
ȘTĂNESCU, M. C., Perioada stabilizării relative a capitalismului	6	1701
UDREA, TR., Insurecția armată de la 23 August 1944. Lupta pentru instaurarea guvernului democrat	6	1735
. * . Contribuția revistei „Studii” la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în România (Cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție)	6	1779

STUDII

Istorie medie

CĂMPINA, BARBU T. , Victoria oștii lui Tepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea (Cu prilejul împlinirii a 500 de ani)	3	533
CĂRĂBIȘ, V., Mori și pive pe valea Jaleșului (Gorj) în sec. al XVII—XIX-lea	4	931
COLUMBEANU, S., Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea	1	111
DIACONU, PETRE, Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec	5	1215
HOLBAN, M., Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină	2	315
IONAȘCU, I., Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni	1	69
LIMONA, ELENA, Documente referitoare la moara de hirtie de deasupra Stru- garului	1	155
MEHMET, M. A., O condică de firme turcești din timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti în Moldova (1786—1788)	2	405
OLTEANU, ȘT., Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XVII (Probleme de bază în lumina cercetărilor recente)	4	869
RANCA, I., Un document intern referitor la complotul organizat de Mihail Gross împotriva lui Ioan Vodă Caragea în anul 1816	2	389
RUFFINI, M. (Roma), Ghinu Buia Spata și luptele aromânilor pentru cucerirea Ianinei (1360—1400), în <i>Historia Basilissae Mariae atque Thomás et Esau, despoton Joanninae</i>	5	127
STOICESCU, N., Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Românească și Moldova ca instrumente de reprimare a luptei țărănimii	3	631
ȘERBAN, C., Lupta orașenilor din Clmpulung-Muscel împotriva aspirării feudale în sec. al XVII—XVIII-lea	4	953
ȘTEFĂNESCU, ȘT., Despre terminologia țărănimii dependente din Țara Rom- ânească în sec. XIV—XVI	5	1155
TRÎPCEA, TH. N., Cîteva cetăți din Banatul de Severin. Identificarea lor	1	169
VELICHI, C. N., Nouă documente slave inedite (1569—1636)	4	897
VIANU, AL., Manifestări antifanariote în Moldova la sfîrșitul sec. al XVIII-lea	4	919

Istorie modernă

ADĂNILOAIE, N., Contribuții privind luptele de la Rahova și Smîrdan (1877—1878)	5	1195
BERINDEI, D., Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organi- zării statului național român (1856—1864)	3	667
BODEA, CORNELIA și CERNOVODEANU, P., Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu	2	375

	Nr.	Pag.
CERNOVODEANU, P. I., Mărturii contemporane privitoare la frământările politice și sociale din București la 1859 și 1862	1	135
CÎNCEA, P., Proiectul unui regulament de lucru pentru muncitorii din portul Galați (1882—1886)	3	685
COPOIU, N., Din istoria organizațiilor profesionale ale clasei muncitoare din România în anii 1910—1914	4	811
CORBU, C., Răscoalele țărănești din România în toamna anului 1900	3	649
FELEA, I., Din istoria presei muncitorești — „România muncitoare” Seria I — 1902	2	349
HUREZEANU, D., Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din anul 1888	3	557
IMREH, ȘT., Unele aspecte ale procesului acumulării primitive a capitalului în comitatul Cluj (1796—1848)	1	143
IOSA, M., Unele precizări în legătură cu numărul țăranilor arestați după răscoala din 1907	2	369
IOSA, M., Acțiuni țărănești în România în perioada 1907—1917	4	837
NEACȘU, IOAN I., Luptele locuitorilor din Oltenia cu turcii în ultima fază a răscoalei din 1821	5	1205
TRÎPCEA, TH., Din memoriile și corespondența lui Traian Doda	4	927

Istorie contemporană

* * : Încheierea colectivizării — victorie a întregului popor	4	779
APOSTOL, I., Conferința generală a tineretului muncitor din martie 1922	2	263
CIMPONERIU, E., Presa ilegală din Banat editată și îndrumată de partid în anii 1941—1944	5	1171
FRICKE, DIETER (Jena), Aspecte privind finanțarea partidelor burgheze de către capitalul monopolist în Germania occidentală	2	589
LIVEANU, V., Momente din lupta aripilor revoluționare a mișcării muncitorești pentru crearea Partidului Comunist din România	1	7
MOCANU, C., Din contribuția tineretului la lupta P.C.R. împotriva fascismului și pregătirii războiului antisovietic	2	291
NECȘA, T., Organe de presă ale P.C.R. și democratice din perioada 23 August 1944 — 6 martie 1945	5	1237
SAVU, AL. GH., Folosirea de către P.C.R. a campaniei alegerilor parlamentare din iunie 1931 în vederea stringerii legăturii cu masele	1	39
TOTH, AL. și GASPĂR, M., Participarea muncitorilor mineri din Valea Jiului la greva generală din 1920	5	1095
TUȚU, D. și ALEXANDRESCU, V., Din lupta P.C.R. împotriva politicii guvernelor burghezo-moșierești de militarizare a țării (1921—1933)	2	607
YÎLCEANU, GR., Din lupta P.M.R. pentru crearea și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a agriculturii	4	793

STUDII DOCUMENTARE

BERZA, M., Cercetările de istorie universală în U.R.S.S.	5	1249
CAMPUS, ELIZA, Apologia Wehrmacht-ului în istoriografia occidentală	4	971
CRONȚ, GH., Editarea monumentelor de drept ale Rusiei medievale	2	431
OLTEANU, ȘT., Lucrări noi despre arta militară medievală din Moldova și Țara Românească	3	691

PROBLEMELE TRATATULUI ISTORIA ROMÂNIEI

* * . Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III	1	177
---	---	-----

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
ALTERESCU, SIMION, Dezbaterile privind volumul I al lucrării „Istoria teatrului în România”	2	439
BELINDEANU, ZENOVIA și ȘTEFĂNESCU, LIVIU, Sesiunea metodic-științifică interregională de la Ploiești, 17—19 decembrie 1961 a Societății de Științe Istorice și Filologice din R.P.R.	1	195
CAMARIANO, NESTOR, Călătorie de documentare în Grecia	1	197
CIACHIR, N., Sesiunea științifică de la Leningrad (martie 1962)	3	698
CHERESTEȘIU, V., Cercetări în arhivele din R. P. Ungară	5	1266
CHIRIȚĂ, GR., 150 de ani de la nașterea lui Gheorghe Barițiu	4	1005
CONSTANTINESCU-IAȘI, Acad. P., Adunarea generală a Comitetului internațional al istoricilor de la Londra	4	997
NICOLESCU, CORINA, Muzele istorice regionale din orașul Brașov	3	699
OPRESCU, PAUL, Constituirea „Asociației de studii bizantine din Republica Populară Română”	4	1007
OȚETEĂ, Acad. A., Două săptămâni în Anglia (26 februarie—13 martie)	3	695
PANAIT, PANAIT I., Muze de istorie în regiunea București	5	1268
PASCU, VIORICA, Muzeul etnografic al Transilvaniei	2	441
STĂNESCU, EUGEN, Congresul internațional de studii bizantine de la Ohrida — septembrie 1961	1	187
STĂNESCU, EUGEN, Colocviul internațional de civilizații balcanice de la Sinaia	4	1000
TRINCĂ, IOANA, Sesiuni științifice ale Institutului de Studii Româno-Sovietic al Academiei R.P.R.	1	192
* * * Acad. Petre Constantinescu-Iași la 70 de ani	6	1785
* * * 15 ani de activitate a Institutului de Studii Româno-Sovietic	5	1275
* * * Cronică	1	198
* * * Cronică	2	445
* * * Cronică	3	702
* * * Cronică	4	1008
* * * Cronică	5	1277
* * * Disertații	2	443
* * * Disertații	5	1276

RECENZII

CHALCOCONDIL, LAONIC, Expuneri istorice, în românește de Vasile Grecu, Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, 356 p. (<i>Gh. Cronf</i>)	3	709
HUREZEANU, D., Problema agrară și lupta țărănimii din România 1904—1906, Ed. științifică, București, 1960, 330 p. (<i>M. Iosa și M. Rusenescu</i>)	2	447
HUSEIN, KODJA, Beda'i ul-veka'i (Удивительные события), Издание текста, введение и общая редакция. А. S. Tveritinovoi, Аннотированное оглавление и указатели. И. А. Petrosiana. Moscova, 1961, P. I, 75—399 p.; P. II, p. 401—1116 (<i>Mihail Guboglu</i>)	4	1032
KRISTANOV, T., MASLEV, ST., PENAKOV, I., Dr. Ivan Seleminski Kato ucitel, lekar i obšestvenik (Doctorul Ivan Seleminski, pedagog, medic și activist social), Ed. Academiei de Științe a Bulgariei, Sofia, 1962, 466 p. (<i>Acad. P. Constantinescu-Iași</i>).	5	1279
KULIȘ, V. M., Второй фронт. Операции в западной Европе, Военное Издательство Министерства Обороны СССР, Moscova, 1960, 475 p. + 1 album de scheme (<i>Fl. Constantiniu</i>)	3	714
PERESVETOV, I., Сочинения, ediție critică îngrijită de A. A. Zimin, cu două introduceri de A. A. Zimin și D. S. Libaciov, Moscova—Leningrad, 1956, 388 p. (<i>P. P. Panaitescu</i>)	1	212
PANAITEȘCU, P.P., Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de . . . , Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, XIV + 334 p. (<i>Dan Simonescu</i>).	4	1028

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
SIK, ENDRE, Histoire de l'Afrique Noire, tome I, Akademiai Kiadó, Budapest, 1961, 406 p. + 3 h. (<i>Al. Duflu</i>)	4	1022
SOBOUL, ALBERT, Les sans-culottes parisiens en l'an II. Histoire politique et sociale des sections de Paris. 2 juin 1793—9 thermidor an. II. La Rochesur-Yon, Imprimerie H. Poitier, 1958, 1168 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	2	462
VINOGRADOV, V. N., Россия и объединение Румынских княжеств, Изд. Академии Наук СССР, Moscova, 1961, 326 p. (<i>N. Ciachir</i>)	2	454
ZIMIN, A. A., И. С. Пересветов и его современники, Moscova, 1958, 498 p. (<i>P. P. Panaitescu</i>)	1	212
* * * Carte românească de învățătură 1646, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961, 432 p. (Publicația a VI-a din colecția „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc”), (<i>Dan Simonescu</i>)	1	208
* * * Documente privind istoria României. Răscoala din 1821 (Eterla în Principatele Române), vol. IV. Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, 352 p. (<i>Ioana Constantinescu</i>)	2	458
* * * Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Țara Românească, Ed. Academiei R.P.R. București, 1961, 960 p. (<i>P. P. Panaitescu</i>)	5	1281
* * * Documente privind Unirea Principatelor, redactor responsabil acad. A. Țețea. I. Documente interne (1854—1857). Volum întocmit de Dan Berindei (responsabilul volumului), Eleonora Alexiu, Trifu Selea și Apostol Stan, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961, XCIV + 779 (—781) p. (<i>Marina L. Vlasiu</i>)	3	705
* * * Documents on German Foreign Policy (1918—1945), Series D., volume X (June 23—Aug. 31), 1940, United States Printing Office, Washington, 1957, 615 p. (<i>Eliza Campus</i>)	3	717
* * * Istoria României, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, LXXII + 889 p. + XVI pl. (<i>S. Morintz, Iorgu Stoian, Eugen Stănescu</i>)	4	1011
* * * Katalog dokumentów tureckich. — Dokumenty do dziejów Polski i krajów osiedlonych w latach 1455—1672, opracował ZYGMUNT ABRAHAMOWICZ, pod redakcją ANANIASZA ZAJACZKOWSKIEGO, Catalogue des documents turcs. Documents concernant la Pologne et les pays voisins de 1455 à 1672. . . . ., tom I Polska Akademia Nauk Zakład Orientalistyki, Warszawa, Państwowe wydawnictwo Naukowe, 1959, 362 p. (<i>Mihail Guboglu</i>)	1	218
* * * Критика новейшей буржуазной историографии, Сборник статей, Изд. Академии Наук СССР, Moscova-Leningrad, 1961, 444 p. (<i>Lidia Demény-Meșcova</i>)	5	1285
* * * Куба. Studii istorico-etnografice. Moscova, 1961, 598 p. (<i>N. Nicolescu</i>)	5	1291
* * * Studii privind istoria economică a României, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1961, 308 p. (<i>M. Horovitz</i>)	1	201
* * * The New Cambridge Modern History. Cambridge, Cambridge University Press, 1957—1958, Vol. I (The Renaissance, 1493—1520), 532 p.; vol. II (The Reformation, 1520—1559), 685 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	5	1297

REVISTA REVISTELOR

* * * „The English Historical Review”, Ed. Longmans, London vol. LXXVI, 1961, nr. 298—301 (<i>S. Columbeanu</i>)	3	745
* * * „Вопросы Истории”, Академия Наук СССР. Отделение Исторических наук, Moscova, nr. 1—2/1961 (<i>N. Copoiu</i>)	2	483
* * * „Kwartalnik historyczny” (Revistă trimestrială de istorie), Ed. științifică de stat, Varșovia, nr. 1—4, LXVIII (1961) (<i>Ilie Corfus</i>)	4	1056
* * * „Средние века” Сборник, Изд. Академии Наук СССР, Moscova, nr. XVII—XX, 1960—1961 (<i>L. Demény-Meșcova</i> și <i>L. Demény</i>)	3	733
* * * „Byzantion”, Bruxelles, XXIX—XXXI (1959—1961) (<i>E. Frances</i>)	5	1321

	Nr.	Pag.
* * * Československý časopis historický (Revista cehoslovacă de istorie), Praga, IX, 1 6, 1961 (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	2	493
* * * „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, Ed. Rütten & Loening, Berlin, nr. 1 8, an. IX (1961) (<i>L. P. Marcu</i>)	4	1048
* * * Revue historique. Paris, LXXXIV (1960). Jan-Déc. (<i>P. Simionescu</i>)	1	229
* * * „Revista Arhivelor”, organ al Direcției Generale a Arhivelor Statului, București. Seria nouă nr. 1—2/1960, nr. 1—2/1961 (<i>Liviu Ștefănescu</i>).	2	473
* * * „Вопросы истории КПСС”, Орган института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Moscova, nr. 1—6/1961 (<i>V. Tănăsescu</i>)	4	1043
* * * „История СССР”, Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, nr. 1 6 (<i>M. Tudor și Al. Vianu</i>).	3	723
* * * „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. II, Academia R.P.R. Institutul de Istorie. Redactori responsabili: N. Adăniloae și Dan Berindei. Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, 332 p. (<i>Al. Vasile</i>)	5	1307
* * * „Исторически Преглед”, Acad. Bulgară de Științe, Institutul de Istorie, Sofia, nr. 1 6/1960 (<i>C. N. Velichi</i>)	5	1316

INSEMNĂRI

Istoria Romniei

BARNFA, I., Date noi despre Axiopolis, în „Studii și cercetări de istorie veche”, nr. 1, an. XI, 1960, p. 69—78 + 3 fig. + 1 pl. (<i>C. Nicolescu</i>)	4	1065
BARNFA, I., Garvăn-Dinogetia, București, Ed. Meridiane, 1961, 57 p. + 35 fig. (<i>Corina Nicolescu</i>)	5	1330
CERNOVODEANU, P. I., Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655, București, 1962, 84 p. (<i>L. Ștefănescu</i>)	4	1066
CIOBANU, DAN, Lupta Partidului Comunist din România pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale oamenilor muncii, în „Studii și cercetări juridice”, nr. 2—3, 1960, p. 237—268 (<i>Ion Rucăreanu</i>)	2	501
FLITAN, CONSTANTIN, Legi antisindicale din România burghezo-moșierească. Lupta partidului clasei muncitoare din România împotriva acestor legi și pentru o reală libertate de asociere în sindicate, în „Studii și cercetări juridice”, nr. 2—3, 1960, p. 271—307 (<i>Ion Rucăreanu</i>)	1	237
FLORESCU, G. G., Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea țărilor romine, în „Studii și cercetări juridice”, an. VI (1961), nr. 4, p. 597—623 (<i>L. P. Marcu</i>)	3	755
GEORGESCU, V. AL., Dezvoltarea învățămîntului juridic în Principatele Române în perioada Unirii. Cu prilejul a 100 de ani de la înființarea facultăților juridice din București și Iași, în „Studii și cercetări juridice”, an. IV (1959) nr. 2, p. 521—542 (<i>L. P. Marcu</i>)	3	753
GROSUL, G. S., DANILENKO, R. V., К вопросу об участии волонтеров из Дунайских княжеств в русско-турецкой войне 1806—1812 гг., în „Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР”, nr. 2 (80), 1961, p. 3—25 (<i>Florin Constantiniu</i>)	1	238
HANGA, VL., Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Seria III, fasc. 2, 1960, p. 29—52 (<i>L. P. Marcu</i>)	1	239
LAUDAT, I., Cronica anonimă racovițeană sau Letopisețul Țării Moldovei dintre anii 1661—1729, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Științe sociale”, VII (1961), p. 99—114. (<i>D. Simonescu</i>)	5	1327
MATEI, M. D., Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orașenești la Suceava, în „Studii și cercetări de istorie veche”, nr. 1, an. XI, 1960, p. 107—121 + 1 pl. (<i>C. Nicolescu</i>)	4	1065

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
NICULESCU, R., Unele observații asupra lui Pinteza Viteazul ca personaj istoric, în „Revista de folclor”, nr. 1—2, an. VII (1962), p. 58-71 (D. Simonescu)	5	1328
PANAIT, PANAIT I., Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821), București, 1961, 64 p. (L. Ștefănescu)	3	753
VÎNTU, I., M. Kogălniceanu, Aspecte ale activității și concepției politico-juridice, în „Studii și cercetări juridice” nr. 2, an. IV (1959). (L. P. Marcu)	2	502
ZALIȘKIN, M. M., Внешняя политика Румынии накануне войны за независимость, în „Новая и новейшая история”, nr. 2/1962, p. 116—130 (D. Hurezeanu)	5	1329

Istoria U.R.S.S.

ARTIHOVSKI, A. V. și BORKOVSKI, V. I., Новгородские грамоты на бресте (из раскопок 1953—1954 гг.) Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istoria culturii materiale și Institutul de lingvistică, Moscova, 1958, 155 (—158) p. (S. Iancovici)	1	241
BERNADSKI, V. N., Новгород и новгородская земля в XV веке, Изд. Акад. Наук СССР, Moscova-Leningrad, 1961, 394 p. + 1 portret (C. Șerban)	4	1068
LEȘCINSKI, I. M., Военные победы и полководцы русского народа второй половины XVIII века, Ed. pt. lit. social-economică, Moscova, 1959, 236 p. + 6 pl. (A. Constantinescu)	1	240
MAISKI, I. M., Воспоминания советского посла в Англии, Изд. института международных отношений, Moscova, 1960, 143 p. (A. Vianu)	4	1070
NIKITIN S. A., Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах, Ed. Universității din Moscova, 1960, 361 p. (A. Constantinescu)	2	505
PEȘTICI, S. L., Русская историография XVIII века, Изд. Ленинградского Университета, Leningrad, 1961, vol. I, 275 p. (A. Constantinescu)	5	1333
POLEANSKI, F. I., Городское ремесло и мануфактура в России XVIII в., Ed. Universității din Moscova, 1960, 200 p. (C. Șerban)	3	755
* * * Вопросы истории сельского хозяйства, крестьянства и революционного движения в России. Сборник статей к 75-летию акад. Н. М. Дружинина. Изд. Акад. Наук СССР, Moscova, 1961, 431 p. (S. Iancovici)	3	757
* * * Крестьянское движение в России в 1796—1825 гг. Сборник документов. Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie. Изд. Социально-экономической литературы. Moscova, 1961, 1048 p. (S. Iancovici)	5	1332
* * * Русское государство в XVII веке. Новые явления в социально-экономической, политической и культурной жизни, Сборник статей. Institutul de istorie. Изд. Акад. Наук СССР (S. Iancovici)	4	1067
* * * Революционная ситуация в России 1859—1861 гг. Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S. Institutul de Istorie, Moscova, 1960, 543 p. (S. Iancovici)	2	503

Istorie universală

ATANASOV, S., Селските въстания в България към края на XVIII в. и началото на XIX в. и създаването на Българската земска войска (Răscoalele țărănești din Bulgaria de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea și crearea armatei teritoriale bulgare), Sofia, 1958, 346 p. (A. Constantinescu)	5	1335
BERTIČ, N., Pisma Stjepana Rajčevića Johannesu Mülleru (Scrisorile lui Stjepan Rajčević către Johannes von Müller) în „Anali Historijskog Instituta u Dubrovniku”, VI—VII, 1959, p. 297—308 (S. Iancovici)	4	1076
BLOCH, M., Seigneurie française et manoir anglais, „Cahiers des annales”, nr. 16, Paris, Armand Colin, 1960, 159 p. (P. Simonescu)	5	1339

	Nr.	Pag.
BLUMENTHAL, HENRY, A reappraisal of franco-american relations 1830—1871, Chapel Hill "The University of North Carolina Press" (1959), XIV + 255 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	4	1078
BONTÉ, FLORIMOND, Le militarisme allemand et la France, Editions Sociales, Paris, 1961, 242 p. (<i>I. Chișer</i>)	1	244
CAZELLES, RAYMOND, La société politique et la crise de la royauté sous Philippe de Valois, Librairies d'Argences, Paris, 1958, 459 p. (<i>S. Columbeanu</i>).	3	762
ÇELEBI, EVLIYA, Книга путешествия (извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века). Перевод и комментарии. Выпуск I. Земли Молдавии и Украины. Акад. Наук СССР, Institutul popoarelor Asiei, Moscova, 1961, 337 p. (<i>S. Iancovici</i>)	4	1075
DARRAG, AHMAD, L'Égypte sous le règne de Barsbay 825—841 (1422—1438), Damas, 1961, XXXII + 458 p. + 16 f. pl. (Institut français de Damas). (<i>P. Simionescu</i>)	3	764
DICKENS, A. G., Thomas Cromwell and English Reformation, London, The English University Press, 1959, 192 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	2	516
FIZAINE, FERNAND, Frédéric-Guillaume I-er père du militarisme allemand, Paris, Le Nef de Paris Editions, 1958, 205 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	2	513
FRÖHLICH, C. W., Über den Menschen und seine Verhältnisse, Akademie Verlag, Berlin, 1960, XIX + 109 p. (<i>Radu Popa</i>)	3	761
GOLLNER, C., Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I Band, MDI-MDL, București, Ed. Academiei R.P.R.; Berlin, Akademie Verlag. G.M.B.A., 1961, 463 p. + 30 ilustrații (<i>I. Toloiu</i>)	5	1341
HUSA, V., Dějiny Československa (Istoria Cehoslovaciei), Praga, 1961, 496 p. + 17 h. (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	3	759
KISACK, MAY MC, The fourteenth century 1307—1399, in „The Oxford History of England”, Edited by G. N. Clark (vol. V) Oxford, Clarendon Press, 1959, 460 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	1	247
KUCZYNSKI, J., Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus, vol. 9, Bürgerliche und halbfeudale Literatur aus den Jahren 1840 bis 1847 zur Lage der Arbeiter, Akademie-Verlag, Berlin, 1960, 305 p. (<i>Radu Popa</i>)	4	1073
LAIOS, GHEORGHE, Ο ελληνικός τύπος τῆς Βιέννης ἀπὸ τοῦ 1784 μέχρι τοῦ 1821 (Presa grecească din Viena de la 1784 pînă la 1821), Atena, 1961, 134 p. (<i>Gheorghe Cronț</i>)	2	512
LOZINSKI, S. G. История папства, Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de Istorie, Moscova, 1961, 591 p. (<i>S. Iancovici</i>)	1	247
LUZZATO GINO, Breve storia economica d'Italia. Dalla caduta dell'Impero romano al principio del Cinquecento, Einaudi, Torino, 1958, 327 p. (<i>S. Columbeanu</i>).	5	1340
MALYUSZ, E., Die Zentralisationsbestrebungen König Sigismunds in Ungarn, in „Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae” Akademiai Kiadó, Budapesta, 1960, 42 p. (<i>Radu Popa</i>)	3	759
MARTIN, M. MADELEINE, Sully le Grand, Paris, Editions du Conquistador, 1959, 405 (—407) p. + 17 pl. (<i>S. Columbeanu</i>)	5	1338
MARX, K., ENGELS, F., LENIN, V. I., K dějinám Československa a cehoslovenskiho hnutí (Cu privire la istoria Cehoslovaciei și a mișcării muncitorești cehoslovace), Institutul de istorie a Partidului Comunist din Cehoslovacia I, Praga, 1961, p. 557 (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	4	1072
NIANE, DJIBRIL TAMSIR, Recherches sur l'empire du Mali au moyen âge, in „Recherches africaines”, nr. 1—4, Conakry, 1959, p. 35—46; 1960, nr. 1, p. 17—36 și nr. 2 p. 40—53. (<i>Al. Dușu</i>).	1	249
PALMER, R. R., The age of the democratic revolution. A political history of Europa and America, 1760—1800. Princeton Univ. Press, Princeton, New Jersey, 1959, IX + 534 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	4	1079

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
ΡΟΡΟΥ, Ν. Γ., Документи за гръцкото въстание от 1821 година и за участието на българите в него (Documente privitoare la răscoala grecească din 1821 și la participarea bulgarilor la ea), In „Izvestiia na Dărvjavnata Biblioteka Vasil Kolarov” (analele Bibliotecii de Stat V. Kolarov), Sofia 1959, p. 346—356 (A. Constantinescu)	1	242
SCHICK, LEON, Un grand homme d'affaires au début du XVI ^e siècle. Jacob Fugger. Paris, S.E.V.P.E.N., XI, 1957, 323 p. (Ecole pratique des hautes études. VI-e section. Centre de recherches historiques). (P. Simionescu)	1	245
SEREMETIS, D. G. “Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια. Α'. Πρώτη περίοδος 1828—1729. Μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων (Justiția în timpul lui Capodistria. I. Prima perioadă 1828—1829. Cu documente inedite), Tesalonice, Tipografia Ellenismos, 1959, 484 p. (Gh. Cronf)	4	1077
SPIERALSKI, ZDZISLAW, W sprawa rzekomej wyprawy Kazimierza Wielkiego do Moldawii (In chestiunea pretinsei expediții a lui Cazimir cel Mare în Moldova) In „Przegląd historyczny”, Varșovia, LII-1, 1961, p. 147—152 (P. P. Panaitescu)	2	506
VÁCZY, P., La transformation de la technique et de l'organisation de l'industrie textile en Flandre aux XI ^e —XIII ^e siècles, In „Studia Historica” nr. 48, Akademiai Kiadó, Budapest, 1960, 26 p. (L. Stefănescu)	2	514
VRANUSIS, E., „Καμισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβανῶν” σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἀννης Καμνητῆς. („Komiskortis din Arbana”, comentarii la un pasaj din Ana Comnena), Ed. Societății de studii epirotice, Ianina, 1962, 29 p. (N. Camariano)	5	1337
VRANUSIS, L. I., ‘Ο „πατριωτικὸς ὕμνος” τοῦ Ρίγα καὶ ἡ ἐλληνικὴ „καρμανιόλα” („Innul patriotic” al lui Riga și „carmagnola” grecească), Atena, 1960, 56 p. (Gh. Cronf)	3	761
WITTMAN, T., Quelques problèmes relatifs à la dictature révolutionnaire des grandes villes de Flandre 1577—1579, In „Studia Historica”, nr. 40, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 38 p. (L. Ștefănescu)	3	764
• ZAHER, I. M., Движение „бешеных”, Ed. pt. literatură social-economică, Moscova, 1961, 221 p. (C. Șerban)	1	245
ZEPOS, PAN I. ‘Ο ἐκ Χίου Θεόδωρος Φωτεινὸς καὶ ἡ <Ἱστορία τῆς Δακίαις> αὐτοῦ (= Teodor Fotinos din Chios și a sa <i>Istoria Daciei</i>). Extras din volumul <i>Εἰς μνήμην Κ. 'Ι. Ἀμάντου</i> 1960, p. 279—284 (Gh. Cronf)	1	243
* * * Aus 500 Jahre deutsch-tschechoslowakischer Geschichte, Rütten & Loening, Berlin, 1958, 432 p. (Radu Popa)	4	1074
* * * Beiträge zur Geschichte der Novemberrevolution, Akademie Verlag, Berlin, 1960, 77 p. (Radu Popa)	2	511
* * * Die deutsch-russische Begegnung und Leonhard Euler. Beiträge zu den Beziehungen zwischen der deutschen und russischen Wissenschaft und Kultur im 18. Jahrhundert, Akademie Verlag, Berlin, 1958, 196 p. (Radu Popa)	5	1336
* * * Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1959 г. Academia de Științe a U.R.S.S. Institutul de Istorie, Moscova, 1961, 457 (—458) p. (S. Iancovici)	2	508
* * * Die Französischen Kriege und Deutschland—1792 bis 1815, Protocolul sesiunii Institutului de istorie al Academiei de Științe din Berlin—18 noiembrie 1856, Akademie Verlag, Berlin, 1958, 94 p. (Radu Popa)	2	510

Bizantinologie

AHRWEILER, H., Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance, In „Revue des Etudes Byzantines” XIX (1961), p. 239—252 (E. Frances)	3	767
AHRWEILER, H., L'Asie Mineure et les invasions arabes, „Revue historique”, 1962, fasc. I, p. 1—32 (E. Frances)	5	1344
BIBICOU, HÉLÈNE, Une page d'histoire diplomatique de Byzance au XI ^e siècle: Michel VII Doukas, Robert Guiscard et la pension des dignitaires, In „Byzantion”, tom. XXIX—XXX (1959—1960), p. 43—75 (Gh. Cronf)	3	766

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
DARROUZES, J., <i>Epistoliers byzantins du Xe siècle. Institut français d'études byzantines, Paris, 430 p. (P. Simionescu)</i>	4	1081
FERLUGA, J., <i>Византиска управа у Далмацији (Administrația bizantină în Dalmația), Ed. Academiei Sârbe de Știință, Belgrad, 1957, 169 p. (E. Frances)</i>	1	252
GEANKOPOLOS, JOHN D., <i>Emperor Michael Palaeologus and the West. 1258—1282. A study in Byzantine-Latine relations. Cambridge, Harvard University Press, 1959, XII + 434 p. (P. Simionescu)</i>	2	519
GHINIS, D. S., <i>Νομικὸν πατηδὲν καὶ συνταχθὲν εἰς ἀπλὴν φράσιν ὑπὸ τοῦ ἑλληγεμοτάτου ἐπισκόπου Καμπανίας, Θεοφίλου τοῦ τῆς Ἰωαννίνων (1788) (Manual juridic compus și redactat în limba simplă de către învâțatul episcop al Campaniei, Teofil din Ianina) ediție critică, cu introducere și indici, Tesalonic, 1960, 362 p. (Gh. Cronf)</i>	4	1083
JARRY, J., <i>Hérésies et factions à Constantinople du Ve au VIIe siècle. „Syria”, XXXVII (1960), fasc. 3—4, p. 348—371, ed. P. Geuthner, Paris (E. Frances)</i>	2	518
KAWERAU, PETER, <i>Die jakobitische Kirche im Zeitalter der syrischen Renaissance. Idee und Wirklichkeit, Berliner Byzantinistische Arbeiten, vol. III, Akademie Verlag, Berlin, 1960, 153 p. + 3 pl. + 1 h. (E. Frances)</i>	4	1080
LIPŠIĆ, E. E., <i>Byzanz und die Slaven. Beiträge zur byzantinischen Geschichte des Böhlhaus Nachfolger, Weimar, Ed. H. Böhlhaus Nachfolger, 105 p. (Radu Popa)</i>	4	1081
LITAVRIN, G. G., <i>Был ли Кекавмен автор „Стратегикона“ феодалом, în „Византийские очерки”, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, p. 217—240 (E. Frances)</i>	5	1343
MEYENDORF, J., <i>Introduction à l'étude de Grégoire Palamas, Paris, 1959, 431 p. (Gh. Cronf)</i>	5	1345
SOLOVIEV, A. V., <i>Domination byzantine ou russe au nord de la Mer Noire à l'époque des Comnenes, în Akten des XI. Internationalen Byzantinisten Kongress, München, 1958, Ed. C. H. Beck, München, 1960, p. 569—580. (E. Frances)</i>	3	767
WALTER, GERARD, <i>La ruine de Byzance — 1204—1453, Paris, Editions Albin Michel, 1958, 418 p. (Gh. Cronf)</i>	2	517
ZAHARIADIS, ELISABET A., <i>Μιά Ιταλική πηγή τοῦ Ψεῦδο-Δωροθέου γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν (Un izvor italian necunoscut al Cronicii lui Pseudo-Dorotei cu privire la istoria otomanilor), Extras din „Πελοποννησιακά” Atena, 1961, p. 46—59 (Gh. Cronf)</i>	5	1347
* * * <i>Ἀρχεῖον τῶν ἐυζοντενῶν μνημεῖων τῆς ἑλλάδος (= Arhiva monumentelor bizantine din Grecia), Tipografia Nea Estia, Atena, t. VIII (1955—1956), 206 p. (Gh. Cronf)</i>	1	251
* * * <i>Aus der gyzantinischen Arbeit der Tschechoslowakischen Republik, Akademie Verlag, Berlin, 1957, 53 p. (Radu Popa)</i>	3	765
* * * <i>Две византийские хроники X века, Изд. Восточной литературы, Moscova, 1959, 262 p. + 2 h. (Vitalie Stănică)</i>	2	520

Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie

DINU, CONSTANTIN și GARTENBERG, LEONTINA, <i>Învățămîntul în presa progresistă și de partid (1872—1944). Index bibliografic selectiv. Min. Învățămîntului și Culturii, Institutul de științe pedagogice, Ed. de stat didactică și pedagogică, București, 1961, 217 p. (Al. Porțeanu)</i>	2	521
PATRINELIS, H. G., <i>Ἑλληνες κωδικογράφοι τῆν χρόνον τῆς Ἀναγεννήσεως (Copiști greci din anii Renașterii) Extras din „ἐπετηρὸς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχεῖου” (Anuarul Arhivei medievale), VIII—IX (1958—1959), Atena, 1961, p. 63—124. (Gh. Cronf)</i>	3	771
THIRIET, F., <i>Régestes des délibérations du Senat de Venise concernant la Roumanie, II (1400—1430). Paris, 1959, 300 p. (Al. Dufu)</i>	2	522

	<u>Nr.</u>	<u>P.</u>
* * * Arhiva Magistratului oraşului Braşov, Inventarul actelor neregistrate, vol. II, Bucureşti, 1961, IV + 427 p. Direcţia Generală a Arhivelor Statului (C. Şerban)	5	1348
* * * Bibliografia storica nazionale. Bari, Laterza, 1960, XXVII + 259 p. (Ana Ioachim)	2	525
* * * Documente privitoare la istoria economică a României. Orase şi trguri. 1776—1861. Moldova, Seria A, vol. II, Bucureşti, 1960, IX + 549 p + 6 pl. Direcţia generală a Arhivelor Statului din R.P.R. (C. Şerban)	1	253
* * * Documente privind relaţiile româno-ruse, Muzeul româno-rus, Bucureşti, 1961, 61 p. (C. Şerban)	3	768
* * * Gradja za istoriju Beograda u srednjem veku — knjiga II. (Material privind istoria Belgradului. vol. II). Cule de Mihajlo Dinič. Publicat de Arhiva istorică din Belgrad, 1958, 135 p. Gradja za istoriju Beograda 1717 do 1739 (Material privind istoria Belgradului) Sub redacţia lui Dušan Popović, Partea I, Belgrad, 1958, 444 p. Publicat de Arhiva istorică din Belgrad (S. Iancovici)	5	1349
* * * Indice cronologic nr. 1, Arhiva Mitropoliei Tării Româneşti (1365—1890), Direcţia Generală a Arhivelor Statului din R.P.R., 2 vol., Bucureşti, 1961, 1472 p. (N. Stoicescu şi H. Chircă)	4	1084
* * * 80 години от Плевенската епопея 1877—1957. Препоръчителна библиография (80 de ani de la eroarea Plevnei, 1877—1957). Bibliografie selecţionată, Muzeul militar istoric şi Biblioteca regională din Plevna, Sofia, 1960, 156 (—157) p. (S. Iancovici)	3	770
* * * Пътеводител на военно-историческите музеи в Плевенски окръг (Ghid pentru muzeele istorico-militare din regiunea Plevna), Varna, 1960, 105 p. (S. Iancovici)	1	254
* * * Сборник в чести на акад. Никола Михов по случай осемдесетигодиниатаму (Culegere închinată acad. Nikola V. Mihov cu prilejul împlinirii a 80 de ani), Ed. Academici Bulgare de Ştiinţe, Sofia, 1960, 362 p. (A. Constantin scu)	3	769
* * * Известия на Народна библиотека В. Коларов и на Библиотеката при Софийския държавен университет (Analele Bibliotecii Naţionale V. Kolarov şi ale Bibliotecii Universităţii de Stat din Sofia), t. I (VII), Sofia, 1961, 643 p. (A. Constantinescu)	2	523
* * * Zaključci Hrvatskog Sabora (Hotărârile Dietei croate), vol. III, 1714—1735. Arhiva de stat a R.P. Croate din Zagreb, 1961, 543 p. (S. Iancovici)	1	1086

ERATĂ

<u>Pag.</u>	<u>Rîndul</u>	<u>în loc de :</u>	<u>se va citi :</u>	<u>din vina :</u>
1367	16 de jos	se desfășura	se desfășoară	autorului
1428	2 „ „	În principiu	În principal	„
1624	1 „ „	Roller	Rollea	„
1679	15 de sus	de producție naționalizate.	de producție.	„
1718	10—9 de jos	„Studii și articole de istorie”, vol. III, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1961.	„Lupta de clasă”, nr. 12, 1956.	„
1777	15 de sus	1959,	1940,	„
1778	10 „ „	al treilea	al patrulea	„

C. 2004 „Studii” nr. 6/1962

